

Coperta: *Victor Feodorov*

819
133

GEORGE BARIȚ ȘI CONTEMPORANII SĂI

VOL. IV

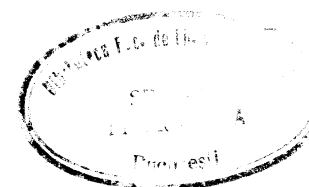
Correspondența primită de la
CONSTANTIN PAPFALVI,
SIMION MIHALI-MIHALESCU, TIMOTEI CIPARIU
ȘI ALEXANDRU STERCA ȘULUȚIU

EDIȚIE DE ȘTEFAN PASCU, IOSIF PERVAIN, IOAN CHINDRIȘ,
DUMITRU SUCIU și IOAN BUZAȘI

COORDONATORI: ȘTEFAN PASCU și IOSIF PERVAIN

DOCUMENTE LITERARE

Inv. 7308.

EDITURA MINERVA

BUCUREȘTI — 1978

Toate drepturile rezervate Editurii Minerva

CUVÎNT ÎNAINTE

Împreună cu cel precedent, acest al patrulea volum din corespondența lui George Bariț conturează un capitol epistolar aparte, cu o certă notă de unitate ideologică, de viziune comună asupra evenimentelor și lucrurilor și de unitate stilistică. Aproape 500 de mesaje trimise *din Blaj*, între 1836—1892, acoperă mai bine de o jumătate de secol din existența modernă a centrului cultural de mare prestigiu istoric. Căci, asemeni întregii corespondențe primite de Bariț, epistolele blăjene evadează din rostul mesajului intim, făcându-se ecoul unor mari evenimente politice. Dincolo de calitatea estetică strictă, de veritabilă literatură epistolară, notabilă tocmai prin faptul că emană din mediul încă puțin cunoscut sub raport beletristic al Blajului, corespondența este constant sintetică și generalizatoare, subiectivînd planul major al ductului politic național. Diagrama cronologică a scrisorilor, însoțite de notele, comentariile și variantele vitale necesare datorită spațiului și timpului național la care se referă, înregistrează condensări, polarizări revelatoare în jurul momentelor de maximă solicitare politică, oferind imaginea unui Blaj angajat organic în curentul de redeșteptare din jurul anului 1848 și din deceniile următoare. Volumele înmănunchează prima concentrare științifică de documente și cea dintii interpretare modernă despre mișcarea prepașoptistă din anii 1842—1846, incontestabilă matrice a ideologiei revoluționare de la 1848. Scrisorile lui Nicolae Maniu, Grigore Mihali, Iosif Many și Timotei Cipariu confirmă definitiv caracterul *politic* al unei întregi serii de incidente din acești ani, văzute pînă acum, din lipsa unei aprofundări documentare, drept niște „întimplări“ cu caracter cvasipersonal. Dar aceste întimplări își găsesc o integrare de semnificație națională în revoluția transilvăneană de la 1848, care apare în epistolarul blăjean în răsfrîngeri scurte, dar de o impresionantă densitate. Blajul și oamenii săi se regăsesc apoi în freamătul politic al liberalizării, între 1861 și 1864, în condițiile unei noi și impresionante curbe ascendente a speranțelor naționale. Momentul trebuia să corespundă realizării celor mai importante liniamente ale programului *minimal și explicit*, culminînd cu recunoașterea constituțională a națiunii române și transformarea Transilvaniei într-o țară românească *sensu politico*, preambul necesar al marelui program românesc: unitatea politică a tuturor românilor. Epistolele din această perioadă sînt monumente documentare masive și ca număr și problematică, dar și ca responsabilitate a autorilor, care sînt fie canonici sau vicari cu imensă înrîurire spirituală asupra românilor (Ioan Fekete Negruțiu, Ioan Antonelli), fie cărturari de prestigiu național (Timotei Cipariu), fie — ca în cazul mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu — chiar personalități implicate în politica mare a Imperiului austriac. În momentele de mare solicitare politică, oamenii Blajului fac corp comun cu partida națională transilvăneană, iluminist-liberală mai întii, pașoptist-revoluționară după Adunarea de la 3/15 mai 1848, devenită partid politic în 1869, pentru

SECRETARIATUL EDIȚIEI:

Ioan Chindriș, secretar; *Nicolae Albu*, consultant special; *Ana Ciurdariu* și *Konrad Gündisch*, consultanți pentru limba germană; *Carol Engel*, consultant pentru limbile maghiară și latină; *Ella Karsai*, fotograf

a da eficiență și coerență maximă luptei împotriva politicii destructive a dualismului austro-ungar.

Epistolarul blăjean, cuprins în volumul precedent și cel de față, are o nu mai puțin marcantă semnificație culturală și literară. Am subliniat cu altă ocazie revelațiile pe care le aduc aceste scrisori în legătură cu noul val al Școlii Ardelene, jalonat de activitatea și opera unor mari personalități de la mijlocul secolului al XIX-lea. Nu arareori, implicațiile sînt de o adîncime nebănuită, vizînd fenomenul de creare a formelor literare (cazul epistolarului lui Timotei Ci-pariu, care e cel mai vechi jurnal literar românesc avînd ca obiect habitatul intim al unui oraș) sau de configurare a curentelor (scrisorile lui Iosif Many și Ioan Rusu, care deconspiră meca-nismul pătrunderii romantismului în Transilvania). Scrisorile facilitează masiv munca de arhe-clogie literară, istoria literaturii noastre înregistrînd un relativ hiatus în cunoașterea *corectă* a aportului beletristic al Transilvaniei în secolul trecut. Prin accesul la nivele intime, episto-
lele blăjene permit descoperiri și identificări de opere, clarificări de pseudonime și paternități literare, dau sugestii arhivistice prețioase. Epistolarul blăjean este un îndreptar convingător pentru istoricul literar care posedă metodologia de mare actualitate a cercetării obiective, dealtfel foarte binevenită în această nouă fază — configurată de pe acum — de investigare a literaturii române transilvănene din epoca instituționalizării demersului și a creării formelor.

Deasupra acestor implicații, însă, e valoarea literară *in sine* a epistolarului, care dublează valoarea lui de monument documentar și lingvistic.

Cluj-Napoca, 1 decembrie 1976

ȘTEFAN PASCU

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Întrucît ne aflăm acum la al patrulea volum al corespondenței primite de George Bariț și principalele probleme de text au fost clarificate în notele la volumele anterioare, nu mai so-cotim util să-l însoțim pe acesta de acum cu o notă extinsă. Pentru lectorul interesat să știe ce criterii de editare am folosit facem trimitere la volumele I — III.

EDITORII

TABEL SINOPTIC AL SCRISORILOR DIN VOLUMUL IV

CONSTANTIN PAPPALVI

Nr. scrisorii	Data			Ziua	Locul expedierii	Biblioteca (arhiva, revista sau cartea) în care se găsește sau a fost publicată scrisoarea	Fila sau pagina
	Anul	Luna					
		2	3				
I	1838	ianuarie		13/23	Hunedoara	B.A.R., ms. rom. 1000	180 r - 181 v
II	"	iunie		3/17	Deva	"	182 r - 183 v
III	1839	decembrie		31	Hunedoara	"	184 r - 185 r
IV	1840	iulie		3	"	"	186 r + v
V	1846	"		6	"	"	188 r
VI	1850	februarie		12	Haleg	"	189 r
VII	1851	august		23	Strei	"	190 r - 191 v
VIII	1867	octombrie		28	Blaj	"	192 r - 193 r
IX	1879	"		6	"	"	194 r + v
X	"	noiembrie		10	"	"	196 r - 197 r
XI	"	"		20	"	"	198 r - 199 r
XII	"	decembrie		10	"	"	202 r - 203 v
XIII	1880	martie		8	"	"	200 r + v
XIV	"	decembrie		31	"	"	204 r - 205 v
XV	1882	mai		8	"	"	206 r + v
XVI	"	noiembrie		26	"	"	207 r - 208 v
XVIII	1884	aprilie		14	"	"	267 r
XIX	1885	ianuarie		19	"	981	209 r + v
XX	"	februarie		6	"	"	211 r
XXI	"	"		12	"	"	212 r + v
XXII	1892	mai		24	"	"	214 r - 215 v
		iulie		30	"	Biblioteca "Astra" Sibiu	C. XI/25. inv. 469

SIMION MIHALI-MIHALESCU

I	1849	decembrie	19	Zlatna	B.A.R., ms. rom. 998	221 r - 222 v
II	1855	octombrie	5	Blaj	"	236 r
III	"	decembrie	7	"	"	238 r - 239 v
IV	1856	ianuarie	11	"	"	240 r - 241 r
V	"	septembrie	26	"	"	242 r
VI	1868	ianuarie	6	Craiova	"	243 r - 244 r
VII	"	martie	8	"	"	245 r - 246 r
VIII	1879	ianuarie	10/22	"	"	247 r + v
IX	"	martie	4/16	"	"	249 r - 250 v
X	"	"	20	"	"	251 r - 252 v
XI	1882	noiembrie	14/26	"	"	253 r + v
XII	1883	octombrie	"	"	"	255 r - 256 v
XIII	"	decembrie	3	"	"	257 r - 258 r
XIV	"	"	4	"	"	261 r - 262 r
XV	1884	martie	"	"	"	263 r - 264 r
XVI	"	iulie	20	"	"	265 r - 266 r
XVII	"	septembrie	11	"	"	267 r - 268 v
XVIII	1885	ianuarie	5/17	"	"	269 r - 270 v
XIX	"	iunie	"	"	"	271 r
XX	1890	februarie	21	"	"	272 r + v
XXI	1891	aprilie	9	"	"	274 r - 275 r

TIMOTEI CIPARIU

I	1836	octomb./ noiembr.	27/8	Blaj	B.A.R., ms. rom. 994	17 r - 18 v
II	"	"	"	"	"	19 r + v
III	"	decembrie	1/13	Blaj	"	20 r - 23 v
IV	1837	ianuarie	15/27	"	"	24 r - 25 v
V	"	martie	9/21	"	"	26 r - 27 v
VI	"	iulie	?	Blaj	"	79 r + v
VII	"	august/sept.	27/8	"	"	28 r - 31 r
VIII	"	noiembrie	11/23	"	"	32 r - 33 r

1	2	3	4	5	6	7
IX		decembrie	26			34 r - 35 v
X	1838	ianuarie	9/21			36 r - 37 r
XI	"	"	12/24			38 r - 39 v
XII	"	"	16/28			40 r - 41 v
XIII	"	februarie	9/21			43 r + v
XIV	"	martie	6/18			44 r - 45 r
XV	"	martie/aprilie	23/5			50 r - 53 r
XVI	"	aprilie/mai	26/8			46 r - 49 v
XVII	"	mai	8/20			55 r - 56 v
XVIII	"	mai/iunie	29/10			57 r - 60 v
XIX	"	iulie	5			61 r - 62 r
XX	"	"	19/31			63 r - 64 v
XXI	"	sept./oct.	28/10			69 r - 70 r
XXII	"	octombrie	5/17			71 r - 72 r
XXIII	"	decembrie	9/21			65 r - 68 v
XXIV	1839	ianuarie	8			73 r - 74 r
XXV	"	februarie	1/13			75 r + v
XXVI	1840	iulie	7/19			80 r - 81 v
XXVII	"	august/sept.	31/12			82 r - v
XXVIII	"	decembrie	14			84 r + v
XXIX	1841	februarie	12/24			85 r - 86 v
XXX	"	martie/aprilie	22/3			87 r - 88 r
XXXI	"	aprilie	24			94 r - 95 r
XXXII	"	mai/iunie	25/6	Sibiu		89 r - 90 v
XXXIII	"	iulie	16/28	Blaj		91 r
XXXIV	"	august	18/30	Sibiu		92 r - 93 r
XXXV	1842	ianuarie	9/21	Bucuresti		96 r - 97 r
XXXVI	"	februarie	15/27	Blaj		98 r - 99 r
XXXVII	"	martie	10/22	"		100 r + v
XXXVIII	"	iunie	16/28	"		102 r
XXXIX	"	august	9/21	"		103 r - 104 r

XL	"	noiembrie	7/19	"		105 r - 106 v
XLI	1843	februarie	26	Sibiu		109 r
XLII	"	aprilie	30	Blaj		110 r - 111 r
XLIII	"	iunie	13	"		112 r
XLIV	"	"	15/27	"		113 r - 114 v
XLV	"	iulie	9	"		115 r + v
XLVI	"	august	1	"		150 r - 151 r
XLVII	"	decembrie	17/29	"		117 r
XLVIII	1844	iunie	1/13	"		120 r - 121 v
XLIX	"	iulie	2/14	"		122 r - 123 r
L	"	august	15	"		118 r - 119 v
LI	"	decembrie	8/20	"		124 r - 125 r
LII	"	"	22	"		126 r + v
LIII	1845	ianuarie	19/31	"		127 r - 128 r
LIV	"	"	26	"		129 r - 130 v
LV	"	februarie	4/16	"		107 r - 108 v
LVI	"	februarie/martie	23/7	"		131 r + v
LVII	"	martie	13/25	"		132 r - 133 r
LVIII	"	"	16/28	"		134 r - 135 r
LIX	"	"	18/30	"		136 r - 137 v
LX	"	martie/aprilie	30/11	"		138 r + v
LXI	"	aprilie	6/18	"		139 r + v
LXII	"	"	16/28	"		140 r
LXIII	"	aprilie/mai	19/1	"		141 r - 142 r
LXIV	"	"	24/6	"		144 r
LXV	"	mai	1/13	"		143 r + v
LXVI	"	"	15/27	"		145 r - 146 r
LXVII	"	mai/iunie	22/3	"		147 r
LXVIII	"	noiembrie	2/14	"		152 r - 153 r
LXIX	1846	ianuarie	ante 31	"		178 r + v
LXX	"	februarie	1/13	"		154 r - 155 r
LXXI	"	"	13/25	"		156 r - 157 r

continuare

1	2	3	4	5	6	7
LXXXII	"	martie	12/24	"	"	158 r - 161 r
LXXXIII	"	aprilie	9/21	"	"	163 r - 164 r
LXXXIV	"	mai	3/15	"	"	165 r - 166 r
LXXXV	"	iunie	ante 28	"	"	148 r - 149 r
LXXXVI	"	iulie	15/27	"	"	167 r + v
LXXXVII	"	august/sept.	31/12	"	"	168 r - 169 r
LXXXVIII	"	decembrie	10/22	"	"	170 r + v
LXXXIX	1847	ianuarie	1	"	"	174 r - 175 r
LXXXX	"	"	10	"	"	176 r + v
LXXXXI	"	"	post 6	"	"	171 r
LXXXXII	"	"	?	"	"	172 r
LXXXXIII	"	februarie	7	"	"	180 r - 181 v
LXXXXIV	"	"	14/26	"	"	182 r + v
LXXXXV	"	"	20	"	"	183 r
LXXXXVI	"	"	28	"	"	184 r - 185 r
LXXXXVII	"	martie	7/19	"	"	186 r - 187 v
LXXXXVIII	"	martie/aprilie	21/2	"	"	188 r + v
LXXXXIX	"	mai	ante 31	"	"	77 r - 78 v
XC	"	"	9/21	"	"	191 r - 192 r
XCI	"	iunie	13/25	"	"	193 r - 194 r
XCH	"	august	1	"	"	195 r
XCHH	"	iulie	19	"	"	196 r - 197 v
XCIV	"	octombrie	post 23	"	"	198 r + v
XCv	1848	martie	?	"	"	199 r
XCVI	"	aprilie	3	"	"	206 r
XCvII	"	"	5/17	"	"	200 r - 201 v
XCvIII	"	"	22	"	"	202 v - 203 r
XCIX	"	"	16/28	"	"	204 r - 205 r
C	1850	februarie	11/23	"	"	209 r + v
CI	1855	"	6	"	"	211 r - 214 r

Cernăuți

Blaj

CH	"	noiembrie	6/18	"	"	215 r - 218 r
CHH	"	"	18/30	"	"	219 r - 220 v
CIV	1858	iunie	10	"	"	223 r + v
CV	"	august	1	"	"	225 r
CVI	"	septembrie	3	"	"	227 r - 228 r
CVII	"	decembrie	31	"	"	229 r - 230 r
CVIII	1859	februarie	1	"	"	231 r - 232 r
CIX	"	martie	4	"	"	234 r + v
CX	"	iulie	22	"	"	236 r - 237 r
CXI	1860	noiembrie	4/16	"	"	238 r - 239 r
CXII	1861	ianuarie	8	"	"	241 r - 242 r
CXIII	"	septembrie	24	"	"	243 r
CXIV	"	octombrie	20	"	"	244 r - 245 r
CXV	"	noiembrie	12/24	"	"	246 r + v
CXVI	1862	ianuarie	24	"	"	248 r - 249 r
CXVII	"	februarie	9	"	"	250 r - 251 r
CXVIII	1865	octombrie	3/15	"	"	252 r - 253 r
CXIX	1866	iulie	19	"	"	254 r - 255 r
CXX	1867	noiembrie	7	"	"	256 r - 257 r
CXXI	1868	septembrie	1	"	"	258 r + v
CXXII	1869	noiembrie	"	"	"	260 r - 261 v
CXXIII	"	aprilie	16	"	"	262 r - v
CXXIV	1871	noiembrie	27	"	"	264 r - 265 r
CXXV	1877	"	9	"	"	266 r - 267 r

ALEXANDRU STERCA ȘULUȚIU

I	1860	decembrie	2/14	Viena	George Bariț, <i>Părțile din istoria Transilvaniei</i> , vol. III, Sibiu, 1891	514-515
II	1861	ianuarie	3	Sibiu	"	515-516

1	2	3	4	5	6	7
III	"	mai	10	Blaj	"	516
IV	"	octombrie	21	Viena	"	516-518
V	"	noiembrie	13	"	"	518-519
VI	"	"	"	"	"	520-522
VII	1862	februarie	26	Blaj	"	529-530
VIII	"	martie	7/19	"	"	522-523
IX	"	septembrie	4/16	"	"	523-524
X	1863	martie	7	"	"	524
XI	"	"	10	"	"	525-527
XII	"	"	9/21	"	"	527
XIII	"	aprilie	14/26	"	"	528-529
XIV	"	mai	15/27	"	"	527-528
XV	1865	august	5/17	Covasna	"	334-336
XVI	"	septembrie	14/26	Blaj	"	530-532
XVII	"	octombrie	9	Viena	"	532
XVIII	1866-1867	decembrie/ ianuarie	24/5	Blaj	"	537-538
XIX	1867	ianuarie	8/20	"	"	532-534
XX	"	februarie	11/23	"	"	534-535
XXI	"	martie	9	"	"	538-539
XXII	"	"	7/19	"	"	539-540
XXIII	"	mai	9/21	"	"	541-543

CONSTANTIN PAPFALVI

(1804 — 1892)

În rindul impresionantului număr de corespondenți ai lui George Bariț, canonicul blăjean Constantin Papfalvi se încadrează acelei mari categorii care dă adevăratul colorit al epistolarului barițian. Este vorba de intelectualul român mijlociu, iubitor de neam și cultură, care gravita din instinct național către nucleul de viață spirituală reprezentat de Brașovul cu foile sale românești, unde domina personalitatea pregnantă a redactorului român. Toți aceștia — preoți sau învățători români, funcționari sau fețe bisericești mai ales de la Blaj, Sibiu, Gherla, Lugoj sau Cluj, militari sau tineri studenți — se simt datori să ia singuri inițiativa corespondenței cu Bariț, din demnitate de „intelligenți“, venind în marea majoritate în întâmpinarea unei nevoi de colaborare a marelui gazetar sau oferindu-și această colaborare. Ne aflăm în fața mecanismului principal care a dus la acumularea celei mai mari corespondențe din cultura noastră și, deci, merită osteneala de a-i remarca efectele și caracteristicile. Constantin Papfalvi își începe înția epistoiă către Bariț, la 13/23 ianuarie 1838, cu următoarea imbiere: „*Jubite prietene!* Iartă că, și pînă cînd aș fi incredințat: oare titula aceasta primită îți este, îndrăznesc a o întrebuița“. Aproximarea sentimentală de omul zilei o comite în numele amintirii comune „cînd, ca prunc, te vedeam înaintea mea, mai mult pretin decît școlariu socotindu-te“.

Căci Constantin Papfalvi s-a numărat, într-adevăr, printre dascălii lui George Bariț, care îi va nutri o vie simpatie toată viața, o viață lungă de nonagenar. Era originar din satul Popfalău de lingă Cluj, unde a văzut lumina zilei la 20 mai 1804. Era fiul cantorului greco-catolic Grigore Păpuc din Popfalău și al fiicei preotului Pop din Dezmir, rudă cu viitorul episcop Ioan Lemeni. Această inrudire cu arhiepiscopul repudiat de națiune la 1848 îi va influența în mare măsură soarta lui Constantin Papfalvi, și în ceea ce privește atașamentul față de nefastul episcop, și — mai cu seamă — în ceea ce privește creditul pe care l-a avut el însuși în fața națiunii.

La vîrsta de 9 ani, părinții îl aduc la Cluj, dîndu-l — după uzanțele epocii — în ocrotirea unui nobil, Macskási Pál, la a cărui curte impozantă își găsește adăpost și întreținere pe toată perioada celor 8 ani de școală „maghiară“ la piariștii din capitala Transilvaniei. Sub numele — maghiarizat de profesori — de Papfalvi¹, urmează aici trei clase primare și cele cinci clase cursuri

¹ Cele mai amănunțite date biografice despre Papfalvi se găsesc în evocarea lui Augustin Bunea, *Constantin Papfalvi*, în vol. *Discursuri. Autonomia bisericească. Diverse*, Blaj, 1903, p. 109-140 (tipărită mai întîi sub titlul: *Constantin Papfalvi. Schiță biografică*, în *Unirea*, III, 1893, nr. 2-6; 8).

gimnaziale: principia, gramatica, sintaxa, poezia și retorica. După a căror absolvire, în 1821, se înscrie la cursul filosofic al Liceului românesc greco-catolic din Blaj, avându-l dascăl pe vestitul — în epocă — Aron Preșa. Cum s-a putut face — s-ar întreba cineva — această trecere de la o școală maghiară la liceul național din Blaj? În primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, instituțiile școlare din Transilvania aveau un caracter clasic și universalist, bazat pe regenta absolută a limbii și culturii latine, astfel că, în conținutul programelor, ca și în limba de predare, nu exista nici o deosebire între școlile ungurești, românești sau săsești. Evoluția lor excentrică, pe baze naționale, va începe după 1830, atât la Cluj, cât și la Blaj, Sibiu sau Brașov. Deosebirea se vădea abia după încheierea cursului filosofic, după care tinerii români deveneau fie studenți ai cursului juridic de la Cluj, unde învățau despre nefasta supremație a celor trei „națiuni” asupra Transilvaniei, cu excluderea constituțională a românilor, fie ai Seminarului teologic greco-catolic din Blaj, unde se pregăteau să devină membrii celei mai substanțiale păături intelectuale naționale: preoții.

Viitorul canonic absolvă în 1825 Facultatea teologică, unde îi avusese profesori pe Teodor Pop de Ufalău, „cel mai mare și mai productiv scriitor la vremea sa”, autor, printre altele, al unei remarcabile tipărituri *Psallirea sau cartea psalmilor*, ieșită de sub teascul din Blaj, ca și al unei lucrări manuscrise: *Istoria eclesiastică*²; pe Demetriu Căian Junior, om de mare talent literar, pe care episcopul Ioan Bob îl folosea pentru scrierea propriilor cărți, el însuși rămânând doar autorul monumentalei sinteze de *Teologie dogmatică*, scoasă în două volume la Blaj, în 1804 și 1811³; pe prepozitul Vasile Filipan, pe canonicul Gavril Stoica de Baci și, în fine, pe mai tânărul Ioan Lemeni. Împreună cu alți doi „conșcolari” merituosi, Ioan Chirilă și Timotei Cipariu, Constantin Papfalvi este oprit la Blaj, ca profesor, incredințându-i-se clasa a II-a gimnazială, gramatica. În această calitate, a fost dascălul lui George Bariț, probabil în anul școlar 1826—1827⁴, amintire sub auspiciile căreia se deschide corespondența lui cu fostul elev, în 1838. Eruditul Papfalvi, care se remarcă mai ales printr-o excelentă cunoaștere a limbii germane, își ia foarte în serios meseria de dascăl, în 1829 fiind numit director supleant al școlilor normale din Episcopia greco-catolică a Făgărașului, ca secundant al bătrînului Benedict Fogarași care, din cauza vîrstei, nu-și putea exercita curent această funcție. În 1833, prin decretul aulic din 27 martie, Papfalvi e numit director plin al școlilor de normă din Transilvania, funcție ocupată odată, cu neuitată strălucire, de Gheorghe Șincai. Firesc, ar trebui să ne oprim puțin asupra acestui precedent, cînd un tânăr abia ieșit de pe băncile seminarului ocupă un post jinduit de atîția, din cauza remunerației relativ mari, de 100 de florini. Nu e cazul, însă, căci Papfalvi refuză acest post care, probabil, i-ar fi dat un alt destin, situîndu-l printre cărturarii Blajului, și cere să fie trimis într-o parohie. Vocația preoțească este, la el, puternică și sinceră, lucru ușor de urmărit pe parcursul întregii sale existențe matusalemice. Noul episcop Lemeni îi oferă vicariatul Năsăudului, dar tânărul preot are cuviința să nu primească, spre a nu tăia calea către această demnitate omului care o merită din plin, Ioan Marian, învățătorul școlii primare a Regimentului al doilea românesc de graniță. (Nu mult timp după acest episod, Marian devine într-adevăr vicar foraneu al Năsăudului, unul dintre cei mai merituosi din istoria acestui vicariat.) Aceptă, însă, parohia vacantă a Hunedoarei, zonă lăaturalnică și cu foarte mari probleme a episcopiei greco-catolice. În 15 octombrie 1833, Papfalvi părăsește Blajul, spre a se dedica cu patimă reorganizării — aproape din temelii! — a acestei vaste parohii, unde greco-catolicismul era rău cotate, dată fiind majoritatea zdrobitoare a neuniților din zonă. În plus,

² Vezi Ioan Rațiu, *Dascăli noștri. Scurte notițe din viața și activitatea lor literară*, 1754—1848, Blaj, 1908, p. 52—53.

³ *Ibid.*, p. 50—51.

⁴ Vezi scris. I, n. 1.

tânărul paroh trebuia să administreze și vicariatul foraneu al Hațegului, în locul bătrînului vicar Iovian Nobili, care nu-și mai putea îndeplini funcția. La moartea acestuia, în 1841, Constantin Papfalvi va deveni vicar al Hațegului, mutînd însă reședința vicarială în Hunedoara.

Cei 18 ani petrecuți în zona puternic românească, dar extrem de înapoiată, a Hunedoarei (1833—1851), au fost pentru Papfalvi ani de efort și zbcium spre ridicarea spirituală a enoriașilor săi. În jurul său gravitează acum preocupările pentru cultură ale românilor hunedoreni, ipostază pe care o acceptă cu elan și interes, primind să fie „colectantele” foilor lui Bariț în aceste părți. „Bucurie aș avea de aș putea afla de aceia carii să voiască a prenumera pe foaia aceasta folositoare”, îi scrie el lui Bariț în 13/23 ianuarie 1838, la apariția *Foii literare*⁵, fiind astfel printre cei dintîi sprijinitori ai marelui pas național care se înfăptuia la Brașov. Urarea sa impresionează peste vreme, ca o menire de bun augur. În scurtă vreme, el recrutează un număr de abonați, scuzîndu-se că nu poate mai mulți: vicarul Iovian Nobili, Nicolae Booși, plebanul romano-catolic Joseph Schmidberger, protopopul neunit Mihai Maximilian și alții. Din corespondența către Bariț îl vedem urmărind lacom debutul gazetelor naționale, nu fără o anume derută plină de umor în fața mării diversități de probleme filologice ridicate în coloanele acestora: „P.S.: întru așa mare concurs a metodei de scris cu litere lătinești, nu știu cu care să trăiesc”⁶. Cu modesta-i competență într-ale filologiei, sesizează totuși esența lucrurilor, adică „să nu fie atîtea metode cîți scriitori”. Oricum, are cuvinte de sinceră apreciere pentru Bariț și „cariera virtuții și a măririi, pe care nu numai ai pornit, dară și frumoasă înaintare ai făcut”⁷.

Cum era de așteptat, noul și energicul vicar al Hațegului întîmpină ura și persecuția administrației maghiare, cu toate că Papfalvi nu era omul care să-i provoace în cea mai mică împrejurare, străduindu-se, dimpotrivă, să faciliteze o înțelegere firească, de *cetățeni*, între românii și maghiarii din zona Hațegului. Totuși, în scrisoarea sa din 6/18 iulie 1846⁸ se plînge de „scîrnăviile ce ieșise în *Erdelyi Híradó*”. Într-unul din numerele pe acel an (1846, nr. 150, p. 361), ziarul clujean îl învinuiește de persecutarea ... românilor neuniți!⁹ Tentativa de a semăna discordie este evidentă. Papfalvi răspunde printr-o „recenzie” în coloanele aceluiași ziar¹⁰, acest prim articol din cîte i se cunosc pînă astăzi fiind o veritabilă monografie confesională a Hațegului acelei vremi.

Revoluția de la 1848 a însemnat o grea piatră de încercare pentru Constantin Papfalvi. Cu o structură cu totul nepotrivită politicii, vicarul Hațegului se pomenește în plinul vârtejului acesteia. Participă la Adunarea Națională de la 3/5 mai 1848 din Blaj, unde este privit în general ca un adept al episcopului Lemeni, fiindcă îl apărase pe acesta — crezînd sincer în nevinovăția lui! — cu ocazia procesului lemenian din anii 1842—1846¹¹. Apoi intervine acel episod neelucidat încă definitiv, care a aruncat o lumină profund nefavorabilă asupra persoanei sale: în mai 1848, este ales de orașelul Hațeg ca deputat în Dieta Transilvaniei din mai-iunie 1848, sesiune care aduce hotărîrea nefastă a uniunii Transilvaniei cu Ungaria. În discuțiile preliminare, deputații maghiari au făcut dese imputări românilor, care ar fi arborat la Blaj ... steaguri rusești (!?). În sală se afla și episcopul Lemeni, capul delegației de 120 de oameni trimiși de Adunarea de la 3/15 mai la Dietă, ca să înainteze corpurilor legiuitoare petiția-program a românilor. Lucrările se desfășurau sub lozinca „Unió vagy halál!” — uniune sau moarte! — pro-

⁵ Scris. I.

⁶ Scris. II.

⁷ Scris. III.

⁸ Scris. V.

⁹ Scris. V, n. 4.

¹⁰ *Czáfolat, az Erdélyi Híradó 150-dik számában megjelent 2-dik dévai cikkre*, în *Erdélyi Híradó*, 1846, nr. 159, p. 435—436.

¹¹ Vezi în acest volum scrisorile lui Timotei Cipariu către Bariț din anii 1844—1846.

ferată de mulțimea care stăpinea orașul. Episcopului fiindu-i frică să dezmință zvonul vehiculat despre steagurile de la Blaj, o face Papfalvi care, printre altele spune textual: „În adunarea din Cestiune au fost două feluri de steaguri: unul bicolor, pe care l-am cunoscut că este stindardul împărațesc, altul tricolor, pe care acum l-am văzut prima oară așa compus. Acesta s-a purtat cu toată ocaziunea în fruntea și în fața adunării și a fost prezentat și salutat ca steag național românesc”¹². Papfalvi știa bine că e vorba de tricolorul roșu-galben-albastru, arborat pentru prima oară la Blaj cu ocazia adunării, dar momentul de teroare în care rostea acestea îl obligă la o formulare „politică” a concluziei, nu prea fericită: să se ancheteze, „să se dispună cercetare, ca să se lămurească ce temeii au vorbele ce se aruncă”, iar dacă s-ar adevăra că românii au arborat la Blaj steagurile unei puteri străine — știa că acest lucru nu e adevărat! — faptul să fie pedepsit, „ca vînzare de patrie și de națiune”. A doua zi, ziarul *Kolozsvári Híradó* publică, ciuntită și răstălmăcită, cuvîntarea lui Papfalvi, care ... ar fi recunoscut că românii au arborat la Blaj „steaguri muscălești”. Alexandru Papiu Ilarian, dominat de resentimente radicaliste și antilemenian fanatic, ia de bun textul din *Híradó* (corectat citeva zile mai târziu de chiar redacția maghiară), și aruncă în *Istoria* sa blamul asupra lui Papfalvi, etichetîndu-l drept „trădător de națiune”¹³. În focul revoluției, accepțiunile politice nu admiteau penumbre, iar radicalii uzau pe bună dreptate de principiul „cine nu e cu noi, e împotriva noastră”.

Episodul pașoptist al vieții sale are și un moment mai fericit. Tot în calitate de deputat al Hațegului, participă în vara anului 1848 la lucrările Dietei ungare de la Pesta din acel an. În urma unei cuvîntări izbutite, care atrage atenția prim-ministrului ungar Batthyány Lajos, asupra cererilor românilor din Transilvania, Constantin Papfalvi e remarcat de Kossuth Lajos, care vrea să-l consulte în privința împăcării românilor: „Eu pentru aceea te-am chemat, ca să-mi dai sfat și să-mi descoperi modalitatea cum aș putea să împac pe români”. Papfalvi, deși se simte incompetent spre a da un răspuns în grabă, propune totuși cele mai potrivite măsuri pentru limpezirea momentană a situației din Transilvania: a) să fie eliberați toți fruntașii români arestați din primăvară pînă la acea dată; b) să înceteze prigoana domnilor de pămînt împotriva iobagilor români, care s-au declarat pentru ștergerea iobăgiei fără nici o datorie față de foștii stăpîni; c) să se aducă, prin dieta pestană, un articol de lege care să garanteze independența națiunii române; d) să se trateze cu românii pe baza hotărîrilor Adunării de la 3/15 mai 1848. Sint puncte de vedere demne de remarcat, din partea unui moderat de circumstanță cum a fost Papfalvi la 1848. Tot la Pesta, el compune împreună cu deputații români Sigismund Pop, Alexandru Buda, Eftimie Murgu, Alexandru Bohățel, Teodor Serb și Alois Vlad, *Un răspuns național dat baronului Nicolae Jajica*¹⁴, polemică în ton moderat dar ferm în privința raporturilor româno-maghiare, cu sprijinirea drepturilor ce se cuvin românilor „după spiritul secolului”.

Ceva mai greu de înțeles e prezența și activitatea lui Papfalvi la Dieta de la Debrețin din 1848—1849 unde, după cum se știe, Kossuth și partida ultramaghiară a patronat măsuri potrivnice românilor din Transilvania. Totuși, conduita deputatului hunedorean e și aici corectă. După dezastrul trupelor imperiale din martie 1849, cînd victoria insurgenților unguri părea sigură, deputații români se adună în casa lui Ioan Dragoș, într-o conferință prezidată de Constantin Papfalvi, la care a participat și Eftimie Murgu. În această conferință, la propunerea lui Papfalvi, s-a hotărît trimiterea a doi dintre ei în Munții Apuseni, cu plenipotență

¹² Apud Augustin Bunea, *Op. cit.*, p. 120.

¹³ Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, II, Viena, 1852, p. 223.

¹⁴ Publicat în *Foaie pentru minte ...*, 1848, nr. 32, p. 249—251, după ziarul pestan *Nemzet* (1848, nr. 66, p. 1—2). S-a reprodus și în *Invățătorul poporului*, I, 1848, nr. 15, p. 57—59.

din partea guvernului ungar, ca să-i împace pe românii din Munții Apuseni cu revoluționarii maghiari. Și-au prezentat propunerea lui Kossuth, care a primit-o cu entuziasm dar, după aceea, a intrat în relații separate cu unul dintre deputați, Ioan Dragoș, cu ignorarea celorlalți. Din acest incident, care aruncă o umbră neplăcută asupra caracterului lui Kossuth, a rezultat nefericita acțiune a lui Dragoș de mai târziu, încheiată cu moartea acestuia. Papfalvi dorea împăcarea sinceră a celor două națiuni din Transilvania, și în lumina acestui adevăr trebuie explicată și prezența sa la Debrețin; Kossuth voia pacificarea și supunerea românilor, și de aceea îl ținea pe deputatul Hunedoarei la o politicoasă distanță. Văzîndu-se inutil, acesta revine în Transilvania, fără a aștepta detronarea Dinastiei de Habsburg-Lotharingia, hotărîtă de Dieta de la Debrețin în 14 aprilie 1849. Rolul „pașoptist” activ al lui Papfalvi se încheiase, omul rămînd „necompromis”, încît nici fioreasele anchete de după înăbușirea revoluției din Transilvania — cărora le-au căzut victime deputați români cinstiți ca Eftimie Murgu, Gavril Mihali, Alois Vlad și alții — nu i-au putut găsi vreo vină, dîndu-i-se certificat de „purificare” în noiembrie 1849.

Apoi, obosit de o activitate care îi era improprie, revine la funcția sa de paroh și vicar al Hațegului, de unde îi dă un semn de viață lui Bariț în 12 februarie 1850¹⁵. Un an mai târziu¹⁶, se arată îngrijorat de unele semne de prozelitism și discordie religioasă între românii hunedoreni, rele alimentate de politica duplicitară a Curții vieneze după revoluția din 1848. Vicarul Hațegului dorește armonia confesională între „mădularele” nației, căci „mai încîntătoriu și mai plăcut răsunset n-au putut fi în urechile și inima unui popor, decît au fost cel din Cîmpul Libertății pentru poporul român, « ca să fim una »”. Peste citeva luni, la 1 noiembrie 1851, Papfalvi se desparte de vicariatul care i-a adus atîtea merite în rîndul preoțimii greco-catolice din acest străvechi ținut românesc: prin votul unanim al canonicilor de la Blaj, este ales în Capitulum greco-catolic, sub păstoria proaspătă a lui Alexandru Sterea Șuluțiu. Pentru noul canonic încep patru decenii de existență silențioasă, discretă, dar activă, în slujba confesiunii greco-catolice românești din Transilvania. Amintirile contemporanilor, ca și fotografiile din epocă, ni-l înfățișează ca pe un bărbat foarte înalt, subțire, cu o față severă, barbă albă și purtare aleasă. Inspira respect și oarecare teamă, pentru caracterul linear, neabătut, și pentru curajul opiniilor sale. Ura publicitatea, popularitatea de orice fel, făcîndu-și un ideal de viață din îndeplinirea riguroasă și discretă a îndatoririlor canonice. Și dacă, totuși, viața nu l-a scutit de unele momente mai abrupte, aceasta nu e vina canonicului. În anul 1859, de pildă, e numit inspector general al școlilor greco-catolice din Transilvania¹⁷, fapt pe care crede de cuviință să-l aducă la cunoștința publicului, printr-o epistolă către redacția de la Brașov¹⁸, subliniind poziția modestă dar sarcina grea care îl așteaptă, în condițiile unei adevărate degradingolade a lăcașelor de învățătură din arhidieceză. Ici-colo, apare prin presă cu cite un articol întîmplător, cum ar fi acela — scris din pasiune — despre *Secretariul thesaurariale Aarone de Budai*¹⁹, sau, în 1867, unul oficial despre *Starea Fondului pentru deficienții preoți, văduvelor și orfanii arhidiecesei, cu finea an. 1866*.

În 1867, dealtfel, va trebui — spre oroarea sa! — să iasă polemic în public, spre a-și apăra demnitatea și liniștea la care ținea atît de mult. În ziarul *Kolozsvári Közlöny* a apărut

¹⁵ Scris. VI.

¹⁶ Scris. VII.

¹⁷ Vezi articolul *Inspectoriu suprem al școalelor pentru Archidieceasa Alba-Iuliei*, în *Foaie pentru minte ...*, 1859, nr. 46, p. 357—358.

¹⁸ Articolul-epistolă *Domnule redactor!*, în *Foaie pentru minte ...*, 1860, nr. 2, p. 14—15.

¹⁹ În *Foaie pentru minte ...*, 1863, nr. 19, p. 138—139. Tîrziu, în 1879, va „descrie” *Alle momente din viața lui Aron Budai*, în *Observatoriul*, II, 1879, nr. 92, p. 367—368.

un articol semnat *S-nu*, cu titlul *Balázsfalva, szept. 25. 1867*²⁰, în care anonimului intrigant îi place să vadă pe viitorul mitropolit al Albei-Iulii (Alexandru Sterca Șulățiu murise la 7 septembrie) în persoana lui Constantin Papfalvi, găsindu-i printre altele meritul că este ... deputat în Dieta de încoronare de la Pesta. Or, Papfalvi, asemenea celorlalți radicali transilvăneni, refuzase să ia parte la lucrările forului suprem al dualismului. Iată de ce, în riposta la articolul lui *S-nu*²¹, canonicul e silit să-i dezamăgească pe cei ce-și făceau, în legătură cu el, speranțe de colaborare cu autoritățile dualiste, afirmându-și atașamentul la poziția pasiviștilor, care combăteau energic anularea legilor favorabile națiunii române, aduse de Dieta de la Sibiu din 1863—1864. Acum—remarcă Papfalvi—dualiștii unguri vehiculează ideea desființării Mitropoliei greco-catolice române de Alba-Iulia, ca pe ultimul bastion național românesc. Lucru care, după el, ar fi „cel mai rățâcit pas politic”²². Și tocmai ca să prevină această eventualitate, Papfalvi se hotărăște, în octombrie 1867, să meargă la Pesta—după cum îi scrie lui Bariț²³—„spre a lucra cu alții pentru apărarea dreptului de metropolie”. Înainte de plecare, ține să se consulte cu conducătorul radicalilor pasiviști, Bariț, asupra platformei politice pe care trebuie să se situeze: pe aceea a pasivismului intransigent, „care în adevăr este tradițională și consequente”, sau „să ieșim ceva și noi din pasivitate (...) ca să nu rămânem între două scaune?” Iată-l, așadar, și după moartea arhierelui radical și patriot, pe Papfalvi, păstrind linia acestuia, de colaborare cu fruntașii laici, pentru o mai mare eficiență a luptei politice naționale.

În anii de bătrînețe adincă, Constantin Papfalvi se află—pe planul relațiilor sale epistolare cu George Bariț—într-o ipostază originală. După apariția *Observatorului*, în 1878, Bariț își intensifică eforturile—oricum considerabile!—de a aduna date de interes istoric despre românii transilvăneni. În acest fel, se slujește de fostul său dascăl, octogenarul canonic Papfalvi, ca de o arhivă vie, solicitându-i timp de un deceniu date și amintiri despre oameni și evenimente din trecut. După expresia bătrînului canonic, despre „unele incidente care, avînd ceva însemnătate istorică, poate numai mie-mi sunt mai aproape cunoscute”²⁴. O primă contribuție este completarea biografiei lui Aron Budai, cu *Alte momente din viața lui Aron Budai*²⁵. După care, atît scrisorile către Bariț cît și sporadicele-i apariții în presă, trec în planul memorialistic, dezvăluindu-se o altă față a personalității lui Papfalvi. Bătrînul taciturn devine volubil și narativ, rezerva riguroasă din trecut devine voluptate a retrăirii acestuia, în crochiuri fulgurante și de fiecare dată semnificative. Răspunde pozitiv invitației lui Bariț de a scrie despre episcopul Ioan Lemeni, pe care îl cunoscuse atît de bine, și a cărui biografie cărturarul român, acum din nou redactor al unui ziar de mare tiraj, voia cu tot dinadinsul s-o alcătuiască²⁶. În paralel, Papfalvi își adună propriile amintiri sub forma unei scrieri autobiografice, „nu ca să fie document public, dară ca să servească rudeniilor mele, spre a se orienta în privința acelor întîmplări, prin care am trecut în viața pămînteană”²⁷. Acum, cînd îl cercetează „locvacitatea, care e o proprietate, sau mai bine o debilitate a bătrînilor”, îi pare rău că „la noi, cel puțin în locurile celea mai de frunte, nu există cărțile de notiță, pentru consemnarea tîmplărilor și a persoanelor mai memorabile”²⁸. Cercînd să suplinească lacuna, își amintește, de pildă, identitatea tatălui lui Simion

²⁰ *Kolozsvári Közlöny*, XII, 1867, nr. 119, p. 516—517.

²¹ *Ibid.*, nr. 127, p. 547: *A balázsfalvi érsekségről, s még valami*.

²² Vezi scris. VIII, n. 4—5.

²³ Scris. VIII.

²⁴ Scris. IX.

²⁵ Vezi supra, nota 19.

²⁶ Vezi scris. X, n. 1.

²⁷ Augustin Bunea, la redactarea biografiei lui Constantin Papfalvi, utilizează această autobiografie (vezi *Constantin Papfalvi*, în volumul său *Discursuri. Autonomia bisericească. Diverse*, p. 109), despre care astăzi nu se mai știe nimic.

²⁸ Scris. XI.

Ramonțai, marele mecenat transilvănean din secolul trecut: nu este altcineva decît „popa Gligor” din Someșeni, lingă Cluj, „pe care eu nu numai că l-am cunoscut, dară, ca unui spiritual care în toate duminecile și festivitățile vinea spre a celebra la Cluș, m-am și mărturisit”. Structurile memorialistice din epistolele către Bariț nu evoluează indiferent, ci cenzurate de retrăirea înfiorată, nu lipsită de tenta pitorească a senectuții. Amintindu-și de opoziția guvernului maghiar la introducerea istoriei în Liceul greco-catolic de la Blaj, Papfalvi găsește formularea clasică, dăltuită în piatră cronicărească, a motivului opunerii: „Căci nu le vinea bine ca și românii să se ocupe cu istoria”²⁹. Cu același prilej, își aduce aminte de anii zavistiilor religioase din Țara Hațegului—1833—1844—care îi evocă detalii apocaliptice: morții erau îngropați fără preot, iar „pruncii de nou născuți se botezau pe sub ascuns”. O secvență cu totul interesantă este aceea despre anii din urmă ai marelui istoric maghiar de origină română Fejér György, pe care l-a întîlnit la Buda în 1850, cînd savantul avea aproape 90 de ani. Scena e decupată parcă dintr-o stampă de epocă: „o promenadă” largă pe malul Dunării, o bancă pe care seșea un bătrîn adîncit în gînduri, doi clerici în plină tinerețe oprindu-se la o distanță respectabilă:

- „Cunoști pe bătrînul acela? întrebă cistercianul Bilkei, însoțitorul lui Papfalvi.
- Nu.
- Acela e renumitul Georgiu Fejér.
- Să-i facem o reverință.”

Cei doi îl laudă pentru cea mai nouă carte a sa, *A politikai forradalmak ókai (Cauzele revoluțiilor politice)*, de o sinceritate și îndrăzneală atît de mare, încît nu se pot opri să nu observe: „Singură broșura acum ieșită la lumină este de ajuns spre a-ți face numele nemuritoriu”. Răspunsul lui Fejér este notoriu, interesînd istoria culturii europene, căci este vorba de unul dintre cei mai mari istorici ai vremii sale: „Puținele zile ce le mai am îndărătru, mi egal ori să le petrec în quartirul meu, ori în prinsoare. Necăuțînd în dreapta sau în stînga, le-am scris după dictatul conștiinței și a convingerii mele”³⁰.

... Un incident l-a readus, însă, pe călătorul pe drumurile amintirii, înapoi, în realitatea dură a anilor dualismului în floare. În 1884, întreaga presă românească din Imperiu consemnează, într-un adevărat jubileu publicistic, centenarul răscoalei lui Horea, excelînd în acest sens *Observatorul* lui Bariț. Presa maghiară reacționară nu întîrzie să-și arate colții, un articol al unui oarecare Bakk Endre, *1784-ben támadott oláh zenebonának leirása*³¹ excelînd în a calomnia marea eveniment sărbătorit de toată suflarea românească: după Bakk, răscoala de la 1784, ca și revoluția românilor transilvăneni de la 1848, n-a fost decît o izbucnire de ură a românilor împotriva ungarilor. Spre uimirea tuturor, riposta vine din partea bătrînului canonic blăjean Papfalvi, prin articolul *Egy hazafias román nyilatkozata*, apărut în același *Közérdek* în care își publicase Bakk infamiile³². Papfalvi îi vorbește calomniatorului de la înălțimea omului care și-a închinat decenii de viață spre a-i apropia și înfrăți pe români și pe unguri. El relevă adevărata rădăcină a celor două mișcări—1784 și 1848—care este asuprirea inumană a iobagilor de către domniile de pămînt, la 1784, respectiv refuzul aristocrației maghiare de a satisface revendicările sociale și naționale ale românilor, la 1848. Referitor la frăția româno-maghiară, Papfalvi afirmă—cu greutatea morală a unei îndelungi experiențe—că ea este posibilă numai în condițiile deplinei libertăți și egalități. Pînă atunci, nici o frăție nu e cu putință! Declarația, pe care singur și-o consideră „un cîntec al lebedei” are, prin aceasta, un ton de grav avertis-

²⁹ Scris. XII.

³⁰ Scris. XVI.

³¹ În *Közérdek*, III, 1884, nr. 42—45.

³² Vezi *Ibid.*, III, 1884, nr. 47.

ment, care nu putea să convingă cercurilor șovine maghiare. Acestea răspund prin pana lui Török Bertalan, în niște *Észrevételek „Egy hazafias román nyilatkozatára“*³³, articolul de-o răară violență, în care li se impută românilor tendința de a se uni într-un imperiu dacoromân. Cit despre egalitatea românilor cu ungurii, Török Bertalan nu vede nicidecum posibilitatea unei astfel de situații. Cu un ultim și calm efort, Papfalvi răspunde și acestei răbufniri, într-o lămurire publicată atât în *Közérdek*³⁴ cit și în *Observatoriul*³⁵. Expunind calvarul asupririi de veacuri îndurate de români, el pune sub semnul legitimității istorice acțiunile revoluționare ale acestora, de la 1784 și de la 1848.

Avea 81 de ani, și gândul îl atrăgea către pământul de sub tălpile picioarelor slăbite, nu fără o ultimă revendicare înainte de a-și lua rămas bun de la lume: „Cu fermă credință voi intra în sinul lui, cum că dreapta cauză, pe lângă toată zvircolirea adversarului, va triumfa“³⁶. Îi va fi dat să mai trăiască, însă, aproape un deceniu, din 1887 fiind chiar înălțat în demnitatea de mare prepozit capitular, după moartea lui Timotei Cipariu. Cînd a putut rosti, în fine: „Acum dimite pe șerbul tuu în pace ...“, avea 89 de ani neimpliniți, în 20 decembrie 1892. Lăsa în urmă nu renumele unui om al condeiiului³⁷, ci faima omului care a știut să-și slujească națiunea din sinul acelei instituții cu un rol atât de mare în păstrarea ființei naționale a românilor transilvăneni biserica. A lăsat, apoi, în urmă, un testament frumos — alcătuit încă în 1889 — de 12.000 de florini pentru edificarea bisericii din satul natal, Popfalău (azi Popești-Cluj), pentru salarizarea perpetuă a parohului și dascălului din sat și pentru acordarea de burse tinerilor învățăcei din Popfalău. Iar în punctul G. al dispozițiilor speciale, grăiește: „Din modesta mea reliquiareie substanță, cât ar fi posibil mai fără întârziere, să se procure o piatră sepulcrală ceva mai masivă, pe care să se scrie următoarea simplă mormintală inscripțiune: *Constantini [Papfalvi Canonici, et Capitulari Praepositi, Anno salutis 1804° nati, die [20] mensis [Decembre] anni [1892] defuncti hic condebantur fragiles exuviae Ora refrigerium!*“³⁸

A murit așa cum a trăit: calm, tacticos, drept și mîndru, ca o siluetă înaltă care se pierde în ceață.

³³ *Közérdek*, III, 1884, nr. 48—51.

³⁴ *Ibid.*, IV, 1885, nr. 1—3.

³⁵ VIII, 1885, nr. 6, p. 21—22; nr. 7, p. 26; nr. 8, p. 29—30.

³⁶ Scris. XXI.

³⁷ Iată o listă a scrierilor pe care i le-am putut depista pînă la această dată: *Czáfolat az Erdélyi Hiradó 150-dik számban megjelent 2-dik dévai cikkre*, în *Erdélyi Hiradó*, 1846, nr. 159, p. 435—436; *Un răspuns național dăi baronului Nicolae Jójika* (împreună cu alți deputați români de la Pesta), în *Foaie pentru minte* ... 1848, nr. 32, p. 249—251 (apărut și în variantă maghiară, în *Nemzet*, 1848, nr. 66, p. 1—2) și în *Invățătorul poporului*, I, 1848, nr. 15, p. 57—59; *Domnule redactor!*, în *Foaie pentru minte* ..., 1860, nr. 2, p. 14—15; *Secretariul thesaurariale Aarone de Budai*, în *Ibid.*, 1863, nr. 19, p. 138—139; *Starea fondului pentru deficienții preoți, văduvele și orfanii arhidiecesei, cu finea an. 1866*, în *Foaia administrativă arhidiecezană*, I, 1867, nr. 7, p. 52—53; *A balázsfalvi érsekségről, s még valami*, în *Kolozsvári Közlöny*, XII, 1876, nr. 127, p. 547; *Blaș*, 28 oct. 1876, în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 83, p. 330—331; *Alte morfice și topografice din Comitatul Hunedoarei*, în *Observatoriul*, II, 1879, nr. 92, p. 367—368; *Schițe ethnografice și topografice din Comitatul Hunedoarei*, în *Observatoriul*, III, 1880, nr. 1, p. 1; nr. 2, p. 5; nr. 3, p. 9; nr. 4, p. 13—14; nr. 5, p. 17—18; nr. 6, p. 21—22; nr. 7, p. 25—26; nr. 8, p. 29—30 [de la nr. 2, cu titlul *Unele observări relative la Comitatul Hunedoarei și în specie la Districtul Hașegului*]; *Revelațiunile unui bărbat octogenariu*, în *Observatoriul*, VII, 1884, nr. 93, p. 373—374; *Egy hazafias román nyilatkozata*, în *Közérdek*, III, 1884, nr. 47, p. 1—2; *Felvitelt észrevételekre*, în *Ibid.*, IV, 1885, nr. 1—3; *De la Blaș. Răspuns la observațiunile d-lui Török Bertalan publicate în foaia săptămînală Közérdek*, nr. 48, asupra declarațiunii făcute de un român în aceeași foaie, nr. 47, anul 1884, în *Observatoriul*, VIII, 1885, nr. 6, p. 21—22; nr. 7, p. 26; nr. 8, p. 29—30; *Ioan P. Leméni, episcopul Făgărașului*, în *Foaia besericească și școlastică*, IV, 1890, nr. 1, p. 1—5; nr. 2, p. 17—20; nr. 3, p. 33—35.

³⁸ Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, dosar necatalogat Constantin Papfalvi.

I

Hunedoara, 13/23 ianu. (1) 838

Iubite pretine!

Iartă că, și pînă cînd aș fi încredințat [că] oare titula aceasta primită îți este, îndrăznesc a o întrebuița. Spre aceasta îmi dă paș simțirea și plecarea care totdeauna o am avut, încă și atunci cînd, ca prunc, te vedeam înaintea mea, mai mult pretin decît școlariu socotindu-te ...¹

Pretine! De mă iubești, de astăzi înainte, scriindu-mi vro două, cu această numire să mă numești, și fii încredințat că nu vei fi înșelat.

Primindu-ți scrisoarea din 1^a ian. a.c. nu pot spune cît m-am bucurat, și pentru aducerea aminte ce ai arătat spre mine și, mai virtos, că scrii a fi foarte îndestulat. Și aceasta, crede, este cea mai mare mîngăiare a inimii mele.

Pentru trimiterea *Foii literare*² -ți mulțămesc, și de cumva, în grabă / nu ar sosi banii, mă rog să nu se înterumpă, că la noi nefiind 180
poștă trebuie în Deva să trimitem, și rar să capătă om pe care se poate încredința.

Bucurie aș avea de aș putea afla de aceia carii să voiască a prenumera pe foaia aceasta folositoare.

Pretine, eu aș mai avea o rugare, de s-ar putea împlini (*ab amicis justa solum petendi*³): pe lângă *Siebenbürger Wochenblatt*⁴ să adaoge și un *Unterhaltungsblatt*⁵, care eu nu întru atita pentru cuprinsul lui, decît pentru limba nemțească, bucuros l-aș ceti. Deci mă rog, de se poate, sub o copertă cu *Foaie literară* să vină, iară de unde nu, sub deschilinită. Prețul nu i-l știu, care știindu-l, voi trimite deodată cu a ceialalte.

Aceasta voiesc a o ținea și după ce, rămăniind / afară *Wochenblatt*, 180°
ce e politicesc va să vină românește⁶.

Pretine, mă vei ierta dacă în adres voi face hyreuri. Pentru aceea, deai avea vrodată timp de a-mi mai scrie, fă bine și-mi însemnează adresul și, puțintel, mă fă cunoscut cu cercustările di pe acolo, despre care eu foarte puțin știu.

Una, cu desfătare am înțeles din d. secretariu Budai⁷, cum că spir[i]tul românilor din aceea cetate⁸ spre bine ar fi ațîțat. Deie tatăl sînt ca batăr de o parte să se aprindă lumina, doară vor mai începe a se trage la lumină și cei de tot întunecați⁹. D-zeu îți binecuvinte pașii!
181 Aceasta din inimă-ți poftesc și, de nou, pretinești / lor simțiri se re[c]o-
mandă, pînă la urmă credincios,

Papfalvi Constantin,
paroch. Hunedorii¹⁰.

181^v

¹ Între 1825—1829 Constantin Papfalvi a fost profesor la gramatică (clasa a II-a de gimnaziu) iar din 1829 funcționează ca învățător și director al Școlii de normă din Blaj (și inclusiv al tuturor școlilor sătęști din Dieceza greco-catolică a Făgărașului). Bariț a repetat — după propria sa mărturisire — ultima clasă de normă la Blaj, căci la Școala normală din Trăscău, unde făcuse primele clase (vezi Ioan Chindriș și Kovács Ferenc, *George Bariț magyar levelezése*, București, 1974, p. 17—22), n-a învățat suficientă latină ca să poată intra în clasa I-a a gimnaziului blăjean. Deci, la Blaj, a urmat clasa a III-a de normă și primele două clase de gimnaziu (principia și gramatica). În acest context a ajuns Bariț să fie elevul lui Papfalvi, la Blaj.

² *Foia literară* a apărut la Brașov, sub redacția lui George Bariț, între 1 ianuarie — 25 iunie 1838, ca o continuare a *Foii de săptămînă* (3—10 iulie 1837) și a *Foii Duminecii* (2 ianuarie — 25 decembrie 1837), tipărite de Johann Gött și finanțate de Dimitrie Marin, prima, și de Rudolf Orghidan, a doua (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, București, 1973, p. 171).

³ „De la prieteni cerem numai ce se cuvine“.

⁴ *Siebenbürger Wochenblatt*, ziar german editat la Brașov de Johann Gött și Wilhelm Németh, între 1837 — 15 III 1849. A fost desființat de către autoritatea lui Iosif Bem, în timpul ocupării Brașovului de către acesta, și înlocuit cu ziarul colaboraționist *Kronstädter Zeitung*, similarul german al *Espatriatului* lui Boliac.

⁵ *Unterhaltungsblatt für Geist, Gemüt und Publicität*, foaia literară a ziarului *Siebenbürger Wochenblatt*, omologul *Foii pentru minte, inimă și literatură*. Devenită mai tîrziu *Blätter für Geist, Gemüt und Vaterlandskunde*.

⁶ Adică după apariția foii politice românești *Gazeta de Transilvania*, lucru care s-a realizat începînd cu ziua de 1 martie 1838. Papfalvi, ca și toți cărturarii Transilvaniei, știau de iminența apariției foii, pentru tipărirea căreia se ceruse „preainaltă rezoluțiune“ de la Împăratul. În așteptarea ei, încă în iulie 1837, George Bariț tipărise primele două numere ale *Gazetei*, dar colegiul cenzorilor sistează publicația pînă la primirea rezoluției imperiale.

⁷ Aron Budai, 1753—1847, fratele lui Ioan Budai-Deleanu, a fost funcționar la Tezaurariatul din Sibiu, mai apoi secretar al Consistoriului episcopal neunit, sub arhieriei Gherasim Adamovici și Vasile Moga. Aron Budai, personalitate încă puțin cercetată, și-a făurit în timpul vieții un renume de patriot înfocat și cinstit, mare sprijinitor al culturii și om fără resentimente confesionale. Vezi despre el: *Aron Budai 1753—1847*, în *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, p. 105; C[onstantin] P[papfalvi], *Secretariul tezaurariate Arone de Budai*, în *Foaie pentru minte ...*, 1863, nr. 19, p. 138—139; Emilian Cioran, *Aron de Budai*, în *Transilvania*, XLIII, 1912, p. 270—272. Cariera lui Aron Budai se leagă mai cu seamă de păstoria neunitului Vasile Moga (vezi Sebastian Stanca, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga, 1774—1845*, Cluj, 1939), „cărui, cu peana sa ageră, îi făcu multe servicii, între împrejurări grele“, după cum se exprimă *Enciclopedia ...* lui Corneliu Diaconovici (I, Sibiu, 1898, p. 619).

⁸ Sibiu, unde funcționa Aron Budai.

⁹ Se referă la slaba pregătire culturală a clerului neunit, care, pînă la venirea acestui din urmă episcop, Vasile Moga, nu avusese nici măcar privilegiul de a fi păstorit de episcopi din neamul românesc, ca uniții.

¹⁰ Vezi p. 140.

II

Deva, 5/17 iuni [1]838

Frater Bariț!

Fiind acum în Deva, cu acest privilegiu îți trimit cu calea poștii 24 fl. în valută, 12 de la mine pentru *Gazeta* domnii tale și pentru cea nemțească¹, în semestrul dîntie cetite, iară 12 pentru doi abonanți a *Gazetei* și *Foaiei* domnii tale pre semestru al doilea. Cu mare bucurie aș trimite mai mulți, dară în zadar.

Adresu cel dîntie este: *Reverendissimo Domino Ioviano Nobili quiescenti Vicario Foraneo Hatzeiensis G. Catholico, per Deva-Vayda Hunyadi*². Al celui de al doilea: *Adm[odum] Reverendo Domino Nicolao Boosi V[ice] A[rchi]diaconu V. Hunyadiensi et Parocho G. Catholico Ploszkensi, per Devam — V. Hunyadi*³. 182

Eu, pentru economia ce sîntem noi siliți a face, cea nemțiască pe semestrul al doilea nu o mai pot ținea. Dară, de cumva se poate, să se trimită subt acest adres: *Reverendissimo Domino Josepho Schmidtberger, Archidiacono et Parocho R. Catholicorum Hatzeiensis. Incltyti item Co[m]m[un]i[t]at[us] Hunyad Tabullae Judicariae Assessori, per Deva — Hatzeini*⁴, trimite ori cea nemțiască ori cea ungurească, care ai socoti că s-ar mai lovi cu umorului unui bărbat serios și mai vechi de zile (și banii, mai tîrziu scoțîndu-i eu, îi voi trimite), care de nu se va trimite, singe nu va cură.

Domnul / te binecuvînte cu darul sînătății, îți poștește al domnii tale umil prețuitoriu, 182^v

Papfalvi Const. m. p.

De P.S.: întru așa mare concurs a metodului de scris cu litere lătinești, nu știu cu care să trăiesc⁵. Mie a prea învățatului domnului Pop⁶, pentru ușorătate, mi-ar plăcea, dară pe κ și χ nicidecum îl pot pune în șireagul celor strămoșești, părinde-mi-se a fi o tărcătură de tot nesuferită⁷. Eu aș judeca mai bine ca κ să se exprime cu e și χ cu i , avînd semnul superreflexii deasupra, batăr că / doară s-ar cam face cucimă de harlechin, deoarece streinii carii nu deodată cu creșterea și-au cîștigat știința limbii noastre, și altmîntrelea rar poate exprima acestea două streine tonuri. Așa ungurul, în loc de *mîncare* zice *muncare* sau *mincare*. Ma însuși italienilor sînt neurmăte, care lucru mie din patimă-mi este cunoscut, căci vrînd pe un italian a-l deprinde în cetirea românească, nicedecît l-am putut aduce la dreapta lor zicere. Iară aceia carii sînt cunoscuți cu limba noastră, nici o greutate socotesc că vor să simțe întru aceasta. Ba, ne-ar fi ca odată făcînd debaturile, să se facă concluzie cam peste tot, să nu fie atîtea metoduri ciți scriitori. 183

Idem. / 183^v

¹ *Gazeta de Transilvania*, care apărea din martie 1838 (vezi scris. anterioară, n. 6) și *Siebenbürger Wochenblatt*.

² „Prea onoratului domn Iovian Nobili, vicar foraneu greco-catolic în retragere al Hațegului, prin Deva, la Hunedoara.“

³ „Cucernicieii sale domnului Nicolae Boji, viceprotopop al Hunedoarei și preot greco-catolic în Plosca, prin Deva, la Hunedoara.”

⁴ „Reverendisimului domn Joseph Schmidtberg, arhidiacon și preot romano-catolic al Hațegului, asesor pe lângă Înalta Tablă judiciară a Comitatului Hunedoara, prin Deva, la Hațeg.”

⁵ Papfalvi se referă la discuțiile lingvistice din *Foaia literară* a lui Bariț. Îndată după apariție — 1 ianuarie 1838 — revista brașoveană găzduiește dezbateri pe teme lingvistice, centrate în jurul aceleiași preocupări: introducerea alfabetului latin. De la început (*Foaie literară*, 1838, nr. 4, p. 27—30), Bariț deschide gustul pentru dezbaterile ortografice, comentind, în articolul *Literatură românească*, regulile ortografice ale Societății literare din București. Contribuția masivă au avut-o însă Timotei Cipariu (*Corespondenții între doi ardeleni asupra ortografiei*, în *Ibid.*, nr. 6, p. 44—46; nr. 7, p. 54—55) și Vasile Pop (*Domnule redactor!*, în *Ibid.*, nr. 18, p. 141—144; nr. 20, p. 157—160; nr. 21, p. 164—166), care propun norme concrete de introducere a literelor în locul slovelor chirilice.

⁶ Vasile Pop, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, București, 1976, scrisori primite de la Grigore Mihali, I, n. 1. Vezi și nota anterioară.

⁷ În articolul său (vezi nota 5) Vasile Pop pledează pentru alfabetul latin, însă completat cu câteva slove chirilice, care să-i suplinească lipsurile.

III

Iubiți domnule!

V[ajda] Hunyad, 31 decemb. s.v. 1839

Cu privilegiul trecerii în anul acest nou viitoriu, simțirea cea adevărat prietenească, care încă în anii prunciei domnii-tale¹, în peptul meu aprinsă era, mă stârnește a te face incredințat despre mîngăierea ce de pururea mă notrește atunci cînd cuget la cariera virtuții și a măririi, pe care nu numai ai pornit, dară și frumoasă înaintare ai făcut. Tatăl Ceresc, calea aleasă bine și-o cuvinteze! Acela întru a cărui putere este așezată soartea și luminarea popoarelor, puterile și le înoiesc, spre a duce în capăt toate întreprinderile ce cu zel le cuprinzi și pentru care, dimpreună cu contemporanii, viitorimea încă mai mult recunoscătoare va fi.

Dea Tatăl Ceresc, frate, ca spre a tuturor mîngăiare, svatul cel bun să se-implinească! Eu totdeauna fericit mă voi ținea, fiind numărat între pretinii cei adevărați ai d-niilor tale. Căci dintr-al meu pept singură groapa te va șterge, și aceea numai așa, de cumva / cei fericiți și acum sunt siliți a gusta din riul Lethe. Acestea din simțire.

184 Frate, eu am prenumerat pe două exemplare din *Gazetă*, una pentru mine, alta pentru practicantul de la Schemnitz, Ioan Lemeni², dar mă tem că banii vor sosi ceva mai tîrziu acolo, căci togma ieri mi-au scris postal-expeditoru de la Deva că cu deligianțu viitoriu se vor trimite. Pentru aceea, incredințat fiind despre venirea banilor, nu te îndoi, frate, a-mi trimite mie un exemplar, sub adresa cunoscută, și unul mai sus pomenitului, cu acest adres: *Domino Practicanti Ioanni Lemény per Deva — Tömösvár — Pesth — Schemnitii*³.

Așijderea și pentru *Critica limbii române*, ce se dă de August Trebonie⁴ în Viena, și care în numeru 40 a *Foii pentru inimă etc.* este publicată⁵, a mă însemna / te rog.

Cu acestea, noindu-mi mai sus însemnata poftă, pretineștilor simțiri recomandat rămîn, al domnii tale de pururea cinstitoriu,

Const. Papfalvi m.p. / 185

¹ Vezi scris. I, n. 1.

² Nepot al episcopului Ioan Lemeni, care studia politehnica la Schemnitz.

³ „Domnului practicant Ioan Lemeni, prin Deva, Timișoara, Pesta, la Schemnitz.”

⁴ Lucrarea lui August Treboniu Laurian, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in Dacia vigentis vulgo valachicae*, tipărită la Viena, în 1840.

⁵ În *Foaie pentru minte ...* (1839, nr. 40, p. 319) apăruse o înștiințare a lui Bariț, intitulată *Tentamen criticum linguae daco-romanae!*, în care se anunța iminenta apariție, la Viena, a lucrării lui Laurian. Înștiințarea e urmată de o *Anunție literală* (*Ibid.*, p. 319—320) aparținind lui Laurian însuși, care vorbește despre necesitatea și caracterul întreprinderii sale. Vezi amănunte în legătură cu acest important anunț bibliografic în *George Bariț și contemporanii săi*, I, București, 1973, p. 99—101.

IV

Hunedoara, 3^a iuli [1]840

Frate Bariț!

Iubiți pretine!

Eu îndelungat timp, în unele cuprinderi a dereghetorii¹ am fost depărtat de sălașul meu, și togma pe atunci cînd era de lipsă a prenumera pe *Gazeta* noastră. Drept aceea, incredințat în adevărata pretinie, ca să nu întrerup cetirea, te rog ca, și pînă ar sosi de la mine obicinuita taxă pe calea sa, să binevoiești a mi-o trimite; și deodată, mă rog să trimiți un exemplar și pentru fratele prota neunit din Hațeg, cu acest adres: *Adm[odum] R[everen]do D[omi]no Michaeli Maximilian, Archidiacono G. R. non unito Haczegeiensi, / per Devam — Haczegeini*², și pentru amîndouă exemplare voi îngrija cît mai curund a se trimite banii. Și, de cumva doară n-ar veni, mă rog să ostenești, ceva mai tîrziu, a mă-nștiința.

Cu această pretinească rugare, binecuvîntare cerească poftindu-ți, compliment despre partea mea și fratelui Moroșan Iacob³ spunînd, rămîn al d-niilor tale adev[ărat] pretin,

Papfalvi. / 186

¹ Acea de ajutor de vicar al Hațegului.

² „Mult stimatului domn Mihail Maximilian, protopop neunit al Hațegului, prin Deva, la Hațeg.”

³ Iacob Mureșanu, care era profesor la Gimnaziul romano-catolic din Brașov și principalul colaborator literar al lui Bariț la cele două publicații: *Gazeta de Transilvania* și *Foaie pentru minte ...*

Mult prețuite domnule și pretine!

Hunedoara, 6^a/18 iuli [1]846

Din împrăștiatele mele cugetări asupra stării noastre, primește aici oarecîteva însemnate. După critica timpurilor de acumă nu știu, fire-ar de folos ceva asemenea a face cunoscut prin *Gazetă*¹, au ba? *Pretensio*² nu sînt. De vei socoti de tempore, lasă a ieși, sub modificăția care vei afla cu cale. De unde nu, cu vro ocazie o voi primi îndărăpt. Ideile în articolul de la n-ru 47³ au plăcut și la frații preoți neuniți, în care este ceva înțelepciune.

La scirnaveniile ce ieșise în *E[rdélyi] H[iradó]* n. 150⁴ am răspuns, descriind lucrul din fir în păr, cum este în adevăr⁵. Bine ar fi dacă *Gazeta* le va lăsa la o parte⁶.

Cu acestea, poftindu-ți statornică sanitate și mai multă fericire, dorind o frățească întâlnire, sărutîndu-te, rămîn al d-tale adevărat pretin,

Constantin Papfalvi,
v[icarul] Haczegului./

188

¹ *Gazeta* nu va publica din „cugetările“ lui Papfalvi „asupra stării noastre“, care, desigur, se refereau la starea bisericii unite din Districtul Hațegului (vezi nota 5).

² „Pretenții“.

³ Articolul — probabil al lui Bariț! — *Greco-catolicismul și greco-răsăritenismul* din *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 47, p. 186—187, străbătut de ideea toleranței religioase și a armoniei confesionale între români.

⁴ *Erdélyi Hiradó* publicase (1846, nr. 150, p. 361) articolul-corespondență *Déva május 30*, semnat Dévai. Autorul relevă starea de apăsare a neuniților, din Districtul Hațegului. Pornind de la cazul comunității din Livezel, unde biserica a fost închisă din cauza trecerii sâtenilor de la greco-catolicism la neunire, și unde, din această cauză, după afirmația corespondentului, morții sînt îngropați de 15 ani fără preot, se trage concluzia „prigonirii“ neuniților de către autoritatea ecleziastică greco-catolică. În fruntea acesteia se afla, la 1846, vicarul Constantin Papfalvi. Citîndu-l nominal, corespondentul amintește că guvernul a ordonat obișnuita „instrucție de 6 săptămîni“ cu cei reveniți la neunire, acțiune pe care Papfalvi era obligat să o facă, pentru a se rezolva astfel „cumplitul“ caz de la Livezel. Dar vicarul greco-catolic — spune corespondentul — a ordonat ca „instrucția“ să se facă ... eșalonat: un om la 6 săptămîni, astfel că pentru rezolvarea situației celor 500 de uniți i-ar fi trebuit 50 de ani! Inventînd și alte abuzuri, la fel de hilare ca acesta, corespondentul sugerează o severă chemare la ordine a vicarului de Hațeg de către guvern.

⁵ Replica lui Papfalvi la articolul *Déva május 30* este severă și temeinică: *Czáfolat, az E[rdélyi] H[iradó] 150-dik számában megjelent 2-dik dévai cikkre*, în *Erdélyi Hiradó*, 1846, nr. 159, p. 435—436. Articolul este, în același timp, o veritabilă monografie confesională a Hațegului acelei vremi.

⁶ *Gazeta de Transilvania* nu preia nimic din cearta jurnalistică a lui Papfalvi cu *Erdélyi Hiradó*.

Mult prețuite domnule redactore!

Hațeg, 12 a^a febr. [1]850

Cum că după suferințele peste măsură, periculoasă persecuțiuni, înduratul ceriu ți-au ținut viața¹, națiunei întru atîta scumpă, mă bucur

14

din inimă, și niciodată voi înceta a da ceriului mulțemită, cerînd, deodată, ca să ți-o lungească.

Eu încă, batăr în altă pusețiune așezat², am suferit de ajuns și sufer și acum și, ce-i mai mult, de la cei de un sînge. Dară, avînd deplină încredințare în providenție, cu inimă [im]păcată le primesc toate.

Aici trimit redacțiunei un articol, al cărui scop nu este altul decît numai pace frățească. Ai bunitate a-l da în public, schimbînd sau adăogînd la dînsul, după cum îți va dicta practica-ți înțelepciune³. Căci mie și adevărul așa-mi place a-l așterne ca să vindece, iară să nu rănească.

Mai multe nu-ți scriu, știînd că nu mult timp ai a petrece cu scrisori indiferente. Și așa, poftindu-ți ca puterea cerească să te întărească, cu a sa umbrire păzindu-te, întru celea mai sinceri fraterne afecturi rămîn, sincerul amic,

Constantin Papfalvi. / 189

¹ Se referă la suferințele — rămase notorii! — pe care le-a îndurat Bariț între 11 martie-octombrie 1849. După ocuparea Sibiului de către generalul Bem, acesta se refugiază în Țara Românească, unde e arestat și transportat la Cernăuți. Aici a suferit rigorile închisorii, la care au contribuit susceptibilitățile autorităților rusești și austriece din țările române. Vezi Corneliu Diaconovici, *George Barițiu, 12/24 mai 1812—1892. Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892*, Sibiu, 1892; Nicolae Bănescu, *Corespondența familiei Hurmuzachi cu Gheorghe Bariț, Vălenii de Munte, 1911*; Virgil Șotropa, *Maltratarea lui Gh. Bariț în Cernăuți în 1849*, în *Arhiva someșană*, 1940, nr. 27, p. 181—185. O expunere sintetică a întâmplărilor în *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 153—158.

² „Altă pusețiune așezat“ = situația diferită a lui Constantin Papfalvi față de Bariț, în timpul revoluției. Vicarul hațegan a acceptat, alături de arhierul său Ioan Lemeni, autoritatea maghiară instaurată prin uniunea forțată a Transilvaniei cu Ungaria, la 1848. Poziția lui Papfalvi în răstimpul revoluției a fost privită cu o deosebită asprime de către radicalii din partida națională, cel mai vehement în acest sens fiind Alexandru Papiu Ilarian (vezi *Istoria românilor din Dacia Superioară*, II, 1852). După revoluție, Papfalvi și-a explicat, cu suficientă plauzibilitate, atitudinea, în citeva memorii (a se vedea Iacob Radu, *Scrisoarea de mintuință a vicarului Constantin Papfalvi*, în *Istoria vicariatului gr.-cat. al Hațegului*, Lugoj, 1913, p. 396—398; cf. și Augustin Bunea, *Discursuri. Aulonomia etc.*, Blaj, 1903, p. 190—240). Cert este că, după revoluție, Papfalvi și-a dobîndit în ochii contemporanilor un renume de patriot cinstit, de sprijinitor sincer al culturii și de harnic activist pe tărîm național-religios.

³ Nu ne putem da seama despre ce articol al lui Papfalvi ar fi vorba. Oricum, el nu se mai putea publica: în 13/25 februarie 1850, *Gazeta și Foaia* lui Bariț erau suprimate printr-un decret al guvernatorului Wolgemuth, incident despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, II, București, 1975, p. 367—368.

De la Strei, 23^a august [1]851

Domnule redactoriu!

Două corespondință am cetit, una *De sub Carpați* din 22/10 iuliu¹, alta *De la Sibiu* din 23^a aceiași luni², cea dintîie în n-rul *Gazetei* 57, iară cea de a doua, ca răspuns la cea mai dinainte, în n-rul 63.

În ambe acestea, întră altele, multe bune și de doamne-ajută, văzui a fi atins Blajul, parte pentru administrarea unor funduri năciu-

15

nale, parte pentru intoleranța religioasă în privința căsătoriilor amestecate arătată³.

Nu mă aflu eu chemat a apăra onoarea acelor careii sînt în capul lucrurilor din Blaj, fiind aceia în stare a răspunde și a da lumină adevărată, pe cum ocîrmuirii, în toama — și mai virtos! — naiciunei sale pentru toate lucrurile lor. Dară, iarăși, a tăcea și a nu-mi descoperi simțimintele inimii după ce am privit însumi cu ochii sau le știu din fîntină sigură, mi-ar pune o greutate apăsătoare pe inimă.

190 Așadară, lăsînd altele la o parte, îmi răsring puțintelele observațiuni numai la acelea care în obiectul păcii religioase și a căsătoriilor amestecate s-au întimplat / în ținutul acesta, și de Blaj și de Sibiu tare depărtat, după imosanta Adunare din Cîmpul Libertății, unde principiul cel mai creștinesc și frățesc a toleranței s-au enunțat⁴, și cu aplana de toți fiii a naiciunei adunați s-au primit, ca să să poată cunoaște spre care parte ar gravita înputăciunea cu mai mare putere.

De abia scăpați de terorismul anului 1848 și [18]49, începuse poporul a răsfla ceva mai lin în lăcașurile sale ce-i mai rămăsese de furia răzbelului, de abia își dădura mina și să îmbrățișare frățeste cei careii, fiind în pericol mai însămnat, și-au căutat scăparea peste Carpați, în România⁵, cu cei careii, încredințindu-să providenței și sortii, au rămas în patrie, îndată începu geniul neamic păcii de nou a turbura orizonul, care era încă îngreunat cu aburi din vărsatul singe a fraților noștri, înviind măestria prozelitismului cea mai periculoasă. Signulul cel dintîie a fost faima lățită prin popor, că de aici înainte, după ordinăciune primite de la Sibiu, cununile mestecate tot prin preoți neuniți să vor lucra. Pe aici, la aceasta nu s-au răspuns alta decît numai atita cum că: „Ceva asemenea, egalitatea drepturilor ar aduce cu sine, dară deoarece praxa pînă acuma au fost de tot contrarie, acest pas numai atunci să poate lua de legiuit, după ce capii sau direpțiunile bisericesti, înțelegindu-să laolaltă, cu preînștiințarea Înaltului Guberniu, să va publica această schimbare prin ambele jurisdicțiuni bisericesti“.

190° Dară aceasta nimica au ajuns: „Ce mai vrem, nu înțelegeți: vom da lovitură peste lovitură!“

Aceasta nu e de ajuns: să trimit emisari prin sate unite, spre a-i îndemna la părăsirea părintăștei credință, lășind faimă întră popor cum că numai aceia vor fi români liberi careii vor fi și neuniți, căci Împăratul voiește a strica unirea. Unii frați protopopi, pe subt mină, cheamă pre preoții uniți la sine, îndemnindu-i a da mina cu dinșii, că le va mai adaoge cite un sat lingă care au. Altul merge și mai departe, căci în satul S... te⁶ trimite, spre publică scandală, pe preotul neunit din alt sat vecin. Acela, din biserica unită, lapadă sintele di pe altariu și, așezînd ale sale, au ținut dumnezeescul serviciu, așa cît oficiolatul politic să află silit a pași la mijloc ș.a.m. Despre care și de eternă memorie demnul a țării gubernătoriu și a românilor adevărat părinte ex[celența] sa baronul de Wolgemuth⁷, cînd au călătorit în acestea părți, din gura poporului primind deplină convingere, din inimă s-au scîrbit.

Fie de bine acelu sau acelor careii au fost, și poate sînt, autori și patroni unor scandale ca acestea, care eu bucuros aș fi voit să rămînă

în mormîntul eternei uitări! Dară fără scop a vătămă pe cineva! Numai pentru aceea mă aflai silit a le atinge, ca să să priceapă: oare în mijlocul unora ca acestora iertat ar fi fost Blajului a sta cu minile în sin? Și oare stîngacea a ceialalte părți întrăprindere nu escuză pașii de apărare puși, de au mai întrecut în cîțva măsura?⁸ Căci votul cu sîntenie în Cîmpul Libertății făcut nu mai mult îndatoră, nici mai puțin, pe o parte decît pe cealaltă.

Cu adevărat, mai încîntătoriu și mai plăcut răsunset n-au putut / fi în urechile și inima unui popor, decît au fost cel din Cîmpul Libertății pentru poporul român, „ca să fim una“. Dară — durere! — practicabilitatea lui are greutatea peste întipuire, așa cît, la ceva asemenea, sînt silit a privi ca la un Eldorado, peste nemărginitele mări depărtat. Din parte-mi, și pînă la atingerea lui, numai o piă și ferbinte dorire aș avea, și aceasta ar fi următoarea: ca, adecă, căpeteniile acestor înfrățite confesiuni, lepădînd toată fățaria și cugetele resărvate, să-și întinză mina frățescă spre tot ce este bun și de mintuință, căci, după proverbiul vechi: *Regis ad exemplum totus componitur orbis*⁹ și subalternii s-ar conforma, și așa, nu unul în contra altuia, dară toți, cu ajutoriu împrumutat, spre bunul comun ar lucra, ar organiza școli frățeste. Căci poporul este capabil spre tot ce este bun, numai cărturarii și fariseii, ascunzînd lumina, voiesc a-l ținea la întunec, spre perire.

C.

Spre primire în coloanele *Gazetei* de se va afla cu cale, cu acest adaos se roagă subscrisul¹⁰, ca în expresiuni, poftind lipsa, să se poată face schimbare, rămînînd înțelesul.

Unedoara, dat pe cum mai sus.

Al domnului redactoriu sincer amic,

Constantin Papfalvi,

vicarul Hațeg[ului]./ 191°

¹ Articolul *De supl Carpați*, 22/10 iuliu, în *Gazeta Transilvaniei*, XIV, 1851, nr. 57, p. 237—238. Semnată cu un triunghi (▲), corespondența anonimă e un ecou la o alta, *Sibiu*, 10 iul. n., apărută cu patru numere mai înainte (*Ibid.*, nr. 53, p. 223—224).

² De fapt din 21 iulie: *Sibiu*, 21 iulie 1851, articol-corespondență apărut în *Gazeta Transilvaniei*, XIV, 1851, nr. 63, p. 261—262.

³ Vezi notele 1—2.

⁴ Iată cum sună al doilea punct al programului revoluționar de la 3/15 mai 1848: „Națiunea română pretinde ca beserica română, fără distincțiune de confesiune, să fie și să rămînă liberă, independente de la orice altă beserică, egală în drepturi și foloase cu celelalte beserici al Transilvaniei...“ (după Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, II, Viena, 1852, p. 295).

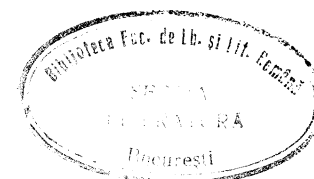
⁵ Este vorba de fruntașii revoluției din Transilvania, care după ocuparea principatului de către armata lui Bem, în primăvara anului 1849, s-au refugiat în Țara Românească: George Bariț, Simion Bărnuțiu, Alexandru Papiu Ilarian, Ioan Pușcariu și alții.

⁶ Probabil Săliște, azi sat aparținător comunei Băița, în județul Hunedoara.

⁷ Ludovic Wolgemuth, primul guvernator al Transilvaniei după Revoluția din 1848.

⁸ Respectiv Blajul „a întrecut măsura“, cerînd ajutorul guvernului în problema căsătoriilor mixte, care a rezolvat-o, ca înainte de revoluție, în favoarea greco-catolicilor.

⁹ „Lumea e alcătuită după exemplul regilor.“

¹⁰ Destinată *Gazetei*, corespondența lui Papfalvi nu se va publica, totuși, Bariț și Iacob Mureșanu dînd astfel satisfacție, în legătură cu conflictul căsătoriilor mixte, celor de confesiunea neunită, care-și deplîng asupra de către greco-catolici, în cele două articole anterioare.

VIII

[Blaj, 28 octombrie 1867]¹

Prea stimate domnule!

Iară te onerez cu oarecîteva șiruri. Pe semne m-am făcut și eu om mare, ca să-mi figureze numele prin jurnale, ba să ajung tocma și la *Gura satului* ². Așa merg lucrurile în lume: *Homo homini lupus* ³.

K[olozsvári] *K[özlöny]* au dat articolul de mine trimis ⁴, cu o tiradă-hirean ⁵. Eu mă așteptam mai de mai mult. În cîteva spresiuni l-au și schimbat, în celea esențiale nu. Dacă nu vei afla alt obiect mai important, și vei afla cu cale a împărtăși versiunea trimisă de mine, să se modifice după cum au ieșit în Cluș ⁶.

Îmi scrie d. secretariu Vasici ⁷ cum că bărbații noștri de acolo toți se află mulțămîți cu dechiarățiunea de mine făcută ⁸.

192 Da ce judeci despre politica ce urmăm noi, care în adevăr este tradițiunale și consequente, oare fi-va și folositoare? Pînă cînd noi ne arătăm pasivi cu guvernul, care nu s-au obstrus, / flandrenii ⁹ pe zi ce merge-și întăresc privilegiile seculare, iară noi suntem amenințați a perde tot, în sfera civile și încă și ecleziastică. Ce judecați pe acolo, nu cumva ar fi consult să ieșim ceva și noi din pasivitate și, pînă cînd românii tineri strigă și fac cîte o demonstrațiune, cei bătrîni să cerce a să apropia, ca să nu rămînem întră două scaune, pe jos ¹⁰.

Asta o zic pentru că nu știu altceva decît numai ce văd înaintea ochilor.

De la Pesta-mi scriu să merg acolo, spre a lucra cu alții pentru apărarea dreptului de metropolie ¹¹. În adevăr, stau la îndoială ce să fac căci, dacă va ieși lucru bine, aș avea mîngăiere în conștiință, dară dacă ar ieși rău, și fără vina mea imputațiunile vor sosi cu carul. Oamenii noștri sînt curioși!

192° Iartă, mult stimate d-nule, căci te ostenesc și eu cu de acestea, / știind că sunteți prea sătui de ele.

Primește, dară, spresiunea stimei cei sincere. Recomandat, al d-tale vechiul cunoscut,

193

Const. Papfalvi. /

¹ Scrisoare nedată. Datarea s-a făcut pe baza a două elemente: a) adnotarea lui Bariț de la sfîrșit: „1867; fără dat; Const. Papfalvi către red[actor]“, în ceea ce privește anul expedierii și b) data articolului-corespondență pe care-l consemnîm în nota 6, pentru luna și ziua trimiterii, articol scris și trimis odată cu această scrisoare.

² Revista umoristică *Gura satului* de la Pesta, al cărei redactor era Iosif Vulcan, a criticat, în numărul 15 din 1867, starea în care se află pădurile mitropoliei blăjene. Sînt criticați, printre alții, Papfalvi și prepozitul Vasile Rațiu.

³ „Omul este lup pentru om.“

⁴ La mijlocul lunii octombrie 1867, Papfalvi este victima unui incident jurnalistic neplăcut. În *Kolozsvári Közlöny* (XII, 1867, nr. 119, p. 516—517) apare corespondența *Balázsfalva, szept. 25. 1867*, semnată S-nu, un corespondent din Blaj al cotidianului maghiar. Autorul corespondenței descrie atmosfera animată a Blajului, acum, după moartea marelui arhiereu Alexandru Sterca Șuluțiu, când se așteaptă noile alegeri pentru înalta funcție de mitropolit. În fruntea viitorilor candidați, S-nu îl vede pe Constantin Papfalvi, „canonic și deputat dietal”. Totodată, autorul își exprimă îngrijorarea în fața eventualității ca în funcția de mitropolit să fie adus un om străin de dieceză și își exprimă speranța că românii greco-catolici le va fi îngăduită alegerea liberă a arhiereului, după canoane și tradiție. Papfalvi se grăbește să trimită ziarului clujean un articol-declarație, ca răspuns la cel de mai sus, pe care redacția l-a publicat sub titlul *A balázsfalvi érsekségről, s még valami*, în *Kolozsvári Közlöny*, XII, 1867, nr. 127, p. 547. Declarația canonicului blăjean este interesantă și semnificativă din punct de vedere politic. Analizându-și șansele de a ajunge mitropolit — după cum dorea autorul corespondenței *Balázsfalva, szept. 25. 1867* — Papfalvi ajunge la concluzia sinceră că nu e omul potrivit pentru această înaltă chemare, întâi pentru că niciodată n-a nutrit ambiție pentru o astfel de carieră, dar mai ales pentru că e prea bătrîn pentru a candida (avea peste 60 de ani). La aserțiunea lui S-nu că întregul cler blăjean se înfăcășă la ideea de a fi adus om din altă dieceză, Papfalvi e de părere că nu acest lucru primează, ci calitățile candidatului. În fine, răspunde la părerea că românii nu pot renunța nici la dreptul de a avea mitropolie proprie, nici la acela de a-și alege liber arhiereul. Există în cercurile maghiare părerea că acum după moartea lui Alexandru Sterca Șuluțiu și după — mai cu seamă! — realizarea actului dualist, mitropolia greco-catolică din Transilvania va fi desființată. Papfalvi arată luptele seculare ale românilor pentru recunoașterea lor ca națiune constituțională în Transilvania și pentru refacerea mitropoliei uzurpate de calvini. Iată, pînă la urmă s-au realizat amîndouă aceste obiective! Dar, „ca să se golească din nou pînă în fund pocul cel amar al decepțiunii celei mai dureroase”, legile de la 1863, care prevedeau înarticulară națiunii române au fost contestate și negate printr-o trăsătură de condei. A fost o lovitură grea pentru români: „Prin ștergerea legilor din 1863 s-a înfipt în inima și în teacă ființa națiunii astfel de rană, carea va arde neîncetat, pînă cînd părinții patriei nu vor afla adevăratul balsam vindecătoriu”. În aceste condiții, a desființa și mitropolia românilor — după dorința politicianilor maghiari — ar fi „cel mai rătăcit pas politic”.

⁵ Redacția ziarului maghiar nu e mulțumită de declarația lui Papfalvi, mai ales pentru că evoca legile de la 1863, atît de antipatice în ochii generației dualiste. „Tiradahirean” este o notă a redacției, cu următorul text: „Cînd am dat loc, cu toată promptitudinea, declarațiunii prezente a reverendisimului domn Constantin Papfalvi, canonic de la Blaj, am făcut-o aceasta din acea loială și frățească șoptire, care ne îndeamnă să ne ascultăm răsunetele sincere ale unui altuia și, dacă se pot considera fără de cea mai puțină periclitare a intereselor patriei, aide să le considerăm. Dar, de altă parte, onoratul scriitoriu al acestui articlu, totdeauna fiind și deputat dietal în Comitatul Albei de Jos, conținutul de interes politic al acestui articlu nu poate fi pentru noi indiferente. Reverendisimul domn canonic este un fiu dintre cei mai distinși ai poporului român, deoarea lui și unul dintre patrioții noștri erudiți, și ne cade bine a lua spre știință cum că suprema sa dorință e ca să se întimple pe baza dreptății legali împăcarea cea mai intimă și mai frățească între națiunile scumpei noastre patrii. Într-aceea, să ne fie iertat a observa cum că d-sa, în decursul articolului său, scris cu o dialectică frumoasă, accentuează legile din 1863, și spre aceasta profită de ocaziune într-un astfel de mod, în cît ne lasă a presimți cum că votul său de deputat va cădea în urna d-lui Hodoș [adică va trece de partea patrioților români de stînga, radicali, în frunte cu Iosif Hodoș, de asemenea deputat dietal — n. ns.]. Ne-ar părea rău dacă ar fi așa, căci scopul acelei politici înțepenite ar fi departe de scopul dreptății legale. Aceea duce numai la luptă seacă, care ar fi numai spre dauna românilor și a maghiarilor “ (după traducerea din *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 83, p. 331).

⁶ Varianta românească a declarației lui Papfalvi s-a complicat printr-un incident intervenit pe parcurs. *Gazeta Transilvaniei* publicase (XXX, 1867, nr. 80, p. 318) corespondența *Blas, 10 oct. 1857*, semnată C., al cărei autor se referă direct la aprecierea elogioasă pe care autorul corespondenței *Balázsfalva, szept. 25. 1867* din *Kolozsvári Közlöny* i-o face lui Papfalvi (vezi nota 4), pînă la afirmația că e omul cel mai potrivit spre a fi mitropolit al românilor transilvăneni. Dar acest C. anonim răscolește puțin „și prin trecutul domniei-sale” canonicului Papfalvi, punînd degetul pe niște răni care mai

dureau. Așadar, în fața traducerii românești a declarației sale (vezi articolul *Blaș*, 28 oct. 1867, în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 83, p. 330—331), Papfalvi așază o replică la învinuirile lui C. Dezvinovățirea lui Papfalvi nu e prea convingătoare, dar e interesantă prin faptul că redă *exact* textul acelei faimease intervenții pe care a făcut-o în Dieta de la Cluj în 1848, în legătură cu „flamurile rusești de la Blaj”. Nu cunoaștem un alt loc în care să se fi publicat, în românește, această intervenție. Din ea reiese nevinovăția, buna intenție a lui Papfalvi, într-un moment pentru care mulți istorici l-au învinuit în mod pripit și pătimaș. După dezvinovățire, urmează textul exact al declarației, traduse din ungurește, precum și traducerea notei redactorului de la *Közlöny*.

⁷ Pavel Vasici.

⁸ Vezi nota 4.

⁹ Sașii. Nume popular, de la Flandra.

¹⁰ E împotriva politicii pasiviste, de boicot parlamentar împotriva regimului dualist, inițiată de fruntașii români din Transilvania, în frunte cu Eariț, Ilie Măcelariu, Vasile Ladislau Pop și alții.

¹¹ La Pesta activau, în interesul național și confesional al românilor, deputații din Transilvania și Banat, în frunte cu Iosif Hodoș, Alexandru Roman, Vincențiu Babeș și alții.

IX

Blaș, 6/10, 1879

Prea stimate domnule!

Avînd, cu oarecare ocaziune, întîlnire în Blaș, bine ai voit a mă reflecta ca să las ceva însemnări, pentru unele incidente care, avînd ceva însemnătate istorică, poate numai mie-mi sunt mai de aproape cunoscute, pentru altele, și mai cu samă pentru celea din anii [1]848 și [184]9, ce pentru ținutul Hațegului se vor afla între puținele scrisori ce vor rămîne.

¹⁹⁴ Ținînd eu și biografia fericitului Budai ¹, / demnă de a fi cunoscută, și crezînd că foarte puțini se mai află carii să o mai cunoască în tot cuprinsul ei, pentru aceea, spre suplinirea celor care lipsesc în articolul ieșit în *Observatoriu* ², am aflat cu cale a adaoge cele ce aci sunt sub ./ cuprinse ³.

Pro privata notitia însemn cum că d-nul numit la locul prim este il[ustritatea] sa d. consiliariu Elia Măc[elariu] ⁴.

Primește, te rog, asigurarea celei mai sincere stime. Mă recomand al prea stim[atei] d-tale sincer stimătoriu,

Const. Papfalvi.

¹⁹⁴ N.B. N-am scris pentru foaie, dară pentru persoană ⁵. /

¹ Aron Budai, despre care vezi scris. I, n. 7.

² Bariț publicase în *Observatoriul* (II, 1879, nr. 76, p. 302—304), sub semnătura G.B., schița biografică *Secretariul Aron Budai alias Budeanu*.

³ „Adaosul” lui Papfalvi e deosebit de interesant. Apărut în *Observatoriul* (*Ibid.*, nr. 92, p. 367—368) cu titlul *Alle momente din viața lui Aron Budai* — semnătura C — articolul continuă, de fapt, cu completări noi, un alt articol biografic al lui Papfalvi despre același, tipărit încă în 1863: *Secretariul tezaurariale Aron de Budai, din Foaie pentru minte ...*, 1863, nr. 19, p. 138—139 (vezi și scris. I, n. 7).

⁴ Ilie Măcelariu fusese ales în conducerea Băncii „Albina” din Sibiu.

⁵ Adnotată: „1879. Const. Papfalvi, canonic în Blaș, 6 oct. [Răspuns] 2”.

Blaș, 10/11 1879

Prea stimate și totdeauna iubite discipule!

În urma prețuitei scripte din 2^a a curentei, în care ți-ai descoperit cugetul că ți-ar plăcea a avea date pentru biografia preabunului, dară nefericitului episcop I. Lemeni ¹, și totdeauna descrierea timpurilor de la 15/3 [mai — n.ns.] 1848, în cit acelea, dară, mi-ar fi mie mai cunoscute, și mai cu seamă atrocitățile văzute în Comitatul Hunedoarei la Paștile an. 1849 ², îmi iau onoare a răspunde că, în cit se ține biografia lemeniană, avînd mai demult cuget, preste oarecîteva zile, în cit se poate plini de la mine, va fi compusă. Și o voi și trimite, ca, combinînd cu datele ce vei mai avea, să o poți perfecționa. Cum zisei, mă grăbesc a o face, pentru că *tempus monet* ³, și mi-ar părea rău cînd ar rămîne în restanție cu darea opiniunii despre acela / pe care, de la un timp încoace, tot sinistru l-a judecat mare parte a fraților săi, de dînsul mult iubiți ⁴.

196

În cit se ține de acelea în privința căror eu pot fi martor competente, eu în formă de biografie le pusesem deja pe hîrtie. Nu ca să fie document public, dară ca să servească rudeniilor mele, spre a se orienta în privința acelor timpuri, prin care am trecut în viața pamînteană. În acest script, de la foaia 15 pînă în capăt stau amintite acelea despre care poțtești a fi informat. Să nu-mi fie mîna așa îngreunată, ți le-aș fi descrisă asară, și altcuiva nice că le-aș fi comunicat în întreg cuprinsul, dară spre iubita-ți persoană a domniei-tale am mai mare confidenție decît să mă genez a o comunica. Fac, dară totuși cu rugarea: luînd notiță despre celea cuprinse, la timpul său, cînd nu vei mai avea lipsă, dacă pe atunci voi mai fi în viață, să mi le restitui.

Despre celea tîmplate la Paștile 1849 n-am putut scrie, că n-am fost venit încă acasă. Altcum, trebuie să zic că, în proporțiune cu alte ținuturi, în Hunedoara s-au făcut mai puține. Iară după sosirea mea, care a fost ca la 10 zile după Paști, tocma s-au domolit.

Pe lîngă aceasta, mai adaug și o mică descrițiune despre Valea Hațegului ⁵. / În cit vei afla ceva plăcere în celea cuprinsă, nu știu, dară atîta știu că ți le împărtășesc cu inimă binevoitoare, rugîndu-te să primești asigurarea destinsiei mele stime.

196^v

Rămînînd pentru totdeauna stimătorul,

Constantin Papfalvi. ⁶ / 197

¹ E momentul ales de George Bariț pentru a întreprinde — în scopul reabilitării acestuia! — alcătuirea unei monografii a fostului episcop blăjean Ioan Lemeni (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, București, 1976, scrisori primite de la Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, n. 3). Materialul primit de la Papfalvi e folosit — cu citarea sursei — în lungul articol biografic al lui Bariț, *Episoade din viața episcopului Ioan Pop de Lemeni* (în *Observatoriul*, III, 1880, nr. 17, p. 65—66; nr. 18, p. 69—70; nr. 19, p. 73—74; nr. 20, p. 77—78; nr. 21, p. 81—82; nr. 22, p. 85—86; nr. 41, p. 161—162; nr. 42, p. 165—166; nr. 43, p. 169—170; nr. 44, p. 173; nr. 45, p. 177—178; nr. 46, p. 181—182; nr. 47, p. 185—186; nr. 101, p. 405; continuă cu titlul: *Una epistolă și un articol original scris de Simion Bărnăuțiu* [e vorba de *Săborul cel mare al Episcopiei Făgărașului. Prologus galeatus*, n. ns.], nr. 102, p. 409—410; nr. 103, p. 413—414; nr. 104, p. 417—418; continuă cu titlul: *Urmările primei publicațiuni a lui Simion Bărnăuțiu*, IV, 1881, nr. 6,

p. 21—22; nr. 7, p. 25—26; continuă cu titlul: *Documente relative la procesul de la Blaș dintre anii 1843—1846*, nr. 8, p. 29), continuat de acela al lui Fekete Negruțiu, *Descripțiunea unor întâmplări memorabile din 1848—1861*, din *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 11, p. 41—42; nr. 12, p. 45—46; nr. 13, p. 49—50; nr. 14, p. 53—54. Mai târziu, Papfalvi va relua firul biografiei lui Lemeni, cu articolul *Ioan P. Lemeni, episcopul Făgărașului*, în *Foaia bisericească și școlastică*, IV, 1890, p. 1—5; 17—20; 33—35. Tot în 1880, Papfalvi colaborează la *Observatoriul* lui Bariț cu valerosul articol *Unele observări relative la Comitatul Hunedoarei și în specie la Districtul Hașegului* (nr. 1, p. 1; nr. 2, p. 5; nr. 3, p. 9; nr. 4, p. 13—14; nr. 5, p. 17—18; nr. 6, p. 21—22; nr. 7, p. 25—26; nr. 8, p. 29—30).

² Evenimente despre care nu va mai scrie (vezi mai jos).

³ „Timpul [ne] sfătuiește.”

⁴ Adică românii greco-catolici. Despre temeiurile urii pe care românii i-au purtat-o acestui arhieru îndepărtat de idealurile națiunii sale, vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisori primite de la Nicolae Maniu, studiul introductiv; scrisori primite de la Ioan Fekete Negruțiu, I, n. 3.

⁵ Articolul *Unele observări relative la Comitatul Hunedoarei ...* (vezi nota 1).

⁶ Adnotată de Bariț: „1879. Const. Papfalvi, Blaș, 10 nov. R[ăspuns] 26 nov., pe larg.”

XI

Blaș, 20 noemvrie 1879

Prea stimat și mult iubite discipule (se înțelege, înainte de aceasta cu 53 de ani!)

Ca să satisfac dorirei descoperite în prețuitele litere de data 2^a nov. 1879, în privința împărtășirii unor date servitoare la biografia sărmanului episcop Lemeni, după ce și mie de mult mi-a stat în cuget a pune pe hîrtie cele ce mie poate-mi sunt mai cunoscute decît oricui altuia în acest obiept, iacă aici, scrisă pre cum se poate cu o mină tremurătoare, ți le trîmit ¹. Poate vei afla că multe n-ar fi avut loc, dară aceasta se poate excuza prin locvacitatea care e o proprietate, sau mai bine o debilitate a bătrînilor.

Mi-a părea bine dacă, în mica descriere, vei afla date spre întregirea biografiei ce intenționezi a face. Iară cînd nu vei mai avea lipsă de celea împărtășite, dacă mi le vei retrimite — se înțelege, dacă voi mai fi pe aici! — / mă voi bucura. Altcum, dacă ca un bătrîn care a avut ocaziune multe a auzi și vedea, voi putea servi și cu altele, voi împlini cu toată plăcerea.

Cît de rău e că la noi, cel puțin în locurile celea mai de frunte, nu există cărțile de notiță, pentru consemnarea timpilor și a persoanelor mai memorabile! Nu mult înainte de aceasta, s-a încercat să se scrie ceva despre tatăl fundatorei, dr. Ramonțai ², care a locuit în Samușfalău ³. Acela a fost popa Gligor, pe care eu nu numai că l-am cunoscut, dară, ca unui spiritual care în toate duminicile și festivitățile vinea spre a celebra la Cluș, m-am și mărturisit. Și, ce să vezi: nice în Cluș, nice în Someș-sat s-a aflat om care să știe că a existat oarecînd popa Gligor!

Rogu-te să-mi pardonezi cînd te vei împedeca pe scrisoarea aceia ră, și să primești asigurarea nealteratei — din parte-mi — stime.

Rămîn, ca totdeauna, al stimat d-tale adevăratul stimător,

Const. Papfalvi. ⁴ /

¹ Vezi scris. anterioară, n. 1.

² Al lui *Simion Ramonțai*, 1772—1845, medic originar din Someșeni-Cluj (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, 1976, III, p. 336).

³ Someșeni-Cluj.

⁴ Cu nota lui Bariț: „1879. Const. Papfalvi, Blaș, 20 nov. R[ăspuns] 26 nov.” În afara acestei însemnări, există o alta, de altă mină decît a lui Bariț: „Despre Turcu. În ce calitate fusese el la Curte? Mai trăiește? Este adevărat că Gub[erniul], după moartea lui Bob, n-a suferit să se facă liceu de 2 ani? Starea de sălbăticie în care ați aflat d-v. Districtul Hașegului în 1833. Cum lipsea popii”. Este vorba de noile întrebări care trebuiau trimise lui Papfalvi, și la care bătrîmul canonic încearcă să răspundă în scrisoarea următoare.

XII

[Blaș, 10 decembrie 1879]¹

Prea stimat domnule!

Astăzi venindu-mi la mină prețuita stimat domniei-tale epistolă de data 26/14 noem. a.c., la început nu-mi puteam explica care este cauza întîrzierii celei îndelungate cu răspunsul. Nu pot nega debilitatea naturale la care am fost, și cu atît mai tare acum sunt supus, adecă tarditatea în întreprinderea lucrărilor ceva mai indiferente, între care pe acesta nu-l pot — și mi-aș ținea cel mai mare păcat! — a-l număra. Mai pe urmă am devenit la cunoașterea adevăratei, care o retac căci, poate, escuzindu-mă, totdeodată m-aș acuza.

Acuma, dară, *ad meritum* ². Eu, după primirea scrisoarei preatinse, îndată o am comunicat cu fratele Fekete ³, care a și apromis că va împlini din parte-și celea de împlinit, în citu-i va sta în putință. Nu l-am întrebă, dară sum convins că a făcut (înțeleg cauza și motivele renunțării la episcopat a lui Lemeni) ⁴.

În cît se ating punctele la care ați poftit de la mine ceva răspuns mai antea: /

1^a Ce se ține de cursul filosofic de doi ani în Blaș, după moartea ep[iscopului] Bob, nu știu ca Capitulum să fi făcut în astă privință ceva pași. Dară aceasta o a făcut episcopul Lemeni, după ocuparea scaunului, dînd salariu din propria sa casetă, căci pentru atare profesură nu era alt fund. Despre aceea că s-au contrariat guvernul, și mai cu samă ep[iscopul] Faur ⁵, am auzit, dară nu știu, căci pe acel timp nu mai eram în Blaș. Contrarierea, precum se spunea, mai mult era pentru studiul istoriei, căci nu le vinea bine ca și românii să se ocupe cu istoria ⁶. Motivul cel principale a rădicării la doi ani a fost, între altele, și aceea pentru că în timpul de mai nainte primea la ascultarea jurelor și cu cursul de un an a filosofiei din Blaș, ce după aceea a încetat.

2^a În cît se atinge de certele celea nefericite ce esistau — și, durere, acum încă esist! — între fiii națiunei noastre, acelea, pe timpul cînd episc[opol] L[emeni] și-a făcut vizitațiunea canonică în valea Hașăgului și Giiului ⁷ constau între aceea: guvernul transilvan, pe semne în urma unei arătări mai vechi, a aflat cum că unele comune din acel ținut, ca 13 la număr, au părăsit unirea, cu călcarea ordinaturilor, va să zică n-au ținut instrucțiunea de șase săptămîni, care era prescrisă

202° pentru toți acei carii voiau a trece de la religia catolică la oarecare altă confesiune. Pentru aceea, guvernul a și demădat ca îndată cit se va /instala, să înceapă vizitațiunea în aceleași comune ⁸. Ce a și împlinit și, cu o cale vizitând și parochiile sale, trecînd și prin celea așa numite relabse, le-[a] aflat pravăzute cu preoți. Și așa, după o admonițiune părintască, lăsîndu-i, s-a dus mai departe. Iară guvernului i-a referit că, după ce lucrul trecerii este învechit, să se lase în pace.

Se poate și aceea, ce mie nu-mi este cunoscut, ca în aceleși comune să se fi îngropat vreunul și fără preot. Pruncii de nou născuți se boteza pe sub ascuns.

Vine însă întrebare că, la asemenea injurioasă tractare, ce e principala cauză? Mulți cugetă că episcopul și preoții cei uniți, ce în sine e fals: episcopul L[emeni] tocma a luat grea înfruntare de la guvern, pentru că a propus o modalitate mai puțin îngreunătoare pentru celi carii doresc, din convingere, a rămînea sau a trece la religia gr[eco] or[ientală], după cum eu aceasta o am arătat în un articlu scris în *Kolozsvári Híradó* ⁹.

3ª Despre fostul secretariu a ep[iscopului] L[emeni] să mărturisesc atăta că dînsul n-a fost fiul protopopului din Cătina, pe care l-au spîzurat ungerii în Cluș ¹⁰, dară a fost fiul altui protopop Turcu, din Pogăceaua ¹¹. Acest Ioane Turcu ¹², după cum este cunoscut, a fost un tînăr geniale, despre care dr. Vasiliu Popp ¹³, cetînd o poemă scrisă la ziua onomastică a episcopului ¹⁴, a zis că / nice Vergiliu a putut să serie altcumva. Durere, însă: aceea ce se tîmplă cu mulți tineri geniali s-a tîmplat și cu dînsul: *Nec enim immodico, contraxi damna Lyco* ¹⁵, ce mai pe urmă i-a ciuntat și firul vieții.

Documente în privința fatalului proces a profesorilor și clericilor în contra ep[iscopului] L[emeni] se pot afla în arhivul de la Strigon ¹⁶. Cînd mai umblam pe acolo, ușor le puteam cîștiga, mai virtos sub bunul primat Scytovszki ¹⁷, dară acum, fiind prăpastia mare, ar fi mai greu. Altcum, acolo multe interesante s-ar afla pentru beserica noastră, după cum spunea canonicul Chemp ¹⁸, cel mai cunoscut cu actele aceluiași arhiv. A și promis d[omnului] Cip[ariu] că, avînd voie a-și decopia, îi va face toată înlesnirea.

Cu acestea, punînd capăt, poftindu-ți ca nu numai anul 1880, dară încă mulți alții — cel puțin două decenii — să ajungeți sănătos, rămîn pentru toate zilele vieții mele, al stim[atei] d[omniei] adevărat stimător,

Constantin din Papf[alva]. /

¹ Nedată. Datarea s-a făcut după adnotarea lui Bariț: „Blaș, 10/22. Primită în Sibii, 17/12 1879“.

² „Spre merit.“ Echivalentul vechii expresii românești: „Să intrăm în meritul lucrului“.

³ Ioan Fekete Negruțiu.

⁴ Partea de contribuție a lui Fekete Negruțiu la reconstituirea biografiei lui Ioan Lemeni, concretizată în articolul *Descripțiunea unor întimplări memorabile din 1848—1861* (vezi scris. X, n. 1).

⁵ Faur — traducerea românească a numelui Kovács. Opozantul era episcopul romano-catolic al Transilvaniei, Kovács Miklós de Tușnad.

⁶ În anul 1831, cînd gimnaziul din Blaj a fost ridicat la rangul de liceu, în baza decretului împărătesc nr. 3387/11 septembrie 1830, guvernul transilvănean a refuzat introducerea *istoriei* ca studiu la noul institut românesc. Motivarea este caracteristică: „Historia est oculus mundi, ideoque valachis interdicendum est hoc studium“ (Istoria este ochiul lumii, de aceea studiul ei trebuie interzis românilor“), după cum se exprima același Kovács Miklós într-o ședință dietală. La Blaj s-a predat totuși *istoria universală*, pe răspunderea personală a episcopului Lemeni, de către eminentul profesor Ioan Rusu, studiu în cadrul căruia dascălul blăjean a introdus în mod subtil și istoria națională.

⁷ Jiului transilvan.

⁸ Este vorba de satele Petroșeni, Petrila, Livezeni, Iscrioni, Dilga, Corniște și Crivadia care, pe la 1835, au părăsit unirea cu Roma, sub influența călugărilor de la Tismana, din Țara Românească și ademeniți de protopopul neunit din Hațeg.

⁹ Vezi scris. V, n. 4—5. De fapt, este vorba de ziarul din Cluj, *Erdélyi Híradó*, care abia în 1848 își va schimba numele în *Kolozsvári Híradó*.

¹⁰ Vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisori primite de la Ioan Fekete Negruțiu, nr. II și XXII.

¹¹ Ioan Turcu, tatăl celui în cauză, a fost protopop al Tractului Pogăceaua între 1824 — 2 aprilie 1839.

¹² Ioan Turcu, fiul protopopului din Pogăceaua, 1817—1852, a fost secretar consistorial la Blaj și profesor la preparandie, calitate în care îl întîlnim deja la 1842: „Admodum R.D. Ioannes Turk, de M. Szakál, Officii Dioecesiani Archivarius, Praeparandorum Theologiae Moralis Professor, et Incl. Comitatus Thorda I. Tabulae Judiciarum Assesor“ (după *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioeceseos Fogarasiensis in Transilvania pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII* [1842], ab *Unione cum Ecclesia Romana CXLV*, Blaj, 1842, p. 6). Ioan Turcu n-a avut o atitudine națională constantă la 1848, căzînd, asemeni lui Iosif Many, în păcatul neîncrederii în dreptatea și puterea cauzei române. Lucru pe care nu i-l iartă nici *Gazeta Transilvaniei* (XV, 1852, nr. 36, p. 143), în necrologul din 11 mai, care este, dealtfel, singurul text ce s-a scris despre acest om învățat și cu mari perspective: „Astăzi rămăserăm iarăși mai puțini cu un bărbat inteligent. Domnul Ioane Turcu, secretariul mării sale d. episcop și profesor de istorie și drept bisericesc, după o boală uscăcioasă, se mută la vecinicul repaus în vîrstă de 35 ani. Repausatul era înzestrat cu toți 5 talenții de la natură. Cit a negoțiat, însă, cu dînșii în seama națiunei, din cauza aplecărilor sale, va ști vericine. Caștelaria episcopicească perdu în repausatul mult, că deși se număra dînsul între cei crescuți cu principii străine, avea totuși o mare activitate, carea se și cerea în asemenea post, încărcat cu ațitea lucruri din marea dieceză“.

¹³ Despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisori primite de la Grigore Mihali, nr. I, n. 1.

¹⁴ Ioan Lemeni, care își sărbătorea cu mare fast, în fiecare an, la 7 ianuarie, ziua onomastică, recoltînd citeva ode ocazionale și plate, de la Constantin Alpini, Timotei Cipariu, Nicolae Pauleti și alții. Se vede că și tînărul Ioan Turcu și-a căznit lira în onoarea lui Lemeni, la o dată pe care nu o putem stabili.

¹⁵ „Am avut necazuri fără ca Lycus să-mi fie potrivit.“

¹⁶ Esztergon, unde era reședința primatului ungar.

¹⁷ Ioannes Scytovszky.

¹⁸ *Michael Kemp*, „Praepositus D. Georgii de Viridi Campo Strigoniensi et Archi-Diaconus Cathedralis“, după cum figurează în *Schematismus Cleri Archi-Dioecensis Strigoniensis pro Anno a Christo Nato 1860*, Strigoniu, 1860, p. 7.

XIII

Blaș, 8/3 [1]880

Mult stimat domnule!

Prezentatoriul acestor confidante litere, cu numele Augusto Mazzuchi, de națiune italian, de profesiune arhitect (acum se poate socoti

ca deplin românizat, carele, cu ocaziunea clădirii calei ferate, venind ca arhitect al societății în aceste părți, s-a căsătorit aci în Blaș cu o persoană aleasă, fiica unei văduve, formînd o familie onorifică), încetînd ocupațiunile la calea ferată și, ca cap de familie, neputînd părăsi familia, a întreprins lucruri private. Iară de doi ani încoace, pe lîngă o remunerațiune de totul modestă de 360 fl., este cuprins sub titlu de arhitect arhidiecezan, în care timp a prelucrat toate planurile și calculii de spese pentru toate besericile, edificatele școlare ce a întreprins în timpul de cînd a luat acest oficiu asupra ¹.

200 După ce, însă, despre o parte clerului îi lipsește fondul spre a-i mai / mări salariul de 300 fl. [recte = 360 — n.ns.], iară de altă parte dînsul cu familia, cu un venit așa modest, a subzista nu poate se află silit a-și cerca norocul în alte părți, și anumit, cugetă spre acest scop a călători în România [...]. Deci, nu știu de ce, neîndreptat venind la mine, m-a cercat să-l recomand m[ult] stimat domniei tale, doară ai avea bunătate a-i da ceva îndreptare și puțină recomandațiune la oarecare persoană de influință, spre a putea veni în cale de a-și ajunge scopul.

Eu, pe lîngă toate că o fac cu sfială, totuși, ca unui bărbat cu purtare solidă și morală și ca unui individ în chiamarea sa, după opiniunea celor competenți, deplin calificat, neputîndu-i nega împlinirea cererii sale, și bazat pe bunătatea inimii ce am esperiat din partea domniei-voastre, îmi ieu audacia a-l recomanda, rugîndu-vă să primiți din parte-mi asigurarea celei mai sincere venerațiuni, de la al m[ult] s[timatei] d[omniei]-voastre cel mai vechi iubitoriu,

Constantin Papfalvi,
canonic ².

200^v

¹ Despre *Augusto Mazzuchi*, personaj interesant din Blașul ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea, se știu puține lucruri. În afara celor relatate de Papfalvi, mai știm că a fost angajat la 12 august 1878 ca arhitect arhidiecezan, avînd ca sarcină edificarea bisericilor și școlilor și chiar repararea acestora, în unele cazuri. La sfîrșitul acestei scrisori, Bariț adaugă o listă de lucrări efectuate de Mazzuchi, pe care o reproducem ca un document important în legătură cu activitatea lui Mazzuchi: „Galata — școala; Spring — școala; Milaș — biserică, 15 mii; Cut-deto, 17 mii; Eazias — deto, 8 mii; Retiu, C[omitatul] Turda — biserică“.

² Cu adnotarea lui Bariț: „1880. C. Papfalvi, Blaș, 8 martie. R[ăspuns] prin Mazzuchi în 15, prin grai“.

XIV

Prea stimată și iubite domnule!

Blaș, 31/12 1880

În oarele celea mai de pre urmă a anului, mai mult decît orișicînd altădată, îmi cuprinde omul cugetătoriu memoria cu persoanele celea grate, ce le-a avut și încă le are. În viață nu m-am datat a vorbi sau a scrie aceea ce nu vine de-a dreptul în camera sincerității și a inimii și, pentru aceea, numai cel mai limpede adevăr îl esprim cînd scriu cum că, dintre toți tinerii cîți am fost fericit a cunoaște sub timpul cît am fost și

26

eu învățătoriu ¹, singur ai fost acela care, acum în timpul și în decurgerea alor 57 de ani, în mod escelent, prin toate fazele ce ai trecut, mi-ai cauzat o mîngăiere și o mulțămire care nu o pot, dară nice că cerc a o descrie.

Pentru aceea, primește, te rog, cu inaugurarea Anului nou, grațularea și aprecările mele celea mai sincere, poftindu-ți ca cerescul / părinte să-ți conserve puterea și sănătatea, ca să poți continua lupta începută și continuată acum mai mult decît de patru decenii. Pe lîngă toate că nu pot spera, dară totuși doresc și oftez a vedea, cel puțin în parte, încoronate de succes multele sacrificii ce ai pus pe altariul patriei, a națiunii și a besericei, ținîndu-mă fericit dacă și de aici înainte voi putea merita iubirea și stima care o am esperiat de cînd ne cunoaștem.

Iubite Georgie! După celea premisă nu ar fi iertat a mai amesteca și alte lucruri profane. Și eu totuși, cunoscîndu-ți inima ceea indulgențe, o fac iacă cum: în numărul cel ultim, 104, a *Orientului*, am cetit că în anul următoriu, întră altele, voiți a publica și memoriul unui canonic din an [1] 848/9 ². Acela nu poate fi altul decît cel ce este cuprins în semnările făcute despre eventualitățile ce am / întîmpinat în viață. Eu acelea le-am comunicat ca provocat, că dacă s-ar afla ceva ce ar avea ceva însemnătate istorică, să se poată folosi.

Celea cuprinsă în memoratele însemnări sunt dedusă din propria-mi știință și esperiență. Totuși, aș fi dorit ca acelea mai mult după decît în viața mea să vază lumina. Altcum, nu mult m-ar gena publicațiunea, dară, după ce văd dureroasa luptă încăierată pentru memoria primilor noștri metropoliți ³, despre care se poate zice că: *Pec[c]atur intra et extra muros; Jupiter in Troiam, pro Troia stabat Apollo* ⁴, și după ce în observările mele ambii acești în adevăr mari archirei se află pomeniți, te rog ca, sau să lasă publicarea celor de mine semnate, să o amîni pe alt timp, sau, dacă totuși ai volie a face ceva uz, atunci memoratele două nume să fie cu totul esmisă, căci nu voiesc / a da ansă și armă pe nice o parte.

Mai adăunezi, neavînd altă cuprindere, luînd înainte *Istoria revoluțiunei maghiare* ⁵, mi-a căzut sub ochi epistola scrisă de Kossuth lui Percell și, făcînd versiune, o am pachetat să ți-o comunic, de cumva, dară, nu-ți este cunoscută. Dară, neaflînd că, doară, ar merita, o am lăsat netrimisă. Acuma, însă, adaug și aceia: *Valeat quantum valere potest!* ⁶

Rugîndu-te să primești asigurarea sincerei mele stime, rămin pentru totdeauna sincer stimător,

Constantin Papfalvi. ⁷ / 205^v

¹ Vezi scris. I, n. 1.

² Vezi Iacob Radu, *Istoria Vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913, p. 396 și urm.

³ Primii mitropoliți greco-catolici ai Blașului au fost Alexandru Sterca Șuluțiu și Ioan Vrancea, sub a căror păstorie Papfalvi a fost, timp de 41 de ani, canonic capitular (1851—1892).

⁴ „Se fac greșeli înăuntrul și în afara zidurilor; Jupiter stătea împotriva Troiei, Apollo în ajutorul ei.“

27

⁵ J a k a b E l e k, *Szabadságharczunk történeléhez. Visszaemlékezések 1848—1849-re*, scriere memorialistică și istorică de remarcabil succes despre revoluția ungară de la 1848. Bun cunoscător al limbii românești și al problematicei naționale a românilor, Jakab Elek include în cartea sa nenumărate date și fapte din revoluția românească. Dar interpretarea lor nu depășește cadrul tradițional al istoriografiei ungurești, dominate de subiectivism și judecată falsă, tendențioasă, asupra evenimentelor politice.

⁶ „Faci doar cit poți să faci.“

⁷ Adnotată: „Răsp. 6 febr. și memorialul remis“.

XV

Blaș, 8/5 [1]882

Prea stimată amice!

Cunoscutul arhitect d-n. Augusto Mazzuchi¹, neputindu-și afla mulțămirea aici, s-a determinat, cu orice sacrificiu, a-și cerca fericirea în România. Deci, provăzut cu atestate din partea Consistoriului metropolitan și a Comitetului opidan, precum și cu o scrisoare recomandatoare a baronesei Sz[ent]keresztzi către tatăl său Florescu, cugetă [ca] cel mult pînă la 15 curente a întreprinde propusa călătorie.

206 Bazat pe bunătatea și propensiunea ce a fost fericit a esperia din partea st[imatei] d[omniei] tale, s-ar ruga ca să binevoiești a-l ajuta cu o recomandățiune către una sau două / persoane, în a căror sferă cade aplicarea la care nizuiește, după chiamarea sa: arhitectonic și, între alții, ar avea cuget a se prezenta și ministrului prețedinte I. Brăteanu.

Eu îl foarte compățimesc pe acest destru, solid, cult și în toată privința aplicabil și acum, cu toată familia sa, deplin devenit român bărbat. Pentru aceea, nu mă sfiesc și din parte-mi a vă ruga ca, în cit veți afla cu scop, să dați inviațiunea și ceruta recomandățiune.

Altcum, cerîndu-mi iertare, te rog să primești din parte-mi spre-șiunea celei mai sincere stime.

Sum al stim[atei] d-tale cel mai sincer stimătoriu,

206^v

Constantin Papfalvi.

¹ Vezi scris. XIII, n. 1.

XVI

Blaș, 26/11 [1]882

Iubite amice!

Nice datină, nice plăcere am a incomoda cu scriptitare pe cineva, cu atît mai puțin pe celi căror tot minutul le este scump. Și dacă totuși o fac, vine de acolo căci nu pot rezista sințului intern a inimei.

Amice! Am cetit și eu *Memorandul* ieșit din rutinatul tuu condeu¹. Ar fi o adevărată temeritate a cerca să descriu impresiunea ce a produs asupra inimei mele. Atita, totuși, nu mă pot conteni a nu spune că,

28

după a doua cetire, mi-a venit să eschiam cu bătrînul Simeon: „Acum dimate, Doamne ...“ ș.c., și iarăși: *Hectora quis nosset, felix si Troia fuisset*².

Nu mă pot conteni să nu-ți amintesc un incident, care și altcum mi-a servit ca motiv la această scriptă. În anul 1850, petrecînd în Pesta, care pe atunci încă nu era căsătorită / cu Buda, între alții făcînd cunoștință unui monah de ordul cistercit cu numele Bilkei, de origine român gr.-cat. din Dieceza Oradiei, într-o după amiază-zi petrecînd în promenada numită Széchenyi tér, acolo, pe o bancă, ședea un bătrîn, formă de prelat. Sociul meu Bilkei m-a întreat: „Cunoști pe bătrînul acela?“ Îi răspund că nu-l cunosc. Atunci îmi zice: „Acela e renumitul Georgiu Fejér“³, care tocmă atunci scrisese și o broșură cu titlul *Cauzele revoluțiunei magiare (Magyar forradalom okai)*⁴. „Să-i facem reverință!“ Cu care ocaziune Bilkei, între altele, îl agrăiește: „Ilustritate! De cumva frumoasa etate în care vă aflați (la 90 ani) nemica ați fi lucrat, singură broșura acum ieșită la lumină este de ajuns spre a-ți face numele nemuritoriu“./ La aceasta venerandul prelat răspunde: „Puținele zile ce le mai am îndărătru mi egal, ori să le petrec în quartirul meu, ori în prinsoare. Necăutînd în dreapta sau stînga, l-am scris după dictatul conștiinței și a convingerii mele ș.c.l.“

207

207^v

Amice! Pe lingă stima ce ți-am păstrat încă de cînd erai în anii prunciei, și sus memoratul incident mi-a dat ansă să-ți adresez această nemăiestrită, dar din sinceritatea inimei provenitoare scriptă, prin care mă esprim că și dacă ți-ar lipsi meritele unui 1/2 secul, în care fără întreprumere ai asudat și luptat pentru luminarea și apărarea mult cercetatei națiuni, prelucratul *Memorand*⁵ e de ajuns spre asigurarea nemuritorului renume. Cauza care o protegezi e ceea mai dreaptă și / oricît de tîrziu va triumfa, pentru aceea nu-ți pot pofti ceva mai plăcut, decît zicînd: *Dii tibi dent Annos*⁶, să-ți poți vedea visul cu ochii, iară și iară îți poștește cel mai vechi și totdeauna sincerul amic,

208

Constantin cel bătrîn.

P.S. Eu celea cuprinsă în această scriptă doream a ți le spune cu vorbe în grai viu, dară avînd temere că pot fi chemat de aici mai nainte de ce ne-am întilni, am aflat consult a grăbi, ca să nu mi se timple și mie cum s-a timplat lui Santa-Panga cînd i-a înghețat trîmbița.

Idem. / 208^v

¹ Este vorba de scrierea lui Bariț, *Memorial compus și publicat din însărcinarea Conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români, adunați în zilele din 12, 13 și 14 mai st. n. 1881, prin comitetul său emis cu acca ocaziune*, Sibiu, 1882. Lucrarea, care s-a tradus în limbile maghiară, germană și franceză, avea ca scop informarea opiniei publice europene asupra situației națiunii române din Transilvania, ca urmare a realizării pactului dualist, a desființării autonomiei principatului și a adîncirii politicii dualiste maghiare în șovinism și poziție ultrareacționară. *Memorialul*, alcătuit pe structura unui preambul istoric justificativ, și-a atins pe deplin scopul. Vezi despre actul de la 1882, Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, VII, București, 1911, p. 32—34; Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947; Ștefan Pascu,

29

Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, Cluj, 1968, p. 146—149; Liviu Maior, *Le Mémorial de 1882 et son écho en Europe*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, 1969, nr. 2, p. 283—285; Șerban Polverejan și Nicolae Cordoș, *Mișcarea memorandumistă în documente (1885—1897)*, Cluj, 1973, p. 29—31.

² „Cine l-ar fi cunoscut pe Hector dacă Troia era fericită?” [dacă nu izbucnea războiul troian].

³ *Fejér György*, 1766—1851, scriitor, traducător și istoric ungar de factură iluministă. A rămas notoriu în istoriografia maghiară datorită mării culegeri pe care a redactat-o: *Codex diplomaticus Hungariae*, tipărită la Buda, între 1829—1844, în 43 de volume. Vezi despre el la Szinyei József, *Magyar írók élete és munkái*, III, literele *Fa — Gwoth*, Budapesta, 1894, p. 254—266. Bibliografie în limba română despre acest istoric găsim tot la Bariț: *Georgie Fejer*, în *Transilvania*, VI, 1873, nr. 5, p. 53—54, unde insistă asupra originii române a lui Fejér.

⁴ Titlul exact al cărții lui Fejér este: *A politikai forradalmak okai. Néhány észrevételekkel* (Cauzele revoluțiilor politice. Cu câteva băgări de seamă), și a apărut în 1850, în limbile maghiară și germană, la Pesta și Leipzig.

⁵ Vezi nota 1.

⁶ „Zei să-ți dea ani [mulți].”

XVII

Prea stimată d-nule!

Blaș, 14/4 [1]884

Un proverb triviale au magiarii: *Őszve virágzik a tök*¹. Eu încă, acum la adînci bătrînețe am căpătat gust de a scrie articli pentru foile publice.

La ceva asemenea, în zilele acestea, mi-a dat ansă scrierile lui Jakab Elek². Celea ce am scris aci -/- alăturate, ți le submit ca, de vei afla, preste tot sau în parte, a merita, să se poată publica³. Altcum, pretensiune nu am, pot rămînea și nepublicate.

Cu cea mai sinceră afecțiune rămînînd, stimătoriu!

Constantin Papfalvi.

¹ „Toamna înfloresc bostanii”, proverb maghiar.

² Vezi scris. XIV, n. 5.

³ Nu se publică.

XVIII

Iubite pretine!

Blaș, 19/1 [1]885

Iară îți fac incomodațiune cu hîrtiuța unui debil bătrîn, căci, fiind provocat a da delucidătoare declarare la unele puncte cuprinse în declarațiunea mea, făcută în foaia septimanale *Közérdek* n-ru 47¹, o am și făcut, care s-a și tipărit în n-rii 1, 2 și 3 aceiași foi². O am tradus și pe românie, care aci -/., în amicabile confidință ți-o și împărtășesc ca, dacă vei afla a fi cu scop, să se publice și în foaia română³.

Asta și pentru aceea o aș dori ca nu — auzindu-se că corespund în foile maghiare — să mi se tîmple ce mi s-a tîmplat în [18]48 ...⁴

Foaia ce redigezi se cuprinde cu obiepte cu mult mai momentoase, decît să fie consult a le cuprinde locul cu discursiuni de atare natură cum sunt acestea. Pentru aceea, nu va fi fără scop a se adaoage vro pagină numai pentru dînele, ca să nu se întrerumpă publicare, și spesele adao-sului însumi eu, făcîndu-mi-se cont, le voi suplîni cu mulțămîtă.

Traducțiunea încă e făcută cam incorect, poate pe cum se poate aștepta de la unul cum sum eu, dară tu, precum totdeauna, așa și acum vei purta sarcina unul-altuia.

Aceste fie de ajuns pentru celea de interes public. Să ne întoarcem și la a noastre.

Iubite amice, trebuie să-ți mărturisesc: cînd am cetit programul *Observatoriului* pentru anul acuma început⁵, observ și eu din senin că-mi picură oarecîteva picuri de lacrimi și încep a cugeta că oare picuri de lacrimi a bucuriei sau a durerii sunt acestea? Și, după o serioasă cugetare am venit la convingerea că și una e, și alta. Adecă, m-am bucurat căci cereasca providință (cărei și eu am a mă închina), sub decursul unui semiseclu, între deschilinite valuri și persecuțiuni, nu numai te-a conservat întreg și sănătos, dară, pe lîngă aceasta, adversarii, pe lîngă toate machinațiunile întunerecului, fruptele puselor ostenele nu au fost în stare a le nimici.

Dară, despre altă parte, tot acelea picuri le-am putut numi și lacrimi de durere, deoarece după o lucrare continuă, care n-a avut / alt scop decît numai fericirea națiunei, a patriei și a omenirei, nu ai putut secera cuvînta mulțămîtă. Dară ș-aci poți avé o consolațiune: căci asemenea seceriș de comun au făcut toți aceia carii s-au gertfit pentru public, cu foarte puțină excepțiune.

Eu, pretine, una-ți poftesc și de una te rog: îți poftesc ca anul în care, din grația cerească, am intrat, să-l petreci întreg și sanitos și încă după acesta un alt șir lung, împreună cu toți aceia pe carii ți i-a dat Dumnezeu și care-ți sunt iubiți. Și cer ca, după expirarea începutului an, încă să mai iai ceva capitulațiune, cel puțin pînă cînd mai rămîn și eu pe aici, căci tare m-ar durea cînd aș ști cum că ai depus arma.

Deoarăce și altcum n-aș fi în stare a exprima cu cuvinte sentimentele ce-mi nutrește inima, prin asta punînd capăt scrierei, te rog să primești asigurarea distinsei mele stime. Rămînînd al iubirei tale sincer stimătoriu amic,

Constantin Papfalvi,

fost, înainte de 60 ani, dascăl⁶./ 209^v

¹ Un incident al lui Constantin Papfalvi cu publicația maghiară *Közérdek*. În 1884 întreaga presă românească din Imperiul austro-ungar a evocat — la împlinirea unui veac — marea răscoală a lui Horea de la 1784. *Observatoriul* lui George Bariț publică săptămînal articole sau seriale documentare relative la răscoală, încît omul politic progresist maghiar Mocsáry Lajos, un fervent apărător și simpatizant al cauzei românilor îi scrie lui Bariț la un moment dat — prevăzînd riposta presei maghiare infeudate aristocrației! — „Méltóztassék közölni velem, miként lehetne legjobban externalni azokat a Hóra-Closka féle demonstrációkat” — Binevoiiți a-mi împărtăși cum s-ar putea cel mai bine înlătura acele demonstrații cu Horea și Cloșca (vezi Ioan Chindriș și Kovács, Ferenc, *George Bariț magyar levelezése*, București, 1974, p. 181).

² Papfalvi îi răspunde lui Török Bertalan în primele zile ale anului 1885 (vezi *Felvilágosító felelet a Közérdek 48-dik és következő két számok hasábjában egy román nyilatkozatára tett észrevételekre*, în *Közérdek*, IV, 1885, nr. 1–3), pe un ton calm, analitic și competent. Expunând calvarul asupririi de veacuri îndurate de românii transilvăneni, el pune sub semnul legitimității acțiunile revoluționare ale acestora.

³ „Foaia română“ e *Observatoriul*, care publică „delucidătoarea declarație“ a canonicului în aceleași zile (VIII, 1885, nr. 6, p. 21–22; nr. 7, p. 26; nr. 8, p. 29–30). Articolul lui Papfalvi — *De la Blaș. Răspuns la observațiunile d-lui Török Bertalan publicate în foaia săptăminală Közérdek nr. 48, asupra declarațiunii făcute de un român în aceeași foaie nr. 47, anul 1884* — rezumă ideile declarațiunii sale (vezi nota 1) și cuprinde traducerea integrală a răspunsului la intervenția lui Török, publicat mai întâi în *Közérdek*.

⁴ Când, pe baza unor dovezi pripit interpretate, Papfalvi a fost învinuit că ar fi colaborat cu aristocrația maghiară împotriva revoluției române din Transilvania. Vezi analiza situației în studiul introductiv.

⁵ George Bariț, *Cătră onoratul public cetitoriu*, în *Observatoriul*, VII, 1881, nr. 100, p. 402. Redactorul anunță că ziarul va mai apărea doar un an, 1885, după care îl va sista. Face cu această ocazie un scurt istoric al ziaristicii din Transilvania. Articolul-program se încheie cu următorul îndemn: „Iubiți-vă limba și literatura, precum vă iubiți mintuirea sufletului vostru! Iubiți-vă patria, precum v-au iubit mamele voastre pe voi!“

⁶ Adnotată: „1885, ian. 19. Const. Papfalvi, Blaș; cu un manuscript“.

XIX

Blaș, 6/2 1885

Mult stimate domnule și amice!

Cu mulțămitoare bucurie am cetit partea publicată din răspunsul dat la observațiunile făcute de Török Bertalan¹. Deoarece, însă, prea momentoosele adaose ce ați binevoit a face sunt atât de esențiale, cât se poate mai mult numi o perifrază decît o traducere a articolului publicat în foaia maghiară *Közérdek*², pentru aceea, ca nu cumva să dau ansă părții adversare a se acăța, îmi iau confidențiala libertate a te ruga ca să nu lași a se subsemna la capăt numele meu, după cum era semnat în scripta de mine trimisă³.

Altcum, cu toată stima sum credinciosul amic,

Constantin Papfalvi
canonic./

211

¹ Vezi scris. anterioară, n. 3. Papfalvi cere ca răspunsul din *Observatoriul* să nu apară cu semnătura lui, ci ca redacțional. Răspunsul — în trei numere consecutive ale ziarului lui Bariț — va apare totuși semnat de canonicul blăjean.

² Vezi scris. anterioară, n. 1.

³ Cu adnotarea lui Bariț: „1885, Constantin Papfalvi, Blaș în 6/II. Răsp. 10 II“.

XX

Blaș, 12/2 1885

Mult stimate amice!

Este o părere de comun primită cum că bătrînii trecuți peste ultimul grad al vieții, care, după cum spun sacrele cărți, e anul 80^{lea},

32

*exceptis excipiendis*¹ sunt al doilea prunci. Apoi aceea încă e cunoscut că pruncii sunt fricoși, deci nu te mira, nice lua în nume de rău căci, după ce ai aflat cu cale a adăoga la cele de mine împărtășite unele prea momentoose date, cari mie nu mi-au venit aminte, sau nu le-am știut, te-am fost rugat ca să nu lași a mi se subtipări numele². La ce le-am fost publicat și în neînsemnata foaie maghiară³, o am făcut aceasta ca să nu mi se facă obiepțiune din partea celor ce și în papură află nod.

Însă bunătatea inimei, ce am fost fericit a o esperia cu orișice ocaziune din partea domniei-tale mă face a crede că nu ai luat în nume de rău debilitatea / provenită din temere în adevăr nefundată, deoarece nu numai că nu mă supăr, din contra, îmi pare bine căci nu mi s-a împlinit pripita cerere⁴.

Deci, poftindu-ți înainte puteri spre purtarea luptei în care te afli mai bine de un semiseclu, te rog să primești din parte-mi asigurarea celei mai sincere și nealterabile reverințe, ca de la sincerul stimătoriu amic,

Constantin Papfalvi. / 212^v

¹ „Exceptind ce trebuie exceptat.“

² Vezi scris. anterioară.

³ Scris. XVIII, n. 1.

⁴ Adică de a nu-i fi tipărit numele la sfîrșitul răspunsului dat lui Török Bertalan.

XXI

Blaș, 24/V [1]885

Prea stimate domnule!

După zelul de care sunteți, așa zicînd, de la anii prunciei învăpăiați, pentru tot ce se atinge de soartea mult persecutatei noastre națiuni, în numerii 34 și 35 a *Observatoriului* (care, spre dauna națiunii și durerea fiecărui adevărat român, preste puțin timp va să înceteze a mai face salutiile sale observațiuni¹) între altele descoperi dorirea de a primi, pe baza documentelor rămase de marele, dară totdeodată nefericitul Șincai, informațiune despre cele douăsprezece școli române, respective despre celi 600 f. m. conv. carii, la an. 1784, sub nemuritoriul Iosif s-au asemnat din Erariu statului / spre scopu literariu-școlastic a românilor transilvăneni².

Alții ar ști da informațiuni mai lămurite și mai detaiate în acest obiept. Aceea ce știu eu este: că cestionării bani, în sumă 600 f. m. c., a 50 fl. m. c. (acum 52 fl. 50 cr. v.a.) se solvesc de la Erariu tot pe seama alor 12 școli confesionale gr.-cath. Dintr-aceste, unele se află în archidieceză, altele, în celea două dieceze.

Atare beneficiu, între alții, trag docenții din Reghinul Săsesc, Abrud, Bistra, Mărgău, Cătina, Milașul Mare, Cojogna, Hunedoara. Celealalte patru nu-mi sunt cunoscute.

212

214

33

214^v Adormit în Domnul metropolit A. Șuluțiu, în opșorul său istoric despre revoluțiunea Horei³, dă cu totul altă bază / cestionatei donațiunii. Memoratul manuscris acum de mai lung timp se află la d-nul Iosif Șuluțiu. De acolo se poate cunoaște opiniunea nemuritoriului mare arhieru.

215 Acestea însemnînd, poftesc din toată inima ca ceriul să-ți lungească firul vieții pînă cînd, după îndelungata luptă ce ai purtat, ce o porți și, fără indoială, o vei mai purta, vei putea zice: „Acum dimitte pe șerbul tuu în pace, că văzură ochii mei mîntuirea ta“. Eu, care acum supra anilor carii sunt destinați pentru celi în puteri am trecut și unu, nu-mi mai fac nice o iluziune despre așteptata mîntuire, pînă cînd voi esista pe fața globului. Dară cu firmă credință voi intra în sinul lui, cum că dreapta cauză, pe lingă toată zvircolirea / adversariului, va triumfa.

Deci rugîndu-te ca acestea puține și neordonate șiruri, precum totdeauna, și acum, cred mai pe urmă, să le primești cu cunoscute-ți bunăvoință, ca de la cea care acum în răstimp de șase decenii, de cînd a avut onoare a te cunoaște, te-a stimat și iubit din toată inima,

Constantin Papfalvi,

215^v fostul docente m[ediae] gr[ammaticae] classis.⁴

¹ În articolul *Rămas bun!* (vezi *Observatoriul*, VIII, 1885, nr. 34, p. 133), Bariț anunță că ziarul va înceta în luna iunie 1885, nu la sfîrșitul anului, după cum anunțase în articolul-program pentru 1885 (vezi scris. XVIII, n. 5). Motivul acestei hotărîri ar fi o misiune importantă încredințată de secția istorică a Academiei Române — e vorba de scrierea unei istorii a Transilvaniei, lucru ce s-a realizat prin cele trei volume ale operei sale *Părți alese din istoria Transilvaniei*, tipărită între 1889—1891 —, misiune care reclamă „retragerea totală din luptele politice militante“.

² Se referă la articolul lui Bariț, *Din actele oficiale aflate între manuscriptele lui Georgiu Bariț*, în *Observatoriul*, VIII, 1885, nr. 34, p. 135—136; nr. 35, p. 138—139.

³ Lucrare de mare interes istoric al lui Alexandru Sterca Șuluțiu, cunoscută sub titlul de *Istoria Horii și a Munților Apuseni*. Se află și acum în manuscris la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei. O copie, făcută pentru Bariț la cererea acestuia, se află la B.A.R., în ms. rom. 980, f. 221—346.

⁴ Scrisoarea e adnotată de Bariț cu următoarea observație laconică: „Obs. 38“. De fapt, e vorba de numărul 39 al *Observatoriului* (VIII, 1885, p. 153—154), unde, în articolul *Despre cele douăsprezece școale românești înființate de cătră împăratul Josif II în Transilvania înainte de 100 de ani*, inserează completările lui Papfalvi din scrisoarea de față.

XXII

Blaș, 30 iuliu 1892

Mult stimate amice!

Tînărul bărbat care va admanua aceste puține șire, cu numele N. Mărgineanu, care voiște a concurge pentru vacanta stațiune în Institutul educătoriu de fetițe din Sibiu, care stațiune profesorală este în concurs, m-a rugat să pun și eu în favoarea dînsului un cuvînt, acolo unde aș afla a fi cu cale.

Neputînd denega făcuta cerere — cu atît mai virtos nu, căci, ca pe unul care, după depunerea examenului de maturitate a absolvat cu laudă cursul teologic în Universitatea peștană și, în urmă, și cel de profesură în Cluș — îl socotesc în toată privința calificat.

Deci, cerîndu-mi pardonarea pentru făcuta incomodare, te rog să ai bunătare a-i sprigini rogarea.

Dorînd să ne întîlnim cu pace la generala adunare a Asoțiațiunei, rămîn ca totdeauna, sincer stimătoriu,

Const. Papfalvi.

SIMION MIHALI-MIHALESCU

(1825 — 1891)

Correspondența lui Simion Mihali-Mihalescu¹ trimisă lui George Bariț (1849—1891) constituie o contribuție importantă la cunoașterea mai largă a profilului omului politic și militant, care completa în mod fericit pedagogul și profesorul de științe naturale, autodidact sobru și conștiincios, în personalitatea acestui transilvănean, refugiat ca atîția alții înaintea lui, în țara liberă a fraților de peste Carpați. Ideile și principiile politice și științifice care i-au călăuzit activitatea se regăsesc în aceste scrisori, ca și în corespondența sa către Ioan Micu Moldovan (1866—1885) sau în presa românească de pe ambele versante ale Carpaților, la a cărei dezvoltare și răspîndire a contribuit efectiv. Adînc ancorat în realitățile social-istorice ale vremii sale, trăind cu intensitate durerile și speranțele unei națiuni care cuprindea încă multe milioane de fii încetușați în mîini străine, Simion Mihali-Mihalescu nu s-a mulțumit să contribuie activ la cimentarea legăturilor și acțiunilor comune interromânești, ci a căutat soluții mai largi, europene, urmărind înjgheburile și făurirea unor alianțe frățești, în vederea apropiării momentului mult așteptat al eliberării naționale definitive. A fost, într-un cuvînt, omul care s-a angajat fără rezerve pe drumul greu dar sigur al desăvîrșirii unității de stat a poporului din sînul căruia a apărut și pe care l-a slujit în toate momentele vieții sale, fie că se afla în Transilvania sau peste Carpați, în România.

Simion Mihali s-a născut la 2 februarie 1825 în satul Husmuzeu, lângă Dej, în familia modestului cantor Cosma Mihali.

Educația primită în familie, mai ales prin fratele său cu 22 de ani mai mare Grigore Mihali, i-a impregnat din copilărie dragostea și compasiunea pentru poporul său, care îndura de secole o grea exploatare socială și națională. După cum afirma mai tîrziu însuși Simion Mihali, fratele său, cunoscutul și merituosul canonic greco-catolic Grigore Mihali a făcut parte — și s-a înscris cu cinste prin tot ce a făcut — din rîndurile partidei naționale, liberale și progresiste. Încă în adolescență, în timpul vacanțelor din vremea studiilor strălucite pe care le efectua în patrie,

¹ Cea mai cuprinzătoare monografie despre Simion Mihali-Mihalescu, scrisă de regretatul academician Emil Pop, *Simeon Mihali-Mihalescu*, așteaptă lumina tiparului. Alte date despre viața și activitatea lui în Ambrosiu Chețianu, *Istoria naturală și Muzeul de la școalele din Blas*, în *Raport despre Institutul de învățămînt greco-catolic din Blas: Gimnaziul superior, Institutul pedagogic, Școala de aplicație și Școala de fete pe anul școlastic 1901—1902*, Blas, 1902, p. V—XVIII; Iuliu Moisi, *Românii ardeleni din vechiul regat și activitatea lor pînă la războiul întregirii neamului*, București, 1929, p. 22—23; Nicolae Comșa, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940, p. 84—85.

Grigore Mihali s-a făcut remarcat ca autor a numeroase petiții pe seama obidiților țărani din regiunea Someșului. Unii nobili, îngrijorați de activitatea elevului român, au fost însă nevoiți să-i recunoască inteligența vie și scripitoare, puterea și capacitatea de muncă. Astfel Pataki, cunoscut „oligarh și despot“ al regiunii, afirma în fața unor români că feciorul Cosmii o să devină om mare printre ei, iar aceștia răspundeau afirmativ și cu speranță: „Să ajute Dumnezeu!“² Or, după moartea timpurie a tatălui, Grigore Mihali, ajuns protopop al Zlatnei, a fost pentru cel mai mic frate al său, Simion (ultimul născut din 12), un al doilea părinte. Putem afirma că instruirea nu numai didactică, ci și națională primită de la Grigore, a constituit pentru Simion prima școală civică, primul îndemn și contact mai larg și mai conștient cu problemele epocii și ale poporului român. I s-a arătat și i s-a trasat astfel încă în familie, un drum deschis de fratele său. La aceasta s-au mai adăugat studiile nu mai puțin meritorii efectuate de Simion Mihali la Gimnaziul din Blaj, la Liceul piarist din Cluj, urmînd aici cei doi ani de curs filozofic. Pericada studiilor blăjene și clujene încadra anii 1836—1844, cu o mică întrerupere în 1839/40 și un an absolvit la „clasa superioară umanistă“ din Zlatna în 1841/42. După 1844, urmează cursurile teologice și pedagogice la Blaj pe care le termină „cum progressu eminente“ în 1848³.

Primul contact scris între Simion Mihali și George Bariț datează din 19 decembrie 1849 și este de fapt prilejuit de lipsa de acasă a lui Grigore Mihali. Simion primise de la fratele său (care avea o înțelegere mai veche cu Bariț) însărcinarea de a aduna din ținutul Bistrei numele și adresele celor care doreau să se aboneze la *Gazeta Transilvaniei și Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Împlinindu-și „comisiunea“, Mihali-junior îi trimite lui Bariț o listă de 16 abonați, valabilă pentru trimestrul I al anului 1850, exprimîndu-și speranța de a o imbogăți mai apoi cu încă alte nume. În lipsa fratelui său, Simion Mihali se străduiește să răspundă cu competență și responsabilitate unor probleme legate de viața națională românească. Fruntașii români adunau date precise despre modul în care erau aplicate și respectate justele revendicări politice formulate în 1848/49, privind numirea unor funcționari naționali în administrația locală de stat, folosirea limbii române în comitatele populate cu majorități românești, estimarea numărului martirilor căzuți pe cîmpul de onoare, în lupta pentru apărarea autonomiei pămîntului strămoșesc și a ființei naționale amenințate de planurile unionist-centralizatoare ale politicianilor maghiari. Simion Mihali, observator atent al realităților brutale impuse de autoritățile austriece, îi răspunde lui Bariț că în zona dintre Alba-Iulia și Zlatna mai ființează încă vechii și pușinii funcționari români, iar noii trimiși, ajunși sau pe cale de a ajunge, erau nemți din Bucovina sau sași. Funcționari care nu știau germana nu se angajau (ceea ce demonstra clar că în viitor autoritățile vor folosi exclusiv germana în administrație). Totuși, imediat după revoluție, româna era încă tolerată și folosită în corespondențele dintre administrația cercuală și magistratul opidan al Zlatnei. În 1849, sosirea unei adrese către cercul Zlatnei, folosirea unei corespondențe germane printre cele românești — de care amintește Mihali — anunțau încă de pe acum intenția imperialilor de a distruge cuceririle românești în administrația de stat, ciștigată în 1848/9 cu mari și sîngeroase sacrificii (Munții Apuseni au fost organizați ca „țară românească“). Armata — afirma Mihali — teroriza populația din „munții naționali“ ai românilor. În privința celor căzuți, Bariț este îndemnat să se adreseze consistoarelor bisericești unde preoții satelor Transilvaniei au trimis rapoarte detaliate⁴. Cele comunicate de Mihali aruncau o lumină veridică asupra politicii reacționare a sistemului centralist croit de ministrii Vienei și demonstrau că stăpînirea austriacă adopta aceeași poziție opresivă față de națiunea română ca și nobilimea maghiară în 1848/49.

² *Gazeta Transilvaniei*, XXXV, 1872, nr. 59.

³ Emil Pop, *Op. cit.* (în manuscris).

⁴ Scrisoarea I.

În 1850 începe o nouă perioadă în viața lui Simion Mihali. „Organisations Entwurt“-ul promulgat în 1849 de contele Leo Thun fixa sarcini importante pe linie de învățămînt, proclamînd obligativitatea predării în gimnazii și școli medii a geografiei și științelor naturii, materii neglijate în ultimii 20 de ani. Conducerea gimnaziului greco-catolic din Blaj îl numește pe Simion Mihali profesor de științe naturale. Nu era o sarcină ușoară, mai ales că noul profesor nu a urmat în mod special asemenea cursuri. S-a avut, probabil, în vedere puterea de muncă, conștiința și vîrsta tînărului Mihali, care îi permiteau o reprofilare de autodidact și îi promiteau în perspectivă specializarea și obținerea unor rezultate edificatoare. Și într-adevăr, Mihali a depășit cu mult speranțele puse în el; s-a apucat intens de muncă, a studiat operele naturaliştilor germani, austrieci, sași, mai întii, francezi mai apoi, reușind să editeze manuale didactice și să susțină o vastă acțiune de popularizare și răspîndire a științelor naturii atît în Transilvania cît și în România⁵. Deja în 1853 Mihali traduce și tipărește *Geografia universală pentru prima clasă gimnazială după dr. Burger* și are pregătît în manuscris un „Manual de istorie naturală, toate trei împărțitile“, care aștepta aprobarea pentru tipărire de la minister⁶. El va fi tipărit în două ediții (1855—1856) sub titlul de *Compendiu de istoria naturală pentru începători*. În 1857 editează o *Geografie a Ardealului pre scurt, lucrată de pre nemție*, dar cu multe observații și contribuții proprii privind majoritatea românilor, originea, vechimea și latinitatea limbii lor, căderea meteoritilor la Mădărașul de Cîmpie în 1852, descrierea zonei Blajului și Tirnavelor, și cu merite incontestabile privind realizarea unei sinteze mai sericase a toponimiei românești din Transilvania. Profesorul Simion Mihali a predat la Blaj științele naturii după cum urmează în anii 1850/1 și 1851/2 la clasele I, II, III, V; în 1853/4 și 1854/5 la clasele I, II; 1855/6 și 1856/7 la clasele III, V, VI iar între 1857/8—1859/60 la clasele I, II, V, VI. Uneori a predat și limba română sau filozofia⁷.

Dar Mihali era conștient de importanța mijloacelor intuitive în învățarea științelor naturii. În consecință, cu începere de la 1850/51 și în cursul întregului deceniu, își concentrează eforturile pentru înființarea unui muzeu de științe naturale, care va cuprinde la începuturile lui și aparatură matematică sau colecții arheologice și numismatice. Tînărul și neobositul Mihali a fost inițiatorul, sufletul și organizatorul acestei importante întreprinderi culturale și naționale. Se adresează și cere ajutor de pretutindeni: de la conducerea gimnaziului, de la prieteni, autorități guverniale sau întreaga intelectualitate românească din Transilvania și Bucovina. Organizează baluri și colecte publice, scrie unor cunoscuți, prefecti și tribuni care în 1848/49 au apărut cu mintea și cu brațul înarmat interesele națiunii, dar s-au arătat gata să sprijine și cu obolul lor salutara inițiativă a profesorului blăjean. Înfrîngerile politice momentane nu trebuiau să descurajeze, dimpotrivă, trebuia demonstrat că poporul român are toate virtuțile necesare pentru a se dezvolta, este apt a-și cultiva neîntrerupt artele, științele, literatura, meseriile pentru întărirea necontenită a încrederii în forțele proprii. Se impunea, de asemenea, cu necesitate

⁵ Toate aceste publicații și contribuția lor la dezvoltarea științelor naturii la noi sint tratate pe larg în Emil Pop, *Op. cit.* (mss.). Dintre publicațiile lui amintim: *Cîinii de la St. Bernard (natural-istoric)*, în *Gazeta Transilvaniei*, XV, 1852, nr. 89, p. 346—347; nr. 90, p. 349—350; *Rinocerul*, în *Foate pentru minte, inimă și literatură*, 1854, nr. 13, p. 60; *Chiții și vinatul lor*, în *Ibid.*, 1853, nr. 49, p. 361—362; nr. 50, p. 369—370; 1854, nr. 15, p. 71—72; nr. 16, p. 75—76; *Pentru naturalişti: analiza pietrelor meteorice de la Mező Madaras, după prof. F. Wohler*, în *Ibid.*, 1859, nr. 20, p. 149—151; nr. 21, p. 158—159; *Îndreptare contra „Traiului animalelor“ din „Isis“ de la București*, în *Ibid.*, 1860, nr. 6, p. 46—47; *Elemente de istorie naturală* (I, Zoologie; II, Botanică; III, Mineralogie), Craiova, 1868; *Animale microscopice*, în *Vocea română*, I, 1880, nr. 1, p. 12—15; nr. 2, p. 7—10; *Migrațiunea animalelor*, în *Vocea română*, I, nr. 3, p. 8—11; nr. 5, p. 13—14 și altele.

⁶ *Gazeta Transilvaniei*, XVI, 1853, nr. 82.

⁷ Ambrosiu Chețianu, *Op. cit.*, p. XVI.

combaterea prin dovezi concrete a afirmațiilor tendențioase și interesate răspîndite de propaganda străină, potrivit căroră poporul român era lipsit de cultură și de o clasă proprie, doctă și instruită, care să-l poată conduce și administra. De fapt, Simion Mihali iniția doar o mișcare culturală și științifică, ce avea să cuprindă spectrul larg al întregii națiuni. Muzeul natural, matematic și cultural al Blajului anunța pe cele din Brașov, Sibiu, Năsăud, Gherla și al ASTREI. Încă în 1851/52, prin grija abilă a referentului român pentru învățămînt, Gabriel Dorgo, guvernul trimite muzeului din Blaj 300 de minerale. În 1852/3 se alocă pe seama muzeului sume din fondurile școlare blăjene și sosesc între timp alte 200 de minerale donate de Alexandru Lazăr, la care se mai adaugă cele trimise de Grigore Mihali. Continuîndu-se neîntrerupt acțiunea, în anii următori, Alexandru Sterca Șuluțiu, Eugen Hacman, Simion Crainic, Simion Balint, Iosif Hodoș, Ilie Măcelariu, Atanasie Șandor, Emeric Basiliu Stănescu, Ioan Fekete Negruțiu se înscriu primii pe listele de contribuții bănești sau de materiale, care soseau la Blaj însoțite uneori de scrisori înflăcărâte de adeziune la tot ce era legat de dezvoltarea culturii și învățămîntului național. Astfel, Ilie Măcelariu scria: „Trimit 119 fl. și 1 galbin, cu acea internă dorire, că deie cerul ca, rezultînd foles din această sumuliță, să fie așa de mare, pe cît de mare a fost bucuria acelora ce au adus această jertfă pe altarul dulcii noastre națiuni“⁸. Primind colecta din Bucovina, care a fost făcută la cererea sa și prin intermediul părintelui Nichifor Kiescul din Cernăuți, Simion Mihali exclamă: „Singele apă nu se face“ și este perfect convins de marea adevăr că românii, peste deosebiriile profesionale „știu prețui înaintarea științelor și se bucură de înflorirea institutelor românești“⁹. Colecția muzeului blăjean se îmbogățește an de an; este achiziționată o colecție de cochilii, scoici de mare, riu și uscat ce cuprindea 1800 de specii în 10.000 de bucăți. Anul 1857 aduce cu sine primirea lui Mihali în Societatea naturaliştilor germani din Sibiu, de unde cunoscutul naturalist E. A. Bielz oferă Blajului materiale zoologice. La sfîrșitul primului său deceniu de existență, Muzeul cuprindea un număr remarcabil de minerale, scoici, insecte, plante uscate sau pietrificate, păsări și animale împăiate, bucăți din meteoritii căzuți la Mădărașul de Cîmpie, resturi de animale terțiare la care se mai adăugau table cerate, monede și sculpturi romane, galbini de aur bizantini, amfore etc.¹⁰

Dar vasta activitate din acest deceniu nu-l împiedecă pe patriotul Simion Mihali să răspîndească în 1855 printre românii ce vizitau tîrgul Blajului *exemplare* din *Calendariu pentru poporul român* editat de George Bariț, care „avură căutare și trecere ca piperul“, după cum afirma cu prea mult optimism Mihali în scrisoarea sa din 7 decembrie 1855, comparînd vînzarea lor cu aceea a calendarelor „andreane“ tipărite la Sibiu de către episcopul ortodox Șaguna¹¹. De fapt, după cum însuși recunoaște la 11 ianuarie 1856, din 75 de exemplare a reușit să vîndă doar 32¹², ceea ce ne face să credem că aveau o oarecare căutare și tipăriturile sibiene. Mihali îi comunică lui Bariț că cercurile blăjene în frunte cu mitropolitul Sterca Șuluțiu așteptau de la el editarea unui dicționar româno-german, care să-l urmeze pe cel german-român tipărit la Brașov în 1853 și îl anunță că banii adunați din vînzarea exemplarelor *Calendarului* și cei colectați de soția sa pentru Reuniunea femeilor române vor fi expediați lui Iacob Mureșanu la Brașov¹³.

⁸ *Ibidem*, *Op. cit.*, p. XXIV.

⁹ Ștefan Manciulea, *Muzeul Blajului*, în *Cultura creștină*, XX, nr. 1—2, p. 61.

¹⁰ Alte date despre muzeu și viața lui Simion Mihali-Mihalescu în Vasile Netea, *Un precursor al muzeografiei românești, Simion Mihali-Mihalescu*, în *Revista muzeelor*, II, 1965, p. 316—318 sau Coriolan Petranu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș. Trecutul, prezentul și administrarea lor*, București, 1922, p. 171—172.

¹¹ Seris. III.

¹² Seris. IV.

¹³ *Ibidem*.

În 1860, în urma unor conflicte cu autoritățile, ce-l tratau ca pe un străin în țara pe care o considera a lui și românească, Simion Mihali trece Carpații și se stabilește la Craiova, unde și-a continuat cu succes cariera de profesor și autor de manuale școlare, dar a adăugat noi valențe activității sale politice, prin contribuția ce a adus-o la cimentarea legăturilor dintre românii Transilvaniei și cei de peste Carpați. Observator atent, dar și îngrijorat, al politicii de aspirare națională, inaugurată de sistemul bicentralist austro-ungar în 1867, Simion Mihali prin ideile și concepțiile exprimate în scrisorile sale către Ioan Micu Moldovan, George Bariț sau prin intervențiile directe în presa timpului, se dovedește a fi un promotor activ al rezistenței naționale, un acuzator al sistemelor centralizatoare multinaționale. În 1867 nutrea speranța că guvernul din București ar fi putut interveni cu armata în Transilvania, pentru a scăpa acest străvechi pământ românesc de la uniunea forțată cu Ungaria. Regretă că nu a fost adoptat un buget pe măsura unor asemenea planuri: dacă armata română ar fi trecut Carpații, atunci în Transilvania s-ar fi cîntat alte marșuri decît cele ungurești. Totuși, Mihali nu-și pierde încrederea, afirmînd: *non est desperandum* pentru că: *accidit in puncto, quod non speratur in anno*¹⁴. În iulie 1868, își exprimă adevărată hotărîre la acțiunea de rezistență autonomistă și antiunionistă organizată de pronunțamențiștii de la Blaj, ajunși sub cercetarea judecătorească a autorităților maghiare. Mihali a păstrat pînă atunci tăcere, pentru ca guvernării să nu-i acuze pe cei cercetați că acțiunile lor ar fi fost inspirate din România. În mod ironic și cu vădită tendință de a dovedi șubrezenia visurilor de supremație, Mihali adaugă că a tăcut pînă atunci, fiindcă n-a voit să tulbure „apa cea peste măsură de tulbure a noului imperiu maghiar”. Mihali afirma pe bună dreptate că cei care tulburau liniștea nu erau pronunțamențiștii, ci acei politicieni din Ungaria care, impunînd o politică centralistă asupra, sugrumau libertatea ideilor și opiniilor și inecau conștiințele¹⁵. El a încercat de repetate ori să insuflă curaj fraților rămași acasă și să-i incurajeze în acțiunea unei rezistențe dirze împotriva planurilor de maghiarizare ale statului ungar. Astfel, trimite din Craiova indemnuri către Capitulum Blajului, amintind de hotărîrea cu care acesta, odinicară, indemnat de Bărnăuțiu și urmat de Simion Crainic, a rezistat unor planuri asemănătoare, la 1842. Mihali-Mihalescu afirma că profesorii Blajului trebuie să fie cu atît mai curajoși, cu cît nu erau ai statului maghiar și nu puteau fi îndepărtați după bunul lui plac. El spera ca mitropolitul nou ales, Ioan Vancea, să se apropie de temeritatea răposatului Alexandru Sterca Șuluțiu în privința curajului în apărarea românismului persecutat¹⁶.

În 1872—1873 îi mărturisește lui Ioan Micu Moldovan că a intrat în contact cu unii politicieni și gînditori liberali din Italia, care plănuiau realizarea unor alianțe solide între toate națiunile gîntei latine. Astfel alături de I.C. Drăgescu, Mihali a contribuit la întărirea relațiilor italo-române, continuînd acțiunile lui Bărnăuțiu, Papiu Ilarian sau Giovenale Vegezzi-Ruscalla. Astfel, el primea la Craiova scrisori de la Enrico Amante și exemplare din ziarul *Confederazione latina* tipărit la Macerata de fiul acestuia, Bruto Amante. I-a fost expediată și cartea lui Enrico Amante, *La nuova carta d'Europa in relatione colla razza latina*, apărută la Torino în 1867, dar aceasta nu i-a parvenit, fiindcă, după cum îi scria Mihali lui Moldovănuț, i-au confiscat-o „amicii noștri seculari din Viena și Pesta”¹⁷. *Confederația latină* intră în contact cu redactorul ziarului *Românul*, Emil Costinescu, sau publică în traducere articolul *Misiunea românilor*

¹⁴ Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Micu Moldovan, nr. 4191, scrisoarea lui Simion Mihali către Moldovan expediată din Craiova la 13/25 martie 1867.

¹⁵ *Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 60, la capitolul *Din Ottenia sau România mică*, semnat „Simeon Mihali, profesor de liceu”.

¹⁶ Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit. nr. 4213, scrisoarea lui Mihali-Mihalescu către Ioan Micu Moldovan expediată din Craiova la 4 februarie 1873.

¹⁷ Idem, nr. 4214, scrisoarea lui Simion Mihali către Micu Moldovan expediată din Craiova în februarie 1872.

din coloanele *Federațiunii*¹⁸. Toate aceste acțiuni erau menite să faciliteze cunoașterea și apropierea reciprocă între poporul italian și cel român și implicit, pe o scară mai largă, să contribuie la pregătirea unor alianțe între popoarele latine din Europa. Aceste planuri și tendințe erau aduse la cunoștința publică a românilor de peste Carpați. Era popularizată apariția *Confederațiunii latine*¹⁹, scopurile, ideile și planurile ei. Emblema ziarului era acvila romană, înconjurată de o inscripție ce purta numele țărilor latine: Italia, Franța, Spania, Belgia (!), Portugalia, România iar dedesubt erau gravate cuvintele *Vis unita fortior*. În fond, se urmărea apărarea ființelor naționale și a securității acestor popoare, împotriva unor veleități de dominație nutrite de puterile agresive ale vremii.

În scrisorile sale către George Bariț, Simion Mihali-Mihalescu dezaproba introducerea forțată a predării limbii maghiare în învățămîntul confesional²⁰, de asemenea apăra limba română, claritatea și frumusețea ei, combătînd afirmațiile dușmănoase potrivit cărora ea n-ar fi pregătită și capabilă să exprime sentimente sau idei înalte. Pe detractorii, Mihali îi invită să urmărească cuvîntările parlamentare ale lui Kogălniceanu, Brătianu, Grădișteanu, Nicolae Ionescu sau chiar unele conferințe erudite, înveșmîntate într-o limbă simplă și frumoasă și rostite de unele reprezentante ale femeilor române. În 1882 Mihali-Mihalescu își exprimă satisfacția pentru apariția „Memorialului transilvan” redactat de Bariț și tipărit în română, maghiară, germană și franceză, dar cere în plus ca acesta să fie tradus și tipărit și în limba italiană. El credea că în viitor, într-o conjunctură favorabilă, națiunea italiană va susține, în alianță cu guvernul român, cauza românilor asupriți din Transilvania. Mihali-Mihalescu a trimis un exemplar românesc lui Bruto Amante, care cunoștea bine limba română (de fapt și Mihali o va învăța pe cea italiană). Ca și atîția alți fruntași și gînditori politici români, el considera absolut necesar ca oamenii de stat din Europa să cunoască aspirările și justele revendicări ale românilor din Imperiul austro-ungar²¹. Întrucît nu s-a asigurat tipărirea *Memorialului* în limba italiană, Simion Mihali își exprima în 4 decembrie 1883 dorința ca acesta, tradus în franceză, să fie trimis la cele mai importante ziare din Roma (*Il Diritto, L'Opinione, Riforma, L'Italie, Fanfulla*)²². Distinsul și necobositul luptător național a demascat în fața opiniei publice din România manevrele politicienilor maghiari care, ori de cîte ori au dorit să unească forțat Transilvania cu Ungaria (în 1848 sau 1867), s-au folosit de legi electorale reacționare, care excludeau politic majoritatea românească de la alegeri sau de la reprezentarea proporțională în corpurile legislative, numărul deputaților naționali rămînînd unul infim. În fața acestei situații, Mihali-Mihalescu, dovedindu-se adept al pasivismului, ca și interlocutorii săi apropiați, Bariț și Moldovănuț, exclamă: „Atunci ce să mai caute deputații români din Transilvania în Dieta de la Pesta?”

Rememorînd intoleranța maghiară față de dorința naturală și firească a studenților români de a rosti discursuri românești la Cluj în 1844 și observînd că după instaurarea dualismului intoleranța se aplica pe scară și mai mare, Mihali se întreba pe bună dreptate: „Trecut-au ani 40 de atunci. Aproape un jumătate de secol. Eram pe atunci în timpul feudalismului. Patru ani mai tirziu s-a proclamat și în dositul și necunoscutul Ardeal libertatea, egalitatea și frățietatea. Un timp îndeajuns ca să ne putem înfrăți. Învățat-am noi ceva sau uitat-am în acest timp de egalitate și frățietate? *Eventus docuit.*”²³ În mod intenționat, Mihali-Mihalescu publică în 1884 materiale politice despre planurile de alianță dintre emigrația maghiară pe de o parte

¹⁸ Idem, nr. 4213.

¹⁹ *Gazeta Transilvaniei*, XXXV, 1872, nr. 9—15 la rubrica *Confederațiunea latină*.

²⁰ Scrisoarea X.

²¹ Scris. XI.

²² Scris. XIV.

²³ *Observatoriul*, VII, 1884, nr. 73.

și România și Serbia, pe de altă parte, efectuate în 1859—1860. În cadrul acestora s-a vorbit mult de autonomia comitatelor, a comunelor, de alegerea limbii administrative de către majoritatea populației sau chiar despre posibilitatea păstrării autonomiei Transilvaniei, dacă majoritatea legislației ei o dorea și o cerea în mod expres. Urmărind acțiunile emigranților maghiari și ale politicienilor români pe plan european în 1859—1860, profesorul craiovean prin adopțiune subliniază în mod deosebit grija permanentă pe care a avut-o Brătianu față de soarta Transilvaniei. Acest fapt a iritat de altfel mult și a pus la grea încercare nervii emigranților sau ai altor conducători maghiari. Dar în 1884, Mihali-Mihalescu e nemulțumit de proaspăta alianță încheiată de România cu Germania și Austro-Ungaria și de situația națiunii sale în Transilvania. Desigur putem înțelege situația și gândurile neplăcute care l-au copleșit pe transilvăneanul Mihali după apropierea politică a Bucureștilui de Berlin, Viena și Pesta, dar trebuie să menționăm că îngrijorarea sau indignarea lui nu era întru totul întemeiată. Politicienii și parlamentul român n-au încetat nici în aceste condiții să sprijine națiunea română din Transilvania, așa cum au dovedit-o realitățile ce au urmat²⁴. Această orientare n-a rezistat de altfel în perspectiva timpului, și pînă la urmă tot soarta Transilvaniei a constituit factorul fundamental care a situat România în tabăra contrară Germaniei și Austro-Ungariei.

Conștient de importanța menținerii unor legături strînse între românii asupriți și cei liberi, Mihali-Mihalescu îi sfătuiește pe transilvăneni să colaboreze la ziarul *Românul* din București, pentru ca să-și facă cunoscute necazurile și asupririle²⁵. Pe Bariț îl îndeamnă să mijlocească trimiterea unor materiale românești din Transilvania la redacția ziarului *Carpații*, apărut la Craiova în 1884 sub redacția unor patrioți inimoși, care vor să pledeze pentru „interesele tuturor românilor din toate părțile”²⁶. De asemenea recomandă celor din Transilvania să-și procure unele materiale pentru a cunoaște și a fi la curent cu evenimentele politice din București²⁷. Din proprie inițiativă, sau solicitat de patrioții români de la Blaj, Mihali-Mihalescu însuși trimite acasă în Transilvania reflecțiile sale privind situația guvernului sau a partidelor politice din România. Ca orice român transilvănean, prefera ca la București să domnească înțelegerea, calmul și armonia, pentru ca astfel românii asupriți să se simtă mai siguri, mai optimiști și mai încrezători în singurul lor sprijin real în lupta pentru scuturarea jugului străin. De aceea el nutrește mari rezerve atît față de tulburările ivite în urma luptelor dintre partidele politice, cit și față de instaurarea unei situații tumultuoase la București sau alte centre ale țării în anii 1870—1871. Probabil din acest motiv, nu numai că nu are cuvinte de înțelegere față de unele personalități politice bucureștene merituoaase, dar se exprimă destul de dur și de nedrept la adresa lor. Sub presiunea momentului afirma că pentru români nu s-a născut un Mesia, Moise, Napoleon, Washington, Cavour²⁸. Dar, cîțiva ani mai tîrziu, evenimentele din 1877—1878 au dovedit că un Brătianu, C.A. Rosetti, Kogălniceanu au fost la înălțimea situației și au condus cu demnitate și dibăcie poporul român la cîștigarea independenței sale de stat. Ioan Micu Moldovan este inclinat să pledeze pentru desființarea partidelor politice și a politicianismului în România. Dar Mihali-Mihalescu nu merge așa departe, nu este de acord cu dispariția parti-

²⁴ Aurelia Bunea, *Parlamentul României pentru o politică externă favorabilă unirii Transilvaniei cu România (1892—1899)*, în *Acta Musei Napocensis*, VII, 1970, p. 329—353; Idem, *Susținătorii Transilvaniei în Parlamentul României (1892—1899)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 1971, fasc. 1, p. 73—88.

²⁵ Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit., nr. 4189, scrisoarea lui Mihali către Micu Moldovan, expediată din Craiova la 15/27 decembrie 1866.

²⁶ Scrisoarea XV.

²⁷ Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit., nr. 4191.

²⁸ Idem, nr. 4204, scrisoarea lui Simion Mihali către Micu Moldovan, expediată din Craiova „a 3-a zi de post n[ou] 1870”.

delor din România (chiar dacă erau „prea pasionate”, cum afirma Moldovănuț), fiindcă în acest caz „n-ar mai fi viață în națiune”. Mihali-Mihalescu recunoștea că, deși nu toți erau de bună credință, el îi prefera pe liberali, pentru că „voiesc unirea tuturor românilor”²⁹.

În 1883, Simion Mihali-Mihalescu îi trimite lui Bariț o scurtă biografie a locotenent-colonelului decedat Constantin Bălșanu cerîndu-i de repetate ori să o aducă la cunoștință românilor prin tipărirea ei în coloanele *Transilvaniei*. Insistențele se explică prin faptul că acest brav militar din România liberă s-a remarcat în tinerețile lui, la 1848—1849, atît în luptele armate de la Dealul Spirei, cit și în cele mult mai singeroase și mai îndelungate din Transilvania. Despre meritele lui ca instructor militar al moșilor sau ca luptător neînfricat pe cîmpul de luptă, stătea mărturie un atestat eliberat de prefectul Axente Sever, pe care Mihali i-l trimite tot lui Bariț spre publicare. În 1848, după ce se refugiază în Transilvania, Bălșanu luptă sub ordinea lui Axente Sever între 15 decembrie 1848 și 17 mai 1849, iar apoi în fruntea a 100 de lănceri, trece sub comanda directă a lui Avram Iancu. Vitejia lui personală s-a făcut remarcată la Vințul de Jos în 5 ianuarie 1849 și la Blaj în 1 februarie 1849³⁰, după care a apărut umăr la umăr cu moșii „țara românească” din Munții Apuseni. Figura lui Constantin Bălșanu îi era dragă lui Simion Mihali-Mihalescu, întrucît în 1877, cînd fusese chemat din pensie de guvern și numit comandant al garnizanei Craiova, el își exprimă cu voce tare dorința de a lupta din nou pentru națiune eventual împotriva aristocraților unguri, și „dacă soarta va voi, putea să moară liniștit”³¹. Aceste mărturii documentare ne atestă faptul că Mihali-Mihalescu și alți patrioți români nutreau speranța în posibilitatea unei intervenții armate din România pentru eliberarea Transilvaniei. Mihali credea și în eventualitatea insurecționării armate a românilor din Transilvania. Într-o scrisoare a sa, în care *combate emigrarea* românilor transilvăneni în România, pentru a nu lăsa acest pămînt strămoșesc pe mîna străinilor, Mihali-Mihalescu este de părere că tinerii români ardeleni să nu fugă de înrolarea în armata austro-ungară, ci să se deprindă cu minuirea armelor „căci și aceea le va aduce un folos cîndva”³². Din spiritul scrisorii se poate trage concluzia certă că Mihali nu se gîndea la alt „folos” decît la combaterea și lupta împotriva autorităților austro-ungare.

Bariț este înștiințat de Simion Mihali asupra tuturor acțiunilor transilvănenilor refugiați în România, menite să sprijine frații asupriți din imperiul austro-ungar. Astfel, Mihali îi scrie lui Bariț că atît el cit și alți fondatori ai Societății „Carpații români” și-au propus să sprijine „românismul de peste Carpați” și să sărbătorească centenarul răscoalei lui Horia, Cloșca și Crișan. De fapt, el recunoaște că în această societate au intrat și români originari din regatul României³³. Cu ocazia sărbătoririi centenarului răscoalei, s-au trimis din Craiova 200 fl. pentru școlile confesionale românești din jurul Clujului în vederea achiziționării unor cărți și haine pe seama copiilor săraci „ca să-i scoată de prin școlile statului, ungurești”³⁴.

Mihali-Mihalescu a contribuit la asigurarea unei largi circulații a periodicelor românești din Transilvania pe cuprinsul României libere. El a efectuat pentru intelectualii români din țară — mai ales craioveni, avocați, profesori, clerici, ofițeri, studenți, publiciști — numeroase abonamente la *Archivul pentru filologie și istorie* pe toată durata editării lui³⁵. Aceeași acțiune o întreprinde pentru răspîndirea revistei *Transilvania*, încă din primul an al apariției sale, anun-

²⁹ Idem, nr. 4216, scrisoarea expediată din Craiova la 18/30 noiembrie 1873.

³⁰ *Observatoriul*, VI, 1883, nr. 98.

³¹ Scrisoarea XIII.

³² Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit., nr. 4196, scrisoarea expediată de Mihali către Micu Moldovan în a „3-a zi de Rosalia”, 1869.

³³ Scrisoarea XVI.

³⁴ Scris. XVIII.

³⁵ Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit., nr. 4189—4191; 4195; 4203 etc.

ținându-l pe Bariț la 6 ianuarie 1868 că a trimis Comitetului ASTREI o listă de 16 abonați³⁶, care va fi ulterior mărită³⁷. De asemenea mijlocește personal efectuarea unui abonament la *Observatorul* pentru marele patriot, generalul Gheorghe Magheru³⁸ sau vinde la un moment dat 25 exemplare din partea a V-a a *Memorialului* lui Iosif Sterca Șuluțiu³⁹. Ieșit la pensie, Mihali-Mihalescu se gîndește la școala satului său natal Husmuzeu, comitatul Solnoc-Dăbica, înzestrind-o cu cărți din biblioteca lui. Îndeamnă și pe alți cărturari, „autori și editori de cărți românești să binevoiască, în interesul luminării poporului, a trimite cite un exemplar“ pe seama infiripindei bibliotecii din satul transilvănean⁴⁰.

Simion Mihali-Mihalescu a ținut de asemenea să doneze pentru școala din Husmuzeu numărul de duminică al *Gazelei Transilvaniei*⁴¹. În scrisorile către Bariț, Mihali își exprimă satisfacția pentru primele două volume din *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, pe care le-a citit și își manifestă dorința să-l primească și pe al treilea⁴². Dar moartea survenită la 25 septembrie 1891 pune capăt neobositei activități desfășurate de profesorul Simion Mihali care, cu constanța și credința fiului devotat, a venit întotdeauna în întîmpinarea marilor aspirații ale poporului român, în lupta lui pentru libertate, progres și cultură.

³⁶ Scrisoarea VI.

³⁷ Seris. VII.

³⁸ Scrisorile VIII—IX.

³⁹ Scrisoarea XII.

⁴⁰ *Gazeta Transilvaniei*, LIV, 1891, nr. 56.

⁴¹ Scrisoarea XXI.

⁴² Scrisorile XX, XXI.

I

Zlatna, 19 dec. 1849

Prea onorate domnule redacteur!

Depărtîndu-se fratele meu Grigoriu Mihali¹, protopopul Bistrei, pre un timp mai îndelungat de acasă, îmi încredință a culege numele prenumeranților din Zlatna la *Gazeta* și *Foaia p[rea] o[noratei] d[omniei]* tale, și a le trămete adresele la redacțiune.

Întru a cărei comisiuni împlinire, trămet aci o listă de vreo 16 prenumeranți pre sem. I, 1850, cu sperare / de a mai trămete încă de aici, baremi de jumătate atăția. 221

Cu care ocaziune mă simt îndătorat a răspunde și la unele puncte din epistola fratelui meu trămeasă, după cît io pot la aceleași răspunde.

*Et quidem*², la într[ebarea] că cîți români se află în oficiuri publice de la A[lba] Carolina pînă-n Zărand: în oficiurile împărătești se află numai cei de pînă acum, căci noi se trămet tot sași, și un provizoriu din Bucovina. Cei din afară nefiind încă așezați, nu putem ști cîți vor fi, dar propui că-i vom putea lesne număra. Nici se primesc carii nu știu limba germană. Așa se zice, desigur, cum că în cercurile Zlatnei și Cîmpenilor vor să ne vie *Unter/bezinks-comisari*³ doi nemți din Bucovina. 221°

În privința limbei, demult, precum știm, au venit la administra-tura cerculare o ordinațiune ca toate protocoalele și corespondințele să se poarte în limba germană. Acea ordinațiune pînă acum încă nu s-a publicat, nici nu s-a pus în lucrare, încît corespondințele între administra-tură și magistratul nostru curg tot românește, numai cite o adresă ne vine în limba germ[ană].

D[omnul] Georgiu Angyal⁴ se află tot în postul său de mai nainte: asesor la Judeciu montan. D-sa, pe lîngă trămeterea unui complement, se oblegă a-ți trămete cite un articol în *Gazetă* cînd, iertîndu-l ocupațiunile ofioase, va avea timp / liber de a compune. Și poștește ca adresa pe *Gazetă* să i se scrie rom[ânește] în acest tip: domnului *Georgiu Angyal*, asesor montan. 222

D[omnul] Demetriu Moldovan e adjunct lângă Meltzer⁵, supremul comisariu al Districtului Albei. Siguranța publică în aceste părți e cea mai dorită de când rebelii s-au depărtat din împregiuru acestui ținut, care nu-l putură nici cu o sudoare și jertfă ocupa⁶. Cu toate că merg tot raporturi preste raporturi false, mai virtos în privința pădurilor, în care și trunchiul tăiat de 5—6 ani se adscrie tot cestui din urmă an! Soldații, aici între munții naționali, ne pricinuiesc foarte multe poveri și greutateți, cu carele acești locuitori nu erau nicidecît dedați.

Ciți oameni vor fi picat, vor ști mai bine consistoarele unde s-au trămes raporturile prin preoți.

222^v

S. Mihali,

notariul magistraturei./

¹ Grigore Mihali, canonicul blăjean de mai tirziu, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, București, 1976. Mihali plecase la Viena, în sprijinul delegaților români trimiși să exopereze de la Curte drepturile cerute de români la 1848.

² „Și adică“.

³ Corect: Unterbezirkskommissar = subcomisar cercual.

⁴ Vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisori primite de la Grigore Mihali, nr. II, n.1.

⁵ *Dimitrie Moldovan*, 1811—1889, consilier la Cancelaria Transilvaniei din Viena. A făcut studii politehnice și montanistice la Viena și Schemnitz, de care s-a servit pentru a conduce minele de aur ale tatălui său. În 1848 a fost ales jude primar dirigent în comitatul Hunedoarei, iar la 3/15 martie este unul dintre delegații propuși să înfățișeze împăratului doleanțele românilor. După 1848 a ocupat diferite funcții în aparatul administrativ: adjunct la comanda Districtului Alba-Iulia (1850), comisar la Orăștie (1853), secretar la Cancelaria aulică din Viena (1861) și consilier al aceleiași cancelarii. La data expedierii acestei scrisori, era, așadar, adjunct la comanda Districtului Alba-Iulia, condus de Meltzer.

⁶ Se referă la rezistența moșilor, în cetatea naturală a Munților Apuseni, împotriva atacurilor armatei ungare, la 1848—1849.

II

Blaș, 5 octobree 1855

Mult stimat domnule!

Cetind într-un număr al *Gazetei noastre de Transilvania*, cum că ar fi ieșit de supt tipariu *Calendariul*¹ m[ult] st[imatei] d[omniei] voastre pentru anul venitoriu 1856, mă rog să aibi bunătate a-mi espedui vreo 300 esemplarie. Însă acest număr numai la aceea timplare dacă, calculind timpul și imbletul diligenței, ai cugeta cum că voi putea scsi aici pre 28 oct. c.n., ziua instalațiunei metropolitane². Dealtmintrea, imi vor fi destule 100 esemplarie.

Pre lângă care, cu toată stima, sun al d-voastre sincer onoratoriu,

Simeon Mihali

prof. de limba rom[ână] și istoria nat[urală]
în gimn[aziul] superioare./

236

[Adresa:] Den Herrn Herrn Georg Baricz, Wohlgeboren. Per Kronstadt, Zernești.

46

¹ *Calendariul pentru poporul românesc*. După revoluția din 1848, foile lui Eariț sînt suprimate. El editează însă între 1852—1865 *Calendariul pentru poporul românesc*, care va apare pînă în preajma înființării revistei *Transilvania*. Prin bogăția materialului publicat, prin varietatea și importanța problemelor abordate și, mai ales, prin nivelul său literar, calendarul lui Eariț a reprezentat timp de 13 ani o autentică tribună de afirmare românească, constituind o remarcabilă etapă în istoria calendaristicii transilvănene. Vezi Vasile Netea, *George Barițiu*, 1966, p. 238—239. O cercetare amănunțită asupra lor, la Ion Mușlea, *Calendarele lui Barițiu (1852—1865) cu documente inedite privilegiate la editarea, tipărirea și difuzarea lor în Studii și cercetări de bibliologie*, II, 1957, p. 255—265.

² Împăratul încuviințase încă în 1850 reînființarea mitropoliei române în Transilvania, oferind acest privilegiu greco-catolicilor, dar Papa Pius al IX-lea își dete încuviințarea abia în 1853. Așa stînd lucrurile, instalarea lui Alexandru Sterca Șuluțiu, episcopul Făgărașului, în demnitatea de mitropolit de Alba-Iulia și Făgăraș are loc doar la 28 octombrie 1855 (vezi în acest volum scrisorile primite de la Al. Sterca Șuluțiu, inclusiv studiul introductiv).

III

Blaș, 7 dec. 1855

Mult stimat domnule!

Am primit *Calendariile*¹ în n^r 77 esempl[are] din cari au trecut pînă acum cîteva și cuget că pînă în sărbătorile Crăciunului, au cel mult pînă în 1 ian. toate vor trece. Li se puse puțină piedecă, fiindcă sosiră tocma asupra țirgului și se află și în țirg un neguțătorăș cu cîteva de aceste și cu mai multe de ale părintelui Andrei²; care avură căutare și trecere ca piperiul, rămînînd cele andreane îndărăpt, încit bietul neguțătoriu le boteză mai la urmă și pre aceste cu numele d-tale, zicînd că sunt tot acele, numai tipărite aiurea și anonime, ca să-și vează marfa vîndută.

Cele două legate în table tari le înmănuai respectivilor dd-ni, căroră fură / destinate. Em[inența] sa d. metropolit³, pre lângă ce mulțami părintește, imi dede și celi 20 cr. m.c., prețul darului. Aducîndu-i mai multe înainte din epistola domnietale, cînd fu vorba de *Dicțiunariu*⁴ imi zise că i-ar plăcea să vează tipărită și partea viceversa (româno-germană), că s-ar ajuta mult cu dinsa în compuneri și cum că ar fi bine să fie și aici în depo, că ar trece multe esemplarie. Care părere și io din parte-mi o întăresc, fiindcă auzii pre mulți, întrebînd după dînsul. Ba chiar io însumi ciștigai la vreo 4 inși esemplarie de la frate-mio, protopopol din Zalatna⁵, unde știam că se află depuse mai multe.

Trecerea *Dicțiunariului* d-tale aici și împregiur se împiedecă mult prin *Dicțiunariul* lui Stamati⁶, ce ieșise mai înainte și fu procurat de monachul Iliescu⁷ în mai multe sute de esempl[are], din care în 1^a sete mai toți-și luară. Iar de societatea cu / Munteanu⁸ nu-i plesnește nimă-nui în cap⁹. Nu suntem într-atîta de fanatici, deși sunt alții, cari au mai fost într-altele.

Domnul meu, ca un om cu familie, deși căsătorit de astă-vară numai, într-un înțeles foarte larg o poți zice aceasta, am început a mă îngriji de pre acum despre venitoriul familiei mele fiende, și de aceea mi-a căzut tare în ochi articolul din *Gazetă* despre înființarea unui fond

238

238^v

47

de pensiune pentru văduve¹⁰ și pruncii remași, din partea neguțătorilor, în care se memorează că pot intra și alții. Mie, pre lingă cele ce le leși în *Gaz[etă]*, mi-ar plăcea o deslușire mai de aproape cum, cînd, în ce modru și prin cine aș putea să intru sau să mă abonez la acel fond și oare primit-aș fi? Nu cumva mi s-ar tîmpla cum li se tîmplă „uniaților“ cu conferirile la Fondul Reuniunii?

239 Școalei noastre de fete i se cîntă surda. / Aci poate mă vei întreba despre fondul deficienților și văduvelor, început oarecîndva la noi. La care-ți voi răspunde că-ți va fi cam cunoscut, barem pre departe, cum merg pe la noi astfel de treburi, și încă și altele, din partea celor neinteresați de ele...

În urmă, ca unul ce propuni limba rom[ână] și literatura ei în gimn[aziul] de aici — firește că după principiale recunoscutului filolog d. Cipariu — mă vei ierta, dacă-ți puniu împreună cu d-sa și celialalți ai miei consoci întrebățiunea aceasta: „Pentru ce scrii domnia ta *călin-daru*, după cei din P[rinci]pate, cînd în pronunția vulg[ară] încă se aude cu *-iu*: *călin-dariu*, au ce încă e bine, *cărindariu*, ca *săritură*?“ Și în limba lat[ină] clasică se află *Calendarium*, de unde lăpădînd cons[oa-nele] finale, ca dintr-altele, rămîne *-riu*. Asemenea în l[imba] italiană *calendario* (adev[ărat] ca și ro[mâna]) de unde *-o* mutat în *-u*. Iată *quod erat dem[onstrandum]*¹¹. *Călin-dariu*¹², mai sonor și urechii decît al d-voastre *călen-dar*.

Pre lingă care, cu tot respectul mă însemn al d-tale stimătoriu,

S. Mihali

m. p./

239°

¹ Vezi scris. anterioară, n. 1.

² Andrei Șaguna. „Calendarul părintelui Andrei“ = *Calendariu pe anul de la Hristos 1852. Întocmit pe gradurile și clima Țării Ungurești, a Ardealului, Bănatului, precum și a Țării Românești și a Moldaviei*, tipărit apoi cu acest titlu, cu mici întreruperi, pînă în secolul nostru.

³ Alexandru Sterea Șuluțiu.

⁴ *Deutsch-romänisches Wörterbuch bearbeitet und in dessen romänischen Theile mit etlichen Tausend Worten bereichert von Georg Baritz und Gabriel Munteanu. Dicționarul germano-român întocmit și în partea lui românească înăvușit cu cîteva mii de cuvinte de Georgiu Bariț și Gavriele Munteanu*, I, A — K, Brașov, 1853; II, L — Z, Brașov, 1854. Vezi despre el, *Gazeta Transilvaniei*, XV, 1852, nr. 36 și 61; *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1852, nr. 29, p. 116; Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei românești*, vol. I, București, 1966, p. 36—38.

⁵ Grigore Mihali.

⁶ *Vocabulariu de limba germană și română, cu adăugirea celor mai obicinuite și în conversațiune primite cuvinte streine*, Iași, 1852, operă lexicografică de seamă a lui Teodor Stamați (vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, I, București, 1973, p. 184).

⁷ Nicefor Iliescu, teolog și monah la Cernăuți. L-a ajutat pe Simion Mihali și la înzestrarea Muzeului fizic, matematic și cultural al Liceului greco-catolic din Blaj, înființat în 1850. Vezi în acest sens Vasile Netea, *Un precursor al muzeografiei românești: Simion Mihali-Mihalescu*, în *Revista muzeelor*, II, 1965, nr. 4, p. 317.

⁸ Gavril Munteanu, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, II, București, 1975, p. 88 [anterior: *George Bariț, Gavril I. Munteanu*, în *Transilvania*, IV, 1871, p. 49—53; G. Bogdan-Duică, *Relativ la G. Munteanu*, în *Țara Bârsei*, II, 1930, p. 16—19; T. G. Bulat, *Din autobiografia profesorului Gavril Munteanu*, în

Revista istorică, XII, 1926, p. 85—87; Gavril Munteanu (1812—1869), în *Familia*, VI, 1870, p. 205—207 și *Ibid.*, XXXIV, 1898, p. 1—2].

⁹ Gavril Munteanu, despre a cărui „tovărășie“ la carte se îndoiesc blăjenii, nu a fost *coautor*, ci doar *colaborator* al lui Bariț la *Vocabulariu*. Iată cîteva indicii care pot duce la această concluzie:

a) Contractul de editare a lucrării, care ni s-a păstrat în două exemplare (Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond Blaj, colecția George Bariț, nr. 79) este semnat de Bariț ca *autor* și Rudolf Orghidan ca *editor*. Numele lui Gavril Munteanu nu e pomenit.

b) În 1/13 iunie 1852, Rudolf Orghidan răspîndește o foaie volantă, cuprinzînd un îndemn de *Prenumerățiune la Dicționarul germano-român care se tipărește la Brașov în a. c. 1852* (un exemplar al apelului, la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond Blaj, Colecția Bariț, nr. 80), în care, de asemenea, găsim numele unui singur autor: George Bariț. Din aceeași foaie aflăm că dicționarul „este să se lucre după modelul minunatului uvrăgiu *Dictionaire de l'Academie française*, prin care limba noastră ar câștiga nemărginit în ochii și opiniunea publicului european“. Să se fi numărat Munteanu printre acei ipotetici „colaboratori“ de care pomenește contractul? Cert este că dicționarul a apărut și cu numele acestuia. Munteanu apare abia în listele de abonați și conturi la dicționar (Fond. cit., nr. 82—85).

¹⁰ În *Gazeta Transilvaniei* (XVIII, 1855, nr. 86, p. 334; nr. 87, p. 338) apăruse un *Proiect pentru un nou așezămînt binefăcătoriu*. Așezămîntul, preconizat de brașoveni, trebuia să fie o „reuniune generale de bărbați, pentru pensionarea văduvelor și a orfanilor de neguțători și alți familisti“. Două numere mai tîrziu (nr. 85, p. 346), *Gazeta* publică și extrase din statutele viitoare reuniuni. Pentru neguțătorii din Brașov, înscrierea este obligatorie. Pot fi membri și alți oameni, din toate categoriile, dacă plătesc o cotizație între 50—150 de florini, în funcție de vîrstă.

¹¹ „Ceea ce trebuia demonstrat.“

¹² Calendarul lui Bariț a avut trei titluri: *Calendariu pentru poporul românesc* (1852—1853), *Călin-dariu pentru poporul român, cu privire la mai multe cerințe ale lui* (de la 1854 pînă la capăt) și *Călin-daru...* etc. (accidental, în 1856, probabil dintr-o eroare).

IV

Blaș, 11 ianuar s. n. 1856

Mult stimat domnule!

Prin mult prețuita-vă scrisoare trimisă cu calendariale, mă roga-seși ca, dacă cumva acelea nu s-ar vinde toate pînă în serbătoriele Crăciunului, să vă înștiențiez. Deci ținîndu-mi de detorință a face aceasta vă și înștiențiez acum, cum că din numitele calendarie trecură pînă cînd scriu aceste numai 32, așadară 43 sunt îndărăpt. Și de-ar și trece pînă la 1 ian. s. v. poate 2—3, căci tot pre rînd cite după unul trămit, totuși cred că la 40 esempl[are] vor rămînea neatînse. Derept aceea d-voastră aveți bunătate a despune pentru ceste rămîinînde, sau /a le trămete undeva, unde va fi lipsa de ele și vor fi avînd mai mare trecere, au publicați în *Gazetă* că aici se află depuse 40 esemplarie, să-și tragă de într-însele cine va fi avînd trebuință.

Banii pentru cele vîndute-i voliu trămite cit de curund (după 1 ian. cal. nostru) la d. Iacob Mureșan cu alții pentru fundul Reuniunii, culeși de nevastă-mea.

Pre lingă acestea, cu toată stima sum al mult st[imatei] domniei tale sincer onoratoriu,

S. Mihali, m. p.,

profesor./

240°

49

P.S. Fiendcă-mi aduc aminte cum că în anii dentini ai edițiunei *Calendariului* ați fost poftit ca cine va afla erori în zilele *tîrgurilor* numite de țeară, să vă înștiințeze, ca să coregeți eroarea. Ce făcui și io, mai anu, cu tîrgul de aici din 6 decembre și acumu-l văz cores întocma¹. Acum mai am de a oserba și în privința celui de la *Florii*, cum că nu se ține înaintea Floriilor noastre, cum stă în *Calendariu*, ci înaintea Floriilor latine². Apoi se mai ține un tîrg de țeară în iuniu³, care în *Calendariu* nu s-a pus de loc. În ce zi cade acesta, nu știu acum, ci voliu semnala la timpul său și vă voliu înștienta,

241

Același m.p. /

[Adresa:] Domnului domn *Georgiu Bariț*, cu destintă onoare.
Cronstadt

¹ *Calendariul* lui Bariț, bogat în informații din cele mai diverse, avea la sfîrșit un capitol permanent despre *Tîrgurile de țeară în Transilvania*. În ediția din 1853, tîrgul de țeară de la Blaj din 6 decembrie era trecut în 2 decembrie. În anii următori, — deci și 1856, pe baza informației lui Simion Mihali, pe cite înțelegem — data e corectată: 6 decembrie, cînd mai au loc tîrguri de țeară în Turda, Orăștie, Birc, Klosdorf, Hezeldorf, Uzon, Crasna și Ormeniș.

² La același capitol, în 1856, citim că se țin tîrguri de țeară în aprilie: „sîmbătă înainte de Floriile rom[ânești]: Hălmașul Mare, Coșocna, Blaj“. Așa apăruse și în 1852 — 1855 și așa va apărea în continuare, Bariț neținînd cont de indicația nouă a lui Mihali.

³ De fapt, în iulie (vezi scris. următoare, n. 4).

V

Domnul meu!

Blaș, 26 sept. 1856

Nemaiavînd sperarea a mai putea vinde din *Calendariile* remase de pre anul trecut, trîmit ultima restanție de 3 fl. m.c. cu aceea adăugere, ca să trîmeteți și pentru anul venitoriu cam 100 esemplare pedelului gimnaziale¹ — carele și de altmentea este vînzătoriu de cărți aici — anume *Georgiu Popa*.

Oserbînd intru adins zilele tîrgurilor ce cad în Blaș în doi ani după olaltă, am aflat nestrămutat cum că acele sunt: 6 decembrie², sîmbătă înainte de Floriile latinilor³ și 2 iuliu după calend[arul] nou⁴. Ce voi insemna aci spre a le trece în calendariul tipărind, pre an[ul] venitoriu.

Ar fi bine cînd ați trîmeteți și *Dicțiunarie germano-române*⁵ numitului pedel spre vînzare, că se caută uneoria tare după dîsele.

Intru altele, cu destintă onoare mă suptînsemn al domniei-voastre sincer stimător,

242

S. Mihali m.p. /

[Adresa:] Domniei-sale domnului *Georgiu Bariț*. Brașov. Închiși 3 fl. m.c.

50

¹ Omul de serviciu. De la germ. *Pedell*.

² Scris. anterioară, n. 1.

³ Idem., n. 2.

⁴ Acest tîrg de țeară de la Blaj din 6 iulie va figura în anii următori în *Calendariu*.

⁵ Vezi scris. III, n. 4

VI

Craiova, 6 ian. v. 1868¹

Respectabile d-le Bariț!

Luna trecută am fost trîmis de aici vreo 16 prenumerați pentru *Transilvania*, la Comitetul Asociațiunei, pre lingă expresă dorință ca foaia să ni se expedieze pre la București. Zilele acestea văzui citeva exemplarie din n^{ru}. I, venite la cițiva din prenumerați, pe la Orșova, prin postea nemțească privată de aici, deși pe adresă era tipărită *pr. București*. Timbrul postale era ca pentru țeri străini, de care însă postea privată nu vre să știe nemic, ci dînsa ia pentru fiecare nr. cite 3 gologani de la abonați. Peste timbru văzui sigiliul poștei „Brasso“, prin urmare foaia se expediază de către d-v. din Brașov. Așadar, după preînțelegerea avută cu d. director telegrafo-postale d-aici, mi-am luat voie a vă adresa această scrisoare și a vă roga ca să binevoiți, pe viitoriu, a / pune toate esemplariile abonaților de aici, cu adresele lor, însă nefrancate, sau, de se poate, francate cu marce românești într-un *plic*, și acel *plic* francat să se adreseze: „Biuroului telegrafo-postale din București“. Acolo desfăcînd *plicul*, ne vor trîmite foaia cu postea românească la fiecare după adresa încărcată (la caz cînd d-v. n-ați ave marce românești să puneți pe adresă) cu cite 2 bani, cari-i vom plăti la primirea foaiei. Și aceasta pînă la închierea convențiunei postale cu Austria.

243

Prin acest mijloc foaia, venind de-a dreptul prin București încoace, nu va avea de a parcurge Ardealul în lungul său, de la răsărit pînă la apus, o parte din Ungaria și Banatul întreg (prin Temișoară), și abonații vor fi scutiți de vexațiunile ebreului împărțitoriu de la postea priv[ată] nemțească.

Cu această ocaziune vă rog să-mi trîmeteți și mie foaia de la început precum și d-lui C. Olteanu, I. Faur², B. Radianu³. Despre alții voi vedea după ce vor recla / ma.

243°

Cătră cei 16 abonați, despre cari mai sus amintii, mai adăugeți încă și pre dd. C. Mar[in] Ocneanu și Ștef[an] Nicolopol. Abonamentele le voi trîmite, după ce se va regula expedițiunea, la Comitetul Asociațiunei, după cum văzusem anunțiat. Ne rogăm însă ca să ni se anuncie cît vine să mai adăugem preste prețul intern al foaiei de 3 și respective de 2 fl. v.a.

P-aici încă căzuse multă neauă în post. La Crăciun a plouat vreo 4 zile, dup-aceea iar a nins. Pre cîmp neauă există cam de vreo 2 palme, dar pre drum de abia se trag saniele.

Primiți, vă rog, asigurarea considerațiunei ce vă păstrez,

Sim. Mihali m.p.

prof. 4/ 244

51

¹ Din toamna anului 1860, Simeon Mihali-Mihalescu era profesor la liceul din Craiova. Motivele plecării din Transilvania nu sînt pe deplin lămurite. N. Comșa în *Dascălii Blajului* arată că la 1860 nu se știe din ce motiv a trecut muntii în Craiova, împreună cu colegul său Ioan Covaci alias Faur. Vasile Netea arată că „în toamna anului 1860, în urma unui conflict cu organele guvernului transilvan, Mihalescu s-a văzut nevoit a se refugia în vechea Românie“ (vezi Vasile Netea, *Un precursor al muzeografelei românești...*, p. 317). Cîteva sugestii asupra cauzelor plecării transpar din scrisoarea adresată lui Bariț la 26 oct. 1883: „Nu m-am ales cu nemic din venirea mea aici, afară de creșterea mai înlesnicasă a fetelor ca dincolo și cu satisfacțiunea că nu-mi sunt copiii obligați a învăța limba maghiară.“; sau în scrisoarea din 5 ianuarie 1885: „Vă mulțumesc pentru articolul despre emigrațiunea noastră. Frazele din urmă m-au mișcat foarte mult, căci față cu mine și cu alții, s-au potrivit de minune. Trist, cu durerea în inimă și blăstămînd am trecut Carpații ultima oară, cînd am văzut că nu e cu putință să mă întorc cum sperasem la început“.

² I. Faur, 1837–1893. Originar probabil din Abrud, Ioan Covaci alias Faur a urmat studiile secundare și teologice la Blaj. În anul 1848, fiind teolog a luat parte activă la mișcările revoluționare și a fost comandant al Buciumanilor contra lui Kemeny, la Abrud. După revoluție, terminînd teologia, în 1850 a fost numit profesor de limbi orientale și studiul biblic la Seminarul teologic din Blaj, iar între 1852–1860 profesor de matematică și de limba greacă la liceu. Era văzut — aflăm dintr-o scrisoare a lui Mihail Străjanu către Ioan Rațiu — ca un „vir exposita omnigena qualificatione instructus“. La 1860 nu se știe din ce motiv a trecut muntii la Craiova, unde a dezvoltat o exemplară activitate de profesor, deschizînd și un pension particular de băieți pentru cursurile secundare pe care l-a ținut pînă cînd s-a retras la pensie (vezi N. Comșa, *Dascălii Blajului*, p. 84).

³ B. Radian = Boicea Radianu, 1820–1873, craiovean de origine, participant la revoluția din 1848 și comisar al Guvernului provizoriu din județul Romanați. Este unul din întemeietorii partidului liberal din Oltenia, pe care-l conduce pînă în anul 1873, anul morții sale.

⁴ Scrisoarea este însoțită de adnotarea lui Bariț: „1868, Craiova, 18/6 ian. prof. Sim. Mihali. Primită 23 ian. Răsp. 18 febr.“.

VII

Mult stimate d-le Bariț!

Craiova, 1868 martiu 8. n.

Săptămîna trecută trămiși Comitetului Asociațiunii transilvane 50 fl. Restul îl voi trimite mai tirziu, dimpreună cu socoteala. Pre d-v. însă vă rog să binevoiți a trimite foaia de la început d-lui G. I. Pessicu ¹, la Craiova. Pentru d. Scarlat Murgășianu v-am fost scris într-un bilet vîrit între foile *Botaniceii* ², căreia i-am dat drumul cu postea nemțească, prin Banat. Așadar aveți de a espedi la Craiova 21 ex. Însă eu cred că ar fi mai bine ca să le puneți pre toate într-un Kreuzband, pe care să puneți adresa: „Biuroului telegrafo-postale (rom[ân]) la București“, ca să nu rămînă vre/un n^r pre la consulat, precum se vede că a rămas n^{ru} 12 al meu din *Gazeta*, pre care nu l-am primit, despre care scriu și d-lui Mureșanu.

Să trămiteți n^{ru} I din *Transilvania* și d-lui Nicolae Măldărescu ³ pre lingă aceia despre cari v-am mai scris. D[omnul] Emanuele Chinezu ⁴, abonat la toate foile noastre de dincolo, reclamă zicînd că n-a primit încă din *Transilvania* nice un n^r deși este abonat de la început și a și plătit de atunci înainte. El zice că scrie istoria României și are trebuință de documentele ce ați anunțat spre publicare ⁵. Vă rog a regula toate

Cît pentru *Prolegomenon* ⁶ poate că voi scrie ceva mai tîrziu, cînd voliu fire mai liber. Astădată sum foarte ocupat. Suntem provocați de către ministeriu a ne compune și a tipări manualele de școală. Ca unul dintre profesorii mai vechi, nu m-am / potut, nice am volit a mă retrage de la aceasta. Vedeți *Monitorul* n^{ru} 9⁷. Chiar acum scriu *Mineralogia* ⁸, apoi *Zoologia* ⁹ pentru clasele inferioare, spre tipărire. Și lucrez un manual nou după un autoriu francez: Catalan et Langlebert ¹⁰, pentru clasele sup[erioare], la noi a V^a cl[asă], pre care-l și dictez școlărilor. În fine, grigea unei familii n[ume] roase etc.

Dar totul se poate mai bine efectua, pr[ecum] v-am mai scris, de către secțiunea naturală a Societății Academice, la care trebuiesc a se numi profesori de științele naturale din diferite provincie române, și aceștia să împartă între sine lucrarea, luînd unul o parte, altul alta, apoi convenind la anul și conferind etc. D-v. puteți face propunere la Societate în aug[ust] v[iitor] în sensul acesta. Un fel de proiect voi scrie și eu căci mă voi simți mai liber.

Pînă atunci am onoare a fi și a mă subsemna al d-v. devotaț,

S. Mihali m.p. / 246

¹ Gheorghe I. Peșicu, avocat craiovean, a fost primarul Craiovei între 1877–1879.

² Adică a doua parte a cunoscutului său manual, *Elemente de istorie naturală* (I, *Zoologie*; II *Botanică*; III *Mineralogie*), apărut la Craiova în 1868. Cartea va fi urmată de o serie întreagă de alte manuale destinate învățăcelilor săi din Craiova: *Compendiu de istorie naturală*, București, 1872; *Mineralogia*, Craiova, 1872; *Elemente de geografie*, București, 1873; *Elemente de zoologie descriptivă*, Craiova, 1877; *Elemente de botanică descriptivă*, Craiova, 1878; *Descrierea plantelor veninoase*, Craiova, 1877. Manualele lui Mihali au cunoscut o largă răspîndire în toate provinciile românești, bucurîndu-se pretutindeni de remarcabile aprecieri. La apariția *Botaniceii*, Bariț remarcă: „Noi totdeauna simțim o bucurie ușoară de esplicat, cînd vedem publicîndu-se și în limba noastră cite o carte ce tractează a ramură sau alta a științelor naturali“ (*Transilvania*, I, 1868, nr. 6, p. 117–123), însoțindu-și aprecierea de un larg capitol reproduc din manualul profesorului craiovean.

³ Nicolae Măldărescu, 1844–1912, doctor, profesor și decan al Facultății de medicină din București, autor a numeroase lucrări de medicină. Printre altele, autor principal al celebrei *Farmacopeea Română*.

⁴ Emanoil Chinezu, avocat și om de cultură, autor a citorva lucrări de oarecare răsunset în epocă: *Constituirea României reintegrată sau schiță pentru o constituțiune în România*, Bruxelles, 1857; *Liberalismul și istoria lui la românii de la Dunăre*, București, 1869; *Lettre d'un paysan du Danube à un russe. Réponse à la lettre de m[onsieur] Alexandri*, publiée dans le journal de Bruxelles „Le Nord“, Paris, 1878. Are o traducere notorie din Samuil Puffendorf: *Datoriile omului și ale celășeanului*, București, 1859 și alta insignifiantă: *Tablou istoric al diplomației. De la originea echilibrului european pînă în zilele noastre (1846)*. Precedat de principalele definițiuni ale științei, de raporturile mutuale și de interesele respective ale staturilor, de comitele de Garden, vechi ministru resident etc., Craiova, 1858.

⁵ În articolul *Culegere de documente istorice* (*Transilvania*, I, 1868, nr. 1), Bariț anunță că noua revistă va publica cu predilecție documente istorice. „Suntem datorii nouă înșine — spune el — a îmbrăța cu toată căldura orice produse istorice ies la lumină în timpul nostru, mai ales cu scop de a împlini lacunele și a revărsa lumină binefăcătoare preste întunecimea secolilor“.

⁶ Nu ne dăm seama despre ce temă poate fi vorba. După context pare a fi o lucrare de științele naturii preconizată de Astra.

⁷ În articolul *Anunțuri ministeriale. Ministerul instrucțiunii publice și al culețelor*, din *Monitorul* (1868, nr. 9, 13/25 ianuarie, p. 46) se dau cîteva dispoziții severe împotriva

metodei învechite a profesorilor de a dicta lecția elevilor în clasă, acest obicei provocând atât o mare pierdere de timp, cât și greutate în asimilarea cunoștințelor.

⁸ Adică partea a treia din *Elemente de istorie naturală* (vezi nota 2).

⁹ Înțelegem, deci, că pînă la începutul lui martie 1868, din *Elementele...* lui Mihali-Mihalescu era tipărită doar partea a doua, *Botanica*. Prima parte, *Zoologia*, abia acum o pregătește pentru tipar (vezi nota 2).

¹⁰ „Catalan et Langlebert” nu e „un autoriu francez”, ci doi: *Eugène Charles Catalan*, 1814–1894, matematician belgian celebru, participant la revoluția din 1848. Mai tîrziu, a predat matematicile la Universitatea din Liège. Cărți școlare ale acestuia, care puteau să-i servească de model lui Mihali: *Traité élémentaire de géométrie descriptive*, Paris, 1862; *Éléments de géométrie* sau *Manuels des aspirantes au baccalauréates sciences et des candidats à l'école polytechnique*; și: *Edmund Langlebert*, 1820–1886, medic și profesor francez, care și-a publicat în 1850 celebrul său curs, *Cours d'études scientifiques*, din chimie, fizică și istorie naturală.

VIII

Respectabile domn,

Craiova, 10/22 ian. 1879

Vă aclud aci o bancnotă românească de 10 lei, drept abonament la ziarul d-v. *Observatoriul*¹, pe 1/2 an, pentru mine. Vă rog a mi-l trimite de la început, deși am întîrziat, din cauză de forță majoră. Vă mai rog a trimite ziarul și d-lui general *Georgiu Magheru*, la Craiova². D-lui s-a abonat înainte de Crăciun și va plăti abonamentul după ce va primi cîtiva nrⁱ. Ar fi plătit chiar acum, dar nu este acasă, ci la Severin. Răspund eu pentru acel abonament. Mai sunt vreo / cîtiva abonați în lista dr^{-ului} Drăgescu³. Numele lor însă nu vi-l arăt, pînă cînd nu vor răspunde banii, ca pe o dată să vi-i trîmit, ca un ce sigur.

Vă orez poteri nouă la lupta ziaristică, în anul ce intrarăm. Al d-v. cu stimă,

Simeon Mihalescu,
prof. la liceu./

¹ *Observatoriul* apărea la Sibiu, sub redacția lui George Bariț, din 1 ianuarie 1878. Va înceta la sfîrșitul lui iunie 1885 (vezi scrisorile lui Constantin Papfalvi din acest volum, nr. XVIII, n. 5; nr. XXI, n. 1).

² Fostul general revoluționar de la 1848, Gheorghe Magheru, își trăia ultimii ani ai vieții la Craiova, împovărat de anii unei vieți agitate, dar continuînd să fie prezent în viața politică a țării, ca deputat în Corpurile legiuitoare. Va înceta din viață la 23 martie 1880 (vezi *Apostol Stan* și *Constantin Vlăduț*, *Gheorghe Magheru*, București, 1969).

³ *Ioachim C. Drăgescu*, 1844–1914, scriitor și militant politic român originar din Transilvania, unul dintre precursorii ideologiei republicane la noi. A studiat la Blaj, Viena și Torino, la medicină, devenind de timpuriu colaborator al majorității publicațiilor românești ale vremii: *Federațiunea*, *Concordia*, *Familia*, *Gazeta Transilvaniei*, *Românul*, *Oltenia*, mai apoi *Tribuna* din Sibiu ș.a. După studii, în 1874, se stabilește la Craiova, unde se remarcă în calitate de gazetar și medic. Scrieri: *Noaptele carpatine sau istoria martirilor libertății*. *Roman istoric*, Pesta, 1867; *Amor și patrie* (sub pseudonimul *Catone Horea*), Turin, 1869; *Dor și speranță*, Turin, 1871; *Femeia-virtute: Alexandrina Haralamb născută Magheru* [cuvîntare funebră ținută la 23 februarie 1877], Craiova, 1877; *Maternologie*. (*Educațiune — igienă*), Constanța, 1880; *Un pericol național*, Ploiești, 1883; *Martirii libertății*. *Optzeci și patru 1784*. (*Horea*), Rîmnicu-Sărat, 1884; *Igiena poporană*, Constanța, 1886 (ed. a 2-a, 1888); *Un glas din popor*, Craiova, 1908; *Pro Patria*.

Povestire despre începutul și menirea neamului românesc, Craiova, 1913. Vezi despre el: *Ilie Dăianu*, *Forțele latinității regeneratoare. Un suflet eroic uitat: dr. Ioachim C. Drăgescu*, Cluj, 1938; *Nicolae Coroiu*, „Noaptele carpatine” ale lui *I. C. Drăgescu*. *O mică amintire*, în *Cultura creștină*, XVII, 1937, nr. 4–5, p. 307; *Gelu Neamțu*, *I. C. Drăgescu, militant pentru republică și dacoromânism (1866–1914)*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie, Cluj-Napoca*, XV, 1972, p. 263–284.

IX

Craiova, 4/16 marțiu [1]879

Respectabile domn!

D[omnul] Magheru veni bolnav de la București și-mi dede abonamentul pentru anul întreg, fiindcă la venire-i găsi jurnalele acasă, dar cu lipsa nr^{rilor} 1–7, pre cari i-am completat din ale mele. Să se însemneze bine, ca să nu înceteze de a-i veni în sem[estru] II, cum se întîmplase odată cu *Gazeta*.

E foarte greu a face aici abonați, pentru că n-au oamenii datena ca să vină înșiși cu abonamentul ca dincolo, ci trebuie corespondentele să alerge mult, să fie samsar întreg.

Pînă cînd eram mai tinăr și puteam alerga, făcusem / odinioară mai mulți abonați *Gazetei* și mai virtos *Archivului*¹, pe care mai numai craiovenii l-au susținut, însă după ce n-am mai putut să alerg și după ce a intrat și o criză de bani, a căzut și el. Chiar și jurnalele de aici au prea puțini abonați, altele nici unul, ci le cumpără cu nr^{uti} oamenii în toată ziua de la băieți, cari aleargă cu ele pe strade strigînd, după sosirea trenului, ca niște draci, tocmai ca în Italia.

Păcat că nu mai continuați recenziunile și criticele literare² pentru că erau foarte instructive, fiindcă păcătuim în contra limbii și unii și alții, *intra et extra muros*³. Cești / de aici, din cauza ușurătății ce o caută în toate, cei de dincolo din cauza prea marelui scrupulosități și maniei de a se face toți filologi, improșcînd pe alții cari cutează un ce asemenea, ca d. e. d[omnul] Szilasi cu *Ne lapta spemea* din *Amicul familiei*⁴, care frază mă roagă unul de la clubul didactic, unde mă dusesem joia, să i-o traduc (!) pe românește, și-l prinse mirarea cînd i-o tradusei cu: „Mă nutrește speranța”.

Cetim cu dorere zbuciumările ungușorilor și poltronii slovacilor, rutenilor etc.⁵

Al d-v. cu stimă,

Mihali.

P.S. În invitările de abonare mă poțeti pune ca corespondente și voi servi bucuros cu primirea și trîmiterea abonamentelor de la acei ce mi / le vor aduce. /⁶

¹ *Archivu pentru filologie și istorie*, publicație editată de Timotei Cipariu între 1 ianuarie 1867 – 25 noiembrie 1872. Vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisori primite de la Grigori Mihali, nr. XXIII, n. 19.

² Bariț publicase în *Observatoriul* (II, 1879, nr. 4, p. 15–16; nr. 5, p. 19–20; nr. 6, p. 24; nr. 7, p. 28) lungă recenzie *Cestiuni literare românești discutate în ziarie de*

alle limbi, ca ripostă la un articol al ziarului săsesc *Hermannstädter Zeitung*, nr. 271 din 26 noiembrie 1878, jignitor la adresa limbii române din Transilvania. Ziarul în cauză afirmase că limba română „este tocma ca la Turnu Babilonului” și că „această disensiune ar veni de la cea confesională, căci uniții ar fi etimologiști, neuniții eufoniști” [fonetiști — n. ns.]. După răfuiala cu neavizatul autor sibian, Bariț trece la analiza curentelor filologice, situându-se de partea latinistilor. Este deosebit de interesantă ultima parte a recenziei, care subliniază impertanța — dintr-un unghi de vedere original — a studiului limbii latine.

³ „Între ziduri și în afara zidurilor” (în cetate și în afara cetății).

⁴ Grigore Silași — despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisori primite de la Ioan Fekete Negruțiu, nr. XVIII, n. 2 — își publica remarcabilul studiu *Renașterea limbii românești în vorbire și scriere*, în *Amicul familiei*, II, 1879, nr. 1, p. 2—5; nr. 2, p. 18—20; nr. 3, p. 29—31; nr. 5, p. 50—52; nr. 6, p. 61—64; nr. 8, p. 78—81; nr. 9, p. 87—90 (cu „va urma”, dar n-a mai urmat). Silași se exprimă la un moment dat: „*Ne lăptă spemea* [s. ns.] că tractatul nostru și între înguste margini ale scopului ce-și propune, nu va lipsi a produce carecari fructe salutare, mai virtos din punctul intențiunei sale”.

⁵ O serie de articole din *Observatoriul*, cu profil militant și național, pot fi obiectul acestei observații a lui Mihali: *Care a fost purtarea sîrbilor cu românii din Banat și din alle ținuturi?* (II, 1879, nr. 2, p. 5—6; nr. 3, p. 9—10; nr. 4, p. 13—14; nr. 5, p. 17), semnat „Bănățeanul”; *Sibiu. Proiectul de lege despre magiarizarea tuturor școlărilor* (nr. 4, p. 13); *Proiectul de lege pentru introducerea limbii magiare ca studiu obligat în toate școlăile confesionale nema-giare* (nr. 4, p. 14); *Magiarii și împăcarea cu boemii* (nr. 5, p. 18—19; nr. 6, p. 21—22); *Sibiu. Proiect de esterminarea școlărilor românești și a limbii românești* (nr. 7, p. 25—26); *Somnul cel de moarte și deșteptarea* (nr. 9, p. 34; nr. 10, p. 37—38), semnat „Turturel Codreanu”; *Despre introducerea limbii magiare* (nr. 11, p. 43); *Limba magiară în bisericile rutene și românești* (nr. 13, p. 50). Este momentul acelei măsuri nesăbuite a ministrului Trefort: introducerea studiului limbii magiare în școlile confesionale nema-giare, care a produs o impresie dezolantă la românii transilvăneni. După un obicei vechi al său, Bariț tipărește cu această ocazie în *Observatoriul* (II, 1879, nr. 11, p. 42), ca pe un memento sugestiv, *Protestul Consistoriului din Blaj de la 1842 împotriva limbii magiare* (despre care vezi pe larg în *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisori primite de la Nicolae Maniu în 1842, inclusiv studiul introductiv). Publică, de asemenea, demersurile românilor împotriva noii legi.

⁶ Cu adnotarea lui Bariț: „1879. Sim. Mihalescu. Craiova, 4/16 mart. Răsp. pe larg în 23/11 mart.”

X

Respectabile domn!

Craiova, 20 martiu 1879

Vă mai trimit un abonament (15 fr.) de la 1^a aprilie pînă la 31 dec. a.c. sub adresa d-lui *Ioan Pop*, administratorul moșiei *Argetoaia* în județul Dolji, per *Craiova-Filiași*, la *Argetoaia*. Destul acest titlu pe adresă, la jurnale și la scrisori: „D-sale d-lui ...”, pentru oricine de aici. Înăuntru se pot pune oricîte complemente.

251 Nu se plătește să vă prindeți mintea coaptă și încărunțită de muncă și laboare cu niște imberbi obraznici, cărora li s-ar putea repeți că / „să mai stea în Ierichon pînă le vor crește bărbile”. Apoi Chiriac Popasu ¹ mișel și înșelătoriu a fost prin Cluș și aiurea, același a rămas și în București de unde a trebuit să se mute în Galați ², între greci și alte adunături, cu cari se potrivește mai bine.

Ce vor ungurii cu sofismele lor? Ei confundă introducerea literelor lat[ine] în locul slovelor de cătră Cuza — și aceasta încă nu în mod

forțat și brutal cum fac ei — cu introducerea limbii române, ceea ce nu are rațiune de a fi ³.

Spuneți-le că în Bucureș[ti] sunt 2 gimnazie neromâne: unul catolic, la Bărăție / și altul luteran, școală primarie calvină, școale israelite. Aici în Craiova, trei școale primarie: catolică, luterană de băieți și una mixtă la călugărițe, venite de vreo doi ani încoace. Și nimene nu le are de grige în ce limbă învață în ele, pot învăța turcește ori chinezește. Nu le vizitează nimene, nici un inspectoriu, nici un revizor școlariu. Învață ei limba română, fiindcă au trebuință de ea. Apoi ciangăii nici nu știu alta, tot ca românii din secuime.

Aici în Craiova, erau mai naainte preoți catolici italieni, introduși de Kogălniceanu (meritul lui!) pînă la Tell, care i-a substituit cu slovaci / din Ungaria, pe cari Maiorescu i-a înlocuit cu prusiani, care există și astăzi și se cunoaște prin aroganția sa. Altm[interi] poartă barbă și pălărie rotundă ca preoții rom[âni] de dincolo și ca cei de aici din eparhia mitropolitană a Bucureștilor. Preuții români din eparhia Rîmnicului n-au voie încă să poarte pălăria și costumul schimbat, decît numai căciulă albastră direaptă, în locul potcapiului ce seamănă cu comănacul căldării, pînă la deciziunea sinodului.

Laur[ian] tînărul s-a unit cu Maiorescu ⁴ ca să se distingă mai bine de cătră multmeritații lor părinți ca niște fii degenerați, atît în politică, cît și în literatură.

Altile, altădată.

Al d-v. cu toată stima,

Mihal[escu]. | 252°

¹ Cu acest Chiriac Popasu, pe care-l identificăm pentru prima dată ca autor publicistic de oarecare anvergură, Bariț are în 1878—1879 un conflict dintre cele mai neplăcute. La sfîrșitul anului 1878, ziarul bucureștean *România liberă* publică (II, 1878, nr. 465; 467—471; 473; 475—478), sub titlul *Un regiment român ardelean*, o substanțială parte din studiul lui Bariț *Istoria Regimentului al II-lea românesc grănicer transilvan*, apărut la Brașov în 1874. Într-o lungă introducere, redacția *României libere* — prin pana acestui Chiriac Popasu, după cum ne putem da seama coroborînd scrisoarea lui Mihali cu urmarea acestei note — se ocupă de meritele lui Bariț ca scriitor și om politic, dar condamnă „principiele de oportunism și tărăgănare” ale acestuia în valorificarea documentelor istorice pe care le deține. Din această introducere vom reține un pasaj care explică admirabil, cum n-a făcut-o nimeni pînă astăzi, atitudinea românilor transilvăneni față de Împăratul de la Viena: „Repetarea atît de deasă a cuvîntului *Împărat* și adorarea acestei personalități să nu ne surprindă. În 1848 ungurii au voit să pustiască românismul transcarpatin. Aliatul acestuia în lupta pentru existență fu Împăratul, dinastia, atacată și ea de același dușman. Așa, grănițerii Regimentului II român luptau pentru « Împărat », deoarece luptau în același timp pentru mîntuirea națiunii lor și cîtropirea dușmanului comun, și în realitate cuvîntul « Împărat » era numai o mască”. În general, tonul *României libere* în ceea ce-i privește pe transilvăneni era unul de dădăceală superioară, arogantă. Rubrica *Din Transilvania*, pe care trebuie să înțelegem că o susținea Chiriac Popasu, sub pseudonimul *ss.*, era tribuna unor veșnice nesatisfacții în ceea ce privește politica transilvănenilor, pe care i-ar fi voit duri, răzvrățiți, tot timpul în stare de răscoală și ostilitate cu autoritățile. Or, acest lucru era — lesne de înțeles! — cu neputință. La 1 martie 1879 (III, nr. 531), *România liberă* îl atacă grav pe Bariț, din nou, la rubrica amintită. Lui Chiriac Popasu nu-i convine politica *Observatoriului*, e intrigat de faptul că Bariț și acum, la bătrînețe, e conducătorul de mare inriurire al românilor transilvăneni, în pofida faptului că „meritele și greșelele sale s-au succedat prea des pe acest tărîm al luptelor naționale”. Ceea ce i se reproșează momentan lui Bariț

este faptul că profesează pasivismul, opoziția la nivel parlamentar, dar „în comitate, în societate, în școale [...] d. Bariț predică însă, cu o cuvioșenie copilărească degenerată până la servilism: oportunismul, spiritul de conciliere, simpatie și politeța“. Acestei învinuirii îi putem răspunde noi, acum, tirziu, în numele lui Bariț, printr-un citat din celebra sa epistolă către Dózsa Dániel, din 1860: „Noi știm să distingem acurat între poporul d-v. și între capii de partide. Cătră popor suntem cum ne vedeți: sinceri și prietenoși. Cătră capi suntem reci, rezervați“. Răsposta lui Bariț la învinuirile *României libere* este articolul *Apără-ne, Doamne, de amici, că de neamici ne știm apăra noi!*, din *Observatoriul*, II, 1879, nr. 19, p. 73–74; nr. 20, p. 77–78. Arată că îndemnul la răscoală ale celor de la *România liberă* dovedesc lipsă de competență în problemele Transilvaniei, „ca și cum ar simți o plăcere de a vedea pre cițiva români ardeleni puși în furci ungurești ori austriace, ca în anul 1848/9“. Același ss., recte Chiriac Popasu, răspunde din nou, la aceeași rubrică *Din Transilvania (România liberă, III, 1879, nr. 542 din 14 martie)*, pe un ton calomnios, intrind în intimitățile lui Bariț, pe care vrea să-l compromită cu orice preț. Politic, își menține poziția din nr. 531, care este corectă, dar nerealistă. El — zice — nu cere ca românii să se răscole împotriva ungarilor, ci recomandă „o negațiune generală, exclusivă, hotărâtă a statului maghiar, cu o stăruință neobosită pentru crearea elementelor trebuincioase la modificarea acestei negațiuni, când timpul va sosi, într-o acțiune pozitivă“. Sfirșitul disputei îl constituie articolul *Odată pentru totdeauna!* din *Observatoriul*, II, 1879, nr. 22, p. 86, scris de Bariț, dar atribuit unei terțe persoane care, chipurile, i-ar veni în apărare. E un vechi obicei al lui Bariț, utilizat încă pe vremea *Gazetei de Transilvania*. E o pledoarie pentru meritele lui Bariț, pe care acum, la 67 de ani, îl denigrează niște copii plecați din Transilvania, cărora „le place să dea porunci la bătrâni, însă nu în față, ci de la locuri dosite“.

² Se pare că Chiriac Popasu, ajuns la Galați, a scris și acolo împotriva lui Bariț, căci la un moment dat *Observatoriul* (II, 1879, nr. 21, p. 81–82) publică un răspuns intitulat *Pasquille de la Galați contra românilor din Monarchie*. Aflăm că ziarul gălățean cu pricina este *Delfinul*.

³ Aluzie la eforturile lui Trefort și ale autorităților maghiare de a elimina limbile nemaghiare — în special româna — din școli. Vezi ecurile publicistice la această acțiune în scrisoarea precedentă, n. 5.

⁴ Cele două ziare bucureștene care îi atacau mai adesea pe cei din Transilvania erau *Timpul* și *România liberă*. În fruntea ambelor erau fiii unor transilvăneni, bărbați adevărați: Titu Maiorescu, fiul lui Ican Maiorescu, la *Timpul* și Dimitrie A. Laurian, fiul lui August Treboniu Laurian, la *România liberă*. Aceștia, spune Bariț (*Observatoriul*, II, 1879, nr. 20, p. 78) ar trebui „să-și învețe pe colaboratorii și corespondenții săi la oareșcare legi de lealitate și bună cuviință“.

XI

Respectabile domn,

Craiova 14/26 nov. (1)882

Am primit și noi pe aici *Memorialul transilvan*. El este foarte bine făcut. Am cetit în jurnale că, pe lângă limbile țerei el s-a tipărit și în limba franceză. Prea bine! Însă ar trebui să se tipărească și în limba italiană. Eu am trimis un exemplariu la Roma, adresat d-lui Bruto Amante, redactorul giornalelui politico-literariu *La Confederazione latina*, care știe bine / românește și poate să-l traducă în limba italiană ¹, apoi să se tipărească din același fond din care s-au tipărit în celelalte limbi și să se împartă gratis ziarelor, oamenilor politici și literaților.

Națiunea italiană este aceea care ne-ar susține mai mult diplomatic, în unire cu guvernul român, la timp. Trebuie lucrat ca oamenii de stat să aflu, să cunoască durerile și dorințele românilor de sub Imperiul austro-ungar.

Primiți d-l meu încredințarea etc., etc.

S. Mihailescu. /

¹ Se cunoșteau tratativele cu Bruto Amante în vederea traducerii în italiană a *Memorialului* (vezi Nicolae Lascu, *Un document inedit privitor la Memorialul din 1882*, în *Sub semnul lui Clito. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 377–381), dar aflăm pentru prima dată că Mihali a fost acela care a facilitat cunoștința cu scriitorul italian.

XII

Craiova 26/14 oct. (18)83

În luna trecută trămiseseam redacțiunii ziarului d-v. un necrolog și nește schițe din biografia loc[en]tului] colonel Const[antin] Bălșanu ¹, repauzat în Caracal și cunoscut multor români din Transilvania, mai ales celor din Munții Apuseni, unde făcuse multe bravuri la 1848–(184)9.

Pin-acum nu s-a publicat nimic din acele două adrese. Nu știu din ce cauze: n-au ajuns la redacțiune una sau alta din ele, sau din alte considerente? ...

Deși nu sum abonat, de cițiva ani, citesc însă, de la ginerele meu prof. Strajanu ², jurnalul d-v. cu mare atențiune, plăcându-mi foarte mult aprețierile și reflecțiunile ce le faceți la diferitele cestiuni ce vin / la ordinea zilei, în acest chaos ce se numește lume. Regulindu-mi-se gradățiunea, o să mă reabonez de la an[ul] viit[or]. Fără de ea o duc foarte greu. Casă grea: doi băieți la Universitatea din Buc[urești], alții patru copii în școlile de aici.

Nu m-am ales cu nimic din venirea mea aici, afară de creșterea mai înlesnicioasă a fetelor ca dincolo și cu satisfacțiunea că nu-mi sunt copiii obligați a învăța limba maghiară. Încolo, destule căutături de ochi sinistre și chiar persecuțiuni la cari furăm și mai suntem expuși, mai ales blășanii. Pre când alții (locali) au cite 2–3 catedre, oricât am cerut nu mi s-a acordat o a doua, nici chiar de la județ s[au] comună, nici după concurs.

Deși nu-mi place a politiza, totuși când vine vorba despre românii de dincolo, mă doare / anima și-mi vine să exclam și să mă întreb: n-au și ei singe roșiu și cald în vinele și arterele lor, ca croații!?

Am primit demult 25 ex. din *Memoriul* lui Josif Șuluțiu ³ (p. V), le-am și vindut și am scris avocatului Nicola din A[lba]-Iulia ca să trimită 18 fl. la Krafft din Sibiu pentru ele, din o mică moștenire ce este însărcinat a scoate din partea soției mele, de la Zlatna. Nu știu de ce se trăgănează atîta lucrul. În orice caz, voi achita costul acelor broșuri, dacă nu de acolo, de aici, până pre la Crăciun, fără de a opri nimica pentru cele două exemplare oferite, venitul lor destinat fiind pentru școala de fete de acolo.

Pare că ne apropiem de legea lui Malthus la orașe. La sate, din contra. Avem la liceu în clasele inferioare preste 100 de / școlari în o clasă; în a 2^a cl[asă] sunt 117, pre lângă toate școalele, înmulțite, cu școale reale, comerciale, sucursale etc. La cite 6 stipendii ce devin vacante concurează cite 600 de elevi și eleve, pre când atunci când venisem aici

pre la 1860 îi chema bătînd toba prin oraş, ca să vină să dea concurs (examen) pentru stipendii. Oraşele înaintează răpede, iar satele stau în loc, măcar aci e puterea statului. În expoziţiunea judeţeană vedem în unele ramuri un progres multemitoriu. Edificiul şcoalei militare se înalţă falnic, la vara viit[oare] va fi gata. Pentru armată se spesează foarte mult. Bine ar fi dacă s-ar spesa şi pentru instrucţiune atîta.

Primiţi, vă rog, cu aceasta salutările mele cordiali,

Al d-v. devotat,

256°

Sim. Mihalescu. |

¹ Scrisoarea cu care Mihali trimite necrologul unui remarcabil militar oltean, Constantin Bălşanu, ca şi schiţa biografică a acestuia, sînt confiscate — înţelegem din această scriere şi din urmîtcarea — de către autorităţile maghiare. Şi una şi alta, le va mai trimite o dată, cu scrierea din 3 decembrie 1883. Despre necrolog vom pomeni acolo (infra, XIII, n. 1). Schiţa biografică a lui Eălşanu, trimisă de Mihali, a rămas nepublicată. O reproducem în acest loc, ca pe cea mai timpurie şi mai completă biografie a acestui personaj (se află la E.A.R., ms. rcm. 998, f. 259r—260v):

„Schiţă din biografia locotenentului-colonel
Constantin (Dincă) Bălşanu

«Conservaţi, români, memoria
bărbaţilor voştri etc., etc.»

Acest bătrîn oştean, care-şi petrecu mai tîrî viaţa sa pre cîmpul de luptă, se născu la anul 1817, în 15 martiu. Tatăl său se numi Ioan Bălşanu, din Craiova. Rămas orfan în etate de 19 ani, se înrolă de bună voie în armată, la 1836, octombrie 10, ca simplu soldat, în Regimentul I de infanterie. După trei luni şi 15 zile fu numit *sergent* în acelaşi corp.

Cu gradul de sergent a stat pînă la 1839, aprilie 23, cînd fu numit *sergent-major* la pompieri, care se înfiinţaseră tocmai atunci, în locul aşa-numiţilor *tulumbagii*.

La 1847 fu numit sublocotenent. În acest grad îl ajunse a[nul] 1848, care-i deschise o epocă nouă a activităţii sale militare. Este cunoscut din istoria anului 1848 lupta pompierilor cu turcii de la 13 septembrie a aceluiaşi an, la cazarma din Dealul Spirei, unde micul număr (200) de pompieri luară două tunuri din minile miilor de turci şi le îndreptară apoi în contra lor. Din acele două tunuri, unul fu luat de către sublocotenentul Dincă şi comandat asupra turcilor.

În acea învălmăşeală sublocotenentul Dincă aruncă pe un artilerist turc în şanţ, un maior voi să-l taie cu sabia. Dincă scoase pistolul şi împuşcă pre maior, apoi trase al doilea foc asupra lui Cherim paşa, comandantul turcilor, şi-i împuşcă calul.

Pompierii trebuiră să se retragă dinaintea numărului preponderant al turcilor şi să le cedeze cazarma, după ce o apărară cîtva timp eroiceşte, nevrînd a li-o da numai după nişte simple somaţiuni.

Împrăştiindu-se pompierii, Bălşanu trecu în Transilvania şi se angajă în luptele românilor ardeleni cu ungurii, din acel an, lupte începute pentru apărarea naţionalităţii şi a limbii.

Un testimoniu dat lui de către prefectul unei legiuni, d. Axentie Severu, publicat în *Vocea Romanaiilor* din Caracal şi reproduse de *România liberă* de la 19 iuliu a.c., arată unele din faptele eroului nostru, din acel timp.

După terminarea campaniei se întoarse în România. Pe drum fu prins de o ceată de unguri, cari voiau să-l piardă. El însă scăpă preste noapte din minile lor, îmbătînd santinelele ce-l păzeau. Ajuns în ţeară intră cu rangul de mai nainte, ca sublocotenent, în Regimentul de dorobanţi, stabilit în Mehedinţi.

În 1853—1854 raportă mai multe învingeri cu dorobanţii din Mehedinţi în contra turcilor, pentru cari fu decorat de către Împăratul Rusiei cu medalia de aur şi gratificat cu 50 de imperiali în aur.

60

La 1 iuniu 1858 fu numit locotenent în acelaşi corp. La 17 dec. 1860 fu numit căpitan. La 22 mai 1866, maior şi în iuliu 1867 comandant de divizion. Preste puţin timp fu regulat la pensie, cu modestul salariu de 12 napoleoni şi 6 franci pre lună.

În timpul rezelului ruso-ture-romănesc fu chemat în activitate ca comandant al garnizoanei din Craiova. După finitul rezelului se retrase ca pensionariu în Caracal, unde în 8 august v. 1883, la 2 ore noaptea încetă din viaţă, în urma unui morb îndelungat de stomac, în etate de ani 66 şi 5 luni, fără 7 zile.

(Comunicat de S. Mihalescu.)⁴

² Mihail Străjanu, 1841—1916, născut la Tiur, lingă Blaj, a studiat la Blaj, Sibiu şi Bucureşti. A urmat apoi studii în Franţa şi Germania, unde obţine doctoratul în filozofie. Profesor la Iaşi, Bucureşti, Botoşani şi Craiova, s-a ataşat de Junimea şi *Convorbiri literare*, al cărei colaborator devine. A colaborat la *Enciclopedia română a lui Corneliu Diaconovici*, pentru care a redactat majoritatea articolelor de istorie modernă.

³ Iosif Sterca Şuluţiu de Cărpiniş (despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi*, II, Bucureşti, 1975, p. 148) îşi tipărise la Sibiu, în 1883, partea V-a din memoriul lui. Întreaga carte va avea şase părţi.

XIII

Craiova, 3 dec. n. 1883

Respectabile domn,

Deoarece n-aţi primit nici una din epistolele mele relative la moartea şi biografia locotenentului-colonel Constantin (Dincă) Bălşanu¹, repauzat în august a.c. în urbea Caracal din judeţul Romanai, vă trimt a treia oară, recomandat, un testimoniu al defunctului, dat lui de către d[omnul] Axentie Severu², din Cinade, 20/8 octombrie 1849, pentru ca să-l publicaţi în foaia Asociaţiunei, / *Transilvania*³. El încă va putea servi, între altele ca document pentru istoria mult zdruncinatului şi nedreptăţitului popor român din Transilvania şi părţile ei.

Tare a scăzut vitejia ungurească, dacă ei se tem şi împiedecă ca nici umbra lui Bălşanu să nu treacă Carpaţii⁴. Este adevărat că repauzatul fiind comandante al garnizoanei din Craiova, îşi exprima adeseori dorinţa că ar voi să mai dea odată piept cu trufaşii de / unguri, apoi să moară. Moartea însă l-a răpit în etate de preste 60 de ani.

Românii transilvani, cu deosebire cei din Munţii Apuseni, cred că vor ofta duios la ştirea despre moartea companionului lor din anii de restrişte, dar şi de vitejie de la 1848—1849.

Primiţi, domnul meu, asigurarea destintei consideraţiuni ce vă conserv,

Sim. Mihalescu. | 258

¹ Vezi scris. anterioară, n. 1.

² Bariţ consemnează, în sfîrşit, decesul lui Dincă Bălşanu (*Observatoriul*, VI, 1883, nr. 98 din 10/22 decembrie, sub titlul *Cazuri de moarte*): „Ni se scrie din România, deşi foarte tîrziu, despre moartea unor persoane a căror memorie ar merita să fie conservată şi la publicul nostru de dincoace de munţi“. Nu publică necrologul lui Bălşanu, ci numai „testimoniul de vitejie“ dat de Axentie Sever în 20/8 octombrie 1849, în legătură cu luptele purtate de Constantin Bălşanu în Transilvania, ca ofiţer în legiunea Prima Blasiana a lui Axente. Bălşanu a servit la Axente din 15 decembrie 1848 pînă în 17 mai 1849, cînd, împreună cu 100 de lăncieri, intră în legiunea lui Avram Iancu. Bătăliile în care s-a remarcat: Vinţul de Sus în 5 ianuarie 1849 şi Blaj în 1 februarie 1849.

61

Axente Sever își incheie testimoniul cu următoarele: „Meritele d-lui, care le făcu în le-
giunea mea cu deprinderea feciorilor, nu le poate cineva prețui, cu atât mai puțin remunera.
Ele sunt mari în sine și vor rămânea monumente eterne în inimile noastre, care le știm”.
După testimoniul, Bariț reproduce un pasaj din *Vocea Romaniților*, anterior morții lui
Bălșanu: „Greu bolnav și zdruncinat în adîncul sufletului, zace astăzi în Caracal bietul
veteran îmbătrînit, obscur de la 1848”.

³ După cum am văzut, testimoniul dat de Axente nu se publică în *Transilvania*,
ci în *Observatoriul*.

⁴ Se referă la confiscarea primei sale scrisori, prin care a trimis necrologul și bio-
grafia lui Dincă Bălșanu (vezi scris. anterioară, n. 1).

XIV

Stimate domn,

Craiova, 4 dec. n. [18]83

Epistola care v-am adresat-o ieri ¹ cu scopul de a fi recomandat,
am dat-o unui băiat al meu numai de 10 ani ca să o ducă la poștă; el
în loc de a o prezenta la fereștră unde se predau scrisorile, a prezentat-o la alta, unde se predau valorile. Impiegatul i-a zis: „Pune-o în cutie,
băiete, ce mi-o dai mie!” Atunci el a aruncat-o în cutie și a venit cu banii
acasă, vesel că nu i-a cerut nimica pentru ea. / Cerindu-mi scuzele pentru
atare neregularitate și supărare ce vi s-a făcut, vă trimit două timbre
postale de câte 15 b[ani], drept recompensă pentru scrisoarea ce cred
că ați primit-o nefrancată, în care era închis testimoniul dat de d. Axentie
repausatului [ocotenent]-colonel C. Bălșanu.

Primiți, vă rog, asigurarea prea distinse mele considerațiuni,

S. Mihalescu.

261^v

P.S. Fiindcă n-ați tipărit *Memorialul* și în limba italiană ², tră-
miteți traducțiunea franceză și la ziarele cele mai principale din Roma,
capitala Italiei, p[ent]r[u] *Il Diritto*, oficios, *L'Opinione*, cel mai răs-
pîndit, *Riforma*, *L'Italie* (în l. franc[eză]), *Fanfulla* etc. /

¹ Vezi scrisoarea anterioară.

² Scris. XI, n. 1—2.

XV

Respectabile domn!

Craiova, 4 martiu st. n. (18)84

Cunoașteți deja ziarul cotidian *Carpații* ¹, ce apare de la începutul
anului cur[ent] fundat de trei avocați: P. Chițu, fratele ministrului
G. Chițu ², Ioan Mitescu ³ și D. Nicolaid ⁴, care este și primarul urbei
noastre. Ei l-au scos deocamdată cu spesele lor proprii, contribuind
împreună opt sute lei pre lună, pentru tipărire și pentru servitiu tele-
grafic propriu (Ag[enția] Havas). Dd. redactori-avocați vor ca să
pledeze interesele tuturor românilor, din toate părțile. Pentru acest
scop le-ar trebui corespondenți / din mai multe părți locuite de români,

263

62

bărbați maturi, cari să vrea și să știe să scrie, cum era bunăoară pseu-
donimul *Camil* ⁵, care scria adesea în *Românul* (și chiar în *Observatoriul*
d-v.) și pseudonimul *Germanicus* ⁶ care scria în *Frăția româno-italiană* ⁷
și care să-i țină în curentul lucrurilor atingătoare de români.

Deocamdată nu le pot promite decît nește n^{re} gratis din ziaru,
dar după ce se va întemeia bine, ei promit și oarecare recompense bănești
corespondenților pentru osteneală.

Vă roagă, dar, prin mine pe d-v. ca pre veteranul presei / române ^{263^v}
să binevoiați a le indica și recomanda atari corespondenți din ținuturile
transilvane mai împoporate de români.

Cu aceste am onoare a mă subsemna, al d-v. cu toată stima,

S. Mihalescu,

prof. / 264

¹ *Carpații*, ziar apărut la Craiova între 1 ianuarie — 29 decembrie 1884, sub
redacția lui Petre Chițu, Ioan Mitescu și A.D. Nicolaid.

² *Gheorghe Chițu*, 1828—1897, om de stat român din avangarda liberală a seco-
lului al XIX-lea.

³ Avocatul *Ioan Mitescu*, care va ajunge prefect al județului Dolj în 1907.

⁴ Al. D. Nicolaid, 1840—1908, avocat craiovean, prim-procuror al județului
Dolj și primar al Craiovei (1883—1887). În 1901 a fost ales vicepreședinte al Senatului
României.

⁵ Pseudonim al lui Ieronim Bariț, fiul lui George Bariț.

⁶ Pseudonim al lui Iosif Hodoș.

⁷ *Frăția româno-italiană* apare la București din mai 1882—30 decembrie 1884.
Înainte, din 13/25 septembrie 1881, se numise *Fraternitatea italo-română*. *Frăția româno-italiană* era redactat de Luigi Cazzavillan.

XVI

Craiova, la Sf. Ilie, (1)884

Onorabile domn!

După cum amintisem într-o scrisoare anterioară, noi am înființat
aici o societate sub titlu „Carpații români” ¹. Eu propusesem titlu „Denuta”,
care deși Comitetul îl primise, în adunare a căzut, zicîndu-se că trebuie
să rămînem lipiți de numele Carpați, care este pentru noi mai semni-
ficativ. Epitetul „români” s-a adaus ca să se distingă de către cea din
București ², cărei nu ne poturăm face filială, din cauză că am trebuit
să luăm într-însa și români de aici, pentru că ce poteam face patruzeci
de ardeleni cîți sînt aici în loc și prin pregiuriu?

Scopul societății noastre este susținerea românismului de preste
Carpați, prin ajutorarea școalelor române populare, începînd cu cea
din reședința lui Gelu ³. / Societatea noastră vrea să serbească Cente-
nariul lui Horea după o programă care se va stabili de către Comitet
mai tîrziu ⁴, după ce se vor aduna membri împrăștiați de vacanție.
Pre mine va cădea rolul unui discurs, unei dizertațiuni, care să cuprindă:
împregiurările sub cari a izbucnit revoluțiunea lui Horea, o mică bio-

265

grafie a lui și a celor doi martiri principali, tovarăși ai lui. Pre mine va cădea acel rol, zic, ca pre unul care am petrecut cîtva timp din tinerețele mele în Munții Apuseni, am fost chiar în satul Albac, așezat pre 7 dealuri (plus, minus) ca Roma cea veche. Am văzut chiar locul unde fusese casa lui Horea ⁵.

²⁶⁵ Neavînd ca obiect al ocupațiunilor mele istoria, n-am nici / un izvor la mină despre acea răscoală. Mi-aduc însă aminte că am cetit în foaia *Transilvania* un articol foarte interesant făcut de d-v., nu știu din care an ⁶. Eu am cîteva foi legate, din cîtiva ani, și nici într-una din ele nu găsesc acel articol. Nu știu, a mea a fost cea foaie, și am împrumutat-o cuiva, fără a mi-o mai înapoia, sau a altuia, căci ori pe cine-l întreb de aici nu-mi știe spune.

De aceea vă rog să binevoîți a-mi arăta în ce foaie, din care an, se află acel articol, ca să mi-o procur de la Comitetul Asociațiunii, pentru ca să poci împrumuta datele necesare din acel articol interesant.

Acolo nu se va putea face nici un parastas măcar în ziua executării martirilor? ⁷

266

S. Mihalescu.

¹ Este vorba, de fapt, de o filială a Societății „Carpați” din București — vezi nota 2 — în pofida strădaniei comitetului — vezi mai încolo! — de a „se distinge de cătră cea din București”. Vezi Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia română*, tom. I, A — Copenhaga, Sibiu, 1898, p. 739; Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 147.

² Societatea „Carpați” s-a înființat la 24 ianuarie 1882, din inițiativa mai multor intelectuali transilvăneni care trăiau în România. La început se numea „Iredenta română”, dar autoritățile au interzis acest generic, de teama unei încordări diplomatice cu Austro-Ungaria. Din această societate s-a dezvoltat mai tîrziu „Liga culturală”, societate cu merite atît de mari în lupta pentru unitatea spirituală și politică a românilor. Principalii fondatori și conducători ai Societății „Carpați” au fost George Secășanu și George Orășanu, tineri transilvăneni ce studiaseră la București. Începînd cu 6 decembrie 1884, societatea își tipărește propria publicație, intitulată sugestiv *Unitatea națională*. Vezi: *Statutele Societății „Carpați”*, București, 1883; Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia română*, I, p. 739; Costică Marinescu, *Contribuția Societăților „Carpați” și „Liga culturală” la dezvoltarea conștiinței naționale, la lupta poporului român pentru desăvîrșirea unificării statului național român*, teză de doctorat, Cluj, 1969, p. 46—71 (exemplar la Biblioteca centrală universitară din Cluj-Napoca, cota 503750).

³ Adică din Cluj (vezi scris. XVIII).

⁴ Vezi scris. următoare, n. 1.

⁵ Pînă la urmă, această „dizertațiune” nu va fi prezentată totuși de Mihali, ci de avocatul Ioan Mitescu (vezi scris. următoare, n. 1).

⁶ Iată articolele referitoare la răscoala de la 1784, apărute în anii anteriori în *Transilvania: Despre răscoala lui Horia* (II, 1869, nr. 24, p. 291—293); Ioan V. Rusu, *Scurtă descriere a revoluțiunii lui Horia și Cloșca din 1784* (V, 1872, n. 1, p. 5—7; nr. 2, p. 13—15; nr. 3, p. 25—27; nr. 4, p. 37—40; nr. 5, p. 49—51; nr. 6, p. 61—65); George Bariț, *Cauzele pentru care s-au revoltat românii în an. 1784* (V, 1872, nr. 7, p. 73—75); Idem, *Prinderea capilor revoluțiunii românești de la 1784* (V, 1872, nr. 8, p. 85—88); Idem, *Sentințele de moarte și execuțiunile capilor revoluțiunii de la 1784* (V, 1872, nr. 9, p. 97—101).

⁷ Nu, în Ungaria dualismului, așa ceva era cu neputință! Vezi, dealtfel, scris. XVIII, n. 1.

64

XVII

Craiova, 11 septembrie v. (18)84

Onorabile domn,

Aseară ne-am întrunit Comitetul Societății „Carpații români”, spre a delibera asupra serbărei Centenariului lui Horea. Eu, bazat pre scrisoarea d-v. de la 5 aug. a.n., am propus ziua de 28 febr. 1885, ca ziua morții celor doi martiri, fiindcă al treilea se sinucise mai nainte. Aceasta însă nu s-a primit. Propunerea fu combătută cu mare foc chiar de cătră președintele comitetului nostru, P. Chițu. Așadar, a rămas ca să se serbeze tot ziua de 2 nov. n. sau 21 oct. v., pre care o vor serba și ceilalți. Însă nu cu banchet, ci cu o serată cu antren, în folosul școalelor române transilvane, în teatru, cam după programa aceasta: deschidere cu *Deșteaptă-te, române*; dup-aceea dizertațiune; apoi cîntece românești la piano; poezii declama/te, apoi iar cîntece; jocul *Romana*, pe care o să-l învețe de pre acum doisprezece studenți, după el *Romana* și după aceasta altfel de jocuri pînă la fine. Costumul național la damele jucătoare de rigoare. Programa definitivă se va publica în jurn[alul] *Carpații*, de unde o veți putea reproduce și d-v. ¹ cu comentarii ce veți binevoi și veți afla cu cale, iar pîn-atunci nu scrieți, vă rog, nimic din aceste. La 28 febr. (18)85 vom face un parastas ².

Dizertațiunea nu e hotărît încă cine s-o facă și să o zică. Poate că vreunul din membri, avocat, ca om independent. Așteptăm terminarea articlilor d-v. publicați în *Observatoriul* ³, relativ la acest obiect. Se vor consulta și cele scrise de repaus[atul] Papiu în *Tesaurul de mon[umente] istorice* ⁴.

Mai întii trebuie să aflăm cu securitate, ce s-a întimplat în ziua / de 21 oct. v. [la] adunarea făcută de Horea? Vorbirea lui la oameni, după ieșirea lor din biserică, la Tebea sau la Mesteacăn? Sau ce? În tot cazul eu voi stărui ca dizertațiunea să se înceapă cu cele scrise de d-v. în *Observatoriul* din 1883: „Conservați, români, memoria bărbaților voștri, cari v-au spart calea cătră progres, preste munți, seninări și precipise, în epoca de grea cumpănă, scuturînd lanțurile ce purtau și luptînd cu balauri veninoși” ⁵. Aceasta m-a impresionat mult cînd am cetit-o și am scris-o pe păretele *Istoriei* lui Laurian ⁶. N-am însemnat însă și n^{ru} ziarului din care am copiat-o. Deci, vă rog, să binevoîți a-mi arăta acel n^o și a-mi explica ce însemnează vorba „seninări”, căci nu o înțeleg. Nici alții nu mi-au știut-o spune. Vă rog a-mi mai / scrie și altele asupra serbării proiectate, căci eu unul primesc prea bucuros consiliile d-v. și le voi propune în comitet. ²⁶⁸

Cu această ocaziune vă trămet un articol despre *L[imba] r[omână] în Cluj*, de publicat în *Observatoriul* ⁷ dacă-l aflați demn. Însă ar trebui mai întiniu a-l arăta vicariului ⁸, care trăiește, fiindcă eu atunci n-am fost de față la înmormîntarea nepotului meu. Cele scrise le-am auzit de la conșolarii lui. Părinții, sfișiați de durere, încă n-au putut observa ceea ce s-a întimplat la cimitir.

Primiți, vă rog, asigurarea prea distinsei mele considerațiuni,

S. Mihalescu. / ²⁶⁸

65

¹ Bariț reproduce într-adevăr (vezi *Observatorul*, VII, 1884, nr. 85, p. 344, rubrica de știri *România*), programul centenarului lui Horia, Cloșca și Crișan, „ce se va da în seara de 21 oct. 1884 de către Societatea locală «Carpații români», în sala teatrului Theodorini cu grațiosul concurs al d-nei Maria Theodorini, artistă dramatică, al d-nei Caselli, maestră în piano, al d-soarelor Fulvia Olteanu, Aurelia Faur, Maria și Aurelia Chițu, precum și cu a mai multor distinși cetățeni, cari au binevoit a primi să dea, prin concursul lor, acestei solemne serbări caracterul ei eminent patriotic”.

² Nu se va mai face.

³ În 1848, conținutul *Observatorului* lui Bariț a excelat prin articole de mare înținută patriotică, mai cu seamă prin numărul impresionant de articole despre răscoala de la 1784.

⁴ În volumul al III-lea din *Tesaur de monumente istorice pentru România* (București, 1864), Alexandru Papiu Ilarian adunase — pag. 297—405, *Documente despre Horia și Cloșca* — primul mănunchi de izvoare despre marea mișcare socială românească de la 1784.

⁵ Nu ne dăm seama din care dintre articolele lui Bariț — extrem de numeroase! — din 1883, poate fi acest citat. În orice caz, în acest an *Observatorul* nu publică nici un articol despre răscoala lui Horia.

⁶ „Istoriile” lui Laurian, cele mai multe cu caracter didactic, sînt foarte numeroase. Poate fi vorba fie de *Istoria românilor din timpurile cele mai vechi pînă în zilele noastre*. Distribuită în trei părți și precesă de *geografia modernă a Daciei, ca studiu preliminaru la istoria românilor din Dacia*, Iași, 1853, fie de *Elemente de istoria românilor pentru clasele primare*, apărută la București, în 11 ediții, între 1859—1875.

⁷ „Articulul” intitulat *Limba română în Cluș*. (*Reminiscențe din zilele bătrîne*), semnat „Un bătrîn din cetatea craiului Iova”, a apărut în *Observatorul*, VII, 1884, nr. 73, p. 295—296. De nimeni pomenit pînă astăzi, articolul e o adevărată surpriză. Se referă la studenții români din Cluj dinaintea revoluției de la 1848, la îndemnurile lor naționale din acea vreme, la întimplarea memorabilă cu moartea și înmormîntarea — în 1846 — a studentului Iuliu Mihali, nepotul lui Simion Mihali, cînd tînărul Nicolae Popea a ținut cea dintîi cuvîntare românească la Cluj. „Reminiscențele” lui Mihali vin în întîmpinarea, și aduc completări la cartea de mai tîrziu a lui Nicolae Popea, *Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei baron de Șaguna sau luptele naționale politice ale românilor, 1846—1873* (I, Sibiu, 1889), care e pînă astăzi sursa fundamentală pentru această mișcare prepașoptistă transilvăneană.

⁸ Adică lui Nicolae Popea, vicar metropolitan la Sibiu, eroul întîmplării de la 1846. Vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisori primite de la Grigore Mihali, nr. VIII, n. 11.

XVIII

Respectabile domn!

Craiova 5/17 ian. [18]85

Vă trîmit 5 fl. abonamentul semestrial pentru *Observatorul*. Am întîrziat din cauză că înainte de sărbători n-am găsit la zarafi bancnote austro-ungare, dup-aceea n-am mai găsit nici de 100 fl. Astăzi am cumpărat aceasta cu lei 2,40 fl[orinul]. La postă, trebuie aur pentru străinătate, și cu acela e mai foc.

Deși tîrziu, vă gratulez și eu pentru scăparea din gura leilor, cu procesul de presă ¹ și vă doresc an pașnic, deși nu poate fi scutit de agitațiuni, precum merg lucrurile dincolo, cari și pe noi în depărtare ne mișcă unele foarte adînc. Să aveți încai sănătate deplină, spre a putea înfrunta / toate vitejiile cu cari dealtm[interi] cred că sinteți foarte dedați în lunga carieră de publicist. Cînd am cetit art[icolul] cu „Plevna ungurească”², mă cam temeam că nu va trece așa lesne, fără proces

de presă. Bine că s-au deșteptat și sașii în cele din urmă. Voi regreta încetarea care o anunțați la anul.

Vă mulțumesc pentru art[icolul] despre emigrațiunea noastră ³. Frazele din urmă m-au mișcat foarte mult, căci față cu mine, poate și cu alții mulți, s-au potrivit de minune. Trist, cu durerea în animă și blăstămînd am trecut Carpații ultima oară, cînd am văzut că nu e cu putință să mă mai întorc, cum sperasem la început ⁴.

Serbarea Centenariului Horea a produs puțin, vreo 300 lei, deși a fost bine cercetată, din cauză că decorațiunea teatrului a costat mult, voind comitetul să dea o splendoare mare solemnității. De aceea nici nu s-a mai publicat rezultatul. S-au trîmis însă preste 200 fl. la mai multe școale de pre lingă Cluș pentru cărți și îmbrăcăminte la / copii săraci ⁵, ca să-i scoată de prin școalele statului, ungurești.

Acum ne-am întors toată atențiunea asupra școalei de fete din Cluș, pentru care scop am cerut informațiuni asupra ei, cum stă.

După insistența mea Librăria „Samitca” a adus cîteva *Rapoarte* de ale perfecților din 1848 — (184)9 ⁶. Dar de la un timp încoace le vinde mai scump ca 2 lei.

N-a mai găsit *Tribuna* pe *modus vivendi* cu politica ei „à la Maiorescu” ⁷? Eu o citesc mai rar, cînd o capăt de la ginere-meu Străjanu, fiind (eu) abonat la *Gazeta*, afară de *Obs[ervatorul]*.

Cît costă *Transilvania* pentru aici? Însemnați în *Obs[ervatorul]* ⁸.

Încă o dată, sănătate și tărie urîndu-vă, rămîn cu toată stima,

Simeon Mihalescu,

prof. la liceu/

¹ Cel de al doilea proces de presă intentat de autoritățile ungurești *Observatorului* lui Bariț, din cauza articolului *Frica guvernului unguresc de umbrele a trei morți vii* (*Observatorul*, VII, 1884, nr. 83, p. 334), scris de fiul redactorului, Ieronim Bariț, sub semnătura *Camil*. Bariț nu divulgă identitatea autorului, asumîndu-și întreaga răspundere. Articolul incriminat satirizează panica stîrnită în rîndul autorităților, că românii transilvăneni ar pregăti în ascuns centenarul răscoalei lui Horia, Cloșca și Crișan. Simion Mihali aflase despre aplanarea lucrurilor din articolul lui Bariț, *Procesul de presă* (*Observatorul*, VII, 1884, nr. 97, p. 391), publicat în 5/17 decembrie. Redactorul relatează întregul decurs al procesului, dezbătut la Sibiu în 15 septembrie, între orele 9—14, sub președinția judecătorului Székacs Ferencz. Apărătorul *Observatorului* a fost avocatul sas Francisc Frühbeck. Juriul, alcătuit din 36 de cetățeni, l-a achitat pe Bariț. În numerele ulterioare (*Ibid.*, nr. 98, p. 393—394; nr. 99, p. 397—398; nr. 100, p. 401—402; nr. 101, p. 405—406), se publică stenograma completă a procesului, cu discursul de apărare al lui Bariț.

² Un pasaj rămas celebru din articolul lui Ieronim Bariț: românii, națiunea română „nu acum este timpul ca să sărbătorească și să ridice un monument vizibil în memoria triumvirilor martiri Horia, Cloșca și Crișan, ci atunci cînd, după *Plevna ungurească* [s. ns.], va cîștiga drepturile sale nealienabile și libertatea ce i s-a răpit pe nedrept prin pactul dualistic. Pînă atuncea însă, fiecare român va cultiva și va păstra memoria eroilor săi naționali și a faptelor aceluia în inimă, în poezia populară și în legendele sale”.

³ Este vorba de un comentariu de fond al lui Bariț din *Observatorul* (VII, 1884, nr. 89, p. 357; nr. 90, p. 361; nr. 91, p. 365—366) intitulat *Generalul comite Kálnoki, ministru al afacerilor străine, despre emigranți*. Ministrul de externe al Ungariei dualiste fusese interpelat în 8 noiembrie 1884 de către deputatul Max Falk, cerîndu-i-se să vorbească despre relațiile Ungariei cu țările vecine, printre care și România. Cu această țară — spune Kálnoki — raporturile sînt foarte bune, dar că ar exista acolo „anumiți agitatori de origine din propria noastră patrie, cari contribuiesc mult dincolo de Carpați la larma

și agitațiunea presei și ne fac nouă puțină onoare, iar guvernului român îi pregătesc perplexități“. Este, firește, vorba de intelectuali români din Transilvania, care, de decenii și veacuri, își căutau mîntuirea din ghearele autorității draconice a aristocraților sau își cîștigau o modestă și greu muncită existență în mijlocul fraților din principatele române, din România mai apoi. Articolul lui Bariț e o analiză istorică a acestui fenomen de emigrare intelectuală, o pledoarie caldă în sprijinul celor plecați peste Carpați.

⁴ Parafrază după un pasaj din articolul lui Bariț, unde vorbește despre cei plecați — este și cazul lui Mihali — după revoluția din 1848: „Acei doctori în drepturi, în medicină, acei teologi cari petrecuseră cite 16 ani cu mare laudă prin școale, nici unul n-a părăsit patria lor natală de bună voie, ci numai din cauză că aici, în această țară și în statul acesta au fost considerați ca străini. Așa, nu se va mira nimeni dacă vom zice că mulți din ei au trecut fruntaria cu blesteme pe buze și cu durere sfișietoare în inimile lor“. ⁵ Vezi scrisoarea anterioară, n. 1. Centenarul Horia, Cloșca și Crișan sărbătorit de Societatea „Carpații români“ la Craiova s-a făcut în folosul școlilor românești din Transilvania.

⁶ Vezi scris. anterioară, n. 3. În 1884 Bariț a retipărit în *Observatoriul* rapoartele celor trei prefecți români de la 1848—1849: Avram Iancu, Simion Balint și Axente Sever. Apoi a scos aceleași rapoarte în două broșuri — una cuprinzînd raportul lui Avram Iancu, a doua pe ale lui Balint și Axente Sever — la Sibiu, cu titlul lung și explicit: *Trei raporturi ale acelor prefecți de legiuni românești, cari în a. 1848/9 au susținut luptele cu insurgenții unguri pînă la reîntrirea trupelor imperiale în Transilvania. Traduse după textul original german subașternul Gubernului centrale din Viena și publicat în [Die] Römänen der Osterreichische Monarchie, Viena, 1850. Observatoriul anunță în mai multe numere (vezi VII, 1884, nr. 95, p. 384) apariția broșurilor.*

⁷ „Modus vivendi“ = politica națională a *Tribunei* de la Sibiu, rezumată într-o întrebare din articolul de fond *Sibiu, 7 mai st. v.* din primăvara anului 1884 (vezi *Tribuna*, I, 1884, nr. 19, p. 73): „Este sau nu cu putință stabilirea prin bună înțelegere a unui *modus vivendi* între români și maghiari?“. Consecvent acestui țel, ziarul urmărește număr de număr, în articolul său de fond, pulsul spinoasei și delicatei probleme, remarcînd o atitudine de răbdare, calm și perseverență înțelegere din partea românilor, o permanentă irascibilitate, mergînd pînă la provocări și durități, din partea maghiară.

⁸ „Însemnarea“ se face chiar în *Transilvania* (XV, 1884, nr. 23—24, p. 192): „Pentru membrii [Astrei — n.ns.] prețul este de 3 fl. v. a. pe anul întreg. Afară de monarchie, 9 franci. Pe credit nu se dă, nici se primește abonament pe semestru, ci numai pe anul întreg“.

XIX

Respectabile d-le Bariț!

Craiova, 5/17 iunie 1885

Vă trîmit aci cîteva șire să le puneți, dacă vor avea loc și merită a fi puse, în prețiosul d-v. ziaru¹. Vor servi și ele, poate, tinerimei române de astăzi mult încercate, la ceva.

Va să zică, cu finitul lunii acesteia închideți ciclul jurnalistic, depuneți peana ca redactor². Nu cred însă ca scriitoriu, pentru care se vede că ați fost destinat de providință. Trist pentru cititori, trist pentru românimea subjugată! Cine ne va mai da acele idei sănătoase, acele reflexiuni mature, pre care le ceteam adesea în *Observatoriul*?

D-zeu cu românii ardeleni și cu sinta lor cauză!

Al d-v. cu stimă,

S. Mihalescu,
profesor.!

¹ Se publică sub titlul *Reminiscențe de pe la Cluș, de dinainte de 1848* (vezi *Observatoriul*, VIII, 1885, nr. 45, p. 178), sub semnătura *Crati-Iova* (vezi și scris. XVII, nr. 7). Cîteva amintiri din viața studenților români la Cluș, în anii de activitate ai Societății „Zorile“, aproximativ similare celor relatate de Nicolae Popea în *Memorialul... său*, dar cu cîteva detalii în plus față de acesta.

² Hotărîrea lui Bariț de a sista *Observatoriul* cu sfîrșitul lui iunie 1885, și nu la sfîrșitul anului, cum anunțase în 1884. Vezi amănunte în scrisorile primite de la Constantin Papfalvi, nr. XXI, n. 1.

XX

Craiova, 21 febr. v. (1)890

Respectabile domn!

Sunt mai multe zile de cînd am primit sumariul volumului II^{le} al *Istoriei transilvane* scrisă de d-v.

Vă rog acum să binevoiți a ne trîmite cele 4 exemplare prenumerate, deodată cu cumpărarea volumului I, și adevă: d-lor Elie Chețanu avocat, Ioan Faur prof. la liceu, Mich[ail] Străjanu idem și mie. Le așteptăm cu multă nerăbdare spre a-l ceti cu aceeași pasiune cu care am citit vol. I.

Din sumariu am văzut că nu vorbiți despre anatema / literelor latine pronunțată de repausatul Șaguna, care făcuse atîta zgomot și rea impresiune chiar asupra credincioșilor săi mai inteligenți. *De mortuis aut nihil, aut vere*¹, în loc de *bene* ne spusese profesorul de filosofie din Cluș², aducînd mai multe argumente pentru confirmarea aserțiunii sale. Dorim mult edarea volumului III^{le}.

Dacă nici cei veniți de dincolo încoace nu cumpără această operă, ei merită tot desprețul. Academia trebuie să o premieze.

Primiți, vă rog etc., etc. Al d-v. prea devotat,

Sim. Mihălescu. ' 272

¹ Parafrază după *De mortuis nihil nisi bene* — „Despre morți, numai bine“. Traducere: „Despre morți, sau nimic, sau adevărul“.

² Profesorul de filosofie al lui Simion Mihali la Cluș fusese Francisc Cseh, „Logicae, Metaphysicae et Ethicae Professor“ (vezi *Schematismus Venerabilis Cleri Diocesis Transilvaniensis ad Annum bissextillem a Christo Nato MDCCCXLIV* [1844], Cluș, 1844, p. 170).

XXI

Craiova, 9 aprilie 1891

Respectabile domn!

Retrîgîndu-mă la pensie mi-am desfăcut biblioteca ce aveam, și toate cărțile cari nu trebuiesc copiilor mei la studiu le-am trimis la comuna în care m-am născut în Transilvania, spre a forma acolo un început de bibliotecă pe lingă școala română locală.

Am publicat un apel în jurnalele de aici (din oraș) și în *Gazeta Transilvaniei*¹. Pîn-acum numai doi inși au răspuns la apelul meu,

274 trimițându-mi câteva cărți și cărțicele române și franceze pentru bibliotecă. De dincolo, nu știu /dacă a trimis cineva ceva, pentru că n-am primit încă nici o știre.

Rog pe d-v. ca să mijlociți câteva din actele Academiei pentru numita bibliotecă trimițându-se la adresa: „D-lui Teodor Rusu învățător, la Husmezău în Transilvania, per Csáki-Gorbo, Hoszumezö“.

Eu am trimis câteva din acte pe care le aveam, pr[ecum] *Viața și operele lui Șincai* de A. Papiu Ilarian, *Despre vegetarianism* de P. Vasici, *Masivul de la Mociu* de Gr. Ștefănescu, *Flora Dobrogei* de dr. Brândză, *Despre calendariu* de Bacaloglu, *Curgerea apelor în canale deschise* de Haret și câteva adunate /într-un volum mai gros din ale Societății Academice cari nu mai trebuiesc trimise. Am abonat și n^{ru} de duminică al *Gazetei* pentru bibliotecă.

274^v Aștept cu nerăbdare vol. III^{ie} din *Istoria* d-v.

Primiți, vă rog, respectabile domn, asigurarea prea destinsiei mele considerațiuni pe lângă care mă subscriu, al d-v. cu toată stima,

Simeon Mihălescu,
profesor în pensiune./

275

Gazeta Transilvaniei, LIV, 1891, nr. 56, p. 5.

TIMOTEI CIPARIU

(1805 — 1887)

Motto: „Ci a mea maximă-i au să tac de tot, au să nu cruț nimic. Giumătate a grăi adevărul, ar fi de prisos“.

T. Cipariu, *Epistolar*, XXIII

Contribuțiile de pînă acum la edificarea unei monografii a lui Timotei Cipariu eșuează constant în nota de timiditate față cu ansamblul. Nedepășind valoarea unor dislocări mărunte, în contrast cu masivitatea personajului, lucrările în cauză urmăresc diferitele filiere de expresie — literară, culturală, științifică sau ecleziastică — a activității sale, deosebindu-se ca densitate în funcție de apropierea documentară a autorilor¹. Puținele titluri cu sens generalizator sînt simple evocări ocazionale², exceptînd schița monografică alcătuită de Ioan Rațiu, *Timotei Cipariu. Viața și activitatea lui*³, ambițioasă în limitele intenției pedagogice a biografului. Se adaugă incidentul că, timp de cinci decenii, unghiul predilect din care cercetătorii l-au privit pe Cipariu a fost unul filologic, derivat din pasiunea pentru știința limbii, cu care scriitorul a reușit să-și epateze atît de puternic generația și urmașii imediați. „Monstrul sacru“ al filologiei arhaice românești scădea, însă, văzînd cu ochii, diminuat de optica neopozitivistă a lingviștilor din secolul nostru, care, în raport cu valorile anterioare, au întronat criteriul densității și aplicabilității practice, profund nefavorabil unui autor extensiv, cu teoriile de bază infirmate de evoluția ulterioară a limbii, cum a fost Timotei Cipariu. Timpul își are legile sale implacabile, după care Simion Ștefan, autorul aceluia accidental „cuvintele trebuie să fie ca banii ...“ mar-

¹ Ștefan Manciușea, *Timotei Cipariu și Academia Română*, Blaj, 1941; Idem, *Timotei Cipariu și ASTRA*, Blaj, 1943; Idem, *Activitatea politică a lui Timotei Cipariu*, în *Cultura creștină*, XXIV, 1944, nr. 2-5; 7-8; Gheorghe Bogdan-Duică, *Kant și Cipariu*, în *Societatea de mîine*, I, 1924, nr. 3, p. 66; Iuliu Maior, *Cipariu ziarist*, în *Unirea*, XLV, 1953, nr. 21, p. 2; Ioan Mușlea, *Timotei Cipariu și literatura populară*, în *Studii de istorie literară și folclor*, Cluj, 1964, p. 164; Jakó Sigismund, *Bibliofilia lui Timotei Cipariu*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, X, 1967, p. 129-171; Ioan Breazu, *Timotei Cipariu și Italia*, în *Studii de literatură română și comparată*, II, Cluj, 1973, p. 78-94; Dimitrie Macrea, *Timotei Cipariu* [filolog], în *Lingviști și filologi români*, București, 1959, p. 67-78; Vasile Netea, *Timotei Cipariu și George Barițiu călători prin Țara Românească*, în *Studii*, XI, 1958, nr. 1, p. 117-126 ș.a.m.d.

² Ioan Bîanu, *Timotei Cipariu*, în *Unirea*, XV, 1905, nr. 25; Ilie Dăianu, *Timotei Cipariu. La a 50 aniversare de la moartea lui, 3 septembrie 1887*, București, 1937; G. Istrati, *Timotei Cipariu (1805-1887)*, în *Însemnări ieșene*, II, 1937, vol. III, p. 746-748; Ioan Micu Moldovan, *Timotei Cipariu. Date biografice*, în *Unirea*, XV, 1905, nr. 25; Alexandru Odobescu, *Timotei Cipariu*, în *Opere complete*, II, București, 1906, p. 208-229; Zenovie Păclișanu, *O glorie a culturii românești: Timotei Cipariu*, în *Cultura creștină*, XVII, 1937, nr. 8-9, p. 612-616; Paul Papadopol, *Timotei Cipariu (1805-1887)*, în *Universul literar*, XLVI, 1929, p. 2-4; Horia Trandafir, *Timotei Cipariu*, în *Societatea de mîine*, VII, 1930, p. 306.

³ Blaj, 1905.

chează un punct mai vizibil în evoluția exegezei noastre lingvistice, decât omul care a scris cît o generație întreagă, acoperind cu interesu-i lacom toate zonele științei „de limbă și scriptură”. Ritmul trenant în care se rotunjea monografia cipariană își are izvorul în greutatea de a stabili în mod verosimil locul acestui nume eclatant în demersul istoriei culturale, de a specifica partea lui de creație originală și viabilă în rîndul valorilor naționale. Or, căutarea expresiei de valoare în spațiul limitativ al studiilor filologice se frîngea mereu de neșansa istorică a teoriilor lui Cipariu, rămase de ordinul barocului pitoresc, iar autorul căpăta tot mai acut atributele unui personaj din galeria celor care fac — nu fără o certă notă de eroism, dar înregimentați uniformității și semianonimatului! — fondul, coloritul unei epoci. Pe această cale, eroarea unei monografii era un lucru cert, căci ea l-ar fi proiectat pe Timotei Cipariu în rîndul și așa prea numeroșilor animalori de cultură, solide tulpini fără floare, mai numeroși în Transilvania decât în oricare din provinciile românești.

Ieșirea din acest impas, ca și începutul noului drum către o cuprindere monografică a vieții și activității lui Cipariu s-a întrezărit odată cu trezirea interesului pentru creația beletristică a corifeului blăjean. Bănuit încă din 1906 de Nicolae Iorga, care amintea că Timotei Cipariu a parcurs „poezia lirică a timpului său” și că a scris poezii el însuși⁴, acest joc secund devine revelație în momentul publicării de către Alexandru Lupeanu-Melin, în 1922, a citorva poezii inedite dintr-ale lui Cipariu: *Albina și viorea, Măriuța, Cîntec de leagăn*⁵. Versuri duioase și tulburătoare — „N-ai auzit pin-acum / Cîntecul fetei frumoase / Care șade-n prag și coase / La casa de lîngă drum?” — reaminteau vremurile de început ale liricii românești din Transilvania, în rîndul ctitorilor căreia s-a numărat și Cipariu. În 1942, Ștefan Manciulea tipărește alte poezii inedite din manuscrisele eruditului blăjean⁶, pentru ca un an mai târziu, Ioan Breazu să formuleze în mod serios, cu metoda istoricului literar, problema vocației poetice a lui Timotei Cipariu, ca și a valorii poeziei acestuia⁷. Se reface puntea de legătură între poeziile proaspăt puse în circulație și cele vechi, din coloanele *Foi pentru minte...* a lui George Bariț, încit în 1972 — cu toate că nu exista încă o ediție, măcar parțială, a poeziilor transilvăneanului — exegeza poate vedea în Cipariu un creator „întru totul adept al romantismului”, „de o surprinzătoare încătușare ritmică și de o nu mai puțin surprinzătoare conștiință a combustiei morale”⁸. Destinul său poetic, ajuns la un liman abia de curînd, printr-un volum ce cuprinde poezii cunoscute și inedite⁹, alături poezilor noștri din generația romantică timpurie un nume remarcabil.

O și mai evidentă deschidere către domeniul „literaturii frumoase” divulgă memorialistica lui Timotei Cipariu, descoperită cu prilejul aceleiași impuls de a pătrunde dincolo de fațada erudită și perisabilă a personalității sale. Timp de patru decenii, s-au dat la lumină pagini de mare densitate și colorit memorialistic, surprinzătorul jurnal din 1836¹⁰ mai întii, fragmentele memorialistice cu caracter autobiografic mai apoi¹¹, în fine, jurnalul „italian” din 1852¹². Vo-

⁴ Vezi Nicolae Iorga, *Cîteva rînduri de „dincoace” în amintirea lui Timotei Cipariu*, în *Oameni cari au fost*, I, București, 1967, p. 96—100.

⁵ Alexandru Lupeanu-Melin, *Din hîrtiile lui T. Cipariu*, în *Unirea poporului*, 1922, nr. 39, p. 3.

⁶ *Contribuții noi la viața și activitatea lui T. Cipariu*, Blaj, 1942.

⁷ Vezi T. Cipariu și Italia, în *Studii literare*, II, Sibiu, 1943, p. 201—216.

⁸ Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, București, 1972, p. 600—601.

⁹ Timotei Cipariu, *Poezii*, ediție de N. Albu, Cluj-Napoca, 1976.

¹⁰ Publicat de Alexandru Lupeanu-Melin sub titlul *Cătătorie în Muntenia la 1836*, în *Prietenii istoriei literare*, I, 1931, p. 255—281.

¹¹ Ștefan Manciulea, *Timotei Cipariu. Început de autobiografie*, Blaj, 1939.

¹² Ioan Chindriș, *Un memorial de călătorie al lui Timotei Cipariu*, în *Steaua*, 1970, nr. 5, p. 115—122.

lumul *Jurnal*¹³, reunind între copertele sale aceste contribuții anterioare este — cu tot caracterul incomplet¹⁴ — o nouă sursă de înțelegere majoră a personalității marelui blăjean. Literatura sa de călătorie este de asemenea fidelă criteriului romantic. Departe de a produce o fisură în marea familie a voiajorilor contemporani: I. Codru Drăgușanu, V. Alecsandri, D. Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, Ioan Maiorescu și alții, Cipariu intruchipează doar, în mod fericit, ipostaza transilvăneană a călătorului romantic, tributar altor latențe culturale, cu o nealterată vocație erudită, care păstrează sentimentul între exaltare inaripată și cenzură lucidă. Romantic de interiorizare și nu de exclamație. Dar laconismul nu-i stingherește demersul elegiac al sentimentului, atingînd, de exemplu, accente preeminesceniene în fața Veneției „în decadență, plîngîndu-și vechile tipuri de glorie, care nu se vor mai întoarce”¹⁵.

Poezia și memorialistica lui Timotei Cipariu au infirmat imaginea dăunătoare a grămăticului anchilozat, izolat de lume între foliantele uriașei sale biblioteci de la incregătura Tîrnavelor, iscînd teorii lingvistice rupte de realitate. Emancipat de eticheta pe care junimismul a aplicat-o scriitorului transilvănean, monograful poate minui acum alte unelte de reconstituire a vieții și activității lui Cipariu. Nu însă înainte de a cunoaște și *epistolarul* acestuia, drumul intim către ființa particulară a scriitorului, în același timp expresie puternică a talentului său literar. Căci, judecat după eșantionul hotărîtor care îl constituie cele 125 de scrisori către Bariț, gestul de a corespunde capătă la Timotei Cipariu certe valențe de act cultural, literar. Scrisoarea constituie în epocă o acută necesitate obiectivă, neutră și reflexă, înlocuind toate mijloacele operative de comunicare între oameni existente astăzi. Dar în cazul de față, necesitatea, la fel de puternică sau mult mai puternică, este de natură subiectivă. Cipariu serie din imbold lăuntric, adăugînd demersului epistolar nevoia exprimării proprii. Comunicare și autoexprimare, deci, două resorturi ce aruncă o lumină aparte de interes spiritual și artistic, asupra acestui vechi epistolar românesc. Autorul lui e un caracter enciclopedic traversat de multiple influențe din cultura vremii, în corespondența sa putîndu-se identifica, printre altele, uzanța generală a jurnalului, care șovăia între literatură și pasiune mondenă. Ce lipsește, oare, epistolarului de față spre a-l putea încadra în acest curent? El debutează sub semnul unui impuls existențial de confesare, a unui katharsis caracteristic: „Poci scrie io cuiva ceva și să nu mă tînguesc de amara soarte ce trebuie să o suferi?”¹⁶. Și va evolua pregnant pe acest drum al introspecției, al autoanalizei, din filele lui putîndu-se reconstitui în cel mai fidel chip fizionomia morală, temperamentul și labilitățile psihice ale scriitorului. E, de pildă, un șovăielnic între setea de a călători, care tortura puternic generația romantică și comoditatea omului obișnuit cu microclimatul unor ritualuri bibliofile intrate în reflex. „A ieși și a te vedea în lume — exclamă Cipariu — în locuri unde și vechimea, întru atîtea monumente scumpe, o afli încă trăind, și vremea de acum întru cea mai frumcasă a ei podcobă, este o simțire [...] ce nu se poate spune”¹⁷. Ori, și mai convingător: „Io mă simț totdeauna prea-mpovărat de impresiile nouă, puternice: oarecum mă cutrupează și mă fac țărîna”¹⁸. Acest simțămînt dureros, căruia s-a lăsat totuși pradă, cu o savantă dozare, toată viața, face loc inerției izbăvitoare: „M-aș duce în toate părțile, și pină voi porni, nu știu încătrîns oi lua-o”¹⁹. Refulat de cele mai multe ori, se consolează cu tentația „impresilor nouă” în sens vertical, scrutînd Blajul cu habitatul lui restrîns, dar nu lipsit de o pu-

¹³ Editura Dacia, Cluj, 1972.

¹⁴ Ioan Chindriș, *Timotei Cipariu vilegiaturist*, în *Manuscriptum*, VII, 1976, nr. 3, p. 74—78.

¹⁵ Timotei Cipariu, *Jurnal*, p. 138.

¹⁶ Scrisoarea I.

¹⁷ Scris. XXI.

¹⁸ Scris. XXIII.

¹⁹ Scris. XVIII.

ternică expresivitate socială și moral-spirituală, tocmai în anii maximei sale inclinații jurnalistic. Sentimental și posesiv, Cipariu devoră cu gelozie acest spațiu redus la un unghi de ape în Cimpia Transilvaniei. „Inima omului e ca și un barometru, care acum fortună, acum serin arată, precum este impresia aerului de afară“ [s.n.s.]²⁰. Din sușurile și căderile acestui barometru sensibil și deferent, vreme de 41 de ani se încheagă un mare jurnal, o veritabilă cronică din care se reconstituie apusul Marelui Blaj, al citadelei spirituale întemeiate de Inochentie Micu. Actul e deliberat, supus legilor proprii ale creației jurnalistice. „Ți-am fost scris odată să nu-mi pierzi scrisorile, poate vreodată voi avea ceva lipsă de ele“, îi reamintește el în mai 1838 lui Bariț²¹, pentru ca ulterior să-i ceară confidentului său să le ardă, căci „fiind ele pline de personalități, rătăcindu-se vreuna, vreodată, ar putea să vie în vreo mină neprietenă“²². Exigența elaborării epistolarului răzbate ici-colo și din conținut, nu doar din stilul net caracteristic genului. „De poți, nu-mi prăpădi scrisorile — scrie el încă în noiembrie 1837²³ — că io nu-mi țin copie“, căci „mai gata-s a scrie zece impururi [ciorne — n.n.s.] decât un pur [variantă finisată]“²⁴. De la o scrisoare la cealaltă se evidențiază grija pentru continuitatea relatării și a atitudinii psihice. Subiectul jurnalului, elementul de bază al continuității, capricios, sinuos, imprevizibil în hotarele unei solide formații intelectuale, este scriitorul însuși. Analiza proprie, operată totdeauna cu o spontaneitate...bine regizată, atinge uneori hotarele psihanalizei, ca în magistralul pasaj în care Cipariu redactează o „dizertație“ pentru episcopul Lemeni, „la care se poate uita cât de lung, că i-am parodit tot stilul ce-l are, însă ideile după moralul cel mai nou. Numai de nu s-ar pricepe. [...] Să vezi cum am afectat cele mai înalte principuri, cu toată vilfa vlădicească. Dacă am pus peana gios, am ris și am gândit: «Na, și tu ai putea fi vlădică!»“²⁵. Demersul introspectiv, întemeiat pe o neștrămutată conștiință a destinului literar — „Au lăsam gios tot lucrul, au altmîntrilea-mi tăiam peana“ — se împlinește în contemplarea obiectului, care este Blajul. Toate structurile epistolarului stau sub semnul relației Cipariu și Blajul, de la simplele notații seci de fapte cotidiene, pînă la părțile de cugetare filosofică sau de îngrijită elaborare literar-artistică. Subiect și obiect sînt apoi, în egală măsură, sub dominația timpului, acest al treilea factor dînd puls și viață întregului edificiu.

Iar timpul a vrut ca avatarurile epistolarului ciparian să surprindă substanța unui veritabil roman de epocă, poate cel mai interesant din cîte ar merita să fie scrise despre Transilvania secolului al XIX-lea. Dealtfel, în scheletul său, acest roman e scris în filele jurnalului de față, lipsind doar liantul completiv al generalizării și ficțiunii. E un roman al decadentei primei noastre citadele iluministe, Blajul, după ce, odată cu moartea episcopului Ioan Bob, își încheiasă veacul său de glorie. Prima filă a epistolarului, din noiembrie 1836, ne introduce în plinul acestui coșmar al declinului: „Acest iad și Sodomă, unde numai fărădelegile, poftete de izbîndă pentru întipuitele strîmbătăți, ura și clevețele, cu minciuna împărățesc! Au nu aceasta-i împărăția dracului în miniatură sau modelă?“²⁶ Pasajul nu trebuie însă interpretat ca o condamnare, ca un gest vindicativ. Cipariu iubește cu patimă acest Blaj atins de morbul declinului. Este Blajul lui, Blajul lui Cipariu, care și-a trăit tocmai prin acest ultim mare corifeu cele din urmă pîlpiiri de lustru spiritual. Ceva mai mult, Cipariu n-a fost străin de contorsionile care făceau din orașelul-simbol o Sodomă în miniatură. Îl vedem de la început protagonist al aceluia episod romanțios și rar, gen „Cherchez la femme“, cînd reverenții și reverendissimi reședinței

²⁰ Scris. XVI.

²¹ Ibid.

²² Scris. XXVI.

²³ Scris. VIII.

²⁴ Scris. XVI.

²⁵ Ibid.

²⁶ Scris. I.

greco-catolice a Făgărașului se zvîrcolesc în jurul unei fetișcane care-i face să le fie fierbinte pămîntul sub picioare. Sintem în miezul celei mai pure intrigi romantice cu puțință, cînd fata, dorită de toți, dar mai ales de memorialistul nostru, deteriorează grav armonia întregii ierarhii a Blajului, ea însăși învăluită într-un nor de mister cu mireasmă de alcov al păcatului, ca un rafinat mesager diabolic. Episodul a la Boccaccio — cu un „dur“ viril care stăpînește gelos grațiile acestei noi Herodiade: canonicul Vasile Rațiu; cu Timotei Cipariu și o seamă de umbre negre ce instigă, din refulată invidie, împotriva Don Juanului bătrîn și posesiv; în fine, cu un arhieru sclerosat și stupid, incapabil de a mai avea un interes oarecare pentru astfel de „incidente“ din preajma sa — copleșete în bună parte începutul epistolarului ciparian, pe o bună structură de nuvelă romantică. Dincolo de tonul disimulat al lui Cipariu, care nu reușește deloc să ne sugereze detașarea sa de substanța intrigii, ghicim dimpotrivă un îndrăgostit chinuit în egală măsură de atracție și abjecție pentru această Elenă de la încrengătura Tîrnavelor. Confruntarea, în mută manieră stendhaliană, are loc pînă la urmă în catedrala nouă a Blajului, printre psalmodieri și lacome ochiade spre protagoniștii scenei. „În duminica dintîi, cînd au fost ea la vecernie, iară s-au uitat el o dată, cum ți-am mai scris, cu ochii de fiere asupra mea. Io numaidecît, din ochii lui, mi-am întors ai miei cătră nepoata lui. Fratele Moldvai, carele s-au uitat la noi amîndoi și au băgat de samă, mi-au spus după ce-am ieșit, cum că Rațiu, văzîndu-mă că mă întorc spre ea, îndată au gălbinit ca ceara“²⁷. Existența Anicăi Mureșanu și vilva din jurul ei e atestată și de alte documente, după 1842, dar jurnalul lui Cipariu îi semnaleză existența încă pe la 1836, în strînsă legătură cu sine însuși.

Un al doilea episod de roman îl constituie ciocnirea violentă dintre profesorii Blajului și același canonic-rector Vasile Rațiu, în 1843. Prezența lui Simion Bărnuțiu în acest episod, spirit robespierreian care vede sensuri adinci acolo unde ochii deobște văd doar senzualitate vulgară, umple scena de substanță politică. Nota de capă și spadă, agreată de Cipariu, se șterge, făcîndu-și loc accepțiunea distrugătoare a antagonismului politic. Această parte a jurnalului este o neprețuită privire dinlăuntru asupra puternicei acțiuni politice prepașoptiste din anii 1842—1846, avînd ca epicentru Blajul, iar ca protagoniști pe Simion Bărnuțiu și tinăra partidă națională românească, pornită să asaneze dezordinea morală și dezorientarea ce domina capitala spirituală a românilor greco-catolici transilvăneni. Prezența lui Bărnuțiu, tăios și intolerant ca un arhanghel, pe scena care i se părea autorului nostru familiară, ambiguă și tolerantă, îl sperie pe acesta din urmă și-l face să se retragă în umbră. Ambianța silențioasă, de tainice afa-ceri și alianțe încheiate la nota corupției dincolo de pereții groși ai chiliilor, răsună de pașii unor îndrăzneți care se înarmează cu spada principiilor. Blajul ascuns iese la largul străzii: înfruntări violente, greve în masă ale școlarilor, încercări de asasinat, dueluri, sinucideri. Cipariu știe că această nouă fază își are sămînța în mai vechea poveste a canonicului Vasile Rațiu cu nepoata sa Anica Mureșanu. Dar e mult prea inteligent ca să nu simtă latura politică — de data aceasta — a lucrurilor, scriîndu-i lui Bariț în 30 aprilie 1843: „În Blaj sînt prea multe tulburări, mai întîi din partea unor articule [s.n.s.], între episcopul și etc.“²⁸. „Domnia ta — îl sfătuiește el pe confidentul gazetar — pipăie pulsul vremii și nu te amăgi cînd bate prea iute, că e semn de friguri“. Epistolierul e înafara scenei, cu o vagă inclinare către — totuși! — vechiul Blaj al episcopului Lemeni și al lui Rațiu, pe care triumviratul de conjurați: Bărnuțiu — Demetriu Boer — Grigore Moldvai, vor să-l treacă prin focul purificării. Deși nu e de partea acestora, Cipariu nu neagă temeritatea răzvrătiților, care refuză orice compromis cu partida episcopului. Două atentate la viața lui Simion Bărnuțiu nu fac altceva decît să-l întărească și mai rău. Scenele adiacente sînt adevărate lovituri de teatru: „Auzi o minune ce s-au întim-

²⁷ Scris. III.

²⁸ Scris. XLIII.

plat numai ieri la 2 ore după amiază [în 18/30 ianuarie 1845 — n.ns.]: *Marc au pușcat pe Jeji*²⁹. Nimic grav: „șiledrele“ i-au zdrălit profesorului Iosif Pop doar un geget, dându-i răgaz lui Nicolae Marcu, în aceeași oră, să se certe furcă și cu canonicul Arsenie Popovici, căruia „i-au strigat, de minune *et in specie* că-l va arăta cine-i și-i va aduce de mină bitangii [copii din flori — n.ns.] de la Ponorel până la Blaj“. Înfuriat, canonicul îi taie lui Marcu mîncarea. „Și așa — încheie Cipariu această încărcată filă a cronicii sale — Marcu într-aceea zi și aceeași oră împușcă pe 2: pe Joji cu pistolul și pe Popovici cu scrisoarea“. În aprilie 1845, murind Arsenie Popovici, profesorul Iosif Pop cere doctorului să-l „taie“, insinuînd că l-ar fi otrăvit episcopul! Atmosfera se încarcă în ritmul acțiunilor pe care „politicii“ le întreprind împotriva episcopului. Pînă la acea culme din 19 aprilie/1 mai 1845: „O înfiorătoare noătate! Ieri [...] auzii că P[op] I[osif] s-au înecat de voie-și în Tirnavă!“³⁰ Sinuciderea unuia dintre răzvrățiți, profesorul Iosif Pop, e virful paroxistic al noului conflict, episod recepționat de Cipariu cu uimire îngrozită. Descrierea scenei e antologică: „Cum era numai în cămeșe, din căruță au sărit preste pod în mijlocul Tirnavei (care tocma acum e inflată și, de altminterile, pentru adesele victime ce mai în tot anul le cere, faimoasă), fără de a se îneca numaidecît, ci reieșind pre fața apei, mai era modru de a scăpa de perire. Lucrătorii ce erau de față la dirigerea podului, alergînd de toate părțile cu cîrlige ca să-l tragă afară“, „oricît îi strigau toți din toate părțile să iasă și-i întindeau cîrligele să-l prindă sau să prindă, amerișînd să nu se apropie cineva de el, că cu sine-l trage de-l înecă, și mai ștergîndu-se odată pre frunte, s-au aruncat cu capul în vîltoare și, lovind încă odată cu piciorul apa înapoi, nu s-au mai văzut“. Apoi, pentru o vreme, Blajul se liniștește în iluzia unei victorii a episcopului, care în pofida tuturor probelor de imoralitate, incapacitate, corupție, simonie, e absolut de autorități, pînă la Împăratul. I se dă mină liberă să se răfuiească cu „răzvrățiții“, pe care-i destituie din funcții și-i alungă din Blaj. Romanul are un splendid post-scriptum la 1848, cînd Bărnăuțiu, reîntors la Blaj în fruntea a 40.000 de români, mătură la 3/15 mai, pe Cîmpia Libertății, întregul trecut de rugină și anchiloză politică ce mortificase spiritele în ultimele decenii. Gladius Dei! Dar, după acest moment, dispăre Blajul însuși, în accepțiunea orgolioasă de porto franco al spiritualității românești. După revoluție, devenit un oraș oarecare al Transilvaniei, fostul sanctuar din unghiul de ape se mișcă greoi în rîndul celorlalte cetăți împinzite de români, mai proaspete, mai dinamice, mai operative. Jurnalul lui Cipariu îl închipuie scăzînd din ce în ce mai mult, pe măsură ce el, ultimul dintre oamenii mari ai Miciei Rome, crește, stejar impozant peste zările românești. De acum, Blajul este Cipariu.

Virtutea artistică de bază a epistolarului lui Timotei Cipariu este dinamica punerii în scenă a faptelor, oamenilor, întimplărilor. Se degajă un anumit farmec rezultat din însușirea oarecum neutră, cronicărească a lucrurilor, din care țîșnesc ici-colo virfuri de participare afectivă a autorului. „Io nu știu di ce Dumnezeu a dat unora așa de simțitoare inimă și atîtea patimi!“ Scriitorul cultivă observația sentimentală pe un sol pe care-l cunoaște și-l stăpînește. „Aici-s domn, nime nu-mi poruncește, nime nu-mi poate lua pîinea, mă iubesc unii, mă cinstesc alții, poate că unii se și tem de mine“³¹. Saturat de chipurile din jur, nu e de mirare că nu-l preocupă portretele blăjenilor săi. Dar, dacă nu vom găsi la el obișnuitul portret de fizionomie, excelează în schimb în portrete dinamice, reconstituite din *acțiunile* oamenilor. Tehnica aceasta depășește uneori propriile-i intenții și înclinații, rezultînd fructul autenticității. Portretul uman de proporții monumentale e acela al episcopului Ioan Lemeni: imaginea arhierului slăbănog, influențabil și senilizat, mișcîndu-se ridicol într-un mediu pe care nu-l mai poate stăpîni:

²⁹ Ibid.

³⁰ Scris. LXIII.

³¹ Scris. XIX.

„Nu-și poate pune în rînd și în ascultare turma, acuma pre unul ascultînd, acuma pre altul“³². În paralel cu calitatea de cronică a Blajului, epistolarul ciparian e o fidelă cronică a stării psihice, a „acțiunilor“ acestuia arhieru. Nehotărîrea episcopului e proverbială — „Mîine-i pare rău ce au lucrat azi, și poimîne ce va lucra mîine“³³ — ducînd implicit la rezultate dăunătoare: „Vlădica face foarte rău că socotește uneori profesurile a fi loc de a așeza într-însele pe acei preoți cu care nu știe acum ce să facă și unde să-i puie“³⁴. Cipariu trebuie să fie și el victima nehotărîrii arhierului, în vigurcasa scenă a „primblării“ prin grădina curiei episcopale, în aprilie 1840³⁵. Atmosfera e morbidă, apele sînt revărsate de două săptămîni „de ici pînă la Aiud“, noroiul e atotputernic iar oamenii au sentimentul unui prizonierat lacustru, cu soare iute de primăvară, țînțari și „ciumerniță“. Bătrînul fariseu îl ademenește pe tînărul frumos, brunet, cu ochii de jărătic, la o mieroasă peripatetizare prin frunzele putrede străpuse de săgețile ierbii noi. Vrea să știe părerea lui Cipariu: să accepte ofertele insistente de a fi episcop de Oradea, în locul vacant după moartea lui Samuil Vulcan? Oare îl interesează într-adevăr sfatul profesorului de limbi orientale? E un ciudat concurs de ascunzîșuri popești între ei, pînă cînd Cipariu găsește ieșirea în observația că „tot mai mult face a fi vlădică la o țară, decît la un unghi“. Scrisoarea divulgă un tainic simțămînt de mulțumire a scriitorului pentru această tulburătoare intimitate cu mai marele său, surprinzînd un posibil unghi de a înțelege cum acest ierarh, în ciuda defectelor arhicunoscute, a avut susținători pătimași, prozeliti fanatici, prieteni. Firea lui elastică, de moluscă, e singură în stare de a explica îndelunga sa colaborare cu personajul atît de opus care e canonicul Vasile Rațiu. Acesta umple scena cu vigoarea lui blestemată, scrisă în gesturi tari. În prima — și cea mai expresivă! — parte a epistolarului, Cipariu se surprinde pe sine însuși, fără să vrea, sub hipnoza acestui diabolic personaj, *de care îi este frică*. Poftele lumești de dimensiuni pantagruelice, colosala îndrăzneală de a nu și le ascunde, obligă întregul Blaj împiedicat în prejudecăți microburgheze să-i accepte aventura cu propria nepoată, ca pe un dat al destinului. Puterea acestuia de a face rău îi paralizează, Cipariu nefăcînd excepție: „Dumineca după amiază se pune în strană în poziția cea mai sălbatică în contră-mi, țîindu-și ochii ca de tigru împlîntați în față-mi“³⁶.

Virtuților de mare memorial ale epistolarului ciparian li se adaugă bogăția colosală de informații privind biografia scriitorului, viața culturală a românilor din secolul al XIX-lea, acțiunile politice naționale din preajma și de după revoluția de la 1848. Pivotînd în jurul problemelor literare, interesul lui Cipariu rămîne constant la ideea fundamentală a *pionieratului spiritual*. Tandemul Cipariu — Bariț stă la baza noii orientări a literaturii române din Transilvania pe jaloanele romantismului, la o dată surprinzător de timpurie. Gestul aparent dur al debarcării lui Ioan Barac — bătrîn și dezarmat în fața noului curent literar — de la conducerea foii brașovene „de duminică“, Bariț îl face la îndemnul lui Cipariu, ca și înființarea ziarului politic și a revistei literare. Blăjeanul îi scrie în august 1837: „În loc de o coală de *Foaie de duminică* pe săptămînă, să dați două giurățîți de gazetă politică, și apoi de ados întru toată săptămîna o 1/2 de coală de gazetă literară“³⁷. În primii ani ai foilor, Cipariu e colaborator de frunte în ordine literară, cu prioritate în probleme de limbă, dar și cu „producțiuni“ literare. Traducerea *Evreului neadormit* al lui Eugène de Sue se consideră un mare eveniment literar în ordinea popularizării literaturii romantice la noi. Înriurirea lui se resimte în atitudinea *Foii pentru minle* ...

³² Scris. VIII.

³³ Scris. XXXV.

³⁴ Scris. XXII.

³⁵ Scris. XXX.

³⁶ Scris. I.

³⁷ Scris. VII.

față de poezia populară³⁸. Timp de decenii, Bariț a beneficiat de ajutorul literatului blăjean, de la care a primit zeci de articole, în majoritatea lor anonime. Dacă azi istoricii literari apreciază limba gazetelor brașovene, meritul este în special al lui Cipariu, care i-a recomandat redactorului, ca îndreptar, adevărul că „românii se înțeleg între ei, în orice colț al lumii ar fi“. Epistolă cu epistolă, se întregeste portretul intelectual al unui mare iubitor de cultură. În cuibarul tihnit al Blajului, Cipariu recepționează mesaje culturale, face schimburi și achiziții de cărți, întemeiază instituții de cultură, elaborează o imensă operă proprie. E un receptacol de energie perfect ancorată în problematica vremii sale. Într-o singură zi, 9/12 august 1842, briefträgerul îi aduce următoarele: o scrisoare de la Bariț; alta de la Alexandru Gavra din Arad, despre mersul editării lui Samuil Micu și Șincai; un anunț de la librarul Johann Schmidt din Sibiu; un număr din *Gazeta de Transilvania și Foaie pentru minte* ...; revista maghiară de la Cluj *Vasárnap Ujság*; o scrisoare din Bihor, din care află despre schimbarea cenzorului cărților românești de la Pesta. Epistolarul s-a strecurat ca un corolar psihic al unei activități imense, a cărei oglindă este în bună parte. Din filele lui se pot desprinde valoroase elemente pentru întregirea gândirii lui Cipariu, ca om de cultură mai întâi, ca filolog sau om al meditației sociale și politice. E o sugestie pentru viitorul monograf, căruia i se pune la îndemână cel mai util și valoros material cu putință.

³⁸ Vezi George Bariț și contemporanii săi, III, București, 1976, p. 533.

I

Blas, 27 oct./8 nov. [1]836

Iubite frate!

Cum că mai pre urmă numai ce m-ai înștiințat, sunt îndătorat prea mult; și bine ai făcut. Almintrelea poate nu-ți trimiteam încă așa curînd vreo scrisoare, precum și altora mulți, căroră ar fi trebuit să scriu, pînă acum n-am trimis. Și ce să și poci scrie io cuiva ceva, și să nu mă tînguiesc de amara soartă ce trebuie să o suferi? Și cine o ar putea altul prețui decît domnia-ta? Și să poată ști cineva altul cu cît necaz al inimii mă uit îndărăpt la cele ce m-au întîmpinat pînă acum și nu mă părăsesc încă, poate nu ar pofti lesne o faptă de la mine cu neputință, fără de a-mi înrăutăți și mai mult ticăloasa mea stare. O, frate, de cîte ori te fericesc în inima mea că ai scăpat de acest iad și Sodomă, unde numai fărădele-gile, poftele de izbîndă pentru întipuitele strîmbătăți, ura și clevețele, cu minciune împărătesc ! / Au nu aceasta-i împărăția dracului în miniatură sau modelă? ¹

După ce am plecat de aici ², batăr de nu m-aș fi mai întors, s-au dus prietinul meu cel de cruce, neîndestulindu-se cu pacea cea fățarnică, ce de 3 ori cu darea minii o au întemeiat la arătare, ca de atîtea [ori] și apoi în veci să o strice, dusu-s-au la Turda și au prins scrisorile ce le trimisesem pre fratele d-tale ³, ci nu toate (rău destul că nu toate). La casa părinților d-tale ⁴ ne-au încărcat cu toate titulele ce încarcă cofărițele din Turda, de la care au învățat. Și precum și-au scris Moldvai ⁵, nu s-au rușinat a minți că am făcut bal toată noaptea, că am mers tot cîntînd și rizînd (batăr de mi-ar fi fost inima în stare de a putea rîde, că a plînge fără de pricină și numai ca să plac unui vrăjmaș nu aș fi putut). Și așa, dacă nu și-au putut face d-tale necaz, batăr cu necazul ce l-au pricinuit părinților d-tale au vrut să-și astîmpere. Vrednică lucrare de caracterul unui om care se fălește cu bunătatea inimii și se desfătează cînd poate să-și izbîndească. Văzîndu-te în soțietate și prietenie cu mine pre d-ta, clientul său și fiul clienților săi, cu a căruia familie și întru alte relații au stătut, și cum că mi-ai crezut patimilor mele, încă *i-ai și stîrnit* niște vorbe slabe, nu știu unde, despre relațiile sale cele de

demult, au crișnit în inimă-și și se făgăduiește că și prin gubernie, de ar trebui, te va sili să vii înainte să te ocărească, să-ți bată nasul, să te
17° puie subt pedeapsă, că ești hoț și tilharius, și afurisit, și toate. /

Aceste — în parte — numai în cit pentru d-ta. În cit pentru mine, au strins Capitul și m-au descris cu coloarele cele mai plăcute cu care poate să zugrăvească un voitori de bine *ca el*. Scrisorile care le-au prins, le-au cetit înaintea lor și au vrut să dovedească că nu pentru aceea am trimis nepoată-sa acasă, pentru [că] am aflat că se culcă cu el, ci, dimpotrivă, această minciună, cum o numește el, io o am stîrnit numai ca să o mii acasă și apoi de acolo mai lesne să o poci fura. Capitulu l-au îndreptat să meargă la vlădicul. Vlădicul i-au zis că dacă vine la dînsul, să fie venit dintii și să nu fie împărțășit cu Capitulu. El au poftit să mă stringă Capitulu și vlădicul la dare de seamă, că ce i-am stîrnit o veste ca aceea, și să mă supuie unii strașnicei pedepse. Amîndoi însă l-au sfătuit să se așeze, dară el nici într-un tip nu voiește și s-au amerințat că, de unde nu i-or face aici destul, și pînă la Roma încă va fi silit a scrie. Io, despre a mea parte, zic că dacă nu este mulțămît cu rușinea de aici, facă-se dară și airea de rușine, și într-alte țări, și în Roma. Că dacă și-o caută, nu va scăpa de dînsa negreșit.

După ce am sosit acasă, au dat acție asupra mea la Capitul. Capitulu au trimisu-o prin prepozit la vlădicul. Vlădicul nu socotește cu cale încă să mi-o împărțășească pentru răspuns, pînă ce nu va fi silit, fără a putea scăpa, că de urmările care pot urma se teme și, ori de voi dovedi io, rușine se naște, ori de nu voi putea dovedi, se teme pentru mine, ca, precum am înțeles, se teme că nu voi / dovedi și socotește că io singur în spusul fetii și a Carolinei mă razim. Și așa, fata acum va tăgădui, iară pre Carolina și pînă acuma o vestește de curvă, infamis etc. Cătră d. Crainic au zis să o țipe și să nu o mai ție la casă, că-i blăstămată etc.⁶ D[omnul] Cr[ainic] i-au răspuns flegmatice: *Așa am căpătat-o de la alții!*

În proces suntem trei inacționați: eu, preoteasa din Pănade și d-ta. Cînd mi s-or împărțăși actele, și le voi trimite și d-tale în copie numai-decît. Pînă atuncea te rog să nu faci nici cel mai mic paș în treaba aceasta și să nu scrii nimărui, că m-ar supăra. Aceste toate mai mult le-am auzit din vlădicul, cu carele și despre d-ta am grăit atunci cînd am sosit și i-am fost spus cum că luînd carte de la brașoveni în contumațiu, te-ai întors la Brașov și au vei să vii cu Moldvai, au de nu, vei să rămii acolo profesor pe lîngă 300 f. C.M.⁷ și prin M[oldvai] vei să cei binecuvîntare. La care nimic nu s-au arătat a fi împotriva, ba togma au zis că așa nu se împotrivește, dacă vei să-i dai de știre înainte, și s-ar bucura cînd printr-ai săi ar putea să folosească și altora. Pentru aceea, d-ta fi[i] odihnit și-ți togmește lucrurile cum socotești mai bine, fără de frică de a fi supărat.

Însă, la ale noastre. R[atiu] cu nepoată-sa s-au împăcat mai pre urmă. În ziua de S. Maria Mică, cînd am sosit io aici, mumă-sa și tătăișă-sa era în Blaș, și a doua zi s-au dus, fără de a ști că io am sosit; și venise să se roage să o primească iară înapoi. Ci atunci s-au făcut că nu vrea nicidecum. La 2 săptămîni au venit ea însuși, cu tătăișă-sa, iarăși pentru

aceea, și atuncea au primit-o să vie la tîrgul Aiudului, în 16 oct. Însă di ce nu au mai sosit pînă acum nu știu, ci numai conjecturi am.

Destulu-i, frate, că io cu R[atiu] încă n-am vorbit. El nu mă cheamă, io nu mă duc nechemat. Însă afară de alte comedii ce face și vorbele ce le grăiește asupra-mi, care nu le poci înșira, numai din aceea poți cunoaște cît este de mănios acuma asupra-mi, că în beserică, mai ales dumineca după amiază, se pune în strană în poziția cea mai sălbatică în contră-mi, țîindu-și ochii ca de tigrul implîntați în față-mi etc.⁸ /

C./

N.B. Ce vorbește despre mine, ca cum i-ași fi scornit veste, este numa presus de la el, poate prin nepoată-sa. /

¹ După moartea lui Ioan Bob, în fruntea diecezei Făgărașului, cu reședința în Blaj, a fost instalat episcopul Ioan Lemeni (în 1832). Deși animat de gânduri bune, fiind lipsit de energia necesară, el nu izbuteste să însănătoșească climatul moral de la Curtea vlădicească, ceea ce a stîrnit nemulțumirea uncr cameni ca Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu, George Bariț ș.a.

Rîndurile severe despre „iad“-ul blăjean trebuie comparate cu ale lui Bărnuțiu, din 1843: „Preste tot, Blajul a ajuns aproape la culmea imperfecțiunii. Blajul e un car încărcat cu multe rele, pre o coastă foarte primejdioasă: birișul [citește: Lemeni] nu e harnic mai mult a-l cîrmui: cei șapte [citește: canonicii] sed ascunși în coșniță, avînd ce să mănînce și cu ce să trăiască, fără să se ostenească“ (citată după Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, București, 1971, p. 41). Mai tîrziu însă, cînd confrății săi intru profesură: Simion Bărnuțiu, Demetriu Boer și Grigore Moldvai vor porni la asanarea relelor de care se tînguie în această scrisoare, încheind o partidă națională și liberală și susținînd o acțiune cu caracter politic prepașoptist, între 1842—1846 (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, București, 1976, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu), Cipariu va fi, din păcate, apărătorul celor care promovau „fărădelegile“ și „poftele de izbîndă“ (vezi scrisorile din anii 1844—1846, aici infra).

² La sfîrșitul lunii iulie 1836 Cipariu pleacă, împreună cu „fratele“ Bariț — prin Sibiu și Brașov —, în Țara Românească, unde vor petrece citeva săptămîni. Scrisoarea-pașaport către Comandamentul Militar Suprem a fost întocmită, la cererea episcopului („ad Gratosum Suae Illustritatis Episcopalis mandatum“), de Constantin Alutan, care o contrasemnează, împreună cu Ștefan Manfi, arhivar al Consistoriului. Documentul, în original, se află la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond Blaj, colecția Timotei Cipariu. În afară de recomandarea lui Lemeni, el mai cuprinde, pe f. 1r și 2v, numeroase vize, în română și germană; una dintre ele, din 8 august 1836, este semnată de Pavel Vasici, în calitate de director al Carantinei de la Timișul de Jos. Dintre celelalte vize, interesează istoricul călătoriei lui Cipariu în Țara Românească cea dată de Cesaro-crăiescul comandament de graniță de la Turnu Roșu, care poartă data de 19 sept. 1836 („Gesehen beim Rücktritt in 7-bürgen [= Siebenbürgen], K. K. Rothenhürmer Gränz Commando, al 19-ten September 1836“).

Jurnalul călătoriei lui Cipariu în Țara Românească l-a publicat, cu greșeli, Alexandru Lupeanu-Melin în *Prietenii istoriei literare*, vol. I, București, 1931, p. 355 și urm. Impresiile lui Cipariu se completează cu ale lui Bariț, pentru care vezi revista *Studii*, 1958, nr. 1, p. 117—126; George E. M. Marica, *Notele de călătorie ale lui George Bariț*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, VI, 1963, p. 123—147 și Vasile Netea, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, București, 1966, p. 51 și urm.

³ Fratele se numea Alexandru.

⁴ În 1836 „casa părinților“ lui Bariț se găsea la Petrindul de Mijloc, unde tatăl său, Ioan Pop-Bariț, era preot greco-catolic.

⁵ Bariț a fost în relații mai strînse cu Grigore și Ștefan Moldvai; cel amintit de Cipariu trebuie să fie Grigore, învățător la „norme“ și profesor de limba germană la Gimnaziul din Blaj. Date sumare despre el la Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, Cluj, 1971, p. 387—388 și Nicolae Albu, *Op. c.t.*, p. 31, 35, 36, 40.

⁶ Dintre fețele bisericesti de la Blaj contemporane cu Cipariu, păscut de poftelumești era și Vasile Rațiu de Nagylak (despre care vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8). El însuși iscălea în 1843 astfel: „Basiliu Rațiu de Prod și Nădlac, canonic la metropola din Blaj, directorul institutului de teologie“ (vezi G. B o g d a n - D u i c ă, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 198). Pentru motive de ordin personal (vorbele răspindite pe seama lui despre relațiile sale dubioase cu Anica Mureșeanu, o nepoată „blăstemată“) și de altă natură (de exemplu, intrigile contra lui Bariț, cu prilejul numirii sale, în anul 1835, ca profesor de fizică la Gimnaziul din Blaj) între canonic, pe de o parte, și Cipariu-Bariț, pe de alta, s-a iscat o vrajbă îndelungată, a cărei istorie (încărcată cu turpitudini) Iosif Pervain a urmărit-o în *Ceva despre relațiile lui Bariț cu episcopul Lemeni (1835—1842)*. Un funcționar bălăuș: Kayser (vezi *Studii de literatură română*, p. 380 și urm.) Din această cauză, în continuare nu vom mai face adnotații la vrajba lor decât atunci când viitoarele scrisori ale lui Cipariu către Bariț reclamă cu tot dinadinsul lămuriri suplimentare.

Crainic, care „i-au răspuns flegmatic“ lui Rațiu, este Simion Crainic, născut în anul 1777 și mort în 1855. Vezi despre Simion Crainic și atitudinea lui la 1842 și mai târziu, *George Bariț și contemporanii săi*, III, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu, incl. scris. aceluiași nr. XV, n. 3, precum și p. 46—47.

⁷ Din motive de ordin confesional, românii brașoveni au început să își trimită copiii la școlile din Blaj abia după 1800 (vezi N i c o l a e A l b u, *Op. cit.*, p. 27), deci într-o perioadă când o serie de acțiuni politice anterioare acestui an legitimaseră ideea că lupta ncastră de emancipare trebuie întemeiată pe baze naționale, nu religioase. Între anii 1830—1835, numărul elevilor brașoveni crește simțitor (*Ibid.*, p. 38—39 și V a s i l e N e t e a, *Op. cit.*, p. 49 și urm.). Ceva mai mult: în anii 1834—1835, la stăruințele unor negustori de vază, Bariț se duce, în lunile de vacanță, la Brașov, dînd meditații și scriind pentru „școala națională“ a negustorilor, înființată în 1834, o interesantă *Disertație despre școli, pentru toți credincioșii de legea grecească din Brașov*. La această „școală națională“, a cărei activitate schiopăta, se angajează Bariț profesor, prin contract, în 29 septembrie 1836. Se angajase fără să ceară în prealabil încuviințarea episcopului Lemeni. Demersurile pentru obținerea aprobării le va face ulterior. Tratatивele („pertractările“) cu vlădica pe această temă se încheie în martie 1837, în folosul lui Bariț. Dar nu numai al lui, ci și al culturii române, căci Brașovul oferea atunci mai bune perspective decât Blajul pentru afirmarea — pe plan național — a unei personalități de dimensiunile lui Bariț. Dovadă peremptorie este editarea la Brașov, din 1838, a *Foii literare*, a *Foii pentru minte, inimă și literatură* și *Gazetei de Transilvania*. Detalii în legătură cu fixarea lui Bariț la Brașov vezi la I. P e r v a i n, *Op. cit.*, p. 380 și urm.

⁸ Prima epistolă a lui Cipariu către Bariț nu este semnată. Ea îi aparține, însă, îndubitabil, lucru ușor de argumentat prin particularitățile caligrafiei și prin problemele abordate aici, pe care Cipariu le va relua în scrisorile sale ulterioare, cuprinzînd date și comentarii noi.

II

Iubite frate!

Prin această scrisoare a mea mă grăbesc a-ți răspunde la unele puncturi ce avuși bunătate în scrisoarea d-tale cea din urmă a mi le însemna. Și mai întii, cum că înștiințarea despre *Colecția autorilor clasici*¹ cu postea cea mai dinainte, în 20 exemplare, o am primit, împreună cu o scrisoare prietenească de la d. Eliad, în care și d-tale trimite compliment. Măria-sa însă, d. episcop, nu este acasă, plecînd togma în vinerea trecută la Cluș să-și facă prințului curtenirea². Cînd va să se întoarcă înapoi, numaidecît mă voi ruga ca să se învrednicească a pune vreun paș spre înlesnirea aducerii acelora.

L-așteptam pin' i-aseară, însă poate să nu sosească pină simbătă. Cu toate aceste, io adevărat mă voi ruga și voi stă ca să scrie în treaba aceasta, dară oare cu folos? E altă întrebare, la care știi bine că io tot-deauna sunt plecat a răspunde cu îndoială, în care a mea părere cu atîta mai mult mă întăresc, cînd bag de seamă, după cum mi-au spus însuși episcopul, că și pentru cenzură gubernia și Kovats³ tac cu toții mulcom, și cu toate că în multe rînduri le-au scris măria-sa în treaba aceasta, nu-i poate nici într-un tip a-i aduce ca să-i răspundă ceva, albă sau neagră. Scris-au / și lui P. Samu să cerce în ce se potignește lucrul, și pină acuma n-au fost luat încă răspuns⁴. Acuma, la Cluș fiind, de nu va isprăvi ceva.

Io voi să-i scriu și d-lui Eliad că, de poate, să-și împreună și dînsul lucrarea spre izbutirea unui lucru care, cu toate că stă cu folos moral pentru noi, pentru d-sa însă este și cu negustoresc. Mie mi se pare că, de vor lucra ceilalți ai noștri frați și vor cere slobozenie de a se aduce cărți din Țară înlăuntru, ei se vor socoti puțin de nu vor avea spriginitoare Curtea. Pre ai noștri cei dinlăuntru gubernia-i va plăti prea lesne, zicînd că nu e slobod. Episcopul, însă, de la Sibiu⁵ singur mi se pare că ar putea ceva să facă, de s-ar interesa cu de-adînsul de acest lucru și ar lucra cu mijlocirile sieși cunoscute. Cerați d-voastră, cît puteți, și noi vom mai cerca.

Ce mi-ai scris pentru cărți mă întristează, și bine că mi-ai scris, să știu de ce să mă prind.

Părinții lui Trif sunt necăgiți foarte⁶. În locul lui poate va merge P[ap] Josephus, ce seamănă cu unchiul său!⁷ Mesaroș e prof[esor] în locul lui P. Samuel, care au luat pre fata lui Cutian. Ce păreche cu socrul său! etc.

De altele te voi mai înștiința mai târziu, numai una te îndătoresc, ca pre acei bărbați preavredinci, de carii avui scurtă, ci scumpă norocire a-i cunoaște în persoană și de carii nu poci să-mi uit odinioară — dd. Marin, G. Nica, Gianliu, Jipa, Iuga, Orghidan etc. — să-i încredințezi despre a mea cinstire fără fățarie, și recunoștință pentru ospitalitate, asemenea și pre bunul bătrîn Secărianul și familia⁸.

Iară al d-tale rămii de-a pururea drept fr[ate] și prietin,

Cipariu mpr./

19°

¹ Cum au demonstrat G. Bogdan-Duică și Dimitrie Popovici, pe I. Heliade Rădulescu l-a tentat mereu, începînd cu anul 1829, gîndul de a întemeia o asociație care să se preocupe organizat de talmăcirea în românește a autorilor clasici străini. Detalii la Dimitrie Popovici, *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, București, 1935, p. 164 și urm.

² „Prințului“, adică arhiducelui Ferdinand de Este, urmașul lui Josika János în funcția de guvernator al Transilvaniei (președinte al guvernului) și comisar împărătesc în Transilvania (vezi despre el Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei, 1774—1867*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, IX, 1943—1944, p. 224—328).

³ Kovács Miklós, episcop romano-catolic, însărcinat de guvernul transilvan cu cenzura supremă a cărților, și un fel de superintendent al bisericii greco-catolice, inclusiv al școlilor întreținute de aceasta.

⁴ P. Samu pare să fie fost „agentul“ episcopului Lemeni la Cluj, prin intermediul căruia culegea discret anumite informații; același îl ajuta și în rezolvarea unor probleme curente.

⁵ E vorba de Vasile Moga.

⁶ Trif — Ioan Maiorescu: „Părintele său se chema Trifu, și sub acest nume îl întâlnim pe Ioan Maiorescu în anii de școală și chiar mai în urmă, la începutul carierii sale didactice. Maiorescu și-a zis el însuși, când a putut simți mindria înrudirii sale, după mamă, cu marele Petru Maior“ (N. Bănescu și V. Mihăileșcu, *Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui, 1811—1911*, București, 1912, p. 3). A făcut studii superioare la Pesta și Viena: „Pe la 1834—35, potrivit dorinței părinților, el se întoarce [de la Pesta], teolog, la Blaj. Episcopul Lemeni, prețuind însuși-rile deosebite ale tinărului, îl trimite îndată la Viena, pentru a face doctoratul în teologie. Alături de aceste studii de specialitate, Maiorescu urmează însă și cursuri de istorie și filologie, care îl interesează întotdeauna mai mult decât teologia. De aceasta din urmă se achită prin câteva „riguroase, depuse în 1836“ (*Ibid.*, p. 4). Întorcându-se de la Viena, 1836 în Țara Românească, unde solicită Eforiei școlilor un post în învățămînt. Fu numit la Cerneți. Deci „părinții lui Trif“ erau „necăjiți foarte“ din cauză că fiul trecuse peste dorința lor (vezi *Ibid.*, p. 6 și urm.).

⁷ Pap Josephus (alias Ioji Pap, Iosif Pop); despre el va mai fi vorba în scrisorile și notele următoare, în care vom completa informația de aici.

⁸ Marin, Nica, Gianliu, Jipa, Iuga, Orghidan, Secărianul ș.a., români brașoveni, în majoritate negustori, cu care Cipariu și Bariț s-au întâlnit la Brașov și Vilcele, în primele zile ale lunii august 1836. Notații interesante despre ei și despre discuțiile purtate, în jurnalul de călătorie al lui Cipariu (trimiterea bibliografică, supra, I, n. 2).

III

Prietine!

Blaj, 1/13 dec. 1836

Pin'nu se răcește, după obicei, cînd am răgaz, voi să-ți răspunz la mult prețuita d-tale scrisoare, ce io togma în momentul cînd mergeam la școală o primii și abiè putui să-mi stîmpăr dorul de a cunoaște cuprinsul ei, prin pondul deregătoriei căria [ii] sunt datoriu mai întii. Și întru adevăr, de o ceteam în grabă, mă lipseam de desfătarea de a-i simți toată puterea cu carea o ai însemnat, și mi-au părut bine. Iară mai virtos fragmentul scrisoarei d-tale cătră R[ățiu] m-au cuprins fără de veste, întru carele așa de bine sunt zugrăvite toate simțirile unui tinăr pe nedrept învinovățit cătră un om corupt, căruia nici o mijlocire i se pare apărută, oricît de apusă și de gios să fie, spre mulțumirea dobitoceștilor sale patimi, și aceea cu un ton și expresie străbătătoare. Și, să mărturisesc ce simț, neprețuit este înaintea mea prezentul ce mi-ai făcut, împărțîndu-mi fragmentul despre carele io cu adevărat eram înștiințat, iară cu argumentul lui necunoscut. O scrisoare ca aceasta io / socotesc că și în mamonul acela trebuie să fie pricinuit o lucrare neobișnuită, de nu este de piatră. Ca un tunet mi se pare c-au trebuit să-i sune cuvintele d-tale. El, un cleric, de la un cleric, el, pre carele toată lumea l-a tîmîiat și așteaptă să-l tîmîieze, să auză așa verde spuindu-i-se adevărul și să nu-și poată izbîndi! Patronul de la un client etc.!

Io nu știu cînd ai scris d-ta scrisoarea aceea și el cînd au primit-o. Atîta știu că, din ziua ce am răspuns io la scrisoarea d-tale cea mai

dintii, de marți pînă duminică, de nu mă înșel, dar de bună seamă din 8—13 nov. st.n., au zăcut bolnav pre pat. Cearcă au nu pre atuncea au trebuit să primească scrisoarea d-tale? Și de-i așa, d-ta ți-ai răsplătit de prisos.

Iară că nu fac și io ca d-ta, poate să vie și de la temperament, carele, cu toate că este înfocat și în mine, dară se biruiește de reflexie, că trebuie să trăiesc între dînșii. Aceea m-au făcut de l-am cruțat și mainainte, și acum, pînă am socotit că poci să-l mulcomesc cu frumosul, să nu mă judece lumea că sunt un furios ca dînsul și cum că, precum am fost de nepriceput de am făcut prietinie cu dînsul, așa sunt acuma fără de minte, după ce am rupt-o. Însă, de cumva vrea într-adins, iară nu să sparie numai, cum zici d-ta, va fi vremea cînd vom sta la judecată. Atuncea sunt hotărit a lăpăda toată reflexia de-o lături și a grăi singur adevărul întru tot întinsul ei. / Pînă atuncea și altul mai înfocat decât mine și mai iubitoriu de izbîndă încă poate să fie îndestulit cu umiliația ce trebuie acuma să o sufere. Elu-și întipuia că pre mine numaidecît or să mă spînzure și cum că nu ar avea de lipsă decât numai să mă dea în sus, fără dovezi, fără mărturie, ca să mă facă pentru totdeauna nefericit și fără de cinste.

Pe Pap Josephus l-a fost scos de minte să creadă că va să fie profesor în locul meu. Pentru aceea au și fost la Popasu ¹ în Brașov adresul de profesor limbilor, precum știi, și apoi nici într-un tip nu voia a se rezolva să se întoarcă la Viena în institut, în locul lui Trif ². Precum mai pre urmă însuși a mărturisit episcopului, că dînsul cu intenția numai-decît de a se întoarce la Viena venise acasă, iară apoi Raț au fost care l-au plecat să rămîie aicea, făgăduindu-i că va să fie în locul meu profesor. Aceasta mi-au povestit însuși episcopul azi 2 săptămîni. Pap Josephus s-au dus la Viena, și acum se vede a doua oară rămas de rușine, 1^a: că el zisese cătră episcopul și cătră toți că voi rămînea în Valahia, și io m-am întors; 2^a este acuma, că lui P[ap] Jos[ephus] i-au făgăduit că m-or lăpăda din profesură, și io sunt pînă astăzi. De Pap Jos[ephus] și de alții nu mi[-i] mirare că poate să-i înșele. Ei sunt au tineri, au nu cunosc omul, și prin urmare lesne se lasă a se înșela de la un mincinos, despre care însă ei, după un rang așa înalt, firește, așteaptă să fie un întreg, și nu știau și nu știu cum că caracterul omului / cel dinlăuntru tot acela rămîie, oricît cel dinafară se schimbă. Laudă numai lui D-zeu că pre cei de aici, ce-l cunosc mai de mult, nu-i poate să-i mai înșele. Cei tineri ce se înșeală vreau și ei poate să se lovească cu capul de prag.

La Capitul, precum ți-am scris, au mișcat proces, însă cum? Ca pîra să mi se comunice numai în extract, 1°; 2°, să nu se deie slobozie vrășmașilor săi să cerce în viața lui cea morală, că suntem *infames criminosi, hostes capitales* etc., precum arată *ex iure canonico*, nici să primească mărturisirea noastră, ci numai atîta voie să ni se deie să ne excuzăm. *Praeclara justitia a professore iuris canonici!*³ Cum se vinde omul pe sine! Di ce se teme de actele procesului? Pentru că se teme că la toate puncturile, citu-i de mărunt, i se va răspunde, și apoi i se vor vădi vicleniile, contradicțiile și curvia nepoților săi din însuși actele acele. Mai pre urmă s-au declarat gata a ierta toate, numai să mă rog

de iertare înaintea Capitulum[ul]ui și să revoc în scris toate ce s-au vorbit de dînsul. La această poftă i-au răspuns episcopul, după firea care o cunoaște în mine, însă totuși au împărțit-o și cu mine, și acuma încă nu știu ce-i hotărît să mai facă. Actele procesului încă nu le-am primit, că Capitulum nu voiește a se urma, înștiințat fiind circumstanțialiter de starea întrebării, și, prevăzînd rușinea, se silește a-l îndupleca la tăcere. Episcopul, totuși, o scrisoare a lui din 6 oct. — la întrebarea Capitulumului — mi-au cetit-o, dară nu mi-au dat-o amină. Acestea însă să le înțelegi că s-au întîmplat pînă azi 2 săptămîni. / Astăzi însă, ori joi, iarăși voi merge la episcopul, ca să mă înțeleg mai încolo despre urmarea celor de azi 2 săptămîni și oare spusu-i-au răspunsul meu cel definitiv, și ce este hotărît să mai urmeze?

21°

Eu însuși [sic!] sunt în părerea d-tale, că poate numai voia să sparie și să orbească pe oameni, ca mai lesne să-și dobîndească sfîrșitul, adevă 4: ca iară să o poată aduce îndărăpt, ținea fără frică și mărita apoi după plăcere 5. Ce mîngăiere pentru el, să mă fie putut urni din Blaș! Cît de ușor i-ar fi fost a trăi în fărădelegi, știind departe pre mărturia de care singur se teme! El ar fi om slăvit, eu rușinat! Io om de nimica, pe care m-au hrănit și iubit și, pentru mulțumire, i-am vrut a strica cîntea și fericirea familiei sale! De acestea-și întipuia d-lui. Și apoi acum? Mă vede mai tare pre scaun decît mai înainte. Dintru această așteptare, cînd au venit dintii soru-sa și tătăișă-sa să-l roage să o primească iarăși, n-au vrut, căci atuncea încă nu togma sosisem acasă. A doua oară, cînd au venit însuși d[umneajei], au primit-o, precum ți-am scris, să vie pe tîrgul Aiudului, că nu mai putea să aștepte: obrazul lui era galbin și perit și se vedea că pătimeste. Io am prorocit că i se va schimba fața cît va veni îndărăpt d-șoara, și prorocia mi s-au împlinit. D-șoara au sosit duminică au fost 2 săptămîni, cu ocazia cu care s-au dus P[ap] Jos[ephus] la Cluș, și numaidecît că au luat / fața unchiului său, iară el fața omului celui ce-i îmblă toate după pofta inimii. Și într-un adevăr, di ce să se topească? Mincă bine, bea bine, f... bine, ce-i mai lipsește? Un pic de necaz, că mă vede tot aici, însă necazuri de aceste el totdeauna au avut, că niciodată n-au fost să nu aibă pe cineva vrășmaș. Apoi are pre cîte un nepriceput ce-l tîmiază, căruia-și varsă veninul asupra mea și a celorlalți, și-i trece. Mi-aduc aminte cînd s-au învrăjbit cu Revi și cu Moldovan. Dumineca următoare și-au luat paliul la beserecă. N.B.: întoarsă, să se arete vesel. Și prin aceea au arătat că numai poftele dinlăuntru pot să-l roadă într-adevăr, iară necazurile cele dinafară nu multă schimbare pricinuesc într-însul.

22

Io cu dînsul încă nu m-am întîlnit singur, nici am povestit, și dacă pînă acum nu, cu atîta mai puțin după ce i-au sosit c..., de-ci înainte. Dară nici este de folos, că destule i-am spus cu gura, destul ne-am împăcat — cum știi — cu dînsul, dară au fost toate în zadar. Pentru aceea, prietinescă împăciuire de-ci-ncolo este togma cu neputință. Io, decît să mai fac ce am făcut, să-mi bat gura în zadar, să-l rog etc., mai bine mi-aș da un glonț. Care lucru însă togma pentru R[ățiu] niciodată nu-l voi face. Cu ea asemenea nu voiesc să mă întîlnesc, că urmările întîlnirii cei dintii pot să fie groaznice. Mi-am spălat mînile de spurcăciunile

lor, nu vreau să mă mai amestec. Dară și almintrilea nu o văz decît în bi / serică duminică, de mă duc, însă și atunci numai cînd mă uit să-i judec fața, sau în butul lui. De se uită el cordiș la mine, io țip ochii la nepoată-sa; înțelegea apoi cum va vrea. În duminică dintii, cînd au fost ea la vecerie, iară s-au uitat el o dată, cum ți-am mai scris, cu ochii de fiere asupra mea. Io numaidecît, din ochii lui, mi-am întors ai miei cătră nepoata lui. Fratele M[oldvai], carele s-au uitat la noi amîndoi și au băgat de seamă, precumu-i spusese că voi să fac întru o asemenea întîmplare, mi-au spus după ce-am ieșit, cum că R[ățiu], văzîndu-mă că mă întorc spre ea, îndată au gălbinit ca ceara. De-atuncea nu se uită așa și sunt hotărît, de-o mai face așa, și io tot asemenea să lucrez.

22°

Lui M[oldvai] i-am spus starea mea cu R[ățiu], după ce am văzut că d-ta, și mai virtos frate-său Vasile i-au spus multe. Episcopul încă — socotind că el încă este în taină — i-au descoperit multe. Pentru aceea, văzînd de o parte lipsa, că mai rău este să știe cineva giuătate decît tot, de alta ceilalți nepomenindu-mi nimica, ca să poci ști dintr-însul cîte cevași, l-am primit în taină, cu atîta mai virtos că și el-i în dizgrație la R[ățiu], ca și mine. Alți confidenți întru această treabă nu am. Frații ceilalți se rușinează a începe discursuri d-astfel. Io încă sunt mai bucuros a vorbi despre alte cele decît despre aceste. Prietinia lor, pentru acest respect ce-l au cătră mine, cu atîta mi-i [mai] scumpă.

23

Moldovan, profesorul matematicii, e singur / care-i dă lui R[ățiu] vizită în toate zilele și — precumu-i știi firea — ar vrea să fie cu amîndoi prietin: cu R[ățiu] ca un patron, cu mine *ad speciem*. Io, știind ce se vorbesc în casa lui R[ățiu], nu-mi poftesc prietinia lui, cu cît mai virtos am înțeles că e pus și spion de la R[ățiu]. De 2—3 ori au cercat a-și lega pretenia, ci nu i s-au sfitit, și acum socotesc că voi avea pace. Mesa-roș și Coroian, care-i în locul lui P[ap] Jos[ephus], șezînd dedesupt, și nefiind așa pretensivi, nu mi-s de nici o spaimă.

Frata, îmi pare rău că hîrtia-i așa de scurtă, că cu toate că am împlut o coală, nici giuătate nu ți-am povestit din cele ce am a-ți povesti. Însă, poate, de altă dată mai multe. Acum mai adaug: 1 că R[ățiu], dacă au văzut că pe tîrgul Aiudului nu vine c..., așteptînd, și nemaiputînd aștepta, cînd au văzut că se duce P[ap] Jos[ephus] la Viena prin Cluș, au scris carte la Turda să vie cu același privilegiu și cum că episcopul o sloboade să vie înapoi; ciuda episcopului, dacă i-am spus; 2° pre d-ta te vinovățește că i-ai zis cătră *Olosoaie că el ar fi omorît pe Revi*. Apoi să-și mai deie omul sfatul la muieri? Lasă că și ei poate să-i ajungă, că-i mai necăjită-i ea decît mine, și poate-i pare rău, precum mi se pare, că s-au împărecheat cu R[ățiu] 6; 3° *Conversations Lexicon*, dacă vrei să-l aibi, de-ci-ncolo căștigă-ți-l prin *Nemethi* de la Brașov, că cu Thierry nu-l vei mai căpăta 7.

Pistolul l-am căpătat, dar stricat, că-i ruginit și nu se sloboade. 5/17. Astăzi au rădicat clopotul cel nou în turnul cel nou și sună bine.

Cartea aceasta o duce V.R. etc. pînă la Sibiu.
Fii sănătos și lucră înțelepțește și nu uita pre nefericitul d-tale prietin,

23°

Cipariu mpr. /

¹ Ioan Popasu, 1808—1889, după studii făcute la Blaj și Viena, ajunge secretar episcopesc, protopop neunit la Brașov, episcop al Caransebeșului (1865—1889), remarcindu-se prin lupta neobosită, alături de alți patrioți români, pentru apărarea drepturilor noastre naționale și bisericesti. Cumnat cu Ioan Maiorescu.

² Trif (= I. Maiorescu) și-a încheiat studiile vieneze în iunie-iulie 1836 (vezi supra, II, n. 6). Locul său urma să fie atribuit lui Pap Josephus (= Iosif Pop, vezi supra, II, n. 7), dar acesta, instigat de Vasile Rațiu, ezita să plece, în speranța că va putea trage foloase de pe urma îndepărtării lui Cipariu din Blaj. Speranțele i-au fost, însă, zadarnice.

³ Traduse în românește, cele patru texte în latinește însemnează: „acuzatori necinstiți”; „dușmani de moarte”; „din (după) dreptul canonic”; „memorabilă bună-tate, din partea unui profesor de drept canonic!”

⁴ În original: *adeche*.

⁵ Este vorba de măritișul — mereu târăgănat — al Anicăi Mureșean, pentru care vezi supra, I, n. 6.

⁶ Amănunte despre Vasile Rațiu și turpitudinile sale, supra, I, n. 6.

⁷ *Conversations Lexicon* = probabil, (*Konversations-Lexikon*) *Allgemeine deutsche Real-Enzyklopädie für die gebildeten Stände Siebenle. Original-auflage. In zwölf Bänden, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1830.*

Nemethi (ortografiat de Cipariu și: Némethy, Némethi, Németh) librar. Tot librar a fost și Thierry. mai întii la Sibiu, apoi la București.

IV

Frate!

Blaș, 15/27 ian. [1]837

Te văz îngrijiat mult pentru dievoliile ce se întimplă pe la noi, și intru care ai nenorocirea de a fi amestecat și d-ta în parte. Episcopul, după a mea părere, prea rău au lucrat cînd te vinovățește cu astfeli [de] lucruri numai după gura lui R[ățiu]. Măria-Sa prea rău-l cunoaște de crede minciunilor lui, că de airea nu au putut să auză de astfeli. Olosoaie e muiere, și știi bine că muiierilor le place a cotcorozi și a innădi minciunile. Dară cu toate acestea, episcopul din gura ei n-au putut să auză de astfeli de vorbe, pentru că ea nici că au fost la vlădicul pînă acuma / joi, între Crăciun și Anul nou al nostru. Însă ce au vorbit acuma încă nu știu, că la mine n-au fost. Io încă n-am fost la vlădicul — private — de la tîrgul Blașului din postul Crăciunului, de nu greșesc, și pentru aceea nimica nou nu poci să-ți înștiințez despre celea ce s-au întimplat de atunci, mai ales încitu-i pentru proiectuitul măritiș, despre care ți-au scris Moldvai ¹. Scrisoarea d-tale [i]mi va da privilegiu de a merge la dînsul cit mai curînd și a întreba mai pre larg despre trebile dracului, ca să mă văz mai degrabă scăpat, ori viu ori mort. Că nimic e mai cu necaz decit a fi cu inima spînzurată.

24

D-ta, cînd vrei să-i mai scrii lui R[ățiu], îi faci prea mare cinste, și el nu este vrednic de ea. De ai de gînd, precum și trebuiești a face, să răspunzi la imputatele învinovățiri, d-ta trebuiești să te îndrepti

88

drept cătră acela de la / care ți s-au împărtășit și carele apoi, cînd va fi de trebuință, al d-tale răspuns va să-l împărtășească și cu R[ățiu]. A d-tale grige trebuie să fie să te areți drept cum ești înaintea aceluia cui ești datoriu; înaintea dracului niciodată nu te poți excuza destul, că nu sunt argumente care să-l poată învinge cînd crede almintrilea, și nu sunt de lipsă cînd se fățărăște. Episcopului scrie cum simțesti.

24°

Aceste, de îndreptare.

Pre episcopul încă nu poci zice că-l cunosc de tot. După cele ce-mi grăiește, el cu totul se arată învins despre adevăr, dară de grăiește pe de lături altmintrilea, precum ți-au scris și d-tale, și-i dă lui R[ățiu] — după atitea dovezi de minciuni — încă crezămînt, apoi n-aș putea să zic alta decit că este om și se înșală. Și de are îndoieli, mai bine ar fi lucrat lăsînd să se ducă proces, decit împiedecînd. Mie — adevărat — atunci mai mult mi-ar fi folosit, dară așa mă tem să nu fie numai la gură cald, iară la inimă rece. *Eventus mox docebit* ² /.

25

Răspunsul d-tale la scrisoarea lui Moldvai încă dovedește că curioase idei are și d-lui. Io nu vrêu să înving cu sunet mare, dară, de se îndoieste cineva, sau crede că R[ățiu] va învinge sau poate să învingă, nu poci decit numai să-mi fie milă de el, că așa puțin cunoaște oamenii.

Soartea teatrului de aici, precum am prorocit de mult, va să fie tragică. Și pe drept, cînd curvele încă îndrăznesc publice a merge la teatrul popilor. R[ățiu] și-au dus pe amîndouă și la Crăciun, și la Anul nou, și apoi duminecă au dat teatralistelor bal, la care și verișoara d-tale avu norocirea a fi chemată și jucată. Și s[în]ția-sa încă au jucat. Episcopul, auzînd, s-au necăjit și au poruncit gios să se ia cortinile și au oprit ca la ziua sa să nu joace ³. Asta-i *pro primo*; *caetera textus habet* ⁴.

Pre cea din Uioara R[ățiu] au trimis-o la Anul nou acasă. Și bine [că au trimis-o]; la ce să se genireluiască?

Socoteala acum în grabă nu poci să ți-o trimit pînă de altă dată.

Conversations Lexicon am zis că dacă d-ta n-ai voie a-l ținea, voi să-l țiu io, trăgîndu-ne sama. Dară de ai voie a-l ținea, io ți-l las bucuros, și încă și continuația voi să ți-o câștig, de voiești. Dară altuia nu-l las; pentru aceea-l și aduc la mine ⁵.

Iartă de scrisoarea lenevită, că de la Crăciun sunt tot cam bolnav. Acum mi-i mai bine, dară încă nu sunt întrămat de tot. *Caete[ra] alias* ⁶.

C. /

25°

Să-mi trimiți 5 ex. din *Foile de duminecă* de ești sigur că vor ieși nesmintit. ⁷ /

24

¹ Profesorul Grigore Moldvai, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XV, n. 2. În legătură cu „proiectuitul măritiș”, vezi supra, III, n. 5.

² „Realitatea te învață după aceea”, adică prea tîrziu.

³ Primele reprezentații teatrale la Blaj, susținute de diletanți, datează din decembrie 1755. De atunci și pînă la 1830 inclusiv, elevi gimnaziali și teologi au mai organizat spectacole, sub îndrumarea profesorilor, în 1762, 1779—1780, 1825, cînd s-au jucat *Aulularis* lui Plautus. Curînd după 1830, tinerimea studioasă blăjeană, sprijinită — pe lîngă alții — de Cipariu, s-a constituit într-o „societate de diletanți...”, cu o oarecare

89

stabilitate". Societatea și-a procurat o cortină, decoruri etc. și a jucat diferite piese cu subiect biblic și național: *Ecloga* lui Cipariu, *Mureșeanul* ș.a. (vezi Ion Breazu, *Literatura Transilvaniei*, București, 1944, p. 34 și urm.; Idem, *Contribuții la istoria teatrului românesc din Transilvania*, Cluj, 1956, extras din *Buletinul Universităților „V. Babeș” și „Bolyai”*, ser. științelor sociale, vol. I, 1956, nr. 1—2). Gîndindu-se, presupunem, la momentele critice prin care a trecut „societatea” după stabilirea lui Bariț la Brașov (septembrie 1836), Breazu susține că „în 1837 reprezentațiile diletanților de la Blaj încetează” (*Literatura Transilvaniei*, p. 41); documente pe care Breazu nu le-a pus la contribuție arată, însă, că reprezentațiile au continuat și în anii următori. De exemplu, ni s-a păstrat în manuscris o poezie (un „vers pus în rînd” de teologul Grigore Elekeș), la sfîrșitul căreia se găsește următoarea notă: „Cu ocazia teatrului din Blaj, în Seminarium, 2 februarie 1842, s-au cîntat prin el” (Nicolaescu Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca de la Blaj*, 1944, p. 135).

⁴ „Una la mină; restul reiese din text” (adică: din scrisoare).

⁵ Despre *Konversations Lexikon* vezi supra, III, n. 7.

⁶ „Restul, altă dată” (ori: despre altele, altă dată).

⁷ *Prospectul revistei* (intitulat *Arătare de subscriere la o alegere a adinului de rarituri pentru toate duminicile, spre înmulțirea ceii de obște folositoare cunoștința la toate ramurile românești*) poartă data de 1 decembrie 1836. Primul număr din *Foata duminicii* a „ieșit nesmintit” la 2 ianuarie 1837.

V

Frate!

Blaj, 9/21 mart. [1]837

La unele însemnări ale d-tale, care le aflu în scrisoarea cea mai din urmă, mă socotesc îndătorat a-ți răspunde cît mai degrab. Și mai întii, vreau să știi că pricina din care te rugai să nu mai scrii și a doua oară lui R[ățiu] nu au fost că doară m-aș fi temut să nu te așteți înaintea lui cucerit, sau să te rogi de iertare. Nu, frate! Cunosc eu caracterul d-tale mai bine, decît să supui o astfel de slăbiciune după pașul cel mai dinainte¹. Mai degrabă aș fi putut supune că vei să-l insultezi și să-l atingi ici-colea, unde-i buba mai mare. Ci pricina singură au fost, cum ți-am scris, că i-ai face prea multă cinste și ai lucra o lucrare înzadarnică. Și apoi, e bine să simți că nu-l bagi în seamă.

Episcopului bine ai făcut că i-ai răspuns, însă io socotesc că nu în vremea cea mai bună i-ai răspuns, de care însă nu d-ta, ci stările împregiur sunt de vină, că mi se pare iarăși a nu / fi prea mulțămît cu alegerea noului canonic (Barna), din 29 ian., st.v., și mai virtos cu trecerea vecinului d-tale, căruia în deșert iarăși și-au dat ale sale 2 voturi. Și apoi, după fragmentele scrisorii d-tale, de i-au sosit pre acel timp, judecînd, mi se pare că nici aceasta nu au fost așa togmită, cît să-i împrăstie neguroasele idei ce le are de atunci. Almintrilea, bine.

Înainte de alegere era în cel mai bun chef în lume. În 4 febr. st.n., făcînd examen din doctrină, cu totul s-au mulțămît cu studiul meu, pre care neîncetatu-l lăuda. Multe risuri și glume au schimbat cu mine în examen și, înlontru, mi-au povestit întîmplarea cu măritatul nepoatei lui R[ățiu] (nota bene: să nu te sparii, că nu s-au măritat încă, ci numai au vrut să se mărite) și, în urmă, m-au dăruit și cu o carte: *Magyarok emléke*, 1° köt. etc. Iară acuma mi se pare că nu i-s oile acasă. De o parte nu-mi pare rău că, numai ca să-l poate aduce mai degrab înlăuntru,

nici pe mine nu m-au lăsat, în anii trecuți, să intru în candidație. Și așa, puind principiul cunoscut, pre amîndoi, oricît ar vrea acum, ne vede rămași afară: pre mine, că nu mă poate băga în candidație, pre cela, că nu capătă voturi. Aseară, fiind la dînsul iarăși într-o pricină de scîrbă cu R[ățiu], l-am aflat asemenea necăjit. Pricina aceea e că Raț, (iară că mi-am spurcat hirtia cu acest nume de ocară), / luîndu-și 2 săptămîni de repetiție după Bobotează, n-au așteptat examenul meu, după asemenea vreme, ci ieri s-au dus la școală *et quod plus est, hora mea*³, la care îndrăzneală numaidecît am dat ponoslu în scris la prodirector, care l-au împărtășit aseară cu episcopul, în ființa de față mai a tuturor canonicilor. Și s-au scîrbit foarte. Astăzi mi-au făgăduit că-l va opri să nu mai îndrăznească a-mi împiedeca repetițiile, ci să aștepte examenul. Io sunt hotărît, de nu va voi să asculte nici pre episcop, să cerc toate mijlocirile spre a-l face să respecteze drepturile altuia și să nu-și mestece flitul unde nu-i fierbe oala. Clericii sunt scîrbiți. Profesorii și canonicii toți se miră de scandela ce face. Însă el nu simte. Și știi di ce nu? Că n-are nas sau obraz, măcar nasul i-i ca un topor.

Aceste încă din 2/16 febr., iară acuma mai adaug, numai cu durere, cum că scîrba de atuncea cu același om de nevoie și fără de omenie numai mai mult și mai mult crește, mai virtos după ce vede cum că *Turc* acum s-au și însurat și făcut popă. Să-i fi văzut atunci obrazul și ochii; părea că țîpă schintei. Nepoată-sa nu s-au arătat la beserecă, care și almintrilea pare că au arat dracul cu ea. Una dorește el, ca să se împace mai pre urmă cu toți, dară încitu-i cu alții poate fi, și nimănui nu mă pui împotriva, oricît de mare prietin și părtaş tainelor mele să fie; oricine urmeze planu/rilor sale pentru fericire-și, precum voiește. Dară ca pre mine să mă împace, după cele ce au lucrat în Turda și în Consistoriu, nici D-zeu nu poate pofți, și io rămii jurat strein al lui într-o toată viața mea.

La 1^a ian. m-au chemat la prînz; io însă — precum poate ți-am scris — am avut privilegiu de a nu primi chemarea, cu pretextul boalei. De-atuncea în toate adunările sau mesele ce s-au dat nu încetează a arunca săgeți asupra celor cu limbi de șerpe sau și almintrilea a grăi vorbe ce toată lumea le pricepe că cu ele vrea să mă atingă pre mine. Episcopul l-au dogenit, precum zice, să nu facă unele ca acele, ci iarăși fără folos. Pentru care lucru necum în airea, dară nici la episcopul nu mă voi [duce] la prînz, cînd va fi și R[ățiu]. Și pînă acuma o dată am și făcut. Dacă un episcop n-are atîta auctoritate de a putea opri necuviințe ca acele la a lui masă, am io atîta curagiu a nu-i primi prînzul, unde mă necinstesc.

Gripa la noi pre toți i-au fost răsturnat la pat, din care unii s-au rădicat. Episcopul însă tot pătîmește, mai mult de o săptămîină. Io însă, mila D[omnu]lui, sunt încă tot în sus.

Luisi numai ce leagă capul lui *Sandor*, dar șade la mumă-sa. Bravo! Aceea au fost fată harnică. Episcopul și într-acest lucru e ca între Scyllam et Carybdam.

La episc[op] mai de 2 luni n-am fost, nici nu voi merge curînd, că n-am la ce, că tot nu isprăvește nimic, neavînd curagie de a porunci

26^v

27

ca un stăpîn. Pentru aceea facă — cu D-zeu — ce-i place, io voi să grigesc de ale mele treburi și singur.

Trif mi-au scris de curînd din Cerneț, unde este pro[fesor] normal și se laudă bine⁴.

27°

C. /

¹ „Pașul cel mai dinainte“ însemnează hotărîrea lui Bariț, din septembrie 1836, de a se fixa la Brașov, fără încuviințarea prealabilă a episcopului Lemeni. Pe atunci, această hotărîre echivala cu un act de mare curaj, plin de riscuri; așa îl considera și Cipariu.

² Enciclopedia, întocmită de Báltsthy József, se intitulează *Magyarok emléke, a velék rokon s azon egy kormány alatti nemzetekével, 1526 óta*, vol. I, Buda, 1836. Tomul I, singurul care s-a publicat, cuprinde numai litera A.

³ „Și, ceea ce este mai mult (ori: Și pe deasupra), la ora mea.“

⁴ Trif, adică Ioan Maiorescu, fusese numit la școala din Cerneți în anul 1836. Vezi și supra, II, n. 6.

VI

[Blaj, iulie 1837]¹

Dorite prietine!

După o tăcere îndelungată de amîndouă părțile, cu acest privilegiu, înainte de a ne împrăști în vacația aceasta, iată despre partea mea batăr o cale bună-ți poftesc, de voiești încărăuva să pleci. Io voi să clocesc într-această vacație tot acasă, de nu se va da vrun privilegiu neprevăzut, care să mă împingă de spate sau să mă adămănească. Numai cîndumi aduc aminte că singur *mai* voi să fiu aicea, cînd alții carii încărău toți vor să-și petreacă mai veseli, și nouă puteri — cu înnoită inimă — cîștigînd vor să se întoarcă, o înfiorare oarecum mă cuprinde și-mi străbate prin tot trupul.

Și apoi, acum anul! Ieri togma au fost anul de cînd am fost plecat de aci, cu ce simțiri și cu ce idei! Ele au trecut; și noi vom trece.

Prin Secărean trimit la d-ta 16 f. C.M. pentru 8 exemplare de *Foi a duminicii*² și 2 f. 24 cr. C.M., pentru 3 exemplare din *Nopți*³, în summa: 18 f. 24 cr. C.M., care mă rog să-i dai d-lui R. Orghidan, cu deosebită închinăciune de la mine și rugăminte să bine/voiască cit mai în grabă a trimite și numerile cele următoare, pînă la 25, pentru prenumerații noștri, de la carii încă nu am avut privilegiu nici mijlocire a culege dela toți suma ce o trimit, și așa, am pus dintr-a mieu. Însă aceasta nu e de lipsă a se spune lui Orghidan, ca să nu întrebe și pricina di ce, care nu e alta decît că se tem a plăti înainte, ca nu cumva apoi să nu li se trimită. D-lui mi-au scris nu demult c-au căpătat slobozenie de a le trimite și pre poste și a adauge și o foaie politică, a căria număr 1 s-au făgăduit că mi-l va trimite cît va ieși⁴. Io de întîmplare ca aceasta nu poci să nu mă bucur, și pentru aceea-l rog prin d-ta să binevoiască a face așa cum au zis, cu toate numerele pînă în cap, și atunci am nădejde că pre mai mulți voi putea să-i cîștig a se prenumăra. Pentru toată întîm-

79

92

plarea, poate să trimită negreșit foile acelea și la cei însemnați pre foaia ce o am adaos aicea /., cu toate că n-au plătit pre al doilea semestru înainte, și să fie sigur că i se vor plăti, numai de are nădejde bună că va putea să le trimită pînă la capul anului necurmat. / [...]

79°

¹ Scrisoarea, al cărei sfîrșit lipsește, este nedată; ea nu poate să fie, însă, decît de la sfîrșitul lunii iulie 1837, fapt atestabil, între altele, prin următoarele rînduri: „Ieri togma au fost anul de cînd am fost plecat de aci; cu ce simțiri și cu ce idei!“ În anul 1836, Cipariu a pornit din Blaj, spre Țara Românească, la sfîrșitul lui iulie (vezi supra, I, n. 2).

² *Foaia duminicii* a apărut la Brașov, între 2 ianuarie — 25 decembrie 1837. Un studiu de sinteză despre revistă a scris Iosif Pervain; vezi *Studii de literatură română*, p. 273—289.

³ Presupunem că *Nopți* însemnează *Culegere din cele mai frumoase Nopți ale lui Young, de serdarul Simeon Marcovici...*, ed. a II-a, București, 1835. Meritele serdarului în ceea ce privește difuzarea *Nopților* lui Young în cultura română le-a urmărit I. Verbină (= I. Pervain), în studiul despre *Simeon Marcovici, traducător și teoretician al problemelor sociale și literare*, în *Studii literare*, IV, 1946.

⁴ Gazeta „politică“ la care se raportează Cipariu se intitulează *Foaie de săptămîină din Transilvania*, din care au apărut, în 3 și 10 iulie 1837, numai două numere (vezi Iosif Pervain, *Studii de literatură*, p. 286, n. 29).

VII

Blaj, 8 sept./27 aug. (1)837

Iubite frate!

Părintele Voina¹, care mi-au adus mult prețuita scrisoare a d-tale, mi-au povestit de fericita stare a d-t[ale] de-acolo, și m-am bucurat. Bine că ești fericit și mulțămît d-ta, că de la mine au trecut acea simțire de mult, cu toate că cineva, de pe purtarea și tonul conversației mele, ar judeca togma dimpotrivă. Ca un vas cu apă limpede deasupra și cu tină pe fund, vai, de cite ori mi se turbură limpezeala inimii, și io trebuie să o inghit! Și dacă mă străduiesc într-adins a-mi împrăștiă întunecoasele idei și aduceri aminte, care de-a pururea mă prigonesc, cine nu-mi vede inima o socotesc că este liniște acolo, iară acolo este o g[h]e[e]nă ce arde amar.

Veștile, frate, care tatăl d-tale despre mine mai virtos și le-au povestit, adevărat acum nu mult mă necăjesc, că s-au învechit, însă să fie și mai mari, am fost de mult pregătit de a le sprigini, însă au fost cu neputință de a le încungiura să nu se stîrneasce. Și io am fost gata a suferi atuncea — cînd pre curvă o am trimis acasă — orice veste și nenorocire, numai să nu o văz în ochii miei². Un om carele știe toate relațiile și toate intimitățile / mele cu casa aceea, numai acela poate să judece starea mea de atuncea. D-ta le știi, adevărat, și le știi din bună vreme, însă d-ta încă nu le știi de atunci de cînd s-au început, ci numai le-ai auzit din gura mea povestite deodată. Dară cînd ai fi fost avut privilegiul de a le vedea dintru început, de-amăruntul, cum și cînd s-au întîmplat, atunci cred că și d-ta, în multe părți, ai avea o lumină cu mult mai mare în punctul acesta. Însă acum, cum au fost, au trecut, și după cele făcute nu-mi pare rău. Ce am greșit și io, am greșit, că am

28

93

fost în înșelăciune, dar n-am greșit din maliție; mai mult — adevărat — din nepriceperea și levitatea care e împreună cu vrîsta cea tină ră mai totdeauna, dar poci zice fără osîndă, și din bunătatea inimii mele. Însă nu-mi pare rău, pentru că, cînd socotesc stările în care le-am lucrat, aflu că nu era cu puțință să lucrul almintrilea. Fie odihniți toți voitorii aceia de bine despre parfea mea, io nu voiesc a căuta îndărăpt la cele trecute decît cu îngrozire. Fie pildă de învăț și altora, tuturor carii se leagă prea strins cu oameni fără caracter moral, întîmplările mele. Io nădăjduiesc că vreme[a] va să dovedească dreptatea și minciuna de a cui parte au stat. Aceea poate va fi tîrziu, dară și atuncea — oricît de tîrziu — mă voi / mîngîia.

28^v

Nice te mira că togma acele vești au ieșit despre mine, mai virtos cînd bine știi că și în anul trecut, cînd zăcea bolnav la tîrgul din postul S. Petrului — căci joi seara nu vruse, bătută fiind de el, a se culca lîngă dînsul — zicea că se teme că va să i-o fur. Și dacă au văzut că noi am plecat la București³, de care el nici nu visase, apoi i-au intrat în cap ide[e]a cea fixă îndărăpt, că io doară de ace[e]a o am trimis acasă pre ea, ca să o poci mai bine de acolo fura. Și almintrilea, mi se pare că cunoști pre omul, cît de lesne scornește în capului-și suspicii, povestește și adună minciuni de la babe, cît nu este de lipsă a-și ta te omul mutl capul cum au putut să iasă unele vești ca aceste. Măcar, grăind, și într-adins, ce pagubă ar fi avut, cînd i-aș fi și furat-o? Pagubă adevărat, că n-ar avea cine să-l încălzească așa bine la reumatismurile din spate, ca acuma. Încălzească-l, de partea mea, în veci, că io nu i-oi zăhăi în viața mea, cu toate că știu că-i arde inima să mă împac și împretinesc iarăși cu dînsul, dară io, de voi face una ca aceasta, voiesc nici să-mi mai zică oamenii pre nume, nici să mă numească de omenie, cum nici n-aș fi. Aceea hotărîre așa e tare în pieptul meu, cît de cite ori îi văd, de atîtea ori mai tare se învîrtoșează, și numai fierul o ar putea scoate afară. Și cine știe cite batjocori au vărsat asupra mea, nice nu mă va osîndi, care io le-am răbdat și le rabd cu o pațienție nespūsă, să nu zică oamenii că amîndoi suntem 2 oameni nebuni. Acuma s-au mai dumerit, cu nădejde ca să mă plece, precum știu din izvor limpede, de nu-și va dobîndi scoposul.

29

Ei acuma nu sunt acasă, că s-au dus luni la Turda. Pentru / aceea p[ărintele] Voinea au putut face vizite fără sfială din partea noastră. Cîndu-i va aduce d[racu] îndărăpt, nu știu, că nici nu-mi fac vorbă de ei *apriat* în viața mea.

Nu demult lui... [Rațiu] iară i s-au întîmplat o rușine la nas, că Efrem, îmblînd au să țipe pe Țirlea din Tiuș, au batăr să se facă popă acoloș lîngă dînsul, mult au învrăjbit pe oameni asupra parohului. La care Țirlea, mai pre urmă, nemaiputînd avea odihnă, venînd, a arătat vlădicului și Consistoriului o scrisoare autografă a lui Efrem, încă de cînd era în Seminaru și avea vrajbă cu Boer, în care Efrem scria lui Țirlea, atuncea fiindu-i prietin, cum el este „capul *factionis a se dictae Ephremianae*“⁴, cum că rectorul e așa și așa, om de *nimica*, și cum că *R[everendissimi]mus R[atiu] sub suis alis protegat et instiget ulterius*⁵ etc. Care întîmplare nu i-au prea căzut cu cinste, cunoscut fiind și mai

94

înainte că e ațîțatoriu asupra rectorilor. Efrem, săracul, ca opărit, de atuncea tace.

Scrii mai încolo despre trimisa în original scrisoare a lui... [Rațiu], pentru datoria ce are la d-ta. La aceasta te rog să nu uiți a-ți pofti originale contracturi, cînd vei plăti, a țî se trimite nu în *copie*, ci în *original*⁶. Și apoi vei afla pre dosul unuia niște însemnări, la care țî-oi răs-punde la vremea lor.

Iară încitu-i pentru alte înștiințări, cum pentru procesul d-tale cu sasi[i]⁷ etc., io la episcopul n-am fost, căce cînd au venit părintele Voinea la mine, d-lui fusese la vlădicul, la care au și prînzit, ci voi vorbi — cînd mi se va da privilegiu — de altă dată, cu toate că nu prea des îl cercetez, și togma de lucruri de a mele încă puține povestesc, cînd mă duc. Despre starea mea cu R[atiu] încă de la Paști n-am grăit nici un cuvînt.

29^v

Despre privilegiul Socie/tății negustorești de-acolo asemenea nu știu nimic mai mult decît mi-ai scris d-ta. Ba și din d. Budai, la Sibiu, încă am fost înțeles ceva, dară în foarte scurte cuvinte⁸. De va fi interesat tare spre a se face cunoscut, îl veți vesti, nu mă îndoiesc, prin organul gazetei d-voastre, de veți avea norocire să vi se sloboază⁹. În stilul acelor 2 numere, sunt căroră li se pare — după netezimea stilului ce se află într-însele, cu totul almintrilea decît în acum *Foaie de duminică* — a se bănuî, pe dreptate zicînd, c-ar fi peana d-tale¹⁰. Io nu hotărâsc nimic, numai atîta zic că, după a mea opinie, e cu mult mai vrednic decît a bietului Barac. Mi-au venit a rîde cînd marți ce trecu, deschizînd cuvertul, văzui schimbarea în titula *Foilor duminicii* și, curios oare n-au început mai de mult, am cercetat toate numerile semestrului al doilea, oare nu cumva n-am băgat io de seamă pînă acuma. Și apoi am văzut că no. 7 au început epoca nouă¹¹. Însă, frate, titula, titula pe-cincolo! Io mă tem [că] în text puțin se va fi schimbat, și acolo era capul lucrului. Io pentru interesul d-lui Orghidan zic, pre carele [il] cunosc atît de rivnitoriu, și-și periclitează banii, că ar fi bine să se îngrijească de alt redactor sau talmăcitoriu și să nu se uite că Barac e *talmăcitoriu ex offo*, că ex offo poate să fie talmăcirea cum va fi; sasi de acolo știu că nu caută mult la eleganție, ci să se uite ca să-și înmulțească prenume-ranții, și pre cari-i are să nu-i piarză. De va rămînea redacția tot așa, nu știu ce folos mult poate să pricinuiască *foaia aceea*. Numele proprie ale locurilor, persoanelor, așa le schimonosește sau, mai bine, le nemțește, cît stai să îngheți de multe ori cu lexiconul în mînă, și nu știi ce să gîndești. Ba, ce-i mai frumos, și englizește am / aflat într-un loc, și aceea cu slove! (pag. 42, col. a 2^a то СҮРНАМ; Мее сее унакее)¹².

30

Întru acest object io așa judec: cum că cuvintele și numele dintr-altă limbă, cînd le scriem cu literile obicinuite ale limbii aceia, trebuie să le scriem și noi cum le scriu auctorii lor, și atunci supunem că numai acela se va apuca a le ceti, carele știe și limba. Pentru ceilalți, destul e a însemna în parantes sau în notă adevărata pronunțatie. Iară cînd le scriem cu alte slove, negreșit că atuncea le scriem pentru toți cetitorii noștri, și atunci trebuie să scriem cum se grăiește, iară nu după cum se scrie în limba ace[e]a. Pentru aceea nu poți să nu rîzi și pre Țichindeal, cînd în fabulele lui asemenea aduce sentenții întregi dintr-alte limbi,

95

și, scriindu-le cu slove serbești, ține ortografia streină¹³. De care lucrare cu atita mai tare mi se pare c-ar trebui să ne ferim, dacă ortografia limbii din care cităm este încălțată, precum este a francezului și a englezului. Prin aceea un citator ca acesta numai se face de ris înaintea celor ce știu limba și văd că citatorul nu o știe.

De viersurile care le innădește să împle foaia, din care trebuie să aibă o grămadă de toată măsura, cum se va pofti, la întâmplare; încă am ris uneori, mai cu seamă de acele ce sună cam de amor, aducându-mi aminte că autorul, săracul, după vrsta și starea-i, cum auzeam, mai că și-o fi uitat ce leli de D-zeu-i acela. Unele-s ciudate, precum cel din pag. 24, unde comindă sărăcia de tovarășie, precum și altele, la care trebuie să rizi de absurde¹⁴.

30° Io aș zice, de-ați afla cu cale cuvîntul meu, că de vă va da D-zeu acea norocire să căpătați o redacție de gazetă / neatirnată de fleacurile săsești, să vă schimbați planul și, în loc de o coală de *Foaie de d[uminecă]* pe săptămîină, să dați 2 giunătăți de gazetă politică, și apoi de adaos întru toată săptămîina o 1/2 de coală de *Foaie de d[uminecă]* sau mai bine de o gazetă literară. Numai, cum am zis, 1° să vă îngrijiți de o mai bună redacție; 2° de o mai grabnică expediție¹⁵. Nu știu airea, dară la noi *Foaia* sosește tot la a 2[-a] săptămîină, *marți*, ca și scrisorile din Viena. Spre exemplu, no. 7 din 14 avgustie (așa zic brașovenii?) l-am căpătat în 24. În Sibiu le capătă cu o săptămîină mai curînd. Părintelui Manfi¹⁶ nu știu di ce nu-i trimiteți, că mă tot întreabă și le pofteste tare. Faceți omului astă desfătare, de i le trimiteți și lui, că alte cele nu poate ceti. Adresul faceți-l la Blaș, de se și duce la Sibiu cu vlădica, că e mai bine așa și le poate căpăta și în Sibiu, cercînd la postă. Și, exprese, te rog fă bine mijlocește să nu se uite.

De la București luai înștiințare că bietul *Sinai* la 21 mai s-au dat pămîntului și se vorbește că vor să întoarcă pre Trif de la Cernet în locul lui¹⁷.

Despre dinții rusului asupra românilor de-acolo cetește pre *Erdélyi Hiradó*, no. 18, de 2 săpt., pag. 138. Mie încă la 22 iulie mi-au fost scris de acolo, cum că în ziua trecută au fost o ceartă mare între boieri la Obșteasca Adunare, încît era să se bată; ci pricina încă era ascunsă, care acuma din *Hiradó* se știe¹⁸.

Pap Josephus de la Viena s-au dus la Criș să se hirotonească, și de acolo poate și în Italia. Topian au murit. În locul lui nu e hotărit încă nimenea, și almintrelea, fundația e în primejdie. Schimbări în est an puține vor să fie, că Coroian au căpătat grație încă pe un an la Fizică. Mesaroș asemenea, care acuma-și petrece pre vacație în Cut. De Moldovan nu știu. Despre Sacalai se vorbea să-l trimită la Medieșel, în locul lui Stoian, carele au murit, dar iară de tot nu se știe¹⁹.

Rămii cu toată dragostea, totdeauna ferbinte, al d-tale cinstitoriu,

Cipariu mpr. /

[Adresa:] Admodum Reverendo D[omi]no *Giorgio Baritz*, *Scolae Normalis Dacoromanae Coronensis Professori* D[omi]no sing[ulariter] colendo, ad *Coronae*.

¹ Ni se pare că *părintele Voina* este „preotul-cronicar“ Voina Pitiș, autor al unor interesante însemnări despre viața românilor brașoveni, în special despre cea bisericească (vezi *Candid C. Mușlea*, *Biserica sf. Nicolae din Scheii Brașovului*, vol. II, Brașov, 1946, p. 273 și 285).

² Vezi supra, I.

³ Vezi supra, I, n. 2.

⁴ „Capul așa-zisului complot efreman.“

⁵ „Reverendisimul Raț are să ocrotească sub aripile lui, și o să instige și pe mai departe.“

⁶ În august 1835 și aprilie 1836, Bariț a împrumutat de la canonicul Vasile Rațiu, contra chitanță, 30 de florini. Pentru că banii nu i-a restituit la timp, canonicul îl reclamă la Consistoriu. Reclamația a dat naștere la discuții meschine (vezi detalii la *Iosif Pervain*, *Studii de literatură*, p. 380 și urm.).

⁷ În general, sașii din Brașov nu au privit cu ochi buni înființarea, în 1834, a unei „școli naționale“ românești. Întăriți, ei s-au datat la provocări. La 1835, de pildă, tinerimea săsească l-a „terorizat“ pe dascălul Dimitrie Leca, iar peste doi ani cîțiva funcționari municipali îl brutalizează pe Bariț. Acesta îl informează pe episcopul Lemeni, care cere guvernului transilvan instituirea unei comisii de anchetă. Comisia a și fost numită. Chemat în fața ei, Bariț îi pretinde să nu absolve pe nici unul dintre vinovați de pedeapsa meritată. Există dcar o dreptate pe pămînt, care nu poate să fie încălcată de orice ins dispus să maltrateze oameni nevinovați. Mai pe larg, despre „procesul“ lui Bariț cu sașii la *Iosif Pervain*, *Op. cit.*, p. 384 și 395—396.

⁸ Este vorba, probabil, de un privilegiu acordat Gremiului negustoresc, constituit în anul 1830. Asociația urmărea sprijinirea pe toate căile a comercianților români din Brașov, frinați în activitatea lor de negustorie săsească.

Budai este Aron Budai, fratele lui Ioan Budai-Deleanu, care se stabilește la Sibiu, ocupînd un post important la Tezaurariat și în cadrul episcopiei ortodoxe de aici. A luptat cu un devotament exemplar pentru emanciparea națională a românilor ardeleni (vezi în acest volum și scrisorile lui constantin Papfalvi, nr. I, n. 7).

⁹ Bariț, Johann Gött și Rudolf Orghidan s-au înțeles, în iunie-iulie 1837, să ia *Foaia duminicii* din „mîinile bătrînului Barac“ și să publice în locul ei o gazetă „mai serioasă“. Bariț i-a împărtășit acest plan, în septembrie 1837, și lui I. Heliade Rădulescu (vezi *Iosif Pervain*, *Studii de literatură...*, p. 283).

¹⁰ Cu „cheltuiala“ negustorului Rudolf Orghidan, Bariț a scos în 3 și 10 iulie 1837, fără aprobarea oficialităților, două numere din *Foaie de săptămîină pentru Transilvania*. Extragem din *Înștiințare*, publicată în nr. 1: „Avem nădejde că vom face mai multă plăcere publicului românesc cetitoriu, dacă *foaia* aceasta se va împreuna cu *Foaia duminicii*, care de aici nainte va să slujască de adaos literal“ (vezi *Iosif Pervain*, *Studii de literatură...*, p. 286, n. 29). Cipariu se referă la cele două numere amintite. În ceea ce privește „stilul“, *nelezimea* sa nu depășea decît în mică măsură fluența limbii din revista lui Barac. Cităm: „*Bucium*. O răscoală urbarială a slujbașilor de aici, escată din nesupunerea lor cătră domnul locului, a dat pricină la o execuție militărească, care pentru nențălegerea ce domnea într-amîndoa părțile, nu s-au putut altfeli isprăvi, decît după ce treizăci de țărani slujbași fuseră răniți. Însă totuși, după aceea toate s-au pus la liniște“ (*Foaie de săptămîină pentru Transilvania*, nr. 1, p. 5).

¹¹ Inclusiv pînă la 7 august 1837, revista a purtat următorul titlu: *Foaia duminicii, spre înmulțirea cei de obște folositoare cunoștințe*; începînd cu data de 14 august, titlul a fost schimbat în *Foaie de duminică, spre înmulțirea cei de obște folositoare cunoștințe*.

¹² Exigent cu sine și față de alții, dar — în 1837 — lipsit de experiență în domeniul muncii redacționale, Cipariu, fără să țină seama de greutatea cu care avea de luptat Barac, îl judeca prea aspru. Mai înțelegător față de Barac, George Călinescu va spune, în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* (București, 1941, p. 123), că *Foaia duminicii* a fost o „revistă ilustrată cu minunate xilografii, cu literatură de senzație, mai ales tradusă“.

¹³ Dimitrie Țichindeal a tipărit la Buda, în anul 1814, cu sprijinul material al lui Hristofor Duca, un comerciant prosper, *Filosoficești și politicești prin fabule morale învățături. Acum întâia oară culese și întru acest chip pe limba românească întocmite*. Aici, la diferite pagini (44, 49, 106, 145, 161, 177, 188, 213, 251, 284 etc.), Țichindeal scrie, în chirilică: *Apodoria*, „bătrînul“ *Esiod*, „slăvitul“ *Virghilie*, „dulcele cântăreț“ *Horafie*, *Agathocles*, „craiu Siracuzei“, *Evipid*, „preaînțeleptul *Isiod* cel bătrîn“, *Dimonic*, *Vriarios*, „cel cu o sută de mini“, „din vremile lui“ *Matusal* etc.

¹⁴ Iată versurile în care Barac „comindă sărăcia de tovarășie“:

Cine umblă tot în cale
Cu carul nădejzii sale,
Un tovaroș bun să-ș ia.
Să-ș ia pe drum, lângă sine,
Pre sărăcia, că bine
Să va mîngăia cu ea.

(*Foaia duminicii*, sem. II, nr. 3, p. 24).

¹⁵ Din a doua jumătate a anului 1837, Bariț, Rudolf Orghidan și Johann Gött se înțeleseseră să facă demersurile necesare, pentru a putea scoate, în 1838, o *foaie literară și o gazetă politică*. Intervențiile nu le-au fost deșarte; dovadă sînt *Foaia literară* (nr. 1 a apărut la 1 ianuarie 1838) și *Gazeta de Transilvania* (nr. 1, în 12 martie 1838).

¹⁶ Ștefan Manfi, arhivarul, mai apoi secretarul lui Ioan Lemeni.

¹⁷ M. Sinai, dascăl la Sf. Sava, originar din Transilvania. Cipariu l-a cunoscut în timpul călătoriei sale în Țara Românească (august-septembrie 1836). S-au întîlnit de mai multe ori, discutînd probleme de politică internă, culturale și de literatură (vezi T. C i p a r i u, *Călătorie în Muntenia la 1836*, *Loc. cit.*, p. 370, 374, 378, 380 ș.a.).

¹⁸ Ședințele Adunării Obștești din 1836–1837 au fost, în general, furtunoase. Furtuna au dezlănțuit-o aderenții lui Ion Cimpineanu, conducătorul partidei naționale din Adunare, în chestiunea *articulului adițional*, în legătură cu care cităm din *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 989: „Pentru a crea dificultăți lui Al. Ghica [domn al Țării Românești între anii 1834–1842], opoziția a exploatat problema delicată a așa-numitului « articol adițional », a cărei soluție cerea tact și prudență din partea tuturor membrilor Adunării. În cursul negocierilor de la Constantinopol pentru confirmarea de către turci a *Regulamentului Organic* în 1833, ambasadorul rus a introdus unele modificări și întregiri [...] Textul astfel modificat cuprindea un articol adițional care limita puterea legislativă a principatelor, subordonînd puterii suzerane (Turcia) și protectoare (Rusia) orice modificare a constituției, ceea ce știrbea dreptul de legiferare al Adunării. Ghica ar fi voit să evite dezbaterile asupra « articolului adițional », dar planul său a eșuat: Adunarea a respins articolul adițional“.

Erdélyi Híradó, la care se referă Cipariu, apărea la Cluj. Ziarul avea corespondenți la București, ale căror nume nu le cunoaștem. În anul 1837, nr. din 2 septembrie (p. 130–140), ziarul a publicat informații ample despre lucrările Adunării Obștești, insistînd asupra dizolvării ei de către Alexandru Ghica, asupra mașinațiilor consulului țarist, baronul Rückman, precum și asupra memoriului prin care membrii „partidei naționale“ respingeau categoric învinuirea că ar fi desfășurat o activitate subversivă.

¹⁹ Pasajul cuprinde numele unor studenți și profesori blăjeni, mai mult sau mai puțin obscuri. *Topian* pare să fi fost un bursier la Sfînta Ecaterina în Viena, mort înainte de a-și desăvîrși învățătura. *Demetriu Coroianu* (*George Bariț și contemporanii săi*, II, p. 220; *Nicolae Comșă*, *Dascălii Blajului*, p. 73) a funcționat ca profesor de fizică la Liceul greco-catolic din Blaj între 1837–1839. *Atanasiu Mesaroș*, 1812–1863, originar din Ciumbud, a făcut studii la Aiud și Blaj. Asemeni multor tineri absolvenți de teologie, a fost o vreme profesor de „gramatiștii“ din Blaj (1836–1838), după care a trăit restul vieții ca paroh în Ocnișoara. Următorul pomenit, „Moldovan“ e memorabilul *Ștefan Moldovan*, 1813–1900, una dintre figurile luminoase ale confesiunii greco-catolice române. Născut în Ciucudiu de Cîmpie din preajma Turzii, a studiat la pîriaștii din Cluj și Bistrița, absolvînd teologia la Blaj. Între 1836–1838 e profesor de matematică la liceu, ipostază în care îl surprinde această scrisoare. În 1838 e trimis paroh în Ghirișul Arieșului (azi Cîmpia Turzii), iar la 1847 devine paroh și protopop al Mediașului. În această calitate a traversat evenimentele de la 1848–1849, în care s-a remarcat ca un patriot înflăcărat, ajungînd prefect. În 1852 trece la Lugoj, în funcția de canonic al noii dieceze, unde va rămîne pînă la moarte. Ștefan Moldovan a fost unul dintre cei mai buni prieteni și cores-

pondenți ai lui Bariț, de la el rămînînd o vastă corespondență (B.A.R., ms. rom. 999, f. 231–330), pe care o vom publica într-un volum următor. *Ioan Sacalai*, 1807–1860, a fost profesor la gimnaziul blăjean o perioadă mai lungă — 1829–1840 — deși cu intermitență. Numele lui — spre deosebire de ale celorlalți — figurează și în șematismul oficial al Transilvaniei: *Calendarium novum et vetus ad Annum bissextilem MDCCCXXXVI... in usum M. Principatus Transilvaniae...*, la dascălii gimnaziului, alături de Macedon Pop, Mihai Ambroziu Elekeși, Nicolae Iovian, Samuil Pop și Grigore Moldovai. Este vorba, se pare, de o mai masivă trimitere a unor profesori supranumerari la parohii, fapt pe care Cipariu ține să i-l semnaleze lui Bariț.

Fundația de care amintește Cipariu în legătură cu studentul mort Topian fusese instituită în secolul al XVIII-lea, pentru un număr limitat de bursieri români greco-catolici, trimiși să își desăvîrșească studiile teologice la Viena.

VIII

Blaș, 11/23 nov. (1)837

Prietine!

De mult trebuia să-ți răspunz la scrisoarea d-tale cea mai din urmă, precum știi — de bună samă — că aștepți, însă pînă acuma n-am voit a te înștiința numai pre giurățate despre cele ce dorești, ci voiam să-ți răspunz deplin. Acuma însă, avînd acest privilegiu, deși nu deplin, dară ca să nu te urăști a aștepta, și pre giurățate încă te înștiințez.

Mai 1^{tu}, cum că cetîndu-se răspunsul d-tale, ca la 2 săptămîni după ce au sosit, s-au hotărît ca d-ta să plătești datoria, iară pentru ajutorul părintelui d-tale se va vedea dacă-și va așterne însuși rugăminte. Bine ar fi fost să-ți trimită rezoluție, însă știi cum se întîmplă citeodată la noi: au nu se hotărăște lucru răspicat, cit notariul să știe preste tot și în toate părțile de ce să se ție, sau s-au socotit a nu fi de lipsă, supuindu-se că și almintrilea vei auzi d-ta ¹.

2. Cum că la două săptămîni, altele, i s-au și plătit creditorului suma întreagă de 24 f. C.M., nevrînd *per partes* ² a primi, și așa am pus dintr-al meu acei 20 f. C.M. ce lipsea, pentru d-ta. Carii în figura / Consistoriului i-au dat d. Crainic, după ce au pus gios obligatoriile în original, care încă pînă astăzi tot la d. Crainic sunt, și mi se pare că ar mai avea lipsă de dinsele. Însă d-ta despre această parte ești chit ³, și așa ai scăpat din mîna unuia și ai căzut în mîna mea, carele numai te vei trezi că-ți trimite o jucuție pe cap și te vei goli de tot ce ai, de cumva ești de așa sărac, cit să n-ai mai mult decit cu citu-mi ești detoriu. Însă nu-i grabă. D-ta fii bun înștiințează-mă mai înainte, de voiești să plătești la d. Orghidan pentru prenumeranții foilor, ca așa, cînd ne vom trage sama, să putem a ne înlesni unul pre altul, trimițîndu-mi conto de la dînsul pentru citi ai plătit. Fii bun înțelege-te mai întii cu dînsul și-mi dă răspuns, ca și io apoi să-ți știi face conto ⁴. D-lui d. Orghidan nu m-au înștiințat oare trimis-au la toți aceia exemplare din foi pentru citi am scris. Că știi bine că încă astă-vară țu-am fost scris că Manfi nu capătă, și io — ducîndu-se la Sibiu — încă nu știi de capătă de-atunci încoace au ba. D-lui ar face foarte bine să mă înștiințeze îndărăpt despre numărul și numele acelor cărora le trimite novelele și pentru carii să primesc banii. Că almintrilea se pot face greșeli, precum din adusa pildă se vede.

32° Întrebă însă, mă rog, și aceea, de au de gînd a mai continua și pre anul viitoriu, și să facă înștiințarea curînd, că anul se sfîrșește și de-amîndouă părțile este bine să știe / carii ce au de a aștepta înainte. De veți dobîndi slobozenie de a putea da și politică afară, negreșit că pnumeranții, de nu se vor înmulți, *saltem*⁵ nu vor scădea. Almintrilea, cu Barac nu știu cum vă veți mai spăsi⁶.

Pentru *Cuvîntare*-ți mulțămesc în numele tuturor, însă io unul afară de titulă și de programă nu o am cetit într-adins, ca să nu-ți trebuiească a-ți da răspuns la delicata întrebare sau problemă ce mi-o ai pus. Mai tîrziu o voi ceti și-ți voi da răspuns, însă numai după ce se va alege, avea-veți licenție de gazetă politică au nu. Programă însă-ți mărturisesc că prea mult făgăduiește, decît un om în ce tip să poată împlini? Aceasta judec și io și alți prietini ai domniei-tale. Și vezi să nu faci impresie rea, voind a face bună. Însă, să lăsăm⁷.

R[ățiu] este foarte necăjit și pentru că s-au cetit răspunsul d-tale înaintea Consistoriului, în care i se pare că l-ai vătămât în expresii, și pentru alte. Și d. Crainic este obiectul cel mai întii al izbîndei, de va putea, de nu, d-ta și io. Firește, poți înțelege că n-ai scăpat atunci de epiteturi frumoase de ale lui, că încă n-au putut mistui scrisoarea d-tale cea din anul trecut⁸.

Mă rog întrebă — era să uit! — pre d. Orghidan, nu i-au sosit pachetul de cărți, știi cel din Țeară, rătăcit? Romanov mi-au fost scris că, de-l va căpăta amină, mai că la d-lui îl va trimite. Aibi grige⁹. *Alias plura*¹⁰; io-s cam bolnav — de inimă; *utroq[ue] sensu*¹¹.

Cipariu mpr.

33 P.S. De poți nu-mi prăpădi scrisorile, că io nu-mi țiiu copie. / [Adresa:] Reverendo Domino *Georgio Baritz*, Scholae normalis Valachicae Coronensis Ludimagistro etc., D[omi]no plurimum colendo, ad *Coronae*.

¹ Silit de împrejurări vitrege pentru el, Bariț a împrumutat în 1835—1836, din „casa Capitulului“ și de la canonicul Rațiu, 30 de florini. Pentru că nu a restituit banii la timp, canonicul Rațiu — îndrăjit împotriva lui Bariț din motive de ordin personal — îl reclamă la Consistoriu. Acesta îi cere, în 2 august 1837, să-și lămurească situația. Răspunzînd Consistoriului, Bariț arată că 10 florini au fost „replătiți“ de către profesorul Ioan Rusu. În ceea ce privește restul de 20 de florini, roagă Consistoriul să aprobe ca ei să fie achitați de către tatăl său, Ioan Bariț, preot în Petridul de Mijloc. Dacă cererea i-ar fi respinsă, tot Rusu va plăti integral împrumutul buclucaș. Detalii la Iosif Pervain, *Studii de literatură...*, p. 380 și urm.

Notariul Consistoriului era, în 1837, Simion Bărnuțiu.

² „În rate“ (sau: cu țiriita).

³ În original: *quită*.

⁴ Mai cu seamă de la 1834 înainte, Rudolf (Radu) Orghidan, negustor cu veleități de Mecena al mișcării culturale brașovene, susține bănește inițiativele lui Johann Gött pe tărîmul presei germane, precum și pe ale lui Ioan Barac și Bariț de editare a *Foii duminicii*, *Foii literare*, *Foii pentru minte, inimă și literatură* și a *Gazetei de Transilvania*. Nu o dată, însă, Orghidan și-a arogat merite aparținînd altora.

⁵ „Măcar“, „cel puțin“.

⁶ Vezi supra, VII, n. 12.

⁷ Bariț tipărește, în 1837, o *Cuvîntare școlastică la examenul de vară în școala românească din Brașov, în Cetate*. Aici el a dat și *Programa pregătitoare pentru „comerciu“*.

Ea propunea, între altele, ca în „clasul al 4-lea sau pregătitoriu de comerț“ elevii să învețe „elementurile aritmeticii“, istoria „naturală“ și universală, gramatica latină, „confepturi de corespondenții și alte scrisori, românește și nemțește“, „inceputuri de dopie, cu deprinderi de tablă, după Jöcher“ (vezi Iosif Pervain, *Studii de literatură...*, p. 399 și urm.). *Programa* i s-a părut lui Cipariu prea temerară, Dar, îndrăzneț între îndrăzneți, Bariț o va realiza pînă în anul 1845, cînd renunță — din motive bine întemeiate — să mai fie profesor la școala negustorilor români brașoveni, înființată în 1834.

Trunchiat, citatul, de la *Programa* pînă la „a face bună“, îl dă și Vasile Netea (vezi *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, București, 1966, p. 64). Îl reproduce după *Tribuna poporului*, deci după G. Bogdan-Duică; acesta, deși exigent cu alții, transcria uneori corespondența scriitorilor ardeleni cu erori supărătoare.

⁸ Vezi supra, n. 1.

⁹ Timotei Cipariu, se știe, a fost primul nostru mare bibliofil. Patima sa bibliofilă a fost cercetată competent de Sigismund Jakó, istoric clujean, în mai multe studii, de exemplu, în *Bibliofilia lui Cipariu*, Cluj, 1967 (extras din *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, vol. X). Printre cei care l-au ajutat masiv să achiziționeze cărți rare se numără și Iosif Romanov, vestit librar bucureștean.

¹⁰ „Altă dată [cu alt prilej], mai multe“.

¹¹ „În dublu sens“ (adică: e bolnav de inimă și trupește, și sufletește).

IX

Blaș, 26 dec. [1]837¹

Frate și domnule redactor!

Să mă ierți că togma în linea cea dintîie îndrăznii a pune un nume care, cu toate că după întreprinderea ce ai luat asupra domniei-tale pe drept ți se cuvine, însă prè lesne ai putea să-l primești în nume de rău de la un prietin, despre care ai avut de-a pururea nemișcată învingere în inimă cum că te iubește și, prin urmare, nimic nu aștepti mai puțin decît un cuvînt de ris sau defăimare. Și togma așa voiesc, să primești și cuvîntul acesta ca un cuvînt nu de ris sau defăimare, ci ca unul ce ți-l poftesc să-l porți așa de fericit și mulțămit², precum aș dori însumi pentru persoana mea, cînd aș fi întru asemenea peristase. Adevărat, o grea povară, în tot înțelesul cuvîntului, ai luat prin aceasta asupra d-tale, o povară însă care cu atîta va să fie mai cinstită pentru d-ta, cu cît vei avea norocirea de a [o] purta cu mulțămire de obște. Io nu cunosc, adevărat, *in praxi*³, ce este o redacție, că nu am fost nici însumi o astfel de persoană, nici batăr vreo cancelarie de redacție n-am văzut niciodată, însă, după cîtu-mi ajunge puținica priceperea mea, precum am zis, mi se pare că nu greșesc de am numit-o povară, și poate pentru d-ta încă poate să fie o povară și mai grea decît pentru alții.

Sunt redacții în care unul sau mai multe persoane sunt numai cu acea grige însărcinate, ca lucrurile de la împreună lucrătorii și corespondenții săi să le judece / de sunt vrednice să intre în foile lor au nu. Și pentru ace[e]a nu este de lipsă alta, decît să aibă un tact așa de delicat, cît să cunoască și priceapă⁴ cu scumpătate ce poate să placă cetitorilor săi și ce poate să ajute la ajungerea scoposului ce și l-au pus înainte. Sunt însă altele care nu numai trebuie să judece, ci togma însuși să-și lucreze articulele ce vreau să le împărtășească cu cetitorii lor. Și aceste sunt întru adevăr mai mult auctorii decît redacții, și pentru

aceea și mai cu greutate, pentru că lucrul altuia mai lesne este de a-l judeca cu mult decît pre al său însuși. Eu despre redacția d-tale nu știu ce se ține de clasul întâi au de al doilea, pentru că deși am semne de a judeca cum că ești în corespondenție cu mulți bărbați învățați, ce-ți vor fi făgădui a lor ajutorință, dară totuși apriat nu știu pînă unde se întinde acea incredințare a d-tale pentru astfel de făgăduință. De ai însă îndestulată acea incredințare, eu te fericesc și toate poftele mele pentru d-ta și gazeta d-tale pre scurt întru ace[le] se cuprind, ca să le poți judeca ale acelora lucrări cu toată acea răceală și securitate a tactului, care spre întinderea și sporiul acelor foi cel mai dorit efect să tragă după sine. Întru o stare ca ace[le]a nici poci alta vedea mai de folos și de lipsă decît să fii imparțial, să nu cauți la persoana auctorului sau corespondentului d-tale, de are nume mare de învățat, de-ți este pretin sau cunoscut, de te-au rugat într-adins să-i treci articolul în foaia d-tale întru toată întîmplarea — fie bun, fie rău — și să îți totdeauna înaintea ochilor starea cetitorilor d-tale. Sunt aceștia învățații neamului nostru? Negreșit că atuncea vei trebui, cu notiții literare de cel mai înalt interes, să-i faci cunoscuți, iară de sunt aceștia de clasul mai de gios, numai cu înștiințări după priceperea lor vei putea să-i împărtășești, care să le înțeleagă și să fie după gustul lor. În / țările noastre, unde partea cea mai mare de obște este mai neimblată în literatură, ar fi o greșeală mare a se îndrepta după tonul foilor dintr-alte țări care, în starea culturalei literale, stau pe o treaptă cu mult mai înaltă decît a noastră. Și mi se pare că frații nostri unguri nimic n-au greșit mai tare, decît că la aceasta n-au băgat de seamă.

34^v Înșă de cumva făgăduințele ce ți s-au făcut d-tale sunt încă numai făgăduințe și trebuiești însuși să-ți lucrî articulele, atunci n-am decît să-ți poftesc o pațienție și o neosteneală nepregietată. Fie însă cum va fi starea d-tale, știu că mai întii vei să întîmpini multe greutăți, dară am nădejde că cu vreme vei să le învingi pre toate.

Acestea sunt ideile mele în genere, iară la speciale a mă slobozi, deocamdată-mi este cu neputință, pentru că — cum zisei — starea lucrului nu-mi este de prisos cunoscută. Poate mai tîrziu mă voi putea declara mai apriat. Întru care, a mele observații le vei socoti însă numai ca părerile unui om singur, iară nu ca o judecată de obște sau datătoare de ton ⁵.

Întru celelalte-ți trimit cu aceștia privilegii și înștiințarea despre prenumerații de aicea: d. *Crainic*, *Alutan*, *Alpini* și *Boer* ⁶, carii cu drag s-au subscris. D[omnul] Alutan mai întii, și neimbiat de mine, mi-au trimis întru aceeași zi cînd au luat înștiințarea d-tale poruncă ca să nu-l uit cumva afară; d. Alpini însuși au venit acasă la mine de m-au rugat; d. Crainic te iubește mai tare decît să nu te ajute. Încă și *Manfi*, pre carele-l uitasem. Ceilalți au pentru una, au pentru alta nu vreau să se mai prenumere, nici unul însă din ceva minie sau ură asupra persoanei d-tale, care o cinstesc, ci, precum mi se pare, întru adevăr, ca să nu cheltuiască. Unii m-au și tîmîndat mai mult cu înștiințarea lor, de unde nici am putut așa în grabă a-ți răspunde precum aș fi vrut, sau au fost de lipsă. Fr[atele] *Moldvai*, pre carele-l știu că este împovărat cu o fami-

lie grea, ar fi bucuros și el a se prenumera, dară zice că n-are putere. Înșă, cînd ai putea scoate de la *Jaksi* detoria de 11 fl. W. ce o are la dînsul, ar fi prea bu/curos să-i trimiți pentru dîșii gazete, că zice cum că celălalt florint l-ar face cum ar putea, de ți l-ar trimite. D-ta vei ști mai bine de poți să faci aceasta au nu.

Ieri togma am primit și a doua scrisoare-ți prin feciorul cel de-acia, Barna, mi se pare, cu numele, lingă care sunt alăturate și alte două scrisori pentru familia d-tale, care io în lipsa altui privilegii, precum poftești, le voi trimite pre postă și deodată și un *țol* cu o păreche de nădragi. Pre același expres îți voi trimite *Conversations Lexiconul*, care în zilele trecute mi-au sosit, cele 6 tomuri de pre urmă ⁷.

Alte noutăți pre la noi nu poci să-ți scriu, decît că tot vrăjbi preste vrăjbi se scoală, omul acel cu inimă bună de-a pururea hîrîindu-se și semînd neghină ⁸. Episcopul se arată nemulțămît cu oamenii de aicea foarte, de unde nice vră să aștepte Anul nou. Lucru slab, adevărat, de la un cap mai mare, că nu-și poate pune în rînd și în ascultare turma, acuma pre unul ascultînd, acuma pre altul, și mai pre urmă neștiind ce să facă. Înșă io nu-l plîng mult, dacă nu știe ce să facă.

Deosebi a ți le scrie, nu mă simț în putere a ți le înșira și ar cuprinde o scrisoare mai lungă decît oricite ți-am scris pînă acuma. Poate prin expres ceva ți-oi scrie mai mult.

Moldovan ⁹, profesorul, au cerut și au dobîndit de la vlădicul Mediașul și vrea să ieie pre fata lui Poria de-acolo. El mai pre urmă mi se pare însă că-și va împuti numaidecît brînza cu R[ățiu], că așa stă bine și-l îmbie cu nepoată-sa și-i făgăduiește cite și mai cite. El nu vrea să o ieie, au că nu-i place, au și poate numai pentru că știe că nu-l va lăsa vlădicul. Înșă lui R[ățiu] tot nu s-au declarat apriat, ci-l ține în nădejde, și mai pre urmă, cînd se va declara, cum am zis, își vor împuti brînza. Capătul lucrului va fi curios, oricum.

Mai pre urmă, poftînd un An nou fericit d-tale și prietinelor, tuturilor, rămii, cu toate cunoscutele afecții prietenești, al d-tale de-a pururea cinstitoriu,

Cipariu mpr. / 35^v

¹ Foaia 34 este deteriorată; de aceea, a trebuit să operăm anumite întregiri. Nu știm dacă ele sînt întotdeauna potrivite, dar completările noastre par să fie, totuși, în spiritul originalului probabil.

² Cipariu scrie: *multimil*. Era poate mai indicat să optăm pentru *mulțămil*, nu *multumil*.

³ „Din experiență“.

⁴ În original: *pricepe*; considerînd această formă drept o scăpare de condei, am scris *priceapă*.

⁵ La 9 decembrie 1837, Johann Gött și Bariț semnează și tipăresc o *Înștiințare literară*, un prospect. Ea cuprinde două pagini, în care semnatarii anunțau apropiata încetare a *Foii duminicii* și înlocuirea ei cu *Foaia literară* (la 1 ianuarie 1838); noua revistă „păste puțin [...] se va împreuna cu *gazeta politică* românească, care, pentru niște stări împrejur opăcitoare, îndată la începutul anului nu va putea ieși, ci puțin după aceea“. *Înștiințarea literară* mai schița și „planul“ *Foii literare*: „Planul *Foii* noastre literare [...] unui român nu-i va fi greu de a-l gici. Și, ca să lăsăm de o parte altele, care s-ar ținea de alegerea materiilor ce vor să intre la această foaie, sîrguința noastră cea

mai nepregetătoare va fi a împărtăși cit să poate pă cititorii noștri din M[area] Monarhie cu sporiul ce îl fac românii în cele două provincii vecine în toate ramurile literaturii, și iarăși pentru dinșii a scoate la vedere și pă ceriul românesc felurimi de șene istoricești și naturale din clasică noastră Transilvania. Care probleme credem că nu le va socoti nimenea de ușoare.

Pentru aceasta, cea dintii și mai ferbinte a noastră cerere cătră toți literații noștri va fi ca, pe lângă corespondenții ce-i vom avea, să nu-și pregete nici unul a trimite cite ceva din rodul cetăniții, cunoștiințelor și a geniului său la foaia noastră. Noi toate le vom primi cu mulțămă și recunoștiință, în numele întregii nații.

Bariț a trimis *Înștiințarea literară*, între alții, și lui Cipariu, căruia lectura ei i-a prilejuit impresionantele reflecții din această scrisoare. Importanța lor trebuie să fie neapărat subliniată, pentru că ele avertizează asupra rolului jucat de Cipariu în orientarea primilor pași ai lui Bariț pe tărîmul publicisticii românești din Transilvania.

⁶ Simion Crainic, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XV, n. 3; Constantin Alutan, a cărui biografie vezi-o infra, scris. LVII, n. 2; Constantin Alpini, vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 11; canonicul Ștefan Boer, despre care vezi *Ibid.*, nr. VII, n. 8.

⁷ Vezi supra, III, n. 7.

⁸ *Omul acela cu inimă bună* este înrăitul canonic Rațiu.

⁹ Ștefan Moldovan, despre care vezi supra, scris. VII, n. 19.

X

Blaș, 9/21 ian. [1]838

Frate Bariț!

Cu prilejul acesta — precumu-ți scrisesem în zilele trecute, de ai primit pînă acum scrisoarea mea cea din urmă — trimit d-tale cele de pre urmă 6 tomuri din *Conversations Lexicon*, în foi, precum l-am căpătat, a cărora preț, în 12 f. C.M., vei fi bun a-i adaoge la cealaltă sumă mai dinainte. Vei vedea dintr-insul cum și literații Germaniei, carii atîta se fălesc cu a lor universalitate și întemeiere preste vecinii lor cei de preste Ren, încitu-i pentru cunoașterea stării românilor, după atitea călătorii ce au făcut și fac pînă astăzi prin ale acestora pămînturi, nu multă pricină au de a se făli. Și, de ar trebui să judece omul și despre celelalte articole, pentru alte țări și popoară, după adevărul articolelor despre români, mai că nu știu ce ar rămînea, despre care să se încrează în relațiile lor. Io, despre mine, mi-aduc aminte că, în deosebite cărți și jurnale, mai învățătoare și mai adevărate înștiințări am cetit despre starea noastră și a pă/mînturilor noastre, de cum văz aicea însemnate. Dară nu mă mir mult, cînd văz că și întru alte, despre alte lucruri mai cunoscute, încă se află greșele nesocotite. Pildă să fie în descrierea familiei noastre cei împărătești, că între toate numele acum domnitorului împărat, pre atunci numai prinț moștenitoriu, numai acela l-au lăsat afară carele-l poartă în întiul loc, adecă *Ferdinand* ¹.

Pentru *Gazeta* d-tale, socotesc, nu ar strica ca [să] ții un cehi lăutoriu aminte asupra jurnalului *Allgemeine Zeitung* și *Ausland*, care amîndouă ies în Augsburg, la Cotta, și-ntru care multe interesante notiții se află pentru români și țările lor, precum este călătoria lui *Demidof* în anul trecut de la Giurgiul la București, în *All[emeine] Zeit[ung]*, cu toate că într-insa se află prea multă poezie ². Așa și în *Ausland* ace-

luași an, în luna lui noiembrie (mi se pare), au ieșit descrierea unii călătorii prin țările românești la anul 1836 ³. De le poți avea, socotesc că ar trebui întoarse românește și, cu însemnările ce ar fi cuviincioase, a le publica. Poate prin acele mulți s-ar deștepta la asemenea sau mai bune înștiințări să deie afară.

Lîngă prenumeranții sau, mai bine, subscribenții foilor d-tale adaugă și pre fr[atele] Dem. *Coroian*, profes[or] de fizică / și succesor al d-tale, pentru *1^{lea} semestru*.

Bine vei face dacă, cu începutul anului acestui, vei trimite contul poftit, ca să ne descurcăm pretensiile cit mai în grabă, cu toate că, deși vei rămînea ceva datoriu d-ta, nici io, nici de voi rămînea io, d-ta, vom fi așa de strașnici cum sunt ai noștri prietini și de binevoitori patroni, pre carii i-au mîncat lupul.

Episcopul, carele atîta larmă făcu că se va duce și se va duce la Sibiu cit mai degrab, atîta s-au grăbit de tare, cit pînă ieri dimineață n-au plecat. Însă și acum cam mîhnit, cumu-i știi năravul, măcar s-au mai fost muțiat.

R[ățiu] te-au dat la vlădicul, să-i deie satisfacție, că di ce i-ai răspuns așa în scrisoarea-ți din urmă, la Consistoriu. Mai virtos i-au căzut greu c-ai scris cum că *non magna arte opus erat ad mutuum illud levandum*, cu toate că dînsul întrebuintase frazul acela în ponoslu[!] asupra-ți, la Consistoriu dat ⁴. Mi se pare că nu poate suferi să atingă cineva de relațiile de le-au avut cu nefericita acea familie. Oh, oh!

Aug. Ladai îți trimite o scrisoare cu niște viersurele, tipărite la ziua vlădicului. Auctorul lor e *Turc*; feciorul e cu ingeniul, pagubă numai că nu-i mai așezat ⁵.

Întru celelalte cu dor așteptindu-ți *Gazeta*, ca să o văz ⁶, și pof-tindu-ți tot binele, rămîi al d-tale cînstitoriu,

Cipariu mpr./

[Adresa:] Admodum Reverendo Domino *Georgio Baritz*, in Scholis normalibus valachiis Coronensibus professori etc. D[omi]no sing[ulariter] colendo. Ad *Coronae* Cu un pachet de cărți.

¹ Despre *Konversations-Lexikon* vezi supra, III, n. 7. Deși scoasă de o editură celebră (Brockhaus), această enciclopedie nu se putea „făli“ deloc, cum bine remarcă Cipariu, cu datele privitoare la românii din Transilvania, Țara Românească și Moldova. De pildă, colaboratorii la enciclopedie susțineau, în lăudatul secol al XIX-lea, că Transilvania era locuită de trei națiuni recepte (*uniti*) și de alte națiuni — *tolerati* (români, armeni, greci, moravi, polonezi, ruși, bulgari, sirbi, evrei și țigani). Dintre tolerați cei mai numeroși erau românii, alcătuiți din *proprietari de pămînt și popor de rînd*, popor „ăusserst roh und unwissend“ (vezi vol. X, p. 239—241). Inepții se debitau și pe seama românilor din Țara Românească (vezi vol. XII, p. 35—37). Ei constituiau, după Brockhaus, un amestec de albanezi, daci, bulgari, slavi, goți și romani. De remarcă, nu se remarcă prin nimica; aveau doar defecte (fizice, morale și intelectuale), cu nemiluita.

Nedreptățit în enciclopedie este și Horea (Niklas Urss), prezentat ca un ambițios torturat de visul de a ajunge „König des Landes“. Localitatea Brad este confundată cu bradul, datele succinte despre răscoală sînt tendențios interpretate etc. (vezi vol. V, p. 388—389).

² Sub titlul *Anatol Demidoffs und seiner Gefährten Reise nach der Krim*, ziarul *Allgemeine Zeitung* din 1837 (nr. 262 și 263) a publicat în două suplimente (*Ausseror-*

dentliche Beilage zur „Allgemeine Zeitung“, nr. 461 și 462) începutul jurnalului de călătorie al lui Anatol Nicolaevici Demidof, precum și impresiile sale despre Țara Românească și Moldova.

Fie că nu a avut la îndemână *Ausserordentliche Beilage...*, fie din lipsă de timp, Bariț nu a dat curs sesizării lui Cipariu. Abia peste cîțiva ani, în 1840, el va retipări din *Dacia literară*, în *Foaia pentru minte, inimă și literatură* (nr. 48, 49 și 50), paginile lui Demidof privitoare la români, împreună cu reflecțiile pe care acestea i le-au trezit lui Mihail Kogălniceanu. Tinărul editor al revistei ieșene îl traducea pe Demidof din franceză.

³ Nu putem preciza despre ce călătorie este vorba, pentru că din colecția ziarului *Ausland* cercetată de noi lipsesc ani întregi, inclusiv anul 1837.

⁴ „Nu era nevoie de nu știu cită artă, ca [lucrul] acela să fie lămurit prin bună înțelegere“ [între cei în cauză]. *Lucrul acela* înseamnă aici urita încurcătură generată de legăturile amoroase ale canonicului Rațiu cu Anica Mureșean (vezi supra, I, n. 6), precum și disensiunile dintre Bariț și Rațiu.

⁵ *Foaia literară* nu a publicat *viersurile* lui Turc; presupunem că Bariț, spre deosebire de Cipariu, a considerat că *feciorul* nu are *ingeniu* poetic. Tirziu, în 1879, Constantin Papfalvi își va aminti (vezi în acest volum scrisorile lui către Bariț, nr. XII) de versurile lui Ioan Turcu de la Boboteaza anului 1838, cu aceeași observație că a fost un tinăr genial, despre care Vasile Pop ar fi zis că „nice Vergiliu a putut să scrie altcum“.

⁶ Cipariu aștepta cu dor apariția *Gazetei de Transilvania*, al cărei prim număr poartă data de 12 martie 1838.

XI

Bl[aj], 12/24 ian. [1]838

Domnule redactor!

D-ta te văz a te ponosului asupra nestatorniciei ortografiei noastre, că ea este atît de osebită mai pre cit este numărul scriitorilor ¹. Să am iertare că io nu mă simț întru acest obiect cu totul de o părere cu d-ta și că trebuie să mă împrotivesc. Nu mă îndoiesc că bucuros vei asculta și pricinile mele ce le am, ca așa mai bine să poți judeca de am io drept sau d-ta. Și pentru ca pre scurt să-mi isprăvesc scrisoarea, te rog să arunci ochii puținel la corespondenția de supt n° IV, carea se pare a pofti ca în foaia d-tale să se păstreze și dialectele românești ². Și cum socotești d-ta că se vor putea acelea păstra, de nu se vor serie după cum se grăiesc? Stilul poate și trebuie fieștecare scriitoriu să-l aibă osebit de al altora, că nici este cu puțință almintrilea, iară ca scriitoriu să-și îndrepte graiul (pronunția) almintrilea de cum este obicinuit și să urmeze pre al altora, mi se pare că nu se poate pofti cu dreptate. Dimprotivă, judec io, că ar fi cu totul de lipsă să se lase în voia fieștecăruia să urmeze graiul care-i mai place. Pagubă numai că în alfabeturile / cu care trăim nu avem atîtea slove sau litere, cite ne sunt de lipsă spre însemnarea tuturor sunetelor ce se aud în toate dialecturile noastre.

Io aș vrea ca un scriitoriu — mocan, cîmpean, mîrginean etc. — să scrie togma mocănește, cîmpenește, mîrginenește. Și pentru ce să scrie el bucureștenește au moldovenește? Au venit-au la adevăr cum că bucureștenii, moldovenii etc. au întru toate mai bună și mai românească pronunția decît mocanii și ceilalți? Io mă îndoiesc foarte. D-tale, ca unui ardelean născut, nu am lipsă de a-ți aduce pilde din dialectele Ardealului, dar nici aș putea să însemnez multe din sunetele

pronunției unora vițe de oameni din Ardeal, care cu toate că sunt improtiva pronunției cei din cărți, pot însă să fie așa de vechi și pentru un filolog așa vrednice de băgare de seamă ca și celelalte oricare. Cetească cineva, de nu au auzit pre țințari grăind, gramatica lui Boiadgi ³ și va afla că sunt unele tipuri de grai din Ardeal, deși neobicinuite în cărți, dară obicinuite ramului acelu mare de români preste Dunăre. Și de unde vine această potrivire între ramuri așa depărtate de laolaltă și fără comunicație? Au nu dovedește aceea că astfeli de graiuri deosebite sunt mai vechi decît ieri, alaltăieri? /

38^v

Altă întărire aflu în părerea mea în istoria limbilor tuturor neamurilor. Nici una nu și-au ținut statornică ortografie, dar nici au putut. Nici însuși a latinilor. Alături cineva legile a 12 Table cu scrisorile lui Cicero sau oricărui roman. Grecii cite dialecturi, atîtea ortografii au avut; așa și franțozii, englezii, nemții, pînă și ungurii.

Cu cuviință este ca în ortografie să se unească numai cei ce într-un tip grăiesc. Bucureșteanul urmeze-și dialectul său și ortografia fie-i potrivită cu acela. Moldoveanul, ardeleanul asemenea. Toată pretensia dimprotivă mi se pare un mic despotism, și imitarea, lucru de slugă, nu de om slobod.

Noi nu trebuie să ne temem că, de vom urma osebite ortografii, nu ne vom înțelege. Mulțămită sfîntului și firei neamului nostru, că nu slobozim prea lesne la innoiri. Încă un ponoslu ca acesta nu mi s-au întîmplat să auz. Teamă-se nemții și alte neamuri, a cărora limbă mai atîtea dialecturi are cite sate, orașe sau provincii. Români se înțeleg din orice corn de lume să fie.

Una socotesc de lipsă, însă și aceasta nu așa cît să nu poată a se lăsa fără păcat, adecă ca scriind / să nu scriem și ce nu grăim. Almintrilea, în numele Domnului, meargă tot omul pre calea care-i mai place, numai să ajungem cu toții la aceeași țintă deobște, la — nu știu cum să o numesc — *procopsire, cultură, civilizație, luminare*, oricum numai să fie folositoare ⁴.

39

Aceste sunt pricinile mele pre scurt, și d-ta ai voie slobodă din partea mea această a mea scrisoare, de o vei socoti vrednică, a o trece în foaia d-tale, însă fără numele meu, care la hotărîre nimic nu ar ajuta ⁵.

Almintrilea, cu toată cinstirea rămîind al d-tale prietin și frate,

C. mpr.

P.S. La noi aseară s-au simțit un cutremur de mai multe minute, legănătoriu, nu scuturînd, după 1 pătrariu la 9 ceasuri, togma fiind la cină. Pagubă sau semne stricătoare nu s-au simțit, iară anecdote curioase, ca totdeauna.

Socotesc că vei fi primit cele 2 mai dinainte ale mele scrisori. Fii sănătos. Noi suntem mulțămîți cu foaia d-tale. Poftim asemenea de-a pururea urmare.

Idem mpr./ 39^v

¹ În primul număr al *Foii literare* (1 ianuarie 1838), Bariț a publicat și articolul intitulat *Traducerea* (p. 4-7). Aici, într-o notă (vezi p. 4), el scria: „Nu geniul, și la limba noastră încă și cu vestmintul cel din afară, cu ortografia! Dar unde avem noi ortografie statornică? Este de mirare ce galimatias se face la noi în ortografie; mai cîți scriitori, atîtea moduri de a scri, un lucru care ne va sili să vorbim cît mai curînd mai pe larg despre dînsul“. Cipariu se raportează, cu siguranță, la această notă.

² Bariț a expus „programa“ *Foii literare* în nouă scrisori, atribuite unor personaje boierese, *Scrisoarea unui bărbat serios*, *Scrisoarea unui umorist*, *Scrisoarea unei doamne boierese*, *Scrisoarea unui aprins de iubirea literaturii*, *Scrisoarea unui duh frumos*, *Scrisoarea unei demoasele (coconiță)*, *Scrisoarea unui patriot*, *Scrisoarea unui celățean neguțătoriu și econom* și *Scrisoarea unui bătrîn*. În *Scrisoarea unui aprins de iubirea literaturii* Bariț arăta: „Măcar că noi nu ne putem căi, ca alții, cari să pierd în labirintul literaturii nașii sale, totuși așa sîntem de nenorociți, cît puțin ce avem încă nu putem să cunoaștem. Foile domniilor vcastre să slujască de mijlocitoare între decesebitele dialecturi, să păzască toți pașii ce se fac în literatura românească. Aceasta să fie ținta la care să privești nencetat, domnule! Atunci voi ști prețui această foaie, după cum o numești, literară, mai mult decît alte zeci de foi politicești. Numai să păzești o limbă cît să poate de netedă și regulată în etimologie și în ortografie. Nu asculta la cite secături din vechime; toate părerile învățaților nostri asupra literaturii să le primești, împărțându-le cu noi. Să cercetezi ce a isprăvit *Soșietatea literară* din București asupra temeiurilor după care este să se reguleze limba românească, și care ieșisă la tipar în *Muzeul național de acolo*“ (în *Foaie literară*, 1838, nr. 1, p. 2). Comentariul critic al părerilor lui Cipariu pentru diversificarea ortografiei la Iosif Pervain, *Studii de literatură...*, p. 294 și urm.

³ Cipariu se referă la gramatica dialectului aromân, publicată de Mihail Boiagi, în limbile greacă și germană, la Viena, în anul 1815; vezi despre ea D. Popovici, *Studii literare*, vol. I, Cluj, 1972, p. 285-287.

⁴ Poziția singulară adoptată de Cipariu, la începutul anului 1838, în problema ortografiei nu l-a împiedicat să îmbrățișeze cu multă căldură ideea luptei pentru o limbă românească unitară: „Scopul soșietății acesteia [= al Societății literare din București], unefor[mizarea] limbii, este negreșit foarte frumos și de ar fi cu puțință ca oarecîndva să se dobîndească, după prințipurile ce și le-au propus Soșietatea: a asculta pre toți și a alege ce este mai bun, dobîndirea lui ar fi cea mai scumpă dobîndă în literatura noastră. O limbă pre care toți învățații românilor să o scrie, să o vorbească și toți rom[âni], și cei neînvățați, să o înțeleagă! O, ce scump odor ar fi acesta și cît de fălos ar putea să fie românul întru stăpinirea lui“ (citată din *Reflecții nepretenzive a unui ardelean asupra regulilor „Soșietății literale“ din București*, lucrare manuscrisă, la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, ms. rom. 275, f. 11; vezi și Iosif Pervain, *Studii de literatură...*, p. 295).

⁵ Beneficiind de *slobozenia* lui Cipariu de a-i trece scrisoarea în *Foaie literară*, Bariț i-o și publică, nu fără anumite modificări, în nr. 6 din 1838, p. 44-45 (vezi *Corespondenții între doi ardeleni asupra ortografiei*). Însirăm cîteva „îndreptări“:

Cipariu	Foaia literară
D-ta te vîz a te ponoslui	Domnia-ta te vezi a te căi
osebită	osibită
întru acest	într-acest
de supt	de subț
se pare	să pare
dialecturile	dialectele
almintrilea	altmintrilea
io	eu
să se lase	să se lasă
însemnarea	însămnarea
etc.	ș.a.
sunt	sînt
altă întărire aflu în părerea mea	altă întărire la părerea mea aflu
numai	numa
într-un tip	într-un chip
înțelege	înțalege
slobozîm	slobozîm

a căror
se înțeleg
ce nu grăim

a căror
să înțeleg
și ce nu grăim.

Modificările pot și trebuie să intereseze pe cercetătorii care încearcă să descurece ițele luptei, înainte de 1848, pentru o limbă literară unitară.

XII

Blaș, 16/28 ian. [1]838

D[omnule] redactor!

Încă un cuvînt, d[omnu]le, asupra ortografiei românești ¹.

Pre cît poci pricepe, ponoslul d-tale mai cu samă se vede a atinge ortografia în scrierea cu litere latinești. Și aceasta fără indoială că este osebită pînă la curiozitate. Care însă, cu toate că este așa de mare, totuși are folosurile sale. Întii, că printr-insele-și cearcă scriitorii — sau mai bine începătorii — puterile sale, se dezvălesc niște principuri, care, bine că nu toate întogma pot să sufere critică, mult totuși ajută la cunoașterea limbii și geniului ei, și apoi, de nu alta, de au greșit cineva, altul se învață a se feri, să nu cază întru aceeași greșală.

Nici este almintrilea de a aștepta, pentru că cine au învățat pre români pînă acum să cunoască folosurile unii gramatici românești după așezămînturi statornice și neclătite? În țările rom[ânești] de preste munte au început a o introduce în școală și a o face cunoscută tinerilor, după pilda altor neamuri luminate. Dară de cînd s-au început și acolo această fericită epocă? De ieri, de alaltăieri. Iară în Ardeal, deși sunt vreo cîteva școluțe rom[ânești] rădicate, și dintr-acelea unele cu bun nume de învățătură, afară de d-voastră cei din Brașov, unde s-au cunoscut această lipsă pînă acum? Gramaticе scrise, mila Domnului, avem din destul, / însă acelea, cea mai mare parte, au stat sau stau nefolosite prin biblioteci, afumate pre subț polițele caselor, mîncate de șoareci; altele rătăcesc prin libreriile bieților neguțători. Dară cite altele s-au făcut jertfă altor folosințe, care nici se pot numi cu cuviință! Soarte de obște mai pentru toate cărțile românești, de nu sunt bisericеști ².

Și apoi, chêm pre oricare procopsit al neamului nostru la nefățărîtă mărturisire, de se poate și socoti o ortografie fără de cunoștință gramaticеască. O limbă ca a noastră este mai originală și mai adîncă, oricine ce socotească, decît să o poată îmbrăca fieștecare croitoriu după fantazia sa, și să-i șază bine. Prin astfel de îmbrăcăminte după capriț, și nu după sistem, nu poate biata limbă almintrilea să se vază decît ca un arlechin pe teatru. Pînă ce ne vom uita la limbile străine și le vom lua de modeluri, fără de a căuta înlăuntrul limbii noastre, tot întru aceea *galimathie* vom rămînea.

Sunt carii ar voi să o facă togma latinească, socotind că limba noastră nu este alta decît a lui Cicero, Iulie Cesar, August, și numai prin cursul și nenorocirea vremilor sau prin amestecarea singelui cu alte neamuri etc. și-au pierdut strălucita față, și cum că a noastră-i datorita

iarăși a o înnoi și a o reduce la starea cea dintii. Alții, din contră, o socotesc chiar italienească, precum fericirii *Budai* și *Kőrösi*³, și așa⁴ succindu-o și întorcându-o vreau a face ca puțin sau nimica să se osebească de aceea, de ar fi cu puțință. / Și aceștia sunt cu toții oameni învățați și sistematici. Pagubă numai că au pornit din principiiuri sau păreri nu din destul judecate.

Cealți, carii sau după nemți, sau după unguri se îndreptează, nici că pot avea pretensie de a li se băga în samă părerea, și negreșit că puțini următori vor să aibă, pentru că nici ei n-au băgat de samă la nimica alta, decît la limbile pre care le-au urmat⁴.

Departate suntem încă, dară, de acea epocă, cînd să vedem o ortografie cu litere latinești bine întemeiată și de toți primită. Cu toate că mai lipsește încă și altă întrebare a se dezlega, de este o astfel de ortografie, și chiar de lipsă au nu, și care pînă acum mulți o tăgăduiesc și, la vedere, nu cu de gios argumente, despre care însă nu-mi este voia a-mi da părerea. Mai întii este de lipsă o mai mare împărtășire de idei între învățații neamului de la carii atîrnă tot lucrul, de cum au fost pînă-acum, dacă voim epoca acea așteptată să o apropiem. Și o mijlocire⁵ mai bună decît foaia d-tale spre acest sfîrșit, oricare să-i fie rezultatul, precum și spre altele de obște interesătoare dări de cunoștință, nu poci să aflui, întru carea să se asculte glasurile tuturor deopotrivă. O gazetă literală spre acest sfîrșit în celelalte țări rom[ânești] nu pot atîta să folosească, pentru că nu pot să vie în cunoștința tuturor. Iară o societate singură, și numai din partea unii țări, fie aceea din oricîte mădulare și oricît de învățate, nu poate să nădăjduiască o cuprindere de obște a hotărîrilor sale mai mult decît o persoană singură⁶.

Aceste sunt părerile mele preste tot asupra acestii ramure de știință națională, care io cu toată îndrăzneala, fără⁷ / a avea vreo pretensie să dau ton, vreau a se da în cunoștința publicului învățat. Părerile mele sunt din convingere întreagă, însă de o fire de a primi orice îndreptare cu temeuri. Și dintr-aceiași scop cer slobozenie de a grăi puțin și despre *slavonismurile* limbii noastre, în scrisoarea următoare.

Și am cinstea a mă însemna pentru totdeauna al d-tale mult prețuitoriu a[mic],

C. mpr.

P.S. Să binevoiești încă și pentru următorii prenumerați a trimite din foile d-tale, cu adresele ce urmează:

1 A[d] R[everendissimo] D[omino] Stephano *Moldvai* V[ice]-ar[chi]d[iacono] Faragoensi, et parcho gr.c. Sz. Pentekiensi, per *Teke* ad Sz. Péntek. Utrumque sem[estre].

2 R[everen]dis DD, 1 et 2ⁱ anni Theologiae auditoribus, Blasii, 1° sem.

3 R[everen]dis DD. D. et P. Theologiae auditoribus. Blasii, 1° sem.

4 A[d] R[everendis] D[omi]no I. R(usz). Blasii. Utrumque semestre.

Ce-i între parantes să nu se scrie.

Vezi din următoarele articule au nu ți s-ar părea vreunul vrednic de a intra în foaia d-tale: *Muierile din Damasc*, *Statul Irlandiei*, *O'Connell și legile pentru săraci* [...], *Thomas Moore*, *Caracterul unui nobil englezesc*, *Țara slobozeniei*, *Superstiții din peninsula*, *Lord Byron* etc., care sunt tare interesante și care-ți vor plăcea; traducîndu-le dintr-un jurnal englezesc, voi să ți le trimit, numai să știu [...] ⁸ d-tale voi să-ți trimit și o *Descriere* [...] *cu animadversii*. Io socotesc că [...] și pre alții la asemenea lucrare⁹.

Idem mpr. / 41°

¹ Vezi supra, XI, n. 5. Textul scrisorii, — de la „Pre cit poci pricepe“, pînă la „Vezi din următoarele articule“ — a apărut, cu unele schimbări datorate lui Bariț, în *Foaie literară*, nr. 6 și 7. Dăm mai jos schimbările mai importante:

Cipariu

Foaie literară

d-tale	domniii-tale
latinești	lătinești
pre	pe
unii (gramatici)	unei (gramatici)
așezămînturi	așăzămînturi
rădicate	redicate
dintr-acelea	dintr-acele
gramatice	gramatici
jerfă	jărfă
de se și poate	de se poate
gramaticească	grămăticească
oricine ce socotească	oricine ce socotește
străine	streine
întru acea	într-acea
a noastră-i datoria	a noastră e datoria
osebească	deosibească
oameni	oamenii
principiuri	principuri
sau păreri	și păreri
de samă	de seamă
nimica altă	nimic alta
la vedere, nu cu de gios argumente	și la vedere, cu argumente nu de jos
deacă	dacă
mădulare	mădulări
nu pot	nu poate[șa este corect]
societate	soțietate
am cinstea	am cinste etc. etc.

Opiniile lui Cipariu privind ortografia au fost comentate de Bariț în *Foaie literară*, 1838, nr. 7, p. 55—56 (*Domnul meu!*) și nr. 8, p. 61—64 (*Corespondenții între doi ardeleni asupra ortografiei*).

Comentariul începe cu aceste rînduri: „Domniii-tale ți să vede că ai avea pricină a te împotrivi la cuvintele mele, în numărul 1 a foii acestia asupra ortografiei aieptate; iar mie mi să pare că noi ne putem învoi foarte bine la părerile și judecățile noastre asupra acestii materii“ (*Domnul meu*, p. 55). În realitate, punctele lor de vedere difereau în multe privințe. De exemplu, spre deosebire de Cipariu, care în 1838 încă nu era un etimologizant, Bariț afirma: „Voi să iau etimologia, deducerea, derivația zicerilor de îndreptariu ortografiei. Aceasta o păzesc toate neamurile, aceasta sintem datorii să o păzim și noi“ (*Corespondenții* ..., p. 62).

² Observațiile pe tema aceasta, a dezinteresului publicului larg față de tipăriturile românești, nu erau întru totul întemeiate. Listele de prenumerați la diferite cărți arată,

dimpotrivă, interesul crescând al acestui public față de producția științifică și literară românească. În ceea ce privește deverul cărților bisericești, Cipariu se înșela. Desfacerea lor se lovea în epocă de numeroase greutăți, pentru că camenii prinseseră gustul operelor profane.

³ Budai = Ioan Budai-Deleanu, iar Kőrösi = Ștefan Crișan Kőrösi, care a publicat la Cluj, 1805, *Orthographia latino-valachica*, în cuprinsul căreia „tendința de latinizare este deosebit de accentuată” (D. Popovici, *Op. cit.*, p. 263; vezi și p. 313). Sistemele ortografice elaborate de ei, Cipariu le va supune unui serios examen critic în *Gramatiștii și ortografiștii români* (vezi *Arhiv pentru filologie și istorie*, 1870, p. 745 și urm.).

⁴ Vezi Timotei Cipariu, *Ibid.*, p. 561, 587, 603, 625, 644, 671, 761 și urm.

⁵ În original: *midălocire*.

⁶ Rezervele lui Cipariu față de (Societatea literară) din București (vezi *Reguli după care au a se urma lucrările „Societății literare”, în Foaie literară*, 1838, nr. 4, p. 28—30 și Iosif Pervain, *Studii de literatură ...*, p. 290 și urm.) sînt, în bună parte, nejustificate.

⁷ F. 41 este deteriorată; în *Foaie literară*, 1838, nr. 7, p. 55, pasajul care începe cu „Aceste sînt ...”, după care am reconstituit fragmentele subliniate, sună astfel: „Aceste sînt păreri mele preste tot asupra acestii ramure de știință națională, care io cu toată îndrăzneala, fără a de a avea vreo pretensie să dau ton, vreu să se dea în cunoștința publicului învățat. Păreri mele sînt din convingere întregă, însă de o fire de a primi orice îndreptare cu temeiuri. Și dintr-aceiaș scop cer slobozenie de a grăi puținel și despre slavonismurile limbii noastre în scrisoarea următoare.

Și am cinst a mă însămma pentru totdeauna, al domniit-tale mult prețuitoriu prietin, T****“.

⁸ Oferta lui Cipariu de a traduce „dintr-un jurnal englezesc” materialele indicate aici și altele interesează, pe de o parte, studiul poliglotismului cărturarului blăjean și al formației sale spirituale (de reținut îndeosebi numele lui Thomas Moore și Byron), iar pe de altă parte, cercetarea influenței engleze în cultura română, asupra căreia o primă orientare de sinteză a dat Petre Grimm (vezi *Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză*, în *Dacoromania*, III, 1924, p. 284—377).

⁹ Ipoteză: *Descrierea ... cu animadversii* privea jurnalul de călătorie al lui A. Demidof, în legătură cu care vezi supra, scrisoarea a X-a. Sfirșitul deteriorat.

XIII

Blaș, 9/21 febr. (1)838

Frate și prietine!

Iată și *Slavonismurile*, după cum poftiși, pre scurt, cu același ton, deșimailuminat, în scrisoarea d-tale asupra privilegiului notei d-tale¹. Adaug și două apendici, ce cuprind: una, vreo cîteva din poeziile Văcărescului nedate pînă acuma la tipariu și însemnate cu V, cealaltă dintr-ale lui Hoșda, maramureșan, acum poate — de trăiește — preot de mir acoloși. Io am avut aceste de mult și poate că ți le-am și arătat vrodată. A lui Hoșda nu ți le-am însemnat toate, pentru că nu-s toate de a putea plăcea publicului; și dintr-aceste încă unele sînt cam deșirate, însă d-ta vei alege și după gustul ce-l ai. Io însă aș socoti ca să presari și din ele cînd și cînd cîte una, dar numai subt litera însemnată H., că almintrilea o publicație cu toate numele, fără slobozenia auctorului, nu e cu cale.

Intr-ale Văcărescului nu era numele însemnat, și io numai din conjectură l-am scris; ci conjectura-i foarte aproape de adevăr. Manuscriptul acela cuprinde și alte versuri ale Văcărescului, precum *Minutul înd[umne]zeit*, *Colidoscopul*, *Simpatia* etc., și ideile cu limba întru toate-s

asemenea, și sînt vrednice de tipariu. De tras la judecată nu te poate, pentru că circulează manuscrise, și prin urmare le-au dat în voia publicului².

Descrierea manuscriptelor aș putea și cu următoarea postă a o trimite, după însemnările ce am, însă cîte[va] mi se par nu din destul, iară m[anu]s[cri]p[te]le nu le poci îndată avea la mîna. Io aș vrea să le descriu așa, cît să le cunoască cetitorii mai de aproape, iară nu singur după nume.

Celelalte încă vor urma, după pofta-ți, numai — Doamne! — puțină vreme mai am și io, și de nu-s r[edactor] ca d-ta, că-mi scriu studiurile și încă și alte³.

Dacă vrei să ne întîlnim la Zlagna pe Paști, io sînt bucuros. Io însă poate nu voi putea pleca așa degrabă, dar tot poci să fiu acolo pe ziua de Paști. Dau mîna.

La clerici, afară de acele 2 exemplare ce trim[iti], trimite și al 3-lea subt adresul R[everen]dis D[omin]is Ioanni Deac et Augustino Pap, Theolog[iae], auditor, că aceștia singur țin 1 exemplariu, prenumiți scurt cu *D. et P.*

Teatrul nostru au jucat de 2 ori, la Anul nou și la Bobotează. La Isidor nu i-au lăsat rectorul. Di ce? Nici io nu știu⁴.

Cu prenumerații scrie-mi desăvirșit unde să trimit bani, că posta de la Aiud e a dracului și tăxăluiește de frige, cîndu-i dai ceva comisie. Și apoi cu Moldvai ce zici? Putea-vei scoate de la Iaksi au nu?⁵

Din alăturata foaie vei cunoaște și cheltuielile și pretensiile mele și vei vedea cum stăm. Însă, de te-ar îngreua prea tare să plătești acuma restul, scrie-mi numai, că io nu-s Raț, să te suguş⁶. Și așa ți-oi trimite prenumerațiile întregi. Fii sănătos, că io merg la cină.

NB. În versurile Văcărescului, pre unde vei vedea linie subt rinduri trase, să știi că am cetit numai cam pe gîcite, fiind o parte din m[anu]s[cri]s de o mîna foarte rea scrisă.

Cipariu mpr. / 43^v

¹ În scrisoarea sa către Bariț din 16/28 ianuarie 1838 (vezi supra, XII), Cipariu îi cerea „slobozenie de a grăi puținel și despre slavonismurile limbii noastre”. Prompt în îndeplinirea promisiunilor făcute, Cipariu îi și trimite articolul în 9/21 februarie 1838. Bariț l-a publicat cu carecare întîrziere (2 aprilie), fără semnătură, în nr. 14 al *Foii literare*, sub titlul: *Domnule redactor!* Considerațiile tînarului filolog blăjean, mature și răs-picat rostite, le-a analizat Iosif Pervain (vezi *Studii de literatură română*, p. 296—297). Între altele, autorul a subliniat marea pasiune a lui Cipariu pentru studiul limbii și al literaturii române: „Băgările de samă asupra limbii și literaturii noastre cea mai desfătă cuprindere a vieții mele au fost și rămîne, și nimic n-au trecut pe dinaintea ochilor miei fără de a gîndi cu cea mai serioasă luare-aminte asupra oricărui fenomen” (*Domnule redactor!*, p. 106). De asemenea, același cercetător a pus în lumină hotărîrea cu care Cipariu se declara dușman al scoaterii „cu sila” a slavonismelor din limba română: „Cu sila de vrea cineva să le împingă, sînt mai tari decît să poată cineva avea nădejde de urmare după poftă; de cad, ar face prea multe risipituri” (*Ibid.*, p. 107). Cipariu îl anticipa, cu aproape două decenii, pe Alecu Russo din *Cugetări*.

Handicapați de faptul că nu posedăm scrisorile lui Bariț către Cipariu — ele au fost distruse sau încă nu s-au găsit — sîntem constrînși să clarificăm anumite detalii cu ajutorul altor surse. Ce trebuie să înțelegem, de exemplu, prin *asupra privilegiului notei*

d-tale? Cu siguranță, următoarele rinduri din *Foate literară*, 1838, nr. 1, p. 5, notă: „Slavonismurile, pe lângă toată ura ce port asupra-le, tocma toate nu le poci lăpăda, cum voiesc exaltații noștri. Ne vom mai înțălege. Într-aceea, părerile și criticile învățaților noștri le voi primi cu dragoste și cu dor“.

² Amănunte utile cu privire la manuscrisele cuprinzând poezii de Hoșda și Iancu Văcărescu la Iosif Pervain, *Studii de literatură*..., p. 298 și urm. Cele trei poezii ale lui Iancu Văcărescu citate de Cipariu nu vor fi publicate de Bariț în foile sale.

³ Pentru că nu posedăm scrisorile lui Bariț către Cipariu (vezi supra, n. 2), nu putem arăta nici despre ce *manuscripte* este vorba, nici să dăm detalii în legătură cu „Celelalte încă vor urma, după pofta-ți“.

⁴ Vezi supra, IV, n. 3.

⁵ Vezi supra, IX.

⁶ Rațiu = canonicul Rațiu, care i-a urmărit pe Cipariu și Bariț, cu meschinăriile sale, pînă în pinzele albe. Dovada acestor meschinării, în scrisorile și notele anterioare.

XIV

Frate și prietine!

Bl[aj], 6/18 mart. (1)838

Cu un privilegiu ce mi-au venit fără veste, trimit poftitele 50 *Catechismuri* la Sibiu, dară de acolo nu știu cum le veți căpăta la Brașov, că io n-am comisionariu acolo. Deocamdată sunt la fratele Manfy, de la care pînă de azi în 2 săptămîni le puteți lua prin vreun comisionariu al d-voastre. De-[a]ci-ncolo, venind d-ta la Sibiu, le vei afla la Aron, vărul meu, și vei face ce vei vrea cu ele.

Bucoavne deocamdată nu vă poci trimite, că n-am mai multe decît vreo douăzeci, legate, și acele-mi trebuie și mie aici pentru prunci. Însă numaidecît vom să tipărim altele și apoi cu tot sufletul vă șerbesc și cu o mie, de nu mai multe. Pîn-atunci, vă rog să mă areți excuzat ¹.

Despre lucrul cu Moroșan² cum este, socotesc că vei fi luat de la însuși înștiințare.

Cartea cea mai mică, *de luni*, ce mi-ai fost-o trimis mai de mult cu 3 zile, o am primit mai tîrziu cu 1 săptămîină. Așa-i treaba postilor; socotesc că și d-ta ai priceput și pentru aceea nu mă vei judeca a fi tîrziu în răspunsuri. D-ta te poți făli că nimărui nu-s așa punctual ca d-tale. /

44 Socotesc că vei fi luat și *Slavonismurile*, acum mai de 3—4 săptămîni trimise cu alte țiguri-miguri, care poftesc să le ai bine primite. Însă una am de a mă *ponoslui* asupra corespondenților mele, că nu mi-ai ținut anonimitatea, după cum te rugasem. O literă încă m-au dat de gol, cu toate că nu m-am mărturisit³. De prevedeam una ca aceasta, au lăsam gios tot lucrul, au almintrilea-mi tăiam peana. Nu poci să mă răs-pic mai mult, fără numai atîta zic că *Slavonismurile* nu le trimiteam⁴. La *Replica* d-tale aș avea de însemnat cîte ceva, însă mă voi socoti de trebuiește să răspunz au ba în zilele ce vin⁵.

Alte lucruri ce ți-am făgăduit, mă rog să nu mă strîngi tare de scurt, că apoi și cînd aș vrea să lucru nu poci. Io-s învățat cam comod să fiu și nesilit. Nu-mi trag vorba îndărăpt, însă d-ta aibi pațienție de a aștepta,

de la un om nu numai cuprins, ci și leneș. Scrierea mi-i lucrul cel mai urit în lume, și tocma acum am prea mult de scris. Pentru aceea mă vei avea excuzat.

În socoteala trimisă te-am înșelat cu 1 f. 45 1/2 cr. C.M., precum socotesc că vei fi priceput, ci acum te poftesc să-i tragi afară din summa sum[m]arum. /

44^v

SUNET

XXI. 2

Viața-mi astăzi, iată, giuătate

De cum trăise dulcele-mi părinte.

Și-atîtea zile, cîndu-mi vin aminte,

Din pace-avută, văz că-i fură date.

Ci-n sînu-mi nu știu ce prea iute bate,

Și simț că arde de-un foc prea ferbinte.

Ah, cine ști, au nu de-[a]ci-nainte

Prin trup și oasă-mi focul va străbate.

Pricep și zic: arzi foc într-al meu singe,

Curînd străbate-l, o tu să nu-nceți,

Pînă-n cenușă, ce mă vei preface.

Că lacrimi moi din ochi nu se vor stinge.

Tu arzi ascuns, supt șapte tari peceți.

Și-atunci... atunci avea-voi și io pace!

Versul acesta d-ta ai voie de-a-l viri undeva, sau așa scris cumu-l vezi, precît vă pot șerbi literele, sau și îmbrăcat cu cirilicești. Ci nu-ți dau voie să-mi atingi numele nici cît un fir de mac, subț pedeapsă de tăcere de un an de zile. Și acesta ți-l trimiț numai să-ți paști curiozitatea de a vedea ce comoară țiu ascunsă. Socotesc că te vei stîmpăra. Iesta-i rodul *geniului* meu dintr-o vreme ce nu o poci numi⁶.

Și râmii cu toată cuvioasa cinstire, al d-tale prietin și frate,

Cipariu mpr. /

45

[Adresa:] Herrn Herrn Georg Baritz, Professeur u[nd] Redacteur in Cronstadt.

¹ După 1832, activitatea tipografică de la Blaj cunoaște o perioadă de relativă înflorire. La propășirea ei a contribuit serios și Cipariu, care s-a îngrijit, între altele, și de editarea unor cărți necesare școlii (*Catechismul*, o *Bucoavnă* ș.a.), foarte solicitate în epocă. Bibliografia referitoare la Cipariu nu menționează nici una din cele două tipări-turi indicate în această scrisoare.

² Către sfîrșitul anului 1837 și începutul celui următor, Bariț a simțit nevoia unor colaboratori de nădejde, care să îl ajute atît în activitatea de dascăl la școala „națională“ a negustorilor brașoveni, cît și în munca de redactare a *Foii literare* și a *Gazetei de Transilvania*. S-a gîndit, între alții, la Moroșan (Andrei Mureșeanu), care studia pe atunci

la Blaj. Pe acesta îl va și capacita curînd să se stabilească la Brașov și să se dedice, pentru un timp, profesoratului și redacției „foilor” scoase de Bariț.

³ Litera care l-a dat de gol era T***; vezi supra, XII, n. 7.

⁴ Vezi supra, XIII, n. 1.

⁵ *Replică* numește Cipariu un fel de răspuns al lui Bariț (vezi *Foate literară*, 1838, nr. 7: *Domnul meu!* și nr. 8: *Correspondenții între doi ardeleni asupra ortografiei*) la considerațiile sale despre ortografie, publicate *Ibid.*, nr. 6 și 7. Vezi și supra, XI, n. 4 și 5.

⁶ În *Curierul românesc* din 1829, nr. 17, p. 67—68, I. Heliade Rădulescu publică sonetul *Pacea* de Iancu Văcărescu. Din comentariile editorului ocazionate de poezie (*Ibid.*, p. 68—70) reiese că pe acest *Anacreon rumân* trebuie să-l tipărești „fără voia” lui, „căci toate scrierile sale nici nu le scrie, nici nu va să le vadă afară cu slove, ci cu litere, că așa au scris strămoșii noștri, că ele sînt țilele prin care limba poate să sugă laptele maicii sale latine și că — în sfîrșit — literatura nu poate să se nască decît din litere, iar din slove nu poate ieși decît slovnire. Acestea sînt părerile tinărului nostru poet”. Dealtfel, însuși Văcărescu a mărturisit că sonetul i-a fost „luat” și că Heliade și-a tăi-nuit intenția de a-l tipări: „Crede că din suflet m-am supărat văzînd că ai pus în gazetă *Sonetu păcii*, care l-ai luat de la mine fără a-mi arăta a dumnitale cugetare.

Cu toate că cunosc învăpăierea sufletului care ai pentru orice lucru din patrie și nu am nici o îndoială că, dorînd din toată inima un *Anacreon rumân*, cea poeticească-ți imaginație te-a încredințat că l-ai și dobîndit, și de aceea ai binevoit să dai publicului această noutate de mare preț. Dar la această părere-ți departe ești să mai găsești alt tovarăș și dă-m mie voie să-ți zic, din partea obștii, că rău ai vrut să aibi un *Anacreon*, căci în vremea noastră și iubitorii *Bachului* și slăvitorii *Amorului* țin posturile lor plăcute fără a avea trebuință de un *Anacreon* ca să le cînte din diablă. Ci dumneata ești ori prea neprieten al adevărului, ori prea prieten al meu, carele nici într-un chip nu mă poci potrivi lui *Anacreon*” (*Prietene Eliad!*, în *Curierul românesc*, 1829, nr. 19, p. 75). Heliade reia dialogul cu Văcărescu *Ibid.*, nr. 21, p. 88, susținînd, cu noi argumente, ceea ce afirmase în nr. 17: că de mult timp *nația se fălește* cu poeziile lui Văcărescu și „zice că sînt ale ei”; prin urmare, este de datoria scriitorului să le publice neîntîrziat și să treacă peste criticile *fiilor întunericii*, ei fiind *vrajmașii binelui a și ai neamului*.

Bariț, cititor asiduu al *Curierului românesc*, a reținut felul cum a procedat Heliade cu Văcărescu, pentru a-i învinge rezervele nejustificate de a-și tipări opera poetică sau cel puțin o parte din ea. Și pentru că Cipariu manifesta rezerve asemănătoare, Bariț, după exemplul lui Heliade, îl hotărăște să înceapă publicarea unora dintre versurile sale. Acesta este sensul rîndurilor cu care sfîrșește scrisoarea; ele se raportează la următorul pasaj dintr-un articol al lui Bariț: „Ai avut noroc că m-ai preocupat, dar eram să te spui și pe d-ta la toată lumea românească, cum că ții în pulpit o mulțime de manuscrisuri mai mult filologhice, mi se pare că multe și poetice, rodul geniului, dintre care unele împliniră cei noași ani a lui Horație, și nu vrei să le împărtășești cu nimenea. Dar, iată, acum te cruț și nu te mai spui la toți”, *Foate literară*, 1838, nr. 8, p. 64. *Sonetul* lui Cipariu se tipărește în *Foate pentru minte, inimă și literatură*, 1838, nr. 19, p. 145, cu respectarea anonimatului pretins de Cipariu.

XV

Prietine!

Mă grăbesc a-ți răspunde la unele puncturi ale scrisorii d-tale din 14/26 mar[tie], cu toate că nu știu, afla-te-va acest al meu răspuns în loc au ba? Ci togma pentru aceea, că de te va afla în vreme, să te mișc, de nu, nu va strica nimica.

D-ta, mi se pare că te îndoiești: oare merge-voi la Zlatna, să ne întîlnim acolo? Io socotesc că într-altă scrisoare destul de chiar m-am răspicat, numai atita adăugînd, că nu poci mai curînd fi acolo, decît togma la Paști. În cea următoare, dacă nu ți-am pomenit nimic, pricina

au fost că mă și grăbeam și, iarăși, socoteam de prisos a mai scrie despre același lucru. Eu nu vreau să rămîi mincinos, pre cît poci ¹.

La necazul d-tale, căci ți-am imputat neținerea anonimității, am pe scurt a-ți însemna:

1° Că C. au fost pentru d-ta, ca redactor. Puteam io să nu pui nici atita, pentru că mă cunoști și din vorbă și din scrisoarea mînei. Apoi fără leac de suscriere nu mi-i prea voia a slobozi vreo scrisoare; nu-mi cade bine. *Expressa mea rugăminte* este destul de chiară.

2° Că nici puteam să fiu adevărat învins oare primi-o-vei în gazete au nu. *Lucrurile sau disertațiile gramatico-filologicești* nu-s după gustul tot cetitoriului, și d-ta într-nceput negreșit / că vrei a te strădui să placi, pre cît se poate, tuturora. Acea au fost pricina de nu m-am slobozit la specialități.

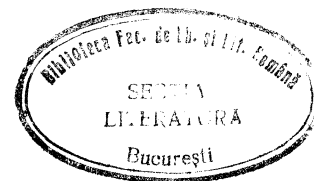
3 D-ta, cu toate aceste, ai adăugat și ceva mai mult: *trei stele*. *Stelele și liniile lîngă literă* toată lumea le cunoaște că-s compendiul al numelui oarecuiva. C. singură, precum și altă literă sau număr în subscieri, nu au togma ace[e]ași însemnare și se întrebunțează ades ori spre însemnarea rîndului între corespondenți, sau sunt embleme primite într-adins ².

4 Cum că nu tipăriți anonim nimic, adevărat, știam din *Înștiințare-vă*, dară apoi la ce ați adăugat că e slobod auctorului a-și da alt nume născocit? ³ Un scriitoriu subt nume născocit, pentru cetitori e tot numai anonim. Pentru redactor singur socotesc io că trebuie să-și însemneze adevărat numele, și să nu primească anonimele scrisori. Aici, să mă ierți, au io nu pricep bine lucru, au este ceva contradicție.

5 Însă după toate, d-ta puteai să pui orice semn dacă voiai așa, și-ți sta în voie, au să mă întrebi. Io nu mă supăr pentru persoana mea, căci nu mi rușine de ce mă hotărăsc odată să fac, oricum să judece alții. Ci dacă vrei să știi adevărat, mi-au căzut rău, pentru că întru același ton, subt pavăza anonimității, puteam a fi slobod să nu mă teșesc de nimeni orice voi scrie. Că anevoie este omului să nu se atingă de nime niciodată, mai ales în literatura noastră. / Și apoi cei atinși prea lesne ar afla alte pricini pentru ce i-am atins. Acum au trecut; de-ci-ncolo, de voi ținea același ton, tot copilul mă va arăta cu degetul; altul a lua nu-i prea ușor, de nu e Proteu.

Poate că unii, carii încă s-au ostenit în aflare de ortografii, m-ar judeca interesat pentru ortografia mea, măcar io — adevărat — nu vrèu a mă număra între ortograficatori. Io urmez pre Șincai sau mai bine pre Klein și încă nu-s învoit întru toate părțile. Pentru ace[e]a nici mă grăbesc că însemnările mele a le da afară, ca să nu-mi pară rău. De aș fi tipărit io totdeauna de cite ori mi-am aflat vreo nouă idee, io însuși m-aș îngrozi ce galimatias aș fi făcut ⁴.

Descrierea manuscriptelor voi aduce-o cu mine la Zlatna, de voi putea să o săvirșesc, că bibliotecile noastre încă numai șoarecilor sunt deschise totdeauna cînd vrèu a intra, oamenilor prea anevoie. Că știi, omu-și cam ține cite ceva în ele și nu poate sau n-are vreme să steie tot cu cheia-n mină. Însă o voi isprăvi totuși pe rînd, măcar poate va

ieși cam lunguță. Dară văz că vă plac disertațiile lungi, măcar mie nu-mi plac. Puteam să ți le însemnez pre scurt din alte însemnări ale mele, ce de mult le gătisem pentru altcineva, dară acum mi se părură prea scurte și trebuie să le cercetez de nou. Mai greu-mi este pentru Cantemir, că vrâu să-l alătur cu ediția din Iași și să-mi fac reflexiile critice⁵. Însă aceste să nu te supere vreo frică, că doară aș vrea iarăși a rămânea anonim. /

La răspunsul d-tale din *Foaie* însă voi răspunde deosebi, că io vrâu, cu toate aceste, almintrile să rămii ca corespondent, altmintrilea ca prietin⁶.

Slavonismurile n-ai ce te îndoi a le slobozi afară, sau țiind aceeași însemnare ca pină acuma⁷, sau fără însemnare, pentru că s-au făcut pomenirea lor în scrisoarea cea publicată, și cetitorii carii ori fi cetit-o și-or aduce aminte că de cine este⁸. Măcar că — adevărat grăind — mă doare inima prevăzind cit de mulți se vor răni printr-însa, și mai bine era să nu o fiu pomenit în scrisoarea publicată, că acuma i s-ar putea schimba cifra. Acuma, adevărat, îmi pare rău că m-am grăbit. Că io nu vrâu să vatăm pre nime, și aceea-mi îmblă prin cap prea mult. De n-aș avea astă sfială, cit de iubit mi-ar fi a însemna pentru foaia d-tale despre literatura românilor în genere și în specie. Însă bine că nu poci fără sfială! Poate nici vreme n-aș avea, și mintea mi-i cam împrăștiată în multe părți.

Acestea le scrisei [în] 22 mart sau 3 apr. Iară acuma, nepuindu-o atuncea pre postie, din aceea reflexie că poate nici pre cale, nici acasă nu te va afla înainte de a sosi la Zlatna, acum plecînd astăzi Secărianul cătră casă, și mergînd prin Sibiu, mă grăbesc a-ți mai însemna cite ceva. Și mai *întîi* pentru Ladai și Moroșan, carii știu că amîndoi s-au îmbiat.

Io despre Ladai nu am știut nimic că s-ar fi îmbiat, pină am cetit în scrisoarea d-tale din 14/26 a.c., nici i-am pomenit nimic, pentru că d-ta te declaraseși expresse pentru Moroșan, și numai întru o întîmplare cînd acesta n-ar voi, îmi dedeși voie de a cerca pentru altcineva. Cu toate aceste nu știu cum vei fi hotărît, însă de nu ai hotărît pină acum / nimica, cu toate că amîndoi sunt copii buni și la cap și la purtare, de vei socoti bine și la dezvoltarea minții lor, negreșit că vei trebui a te declara pentru Ladai. Io nu ți-l comînd, că nu vreau să fiu pricina vreunei nemulțămiri oricît [de] departe. D-ta poate aibi vreo simpatie mai mare spre celălalt și poate ți-i cunoscut mai bine unul decît altul, și pentru aceea urmează simțirei dinlontru ce o ai cătră dîșii, dară nu-ți uita că, pre cit îi cunosc io, și la redacție cel dintîie cu mult ți-ar putea fi [mai] de trebuință decît celălalt. Nemțește știe, de nu mai bine, totuși *saltem*⁹ atîta cit celălalt, e mai îmblat între oameni etc. El fără îndoială că va dobîndi stație pentru anul viitoriu aicea, dară precum după ace[fe]a — alaltăieri chemîndu-l — mi-au spus, el s-au declarat că mai bucuros ar veni acolo, ca să poată fi ieșit în lumea cu oameni în afară mai mult, de unde poate că almintrilea s-ar duce la Cluș la iusuri. Episcopul e foarte plecat către dinsul și-l va ajuta negreșit. Însă iusurile nu pentru iusuri în sine le poștește, precum nici e hotărît deplin, ci ca să iasă între oameni.

Însă vezi cum vei face. Socotesc că nu-mi vei putea imputa, deoarăce pre nici unul n-am comîdat. Pricina-i lesne de a o cunoaște, că io aș fi vrut mai mult pre altul decît pre cel comîdat d-tale de cătră patriotul său de-acolo. Simpatia / care însă la mine totdeauna e regulată după talent și hărnicie, n-are de a-și da pricină niciodată. Ea este ca un presagium, de urmările ce se vor întîmpla din contactul a 2 persoane, de se vor întîlni, togma ca și antipatia, și trebuie după a mea judecată a fi băgate în seamă. D-ta, cum zisei, întreabă-ți pre a d-tale și apoi întogma alege.

Precum io nu poci să plec de aici pină în sîmbăta Paștilor, d-ta fă bine, vream să zic să scrii pe postă au mie, au lui Ladai, de-l voiești mai bine pre el, au lui Moroșan, ca să nu aștepte. Ei, săracii, tot una așteaptă, și-ți adă aminte cit de cu necaz așteaptă un tinăr. Lui Ladai văz că i-ai răspuns, însă cartea d-tale numai ieri o au primit, după 2 săptămîni și 2 zile, și mi-au dat să o cetesc. Dară răspunsul din partea mea iată că ți l-am însemnat¹⁰.

La Zlagna totuși, de nu voi putea nicidecum să plec sîmbătă, duminecă după ameazi totuși, ori[ce] să fie, plec, și luni înainte de ameazi ajung acolo. Că ce nu viu la Sibiu, ca acolo să ne întîlnim, nu numai aceea este că episcopului foarte rău-i cade cînd cineva numai în post de călătorește la vreun oraș, necum în Săptămîna cea mare, dară și tina atîta e de mare, cit n-au fost doară niciodată așa.

La Zlagna însă mi-ar părea bine de nu s-ar slobozi d. Pop la particularități, că io nu-s prea volnic a mă disputa mult în casa streinului. Am de gînd să-l fac object unei / critici citu-i va ieși cartea la lumină, ce și-o tipărește la Sibiu. El, precum mi-au spus episcopul, și chiar împotriva unei opinii a mele se hotărește *expresso meo nomine*¹¹; io voi să-i dovedesc lucru cum este pină la evidenție, că io am acte amină ce dinsul nu le are. Pagubă că și-au ales un object așa de sec, de la care odată am fost cercat a-l și dezbate¹². Însă, cum zice neamțul: *Jederma[n] hat seinen Steckenpferd*¹³.

Și sunt al d-tale frate și prietin,

Cipariu mpr.¹⁴ / 53

[Adresa:] Herrn Herrn George Baritz Professor und Redacteur achtungsvoll ad Cronstadt u[ud] ibi, ubi.

¹ Cităm din scrisoarea a XIII-a, trimisă lui Bariț în 9/21 februarie 1838: „Dacă vrei să ne întîlnim la Zlagna pe Paști, io sunt bucuros; io însă nu voi putea pleca așa degrabă, dar tot poci să fiu acolo pe ziua de Paști. Dau mîna“.

² La sfîrșitul scrisorii a XI-a (vezi supra), citim: „Aceste sunt pricinile mele pre scurt, și d-ta ai voie slobodă din partea mea această a mea scrisoare, de o vei socoti vrednică, a o trece în foaia d-tale, însă fără numele meu, care la hotărîre nimic nu ar ajuta“. Trecînd peste voia corespondentului său, Bariț a adăugat un T*** (vezi *Foaie literară*, 1838, nr. 7, p. 55), ceea ce, după cum se vede, l-a indispus pe Cipariu.

³ În *Instiințare literară* (din 9 decembrie 1837), prin care Bariț și Gött anunțau apariția *Foii literare*, semnatarii prospectului precizau: „... Cea dintîi și mai ferbinte a noastră cerere, cătră toți literații noștri, va fi ca, pe lîngă corespondenții ce-i vom avea, să nu-și pregete nici unul a trimite cite ceva din rodul cetanîii, cunoștiințelor și a geniului său la foaia noastră, fie aceea originală sau traducere; noi toate le vom primi

cu mulțămire și recunoștință, în numele întregii nații. Poate cineva la scrierile sale să-și puie numele cel adevărat sau altul iscodit, dar anonim nu putem să tipărim" (citatul la Iosif Pervain, *Studii de literatură* ..., p. 288).

⁴ Vezi supra, scrisorile XI și XII.
⁵ Vezi supra, XIII, n. 3. Această notă se completează acum cu detaliul că — pe lângă altele — Bariț îi ceruse lui Cipariu să îi trimită date despre un manuscris al *Diva-nul-ui* (ediția princeps, Iași, 1698).

⁶ Vezi supra, XIV, n. 5.
⁷ Adică: 7***.

⁸ „Pomenirea” *Slavonismurilor* s-a făcut în *Foiaie literară*, 1838, nr. 7, p. 55: „... Cer slobozenie de a grăi puțin și despre slavonismurile limbii noastre, în scrisoarea următoare”.

⁹ „Măcar, cel puțin”. Scrisoarea surprinde momentul când George Bariț se hotărăște să-și aleagă un „coredactor”, dintre tinerii absolvenți de la Blaj, din acel an. Este interesant de aflat că Andrei Mureșanu, preferat până la urmă de Bariț, a avut un contravincere de Cipariu. Nu știm care ar fi fost soarta lui în preajma lui Bariț, dar așa a avut una caracteristică multor tineri de talent de la Blaj: terminând studiile teologice în 1838, e numit din același an profesor suplinitor la liceu. În 1842 e titular la clasa superioară de poetică (vezi *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioeceseos Fogarasiensis in Transilvania pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII ab Unione cum Ecclesia Romana CXLV*, Blaj, 1842), pentru ca din 1846 până la moarte să-l înlocuiască profesor de istorie biserică și teologie dogmatică în Seminarul teologic din Blaj. Demetriu Ladai, ca profesor de poetică, a desfășurat o intensă activitate la revista manuscrisă *Aurora* (1838—1840) iar mai târziu a colaborat la *Organul luminării*.

¹⁰ Vezi supra, XIV, n. 3.
¹¹ „Explicit, în numele meu”.

¹² Cipariu se referă la Vasile Pop (scris și Popp), care tipărea la Sibiu, în 1838, o valoroasă și cunoscută carte a sa, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări, de la începutul lor până la vremile noastre*.

¹³ Corect: *Steckenpferd* — „Fiecare își are gărgăunii săi”.

¹⁴ Pe fila 54r, o listă de abonați la foile brașovene, scrisă de Bariț; ea a fost întocmită cu prilejul zilelor petrecute de Cipariu și Bariț la Zlatna, în aprilie 1838. Iată lista:

„Prenumerare pre *Gazeta de Transilvania și Foiaie literară*:

De la dd.	Crainic pro utroque semestri	Rf C.M.	hr.
	Alutan pro utroque semestri	4	48
	Boer pro utroque semestri	4	48
	Alpini pro utroque semestri	4	48
	Manfy pro utroque semestri	4	48
	Bărunt pro utroque semestri	4	48
	Steph. Moldvai pro utroque semestri	4	48
	Nemeș pro utroque semestri	4	48
	Rus pro utroque semestri	4	48
	Cipar pro utroque semestri	4	48
	D. P. pro primo semestri	2	24
	<i>Theologii</i> 1—2 anni pro primo Sem.	2	24
	<i>Theologii</i> 3—4 dto. dto	2	24
	Coroian pro primo sem.	2	24
	Moldvai Greg. pro utroque sem.	—	24
	Summa:	58	

Saldirt Zalathnae 1838 19 apr.

Pe fila 54v, următoarele chitanțe:

a) „Pentru Rudolf Orghidan am primit, pe 5 exemplare de *1001 nopți*, tom. 1—6, 6 f., 24 [creițari] C.M. Mai înainte s-au fost plătit 1 fl. 36 cri. Zlatna, 1838, apr. 19

G. Baritz mpr.”.

Baritz mpr.”.

b) „Pentru d. profesor I. Dragomir și pentru doi prenumerați, de la pre[a]c[insti]tut] d. canonic Izidor Alpini trimiși, am primit, bani de prenumerație, 12 Rf. și 24 hri. C.M.

Sibiu, 24 apr. 1838

G. Baritz mpr.”.

1001 de nopți, despre care este vorba în prima chitanță, trebuie să fie traducerea lui Ioan Barac, *O mie și una de nopți. Istoria arabicești sau Halima, întâiași dată tradusă din nemțește*. Tilmăcirea a apărut la Brașov, în 8 volume, între anii 1836—1840. (vezi Nicolae Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, București, 1938, p. 298 și urm.).

XVI

Blaș, 8/26 m[ai]/apr[ilie] [1]838

Frate și prietine!

Astăzi luându-ți scrisoarea din 18 apr., prin care-mi orînduiești ca să plătesc fratelui d-tale 30 f. C.M., nevrînd mult să te așteptă răspuns de la mine, mă grăbesc a te înștiința cum că cu bucurie voi să împlinesc pofta d-tale, numai să-l înștiințezi ca să vie sau să trimită cvietanție după dînșii.

Mă bucur de înștiințarea ce-mi faci despre adausul prenumerațiilor și mă bucur togma ca și când ar fi pre sama mea. D-ta cunoști cu ce simțiri sunt eu cătră foaia d-tale: ca simțirile unui părinte cătră lucrările unui fiu al său iubit, când le vede încununate cu laude de toate părțile. Deși anii nu-mi dau drept a te putea numi fiu, dară un învățătoriu poate să îndrăznească a numi așa pre ucenicul său. Și într-aceia înțeles am luat și eu cuvintele d-tale, când zici că-mi „gratulezi”. Deie Cel / Prea Înalt ca mult, mult să-mi poți gratula așa! Coroana de stegeriu ce ți-o va da posteritatea pre capu-ți văzîndu-o cu ochi sufleteste, nu-mi trece că nu o văz odihnindu-se pre capul meu. O frunză galbină căzătoare dintr-înșă încă este în stare de a mișca inima unui patriot la părăie de lacrimi mîngăitoare.

Nu te mira, frate, că astăzi cetești ce io pînă acum niciodată n-am făcut, însă totuși totdeauna am simțit. Inima omului e ca și un barometru, care acum fortuni, acum serin arată, precum este impresia aerului din afară. A mea este acum de vreo citeva zile înviforată. Pricina o poți pricepe din stările vieții mele în care mă aflu. O invectivă a unui Cati-lina în zilele de curînd mi-au turburat singele, mi-au străbătut mădua oaselor mele și m-au sugrumat, fără de a putea să răsufli. Singele meu să fie de cine nu de rumân, de nu-mi voi răsplăti și de nu-mi voi răz-buna odată. Însă pînă atuncea odihna inimii mele și liniștea e perită, și io sunt adus în / stare de a nu simți nici o desfătare. Cei ce au fost mărturie unii scene așa spurcate se îndeasă cu toții a-și dovedi cu fapta interesul ce au cătră mine, însă acelea pentru mine sunt vînt. *Crepundia pueris* ¹.

De altă dată, poate, mai pre larg.

De la Trif astăzi am luat a 2 carte de cînd el e în Țeara Românească, dintr-altele multe care el zice că mi le-ar fi trimis, și mă înștiințează despre starea literaturii de acolo mai cu aceleași frasuri ce le-ai publicat

la n° 16 în *Foaie*; sunt însă unele și mai originale². Scrie că ți-ar fi trimis un *Răsunet* la disputa noastră, carele trebuie să fie altul de cel ce l-ai publicat în *Foaie*, și partea dinții despre natura limbii rom[âne], ca să o tipărești acolo, la care mă provoacă să-mi dau părerea la timpul său³. Fiindu-mi el văr, spune d-lui Popasu, cuscrului, o multă plecăciune de la un necunoscut, că io — întru vorbele cele multe — mi-am fost uitat să o trimit atunci, precum și celorlalți mult prețuiți cunoscuți de la Brașov. /

47

La târgul Sibiului, cum ți-am făgăduit, n-am trimis nimica, pentru că nici un car de icea nu s-au dus, pentru tină. Cu acest privilegiu poate-i voi alătura ceva, deși nu din celea făgăduite. Traducția versului la numele Împăratului nu-l trimit, pentru că i-au trecut interesul⁴. Din cîntece liricești iarăși asemenea, pentru că — cum am zis — sunt nu după starea mea și nu vreau să rămii în paralelism cu St. Evremont și P. Bembo cu toate că acesta au fost cu pălărie roșie⁵.

Și Trif mi-amenință că m-au pîrit la nația rom[ânească], di ce nu dau afară din cele ce am scris, togma ca și d-ta. Voi răspunde odată la amindoi⁶.

Frate! Cîndu-mi pomeneai de călătorie la în afară în vacație, de multe ori stam să te dezmint, pentru că n-ai pe cine lăsa în locu-ți, și foaia d-tale întru început are lipsă să se întărească și să capete credit cu temei. Însă n-am vrut, așteptînd ca să mă înștiințezi, cum ți se va întimpla pînă ai fost dus de acasă. Acuma m-ai înștiințat, și știam că vei face, încă din Bălgrad. Și așa văz că acum în est an nu te poți mișca⁷. /

10/20 m.apr.

Tot așteptînd privilegiuri, n-am trimis scrisoarea cu posta de ieri, și de nu capăt pînă duminecă, atuncea ți-o trimit cu articolul I din *Poezie și versificație*, celalalt va urma numaidecît și — mutîndu-mi propositu — un vers erotic, de probă, a căruia cifră mă rog să nu o schimbi⁸. Mai știe dracul ce se poate să fie, de mă cunosc toți de toate părțile: în Țeara Românească, Ungurească, în Ardeal. Episcopul încă mi-au cunoscut și *Slavonismurile*, precum și celelalte, precum mi-au spus Oltean⁹. Și în genere cetește foile totdeauna, că zice că-i place stilul nostru. Numai alaltăieri mi-au dat o comisie pentru pestani, să i-o concipăluiesc io și să o tipăresc. Io încă i-am făcut o disertație la care se poate uita cît de lung, că i-am parodit tot stilul ce-l are, însă ideile, după moralul cel mai nou. Numai de nu s-ar pricepe. Un exemplariu ți-oi trimite oarecînd. Nu știu mai da-mi-va mai mult de astfeli de comisii. Să vezi cum am afectat cele mai înalte principuri cu toată vilfa vlădicească. Dacă am pus peana gios, am ris și am gindit: „Na, și tu ai putea fi vlădică“¹⁰.

48

Lucrul dracului, că togma cînd aș vrea să-ți isprăvesc făgăduințele, atuncea am vreme mai puțină. Introducția, introducția, asta-mi mîncă zilele pînă oi găta. Batăr n-ași fi început-o; numai s-o fiu scurtat. Dar acuma-i tîrziu și mi-i rușine a o lăsa nesăvîrșită. Almintrilea, cînd m-apuc a fircălui, nu mai am stare. Mărturie poate / fi scrisoarea asta

122

și altele. Știi bine cît de prelung scriu. A propos! Ți-am fost scris odată să nu-mi pierzi scrisorile, poate vreodată voi avea ceva lipsă de ele. Și acuma încă-ți scriu. De nu alta, le voi răscumpăra, că io mai gata-s a scrie zece impururi, decît un pur. Asta încă-i una ce mă împiedecă la lucrurile făgăduite, că mie mi-i mai îndemînă a scrie cu litere, că scriu iute, fiind mai scurte, iară d-tale aș trebui să-ți scriu cu purum nou cu slove, au impurul cu ele, și amindouă mi-s grele. Scriind cu slove, mă zăbovesc și prin urmare am nădejde că articolul acesta ce ți-l trimit astăzi nu va plăcea cu cele pînă acum.

Dară Popasu ce mai face cu reflexiile? Slabă grige au mai avut și el de biata-ți gazetă. Ci cred că nici n-au putut avea, pentru cuprinderile-i¹¹.

Bucoavnele pentru Németh le voi trimite acuși, că am început a le tipări, însă din porunca vlădicului și a *svîntului* Co[n]sistoriu, de o parte cu slove, de alta cu litere. Dară prețul nu va fi cu mult mai mare decît pînă aci. Dar spune d-lui Németh că așa nu-i mai trimit în veci cărți, să nu le primească. Di ce n-au spus cînd ai scris după ele, să nu le trimiți una fără alta? Pentru aceea spune-i înainte și despre *Bucoavne*, ca să nu trebuiești iară a le lua apoi îndărăpt. Că sasul nu-i ca omul, de-i sas. Almintrilea mi-oi aduce și *Catehismurile* acasă. Iară d-ta Bestellung de la el să nu-mi trimiți fără de scrisoare amîna, că nu voi plini¹².

11 m.

Pentru D-zeu, da ce faci? Da cum poți băga în foaia d-tale niște măscări ca acele ce-s în *Celibatul* din n° 17? Au doară vrei să-ți bați joc de atîția oameni cinstiți dintr-astă stare, ce / se prenumărară la foaia d-tale? Adevărat, cînd o am cetit, am înghețat și pînă acum încă nu poci pricepe: ce-ai stat socotind să faci una ca asta? Spui drept că mi-i rușine. Dară să nu te superi pre mine, că io-ți grăiesc ca un prietin de care nu te poți îndoi și n-ar vrea un nume bun ce ți-ai ciștigat să-l pierzi — prin niște fleacuri ca aceste, în care nici poezie, nici adevăr nu este — nice prenumeranții. De nu mi-ar fi cunoscută persoana auctorului, nu l-aș cruța deosebi a-i arăta că ce trebuie să facă un poet și ce gust să aibă. Adecă noi românii, cît de zdraveni să fim, numai nu putem să fim cumsecade ca oamenii, noi trebuie să ne întinăm în ceva. Io, d-lui Pop, cu toată cîntea ce o am cătră un om așa învățat și zelos, nu i-oi mulțami în veci, că ce n-au băgat seama să-și cruțe batăr prietînii săi. Io, adevărat, prin pasquilul acela atîta mă simț vătămat în numele celor cinstiți din starea mea, ca și cînd m-ar fi vătămat în persoană. De au vrut a scrie împotriva stării celebre, ei bine, și alții au scris, dară înțelepțește, cu dovede și cu toată luarea aminte la osebite stări împregiur a oamenilor, și io încă le-am cetit cu drag. Așa au scris Krug, Carove și alții. Dară într-astă poezie nu se află / nimic de ast feli. Și încalțe dacă ar fi poezie! Nici o idee originală nu poți să afli într-însa. Și-apoi, expresiile! Cum poate un om înaintea unui public cinstit să grăiască îmbălăcături ca acele ce nici în gura celor de gios nu le stau bine? Și dacă e așa, di ce nu și-au pus expres numele afară? Mi se pare că nici însuși auctorului nu i s-au părut lucru cu cale ce au

48°

49

123

făcut¹³. Oh, oh! Na, acum-ați pot ceti *damele* noastre poezii cu gust delicat, să scape¹⁴. *Eheu, jam satis est*¹⁵.

Astăzi și vinerea trecută am primit foile în grabă. Frate, mai bine le trimiteai mai târziu, decât să trebuiam a le ceti cu rușine. Însă vezi d-ta cumu-i socoti. Io te las în voie au să bagi seama de cuvintele mele, au să urmezi svaturile lui dr. P[op]. Îmi împlă ceva prin minte să fac, ci las pînă poimîne, să nu mă grăbesc.

Îmi împlă (1/13 m.) să scriu vreun articol asupra, ci nu avui vreme. De vrei, nu te opresc să publici ce am scris mai în sus, numai *omissis* *omittendis*¹⁶, că io — oricum — nu mă poci împrietini cu pascvilul acela, și pare că bucuros aș da orice numai să nu-l văz aci.

R[ățiu] încă cetește foile tale, de la Alpini. A propoz, bagă în numărul următoriu versul *Zioa, ceasul despărțirii*, care așa mult influx au avut în pricile mele. R[ățiu] au crezut că-i de mine, pre sama nepoată-sa, pînă [ce] an, la n° 3, în *Nemzeti Társalkodo*, nu l-au cetit tipărit. Și de nu știi cine-i auctorul, fă întrebare la public să-ți descopere, și i-oi făgăduiesc la cel ce va descoperi — cu numele apriat — un galbin împărătesc, de va voi să primească (numai numele să nu mi-l pome-nești)¹⁷.

Ce vei afla la sfirșitul art[icolului] de *Poezie*, mă rog să nu te vateme¹⁸.

C. /

¹ Lipsind o biografie amănunțită a lui Cipariu, nu putem spune nimic despre noile necazuri care i-au „turburat singele“. În orice caz, ni se pare puțin probabil ca Rațiu, canonicul, să fie Catilina. *Crepundia pueris* = „leacuri de amăgît copii“.

² Ioan Maiorescu (Trif, Trifu) a funcționat „vremelnic“, din octombrie 1836, la școala din Cerneți, ca urmaș al lui Grigore Pleșoianu, figură proeminentă a învățămîntului nostru din prima jumătate a secolului al XIX-lea (vezi N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, București, 1912, p. 9 și urm.). De la Cerneți a fost transferat, în august 1837, la Craiova și orînduit inspector al Școalei centrale și totodată „profesor de istoria universală și de stilul național“. Nemulțumit de stările de lucruri din Țara Românească, Maiorescu scrie, în februarie 1838, un articol-rechizitoriu, pe care Bariț îl tipărește în *Foaie literară* (nr. 16, p. 121—123). Între altele, tînarul profesor scria: „Unde e la noi căldura și focul, unde naționalimea și patrioțimea aceea ce însuflește pe românii ardeleni? Un *materialism gros* s-a lăsat, ca un nuor greu, pe Țara Românească. De unde? Din Galia (Franța). O beletristică lunecoasă amăgește mai pe toți. De unde? Din Galia. O judecată stricată, un gust primejdios, o silință opintită numai pe lucruri din afară, un lux grozav, dărăpănător. De unde? Din *materialismul franțuzesc*. O ușurătate, o nestatornicie, o procopsință superficială. De unde? Din beletristica frîncească“ (p. 121). „În limbă toți vor să fie ziditori. O tot netezesc și o pieptenă, pînă ce-i trag și pelea; apoi îi dau alta. Precum cu limba, așa și cu bietul român. Și pe el se silesc să-l *supție*, să-l îmbrace cu haine noăă, după *civilizația Europei*, pînă ce într-a-tîta îl cutrupesc de pețece streine, încît nu se mai cunoaște în el *originalitatea*“ (p. 122). „O nădejde avem în școale, care în organizația din afară sint mai bune decît ale Austriei, însă și aci cel mai mare rău este că n-avem profesori învățați au cel puțin carii ș-ar implini datorile lor din conștiință și o fierbințeală patriotică“ (p. 122). Criticile acestea și altele, tot atît de drastice, au stîrnit un val de proteste și au determinat unele măsuri disciplinare împotriva „calomniatorului“. Despre ele au scris pe larg V.A. Urechia (vezi *Istoria școalelor, de la 1800—1864*, vol. II, București, 1892, p. 65 și urm.), apoi N. Bănescu și V. Mihăilescu, în *Op. cit.*, p. 22 și urm. De consultat și *George Bariț și contemporanii săi*, I, București, 1973, p. 203—419, capitolul corespondenței lui Ioan Maiorescu către Bariț.

³ Cipariu publicase în *Foaie literară*, 1838, nr. 6 și 7, citeva observații pertinente despre ortografie, pe care Bariț le „dispută“ (*Ibid.*, nr. 7 și 8). În discuție se angajează și Ioan Maiorescu:

„Frate Bariț!

Craiova, 24 oct. 1838. Iaca, capeti ceva de la mine [...] Un răsunset la corespondința asupra ortografiei. *Asta o tipărește în foaia ta* [= *Foaie pentru minte, inimă și literatură*]. Poți să o tipărești în grabă. I-am scris lui Țipar că fac băgări de seamă împotriva lui“ (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 220—222). „Răsunsetul“ a apărut în *Foaie pentru minte* ..., 1838, nr. 23, 24 și 25, sub titlul: *Asupra ortografiei rumânești. Răsunset la cele ce s-au zis în obiectul acesta în „Foaia literară“, no. 1, 6, 7, 8, 18, 20, 21 și în al doilea curs* (adică: în *Foaie pentru minte* ..., nr. 2—4 și 10). Aici, în afară de opiniile lui Cipariu (vezi *Foaie literară*, 1838, nr. 6 și 7, precum și *Foaie pentru minte* ..., 1838, nr. 2, 3 și 4) și Bariț (vezi *Foaie literară*, 1838, nr. 1, 7 și 8) privind ortografia, Maiorescu adnotează și considerațiile lui Vasile Pop (vezi *P., Domnule redactor! Urmarea disertației din nr. 18 despre ortografie și Capăt disertației din nr. 20 despre ortografie*, în *Foaie literară*, nr. 18, 20 și 21), și R (vezi *Ceva despre ortografia latino-românească*, în *Foaie pentru minte* ..., 1838, nr. 10). R. = Ioan Rusu, profesor la Blaj (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Rusu către Bariț).

Deodată cu „un răsunset ...“, Maiorescu i-a expedit lui Bariț și un fragment dintr-un studiu despre *natura limbii române*, cu rugămintea ca acesta să îl editeze la Brașov: „Trimiț *Deserlația* asupra limbei. Îți trimiț numai 31 jumătăți de coale. Mai sint vreo zece, care le vei căpăta pe Iordache David, care poate a și plecat de aici, apoi, pe la Crăciun, se întoarce. Poți să începi cu tiparul și pînă lipsesc celelalte, că negreșit le vei căpăta ...“ (*George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 221).

⁴ De această *traducție* Bariț nu mai avea nevoie, pentru că în nr. 19, din 7 mai, al *Foii literare* publicase o *Cintare în Hunedoara*, la 19 aprilie, în care împăratul Ferdinand era proslăvit în versuri de un prozaim desăvîrșit.

⁵ Nutrind convingerea că „Amorul nu poate să fie defăimat, nici se defaimă“, Cipariu a scris mai multe *cintee liricești* erotice, pe care se sfiște să le încredințeze tiparului, considerîndu-le nepotrivite cu „starea“ sa de preot celibatar. Pe de altă parte, nu voia să calce pe urmele lui Charles de Saint-Denis Evremond (1613—1703) și ale cardinalului P. Bembo, care cultivaseră de asemenea poezia erotică.

⁶ Trif = Ican Maiorescu. Referințe despre împrejurările în care Bariț l-a „pîrit“ pe Cipariu „la nația rom[ânească]“ am dat supra, XVI, n. 7.

⁷ Cipariu și Bariț s-au întîlnit, în aprilie 1838, „de Paști“, la Zlatna, unde au ținut sfat cu doctorul Vasile Pop (vezi supra, XV și n.1). De reținut amănuntul, pentru o viticare biografie a lui Cipariu, că de la Zlatna a revenit la Blaj prin Alba Iulia (Bălgrad); iar pentru Bariț, că în vara anului 1838 a intenționat să întreprindă o călătorie „la în afară“.

⁸ Din cauza unor scrupule ulterioare ale autorului, *Poezie și versificație* nu va vedea lumina tiparului nici în *Foaie literară*, nici în *Foaie pentru minte* ... Faptul că pe Cipariu îl preocupă, încă din 1838, o astfel de problemă merită, totuși, să fie notat și cuprins în capitolul introductiv al unui studiu competent despre *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*, Blaj, 1860.

⁹ Articolul despre slavonisme, în *Foaie literară*, 1838, nr. 14, p. 106—108. Oltean pare să fie Constantin Alutan (care se numea, la origine, Oltean), în 1838 canonic „scolastic“ la Blaj (vezi infra, scris. LVII, n. 2).

¹⁰ Relațiile lui Cipariu cu episcopul Ioan Lemeni au fost, în general, amicale, ceea ce nu îl împiedica pe cel dintîi să critice anumite atitudini ale vlădicului și să îl ironizeze în corespondența sa cu Bariț. O dovadă este și tonul persiflant al pasajului care începe cu „Numai alaltăieri mi-au dat ...“; finalul acestuia e magistral!

¹¹ Cumnat cu Ioan Maiorescu, Ioan Popasu era protopop la Brașov și un susținător fervent al eforturilor făcute de românii ardeleni pentru emanciparea lor socială și națională. Îl interesau și problemele de limbă, de aceea, i-a promis lui Bariț să facă unele „reflexii“ pe marginea articolului scris de Cipariu despre ortografie, dar din cauza multiplelor sale ocupații nu a putut să împlinească nici această făgăduială, nici pe cea de a sprijini, prin colaborări, foile brașovene. Va publica în *Foaie pentru minte* ..., lucruri fără prea mare însemnătate, abia în anii 1851 și 1862, cînd nu Bariț, ci Iacob Mureșanu conducea revista.

¹² Referințele de aici despre *Németh, bucoavne* și *catechismuri* trebuie completate cu cele din scrisorile III, n. 7 și XIV, n. 1. De consultat și Petre Popescu-Gogan, *Timotei Cipariu. Notitia biografica*, în *Manuscriptum*, IV, 1973, nr. 1, p. 56—58. Din *Notița biografică* interesează următorul pasaj: „Ca prefect: [a] tipografiei seminariali din Blaș, 1833—1866, a tipărit, afară de cărți scolastice și beserecești cu cirilice, mai multe alte cu litere latine“ (p. 56).

¹³ În *Foaie literară*, 1838, nr. 17, p. 129—130, Bariț tipărește poezia *Celibatul* (*Necăsătoriții*) semnată dr. P. (= Vasile Pop). Iată o strofă din cele 12 care l-au scandalizat pe Cipariu, preot celibatar:

- 1 Din potrivită căldură
Firea strigă, poruncește
Ca să să nască făptură;
Vai de cea ce-o poprește.

Aproape pe același ton ca în epistola XVI vorbește Cipariu despre *Celibatul* și în scrisorile următoare, XVII și XVIII. Spre deosebire de el, la alți blăjeni poezia „și-au aflat ... apărători“ (vezi infra, scrisoarea XVII). Bariț însuși s-a situat de partea acestora și, cu riscul de a-l indispuce pe Cipariu și a-și înrăutăți relațiile cu el, scrie un interesant articol pe tema celibatului (în *Foaie literară*, 1838, nr. 22, p. 172—173).

¹⁴ Cipariu face aluzie la *articolul-program* al *Foii literare*, expus sub forma unor scrisori alcătuite de Bariț, dar atribuite unor personaje imaginare. Mai precis, el se referă la *Scrisoarea unui duh frumos* (în *Foaie literară*, 1838, nr. 1, p. 2) și la *Scrisoarea unei demoasele (coconiță)* (*Ibid.*, nr. 2, p. 9), din care cităm: „Prietine! Eu m-aș bucura de aș vedea foia domnii-tale impletită ca o cunună de flori! Soneturi, ode, versuri galante, cel puțin traduceri sănătoase din poezii neamurilor. Aici se cearcă ce poate limba: acest ram de literatură ți-ar răsplăti mai bine și osteneala domnii-tale“ (p. 2).

¹⁵ „Of, destul!“

¹⁶ „Omițind ceea ce trebuie omis“.

¹⁷ *Versul* l-a publicat Bariț în *Foaie literară*, 1838, nr. 20, p. 160, sub titlul *Despărțirea*, însoțit de următoarea notă de subsol: „Cine ar ști să ne arate pe izvoditorul acestui cîntec are să primească de la oarecine un galbin. Noi am scris aici din rostul unei persoane, după ediția, cum spune, a cîntecelor tipărite de d[omnul] Pan în Sibiu, căci pe la noi se cîntă de atîta ani în multe chipuri schimonosit“.

Între 1830—1838, poezia s-a mai tipărit, în alte variante, în *Biblioteca românească*, V, 1834 și în revista *Nemzeti Társalkodó*, 1837, p. 46—47, în cuprinsul unui jurnal de călătorie. Se arată aici că autorul jurnalului, împreună cu un tovarăș de drumeție, a cutreierat, în anul 1836, Țara Românească. La Tîrgu Jiu, unde au poposit o vreme acest tovarăș a auzit pe o „domnișoară de boier“ interpretînd cu multă măiestrie („mester módon“) un cîntec de adio („bűcsuzó dal“). În ortografie maghiară, *Nemzeti Társalkodó* reproduce în extenso poezia. Semnatarul jurnalului, Gy[ula][ehérvár]i Farkas Sándor, a tălmăcit întregul cîntec în maghiară, dar nu în versuri, ci în proză. Traducerea începe astfel: „Szomorúan értettem általad kijelölt elválásunk napját és oráját; hanem kérlek: el ne felejtš. Textul din *Nemzeti Társalkodó* a fost copiat de un anonim, probabil în a doua jumătate a secolului al XIX-lea; ortografic, copistul a latinizat poezia (vezi ms. nr. 5 de la Biblioteca Universității „Babeș-Bolyai“ din Cluj-Napoca, f. 162—163). De consultat și K ó c z i á n y L á s z l ó și K ö l l ő K á r o l y, *Régi magyar kéziratok énekeskönyvekben fennmaradt román világi énekek* (Cîntece de lume românești păstrate în vechi manuscrise maghiare de cărți de cîntece), Cluj, 1972, p. 28 și 143—144.

Versiunile amintite pornesc de la *Au sosit acum, văz, ceasul* de Costache Conachi (vezi *Scrituri alese*, București, 1963, p. 105). Stihurile poetului moldovean le regăsim, în două variante, la Eminescu (vezi *Opere*, vol. VI, p. 392—393 și 444). Perpessicius, care a întocmit acest volum, nu comentează variantele.

¹⁸ Vezi nota 8.

Dorite frate!

Avînd un privilegiu așa bun de-a te înștiința de cîte ceva de pre la noi, iată-ți trimit această scrisoare din Făgăraș, cu toate că, pentru grabă, nu poci să ți-o trimit lungă. Mai pre lung ți-am fost scris azi săptămîna, care socotesc că vei fi primit. Acea scrisoare au fost din 3 daturi, dictată din 3 osebite porniri ocazionale, precum vei cunoaște, și din care pricină socotesc că vei ierta schimbării afecturilor ce stăpînea atunci în mine, și stăpînea precum le-am zugrăvit cu nefățarie. Almintri-lea, întru fundament, ideile ce le-am însemnat acolo sunt nestrămutate.

Asupra *Celibatului*, despre care acolo așa pre lung m-am fost întins ¹, numai atîta mai adaug că cu toate că lucrul au fost prost și întogma nevrednic și de condeiuil scriitorului și de foaia d-tale, totuși și-au aflat și la noi apărători. Așa sunt blășanii de entuziaști, din care io mai multu-i cunosc decît pînă acum. Oare mai de buni, au de mai răi? E altă întrebare.

Cu aceștia privilegiu te înștiințez cum că fratelui d-tale, joia trecută, i-am plătit 30 fl. C.M. aconto pre lingă cvitanție ², cînd a/decă venise să se facă preot, precum s-au și hirotonit, și vineri s-au și întors acasă. Dînsul zicea că sosind acasă va să-ți scrie mulțămîta.

Multe mi-au povestit bietul tînăr de durerile ce le suferă pentru veștile ce se aud pre acolo de d-ta, după vicleniile inveninatului și înrăutățitului în fărădelegi pînă la bătrînețe ², ale patronului căsii d-voastre oarecînd. Și cite i-au povestit în postul mare părintelui d-tale același, fără de omenie, cînd fuse aicea! Care toate nici aș putea să ți le descriu.

Oh, frate, tu știi cît de mult au pătimit inima mea, deși poate nu știi toate ascunsurile inimii mele, dară acuma ce simte și pătîmește nici poți să-ți intipuești. Sfirșitul numai D-zeu poate să-l știe. Io nu știu di ce D-zeu au dat unora așa de simțitoare inimă și atîtea patimi, de n-au vrut să-și bată joc de făptura minilor sale. Nime nu este fără pătîmîri, dară ale mele sunt prea lungi.

Am nădejde că-mi vei da de știre de hotărîrea cea mai de pre urmă, de vei să călătorești, după cum ți-ai fost pus în cap, au vei să lași pre de altă dată ³. Io atunci încă voi să mă hotărăsc mai de aproape. Io nici te îndemn, nici te dezdemn. D-ta ești stăpin hotărîrilor singur, numai / bagă de seamă să nu te hotărăști după sentimente nesocotite, ce-s de obște oamenilor de vîrsta d-tale. Să mă ierți, ci mai întii, oricum de scumpe și de dragi să-ți fie, să te apuci a le cumpăni cu minte rece, de om bătrîn. Pînă atunci nu-ți poci spune că fi-ți-voi soție au nu. D-ta negreșit mă vei înștiința de bună vreme pentru toată întîmplarea, pentru că oricum vei hotărî, aș vrea încă o dată să ne mai întîlnim în est an.

Un prenumarant nou îți mai trimit din partea fr[atelui] Ioan Sacalai, profesorul de retorică cu condiție să-i trimiți toate foile a *nume-ris primis* ⁴.

Fii sănătos; astăzi nu-ți trimit nimic, iară în săptămâna Rusalilor vei căpăta tot ce voi putea săvârși pînă atuncea, că voi avea privilegiu bun de a-ți trimite.

Și sunt cu toată dragostea al d-tale prietin și frate,

Cipariu mpr. /

[Adresa:] Herrn Herrn G. Baritz, Professor und Redaktor ad
Cronstadt

¹ Vezi supra, XVI, n. 13.

² Cu privire la fratele lui Bariț, vezi supra, XVI. „Înveninatul“ și „înărătitul“ în fărâdelegi este canonicul Rațiu, referitor la care vezi supra (primele scrisori). La aproape 10 ani după Cipariu, în 1847, Ioan Maiorescu va scrie despre Rațiu în termeni asemănători: „sacul fărâdelegilor“ (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 302).

³ G. Bariț a intenționat să întreprindă, în 1838, o călătorie la Viena (vezi supra, XVI, n. 7). Se va realiza abia în 1839.

⁴ „De la primele numere“

XVIII

Iubite frate!

[Blaj], 10 i[unie]/29 m[ai] [1]838

Astăzi numai, la 8 iun. / 27 mai, am luat scrisoarea d-tale de la 16/28 mai și numaidecît m-am hotărît să-ți scriu ceva înapoi, pentru că apoi mine voi să dau examen din introducții și luni din doctrină cu filosofii, și puțină vreme oi să am de a-ți scrie atuncea sau poate togma nimica ¹. Și mai întii despre d. Pop.

El au fost însuși în săptămîna trecută pre aici, abătîndu-se puțin din drumul ce și-l ia cătră Hațeg, în vizitație. Episcopul l-au trimis cu ocazia sa pînă la Bălgrad etc.

Mi s-au părut și mie că nu este prea mulțămît cu sentimenturile unora de pre aicea, dară cu toate acestea el, nici înaintea mea, nici a altora nu s-au spus a fi autorul versurilor din întrebare. Înaintea altora togma au și tăgăduit. Înaintea mea numai atîta au zis că nu-i stă numele tot scris afară, ca la articolul de *Diplomatică*, și prin urmare nu trebuia nimenea să se vinuiască pre dînsul ². Io am lăsat într-atîta, că n-am vrut să mă disput. /

Almintrirea, pe lingă toată prietinesca primire ce au avut aici, socotesc că cu totul alte simțiri va fi dus cu sine d-lui de acia despre noi de cum au venit. Și despre prietinia noastră cu R[ățiu] încă au avut privilegiu a se încredința. Acesta acum-i dus la Abrud să-și însoare nepotul, cu o bătută de D-zeu și, încă de o săptămîna dus fiind, n-au mai venit.

Pentru Trifu, săracul, văz că-i rău destul, și din scrisoarea d-tale și dintr-altele din București. Între alți vătămăți este și Eliad *, carele au și tipărit în *Adausul* la no. 18 (la *Curier* au la *Romanie*, nu știu) un articol ascuțit și batjocoritoriu, pre o giurățate de coală întregă, în 2 pagine cu cite 4 colonne, însă fără iscălitură. Articulul însă acesta

nu s-au publicat și io l-am primit numai sub sigillo. Tot am cetit că nu-i ură ca ura între literatori, și aceasta se dovedește și cu Maiorescul, pînă dincolo. Oameni mai nesuferitori ca pre învățați nu poți să afli. Ei sunt mai gingași decît fetele cele mai nedumerite, ca nasul și coada cînelui; să nu te atingi de ele, că vai. El de nu va avea razem în bărbați de un cuget cu dînsul și tari (*precum poate sunt eforii și directorul*), e de / perit, că deși nu-l vor țipa din postul ce-l ține, dară pace și prietinie cu dăscă-lencii în veci nu va să aibă ³. Să nu să fie batăr așa degrabă însurat, tot ar fi lesne de el. Ar putea să se poarte fără frică și să le astupe gura, de are cu ce. Și apoi, de ar fi silit, să-i lasă. Dar așa, va trebui să-și plece capul și să înghiță mult. Hei, hei, de multe ori ar putea omul să grăiască și adevărul, ci trebuie să caute la stările împregiur! Io sunt pățit și însumi și mai nainte de pățină încă am știut că așa este și m-am ferit totdeauna. Vezi, *celalalt*, a căruia scrisoare nu i-o ai publicat ⁴, de au și scris asemenea nu au poftit să i-o tipărești, și e mai cuminte. Acesta-și cunoaște starea sa, Maiorescu nu.

Cetirea scrisorilor asupra acestui au pricinuit aici o simțire deosebită. Rucăreanul e judecat de toți că trebuie să fie om prost, de e și boieriu, precum se vede din urgisire, cu care caută în gios la toți popșorii, dăscă-lencii și slugulițele de vamă. Ciocoi încălțat, îmbrăcat ⁵. Celalalt se vede om așezat ⁶ și întru necazul ce l-au simțit la cetirea articolului din foaia d-t[ale], și scrie /, preste tot luînd, foarte omenește. Amîndoi se razimă însă pre părerea că doară M[aiorescu] pre clasici satirizează; ci mai bine făcea să se fie slobozit *ad meritum* și să dovedească cu seriozitate nentemeierea judecătii M[aiorescului]. Și atunci, pentru cetitorii d-tale, era foarte bine. Acuma trebuie să auză gilcevi care într-adins nu se țin de o foaie literară. D-fa lucră într-acest punct cum socotești. Io, în locul d-tale, aș face înștiințare că oricine va voi mai mult să grăiască într-această treabă să se ferească de orice personalitate și că toată scrisoarea în care nu va sufla duh de pace și de cuvîință va fi nesocotită.

Mă mir cum ai putut să primești o scrisoare anonimă și să o publicezi ⁷. Aceasta se împotrivește principiurilor ce le-ai făcut de obște [cunoscute] și nici la o redacție nu se suferă.

Îmi pare rău că foaia d-tale fu pricina acestui zgomot, însă d-tale nu ți se poate imputa. D-ta scrisoarea lui M[aiorescu] o ai socotit ca un articol înștiințătoriu de starea literaturii din Țeara Românească. În care nu s-au aflat nici o personalitate, și cetitorilor le-au căzut bine negreșit, deși nu s-au bucurat de obiectul înștiințării. Cu un cuvînt, iată ce dobîndește un om și cînd gîndește că scapă din iad. Singură supunerea, tăcerea, căutarea de grații pot pe om oriunde să fericească, fie oricît de harnic, învățat etc. / Adevărat, nu prea mare mîngăiere. Întîmplarea lui M[aiorescu] va fi al treilea Kunststück după a Pleșoianului în Țeara Românească și a Murgului în Moldova ⁸. Ai noștri nu sunt așa oameni, numai de persoană să nu te atingi. Deobște poți să grăiești citu-ți place, că părerile sunt slobode. Noi încă am fost atinși citeodată în *Gazetă* și *Foaie* și apoi unii am ris noi de noi, alții ne-am făcut a nu ști nimica, și au trecut. Pentru cele ce s-au scris, pe lingă cele ce se grăiesc mai în toate zilele, sunt numai ca o picătură-n mare ⁹.

La *Intriga* d-tale mulți s-au insinuat că vor să prenumere și, luind numele tuturor, te voi înștiința ¹⁰. Pentru că e de amor argumentul ei, nu trebuie să te îngrozești de noi. Amorul nu poate să fie defăimat, nici se defaimă, ci numai amorul fără de lege. Dintr-aceea că *Celibatul* mie sau altuia nu va plăcea, nicidecum nu poți să judeci că nouă scrisorile amoroase ne sunt urâte. De-acii o consecvenție ca aceasta, după logica mea, niciodată nu e pre lege. Numai supunerea *că tot omul celebs e curvariu* (vreau să zic preotul) nu se poate socoti dreaptă și a se suferi ¹¹.

La reflexiile asupra articolului de ortografie a lui P[op] încă nu mă îndatorez, pînă ce va ieși de tot ¹². P[op] se ponosluia că i l-ai trecut în nr. 19. El ar fi vrut poate pre cînd au venit aicea să și-l vază isprăvit. După ce se va isprăvi, voi să-i răspunz totuși numaidecît ¹³.

T. de la *Pescariul* ¹⁴ e latinesc.

În no. 20 am cetit versul poftit, *Zioa etc.*, însă nu-i versul cel original, ci precum l-au togmit d. Pan din București ¹⁵. Cel original de obște are numai o cadență la a 2 și a 4 vers; d-lui au pus și la 1[-ul] și la a[1] 3[-lea]. Unele strofe le-au lăsat afară. Strofa a 3 mi se pare au de nou adausă, au de tot schimbată. Schimonosit este dară cum l-au tipărit d. Pan, nu cum se cîntă.

Articolul următoriu de *Poezie* nu pot să-l trimit în grabă, precum și altele, prea mari, și ar trage mult, și io n-aș vrea să-ți pricinuiesc cheltuieli multe ¹⁶. De la Sibiu le vei primi prin Manole ¹⁷. Poate în săptămîna viitoare voi să călătoresc și io într-acolo. Cu toate aceste, d-ta și cel dintîi poți să-l tipărești oricînd, că materia nu e ruptă în două. Al doilea și / altele, de vor fi mai multe, vor tracta de formele versificației încît mai pre scurt.

Sinod *proprio sensu* ¹⁸ nu vom avea, ci numai adunare de protopopi, spre depunerea jurămîntului homagial. Circulariul episcopesc s-au trimis [în] 18/30 mai, în care se poruncește tuturor vicarilor, protopopilor și v[ice] protopopilor ca pre vineri seară, 1 iulie, toți să se afile în Blaș, ci singuri, fără notari sau alți preoți. Sîmbătă va să se cetească formula jurămîntului și fieștecarele dintre cei adunați o va întări cu subscrierea minii sale și cu pecetea deregătoriei. Dumineca se va cînta *Mărire*, și după prînz se va întoarce fieștecare la eparhia sa, unde asemenea tuturor preoților jurămînt se va primi și se va trimite la Scaun, cu acea formalitate, de cătră protopopul lor. Mersul sărbătorii voi să și-l descriu atuncea, de voi fi sănătos (duminecă) și voi fi pre acasă.

De venirea mea într-acolo nu poci să zic nimic, pentru că io încă m-aș duce în toate părțile, și pînă voi porni, nu știu încătrău oi lua-o. De voi rămînea aici pînă la sinod, poate că apoi într-acolo m-oi trage la care vicareș sau protopop oi vedea căruță mai bună: căt[r]ă Cluș, Hașeg, Năsăud, Făgăraș, nu știu. Pentru toată întîmplarea cînd mă voi / hotări, și-oi scrie. Ieri m-am mîntuit de un examen, mîne mă voi mîntui și de celalalt și apoi-s L. B. de etc. Ia-te, du-te! Numai trebuie să mai aștept pînă voi isprăvi *Bucoavna*. La Sibiu gîndeam însumi să merg în săptămîna ce s-incepe, dară au început ploile Rusalilor și iarăși se va strica calea. Pînă atunci să aibi pușnică răbdare. Astăzi serbăm ziua sfințirei episcopului într-al cincilea an, și prînzim acolo *in corpore*.

Romanov mi-au trimis înștiințarea următoare: „București, 13 mai. Aicea la 8 ale următoarei, la Domn, în casa tronului, s-au cetit un ferman de la Poarta otomană, unde poruncește boierilor ca să iscălească cererea Rusii — unde la 9, tot ale aceștii, la Obșteasca Adunare au și iscălit, față fiind și toate consulaturile puterilor streine, încît și altele — ca din tot venitul lor să plătească zăciuală toți boierii etc.“ Înștiințarea aceasta însă nu vrea a se împărtăși cu nimenea, că se teme; și almintrile, nu-i destul de chiară. D-ta, de vrei, poți să o treci în gazeta cea ungurească sau nemțească, dară în cea rumânească nicidecum ¹⁹. Dară și într-acele însemnează că au sosit d-lor v[oastre] prin a doua mină sau, mai bine, să o taci.

În treaba lui Trif poate că m-oi slobozi și io puțin ²⁰, fiind rugat de mulți de ai noștri, ci mai tîrziu.

Am un articol gata: *Mintea și puterea*, de multișor lucrat. Bucuros aș fi să-l poți trece. Cenzura nu are de a se scandalisi într-insul de-l va înțelege, ci totuși bine vei face înainte de a-l da la *cules* să-l areți cenzurului, să nu ai necaz ²¹. Alt articol iară mai gata am, *Poezia arabilor*, cu probe ²². Care deodată și le voi trimite.

Fii sănătos,

C. mpr. / 60°

N.B. Cetește și pre covertă înluntru ²³. /

57

¹ Cipariu a funcționat ca profesor la Seminarul teologic din Blaj între anii 1830—1848 (vezi *Manuscriptum*, 1973, nr. 1, p. 56), predînd pe lingă hermeneutica sf. Scripturi și un curs de introducere în studiul celor două Testamente, vechi și nou. În același timp „filosofilor“, adică elevilor din a VI-a clasă de liceu, le ținea lecții de „doctrina religionis“ (vezi Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, București, 1971, p. 34—35).

² Cipariu se raportează la Vasile Pop, autorul poeziei *Celibatul*, care l-a scandalizat (vezi supra, XVI, n. 13).

„Articolul de *Diplomatică*“ al lui Pop s-a tipărit în *Foaie literară*, 1838, nr. 13, p. 100—103.

*.Mă rog să nu-i pomeniști numele nici într-un tip, că așa mi s-au descoperit tot lucrul. R[omanov] îmi scrie că nu s-au publicat, pentru rugarea M[aiorescului], care — așadară — se vede a fi fost pre atunci la E[ucurești].“

³ Vezi supra, scris, XVI, n. 2. Articolul „ascuțit și batjocoritoriu“ al lui I. Heliade Rădulescu s-a publicat în *Curierul românesc*, IX, 1838, nr. 18: *Asupra scrisorii d. Maiorescul din „Foaie literară“ nr. 16*. În ciuda faptului că Heliade a scris despre el în termeni drastici, Trifu, alias Ioan Maiorescu, a continuat să creadă, ca înainte de 1838, în probitatea cirtitorului său și în meritele sale de ales succesori al lui Gheorghe Lazăr. Cităm dintr-o scrisoare către Bariț, din 26 august 1838: „Între toți este mai cu seamă *Eliad*, patriarhul literaturii noastre, cu care te-ai putea înțelege mai bine. El încă a scris împotriva mea, în *Curier*, atunci cînd im[i] era tăiate minile și picioarele. A grămădit toate cîte a putut împotriva caracterului meu personal. N-a scris împotriva scrisoarei mele, ci împotriva persoanei [...]“.

Despre necazurile lui Ioan Maiorescu survenite în urma „calomnierii“ dascălîmii din Țara Românească în *Foaia literară*, vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, I p. 212. Director era Petrache Poenaru. Apreciind buna pregătire a lui Maiorescu și devotamentul cu care muncea pentru progresul învățămîntului, Poenaru l-a sprijinit și apărat în contra filipicelor, dezlănțuite de îndrăzneala cu care tinărul profesor ardelean a dezvăluit în *Foaie literară* unele manifestări negative din viața culturală a Țării Românești.

⁴ *Celalalt*, mai prudent decît Maiorescu, este — indubitabil — Aron Florian. Acesta, în scrisorile trimise lui Bariț în 7 februarie și 11 aprilie 1838 (vezi *George Bariț*

și contemporanii săi, I, p. 9 și urm.), a criticat și el necruțător regimul domniilor regulamentare din Țara Românească, dar — cum arată Cipariu — „nu au poftit“ ca redactorul *Foii literare* să i le tipărească.

⁵ Epitetele strivitoare folosite de Cipariu la adresa „Rucăreanul“-ui li traduc revolta cu care a citit rindurile semnate *Rucărean* (autorul este N.N. Rucăreanu din Cimpulung), din *Foaie literară*, 1838, nr. 19, p. 149—151 și intitulat *Domnule redactor!* Articolul abundă în batjocuri stil Heliade.

⁶ „Omul așezat“ semnează „un abonat al *Foii literare*, M.S.“ (vezi *Domnule redactor!* din nr. 20, p. 154—157). Inițialele sînt ale profesorului Simeon Marcovici, apropiat al lui Heliade Rădulescu. În esență, Marcovici vrea să demonstreze netemeinicia criticilor formulate de Ican Maiorescu, pentru că acesta — după opinia lui — s-a străduit în zadar, „prin neargumentate argomentele și cu un dialect ce s-a croit despoticește, a dovedi că în Țara Românească nici rivnă și patrioțime adevărată să afle, nici literatura sporește, nici învățătorii sînt destoinici sau măcar rivnitori“ (p. 154).

⁷ Cipariu are în vedere că Bariț a publicat articolul lui Marcovici (vezi nota anterioară), deși era semnată numai cu inițialele M.S. și cu toate că declarase în decembrie 1837, în *Înștiințarea* prin care anunța apariția *Foii literare*, următoarele: „Poate cineva la scrierile sale să-și puie numele cel adevărat sau altul iscodit, dar anonim nu putem să tipărim“.

⁸ *Kunststück* înseamnă scamatorie, prestidigitație, lucru necurat, mașinație, tertip. Victimele unor mașinații fuseseră, după Cipariu, Pleșoianu și Murgu.

Spirit bine cultivat și dascăl craiovean merituos, Grigore Pleșoianu a cerut Eforiei școlilor din Țara Românească, în 1832, să îi fixeze exact drepturile bănești. Pentru că gestul lui Pleșoianu și condițiile puse de el li s-au părut eforilor „înfricoșătoare“, l-au silit să dimensioneze (vezi A.I. Piru, *Istoria literaturii române*, II, București, 1970, p. 253).

În a doua jumătate a anului 1834, Eftimie Murgu, originar din Banat, se stabilește la Iași, ca profesor de filosofie. Lecțiile sale, pline de idei progresiste, au fost apreciate de Ion Ionescu de la Brad, Dimitrie Gusti, Neofit Scriban ș.a. dar nu și de boierimea retrogradă, favorizată de domnitorul Mihail Sturza. Coalizindu-se împotriva lui Murgu, aceștia „l-au făcut șederea imposibilă la Iași“. Sătul de șicanele lor, Murgu îi părăsește, plecînd la București. Cipariu cunoștea „cazul“ Murgu din relatările lui Bariț. Pentru amănunte, vezi Eftimie Murgu, *Scrieri*, București, 1969, p. 18—20.

⁹ Comentariile lui Cipariu pe tema aceasta sînt, în general, judicioase și indispușabile pentru cei care vor rediscuta în moment ambarasant din biografia „înfăimă-tului“ profesor ardelean. Rediscutarea se impune, ca o condiție sine qua non, mai ales cercetătorilor interesați de istoricul receptării în Transilvania a valorilor culturale și literare franceze. Ei vor trebui să țină seama de faptul că transilvănenii trecuți în principate (Ștefan Neagoe, Aron Florian, Ioan Maiorescu, Eftimie Murgu, August Trebciuiu Laurian ș.a.) au manifestat neîncredere și antipatie față de cultura franțuzească, deși — prin intermediu german — se resimțeau de influența acesteia mai mult decît erau dispuși să recunoscă ei înșiși.

¹⁰ La data de 7 mai 1838, Bariț și Johann Gött publică o volantă, trimisă cititorilor împreună cu nr. 19 al *Foii literare*. Aici, Bariț anunța, între altele, că vrea să traducă în românește și să publice *Kabale und Liebe* de Schiller. Tălmăcirea nu va apare, pentru că numărul prenumeraților dornici să citească *Intrigă și iubire* a fost prea mic. (De la redacție, în *Gazeta de Transilvania*, I, 1838, semestrul II, nr. 14, p. 53—54).

¹¹ Vezi supra, XVI și XVII.

¹² „Reflexiile“ lui Vasile Pop, care semnează „mult prețuitoriu, P.“, în *Foaie literară*, 1838, nr. 18, p. 141—144 (*Domnule redactor!*), nr. 20, p. 157—160 (*Urmarea disertației din nr. 18 despre ortografie*) și nr. 21, p. 164—166 (*Capăt disertației din nr. 20 despre ortografie*).

¹³ Răspunsul lui Cipariu la articolele filologice ale lui Vasile Pop: *Reflexii asupra ortografiei d-lui F[op]*. *Domnule redactor!*, în *Foaie pentru minte* ..., 1838, nr. 2, p. 12—16; nr. 3, p. 20—23; nr. 4, p. 27—31.

¹⁴ *Pescariul* (după Gölthe), la *Foaie literară*, 1838, nr. 21, p. 161, tradusă de Cipariu, care semnează T.

¹⁵ Titlul din *Foaie literară*, 1838, nr. 20, p. 160 este: *Despărțirea*, în legătură cu care vezi supra, XVI, n. 17.

¹⁶ Primul „articul“ teoretic despre *Poezie* i l-a expediat lui Bariț în 8 mai (vezi supra, XVI, finalul scrisorii), care însă nu l-a publicat nici pe acesta, nici pe cel „următoriu“.

¹⁷ Negustorul brașovean Manole Diamandi.

¹⁸ „În sensul adevărat al cuvîntului“.

¹⁹ Poate la sfatul lui Cipariu, Bariț nu publică nimic despre actul samavolnic al Porții Otomane din vara anului 1838.

²⁰ Cipariu nu va scrie nimic întru apărarea lui Ioan Maiorescu.

²¹ Interesantul articol al lui Cipariu, *Mintea — lăria*, se va publica, totuși, abia în 1841 (*Foaie pentru minte* ..., nr. 23, p. 177—179).

²² Nu se știe nimic despre vreo scriere cu acest titlu a lui Timotei Cipariu.

²³ „Coverta“ scrisorii s-a pierdut, așa că epistola nu se încheie aici.

XIX

Prietine!

Înainte de plecarea mea de aici, a căria timp încă nu l-am hotărît, și — după făgăduință — și pentru unii prenumerați scriu d-tale și te înștiințez că la d-voastră în est an nu poci să viu. Io mă duc la Pesta și de-acolo nu știu încă pînă unde, pînă adecă unde-mi va ajunge punga și vremea. Mai curînd nu poci să plec, decît în săptămîna viitoare, cel mai mult sîmbătă. În 16/28 ale acestuia trebuie să fiu [la] Cluș, de-acolo la Oradie, cu sem. 2 f. 24 cr. C.M. și mai încolo, îndărăpt, voi veni prin Arad și Hațeg. Pare-mi rău că n-am pre nimenea de soție, și d-ta așa ești de cuprins. Pentru aceea, aceasta poate să fie cea mai de pre urmă a mea scrisoare ¹.

Fratele Rus ² mi-au arătat o scrisoare a d-tale pentru 100 *Abeced- [are]* pre sama lui Németh. La aceasta știi d-ta ce ți-am fost scris mai de demult. D-lui, de vrea să capete de la mine cărți, trimiță-și au expresu aici cu banii, au prin comisionariul din Sibiu, însă numai *auf feste Rechnung* ³, că io almintrilea n-am chef să-mi fac cheltuieli înzădarnice, trimițîndu-le încoace și-ncolo, și apoi tîgîrîndu-le atîta, și trebuiesc a le aduce iarăși îndărăpt cu cheltuiala mea. D-lui știe treaba cum se are cu librării. Pre mine nu mă / va purta de nas. Scrisoarea-i cînd va sosi, de nu voi fi dus, i-o trimit *retour* ⁴.

Fratele Marcu au depus la mine pentru 3 pătrare de an pentru foi 3 f. 48 cr. C.M.

A[dmodum] R[everendo] D[omino] D[omino] Basilius Silași, Parochus et V[ice]-A[rchi]diaconus Bethleniensis, împreună cu A[dmodum] R[everendo] D[omino] Simione Bocșa, Parocho Böödensi, au plătit pe 2 sem. 2 f. 24 cr. C.M. și poftesc să li se trimiță foile cu adresul *per Dées a Bethlen*. (N.B. Un exemplar pentru amîndoi, nu 2).

Acești bani, în sumă [de] 6 f. 12 cr., împreună cu banii pentru Sacalai, Olvasó Târsulat și Ladoși (12 f. C.M.), fac 18/24 cr. C.M., și așa datoria mea la d-ta e numai încă 11 f. 36 cr. C.M.

Rule Britania anglicește încă nu o am, ci o voi căpăta-o și atunci — întoarsă — voi să ți-o trimit ⁵. Cele trimise la Manole încă nu le-am căpătat.

Blaș, 5 iul. [1]838

61

Suplementul lui Genili l-am însumi, trimis de la R[omanov] din București, de mult, și știu ce scrie. Va veni vremea și la acelea ⁶.

Sărbătoarea noastră și-au ținut, cu cea mai mare pompă și entuziasm, la 2 și 3 iul. Despre dînsa nu-ți scriu mai multe, pentru că Silași și-au arătat o poftă mare de a o descrie el însuși. Io se înțelege că n-am vrut să i-o stric și bucuros i-am lăsat osteneala de-a plini acea deregătorie. De s-ar întîmpla însă să nu nimerească în toate, atunci voi scrie d-tale *ex offo* și de pre drum, de o voi ceti. Socotesc că-ți va trimite și 1 exemplar din viersurile aici cîntate, însă totuși vei primi mai bucuros unul din mîna mea, / care ți-l închid aici. Dintr-însul vei cunoaște că *acum* avem și noi cenzor în loc ⁷. Bucuros trimiteam unul și pentru Moroiu, dar, precum scrii, pre vremea cînd vei lua această scrisoare el va fi dus. Mă bucur că-mi scrii cu acea laudă despre dînsul. Io l-am văzut în București la Romanov în boltă și-mi aduc bine aminte de figura-i. Dar mă supără veștile cele triste ce ți le-au adus, însă care totuși nu sunt nouă. Au nu vedea toată lumea și nu povestea unii din cei ce i-am cercat asemenea? ⁸ [...]

Trif mi-au scris și el, cînd au plecat îndărăpt, multe, poate nu toate cu lapte. El mi se vede că s-au umilit foarte, oricît se-ntoarce și se explică. Vezi ce face nesocotînța? ⁹. Scrie el că Murgul se duce și el îndărăpt la Banat, urîndu-se cu țărenii. Rău destul că nici cei cu minte nu pot să se înțeleagă. Ursita românului, bagsam, e să fie de-a pururea și preste tot, și în parte, nefericit ¹⁰. Rămas bun, frate, și cu toate să știi că relele nu mai înceată ce le suferi.

Mai pre larg n-am ce mă mai căi că tot una este pentru mine.

Cipariu mpr. /

Adresa:] He[r]rn Herrn Georg [von] Baritz, Profesor u[nd]
Redactor ad Cronstadt.

¹ Cu cîteva săptămîni în urmă, Cipariu și Bariț se întîlniseră la Zlatna, proiectînd atunci și o apropiată călătorie la Pesta și Viena, în Germania și Italia. Bariț, reținut de sarcinile editării *Foii pentru minte, inimă și literatură* și a *Gazelei de Transilvania*, nu a putut să-și realizeze visul. Din această cauză, Cipariu pleacă singur. Pentru el călătoria era „în egală măsură, un tonifiant intelectual și o desfătare sufletească“ (Timotei Cipariu, *Jurnal*, Cluj, 1972, p. 19). Alte amănunte despre această călătorie infra, XX, XXI și XXIII.

² Profesorul Ioan Rusu, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, București, 1976, capitolul corespondenței sale cu George Bariț.

³ „Pe bază de comandă fermă“.

⁴ Referințe despre librarul Németh și abecedare, supra, XVI, n. 12.

⁵ Arie din opera *Alfred* (1740) a compozitorului Thomas Augustine Arne (1710–1778), devenită imn național englez. Textul îi aparține lui James Thomson.

⁶ Originar din Transilvania, Iosif Genilie, profesor de geografie și cronologie la Colegiul Sfîntul Sava, tipărește la București, în 1834, un manual de *Geografie istorică, astronomică, naturală și civilă a continentelor în genere și a României în parte*, considerată de N. Iorga drept „o bună prelucrare“ (vezi *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, vol. I, București, 1907, p. 144).

⁷ „Sărbătoarea“ a fost ocazionată de jurămîntul de credință față de Împăratul Ferdinand I „din partea clerului greco-catolic al Ardealului“. Unul dintre *merșurile* cîntate la Blaj cu acest prilej, probabil cel trimis lui Bariț de Cipariu, s-a tipărit în *Foaie*

pentru *minte, inimă și literatură*, 1838, nr. 3, p. 17. *Cîntarea...* cuprinde patru strofe de nivel artistic mediocru. Pe lângă altele, autorul îi cere Împăratului să fie „al păcii scutiter“.

În nr. 3 al *Gazelei...*, p. 10–12 a apărut, fără semnătură, și o corespondență detaliată despre amintita „sărbătoare“. Este scrisă de Vasile Silași, preot și vice-archidiacon la Beclean. Într-un loc, Silași notează: „Sărbătoarea din această zi se încheie cu o masă liberală, întinsă pentru 150 de perscane“. De asemenea, el mai informează că după festivitatea oficială „adunarea“ a dezbătut chestiuni „care să țin de binele clerului și a nației“, hotărînd să se înainteze suplici noului Împărat, cu scopul de a-l îndupleca să dispună luarea de măsuri în favoarea românilor ardeleni.

Festivități similare cu cea de la Blaj s-au mai ținut la Alba Iulia, Sibiu, Brașov etc. (vezi *Ibid.*, nr. 1, 2 și 3). Elevii din școlile brașovene au reprezentat, în latinește și nemțește, piesele *Iosif și frații săi* și *Lupta lui David cu Goliat*. În distribuție figurau și cîțiva elevi români, al căror talent *Gazeta...* (vezi nr. 3) îl elogiază. Laude se aduc și Curții vieneze, pentru „porunca“ de a se întemeia un gimnaziu românesc la Brașov.

⁸ Reiese din rîndurile lui Cipariu că profesorul Costache Moroiu a fost către sfîrșitul lunii iunie 1838 la Brașov. Cipariu l-a cunoscut în librăria lui Iosif Romanov, în august 1836, cînd — împreună cu Bariț — a petrecut mai multe săptămîni la București. Ce anume i-a împărtășit atunci Moroiu, aflăm din jurnalul acestei călătorii „în țară“: „De-aci am mers la Romanov, carele încă mi-au dăruit vreo cîteva cărți. Acoloși am întîlnit pre un rom[ân] care multe pilde mi-au povestit, cum nu numai sultanul, ci și însuși domniul locului strășnicie s-au purtat asupra celor ce au voit prin slujbe deosebite a se trage de sub legiuina ocîrmuire“ (Timotei Cipariu, *Jurnal*, p. 124).

Veștile cele triste furnizate lui Bariț de Moroiu priveau, fără îndoială, măsurile draconice luate de stăpînire împotriva patrioților care luptau pentru apărarea autonomiei Țării Românești, în cadrul relațiilor cu Turcia „suverană“ și cu Rusia „protectoare“.

Spunînd că *veștile* aduse de Moroiu nu erau „totuși... nouă“, Cipariu se gîndea la unele informații „politice“ din august-septembrie 1836, căpătate de el și de Bariț de la Heliade Rădulescu, C. A. Rosetti, Iancu Văcărescu ș.a. (vezi Timotei Cipariu, *Ibid.*, p. 111 și urm.).

⁹ O „nesocotînță“ fusese, după Cipariu, faptul că Ioan Maiorescu (Trif) a publicat în *Foaie literară*, 1838, nr. 16, articolul *Domnule redactor!* Silit de alții și de propriile sale interese, Maiorescu și-a retractat criticile formulate în acest articol în *Domnule redactor!* (*Foaie literară*, 1838, nr. 24, p. 192). În pofida retractării, „persecuțiunea“ contra lui Maiorescu a rămas „foarte aprinsă“ (vezi V. A. Urechia, *Istoria școlilor de la 1860–1864*, vol. II, București, 1892, p. 67; vezi și p. 80 și urm.).

¹⁰ Din august 1836, Eftimie Murgu se găsea la București. I se promisese, înainte de venirea lui aici, că va fi numit *neîntîrziat* în învățămînt. Dar, în ciuda promisiunilor, numirea sa — „vremelnicește“ — ca profesor de logică și de drept roman la Colegiu se tergiversează timp de un an de zile. Cotropit de disperare, pe Murgu îl bate gîndul să se întoarcă acasă, în Banat. Îmbunătățindu-și însă relațiile cu „țărenii“, cu cei din Țara Românească, revine asupra intenției de a părăsi deocamdată Bucureștii. Vezi V. A. Urechia, *Op. cit.*, p. 353 și urm.; Eftimie Murgu, *Scrieri*, p. 20 și urm. Cipariu l-a cunoscut și a discutat cu Murgu în august-septembrie 1836.

XX

Blaj, 19/31 iul. [1]838

Prietine!

Io încă sunt din multe pricini tot aicea și, prin urmare, cu cît mai mult întîrziu acum, cu atîta voi trebui apoi să mă grăbesc. Însă scopul și planumul îmi stă încă tot neschimbat ¹.

Io cu acest privilegiu sum expres să trimit la Sibiu pentru hainele-mi ce știi, și care pînă acuma porcul de cîne nu mi le-au mai fost isprăvit.

Mă hotărâri a scrie și d-tale, din 2 pricini: 1° pentru Gr. Moldvai. Bagă de samă, că lui Sacalai trimiteți 2 exemplare, unul sub nr° 4, altul sub nr° 88, și lui Moldvai pre semestrul acesta nu i-ați trimis nici unul. Greșeală mi se pare că s-au întâmplat la tipărirea cuvertelor. Vezi ca să nu se mai întâmple mai încolo. Sacalai cele două dintii numere le-au dat lui Moldvai, și pînă veți îndrepta adresurile, le va da și celelalte.

63

Moldvai s-au dus ieri acasă la neamuri și au lăsat încă la / mine și 11 f.w. Restul prenumeranții, carii adăogîndu-se la suma pînă acum socotită (18 f. 12 + 4 f. 24 = 22 f. 36), mai rămîn la d-ta încă 7 f. și 24 cr. C.M. Banii ce-i va putea scoate Boiul de la Iacși au dus Moldvai. Să-i primești la d-ta, pînă la altă rînduală;

63^v

2° Pentru articolul meu din *Foaie*, no. 2, ap. 12 seqq., în care sunt niște greșale, de care mă rog să le îndreptezi în numărul următoriu într-acest tip: „faț. 13, colo[a]na 2, lin. 10 de dînsus: *precum* pre *κ* nu *é* și pre *κ* nu *ae* sau și ca pre *κ*“; faț. 14., col. 2, lin. 20 de dînsus: „nici în manuscrise, nici în tipărite, la sloveni nu-l vedem, dar încă nici în cele românești pînă la anul 1648, în *Testamentul cel nou*, tipărit supt Racoti la Bălgrad. În *Căzaniile* de Brașov din 1580, supt Ghenadie I, și din Bălgrad din 1691, sub Iorest, care tot aceeași formă de tipariu au, numai atîta se deosebește de *κ* că virful aceluia se sfîrșește în linie ascuțită, fără de a i se slobozi linia din mijloc mai jos decît celelalte“.

Aici s-au fost întâmplat o greșeală mare: lăsîndu-se afară o linie întreagă, se turbură înțelesul și almințirea, comele și puncturile nefiind puse în tipariu la locul lor. Io nu știu de-i vina în manuscriptul meu au poate e a culegătoriului, destul că, oricum, interpuncțiile le aflu și celelalte togma așa în manuscriptul meu de-acasă, cum ți-am însemnat aicea. Io întru punerea lor țin cel mai mare preț și numai din nebăgare de samă din destul mă abat. Atunci, scriînd cu degrabă, poate să fiu greșit însumi și-mi pare bine că încă am fost acasă, de le poci îndrepta, ca să nu fie îndreptarea prea tîrzie², cum au fost cînd ați îndreptat pre a lui Trifu³. Io atuncea mi-am fost adus aminte de bietul Bellarmin, carele numai pentru că în prefația la *Biblia* îndreptată latinească, de supt Gregorie XIV, toate greșelele ediții de sub Sixt V pre tipograf le-au aruncat, și-au pierdut canonizația de sint⁴.

Să fii bun iertătoriu că nu ți-am mai trimis articolul *Mintea și puterea*, care de mult ți l-am fost făgăduit, că nu-l aflu nicăieri. / Știe-l pustia cum s-au rătăcit între scrisorile mele, de nu poci da de el. Însă totuși știu că n-au perit și cum l-oi afla ți-l trimit. Cu articolul *Poezie, versificație* poți să mai întîrzi pînă mă voi întoarce acasă. De-l tipăreai pre cel ce ți-am fost trimis, atuncea, poate, mă îndemnam să-l svîrșesc, dar așa mi-am și c-am uitat și, iarăși, uneori nici puteam să stau de acele, cîndu-mi aduceam aminte. În unele părți-mi pare că și-au și pierdut interesul și ar avea lipsă de reformă⁵.

Una-ți mai însemn — să nu te superi — : mi se pare că ai început a te linguși cătră țăreni-moldoveni. Le dai suaturi cu grosul, cînd într-una, cînd într-alta și a le apăra modul lucrării lor. Io nu poci să găsec principiul ce te povățuiește. Io știu bine că ești ingrigeat pentru soartea viitoarea. Poate și ace[ea] te îndeamnă la multe. Dar nu-i milă, să mă

crezi, cînd dai suaturi la oameni — români — ce nu sunt harnici, și să vree, a le împlini. Nu-i ce să ne fățărîm. Slăbiciunea noastră este reală, nu ficție, orice ni se pare nouă. Nici suntem în stare de a ne măsura cu Europa. Aceia ne vădesc toți pasii nostri, oricît ne scortățim ca pruncii, cîndu-și zidesc case de lut și boi de turbare. O, oh, departe încă suntem și multe încă trebuie să suferim, numai de n-ar trebui să suferim de la noi înșine⁶.

64^v

¹ „Planumul“ lui Cipariu era să profite de lunile de vacanță școlară și să întreprindă o călătorie la Pesta și Viena, în Germania și Italia (vezi scris. XIX, n. 1).

² În *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1838, nr. 2,3 și 4, Cipariu, care semnează în revistă *Țipar*, tipărește unele *Reflexii asupra ortografiei d-lui P...* (vezi scris. XVIII, n. 12 și 13). Stăruia să i se publice neapărat o erată, pentru că voia să prevină eventualele critici ale „prietenului“ său, mai puțin doct decît el în probleme de lingvistică românească și generală. Erata s-a publicat în *Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 6, p. 48.

³ În *Domnule redactor!* din *Foaie literară*, 1838, nr. 16 (16 aprilie), Ican Maiorescu scrisese: „N-avem profesori învățați“. Afirmatia a dat naștere la un val de proteste din partea colegilor săi din Țara Românească. Pentru a-i molcomi, Bariț o rectifică, dar abia spre sfîrșitul lunii mai: „N[ota] B[ene]“. În foaia noastră nr. 16, coloana II, și-rul 18, prin nebagare de seamă, a rămas afară un cuvînt întreg, care poate să strice tot înțelesul. În loc de „n-avem profesori învățați“ trebuie cetit „n-avem mulți profesori învățați“ (vezi *Foaie literară*, 1838, nr. 21, p. 168). Rectificarea era însă *prea tîrzie*.

⁴ R. Bellarmin, 1542—1621, celebru călugăr iezuit, ajuns cardinal în 1599. S-a remarcat prin lucrările sale de filosofie scolastică și prin fanatismul cu care a susținut catolicismul roman și ideea supremației papale.

⁵ Pentru ambele articole, vezi supra, scris. XVI și XVIII.

⁶ Într-o schiță de prospect al *Foii literare*, din decembrie 1838, Bariț scria — în numele său și al lui Johann Gött — că „sîrguinta noastră cea mai nepregetătoare va fi a împărtași cît se poate pă cetitorii noștri «ardeleni» cu sporiul ce îl fac românii în cele două provincii vecine“ (vezi Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, Cluj, 1971, p. 288). În anul 1838, angajamentul și-l va îndeplini în coloanele *Foii literare* ale *Foii pentru minte...* și *Gazetei de Transilvania*, care adăpostesc multe materiale cu privire la principate, unele apologetice. Cităm, ca exemple, contabilizarea meritelor domnitorului Alexandru Ghîca (*Gazeta de Transilvania*, 1838, nr. 6, p. 23—24) și relatările despre întemeierea unui teatru național la București. Subliniind că scena este „școala luminării și a năravurilor bune“, *Gazeta de Transilvania* (1838, nr. 15, p. 59—60) arată cum trebuie organizat un teatru, dă suaturi. Rîndurile encomiastice din foile brașovene i se par lui Cipariu *lingușire*, aprecieri interesate. În parte, erau, ele însemnînd tributul lui Bariț pentru sprijinul primit de la stăpînirea Țării Românești, care a contribuit la finanțarea cheltuielilor necesare editării menționatei reviste și a gazetei.

XXI

Blaș, 28 sept./10 oct. [1]838

Frate Bariț!

Io am sosit încă de alaltăieri au fost 2 săptămîni, și nu ți-am scris nimica pîn-acum. Și acum poate nu scriam de nu-mi aduceam aminte de tîedula ce scriseseși la clerici și în care îndrepti pre Moisi la mine pentru *Gazeta* dintr-al doilea semestru. Ei au plătit banii, în [sumă de] 2 f. 24 cr. C.M. și-i trimite foile cu adresul ca mai dinainte, numai cît el e în 3um annum acuma. Lui Rus i-am fost zis să scrie [și] trimiță și căpitanului Pop de la Bălgrad 1 exemplariu din ele pe sem. 2, la spusa nepo-

tului său Augustin; nu știu trimisu-i-a au nu. Trimite-i însă; socotesc că va plăti, deși cam târziu.

Precum am înțeles din unii de aproape, d. P[op] n-au primit prea cu mulțămire *reflexiile* și se află cam vătămat. Mie mi-ar părea foarte rău, când n-ar ști face osebite între persoana sa și între ortografie. Despre aceasta am putut să zic cum am simțit, rău adecă; despre persoană nu poci să zic, când aș sta, decit bine. Inconsecvenți a fi apoi nu e vină morală sau fizică, ci greșeală numai, de care — fiind multe — nici unul nu e care să fie totdeauna scăpat ¹.

La n-ro. 4, pag. 30, col. 2, lin. 18 din gios, în m[anu]s[cri]sul de-acasă aflu 1800, iară nu 400, cum s-au tipărit. Acești numeri smintiți poate să bage o idee smintită în capul cetitorului, ca și când aș fi zis că nime genealogia nu și-o ar putea duce mai sus decit pînă la 1438. Altele mai mărunte greșele nu-s de a se băga în seamă. Aș mai avea despre o greșeală a grăii, însă n-am vreme ².

Episcopul încă au sosit alaltaieri acasă din vizitație, după ce au vizitat Tractul Reghinului și al Fărăgăului, sănătos.

Io încă am sosit, cum zisem, cu 2 săptămîni mai curînd, iarăși sănătos și mulțămît. Cu toate că mi-au fost călătoria scurtă (44 zile) și nendeminări, după obicei, multe, dară — preste tot zicînd — mi-i neprețuită. A ieși și a te vedea în lume, în locuri unde și vechimea, întru atîtea monumente scumpe, o află încă trăind, și vremea de acum întru cea mai frumoasă a ei podoabă, este o simțire pentru cea dintîie oară — adevărat — ce nu se poate spune: plină de bucurie pentru un filantrop, iară de durere — fără pizmă — din alăturare. Acolo, — aicea; cită osebite! ³

Profesori la noi și acum toți acia sînt mai, afară de Mesaroș, într-a căruia loc e Tesloan, noviciul. La mathes nu e încă nimenea în locul [lui] Moldovan, nici în locul lui Macedon, care-i caplan acum la Năsăod.

Mă rog să [nu] te puie păcatele să pomenesti de călătoria mea în *Gazetă*, oricine poate te-ar îndemna, că m-ar necăji prea mult, și io vreu de-a pururea să mă laud cu prietinia d-tale,

Cipariu mpr. /

Pro statu notitiae tantum ⁴. Gazetele d-tale le primim aici odată cu cele din *Augsburg*, crede-mă fără nici o osebite. Pentru pildă, n°. 11 al d-tale din 10 sept. l-am primit la 23 sept., asemenea într-o zi și *Allgem[eine] Zeit[ung]* din 10/23 sept. n° 265. De merge și la alții așa, nu merge prea bine, și pierde mult.

Idem mpr. /

[Adresa:] Herr Georg v[on] Baritz, Professor u[nd] Redactor wohlgeboren Cronstadt.

¹ Informația privitoare la *Reflexii*-le lui Cipariu asupra *ortografiei d-lui P...*, supra, XX.

² *Ibid.*

³ Vezi supra, XIX, n. 1 și infra, XXIII.

⁴ „Deocamdată atita despre situația“ (incadrărilor în școlile blăjene).

Frate!

Luînd a treia carte de la Németh de-acolo, ca să-i trimit 100 *Catechisme* și 150 de *Abeced[are] român[esti]*, ca să nu mă mai supere îndeșert și să-și facă cheltuială asemenea, mă rog să-i spui apriat cum că pricina pentru de ce nu-i trimit poftitele cărți e singur aceea că nu mă poci încredința la om carele de altă dată poftitele și trimisele cărți n-au vrut să le primească, ci am trebuit, după ce au zăcut o giunătată de an în Sibiu, a mi le aduce iarăși îndărăpt precum le trimisesem. Așa nu merge lucrul la negustori, cine poștește (*bestellt*) marfă, e datoriu să o primească și să poarte cheltuielile. Cine nu primește o dată, n-are drept de a se ponoslui de a doua oară, de nu i se trimite ce poștește. Asta i-o spune verde, că io nu am mare plecare să trimit și să plătesc io cheltuiala trimiterii încolo și încoace, de nu voiește d-lui să primească, precum nici să-mi zacă cărțile, pentru care io sunt răspunzătoriu, cu lunile țipate prin Sibiu. De-i place a tracta așa și cu alții, bine; io nu / am chef a suferi să se joace cu mine ca mița cu șoarecele. Despre aceasta țiam fost scris și mai demult, dar mi se pare că n-ai vrut, ori țiam uitat a-i spune, că el zice că nu știe ce-i pricina de nu-i trimit.

Apoi, vezi, în scrisoarea a 3^a din 6 oct. zice că nu-i trebuie *Catechismuri* de cele mari de-ale lui Iuon Bobb, 1828 („*Der grossen v[on] Iuon Bobb, 1828, kann ich nicht brauchen*“) ¹. Știi bine că noi numai un fel de catechismuri avem, care ori de cîte ori s-au tipărit, nu s-au schimbat. Acuma să-i fiu trimis, precum au poftit în 26 iul., de care am, mai iar așa aș păți cu acele poftite 100 cum am pățit cu cele 50 de astă-iarnă. Ba! De-i trebuie cărți, trimeată-și expresu cu bani, sau imediate, sau prin vreun sibian comisionariu. Almintrilea nu poci să-i trimit. Iară d-lui poștește io să-i caut îngrigitoriu de trimiterea lor și din Sibiu, rugînd sau spre Thalmayer sau pre Hochmeister. Sluga d-tale! D-lui are mină, scrie-le acelora sau altora, dacă are lipsă, că io n-am voie de a le face acelora persoane ostenele în zadarnicie. Și despre aceste, destul ².

La unele ce m-ai poftit în scris[oarea] de 4/22 oct. să te înștiințez, țiam răspuns anticipatim încă în 10/28 oct. La altele acuma, precum: /

1 Articolul de *Poesie* încă nu-l tipări, pînă încă n-oi trece o dată cu ochii preste el, că și așa simț că unele trebuie să rămîie afară. Apoi trebuie să lucru și celelalte ³;

2 Despre profesori nu poci nici acum de toți să te înștiințez, pentru că la mathesis încă tot nime nu-i numit. Vlădica, care almintrilea s-ar vedea om cu socoteală, face foarte rău că socotește uneori profesurile a fi loc de a așeza într-insele pre acei preoți cu care nu știe acum ce să facă și unde să-i puie. În specie, acum așa se îndoiește cu Marcu și cu Cristocian. Pre Marcu poate-l va țipa Cămara, pre Cristocian — satul, din stațiile lor. Și așa-i îngrigiat și neputînd să se hotărească trebuie să pătimizească învățatura pentru niște oameni fără de treabă.

La poesis e Demetriu Ladai rînduit. Vai, aici norma-i tot cum o știi. Princhipia o învață Tesloanu, novicius; gramat[ica], Nic[olae] Aug[ustin] Ioviani, călugăr; syntax, Mich[ail] Ambr[oziu] Elekeși, detto; rhetorica — Ioan Sacalai; poesie D[emetriu] Ladai, theol. abs. Fratele lui practicăluiește la domnișoara din Petriaflău! În filosofie și theol[ogie], cum știi⁴. Despre celelalte ce-mi scrii, în parte mă bucur, într-alta, mă supăr, însă nu prea tare.

Articolele ce ți-am făgăduit, cu vreme, cu vreme, doară, doară ți le voi trimite. Și pînă atunci, rămii cu deosebită dragoste și cinstire al d-tale ca frate,

Cipariu mpr. /

72 P.S. Ți-am fost scris despre greșeala de la no. 4, p. 30, unde s-au tipărit „nu cei înainte de 400 de ani”, în loc de „nu cei în[ainte] de 1800 de ani”⁵. /

[Adresa:] Herrn Herrn Georg v[on] Baritz Professor u[nd] Redactor, wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

¹ „De cele mari, de la Ioan Bob, din 1828, eu nu întrebuntesc.”

² Privitor la Németh, proprietarul unei înfloritoare librării brașovene și la detorierea relațiilor sale cu Cipariu, vezi scris. XVI și XIX.

³ Vezi scris. XVI și XX.

⁴ Bariț a funcționat la Blaj, ca profesor de fizică, în anul școlar 1835—1836. Stabilindu-se, în septembrie 1836, la Brașov, el a continuat să se intereseze de soarta învățămîntului în orașul de pe Tîrnave, despre care foile sale cuprind un bogat material, furnizat adeseori de Cipariu.

⁵ Pentru corecta înțelegere a datelor din pasajul cu care sfîrșește scrisoarea, dăm următoarele explicații:

Norma = școală elementară, organizată conform prescripțiilor din legiuri și regulamente ca *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal und Trivialschulen* și *Norma Regia Pro Scholis Magni Principatus Transilvaniae*, ambele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (vezi Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățămîntului din Transilvania, 1774—1805*, București, 1966, p. 25 și urm.); *Grammat[ices]* = primele trei clase gimnaziale (*infima, media și suprema grammaticae classis*), după care urmau două clase de umanități (*Scholae humaniores*): *Rhetorica și Poetica*, vezi *Ibid.*, p. 202.

„In Philos. și Theol., cum știi”, înseamnă: cursul de filosofie era ținut, ca și în anii trecuți, de Simion Bărnuțiu, iar cel de doctrină creștină (teologie), de Cipariu.

⁵ În *Foate pentru minte ...*, 1838, nr. 4, apăruse ultima parte din studiul lui Cipariu *Reflexii asupra ortografiei d-lui P ...*, vezi supra, scris. XX, n. 2.

XXIII

Frata și prietina!

[Blaj, 9/21 dec. 1838]

Togma ieri mergînd la școală, între alte gînduri îmi veni în minte cit de des corespondeam oarecînd amîndoi, și acum cît de rar! Vina e — adevărat — din mine, măcar că nu e vină. Și de ce să se și cores-punză omul așa des și cînd nu e nici o lipsă, și omul are alte trebi destule cu care se cuprinde și se cufundă pînă în grumazi, cum sunt gazeta d-tale?

Astă-noapte visai că d-ta dăduși afară o fizică românească și mă miram cum de ai putut să aibi și la ace[ea] vreme. Într-adevăr, să fie fost visul acesta aievea, încă nu m-aș fi bucurat mai mult. Toate-mi proceea că voi să primesc de la d-ta ceva înștiințare, sau despre d-ta¹.

Sunt carii cred în visuri; io cred în presimțiri, un fel de lucru nu departe de superstiție, de care rîz, dar le aflu mai totdeauna drepte.

Te miri căci scrisesem cum că 2 săptămîni trecuse și nimic nu-ți scrisesem, și nu-i pot afla pricina. Și pricina era așa de-a aproape! / Io însuși mă miram oarecînd cum de am lăsat atîta vreme să treacă și să nu-ți scriu, aducîndu-mi aminte cît de strădalnic eram de alteori în înștiințări, alte mai de rînd de cum este o călătorie așa departe. Adevărat, nici acum n-am chef de a mă slobozi la descrierea ei, că încă capul mi-i tot învăluit de mulțimea impresiilor și încă nu le-am putut pune în rînd, ca să mi se limpezească. Atîta știu că impresiile acelea au fost de o parte foarte supărătoare. Pre cît mă bucuram ca om, ca fiu acestii împărății, de frumusețile acelor 2 capitale², de industria, îndeplinirea în multe științi și arte, de averile lor, cu un cuvînt de pompa care io de atîtea ori o cetisem și niciodată nu putui să mi-o întipuiesc întru aceea măsură în care mi s-au înfățișat ochilor miei, pre atîta mă înfioram simțînd slăbiciunea și apusa noastră stare de toată partea. Io mă simț totdeauna prea-mpovărat de impresiile nouă, puternice: oarecum mă cutrupează și mă fac țărîna. Nu știu, din educație poate să vie, au din viața cea singuratecă ce o viețuiesc între singure făpturile naturii, unde/ industria omenească nici o părțică nu are, ori din slăbiciunea constituției mele, ori din prea mare sensibilitate etc. Nu poci să hotărâsc. Simț numai că mă împovărează, toată puterea mi-o slăbește și oarecum mă paralizează, Alții poate nu-s așa, dar io văz că nu poci fi almintrilea. Acea însă o simț și mai tare sosind acasă: nu-mi plac mîncările, și cele mai bine gătite, nu-mi plac ideile, discursurile, petrecerile etc. Întru toate aflu vină, nimic nu-i cum ar trebui să fie; pre cei mai bogați îi socotesc mișei, pre învățați, pedanți, pre făloși, ticăloși au fără minte etc. Ce să mai zic alta decît că trec luni de zile și nu-mi poci veni în ori, aflîndu-mă omul cel mai nemulțămît în lume; dacă nu-i ca în P[esta] au ca în V[iena], nu plătește nimica. Și apoi, dar, de aș fi petrecut airea mai îndelungat³.

Întru întîmplări ca acele nu poci să scriu *ex proprio motu*⁴ nimic, ci numai provocat. Și almintrilea simț că provocația directă sau indirectă, aceea singură este ce mă deșteaptă la lucrare. Almintrilea poate aș rămîne lemn. /

Răsunetul lui Trif nu e răsunetul dîntii, de care ți-am fost pomenit, nici poate să fie, almintrilea d. P[op] n-ar putea să vie la mijloc. El m-au înștiințat prin tată-său despre aceea. Vom vedea! Io n-aș vrea să am lipsă de a-i lovi îndărăpt părerile, nici mă voi slobozi, de nu va avea ceva împotrivă la ale mele, fără temei, care — precum pricepe — anevoie va fi. Că el mi[-i] văr și prietin. Și a mea maximă-i au să tac de tot, au să nu cruț nimic. Giumătate a grăi adevărul, ar fi de prisos. Mă tem numai să nu fie și în articoluș așa de deșert (*vain*): precum în viață-i și în scrisoare⁵.

Cu d. P[op] n-am corespondență, că io o am fost ciontat de mult, de cînd am mers în țeară. De atunci numai de 2 ori i-am scris: 1 dată înainte de Paști acuma, și a 2-a minteni după ce am venit de la d-sa⁶. Nici n-am cu ce să o încep de a d[oua] oară nici pentru ce. Io l-am cinstit totdeauna ca pre om și învățat, fără de a-i primi păreri fără de alegere. Și io cu toată cîntea ce o am cătră cineva, nu mă poci să mă rabd să nu-i spui verde ce simț, cînd nu mă tem, sau nu sunt în loc de așa. De persoana-i nu m-am atins. Întru ceva am greșit și io, ci prin nebăgare de seamă, de care vreodată voi avea privilegii / de a-mi cere iertare, și [de] care numai de un prietin reflectat am băgat seamă.

Nu știu de i-au ieșit cartea despre tipografii afară. Mă tem că și atunci voi fi silit a nu mă nărăvi la părere cu d-lui. Avînd atîtea monummente d-lui pentru istoria Țării Românești, e pagubă că nu dă afară o recenzie de istoriile lui *Florian* și a a lui *Kogălnician*, cu care i-am putea slugări de aici. D-ta îndeamnă-l și-i scrie că — numai să știu — bucuros trimet de la mine pentru cetit pre Kogălnician. Și p[ro]fesorul Rus încă crez că bucuros va trimite pre celalalt. Aceea ar fi mai bine decit a scrie despre ortografii — ce-i lucrul filologilor, nu a istoricilor — și pentru foaia d-tale încă ar fi nespuse de interesant⁷.

A propos. Io cu cărțile mele din țeară am imblat ca dracul. Cel din București zice că-s la frate-său în Rîmnic, și el încă așa au zis odată lui Romanov; după ace[e]a sfi[n]ția-sa le tăgăduiește. Porc de cine, nu-i poci zice mai bine! Asta-i mulțămita că-i dădai 1 *Moralis* cînd fu aici, care nici azi nu mi l-au mai plătit! Preaosf[n]țitului de la Rîmnic încă nu i-oi trimite, că nici preaosf[n]ția-sa n-au avuf bunătate / de a-mi face dreptate, după rugămîntea-mi. Unii oameni au foarte curioase principiiuri de civilizație: a pofti să li se facă mulțumire la ce poftesc și a se ponosli de nu li se face, iară înșii a nu băga de nime în seamă. Cînd are lipsă, cere să-l ajuți ca din datorie, de altă dată te poriclește. Mie episcopul nu mi-au grăit nimic de acel feli, nici R[ă]șiu pînă acum, și nu vrû să știu. Cărțile nu-s ca obiala purtată, să o țipi în gunoi.

La episcopul astăzi mă voi duce întru o treabă și voi cerca și despre ce-mi scrii, de voi vedea că-i treaba bună; de nu, fă cumu-i putea.

De societatea d-voastră cea literară doresc să mă înștiințezi cît mai curînd⁸.

Pentru prenumerație încă numai Moldvai mi-au pomenit pînă acum, în 2 exempl[are]: 1 sieși și altul fratelui său, la Pintic. Scrieți-le *Moldvai* nu *Moldovai*, că oamenii eștia-s *nemeși* și se tem să nu-și piardă nemeșugul lăsînd vreo slovă afară. Că hei, Doamne, anevoie mai poate căpăta acum omul nemeșug! Apoi puneți per *M[oros] Vásárhely* — *Teke* a Sz. Péntek, că almintrilea le capătă la lună prin Cluș și mai de multe ori nici nu le capătă. /

Asta le scrisesem încă la 12 nov. / 30 dec. Astăzi (9/21 dec.) mai adaug puținele, ca să împlu foaia.

D-ta mi se pare că cu publicațiile critice asupra d-lui Pop îți vei mînca omenia de-acolo. Dar, apoi, Luisa? Ce socotești? Doar îți-ai adus inima din Zlatna acasă! Despre partea d-lui P[op] aș mai avea cîte ceva a însemna, ci las pînă mai tîrziu. Atîta vîz că-i sau mînios, sau fîlos.

Mihali de curînd, împreună cu o carte ce i-am fost trimis-o de cetit, mi-au adus numai un compliment sec, sec, sec. Poate și atîta numai că nu putea Mihali batăr de la sine să-l adauge. Așa-s literații noștri, mai virtos dacă-s *Măria-Ta*. Pe unu încă și-l spală fratele *Negruțiu*. Mi se pare că nu și-o mulțămii nici d-lui. Io încă aș fi putut să-l cioplesc cu cîte ceva îndărăpt, să-i usture ochii, da l-am lăsat în păcate, vie-i nevoia de airea, cum i-o vînt. Io, adevărat, mai mari năucii decit în capătul articolului său n-am cetit, fără numai am auzit cîteodată de la el însuși. Omul este cu fum și se ține că știe ceva. Pagubă că nu și-o pus numele, de bună seamă că nu vrea a-și strica prietinia etc. Lui *Rus* încă i-o dat una. Așa-i trebuie, că el ide[e]a de *á* au luat-o din/tr-o *Bucoavnă* care astă-vară o am tipărit, cu amîndouă slovele și litere, pre sama pruncilor, unde pentru începere, ca să se dedeie, pe a l-am scris cu *á* ca ungurii, da nu după principiiurile ungurești, că pe *ε* l-am scris cu *é* nu pre *e*, cum fac ungurii. Acestea le făcusem după legile limbii noastre *et pro intransibus*⁹, dară păr[intele] Rus au aplicat regula aceea rău, pentru că-i după alte principiiuri, togma ungurești. Nu știu ci-o zice, că însuși se tăgăduiește de articolul acela, dar io nu-i crez. Pricinele pot să mă înșele, dar anevoie crez¹⁰.

La episcopul am fost. De *Foaie* n-am pomenit, că mi-i greu a-i pomeni de orice se ține de finanțe. D-ta mai bine-i face plătindu-i, cît ești de sărac, *prețul Foaiei*. Gött n-are ce aștepta remunerație. Și ep[iscop]ul o gavalerie ca aceasta și-o va răsplăti cu privilegii, fără îndoială.

Prenumeranții la mine, pînă acum: *Alutan*, *Bărnuțiu*, *ungurii* mai sus numiți, *S[fînta] mănăstire* de-ici, frații Ladai laolaltă, 1 exempl[ar] pro 1 sem[estr], *Dragomir*, *Crainic*, *Boer* uterq., *Moldovai*; pe mine știu că nu mă vei uita. Despre ceilalți nu-ți poci scrie, că încă nici nu mi-au grăit încă nimica, nici i-am putut căpăta azi în pripă să-i întreb pînă altădată. Anul nou poftesc să-l ajungi fericit și să-l petreci asemenea etc., etc., etc.

Bucuros trimiteam ceva pe acest ficior, însă am știut tîrziu și pentru ace[e]a trebuie să las pînă de altă dată. Părintele Rus i-au dat niște bani, nu știu cîți. Întorcîndu-ți-se, să-i socotești în renumerație. Banii să-mi scrii la cine să-i dau la Sibiu.

Vive valeque,

C. / 63^v

¹ Bariț a predat lecții de fizică la Blaj cu bune rezultate, în anul școlar 1835—1836, vezi Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, p. 380.

² Cele două capitale erau Pesta și Viena.

³ Despre călătoria lui Cipariu din vara anului 1838 la Pesta și Viena, în Germania și Italia, vezi supra, scris. XIX.

⁴ „Din îndemul propriu”.

⁵ Unele probleme importante de lingvistică și chestiunea scrierii limbii române cu litere latine au fost discutate cu aprindere în *Foaie literară* și în *Foaie pentru minte* ... din 1838, de către Eariș, Cipariu, Vasile Pop, Nicolae Maniu, Ioan Rusu, Ioan Maiorescu ș.a. Ultimul dintre cărturarilor citați, participă la discuție prin *Asupra ortografiei rumânești. Răsunet la cele ce s-au zis în obiectul acesta în „Foaia literară” no. 1, 6, 7, 8, 18, 20, 21 și în al doilea curs [în Foaie pentru minte ...], nr. 2—4 și 10, vezi Foaie pentru minte ...*, 1838, nr. 23, 24 și 25, apărute în 3, 10 și 17 decembrie.

Întîlnim în *Asupra ortografiei românești* numeroase pasaje care îl vizau pe Cipariu. Cu el — arată Maiorescu — a dialogat despre limbă în 1836, la București. Comentariile stîrnite de lectura sistemului ortografic propus de Cipariu sînt, în general, defavorabile acestuia, pentru că mai „sănătoase” i se par autorului considerațiile făcute de Vasile Pop și Ioan Rusu. Părerile lor și ale lui Maiorescu se resimt de influența principiilor ortografice formulate de Heliade.

La răcirea legăturilor amicale dintre ei a contribuit, neîndoindu-ne, și poezia lui V. Pop *Celibatul (Necăsătorii)*, despre care vezi supra, scris. XVI.

⁶ Cipariu și Bariț au vizitat Zlatna, unde domiciliu a V. Pop, în primăvara anului 1838, vezi scris. XV, n. 1.

⁷ După o muncă încordată de foarte mulți ani, V. Pop a publicat la Sibiu, în 1838, o lucrare utilă și astăzi: *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și invencinatele țări, de la începutul lor pînă la vremile noastre*. Pentru întocmirea ei, autorul a beneficiat și de ajutorul lui Cipariu, o autoritate recunoscută în domeniul bibliografiei românești. El a prevăzut scăderile *Disertației*...

„Istoriile lui Florian”: în anii 1835, 1837 și 1839, Aron Florian tipărește la București trei volume din *Idea repede de istoria prințipatului Țării Românești*, carte elogios recenzată de presa vremii (vezi Pompiliu Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj, 1970, p. 89 și urm.). La ea se raportează Cipariu. Cipariu ar fi dorit, apoi, ca Vasile Pop în loc să mediteze la probleme de ortografie românească, să recenzeze *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens par Michel Kogal-nitschan*, Berlin, 1837.

⁸ „Societate literară” numește Cipariu asociația amatorilor de teatru românesc, ale cărei baze le-a pus Bariț la Brașov (vezi Vasile Netea, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, București, 1966, p. 74 și urm.).

⁹ „Și pentru cei neinițiați”.

¹⁰ În *Foaie pentru minte* ..., 1838, nr. 22, p. 169—171, Costache Negruzzi semnează un articol polemic, *Domnule redactor! Nuvelistul, adept convins* — în ceea ce privește ortografia — al lui Heliade, serie cu malițiozitate despre articolele lingvistice apărute în foile lui Bariț: primele au fost „filosofice”, iar următoarele au devenit *comice și bufone*. Rizibile sînt, îndeosebi, considerațiile lui N. M[aniu] din *Domnule redactor (vezi Foaie pentru minte* ..., nr. 14, p. 108—112 și nr. 15, p. 119—120). „Năucii”-le acestuia, mai ales, l-au înveninat pe Negruzzi.

A doua victimă a lui Negruzzi este profesorul blăjean Ioan Rusu, care și-a expus opiniile despre ortografie în *Ceva despre ortografia latino-românească* (vezi *Foaie pentru minte* ..., 1838, nr. 10, p. 75—79). El propunea ca în scrierea cu alfabet latin să se adopte o cale de mijloc, „adeacă a căuta în unele și la etimologie, avînd totuși pururea înaintea ochilor pronunțarea și ușorătatea în scriere”. Selectînd din *Ceva despre ortografie* ..., un alineat mai vulnerabil decît altele, Negruzzi interoghează: „Spune, domnule redactor, nu seamănă rîndul acesta a un peloton de infanterie, unde subofițerii (a) port pene la chevere?”

De reținut indicația că Ioan Rusu a citit o *Bucoavnă* scosă de Cipariu în 1838, din care a memorat anumite idei.

XXIV

Frate B.!

Blaj, 8 ian. (1)839

O veste tristă-ți scriu astăzi. Unul dintre cei mai vrednici cetitori a foilor d[ta]le, preaci[nstitut] d. canonic și prefect al ghimnaziului de aici, Ioan Nemeș, la 5 ale aceștia, în vîrstă de 73 de ani, după o boală de 6 zile, și-au săvîrșit îndelungata și plina de fapte viață pre acest pămînt. Rămășițele lui cele pămîntești și-au așezat în 7 ale aceiași, cu toată cinstea ce s-au convenit unui bărbat într-un rang așa înalt și plin de vrednicii pentru patrie, nație și cler, în pace și în vreme de oștire. Din care

pricină zioa aceasta atît de veselitoare pentru toți fiii preasfințitului nostru, care în toți anii eram învățați a o serba cu cele mai vii dovezi a bucuriei de obște, după [a] aceluiași preas[fințit] poruncă, spre mărturisire cît de mult au prețuit viața preavrednicului răpăusat, fără de zgomotul veseliiilor, în cea mai mare liniște o am petrecut ¹. Însă simțirile / inimii, care nu sînt legate de ținimoniile din afară întru cei ce știu prețui viața unui așa vrednic păstoriu și iubitoriu părinte, și fără zgomotul obicinuit tot așa de sincere rămîn ca și mai înainte ².

Spre biografia răpăusatului fie însemnat că, după ce au săvîrșit cursul învățătorilor la Lemberg în Seminariul general, rădăcat de marele împărat Iosif al II [-lea] ³, mai întîi au fost ⁴ profesor (1795/6) și capelan de oaste (1796), după aceea (1801) secretariu lingă ext[elența] sa episcopul I. Bob; de [a]ci (1802), paroh Clujului ([1]803), paroh [la] Mocod și administrator Vicariatului de la Năsăud; de unde apoi, la 1805, fu trimis de preot reghimentelor rom[ânești] de oaste, pînă la 1808. După care slujbă, cu vrednicie purtată, fu cinstit cu cruce de argint *propius meritis* ⁵ și rinduit de vicariu actual al Năsăudului, unde multe lucrind pentru neamul și clerul său, au petrecut pînă la 1834, cînd, spre mai mare răsplătire a ostenelelor și odihna bătrînețe[i] lui, în 25 febr. s-au chemat la Blaj canonic. Fie pomenirea lui întru binecuvîntare.

Mulțămită lui D-zeu că scăpai! Unii vrea să i se scrie o biografie mai lungă, însă deocamdată să rămîie într-atîta, că io socotesc că pe lingă toate virtuțile (!) ce le-au avut repauzatul, viața lui totuși n-ar putea fi interesantă afară de pun[ct]urile historicești ce s-ar atinge într-însa. Între scrisorile lui poate se vor afla unele și vrednice de a fi deobște cunoscute. Pînă atunci însă, fie-i destul cu cît i-am dat! ⁶

Lui Simion Bocșa să-i trimiți *Gazeta* pre tot anul, că mi-au trimis prenumerația. Pe adres însă să se scrie per ... ⁷

Lui Gr. Moldovai, bagă de samă că trimiteți două rînduri; cel mai puțin n^{ru} 1 l-ați trimis în 2 exempl[are].

Lui Alpini de aici încă ar fi bine să-i trimiți *Gazeta*, cu toate că nu mi-au zis să scriu pentru ea, că de rușine încă ți-o va plăti.

Tot aștept rînduială pentru trimiterea banilor. Pe postă n-aș vrea a-ți trimite, că posta Aiudului prea[-i] mare tragă.

Întru celelalte, rămîi cu frățească dragoste,

Cipariu mpr. /

N.B. Fă bine vezi corecțiile să se tipărească bine ⁸. /

[Adresa:] Herrn Herrn Georg v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstadt. Franco

¹ „Preasfințitul nostru” este episcopul Ioan Lemeni, sărbătorit de popimea și dascălimea Blajului, cu ocazia zilei sale onomastice, în 7 ianuarie.

² Părerile lui Cipariu despre Lemeni și despre primii săi ani de vîldicie au fost schimbătoare. La instalarea acestuia în scaunul episcopesc, tînărul cărturar l-a proslăvit într-o piesă ocazională (vezi *Ecloga*, Blaj, 1833). Ulterior, sentimentele de admirație ale lui Cipariu și-au asociat anumite rezerve (vezi supra, scris. I) și persiflări. Ele au durat însă puțin timp, căci spre sfîrșitul anului 1838 Cipariu — distanțîndu-se de S. Bărnuțiu și de grupul său de luptători pentru laicizarea vieții spirituale românești din Transilvania — adoptă un ton mai blind în relatările despre episcop. Nu este vorba de o schim-

bare la față, ci de o revenire *interesată* la atitudinea sa din anii 1832—1833. Interesată, intrucit Cipariu ținea acuma să intre, cu orice preț, în grațiile lui Lemeni, cu scopul ca „eminența“ bisericească să îi susțină candidatura pentru un loc de canonic. Visul i se va realiza în 1842.

³ Pentru „călugărașii“ buni la învățătură și pentru viitorii preoți de mir greco-catolici din imperiul habsburgic, Maria Terezia (nu Iosif al II-lea!) a înființat la Viena, după 1760, un Regium Generale Seminarium Graeco-Catholicum. „Seminarium general“ a fost mutat de „marele împărat“ mai întâi la Erlau (Egger), apoi la Lemberg (vezi I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi román nacionalizmus első százada, 1697—1792*, Euda-pesta, 1946, p. 268 și urm.).

⁴ Șters: „paroh în Cluj“.

⁵ „Pentru merite personale“.

⁶ Pe baza altor date furnizate de Cipariu (vezi infra, XXV) redacția a alcătuit și publicat un succint necrolog în *Gazeta de Transilvania*, 1839, nr. 4, p. 13. Reținem din necrolog amănuntul că la înmormântare a vorbit, „cu o elocinție străbătătoare de inimi“, rectorul gimnaziului (Ștefan Boer), și aprecierea că decedatul a fost un om „vrednic de cinstirea viitorului“.

⁷ *Per ...* trebuie completat cu următoarele precizări din scrierea XXV: „per Kerestur, a Bööd“.

⁸ Pentru „corecții“, vezi scris. XX.

XXV

Prietine!

Blaș, 1/13 fevr. [1]839

Foarte mă bucur că n-au sosit înștiințarea de la mine pentru moartea d-lui Nemeș mai degrab decît cea publicată în *Gazeta* d-tale ¹. Cu privilegiul de astăzi te înștiințez ca să trimiteți foile și d-lui *Alpini*, care acum le pofteste, precum și lui *Sacalai*. *Stephan Moldovan*, acum paroh Ghirișului, se roagă să-i trimiți așijderea, însă-ntr-așteptare, neavînd acuma bani și declarîndu-se că vrea să rămîie abonatul d-tale de-a pururea.

În scrisoarea mai din urmă, scriînd pentru Bocșa, mi-am uitat să însemnez postia cea de pre urmă, voînd mai întîi să întreb pre v[ice]-rectorul, la care trimise comisia cu banii; să scrieți, dară, pe adresa: per Kerestur (?) a Bööd ².

Ceva pentru foaia d-tale, de mult gata, așteaptă privilegi privat.

Scrisoarea din urmă a d-tale mă îngrozi. Cu ton așa trist scrisă încă n-am fost primit nici una pînă acuma de la d-ta.

Te căiești că n-ai ajutoriu de la nime etc., precum mi-au spus și alții, cărora asemenea le-ai scris. Însă io nu mă mir, că acestea prevăzui / și io dintru-nceput și, precum bine știi, ți le-am și pomenit ³. Numai una mă doare: că mi s-au împlinit frica și temerile. Aceasta-i puțină mîngiere, adevărat, însă cine poate mai mult? Io bucuros aș fi să-ți poci da și mai multe, însă, însă ...

Mai pre urmă, văz că în foaia d-tale n° 3 sunt pus în rîsul lumii, împreună cu Pap, *expressis nominibus*. D-ta din ce pricini te-ai îndemnat o scrisoare ca aceea fără preț și sarcastică a o tipări nu pricep, însă te înștiințez prietinește că după o faptă ca aceasta, de nu-mi vei descoperi adevăratul nume al auctorului al acelu articul, te dau în sus, pe lîngă

toată prietinia, la Consistoriu, ca pe un tipăritoriu de pascviluri. Cum că nu glumesc, vei vedea ⁴.

Și rămâi cu toată cinstirea, al d-tale prietin,

Cipariu mpr.

P.S. D-lui Gött spune-i mulțămită de la mine, pentru bunătatea ce o are trimițându-mi și foile nemțești. Bine ar face însă să nu oste-nească, că io n-am poftă de a prenumăra la ele ⁵.

Idem mpr. / 75°

[Adresa:] Herrn, Herrn Georg von Baritz wohlgeboren, in Cronstادت

¹ În legătură cu moartea lui Ioan Nemeș vezi supra, scris. XXIV.

² Vezi *Ibid.*

³ Scrisoarea IX, din 26 decembrie 1837, cuprinde „previziunile“ greutăților pe care le va întâmpina Bariț ca redactor al foilor brașovene.

⁴ Corespondența „sarcastică“ a apărut în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1839, nr. 4 (nu 3), p. 29–32, fiind semnată de Sărac Simul (desigur, un pseudonim). Călătorind în anul precedent la Pesta, scrie anonimul, între Oradea și Debrețin a „dat de preoți și domni foarte iscușiți“, care — deși „adevărat români“ — citeau, în loc de „foaia“ lui Bariț, periodice maghiare (*Jelenkor* și *Divat Lap*). Amintindu-și de acest fapt, la reîntărcere s-a oprit în satul A. din județul Satu-Mare, unde păstorea un preot cunoscut lui. Pe preot, notează în continuare Sărac Simul, „il aflai togma acest discurs avind cu camenii, care, cum l-am ținut în minte, doară de-amăruntul l-am scris, și so-cotii să-l trimit la redacție, ca făcându-se acest *dialect* cunoscut, doară să va afla oarecare învăpăiat român care, după dialectul acesta, va izvodii o gramatică, fiindcă în aceste părți văd că la naltă cultivare s-au rădăcit limba românească. Acest dialect va să facă osteneală domniilor Țipar și Pop [Vasile Pop], pentru iscodirea unei deosebite ortografii. Mai multe încă de laudă vrednice frasuri am auzit în județul Szathmár, însă neputându-le toate cuprinde în scris, le alăsaî pe timpul în care voi avea onoare a te cerceta față“. Urmează exemplele, menite să demonstreze că în părțile Sătmarului limba românească curent este împetriștată pînă la refuz de elemente lexicale maghiare (*a inepelui* — a sărbătorii; *a băsădui* — a discuta, a vorbi; *a lărmăzui* — a face zgomot, larmă; *aldaș* — binecuvîntare; *jilș* — ședință; *somsed* — vecin; *santașul* — aratul; *a dulguzui* — a munci, a lucra etc.). Într-o notă, redacția comentează: „Poate fi ca mulți cetitori, văzînd acest discurs, luat tocma din viață și din razele noastre, să se mîhnească la privirea de asemenea degenerație a limbei în partea locului. O împrejurare însă nu trebuie uitată: cum că, adică, în același ținuturi limba ungurească încă e stricăată, împrumutat de cea românească. Dacă zice românul: *șertișul* (rîmătoriu) *tău au intrat în chertul* (grădina) *meu*, ungurul încă: *Fiam, erigy a gragynába hozzál csápát* [Fiule, du-te în grădină și adu ceapă]. De altele, cugete filologii“. Observația lui Bariț, nelingvist, merită să fie reținută.

Relatările lui Sărac Simul, nume sub care s-ar putea să se ascundă însuși Bariț, trebuie situate în contextul discuțiilor din anii 1839–1840 cu privire la limba literară. Ioan Heliade Rădulescu, Costache Negruzzi, Bariț ș.a. susțineau că particularitățile graiurilor daco-române nu pot împiedica lupta pentru realizarea unei limbi literare românești unice. Dimpotrivă, Cipariu, Ioan Maiorescu ș.a. militau pentru libertatea fiecărui condeier de a se exprima în graiul său, ceea ce — considerau amîndoi — va contribui la o mai profundă cunoaștere a „bogăției“ limbii române. Dreptatea era de partea celor dintii.

Cu privire la Cipariu și Bărnăuțiu, vizați direct de Sărac Simul, vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, III, București, 1976, p. 368–369 și *Iosif Pervain, Studii de literatură română*, p. 290 și urm.

Expressis nominibus = cu numele deplin.

⁵ Johann Gött edita la Sibiu și Brașov, în 1839, *Der Siebenbürger Bothe, Transsilvania, Siebenbürgisches Bürgerblatt, Siebenbürger Wochenblatt, Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde* și *Beilage zu den Blätter für Geist...* Pe care din ele i le trimitea lui Cipariu, nu știm.

XXVI

Prietine!

Blaj, 7/19 iul. [1]840

Am primit scrisoarea d-tale din 6/24 iun. și am văzut cuprinsul ei. Căci ai deschis prin greșală scrisorile ce sună mie nu face nimic. Știu io că pre lingă toate cele ce s-au întâmplat în zilele trecute între noi, nu ești d-ta omul carele să mă neodihnească, și cînd ar fi fost cuprinsul lor de tot tainic și le-ai fi cetit din cap în cap. De gîndeam almintrilea, îmi ceream înapoi scrisorile. Acum nu mă rog decît ca să binevoiești a le da focului de nu le-ai dat pînă acum, și aceasta te încredințez singur din pricină că, fiind ele pline de personalități, rătăcindu-se vreuna, vreodată ar putea să vie în vreo mină neprietină. Ai însă voie ca, din cele ce cuprind personalități să-ți ții, de ai poftă, cite și mai cite. Eu cu ale d-tale voi lucra după cum socotind că va fi mai cu cale și vei porunci. Și te rog această a mea declarație să nu o înțelegi din partea cea mai rea, ci singur după argumentul scrisorilor aceloră, ce mă neodihnește. /

Pentru pretențiile de bani ar fi bine să le lămurim o dată. Io am la d-ta, după comisia d-tale din 18 apr. [1]838, o sumă de 30 f. C.M., ce i-am plătit fratelui d-tale după o cvietanție. D-ta ai la mine niște resturi din sem. 2 [1]838 pentru *Gazeta* și altele pentru niște cărți. Pretenția mea ți-e cunoscută; ale d-tale mă rog să mi le specificezi ca să ni se închie socoteala. Nădăjduiesc că, după cum te rugai la Paști, să trageți suma abonației pre sem. 2, an. [1]839, de la Schmid din Sibiu, pînă acum veți fi făcut. De nu i-ați dat acelui negustoriu specificația abonațiilor la luarea banilor, te rog să nu uiți a mi-o face cunoscută în vreme.

Văzînd după scrisoarea d-tale că aveți lipsă de bani cît mai în grabă, astăzi scriu deodată și numitului negustoriu la Sibiu, ca să vă trimită 64 f., șasăzăci și patru fl. nemț[ești], în valută v[ieneză], numaidecît, pentru că, după cum v-au scris păr[intele] Rus în poștia trecută ¹, din 13 abonați ai sem. 1 scăzînd 1, rămîn abonați 12, carii fac per 6 = 72 și cu 12 de la Man Iosif = 84, din care, după pofta d-tale, rămîind aicé la mine pînă ună alta 20 fl. w., trebuiam să-ți trimit 64 f. w.w., ca mai sus. / Încît pentru pruncul pre a căruia samă ai hotărît acei 20 f. w., întrebînd, am aflat că încă e tot acasă, însă că vor să se roage de cineva să ostenească pentru el a-i cerca loc la vreun oraș mai de-a-proape, precum Bălgradul, cu care țehurile Blajului stau în relația cea mai de aproape. Și aceasta cît mai curînd. Atunci, din cît ai poruncit, voi plăti ce va ajunge, și pentru celelalte te voi înștiința.

Poftești noutăți despre schimbările ce vor să se facă. Cu astfeli deocamdată nu poci să slugăresc, căci pînă acum nu s-au schimbat.

nimic din cele ce-ți sînt cunoscute, și cu schimbările pre la noi oamenii nu se prea grăbesc.

O nouătată singură, însă de alt fel și tristă, s-au întîmplat aicea în zioa de S. Pietru: o ghiață, căruia asemenea nimenea pre aici nu au văzut, care au stricat viile și holdele la Blaj, la Simcel, la Petrifalău, însă nu fără așa măsură pre cît se temea oamenii văzînd gloanțele mai mari decît nucile, pentru că nu au ținut mult, nici au fost de tot deasă. Episcopul au pierdut mai mult decît jumătate din productul viilor de la Blaj și Petrifalău. Cucuruzul nu va simți nimic. /

Altă nouătate, asemenea cam tristă, este că fratele lui Farago, protopopului de la Oșorhei, mai tot atuncea și el au bătut lada egumenu-lui și au furat ca la 85 f. C.M., l-au prins de 2 ori și de 2 ori l-au scăpat, iară din banii numai 60 f. C.M. au putut să capete îndărăpt.

Episcopul e dus în vizitație în reghementul al 2 [-lea] ², precum nu mă îndoiesc că-ți vor fi sosit relații de triumfi și pompe, ca și de alte ori.

Școalele au început a-și face examenele și pe azi într-o săptămînă să vor închide desăvîrșit. Fratele Pop Ioji se gătește cît mai în grabă să deie fără veste pre [la] d-voastră. D-nul Popasul îți va spune mai pre larg, căruia i-am trimis poruncile mai înainte. Nu mai are vreo soră de măritat? Asta, cîtă mințe are, mai c-ar sta să cerce și el una, întru noroc ³. Noi eștilați — unii — om mai ședea pre-acasă, alții s-or mai ivi cîtă B[eci], să mai miroasă și ei pre acolo, că le bate pe la nas, alții etc. Arapătacl [sic] d-voastră nu ne trebuie, noi încă avem acum o fintină la Tiur, așa de minunată în unele cure, cît să mă crezi, că de-ci-ncolo într-o sută de ani în tot ținutul Blajului nu s-o vinde un lot ... de rhibarbara, spre mortificația lui Schiess [?] De aveți de aceia oameni de care grăiește Catullus XXIII, 20 seqq., trimiteți încoace la Moldvai și o să vedeți minuni.

Fratele Ioji *caetera coram* ⁴.

Și rămii al d-tale prea plecat și cinstitoriu,

C. / 81°

¹ Este vorba de scrisoarea lui Ioan Rusu către Bariț din 6 iulie 1840, publicată în *George Bariț și contemporanii săi*, III, p. 376—377.

² Episcopul Lemeni s-a dus să viziteze Năsăudul și satele aparținînd protopopiatului greco-catolic de aici.

„Răscolirea” românilor transilvăneni din anii 1759—1761 și alte cauze impuse de securitatea imperiului habsburgic au determinat Curtea vieneză să înființeze cîteva „regimente” de graniță sau grănicerești. Cel de al II-lea regiment, format din români domiciliați în părțile Bistriței și Năsăudului (Maieru, Singeorz, Ilva Mică, Leșu, Feldru, Rebra Mare, Rebrisoara, Năsăud, Salva, Bichigiu, Telciu, Hordou, Suplai, Runc, Poieni, Zagra etc), s-a constituit în 1761—1762. Grănicerii, eliberați efectiv de iobăgie și beneficiari ai unor privilegii care le-au înlesnit accesul la învățătură și o relativă prosperitate economică, au jucat un rol de seamă, pînă către mijlocul secolului al XIX-lea, în istoria mișcării noastre de eliberare socială și națională.

Regimentul al II-lea a fost desființat, împotriva dorinței grănicerilor, în ianuarie 1851. Autoritățile imperiale (gubernatorul Wohlgemuth, ministrul de interne Alexander von Bach ș.a.) i-au jurat moarte, pentru a slăbi acțiunile acestei unități militare în vederea unirii tuturor românilor. Amănunte, la Carol G ö l l n e r, *Regimentele grăni-*

cerești din Transilvania, 1764—1851, București, 1973. Istoricul sibian a contopit în lucrarea sa și datele valabile din studiile predecesorilor săi.

³ Profesorul Iosif Pop (în documentele vremii: Pop sau Pap Ioji) era considerat de unii contemporani, inclusiv de Cipariu, ca un suferind mintal. Bănuiala lor nu pare verosimilă: Pop a fost un slujitor vrednic al învățământului românesc transilvan și un luptător, alături de Bărnăuțiu, pentru o nouă politică școlară, anti-lemeniană. În această calitate, el a a vrut, ca și mentorul său, să degrezeze învățământul de tarele spiritului monastic, să-l laicizeze. De asemenea, Pop s-a dăruit, cu trup și suflet, mișcării ardelenne prepașoptiste. Activitatea lui revoluționară a fost întreruptă tragic de sinuciderea sa, în aprilie 1845 (vezi infra, scris. LXIII).

(Versurile la care se raportează Cipariu în *Catul*, *Poezii*, București, 1969, p. 30—31).

Apele minerale de la Tiur, de lângă Blaj, recent descoperite, se recomandau împotriva „obstrucțiilor”, adică a constipațiilor. Vezi aceeași veste furnizată redactorului de la Brașov de Ioan Rusu (*George Bariț și contemporanii săi*, III, p. 376—377), dar de parte de umorul clasic al lui Cipariu.

⁴ „Este, dealfel, de față” (adică la Brașov).

XXVII

Blaș, 12 sept./31 aug. [1]840

Frate Barițz!

Am primit ieri scrisoarea d-tale prin d. Pop și m-am întristat pentru starea în care te aflai pre atuncea, însă am nădejde că acum te vei fi aflând mai bine.

Pentru bani, ce-mi scrii că aibi trebuință, mai întâi, cei de pre anul din est an toți i-am trimis prin I. Schmid la Gött, afară de acei 20 f. w.w. carii ai voit însuși a rămânea la mine pentru pruncul lui Revi, carele însă tot acasă e pînă acum. Restul pre al 2^{lea} sem. [al] anului trecut, în 31 f. 12 cr. C.M., îl primești acum de la același negustoriu în Sibiu, în bancnote au în poliță, cum se va putea mai sigur, după catastihul următoriu:

Bărnăuțiu	—	2 f. 24
Alutan	—	2 f. 24
Boer	—	2 f. 24
Crainic	—	2 f. 24
Mănăstir[ea]	—	2 f. 24
Ladai	—	2 f. 24
Dragomir	—	2 f. 24
Moldvai Gr.	—	2 f. 24
„ Steph.	—	2 f. 24
		21 f. 36
<i>Transp[ort]</i>		21 f. 36
Sacalai	2 f. 24
Alpini Isid[or]	2 f. 24
„ Constant[in]	4 f. 48
Suma:		31 f. 12 C.M. /

Pentru alte pretenții ce avem laolaltă, aștept după ce-ți va da D-zeu o mai bună sănătate să ne descurcăm cît mai curund. Despre schimbările pentru anul viitoriu, aș putea să te înștiințez deplin, dacă fratele Pop ¹ nu ar face sminteală în făcutele rînduiei. El nu vrea a priimi profesura în locul lui R[atiu] și așa Gr. Moldvai nu se știe, nefiind de față, oare fi-va profesor la teologie, cum era rînduit, au va rămîne ce au mai fost, doțent la a 3^a normă etc. Almintrilea, schimbări s-au făcut multe, însă pînă la începutul cursului încă pot să se mai facă; pentru aceea, bine este a mai aștepta.

Episcopul au plecat iarăși în vizitație, în 29 ale aceștia, cătră Cluș și nu se va întoarce pînă cătră cules.

Cu acestea rămîind al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. / 82°

[Adresa:] Herrn Georg Barițz, Redacteur der *Gazetta* etc. In Crons-tadt.

¹ „Fratele Pop” este profesorul Iosif Pop, despre care vezi supra, scris. XXVI, n. 2. Același prin care Cipariu primește o scrisoare de la Bariț — vezi începutul celei de față — la care îi răspunde cu această ocazie.

XXVIII

Blaș, 14 dec. 1840

Prietine!

Aici închise trimit testimoniul și atestatul episcopesc ¹, mai în jos lista prenumerațiilor, însă fără bani că, frate, mi[-i] greu și mie a plăti tot înainte și apoi a aștepta pînă la sfîrșitul anului. Însă despre trimiterea lor mai tîrziu, răspunz io și n-aveți a-i cere decît de la mine.

Mă-ntristez de soarta ce o ai cu brașovenii, mai cu samă cînd auz că, pre lângă multele cuprinderi, și sănătatea încă ți-o primejduiești. Într-un [sic] întîmplări ca aste, nu-ți vine vreodată aminte și de Blaj? Io ți-aș sfătui, în vreo lipsă mare, să te tragi încoace. Aici ai putea să fii în locul lui R[atiu], carele acum șchioapă și poate nu-i departe de gr[oa-pă] (cadentie). Să știi despre d-lui că să arată / ca și cînd ș-ar fi scîmbat firea (credete etc.) și cătră toți e bun și patron. Și d-ta te-ai putea-mpăca. De nu, și așa ai putea trage 300 f. C.M.

De ți-ai urit cu *mucoșii* a-ți pierde vremea (iartă-mă că de nu-s într-o simțire cu d-ta) și de cumva te pleci în partea Apostolului, scrie-mi, să-ți tocmesc calea, și mă vei afla cu toată rîvna ².

Dar în Țara Rom[ânească] ce fac? Cum te mai ai cu d-lor? Săracul *Murgul*, mi-au scris Romanov că și pre el l-au împins dracul de s-au făcut sansculotist. Astfel de oameni (adu-ți aminte de patimile ce le povestea de la Moldova) is făcuți spre stricarea sa și a altora. Ce știi de profesorii de acolo, nu-i și din ei cineva mestecat? Oare Boleac?

Vești nouă nici de ici, nici de la Oradie nu avem, numai că avem o iarnă cumplită, care cred că și pe Brașov nu va fi almintrilea. Și sînt cu toată cinstirea al d-tale gata spre slujbă,

84^v

Cipariu mpr. /

¹ De *testimoniu* (certificat, dovadă de studii) și de *atestatul episcopesc* Bariț avea urgentă nevoie, pe de o parte, pentru a se putea căsători, iar pe de altă parte, pentru o eventuală stabilire a sa la București, ca profesor. Notabilități din anturajul domnitorului Alexandru Ghica îi făcuseră repetate oferte în acest sens. Pînă la urmă, trecînd peste insatisfacțiile sale momentane, Bariț s-a hotărît să rămînă la Brașov și să-și continue aici misiunea pe care și-o asumase în 1836.

² În 1839—1840, relațiile lui Bariț cu epitropii școlii negustorilor din Brașov, care o conducea, s-au înăspriț, din cauză că profesorul le ceruse o remunerație mai bună, mai adecvată apostolatului său patriotic. A învins Bariț, care — în pragul întemeierii unei familii — exoperează modificarea în favorul său a unor clauze din contractul încheiat cu negustorimea în anul 1836 (vezi Iosif Pervain, *Studii de literatură...*, p. 393 și urm.).

XXIX

Frate și prietine!

Blaș, 12/24 fevr. [1]841

Ieri am primit scrisoarea de la 3/15 ale curg[ătoarei]; cea din ian., la vremea ei. La aceasta din urmă și începusem a-ți găti un mic răspuns încă la 8/20 ale trecutei, însă din întîmplare nu apucasem a vi-l trimite. Cu atîta mai bucuros mă apuc acum a-ți însemna cite ceva ce-mi va veni în minte. Și mai întîi, dintr-însele văz că încă nu ai venit la atîta cît să fii silit a alerga aici ca la un adăpost și că-ți stau și alte cărări deschise, mai vesele decît singurătatea la care noi sîntem osîndiți, de care io foarte mă bucur. Nici voiam io în proiectul ce ți-am făcut decît ca, de cumva ți-ar fi fost hotărîtă voia și aceea de a rămînea în cler într-acel chip precum — *per exceptionem* — se pofteste aici, dîndu-se de astă dată un prilej bun, ca nu totdeauna, să-l apuci singur înainte de alții. Io nu știam stările în care te afli cu brașovenii, nici voia d-tale — pe atuncea — desăvirșit; nu mai stam la îndoială: oare nu ești hotărît, după pofța ce mi-o arătaseși, de-a avea amină alte state de ast fel. Plînd io această din urmă, mă simțeam îndatorat a-ți pomeni și cele știute.

Cum că nu ești hotărît deplin, nu mă mir, aceasta fiind cea mai grea hotărîre și a căria urmări / sînt pentru toată viața, și omul nu poate niciodată într-asta punct a fi prea luătoriu aminte. Căsătoria are cununile sale și de trandafiri și de spini; fericite cine poate scăpa de cele din urmă. De necăsătorii n-am ce atinge, d-ta încă nu iești de ieri, și-i cunoști dulceața întocma ca și amăreala. Cu toate însă ce mi-ai însemnat despre nehotărîrea d-tale, mi se pare că ești hotărît, numai cît, nefiindu-ți starea statornicită, nu te grăbești. Și aceasta bine faci. Cînd vei fi așezat cu zăstăm, aici sau dincolo, poți să te însori cu mult mai bine și mai fără grije. Pînă atunci încă nu vei îmbătrîni d-ta așa de tare cît să se infioare de d-ta fetele de 15 ani.

152

Încă pentru prospecturile ce le ai, încît mi le-ai făcut cunoscute, socotesc că cu brașovenii, cu toate că ai resignat, prè lesne iarăși te vei putea împăca, cînd vei socoti priincios, și atunci cu mai bune garanții. Un pic de lecție nu strică, ca să se învețe a te prețui după cum ești vrednic, și în oglinda ce li-o ții pot să se vează și ei mai bine ce sînt. Încît din partea mea, fii încredințat că io voi urma întocma după cum mi-ai arătat, numai alții de-acolo sau de-aici să nu încilcească, căci încilcitori de ăst fel au lăsat D-zeu pretutindinea și totdeauna, încă și prea mulți! Cînd voi simți ceva, numaidecît te voi și înștiința ¹. /

85^v

La ce-ți sfătuieste d. abate, bine faci că te pleci. El, drept, ca un om prea bun, îți voiește binele, însă este și altă întrebare: oare statornicindu-se ghimnaziu acolo, atîrna-va numirea profesorilor și statornicirea lor de la dînsul, au va cădea și acela în categoria celorlaltele ghimnaziuri? ²

De București pomenești numai prin treacăt. Aci nu poci să știi nimic, că io pînă astăzi nu le știi umbletele și cărările, nici interesele sau motivele oamenilor acelora. D-ta — carele ai mai dese, mai sigure corespondenții de-acolo decît mine, — mai lesne te vei fi orientat. D-ta zici că acolo se deschid stații cinstite — e adevărat —, însă oare și pentru străini? Cuvîntul prințului tare apasă pe acela, și io nu știu de să răs-trînje înțelesul aceuia cuvînt numai la cei de altă limbă, au se întinde și mai încolo ³. De la Maiorescul n-am mai luat altă scrisoare decît cele ce mi-au venit prin mîna d-tale. El ți-au pomenit ceva? Despre Aron încă n-am știut pînă la scrisoarea d-tale nimica, afară de ce li-au fost scris Maiorescul astă-vară, că i-ar fi tras Obșteasca Adunare plata pentru suptdirectorat; poate pricina nemulțămirii și acum tot aci este? ⁴ De știi ceva mai mult înștiințîndu-mă, precum și despre lucrările Obșteștii Adunări din est an, mai cu samă cele pentru școale, mă vei îndatora prea mult ⁵.

Acum rămîne numai Blajul iarăși, despre care însă n-am altă de a-ți însemna decît ce pricepi din cele dintîi. Cînd te-ai fi hotărît a rămînea nensurat, după cumu-i știi și d-ta prințipiurile, te-ar fi primit cu toate minile etc. și pre aceasta-mi răzimam proiectul. Acum să-i grăiesc ceva pentru lucrul știut, ar strîmba din nas, nu pentru d-ta, ci pentru mine, socotindu-mă așa puțin priceput ⁶. Catedra lui r[= Rațiu], prin urmare, nu-ți facă visuri rele. Cu vre/me se va afla și la aceea vreun flămînd; „numai coji să fie, cîni se află destui“ — zisa românului. Pînă atuncea o mai duce-o cum a mai dus-o și — almintrilea — acum mi se pare că i-i mai bine ⁷.

86

Să fi luat d-ta pre Susana din Luduș, acum ai fi pătrupop, că bătrînul nu de mult au murit, precum poate vei fi și auzit. Dacă nu, va fi Molnar de la Cut. Au murit și *Natul* sau au perit, poate mai bine, iarăși nu de mult. Fostul v[ice] rector Moldovan, carele se ceruse în toamna trecută de protopop la Gherla, ieșind de aicea, s-au oprit în Curtifaia și vrea să se însoare. Toată toamna și tot ferșangul au pețit și încă tot n-au tocmit. La atîta ajunge omul dacă nu se socotește bine din vreme. Turc⁸ I[oan], care-i scriitoriu la episcopie și fusese mai la începutul cursului suplent lui r[= Rațiu] într-o lună să făcu și el popă la Anul

153

nou, așa ca noi [ac]ești de-aici, dar pentru aceea tot nu i-s urite fetele, precum nici altora. Dumneata ai fi, precum mi se pare, mai scrupulos.

Pe vară ni s-au făgăduit Fogarași de la Oradie că va veni la apa de Tūr⁹, care începe a avea în tot Ardealul cea mai mare celebritate, afară poate de ținutul d-lor v[oastre]. De Oradie te miri că stă lucrul încă tot nehotărît, însă nu-i pentru ce, deoarece știm că Curtea într-acest punct niciodată nu e prea grabnică, și unii socotesc că tot așa va sta lucrul pînă la întorcerea lui Lonovitz de la Roma. Episcopul nostru mai e-ar trece bucuros acolo, imbiat tare și nu prea tare; asemenea și alții de-aceia ar vrea poate. Vremea va alege¹⁰.

Zăpada începu încet, încet a se topi și examenele încă curg tot mereu. Episcopul ne zidește o punte peste Tîrnavă în berg, drept [la] curte-și etc. Și iartă căci atitea ți-am grămădit, fiind cu toată cinstirea al d-tale ca frate,

Cipariu mpr. /

¹ În a doua jumătate a anului 1840 și la începutul celui următor, sufletul lui Eariț se mohorise, din cauza unor neînțelegeri temporare cu negustorii brașoveni și cu oficialitățile (vezi supra, scris. XVIII). I-a scris despre frământările sale lui Cipariu, care îl sfătuiește să se stabilească la Blaj, unde — ajutat de episcopul Ioan Lemeni — ar putea să-și găsească un rost fie în rîndurile clerului, fie ca profesor. Bariț nu urmează acest sfat, căci mai mult decît reverenda îl preocupau: logodirea iminentă cu Maria Velisar, gîndul de a se statornici în Țara Românească și, îndeosebi, rezolvarea diferendelor sale cu brașovenii, pentru a continua, în condiții propice, redactarea *Foii pentru minte...* și a *Gazetei de Transilvania* (vezi Corneliu Diaconovich, *George Bariț. 12/24 mai 1892. Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892*, Sibiu, 1892, p. 12 și O. I. M. P. u B o i t o ș, *Memoriile lui George Barițiu*, în *Studii literare*, I, 1942).

² Abatele Antoniu Kovács, romano-catolic, era un om cu vederi largi. El conducea, ca director, școala latinească din Brașov, transformată în *gimnaziu latinesc*. În recrutarea elevilor, directorul se călăuzea după „principiul: a primi ori pre cine, fără deosebirea religii și-a națiunii”, considerat de Bariț „rar în patria noastră” (*Gazeta de Transilvania*, II, 1839, nr. 37, p. 145). Principiul explică de ce școala era frecventată și de numeroși tineri români. Printre profesori se numărau, în afară de alții, Iacob și Andrei Mureșanu. Kovács stăruie ca Bariț să se transfere la gimnaziu, părăsind școala românească „din Cetate”, destinată copiilor de negustori, dar el nu cedează insistențelor abatelui, deși întrețineau relații de bună amicitie.

³ Pentru amănunte despre „cuvîntul prințului” (Alexandru D. Ghica), vezi supra, scris. XVIII, n. 3. În mesajul său către Obșteasca Adunare, demnitarul aprecia că mișcarea din 1840, condusă de Mitiță Filipescu, se datorește uneltirilor puse la cale de „străini”. În consecință, cerea luarea de măsuri care să frîneze infiltrarea lor în Țara Românească. Nedumerit, Cipariu voia să știe dacă „prințul” s-a gîndit numai la străinii propriu-ziși ori și la românii originari din Transilvania, Moldova etc.

Pasajul „acolo se deschid stații cinstite”, adică: în Țara Românească există posibilități de a-ți găsi o funcție, o slujbă de nădejde, nu doar una modestă.

⁴ În legătură cu Aron Florian și cu nemulțumirile lui, vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 19 și urm.

⁵ Datorită unor cauze obiective, însă și multora subiective, învățămîntul din Țara Românească, de toate gradele, ajunsese într-o situație critică. Pentru a nu-l duce de ripă, reformarea lui devenise imperioasă. Îngrijorată, stăpînirea institue o comisie care să elaboreze un proiect de reformă. Am dat informațiile necesare despre componența comisiei, soarta proiectului și despre contribuția lui I. Heliade Rădulescu la reformarea școlii în *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 19 și urm.

⁶ Vezi supra, n. 1.

⁷ Cipariu se referă la Vasile Rațiu cu care el și Bariț erau în rele relații (vezi primele scrisori ale lui Cipariu către Bariț). Membru al Capitulului sub Ioan Bob, rector al Se-

minarului teologic din Blaj sub Ioan Lemeni, Rațiu a fost — în același timp — și profesor, predînd filosofia, dreptul canonic și istoria bisericească. Fire impulsivă și profesînd concepții retrograde, în comparație cu cele propagate de Simion Bărnuțiu și de tinerii teologi atașați lui, Rațiu era un om antipatizat de mulți. Cîți nu-i așteptau sfîrșitul! Dar soarta, neîndurătoare cu ei, le-a înșelat speranțele, Rațiu trăind pînă foarte tîrziu, în 1870.

⁸ Ioan Turcu (1816—1852) a fost secretar de cancelarie al episcopului Ioan Lemeni și profesor la gimnaziu. Contemporanii îl descriu ca ușuratic.

⁹ Despre descoperirea apei minerale de la Tiur, în apropierea imediată a Blajului, vezi scrisoarea lui Ioan Rusu către Bariț din 6 iulie 1840 (*George Bariț și contemporanii săi*, III, București, 1976, scrisorile primite de la Ioan Rusu, nr. X).

¹⁰ După ce a păstorit episcopia greco-catolică a Orăzii peste trei decenii, Samuil Vulcan se stinge din viață în 15 ianuarie 1840. Anunțîndu-i moartea, *Gazeta de Transilvania* (1840, nr. 4, p. 14) scrie: „Acest bărbat, ca român care fusese născut în Ardeal, e cunoscut de toată românimea despre nestinsa rivnă ce au avut totdeauna pentru cultura și ridicarea nației sale. Gimnaziul cu opt clasuri din Beiuș, precum și tipărirea mai multor cărți românești s-au statornicit și săvîrșit singur cu cheltuiala răposatului episcop”. Lupta pentru succesiune în scaunul vlădicesc s-a încheiat cu victoria lui Vasile Erdeli, instalat în 1842. Vezi Iacob Radu, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii Mari*, Oradea, 1932.

XXX

Blaj, 3 apr./22 mart. 1841

Iubite frate!

Suplica d-tale către episcopul — ce mi-au sosit numai marți acum ce trecu, la 18/30 ale următ[oare], — vi-o trimit împreună cu rezoluția, întocma după cum ai poftit. Pricina întîrzierii sosirii aceia au fost vîrsarea tuturor apelor de ici pînă la Aiud, ce ne rupsără toată comunicația cu acest oraș mai două săptămîni întregi. A doua zi (miercuri), avînd consistoriu, după ce s-au sfîrșit, avînd răgaz destul, i-am dat episcopului amîndouă scrisorile care numaidedicî le-au și cetit, însă cu cea mai mare luare aminte, precum puteam să judec după vremea în care le-au cetit, fără de a putea observa pre față-i vreun semn expresiv de neplăcere au mirare, de unde io închiiez că acest paș al d-tale nu i-au venit pe neașteptate. Mă întrebă de nu cunosc persoana, apoi rugîndu-l, în numele d-tale, ca să binevoiască încă tot lucrul a-l ținea în taină pînă după vremea cununiei (se înțelege sub altă formă de cum vă scriu aicea), mi-au și dovedit cu fapta că va să vă împlinească și această poftă, puindu-vă amîndouă scrisorile / în puicul mesii dinainte și zicînd că acolo se obicnuiește a pune totdeauna actele de taină, păzite subț zar, a căruia cheie niciodată nu o lasă de lîngă sine. Apoi îmi zise ca să mă duc în orice zi după rezoluție, că o voi afla scrisă, au de nu, o va scrie înaintea mea¹. Și cu aceste ieșirăm la grădină, fiind vremea de tot plăcută. Încunjurînd toată grădina, între celelalte, mi-au povestit cum cineva din protopopii noștri i-ar fi scris o gratulație, auzînd că ar trece la Oradie. La care zice că i-ar fi răspuns că-i mulțămeste și că de ar ști bucuria a mai multora și dorirea ca să treacă acolo, ar trece bucuros, *că-i stă în putere*. La care io, firește, i-am răspuns că după părere-mi, cu toate că Oradia-i loc așa desfătat cum i l-au descris acel protopop, tot mai mult face a fi vlădică la o țară, decît la un unghi etc., care și dînsul asemenea se vedea a judeca.

87

87^v

Înțelegind apoi că Săcărean vine la Brașov azi după vecernie, m-am suit la episcopie și aflându-l singur, numaidecît se apucă să scrie rezoluția, *întîi* pe epistolă-ți, apoi pre *suplică*, precum vezi. Epistola iară o puse în fioc, ca apoi — la vremea sa — să-i treacă copia dispensației la Protocol. Cît de bine am păzit pînă acum acea taină, vei cunoaște din expresul aceștia. Atîta te poci încredința, că niciodată nu mi-au grăit în mai bun umor; multe am povestit și despre a d-v[oast]ră stare acolo între neuniți, amîndoi cu cea mai veselă afecție, și numai atîta și acum și / cu prilejul mai denainte au zis ca să bagi de samă bine la stările împrejur, ca să nu se întimple vreuna care să te împiedice la statul preoției. Însă cu un ton așa de părintesc, cît dintr-însul numai bunăvoința lui cătră d-ta se cunoștea. Apoi au mai zis ca să vezi și despre partea logodnicii d-tale, rămîind neunită, ca să te înțelegi cu protopopii au alții ai lor pentru o asemenea dispensație și de la dînșii, căci aceasta de aici numai la persoana d-tale se întinde, iar la amîndouă numai cînd amîndoi ați fi uniți. Încît pentru preotul cununătoriu, încă ți-au lăsat toată voia și socotesc că-ți va fi mai îndemină cel de la Tohan.

De la mine, frate, n-am a-ți adauge decît dorul ca fericirea și tic-neala vieții care într-acest nou stat le cerci și cu ajutoriul lui D-zeu le nădăjduiești, să le afli în toată măsura etc., etc.

Inima-mi mărturisește că de vei fi mulțămît, precum nădăjduiesc, niminea nu va simți mai multă bucurie decît mine. D-zeu vă poarte în pace.

Despre alte, de altă dată, și pînă atuncea dorind a-ți auzi o veste înveselitoare, rămii cu toată dragostea, al d-tale ca frate,

Cipariu mpr.

88

Cu Săcărean am grăit ca să poți primi de la dînsul înainte plata foilor pe semestr[ul] acesta, și apoi io îi răspund [d]e aici.

Idem. /

¹ Relativ la căsătoria lui Bariț. Vezi supra, XIX, n. 1.

XXXI

Iubite frate!

Sibiu, 24 apr. [1]841

Aici închid pentru d-ta și alți prieteni ai noștri de-acolo 10 exempl[are] dintr-un *Extract de ortografie*, care io în zilele aceste, ca un manuscris pentru prietini, l-am tipărit, după ce parte[a] dinapoi sau a 2 o am tipărit și la capetul *Abeceilor* rom[ânești].

D-tale și ca redactor îți dau deplină putere de a folosi acest *Extract* după cum vei avea trebuință. Mai pre larg a grăi despre pricinile ce m-au îndemnat tocma acum a-l publica, afară de cît am atins în *Cuvînt înainte*, nu mă lasă vremea, și poate că nici te-ar interesa ¹.

Săcărean, întorcîndu-se, nici scrisoare nu mi-au adus de la d-ta (în Sibiu am auzit că ești cununat), nici banii nu ți-au plătit. D-ta îmi

156

vei scrie de vrei să primești banii de la Săcărean, care ar veni cu mai puține cheltuieli au prin Ios. Schmidt, au alt negustor de la Sibiu ².

Mai încolo, te înștiințez că, precum mi-au spus Pap Ioji cu un prilej, înainte de Paști episcopul ar fi zis că d-tale ți-ar fi plătit *Gazeta* / pre mai mulți ani cînd ai fost la anul trecut la noi. Asta ți-o scriu nu numai pentru că mai de mult într-o scrisoare îmi însemnaseși că de la 1 ian. a.c. nu vei să mai trimiți episcopului foile, ci și fiindcă neștine, cu același prilej, în ființa de față a mai multor streini, vesti că d-ta nu trimiți episcopului de la vremea pomenită *Gazeta*, care episcopului i-au căzut cam cu greu și i-au stors declarația de mai sus, cu toate că zicea că i le trimiți, însă corteanul, nepricepîndu-se, stătu morțiș că nu i le trimiți. De ți-au dat ceva episcopul cînd ai îmblat pe acolo, io din parte-mi socotesc că n-ar strica a i se trimite totdeauna, căci și socoteală formală de i-ai trimite, încă ți-o ar plăti fără supărare, însă și almintrilea nu e omul carele să poștească ceva numai în cinste. D-ta însă vei lucra cum vei socoti mai bine, io numai părearea mea mi-o am pus înaintea d-tale.

94

Pentru G. Șincai, cu prilej, vei primi un articol cît mai curînd, din izvoară de toată credința vrednice ³.

Ce ai scris despre școalele noastre, după a mea părere ai scris foarte nimerit și lauda însăși au fost cu totul delicat croită. Singur vestirea despre propunerea filosofiei în limba rom[ână] o socotesc cea mai mare parte a fi cu ceva *primejdie*. Din parte-mi a-mi da judecata și de această vestire și de însăși propunerea ei în limba rom[ână] cu atîta mai puțin nu vrîu, încît între mine și între d. prof. de vreo cîțiva ani se află o instreinare, după care lesne m-ar judeca cineva interesat, sau egoistic, sau alteceva ⁴. /

94^v

Episcopul s-au dus de alaltăieri în vizitație cătră Făgăraș. Moldvai se roagă să-i gătești și să-i trimiți pre postul Crăciunului un ștendul de lapte acru și o jumătate de funt de ceai. Știi că, după sfatul d-tale, am cercat a trăi cu ăst fel de frustuc și merge prea bine. De atunci și Moldvai, și Rus, și Alutan etc.

Și cu aceste sînt al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. /

95

[Adresa:] Domnului G. Bariț, la Brașov.

¹ În deceniul patru al secolului XIX, pe Cipariu a început să-l preocupe din ce în ce mai insistent scrierea limbii noastre cu litere latine (vezi Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, p. 290 și urm.). Pe lîngă alte dovezi, preocuparea i-o atestă și un *Extract de ortografie cu litere latinești, pre temeiul limbii și ortografiei besericești și osebirea dialectelor, precum s-au urmat de la 1835 în Tipografia din Blaj*. Apărut într-un volum minuscul la Blaj, *Extractul* se retipărește în *Foate pentru minte...* (1840, nr. 25, p. 195—198; nr. 26, p. 202—207).

Cuvînt înainte și mai ales ideile din capitolul introductiv al *Extractului*, intitulat *Temeiul* (*Ibid.*, nr. 25, p. 195—196), arată că Cipariu lupta pentru o „adevărată ortografie”, care să nu periclitizeze „unimea” limbii române:

§ 1. Temeiul a toată ortografia e vorcava sau pronunția de obște, după carele se scrie precum se vorbește. De la acest temei destul de firesc însă s-a abătut, și de multe ori au *trebuit* să se abată mai toate neamurile încitva, din osebite pircini, nu numai pentru

157

osebirea ce se află în aceeași limbă pre osebite locuri (dialecte), vrînd a scrie o limbă pentru toți și mai aleasă, ci și pentru schimbările ce cu vreme în toate limbile intră în voroava de obște, în scriere rămîind pe lingă vorcava cea veche; uneori și pentru neajungerea alfabetului străin cu care vreun neam se apucă a-și scrie limba, nepotrivită [recte: *nepotrivit*] întru toate sunetele cu limba pentru care s-au fost croit, precum nici se poate aștepta.

§ 2. Limba rom[ână], vrînd a o scrie cu litere lătești, e cu neputință a o scrie întru toate precum se grăiește, nu numai — 1) pentru că nu aflăm în acest alfabet pentru toate sunetele limbii noastre haracteruri răspunzătoare, pr. pentru *ă* și *i*, ci și — 2) pentru că nici în voroava de obște nu aflăm acea unire ce se poștește în scriere, mai vîrtos în unele consonante, pr. în *b*, *v* și al[tele] înaintea de *i*, după cum să va vedea mai în jos.

Din pricina din urmă, de am scrie precum se grăiește, am autoriza o mulțime de dialecte, care ne-ar depărta prea mult de la unimea limbii rom[âne], idee care nu este după gustul tuturor literaților rom[âni], și în parte, precum se pare, cu dreptate.

§ 3. Din așa pricini, la o adevărată ortografie se pare înaintea de toate a fi de lipsă așezarea unei pronunții curate și alese din toate dialecte românei, după firea sunetelor elementare și legile gramaticii. Cunoșcînd acestea, este de a nădăjdui că și pentru cele ce ne lipsesc în alfabetul lăt[inesc] vom afla mijloace sigure de a ne putea folosi¹.

Cipariu numește *dialecte* graiurile limbii române.

² Pentru Secăreanu, vezi supra, scris. XXX.

³ Printre meritele mari ale lui Bariț se numără și acela de a fi întrevăzut că anumite scrieri ale protagoniștilor Școlii ardelenne cuprindeau unele concepții care devansau ideologia curentă a epocii lor, anticipînd crezul gînditorilor pașoptiști. Din această cauză el s-a străduit să popularizeze, prin foile brașovene, pe Samuil Micu, Petru Maior și Gheorghê Șincai. Începe cu ultimul, în anul 1841, cînd reproduce în *Foaie pentru minte* ... (nr. 12, p. 94—95), din *Arhiva românească* (1840, p. 1—5), articolul *Gheorghê Șincai* de Kogălniceanu. Într-o adnotație, Bariț scrie: „Cînd am cetit mai întîi această biografie, nu în *Arhivă* ci în *Dacia literară* din 1840, deși singur între patru păreți, m-am aprins în față de bucurie și de rușine. Șincai transilvan și noi încă transilvani!... Domnul meu, fîi mulțumim pentru aceste daruri interesante din viața lui Șincai; fie ca ele să dea prilej altora a scoate la lumină și mai multe”. Dorința și îndemnul lui Bariț nu au rămas fără ecou, cum arată însuși în *Trei manuscrise pentru G. Șincai* (vezi *Foaie pentru minte* ..., 1841, nr. 47, p. 370—371): «Iară Șincai! D[omnul] M. Kogălniceanu, adiutant domnesc, zice în biografia lui Șincai, publicată și în *Dacia sa literară*: „*Hronica* lui Șincai este un lucru atît de mare, atît de prețios, încît cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea. Mii de documenturi necunoscute, rare, se află adunate, și nu stau la îndoială de a zice că cit *Hronica* aceasta nu va fi publicată, români n-avem istorie”. Pentru d. Kogălniceanu exemplariul *Hronice* este de-nădămină acolo acasă, în lași, prin urmare cuvintele d-sale cuprind un adevăr cu totul izbitoriu ce și pe cei mai somnoroși ar putea să-i deștepte din letargiosul lor somn. Nație fără istorie! Se poate? Nu se poate. Ce idei posomorite acestea! Și noi, transilvanii, din a căror sîn și pămînt ieși acel Șincai, fără care români n-ar avea istorie, noi, carii avem nenorocirea de a nu putea cunoaște mult lăudata *Hronica* mai de aproape, mai putem la toate acestea adăoga mai multe trăsuri atît din viața lui Șincai, cit și din a celorlalți doi bărbați contemporani ai lui, despre care nu ne îndoim că ar fi totdeodată trăsuri, daturi pentru istoria chiar a nației românești așa cum se află ea în Transilvania, dacă criticii ne vor da slobozenie a zice că și o nație politicește nerecunoscută își poate avea de nu toată, cel puțin însă fragmente din istoria sa».

⁴ Este vorba de articolul *Școalele noastre în anul 1841* (în *Gazeta de Transilvania*, 1841, nr. 13, p. 51—52). Situația generală a învățămîntului, constată autorul (probabil, Bariț) s-a îmbunătățit simțitor. Afirmatia este argumentată cu exemple din Erașov, Țara Bîrsei, Banat, București și din Blaj. „Blajul? El face înaintări așa line pe cit curg de lin cele două riuri între care se află așezat. Însă pașii lui în instituție sunt siguri. Cu nouă ani înainte Blajul avea numai un profesor de filosofie; de atunci încoace, el are pentru științele filosofice, matematici, istorice și fizice patru profesori; de curînd filosofia (chiar și părțile cele mai abstracte ale ei) se dă nu lătește, ci românește, lucru ce nu știu cu cîți ani mai înainte n-ar fi fost de crezut. Înaintăm noi sau stăm?” (p. 52). Bariț conchide: vechile atitudini „toristice” (= conservatoare) față de învățămînt sînt pre ducă și, din ferire, tot mai mulți pledează pentru modernizarea acestuia.

Îndrăznețul care își ține lecțiile de filosofie în românește era Simion Bărnuțiu. Pînă să ajungă aici, el a străbătut un drum greu, al cărui istoric l-a reconstituit G. Bogdan-Duică, în *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu* (București, 1924, p. 37—39). Gestul lui Bărnuțiu a întîmpinat o *rezistență serioasă*, pe care „o făceau: *întîi* fricoșii, care se temeau că guvernul și episcopul latin vor interveni contra propunerii în limba românească; *al doilea*, mîrginiții, cari socoteau că limba românească nu poate exprima idei filosofice și combăteau metoda nouă. Fricoșii muștrau aspru pe Bărnuțiu; mîrginiții îndemneau pe studenți să părăsească cursul, la care nu vor putea învăța nimic serios; printre aceștia erau și unii curteni ai episcopului” Lemeni. Cred că Cipariu trebuie situat în categoria *curtenilor*.

XXXII

Prietine!

Blaj, 25 mai/6 iun. [1]841

Aici alăturat vă trimit din Sibiu vreo cîteva notițe pre scurt din viața lui G. Șincai, precum v-am fost făgăduit, care poftesc să le folosiți fericit¹. Asemenea vă adaug și un articol ce-mi sta gata de 3 ani de zile, și de care odată vă pomenisăm, numai cît după aceea nu puteam să-l mai aflui; iar astăzi, din întîmplare, îmi veni în mîină. Pentru care, dară, vă rog ca numai așa să-l publicați, de socotești că poate să facă ceva interes. Almintrilea, el e întocma precum l-am fost scris atuncea fără schimbare, numai cît l-am prescris din nou, că era pre hîrtie proastă și cu peana groasă în original².

Articolul ce-l aveți acolo asupra *Poeziei* mai mult nu se poate publica fără ceva schimbări, pentru care nu avui încă destulă vreme. D-ta, cetîndu-l, însuși poți vedea că trebuie cîte ceva, ici-colea, lăsat afară³.

Estractul de ortografie poți să-l publici în *Foaie*, după cum vei socoti, că io numai 120 exempl[are] am tras de pre teasc⁴. Aveam, adevărat, de gînd ca mai tîrziu să trag mai multe, dar publicîndu-l d-ta, nu am lipsă, nici voi să mă mai cheltuiesc, măcar că stau formele încă ne-părțite la tipografie. În București am trimis, pentru amîndouă prințipurile, 40. Celelalte le-am împărțit și le voi mai împărți pre ici-colea. D-lui / Maioreșului voi trimite, pre cînd va veni, unul anume, căci nu cred să viu însumi într-acolo, cu toate că mă poștește d-lui pre atuncia. Scrisorile de la dînsul le-am primit ieri dimineață, cu poșta, tocma cînd plecam la examen-mi cel mai de pre urmă din est an. El îmi scrie că d-tale țî-au scris pre scurt starea politică [a] acelii țări, și mă îndreaptă la scrisoarea-i, cea cătră d-ta, însă puțin nou socotesc că vei fi aflat într-însa. D-ta, scriîndu-mi în acest obiect: „*Vai, rău-i, Ghica mi să pare că se clatină!*”, cu exclamația ai însemnat mai mult decît pînă acum ai făcut — d-ta sau alții — cunoscut prin gazete⁵.

D-lui mi-au scris și de prepoziția pentru catedra de filosofie de la București, precum și d-ta, numai are vinău că Eliad ar fi fost carele să fie aieptat că sîntem uniți. Însă într-ast una se înșală! Despre astfel de vorbe mi-au scris și alții tocma pre atuncea, din București, și mai pre larg. Vinînd vorba la atita, nu poci să te las la îndoială, ce sînt și io, însă n-am ce-ți pomeni de entuziasmul ce am avut cătră acea

țară și cât de fericit m-aș fi socotit demult, când aș fi putut, cu condiții cinstite, a trece acolo, căci la avanturi sau la umiliri niciodată n-am avut gust. Atunci eram mai tânăr și, întru toate înfocat, aș fi fost gata orice a jertvi. Acum, cu anii, mă simț mai stîm / pârât. Atunci îmi făceam silă ca să mă poci ținea în cumpăt dinafară, și mai mistuiam cu atita mai mult dinluntru. Acum și dinluntru mai puțin răpezire simț, încît pentru Ț[ara] R[omânească] sînt mai ca un om beat, care acum începe a se trezi. Căci acum stau și socotesc că, de m-aș duce acolo, ce aș dobîndi? Plată mai bună? Oho, asta nu-i pricină destulă! În capitala mare, plata mare adeseori e mai puțin decît plata mică într-un oraș ca Blașul. Și apoi, mila D[omnu]lui: aici, cînd mi-ar plăcea banii mai mult decît alte cele, zo că mai mult aș putea păstra dintr-ăst puțin, decît din 6000 mii lei în București. Nu e așa? Apoi ... apoi om mai vedea ce o mai fi ⁶.

Nu știi că am avut un votum în vara trecută? ⁷ *Spes alit, sed, Eheu, quam saepe fallit!* ⁸ Voi să cerc o poziție mai cinstită? Hm!, asta-i anevoie a o căpăta totdeauna cum vrea omul, și io nu știu, la București aflare-aș vreodată ca în Ardeal? Aici-s domn, nime nu-mi poruncește, nime nu-mi poate lua piinea, mă iubesc unii, mă cinstesc alții, poate că unii se și tem de mine, de carii io, să-i știu anume, aș ride cu dulceață, că s-au găsit omul. Apoi drept are — zică cine ce-a zice! — chezarul de la Roma: „*Malo esse* ...“ ⁹ etc., etc. Petreceri, adevărat, nu avem cum aș dori cîteodată, însă stînd oblu și gîndind, mai că — prea multe —, m-ar desgusta. Omul, la o viață zgomotoasă, trebuie a se deda din copilărie, nu mai la 40 de ani, însă cu atita mai bine că nu avem prea multe, că rămîn banii, și asta-și face un cap de zestre, cum ne-au spus Molière. Viața ni-e monotonă, călugărească, cu puțină mișcare și alte mărunte/ ne-ndemînări, însă — vai, Doamne! — oare afla-le-vom și în rai toate după pofta noastră? Apoi — dracul! — mai este și alta: la București ar zice că ce nu te însori, vrei iară să fugi înapoi la unație în Ardeal, ori ții pre cine ții, au îmblî pre unde îmblî? De asta să mă ferească D-zeu! Dacă nu m-am însurat cîndu-mi era vremea, acum nici în glumă nu mi-ar cădea bine să-mi pomenească cineva.

Și așa, frate, vezi cum gîndesc io astăzi? Și acum cu atita mai bucuros îți scriu acum de cum ți-aș fi scris mai demult, că acum și d-ta ai încetat a fi copil și ai ajuns la vrîsta în care omul începe a fi om, căci, trecîndu-ți amorul entuziastic, negreșit că vei începe a vedea lumea cu alți ochi decît pînă acuma; iar mai nainte nu m-ai fi cuprins. Pentru viitoriu, vom vedea ce va mai aduce zioa și noaptea. Și pînă atuncea, te rog ca să rămîie între noi.

Adaug aicea și o poliță de la Săcărianul, pentru 31 f. 12 cr. C.M., prețul sem[estrului] 1.

Lui *Many* i-am făcut cunoscute ce mi-ai scris prin fr[atele] Rus, mentorul lui.

În cît pentru pîlmuitul clericilor, *leider* ¹⁰, este adevărat. Dar ce să și aștepte omul de la un dobitoc ¹¹ (vezi art. mieu)? A propos, de poți să-l tipărești mai nainte de ortografie, ca să nu se priceapă cine-i autorul, după stil.

Știi că au murit fratele lui Moroșan de acolo, clericul? ¹² Boala-i spun că i s-au tras din ciuerniță. Ce fecior sănătos și tare, și cît degrabă se stînese!

Episcopul se întoarce azi sau mine acasă. Mă bucur de ce mi-ai scris, de prieteneasca primire, și că ai fost pregătit la object. Numaidецit plec la Sibiu cu Papfalvi, de unde vei primi aceste toate mai în grab. Iar despre S. Klein, mai tîrziu ¹³.

În Sibiu auz că s-au rădicat de la 1 ian. contumația de la Turnul Roșu. Ce ușurătate pentru comerțul cu Țara Rom[ânească]! ¹⁴

Cu ep[isco]pul ne-ntîlnirăm ieri pre cale, pe dealul Harapului. Lui Moldvai i se păru prea scump ceaiul, așadară nu-i cumpără.

Al d-tale prea plecat,

Cipariu m.p.

P.S. Cu prenumerații pentru 2 semetru încă nu m-am putut înțelege, nefiind toți pe acasă. Însă știu că și pe 2 sem. toți 13 vor prenumera. Ce-mi adauseși din *Hirnök* de blăjeni, e luat din *Erd[élyi] Híradó*, și-au publicat încă înainte de Paști. De cine, nu se știe. /

90^v

N.B. Sora fraților Pop din Iași și Rusia, anume Balinth, se află în Blaș, pentru care d-ta-i poți înștiința ca, de au de-a trimite bani, să-i trimită d-tale, și apoi de acolo, prin mine, surorii lor. /

89^v

¹ Vezi supra, scris. XXXI, n. 3.

² În două scrisori anterioare, XVIII și XX, Cipariu îi comunicase lui Bariț: „Am un articol gata: *Mintea și puterea*, de mulțisor lucrat. Bucuros aș fi să-l poți trece. Cenzura nu are de ce a se scandalisi într-însul, de-l va înțelege, ci totuși bine vei face, înainte de a-l da la *cules*, să-l areți censorului, să nu ai apoi necaz“ (XVIII); „Să fii bun iertătoriu că nu ți-am mai trimis articolul *Mintea și puterea*, care de mult ți l-am fost făgăduit, că nu-l aflui nicăiri. Știe pustia cum s-au rătăcit între scrisorile mele, de nu poci da de el. Însă totuși știu că n-au perit și cum l-oi afla ți-l trimit.“ Sub titlul *Mintea-lăria*, Bariț a publicat reflecțiile lui Cipariu în *Foaie pentru minte* ..., 1841, nr. 23, p. 177—179; este semnat X. Atrag atenția cu deosebire ideile din alineatele 1—3: „Veacul în carele trăim, caracterisindu-l, într-adevăr îl putem numi veacul ideilor și al libertății sau, mai bine, al luptei spre statornicirea drepturilor omenești în soțietate; — principiul din care le au pornit fiind o idee, adevărat înaltă, numai de nu ar fi inchipuit, adecă: cum că tot omul e rînduit de la Făcătoriu sau a fi persoană slobodă, cu asemenea drepturi unul ca și altul, și cum că pe dreptul numine nu are volnicie a lipsi pre altul din drepturi care cu însuși omul, fieștecarele deosebi, sînt născute.

Dintr-această idee, zic, pornind, o mare parte mai întii a filosofilor, iar mai apoi, în zilele noastre, și pînă cei din starea cea mai necultivată, prin consecvenții filosoficești au îndrăznit a zice și a apăra cu fapta, că nimenea nu este rob din orînduirea firei, ci numai din sila celor mai tari și apoi din slăbiciunea celor învinși.“

³ Cele spuse aici trebuie completate cu următorul pasaj din scrisoarea XX: „... Cu articolul *Poezie, versificație* poți să mai întirzii pînă mă voi întoarce acasă. De-l tipăreai pe cel ce ți-am fost trimis, atuncea, poate, mă îndemnam să-l săvîrșesc, dar așa mi-am cam uitat și iarăși uneori nici puteam să stau de acele cîndu-mi aduceam aminte. În unele părți îmi pare că și-au și pierdut interesul și ar avea lipsă de reformă“.

⁴ Despre *Extract de ortografie*, pe larg, supra, scris. XXXI.

⁵ Cu privire la stările de lucruri din Țara Românească, în 1841, și la situația precară a domnitorului Alexandru D. Ghica, pe Bariț îl informau mai amănunțit decît alți corespondenți ai săi, Aron Florian și Ioan Maiorescu, în scrisori „de taină“. Parțial, el a uzat de relatările lor secrete în cîteva articole despre Țara Românească, apărute în *Gazeta de Transilvania* din 1841. S-a folosit de ele numai parțial; majoritatea știrilor publicate nu erau de natură să complice viața redactorului în mod inutil. Între lunile

ianuarie-iunie 1841, perioadă la care se raportează Cipariu, *Gazeta* a dat: scrisoarea prin care negustorii bucureșteni protestează împotriva învinuirii că ar fi fost implicați în complotul din 1840 (vezi nr. 1, p. 2), unele „lămuriri” relative la *Dejurstva oștirilor românești* (nr. 4, p. 13), „mișcarea” corăbiilor în portul Brăila, „naturalizarea” generalului Kiseleff (nr. 19, p. 73—74), tulburările provocate de arnăuții bulgari (nr. 20, p. 77—78), precum și la prețul de export al grânelor („bucatelor”: nr. 23, p. 89—90). Prudent, Bariț face observații mai „tăioase” despre Țara Românească doar în corespondența cu prietenii săi intimi, ca Cipariu. Pe lângă alții, fusese sfătuit să fie circumspect de Ioan Maiorescu (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 245—246).

⁶ Mai ales după 1820, mai mulți intelectuali transilvăneni trec în Moldova și Țara Românească. Au trecut peste munți Vasile Fabian Bob, Aron Florian, Ștefan Neagoe, Ioan Maiorescu, Damaschin Bojincă, Zaharie Carcalechi, Eftimie Murgu ș.a. Nemulțumirile îndurate „acasă” din partea stăpînirii străine, adăugîndu-se unor insatisfacții de ordin personal, au trezit și în sufletul altor români ardeleni dorul de a se stabili în „țară”, de exemplu în al lui Bariț și Cipariu. În august-septembrie 1836, ei au făcut celebra călătorie în Muntenia. Impresiile și le-au așternut pe file de jurnal. Relatîndu-le, Cipariu consemnează și discuțiile avute cu unii confrăți într-o cărturărie pe teme de învățămînt. A fost abordată și chestiunea predării nesatisfăcătoare a filosofiei la Colegiul „Sf. Sava” (amănunte la G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, București, 1937, p. 71 și urm.; Eftimie Murgu, *Scrieri*, București, 1969, p. 20—23), ceea ce a dus, se pare, la propunerea ca Cipariu să se stabilească în București. Bine orientat în probleme de filosofie și stăpîn pe arta profesoratului, el putea să contribuie la redresarea situației amintite. Invitația din 1836 va fi reluată în anii următori, cînd — în afară de Cipariu — și Bariț a fost solicitat să plece în Țara Românească.

Despre faptul că blăjenii sînt *uniți* (greco-catolici) s-a vorbit în decembrie 1840, într-o ședință a *Eforiei școlilor naționale muntene*. În 2 februarie 1841, Ioan Maiorescu îi scria — din Craiova — lui Bariț: „Într-o adunare a Eforiei, lingă Crăciun, s-a vorbit că blăjenii sînt *uniți*? Întrebă pe Aron. Dacă Aron va merge la Iași, eu mă car după el. Dar tu, dacă vrei să vii, vină cu totul, și este mai bine. Pe tine te cunosc aici. Dar lasă că, peste scurt, ne vom mai înțelege. Oh, dacă ai ști tu în ce ticăloșenie ne aflăm! Eu, dacă se va îmbunătăți starea profesorilor și nu voi putea căpăta loc la Iași, mă lapd de inspecție și atunci ți-o poci mijloci ție, cu limba latină” (*George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 246—247). Bănuind că Heliade Rădulescu a adus în discuție problema confesiunii „blăjenilor”, Maiorescu se înșela într-adevăr, așa cum just remarcă Cipariu, căci Heliade nu era, în decembrie 1841, membru al Eforiei.

⁷ Cipariu candidase, în vara anului 1840, la demnitatea de canonic capitular, în locul repausatului Ioan Nemeș, însă locul rîvnit de el a fost cîștigat de Arsenie Popovici, protopop al Turzii.

⁸ „Speranța îți dă aripi, dar — vai! — de cîte ori nu te amăgește!”

⁹ Citat ciuitit din *Malo esse pacem quam bellum* = E preferabil să fie pace, decît război.

¹⁰ „Din păcate!”

¹¹ „Dobitoc”-ul se numea Alexandru Arpadi. Preot cu purtări necuviincioase, bețivan și scandalagiu, Arpadi — protejat de episcop — a fost numit, în septembrie 1840, vicerector al Seminarului teologic din Blaj. Ca pe vreme cînd a fost popă și profesor, Arpadi era mai preocupat de golirea paharelor decît de gospodărirea treburilor Seminarului („qui magis intentus erat poculis exhaurendis, quam negotiis administrandis”), ducea o viață ușuratică și — lucru foarte grav! — îi brutaliza pe clerici (pe candidații la preoție). Astfel, în anul școlar 1841—1842 a palmuit pe Constantin Decei (după Bărnăuțiu, pe Teodor Pop, coleg cu Decei). Gestul său nesocotit i-a indignat pe teologi, care îl reclamă lui Lemeni. Zadarnic, pentru că episcopul nu ia nici o măsură împotriva „furi-bundului” vicerector. Din această cauză, Bărnăuțiu și alții îi vor face, între 1842—1846, imputații severe. Detalii mai multe despre incidentul Arpadi-Decei la Coriolan Suci u, *Crimpele din procesul dintre profesorii de la Blaj și episcopul Lemeni (1843—1846)*, Blaj, 1938, p. 48—50.

¹² La Brașov se găseau Andrei și Iacob Mureșanu. Tînărul răposat era fratele celui dintîi.

¹³ Bariț, se știe, a fost un admirator al reprezentanților Școlii Ardeleni, din a căror moștenire culturală a reținut, pentru a le investi cu o nouă funcționalitate, unele

concepții pe care le va integra în ideologia revoluționară a generației pașoptiste. De aici, interesul crescînd al foilor sale pentru Samuil Micu, Gheorghe Șincai și — mai ales — Petru Maior. Ca să îi recirculeze, a apelat — între alții — și la Cipariu, care îi trimisese cîteva date puțin cunoscute în epocă despre Șincai. Ocupîndu-se de *Elegia* acestuia (vezi supra, scris. XXXI, n. 3), Cipariu menționa că în *notele* autorului există și alte date referitoare la *viața* lui Samuil Micu, ceea ce — presupunem — l-a făcut pe Bariț să îi solicite un articol separat despre Micu. Dar Cipariu, acablăt de alte sarcini, nu i-a trimis materialul cerut nici în 1841, nici mai tîrziu. Datoria față de memoria glorioasă a lui Micu și-o va plăti darnic între anii 1867—1872, cînd editează *Archivul pentru filologie și istorie*. În paginile revistei, redactorul și Ioan Micu Moldovan au publicat o serie de documente fără de care o serioasă biobibliografie Samuil Micu nu poate fi concepută.

¹⁴ De repetate ori, stăpînirea habsburgică a luat măsuri drastice pentru a stopa relațiile comerciale și culturale transilvănene cu Țara Românească și Moldova. Între alte măsuri, zisa stăpînire a instituit, la Timiș și Turnu Roșu, servicii de carantină, care s-au pretat adeseori la abuzuri. Imperative economice stringente au silit, însă, autoritățile să liberalizeze întrucîtva sistemul restricțiilor. Măsura semnalată de Cipariu, îmbucurătoare pentru românii ardeleni, se înscrie în acest context.

XXXIII

Sibiu, 16/28 [iulie] 1841¹

Iubite prietine!

Cu poșta de azi vrîu a te înștiința pre d-ta că am sosit aici ieri cu fratele d-lui Maiorescu, cu gînd să trec pe la d-voastră — *departe, departe* — de mi s-o veni bine a trece pe-acolo ². De unde nu, atunci poate că vă voi cerceta întorcîndu-mă îndărăpt. De nu voi pleca mîine, atunci tot trimit io pe fratele Maiorescului înainte cu vreun brașovean, și io au voi veni cu deligense sîmbătă, au poate nici voi mai veni pînă la octo[m]vrie. Întru toată întîmplarea, această scrisoare-ți va sosi mai degrab' decît io însumi. Neștiind însă cum mi se va alege drumul, pentru scurtarea vremii, totuși socotesc că nu va strica de vei grăi cu cineva pentru vreun prilej cătră Timiș sau Bran și mai încolo. Pasul cel de pe urmă mi-ar fi mai cu plăcere. Pentru oamenii ce se află pre acolo, știi d-ta că vrîu să fie lucrul de taină toată călătoria mea, din care însă-ți voi trimite cînd și cînd cîte o scrisoare, de nu-ți va fi cu greutate. Închinăciuni nu trimit nimărui, decît d-voastre, pre care vă doresc a vă vedea. Maiorescului îi va aduce fratele său.

Și rămii cu toată dragostea și cinstirea, al d-voastre prea plecat,

Cipariu mpr. / 91

[Adresa:] S[ein]e wohlgeboren Herrn Georg v. Baritz, Professor und Redacteur in Cronstadt. Franco.

¹ Nu este indicată luna, dar o deducem de pe ștampila poștei din Aiud: „28 Juli”. Cipariu — terminîndu-și examenele cu gimnaziștii și teologii blăjeni — s-a hotărît să călătorească la București și Constantinopol. Vezi infra, scris. următoare, și Sigismund Jakó, *Bibliofilia lui Cipariu*, Cluj, 1967, extras din *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, X: „După 1838, cercetările lui Cipariu în domeniul filologiei orientale devin sistematice. În 1839 a început să întocmească în limba latină — după modelul celor din străinătate catalogul manuscriselor orientale pe care le avea. Tot în această perioadă își îndreaptă atenția spre materialul oriental de pe piața internațională a cărții. În 5/17 martie 1841 îi scrie lui Romanov că în Europa apuseană poate face achiziții mai

ieftine decit la Constantinopol și că acolo nu are nici surprize neplăcute în ce privește starea exemplarelor respective. În ciuda avantajelor oferite de „piața internațională a cărții”, s-a decis totuși să plece la Constantinopol, pentru a-și procura și de aici „material oriental”, indiferent de preț.

Pe-acolo = pe la Brașov. Fratele lui Ioan Maiorescu se numea Vasile (vezi despre el *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisori primite de la Iosif Many, nr. XVII, n. 5).

XXXIV

Iubite prietine!

București, 18/30 aug. [1]841

92 În loc de a-ți scrie ceva de la Constantinopol, precum nădăjduiam, iată că-ți scriu numai din B[ucurești]. Gîndul meu era pornit într-o parte¹, stările însă vrură într-alt chip. Cațelaria noastră, de vineri ne tot purtă cu vorba și nehotărîrile sale, acum zicînd într-un chip, acum într-altul, pînă ce duminică la amiază se hotărî ca să ne deie și tovarășului meu pasport către Tarigrad², și așa fiind cam pe la amiază, n-am mai putut să căpătăm iscălitură de la agie pînă luni la 8 ceasuri dimineața. După cum vaporul cel mai drept sosea tocma luni seara, în zadarnică ne-au fost toată călătoria pînă la Giurgiul, unde ajunserăm la 7 1/2, cînd era întunec și schela închisă. Vaporul sosind pe la 8, tot atunci seara, la 10 noaptea, și plecă. Și în zio, cînd ne trezirăm noi, el era poate la Bonzkio. Ce să facem? 15 zile să mai aștept? Ne-am întors înapoi, și de atunci sintem tot aici. Io mi-am găsit un arap *negru* ca căldarea, la carele de atunci merg în toată dimineața cite 2 ceasuri și cetim amîndoi cite o proclieție asupra ovreilor și cr[eștinilor] din *Coran*, și altele. Mai povestim cite una alta. După amiază dorm sau mă duc la cafenea de bêu tutun, *comme un vrai croyant*³. Tovarășul meu mai rău-și petrece, că dacă / n-am unde-l duce, șade toată zioa în odaie. Poenarul⁴ și profesorii nu sint pe-acasă. La Eliad pînă acuma am fost de 2 ori și tot nu-l găsirăm acasă, că omul are — pe cum spun — multe trebi. L-am dus la școale de a văzut pensionul, unde sint dd. Florescul⁵, Popovici și un unguraș, la muzeu, la bibliotecă, tipografie și afară la Colintina, Filaret, Izvor, Grădina cu cai, mitropolie etc. și seara pe ulițe. Uritul zilei și-l petrece cu cărți ce i-am mai adus de la Romanov, pr[ecum]: *Căderea dracilor* de Eliad⁶, *Eudochiea*⁷ tipărită-n Brăila, *Halima*⁸, *Poeziile Mumuleanului*⁹ etc. Pînă cînd o să mai petrecem p-aceia, nu poci să știu. D-lui nu mi s-au declarat apriat. Se vede însă că nu are grabă, pînă — pe cum zice — doar or mai veni și profesorii¹⁰. Io încă voi ședeia întocmai, petrecîndu-mi cu arapul în toate diminețile, cu toate că și mie mi se urăște a petrece numai așa.

Dar să lăsăm aste. Cînd trecurăm prin Filipești, la 6/18 ale aceștia, găsirăm în cîrciumă, unde vream să tragem pe noapte, pre bulgarii cei prinși la Brăila împreună cu căpitanul lor Tatitsch, precum spunea cîrciumarul, 83 la număr, pre cari-i ducea la Telega la ocnă¹¹.

92 În oraș aici să aud vești spărietoare, că iară s-ar pune lăzăret la granițele noa / stre, cu toate că nime nu știe să spuie ceva hotărît, iar la Cațelarie încă n-am fost să întreb.

Alt sunet auzeam ieri, că Vodă ar fi căpătat ordinul Mariei Terezia de cavalerie.

‘O Ζέφυρος τῶ’ Ἰστροῦ au mai ieșit încă o dată, la 11 ale aceștia¹², în coală întreagă, acum în chip de prospect, în fol[io], pe hîrtie de tipariu, însă curat și fără multe greșale tipărit. În articolul 1 cătră abonați arată mai pre larg pricinile din care se porni redactorul aceștii foi, începînd de la vremea robirii Greciei, și arătînd în ce chip lipsindu-se părinții lor de o atare politică, îmbrățișară comersul și, împrăștiindu-se în toate părțile lumii, prin sîrguința și supunerea lor la tot felul de ocîrmuire, fără să se amestece în turburările politecești, tocma ca o albină, culeseră din toate părțile averi spre restatornicirea patriei lor, ducînd cu sine oriunde se așezară legile, năravurile și limba, care le păziră nestrămutat. Fiind dară și Țara Rom[ânească] una din cele ce mai mult i-au ocrotit — precum totdeauna, așa și acum — stăpînirea, și legați fiind cu ea prin singe și lege, cu atita mai virtos se cunoaște trebuința unei gazete grecești naționale, cu cit această țară e ca și un centru (κεντρον, simcea?) a toată negustoria Mării Negre etc. Urmează știri din Grecia, mai ales pentru întemeiere[a] ministeriului lui Mavrocordat, dupre gazete și corespondenții, cursul monedelor în Englitera, Austria și Franța și-n urmă o proclamație către abonați, ca să plătească aducătorilor acestor foi banii prenumerăției etc. De la începutul lui sept. va ieși necurmat.

Și sint al d-voastre prea plecat,

Cipariu mpr. / 93

[Adresa:] La dumnealui domnul Gkeorghie *Bariț*, profesor și redactor, la Brașov.

¹ Vezi și scrisoarea precedentă. Nu avem deocamdată altă informație pentru această tentativă de călătorie a lui Cipariu în Orient, fapt pentru care epistola de față se impune ca un document de seamă pentru întregirea biografiei profesorului blăjean.

² S-ar putea ca acest „tovarăș” al lui Cipariu să rămînă pentru totdeauna o enigmă. Din contextul scrisorii reies cîteva indicii, totuși: *era român* (citea, în București, cărțile, furnizate de Cipariu); *era transilvănean* (nu avea nici o grabă să părăsească Bucureștii, așteptînd „doar or mai veni și profesorii”, care erau în vacanță); *nu era blăjean* (în acest caz n-ar fi avut nici un sens ca Cipariu să-i ascundă numele); *n-a mai fost în București niciodată* (Cipariu a trebuit să-l conducă peste tot: „la Colintina, Filaret, Izvor, Grădina cu cai, mitropolie etc.”), în fine, *avem bănuiala că era o femeie* („Vreu să fie lucru de taină toată călătoria mea”, spune el în scrisoarea precedentă, iar în aceasta: „L-am dus la școale, de a văzut pansionul”; se adaugă la acestea grija deosebită a profesorului blăjean ca „tovarășul” lui să nu se plictisească).

³ „Ca un adevărat creștin”.

⁴ Petrache Poenaru, directorul Colegiului Sfîntul Sava din București.

⁵ Constantin Gh. Florescu, profesor la București.

⁶ Primul volum din proiectatul ciclului biblic al lui Heliade Rădulescu, *Căderea dracilor*, București, 1840.

⁷ Probabil o ediție a cărții de cîntări religioase cunoscute sub titlul de *Violarium*, a Sfintei Eudochia din Bizanț.

⁸ *O mie și una de nopți. Istorii arabești sau Halima, întiaș dată tradusă din nemțește* (de Ioan Barac), în 4 volume, Brașov, 1836—1840.

⁹ Volumul *Poezii*, București, 1837.

¹⁰ Din vacanța de vară.

¹¹ Faptele erau cunoscute în Transilvania: în luna iulie, *Gazeta* de la Brașov a publicat (IV, 1841, nr. 30, p. 118; nr. 31, p. 122; nr. 32, p. 126) o serie de articole despre

„rebelii“ bulgari din Brăila. La 11 iulie fusese descoperită o mare organizație revoluționară de bulgari înarmați — după declarațiile lor, toată conspirația se ridica la peste 1200 de oameni! — conduși de sîrbul Tatici, care se pregăteau să treacă granița în Turcia spre a-i răscula pe bulgari. Opușind rezistență armatei românești, parte au fost uciși, parte s-au înecat în Dunăre, iar restul în frunte cu Tatici au fost prinși și închiși. Domnitorul Alexandru Ghica a slobozit o proclamație către „subdiții“ săi bulgari și sîrbi, dar aceștia nu s-au liniștit. În anul următor (vezi *Gazeta de Transilvania*, V, 1842, nr. 8, p. 29—30) se anunță noi tulburări și conspirații ale bulgarilor din Brăila, încît agerul redactor brașovean nu-și poate stăpîni o concluzie cu două înțelesuri: „Ori că rebelii din provinciile turcești, alegîndu-și de vatră răscolărilor tot numai în Țara Românească, n-au mai învățat minte, ori că s-au imprumutat de pe airea de prea multă“. Vezi despre această răscoală Constantin Velichi, *Mișcările revoluționare de la Brăila din 1841—1843*, București, 1958.

¹² Despre publicația grecească ‘Ο Ζέφυρος τῷ Ἰστροῦ’ vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 27. A apărut la București între 30 august 1841 — 1 martie 1842, de două ori pe săptămînă. Bariț îi anunță apariția în *Gazeta de Transilvania*, IV, 1841, nr. 124: ‘Ο Ζέφυρος τῷ Ἰστροῦ. Supt această numire se începu în București o gazetă grecească, supț redacția d-lor Arghiriades și H. Thodoridis, de două ori pe săptămînă, în format folio, cu prețul de trei galbeni pe an. Însă, cum se vede din programa de 20 iunie a.c., abonații sînt poftiți a mai ajuta întreprinderea și afară din prețul hotărît, care cu cît se va îndura. Coprînsul foii va sta în materii politice, comerciale, literare grecești, cu deosebită privință la Grecia. Scopul va fi a lăți publicitatea între mulțimea grecilor negustori și a filolinelor care petrec în pămîntul românesc. Noi, din parte-ne, lăudăm acea întreprindere, nu numai în cît ea folosește grecilor născuți, ci și în cît numita gazetă va fi îmbrățișată chiar și de o mulțime de români pămînteni, carii din întîmplare în limba românească nu știu ceti, sau nici că află vreun gust la literatura nației lor“. Soția lui Bariț, Maria Velisar, era dintr-o astfel de familie de negustori „greci născuți“ în România.

XXXV

Frate și prietine!

Blaj 9/21 ian. [1]842

Știi că d. Alpini au murit? ¹ De nu știi, iacă să știi că au murit marți, înainte de Anul nou, și l-am îngropat [la] 1 ian. stilul nostru, în vîrstă încă nu deplin de 48 de ani. Tristă soarte, adevărat, și jelică, dacă omul așa puțin poate să guste binele lumii aceștia, destulă însă pentru ce nu au de a gusta decît numai amărăciunea ei. Canonic au fost numit în 1835. Averea, puțină, o au împărțit frații și surorile sau nepoții în 5 părți. Iată, frate, iarăși cîmp deschis pentru intriganți, pizmași și interesați. Cei ce au avut vreodată vreo nădejde și nu li s-au sfetit, cei ce au vreun plan de a-și împlini, iară au început a se arăta cu toate diavoleștile apucături, ca să poată izbuti ².

Putin au lipsit de nu au auzit lumea cine i-au urmat, înainte de a ști că nu-i. De alte ori era vacanție de cite o jumătate de an și mai bine, iar acum abiè îl îngroparăm joi, și sîmbătă era să se aleagă altul în locu-i. „Din ce pricini?“ — vei întreba d-ta. Știi oamenii, po/liticoși — și să nu socotești că doară de astfel în Blaj nu s-ar afla, în orice înțeles îți place — aceștia, zic, au totdeauna, pe lângă pricina cea adevărată dinlăuntru, carea numai ei *et consortes* ³ o știu, și altă pricină, una sau mai multe, pe dinafară morală, la părere, cu care stau înaintea lumii și din care cine nu-i știe ar judeca că aceștia nu voiesc decît binele

obștii, și puțin lipsește să nu fie sfinți. Destul că sîmbătă ce trecu era să avem canonic nou. Dar cei mai pricepuți, ce amirosise din bună vreme ce se gătește cu asemenea băgări de seamă, să cam împotrivră și așa rămasă lucrul într-atîta. Zioa de miine va alege: face-se-va și altă cercare de nou au nu, că almintrilea luni pleacă episcopul, *probabilissime* ⁴, iarăși la Cluj.

Nu mă întreba de am și io vreo nădejde au nu. Pre cei ce poate te vor întreba pre d-ta de acest fel, răspunde-le că puțină, puțină, foarte puțină ⁵. Și dacă vrei să știi pricina că unde-i, asta-i de acolo de unde nu aveam mai mult nici o frică: nu în R[ățiu] sau alții asemenea, ci mai sus. Episcopul în rîndul trecut dădusă slobozenie ca și profesorii să între în candidație, și cu acel prilej io am și căpătat 1 votum ⁶, care de vinea lui Sereni ⁷, el era canonic. Fiîndcă dară n-au fost cum / dorea, ce-i vini episcopului în gînd că da de să va pleca R[ățiu] iar cătră mine, precum atunci zise cătră unul din cei de pre lingă sine, că de nu aș fi io învrăjbit cu R[ățiu], aș fi fost canonic etc. Și prin urmare, se aude că ar fi zis că profesorilor mai mult nu le va îngădui să între în candidație cîți n-au fost în parohie. Acum știi toată intriga și cunoști haractîrul omului, carele miine-i pare rău de ce au lucrat azi, și poimîne, ce va lucra miine. Pre noi poate ne socotește așa de proști cît nu putem să străbatem la adîncul intențiilor, și așa de sfioși cît nu vom mirăi una. Întru a doa are dreptate, intru cea dintii se înșală. Ceilalți cari-și află interesul în pornirile episcopului ajută pe-ntrecute ca să-și ajungă și ei scopurile. De va veni Șereni canonic, vei auzi cine va fi vicariu la Făgăraș, și atunci vei cunoaște firul Ariadnei mai luminat. Însă *de his satis saperque* ⁸.

Alta este să te înștiințez, ca să binevoîți foile d-voastre cele pentru răpausatul a le trimite la *Mediaș* nepotului său, Constantin Alpini ⁹, carele însuși mi-au și plătit prețul lor pe sem. 1, 2 f. 40 cr. C.M.

Înștiințază, mă rog, prin *Gazetă* că să află aici, la tipografie, de vînzare *Istoria* despre începutul rom[ânilor] de P. Maior, legate frumos, cu table tari, din ediția 1^a, cu 24 cr. C.M., decît care și legătura încă mai mult plătește ¹⁰.

Și rămii, cu toată cinstirea, al d-voastră prea plecat,

Cipariu mpr. / 97

[Adresa:] Herrn Professor Georg Baritz wohlgeboren. Cronstadt. Franco.

¹ Pe baza acestei scrisori, și a propriilor informații, Bariț publică (*Gazeta de Transilvania*, V, 1842, nr. 4, p. 13) anunțul morții lui Izidor Alpini.

Izidor Alpini, 1794—1841, personalitate marcantă a vieții ecleziastice blăjene în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Era fiul viceprotopopului Vasile Alpini din Cut, satul unde episcopul Petru Pavel Aron a cumpărat cunoscutul domeniu pe seama școlilor din Blaj (vezi Alexandru Lupeanu, *Călăuza Blajului*, Blaj, 1922, p. 36). După studii primare în sat, a fost trimis la școala franciscanilor din Sebeșul Săsesc, de unde apoi ajunge la gimnaziul catolic din Alba-Iulia. Teologia a urmat-o la Blaj, după a cărei absolvire, în 1815, devine profesor de retorică, mai apoi, în 1818, de filosofie în liceu. Doi ani — 1818—1820 — administreză parohia Cutului, după moartea tatălui său. Între 1820—1824 îndeplinește diferite funcții de cancelarie pe lingă episcopul Bob

(notar consistorial, prefect al tipografiei ș.a.). Din 1824 devine vicar foraneu al Silvaniei, în care calitate, în 1832, va candida la scaunul episcopal, fiind ales — cu 20 de voturi — al doilea după Lemeni (a mai candidat Teodor Pop, cu 8 voturi; vezi Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodale ale beserecei române de Alba-Iulia și Făgăraș*, I, Blaj, 1869, p. 175). În 1835 a fost ales canonic în Capitalul bobian de la Blaj.

² Lupta pentru locul de canonic rămas liber, luptă în care Cipariu va fi un combatant învingător.

³ „Și consorții, prozelității“.

⁴ „Foarte probabil“. Lemeni pleacă la ședințele Dietei de la Cluj din 1842, care, câteva zile mai târziu, va vota acea lege de pomină pentru obligativitatea limbii maghiare în toate sferele vieții sociale și la toate națiunile din Transilvania. Votarea legii și atitudinea de respingere a ei de către români va fi semnalul luptelor politice naționale care vor culmina cu revoluția din 1848—1849 (vezi Ioan Lupas, *O lege votată în Dieta transilvană din Cluj la 1842*, în *Studii istorice*, V, Sibiu-Cluj, 1945—1946, p. 232—264; *George Bariț și contemporanii săi*, III, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu).

⁵ Cipariu va ocupa într-adevăr locul de canonic rămas liber după moartea lui Izidor Alpini (vezi scrisorile următoare).

⁶ Este vorba de candidatura nefericită a lui Cipariu la demnitatea de canonic în 1840, după moartea bătrînului „custos“ Ioan Nemeș (1839). Atunci, însă, a fost preferat protopopul Turzii, Arsenie Popovici, în locul tînărului și ambițiosului profesor de limbi orientale și studiu biblic. Cipariu s-a ales cu un singur vot.

⁷ Teodor Șreni, în 1840 vicar foraneu al Făgărașului, va ajunge canonic în 1845.

⁸ „Sînt sătul pînă peste cap“.

⁹ Constantin Alpini, protopopul Mediașului, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 11.

¹⁰ *Istoria* lui Petru Maior a fost anunțată în *Foaie pentru minte* ..., 1842, nr. 6, p. 48. Dar și în *Gazeta de Transilvania* (V, 1842, nr. 6, p. 48, prin parafrazarea pasajului lui Cipariu din scrisoare: „*Istoria pentru începutul românilor în Dacia* a prea fericitului Petru Maior, ediția 1 de Buda, legată bine, se află de vânzare la tipografia din Blaj, numai cu 24 cr. argint cîte un exemplar! Legătura plătește atîta“.

XXXVI

Domnule și prietine!

Blaj, 15/27 fevr. [1]842

Cum că Anica, vara d-tale, se mărită și după cine, vei fi înțeles din scrisoarea ce ți-au dus fratele ei, dar cum că și *Lili* se mărită, și încă înaintea soru-sa, ace[e]a poate încă nu știi, de nu ți-au scris ele de atunci încoace vreo scrisoare prin mirele, care azi dimineață au plecat la Sibiu ca să cumpere cele de trebuință pentru nuntă. Și așa, poate că nici ace[e]a nu știi că prin această căsătorie te faci cuscru cu d. Barna¹, a căruia nepot — de soră mi se pare — e mirele, pre acum bucătaru, cum ziceți d-voastră, la Seminaru: fecior voinicaș, nu așa frumos la chip, fiind cam stricat de vărsat, dar aceea nu face nimic, că, precum zicea *Lili* joi ce-au trecut, fără de a putea pricepe încătrău bate vorba ei, acum nu caută fetele tot la frumos; și iarăși cum întrecut, dar nevasta gîndesc io că-l va pune la rînd; însă fecior cu bănișori și totum fac[tum] la unchiu-său, așa cît subsistenția lor e cît se poate de bine asigurată, și, afară de aceea, fără năravuri rele. Nunta va fi joi acum ce vine, și așa, mai curînd de cum îți va sosi această a mea scrisoare, care o scriu cu fuga, pentru graba prilejului, din pricina interesului ce totdeauna l-am cunoscut în d-ta cătră dînsa, ca cătră cea mai citeață și mai frumoșică

dintre surorile ei. D-l Barna va să facă un ospăț cît se poate de bogat, fără de a se cheltui ceva din partea / miresei, carea s-au declarat că nu este în stare de a face cît de puțină cheltuială, mai virtos întîmplîndu-se tocma acum măritatul și a surorii sale cei mai mare, care d. Barna au luat în nume de bine. Ospățul se va face în casa miresei cea dinainte, unde vor fi așternute mese numai pentru honoratiores² din Capital etc.³ Îndemnătoriu la această căsătorie se zice a fi fost R[ă]șiu, de la care, mai întii mirele, prin pr[ofesoru] Boer⁴, îi ceruse pre nep[ot]ată, dar nu știu din ce pricină nu s-au învoit. Graba nunții se zice de-acolo a fi că, fiind tocmit lucru ca Anica să se mărite duminică ce vine a lăsării în post, mirele n-au vrut a se lăsa de pusul termin, și așa, ceilalți fură siliți a anticipa, ca să nu-i apuce Săptămîna brînzii. Aste, înaintea lucrului, socotesc că destule-ți vor fi a le ști. Altele mai încolo.

Cu prilejul de joi, cînd au venit la mine *Lili*, mi-au spus de frate-său că s-au dus la d-ta. De ai putea să-l așezi acolo și mai bine ar fi, că la Bălgrad n-are cine să umble după el să-l așeze. De astă-toamnă au fost aici la un suci bun dat, dar se pare că copilul n-au fost mulțămît cu locul acela, nu din vina lui. El se pare că la cojocărie are cea mai mare plăcere. Și iarăși atuncea ace[e]și au cerut de la mine ceva ajutoriu la nunta soru-sa din banii ce i-ai fost lăsat la mine pentru copil. Io i-am dat toți 20 f.w. Bine am făcut, au nu? D-ta îmi vei scrie. Ea-mi spunea că d-ta le-ai fi scris că, dîndu-le D-zeu vreun noroc, să te înștiințeze, precum au făcut, că le vei ajuta! Aste despre nunte! Că zo, de au fost lung fărșangul, și fetele încă se poartă, că încă pînă acum tot numai din ele s-au dus pre cale pre mare, măcar știi bine d-ta că în Blaj mai atîtea și văduve se află. Se pare c-au intrat o streche de însurat între greuleți⁵. / Dar despre altele.

Văzuși ce vreu să facă ungurii noștri cu românii? Și aceasta numai din *iubire*, cumu-și iubește măimuța puui, de-i stringe pînă-i omoară de drag⁶.

O asemenea întîmplare nicidecum nu ne-au venit neașteptată, pre-tedențiile Țării Ungurești și slăbirea naționalității săsești, după ce și-au pierdut *votum senatum*⁷ de obște cunoscută, dînd să priceapă oricărui prevăzătoriu că numai un asemenea sfîrșit va ia [= lua] în tot lucrul. Însă ungurii, cu toată politica lor, se înșală amar, nepre[vă] zînd nici urmările unei asemenea hotăriri, nici puțința de a li [se] realiza planul. Ei socotesc că românii vor primi această hotărîre ca un dar prețios din partea lor, pentru care ar trebui să fie muțămitori, că sint învrednicîți de a se întrupa sau ultui în trupina acestui măreț neam, *nemes és dicső magyar nemzet*⁸. Dar lăsînd afară și nesocotînd pre acei mișei — carii și mai nainte și acuma li[-i] rușine de neamul lor sau a căsca gura să grăiască vreun cuvînt românesc, și cînd îl grăiesc pare că-l scot din gît sugrumat, și carii nu vor lipsi niciodată —, trupul, norodul românesc, precum în lege așa și în limbă, totdeauna va ști a se împotivi unor nedrepte pofțiri ca aceste, din care, mai ales de se va adauge și silă, negreșit că nu multă dragoste va urma. Că și ce pot românii aștepta de la o astfel de schimbare? Și fără de nădejde de folos, au pleca-se-va românul așa lesne, sau văzutu-l-am vredodată plecîndu-se?

Au nu vor zice că după ce ne-au luat toate, mai pre urmă ne-or lua și limba, și apoi legea, și apoi ce mai? Sufletul!⁹

Dealmintrilea, (însă supt rosa) numai decît după vestirea hotărîrii dietale prin gazetele ungurești¹⁰, Consistoriul au trimis o energhică remonstrație din partea sa la ep[isco]pul, ca să o împărțasească cu Înalta Curte¹¹.

Alte știri nu am de a-ți scrie decît că examenele alaltăieri s-au săvîrșit și că săvîrșind *Schematismele*¹² numaidecît ne vom apuca de *Geografia* lui Rus¹³ care mai 500 de prenumerați au cîștigat (din Țara Rom[ânească] încă nici unul)!

Pe Klein încă nu ți-l poci trimite, că nu-mi poci nicidecum afla însemnările făcute din m[anu]s[crisele] bibliotecilor și pe astă vreme nu poci să umblu prin biblioteci, pînă se va mai încălzi însă negreșit¹⁴.

N-ai putea să-mi trimiți vro 2—3 funți de *tutun* de țară, pre bir-sani¹⁵, cu prilejul tîrgului? Foarte m-ai îndătora, numai să fie *ächt*¹⁶ și bun, că mi se gată al meu.

Fii sănătos și mă recomînd al d-voastre prea plecat

Cipariu mpr. /

[Adresa:] An wohlgeboren der Herrn Professor Georg v[on] Baritz in Kronstadt.

¹ Canonicul Ioan Barna (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 4).

² „Fețele alese“, notabilitățile.

³ La 1842, membrii Capitulului greco-catolic de la Blaj erau următorii: *Simion Crainic*, vicar general și prepozit; *Basilii Rațiu*, canonic lector; *Constantin Alulan*, canonic cantor; *Ștefan Boer*, custor; *Ioan Barna* și *Arsenie Popovici*, cancelari. Locul decedatului Izidor Alpini (vezi scris. precedentă) era liber — canonic „seolastic“ — și va fi ocupat curînd de Timotei Cipariu.

⁴ Demetriu Boer (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. II, n. 2).

⁵ La Blaj, în secolul trecut, *greci* li se spunea tuturor negustorilor și celorlalți „contandini“ (cetățeni burghezi), de la marele număr de negustori greci care invadaseră orașelul la sfîrșitul secolului al XVII-lea, cînd s-au pus bazele tîrgului. În Transilvania, numele de *grec* a devenit sinonim cu acela de *negustor* și datorită imensului prestigiu pe care-l avea Gremiul negustoresc levantin (al grecilor) din Brașov.

⁶ Vezi scris. precedentă, n. 4: *George Bariț și contemporanii săi*, studiu introductiv la notele lui Nicolae Maniu, inclusiv scrisorile din anul 1842 și scrisorile lui Grigore Mihali, nr. I—II. O problemă „adînc tăietoare“ în destinul românilor transilvăneni. (Vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, studiu introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu): uniunea Transilvaniei cu Ungaria și deznaționalizarea celorlalte națiuni. Din literatura acestui dramatic moment politic: Stephan Ludwig Roth, *Der Sprachkampf in Stebenbürgen*, Sibiu, 1842; Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, I, Viena, 1851, p. 130—138; Simion Bărnuțiu, *O tocmală de rușine și o lege nedreaptă*, scriere din 1842, publicată în *Foaie pentru minte*..., 1853, nr. 38, p. 285—288; George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani în urmă*, I, Sibiu, 1889, p. 618—627; G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 51—60; Ioan Lupas, *O lege votată în Dieta transilvană din Cluj, la 1842*, în *Studii istorice*, V, Sibiu, 1945—1946, p. 232—264; Silviu Dragomir, *Revoluția românilor*..., p. 60—62; *George Bariț și contemporanii săi*, III, studiu introductiv în scrisorile lui Nicolae Maniu.)

⁷ „Votul în senat“. Respectiv, legea — care lovea în același timp și în „națiunea“ săsească din Transilvania — a fost votată în pofida împotrivrării deputaților sași, aflați în minoritate.

⁸ „Nobila și strălucita națiune maghiară“.

⁹ Poziția lui Cipariu se află pe făgașul celor mai lucide aspirații naționale. Vi-ziunea asupra nefericitului eveniment politic din ianuarie 1842 îl situează între frunții partidei naționale românești din Transilvania, în acest moment greu pentru națiune. El va avea un moment de derută, în anii procesului lemenian — vezi scrisorile lui din 1845—1847, infra — pentru a reveni în rîndul conducătorilor naționali la 1848. Vezi și nota următoare.

¹⁰ Au anunțat hotărîrea Dietei în primele zile ziarele ungurești din Cluj *Erdélyi Híradó* și *Mult és jelen*, pe un ton de entuziasm bombastic.

¹¹ *Gazeta de Transilvania* nu întîrzie nici ea să-și anunțe cititorii (V, 1842, nr. 8, p. 30), pe un ton sec și neutru, despre adoptarea legii de limbă în Dieta de la Cluj. Apoi imediat după aceea, vine acea acțiune de apărare din partea Blajului, care face cînte memoriei oamenilor săi de la 1842: energicul protest al Consistoriului greco-catolic din Blaj, redactat la 15 februarie 1842, în care se respinge cu indignare categorică samavolnicia de la Cluj. Respingerea venea din partea unui for oficial românesc, și prin urmare a avut o deosebită greutate politică. Nu vom insista asupra conținutului protestului, pentru care trimitem la amplele referiri din *George Bariț și contemporanii săi*, III, studiu introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu, incl. scrisorile acestuia din 1842 și scrisorile lui Grigore Mihali din același volum, nr. I—II. Semnalăm aici doar cîteva dintre edițiile protestului, consultabile de către cercetători: Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, I, ed. a 2-a, Viena 1852, anexa II; George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*..., I, anexa XL, p. 752—754 (varianta latină); G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, anexa VI, p. 209—211 (traducere românească). Consistoriul neunit din Sibiu, consultînd protestul, este în deplin acord cu blăjenii, prin răspunsul dat acestora că o astfel de lege nu-și va putea ajunge scopul, ca tot ceea ce se întemeiază pe silnicie (Silviu Dragomir, *Op. cit.*, p. 62). Trimis episcopului Lemeni, la Dieta de la Cluj, acesta ezită să-l prezinte în Camera legiuitoare, preferînd să-l trimită Împăratului. Pînă la urmă, Curtea de la Viena n-a sancționat articolul de lege din ianuarie 1842.

¹² Va ieși din tipărița Blajului, în curînd, al doilea volum al șematismului diecezei: *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania, pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII, ab Unione cum Ecclesia Romana CXLV*, Blaj, 1842, 271 p. (primul șematism fusese tipărit în 1832).

¹³ Celebrul manual al lui Ioan Rusu, *Icoana Pămîntului sau Cartea de geografie*, Blaj, tom. I—III, 1842—1843. Aceași prioritate o indică însuși autorul *Icoanei*..., în scrisoarea sa către Bariț din februarie 1842: „Tipăritul se va inciape după ce se va gata *Schematismul*“ (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Rusu, nr. XVI).

¹⁴ Bariț îi solicitase, pesemne, lui Cipariu, excerpte din manuscrisele lui Samuil Micu de la Blaj, sau un articol despre acesta pentru foile de la Brașov. Cipariu nu va trimite vreun astfel de articol.

¹⁵ Oierii din Țara Bârsei care veneau cu produsele lor la tîrgul Blajului.

¹⁶ „Veritabil“.

XXXVII

Blaș, 10/22 mart. [1]842

Domnule și prietine!

Iată-mă și io cu un petecuț, nu din răz bunare, dar din lipsa răgazu-ului.

Despre d. Pop, cum că au murit numai cu puțin mai dinainte am fost auzit¹. De la Zlagna n-au scris nime nimărui de-aicea. Rău-mi

pare după dînsul, cît nu poate nimărui să-i pară mai rău decît mie, că deși nu ne-am potrivit în unele păreri — și unde poți afla două capete să se potrivească întru toate? ² — totuși cinstirea mea dinlăuntru cătră dînsul, pentru persoana și talenturile lui, au fost nemărginită. Adevărat trebuie să mărturisească oricine l-au cunoscut mai de aproape că românul cel mai învățat întru-mpărăția noastră au fost Pop!

D-ta mă juri să primesc asupra-mi îndatorirea de a-i scrie un necrolog. Și să mă crezi că nu ai avea lipsă de jurare, nici de îndemn cît de puțin, să mă simț harnic sau în stare de a-i putea pune un monument cît de cinstit, precum nici voi lipsi a cerca toate mijlocurile de a mă pune în acea stare ³, căci, precum mă aflu acum, tocma nu am nimic amină. Lui Mihali încă-i scriu astăzi, ca să mă înștiințeze despre dînsul și orînduiele ce au făcut răpăusatul, mai virtos încît pentru cărțile și scrisorile lui. Și căpătînd răspuns, de va fi ceva interesant, nu voi întîrzia a te înștiința ⁴.

100 Încît pentru altele, io din Țara Rom[ânească] nu am nici o corespondență, luînd afară / pre Romanov ⁵, carele însă nu e cufundat în politică, să-mi poată scrie ce se întîmplă în clasele cele mai înalte. Asemenea nici Maiorescul ⁶ nu mi-au scris de cînd am fost la d-voastră, precum nici io lui.

Iar încît pentru prenumerații ce-i mai ai la *Geografia* lui Rus, i-am spus de-atuncea și acuși ne apucăm, că avem toate gata ⁷, și în săptămîna ce vine iasă *Șematismul* ⁸, mînca-l-ar pustia cîtă învălială ni s-au făcut și cîtă vreme mi-au mîncat cu scrisul, corecția, facerea indexurilor ș.a. Cu prilej voi trimite și d-lor v[oastr]e de-acolo cite un exemplariu, că sînteți persoane beserecești ⁹.

Pre ep[iscop]ul îl așteptăm în săptămîna ce vine, care ne-au scris că suplica pentru limba rom[ână] au trimis-o la Curte și, precum aud, încă și alta, împreună cu Moga, pentru naționalitate! ¹⁰

Alegerea de canonic poate că nu se va face pînă după Paști. Pap ¹¹ vinează după voturi. Încît pentru Alpini nu știu ce să zic, atîta știu că au fost mai tuturor urît ¹². De vei tipări ce ți-au trimis clericii, pune și numele autorului, altfeli vor tot coniectura domnii noștri ¹³. D-lui Barna să-i scrii că i-am pomenit că vrei a-i scrie și m-au întreat că trimis-ai lui Leontean ¹⁴ gazetele? La care io i-am mințit că i-ai trimis, măcar că nu m-ai înștiințat. Trimite-i dar, de nu i-ai trimis pînă acuma, ca să nu rămîi de minciună.

Tăbac îmi poți trimite? ¹⁵

La Oradie au murit bătrînul Radnothi, prepozitul, și se aude că Erdélyi, după moartea lui Alpini, acum are bună nădejde că o să fie vlădică ¹⁶. Și cu acestea rămîi al d-lor voastre preaplecat,

Cipariu mpr. /

[Adresa:] Herrn Georg v[on] Baritz in Cronstadt. Franco.

¹ Încetase din viață, în 6 martie 1842, doctorul Vasile Pop din Zlatna (vezi despre el pe larg în *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. I, n. 1). Știrea morții a fost anunțată de Bariț trei zile mai tîrziu, în 9 martie (*Gazeta*

de Transilvania, V, 1842, nr. 10, p. 37), care însă în 10 martie nu ajunsese în mîinile lui Cipariu. Credem că a recepționat vestea dintr-o scrisoare a lui Bariț, care e autorul unui necrolog de o rară frumusețe.

² Cipariu se referă la divergența de păreri între el și Vasile Pop în privința ortografiei. În 1838, cînd *Foaia literară* — mai apoi *Foaie pentru minte ...* — găzduiește acea faimcoasă serie de articole filologice, în care și exprimă punctele de vedere Bariț, Cipariu, Vasile Pop, Ioan Rusu și Ioan Maiorescu (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Rusu, nr. IV, n. 13; supra, scris. lui Cipariu XVI, incl. notele). Punctul de vedere al lui Vasile Pop (vezi articolele: *Domnule redactor!*, în *Foaie literară*, 1838, nr. 18, p. 141—144; nr. 20, p. 157—160; *Urmarea disertații din nr. 18 despre ortografie*, în *Ibid.*, nr. 21, p. 164—166) fusese combătut de Cipariu în *Reflexii asupra ortografiei d-lui P ...* (vezi *Foaie pentru minte ...*, 1838, nr. 2, p. 12—16; nr. 3, p. 20—23; nr. 4, p. 27—31), care, printre altele, cere tact și moderație în adoptarea alfabetului latin, în ideea că românii se mai pot folosi încă multă vreme de literele chirilice.

³ Interpretăm cuvintele lui Cipariu ca o eschivă de a scrie necrologul lui Vasile Pop, pe care nici nu l-a scris pînă la urmă, biografia merituosului învățat întîrziînd aproape trei decenii, cînd Bariț, în *Transilvania* (I, 1868, p. 129—135; p.r. 161—167) publică schița monografică *Dr. Vasile Pop*.

⁴ Cipariu condiționează scrierea necrologului lui Pop de intrarea în posesiunea manuscriselor și cărților acestuia, pretextînd că nu-i cunceaște biografia. Dar, deocamdată, familia răposatului cărturar s-a gîndit să-i trimită lui Bariț, nu lui Cipariu, o parte din „scrisorile” rămase (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile trimise de Grigore Mihali, nr. II). Pînă la urmă, majoritatea manuscriselor lui Vasile Pop vor intra în proprietatea nesățiosului bibliofil de la Blaj, în 1859, prin intermediul lui Ioan Fekete Negruțiu, pe atunci protopop greco-catolic al Clujului. Odată cu scrisoarea către Cipariu din 5 iunie 1859 (Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Cipariu, nr. 2409), Fekete Negruțiu îi trimite canonicului blăjean „corespondențele lui V. Pop. dimpreună cu alte multe scrisori, de la vidua domniei sale căpătate”. Ne dăm seama despre numărul manuscriselor, din amănuntul că protopopul clujean le trimite pe adresa Consistorului din Blaj, căci „e volume mare, pentru care portoriul postale ar fi costat prea mult”. Cu mulți ani înaintea acestei scrisori, Cipariu intrase — nu știm pe ce căi — în posesia *Ecolgelor* lui Virgiliu, traduse de Vasile Pop, pe care le va publica în 1853—1854 în *Foaie pentru minte ...*

⁵ Iosif Romanov, librar din București.

⁶ Ioan Maiorescu. Acesta se află la Craiova, ca profesor și inspector general al școlilor din Oltenia.

⁷ Vezi scris. precedentă, n. 13; *George Bariț și contemporanii săi*, III, capitolul scrisorilor lui Ioan Rusu către Bariț.

⁸ Scris. precedentă, n. 12.

⁹ Cipariu e doar pe jumătate serios: Bariț a absolvit, într-adevăr, teologia la Blaj, dar n-a fost hirotonit niciodată preot.

¹⁰ Un alt eveniment politic important pentru români în anul frămîntat 1842: suplica comună a episcopilor Ioan Lemeni și Vasile Moga, „așternută” la Dietă, pentru exoperarea de drepturi sociale și naționale pe seama românilor din Fundus Regius sau Sachsenland sau Pămîntul Săsesc, cum îi spuneau contemporanii. Aristocrația sasă, ca „națiune” privilegiată prin constituțiile feudale ale Transilvaniei, îi despuise în decursul veacurilor pe românii din cuprinsul celor 7 scaune controlate politic de ea de toate drepturile și proprietățile, aducîndu-i la situația de iobagi. Episcopul neunit de la Sibiu, Vasile Moga, înaintase o petiție asemănătoare în 1837 (vezi *George Bariț, Părți alese din istoria Transilvaniei ...*, I, p. 605—606), dar fără nici un efect. Nici aceasta din 1842 n-a avut vreun efect, fiind, în plus, o gafă politică din partea celor doi, care credeau că vor putea smulge ceva „părții mai slabe”, sașilor, aflați în luptă cu aristocrația ungurească. Vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. II, n. 8). Petiția „împotriva sașilor” s-a tipărit la Brașov, în același an și cu strădania și riscul aceluiași om providențial Bariț: *Rugămînta celor doi episcopi românești, a celui gr. unit Ioan Lemeni de Eadem și a celui gr. neunit Vasile Moga, așternută Dietei de la 1842, în cauza românilor locuitori pe Pămîntul Crătesc numit și Săsesc, f. l. [Brașov], f. a. [1843]. O ediție modernă la Teodor V. Păcăția n., *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, vol. I, Sibiu, 1902, p. 149—161.*

¹¹ Profesorul Iosif Pop, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Rusu, nr. VII, n. 10. Bucurându-se de o faimă deosebită ca erudit și bărbat inteligent (era doctor în teologie la Viena), nu ne mirăm că Iosif Pop „vina după voturi” sperînd, ca și Cipariu, alegerea în Capitul, pe locul rămas după moartea lui Izidor Alpini (vezi scris. XXXV, n. 1).

¹² *De mortuis nil nisi bene!* — un proverb uitat de Cipariu.

¹³ Nu ne putem da seama ce i-au „trimis clericii” din Seminarul de la Blaj lui Bariț. Conținutul foilor de la Erașov — unde se pare că nu s-a publicat acest „ceva”, nu ajută la identificarea lui.

¹⁴ *Leontin Leontean-Jurca*, 1810—1888, s-a născut în satul Totoiu din Comitatul Albei Inferioare, părinți fiindu-i țărani Ican Jurca și Ana Eengescu. A urmat cursurile primare și secundare la Alta-Iulia, liceul și studiile teologice la Blaj. În 1832—1833 a fost învățător la „norme” în Blaj, după care, pentru patru decenii, pleacă în slujba preoțească: paroh la Vereșmort, protopop tot acolo, din 1837, apoi protopop al Uioarei, din 1841 pînă în 1873, cînd ajunge canonic metropolitan la Blaj. În 1842 Leontin Leontean era protopop la Uioara.

¹⁵ Vezi scris. anterioară.

¹⁶ Într-adevăr, Vasile Erdeli (vezi despre el, *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Antonelli, nr. XIV, n. 10), la această dată doar capitular la Oradea, va ajunge episcop greco-catolic de Oradea la 2 august 1842, în anul următor fiind consacrat de Lemeni, în catedrala Blajului (Vezi Ion Vancea, *Biografia sinoptică a episcopului gr. cath. român de Oradea-Mare oarecînd Vasiliu baron de Erdélyi*, Oradea, 1863; Iacob Radu, *Episcopul baron Vasile Erdeli. (Ardeleanu, Erdélyi) 1843—1862*, Oradea, 1928). Trebuie să înțelegem din această scrisoare că, într-un fel sau altul, Izidor Alpini era o stavilă în drumul lui Erdeli către episcopat, probabil un concurent posibil. Episcopia Orăzii era „văduvă” din 25 decembrie 1839, de la moartea bunului arhiereu iubitor de cultură, Samuil Vulcan. Erdeli o cîrmuia în calitate de prepozit capitular. Vezi infra, scris. XLII, n. 15 și XLIII.

XXXVIII

Domnule și prietine!

Blaș 16/28 iun. 1842

În grabă fiind, mai întii am de a vă mulțami pentru tutun, care ieri l-am primit prin d. Schiessl de aici, sub pecetea d-lui Popasu ¹. Mai încolo să vă înștiințez că prin fr[atele] protopop al Turzii ² am trimis acei 30 f. w. la fratele d-tale, carele i-au și primit ³, dar încă nu am primit cvitanție. Alți bani nu am mai plătit pentru d-ta. Încît pentru prenumerații, încă nici unul nu mi s-au arătat, dar după obiceiul ce-l au domnii noștri, nici nu aștept să se mai declareze a doua oară, socotindu-le destulă declarația la semestrul 1^u. D-ta, dară, trimite la toți carii au primit la 1^u semestru, după înștiințarea mea, singur luînd afară pre promerat și acum de curînd fiind aici și la mine, nu și-au rănoit declarația. Poate va să prenumere la poșta de-acolo. Așadară, trimite la toți ceilalți de aici, precum și la Moldvai Stephanus din Pintic ⁵ și lui Leontean de la M[aros] Ujvár ⁶, că aceștia s-au declarat pre tot anul.

Grăiește d-lui Gött să trimită cele nemțești d-lui Georg Schiessl, apothecar de aici și pre al 2^{lea} semestru, dar fără *Schtunden Blumen* ⁷. Cînd vei avea trebuință, trage poliță prin Ios. Schmidt la Sibiu, că altfel se întîrzie uneori trimiterea banilor prea mult.

Trifu ⁸ ce face? D[umnea]v[oast]ră tăceți socotînd că vestea nu merge, — nu, ci zboară. Pe Silași ⁹ l-am însurat cu Linca, nepoata ep[isco]pului, la Rusalii. Să fi văzut ce pompă! Ep[isco]pul iarăși s-au întors la Cluj. Preste puțin, mai multe. Și cu acestea, sluga,

Cipariu mpr. / 102

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren, in Cronstadt.

¹ Ioan Popasu, protopopul neunit al Brașovului.

² Protopopul greco-catolic al Turzii era Ioan Sacalai, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 10.

³ Alexandru Bariț, ajutor de paroh (capelan) în Petridul de Mijloc de lingă Turda.

⁴ Constantin Alpini, protopopul Mediașului, despre care vezi *Ibid.*, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 11.

⁵ Ștefan Moldvai, protopop al Fărăgăului, fratele profesorului blăjean Grigore Moldvai.

⁶ Leontin Leontean, protopopul Uioarei (vezi scris. anterioară, n. 14).

⁷ Corect = Stundenblume = specie de floare, Hibiscus, rom. zămoșită. Probabil foaia literară a ziarului brașovean *Siebenbürgen Wochenblatt*.

⁸ Ioan Maiorescu.

⁹ Vasile Silași, protopopul Becleanului, tatăl lui Grigore Silași.

XXXIX

Blaș, 9/21 aug. 1842

Domnule și prietine!

Mult prețuita d[umnea]v[oast]re scrisoare din 11^a ale aceștii, am primit cu postia trecută, de care prea mult vă mulțamesc, nu numai pentru că m-ați scos din îngrijare pentru o scrisoare a mea ce vi-o îndreptasem mai de mult în treaba abonaților, dar și — mai virtos — pentru prețioasele înștiințări ce mi-ați împărțit, deși sînt cea mai mare parte triste, triste prea mult. Mi se pare că anul acesta au fost fatal pentru românii ardeleni, dintre carii cei mai aleși parte sînt lipsiți și scăpătați, parte se dădură pămîntului și, de ar merge lovirile sorții tot pre această urmă, în scurt nu ar mai avea în cine să-și mai stîmpere mînia.

Mă întrebi pentru *Icoana pămîntului* ¹, la care-ți răspunz cum că cu capetul săptămîinii aceștia va să iasă 1-lea tom de 20 și ceva de coale, cu care prilej p[ar]inte] Rus nu va lipsi a vesti prin organul foilor dv-re ce va avea de vestit ². Pricina, încîtva, a întîrzierii au fost că — din unele împrejurări — în loc de a începe în februarie, după cum se vestise, ne apucarăm în iunie. Altfeli acum am fi la al 3-lea tom; și pînă atunci d[umnea]v[oast]ră puteți încredința pre cei de-acolo că lucrul merge ferbinte și nu mai are de a se teme de nici o împiedecare ³.

De la / Arad încă primii tot atunci o scrisoare a d-lui Gavra ⁴, în care pentru „lucrul Șincai-Clainian” scrie că vom ceti în gazeta d[umnea]v[oast]re ⁵. De la Sibiu tot atunci primii și de la J. Schmidt ⁶ înștiințarea că i-ai tras o poliță pentru 65 f. 20 h c.m., care zice că-i va plăti. Io, astăzi, asemenea-i răspunz, îndătorîndu-l ca să facă numai-decît.

Pentru *Gazetă*, văzui și întru un număr că aveți de gând ca pe viitoriu să o dați de 2 ori în săptămână⁷. Io nu știu ce să zic anumit pentru că nu cunosc opinia publică așa cum trebuie să o cunoști d-ta, mai cu seamă din corespunderi ce ai cu unii-alții. Încît pentru blăjeni, aștia cetesc mai toți și alte gazete streine, de unde foaia politică a dv-re, afară de știrile din prințipaturi, puțin zic că-i interesează. Singură dară *Foaia pentru minte* are mai mult interes aici⁸. Deci, de te gătești, nu numai cea politică, dar și cealaltă a o da de 2 ori pe săptămână, așa socotesc că nu vor scădea prenumeranții. D-ta, dară, știu că-ți vei lua măsurile după cum vei afla mai cu cale și am nădejde că după tactul ce l-ai nimerit pînă acuma și acuma vei izbuti⁹.

103^v Dar să-ți mai adaug și alta. Pentru interesul foilor d-tale ca să cruți pre episcopul pre cît vă este cu putință, nu ca să lăsați adevărul, ci dîndu-i o îmbrăcăminte mai netedă; înțeleg asemenea critici ca cea de deunăzi a lui *Abc*, pentru care am auzit că i-au căzut amar episcopului, aflîndu-să învinovățit de la neștine necunoscut cu împreju / rările în care se află astăzi clerul nostru¹⁰. Care acum poate și mai tare se va fi năcăjînd, după ce alt sfătos aceeași o au publicat și în *Vásarnapi Ujság* din Cluj de DEF¹¹. Și asta ți-o însemnez numai pentru ca, dacă nu-ți ajută episcopul, să nu-ți strice, socotindu-te că au ești strein de cătră dînsul, au nu ai destul tact pentru lucruri așa delicate. Io știu prea bine cît de anevoie este a nimeri gustul și placul tuturor și cît de scâlciete sint pretensiunile multor oameni asupra jurnaliștilor, dar io-ți grăiesc din prietinie, după *a mea* singură părere.

Episcopul e tot la Cluj, ducînd cu sine și pre *nebulul D^u*¹² carele acum de la înșurăciunea lui Siloași se ține rudenie cu episcopul, ca să-l cunoască și Clujul cum îl cunoaște bine Oradea, Sibiu, Brașovul etc., numai pagubă că ofărînd la Cluj pre blăjeni, amestecă și principiul naționalității noastre, descriindu-ne pre toți ca pre niște *Magyarenfresser*¹³ și că numai singur e patron magyarizației în Blaș. N.B. De cînd s-au scris reprezentăția pentru limbă cătră episcop¹⁴, de atunci cît nexul între el și profesori au încetat. Unii zic că cu astfel de spălături vrea și un scop mai înalt să-și ajute vlădicie! Pînă la atita ajunge mîntea nebunului, cum se pare, după pilda lui Erdélyi, pre carii spun că numai rîvna magyarismlului l-au rădicat la episcopia Orăzii, precum vei fi auzit¹⁵. Și aceea vei fi știind că Aaron de la Beiuș merge cenzor la Buda, dar aceea poate nu știi că această promoție ce mai de mult atita o au dorit, acum nu-i e prea la plăcere¹⁶.

Io pre vacație nu mă mișc de-acasă, de nu cumva pre vro 2—3 zile la Sibiu, că nu mă aflu prea bine. Ceialți încă mai toți sint aici. Încît pentru tutun, am căpătat de la București atita cît îmi va fi pre un an.

Și sint cu deosebită cinstire al d-v. preaplecat,

Cipariu mpr. /

[Adresa:] Herrn Professor *Georg Baritz* wohlgeboren, in Cronst. Franco.

¹ Lucrarea geografică a profesorului Ioan Rusu (vezi scris. XXXVI, n. 13).

² Ioan Rusu îi dă de știre lui Bariț în 4/16 septembrie 1842 (*George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Rusu, nr. XVIII, incl. n. 1): „Tomul I din *Icoana Pămîntului* e gata, și mine să va pune pe teasc coala de pre urmă. Mă rog, dară, fi bun și virește undeva, sau în *Gazetă* sau în *Foaie*, aici alăturata înștiințare“. Înștiințarea remarcabilului autor este scurtă și simplă (vezi *Foaie pentru minte ...*, 1842, nr. 35, p. 180): „Din *Icoana Pămîntului* sau *Geografia* d-lui profesor Ioan Rusu, tomul I au ieșit de sub teasc, și este nădejde că nu peste multă vreme publicul va primi cartea întregă în mină“.

³ Cipariu a grăit într-un ceas rău: *Icoana* lui Rusu va suporta o tragică „împiedecare“: moartea prematură a autorului, în 4 aprilie 1843, în vîrstă de 32 de ani. Volumul al III-lea se tipărește postum, prin grija prepozitului Simion Crainic, unchiul răposatului, și a lui Cipariu, zguduit și el de această întîmplare atît de păgubitoare pentru cultura Blajului (vezi infra, scris. XLII).

⁴ *Alexandru Gavra*, 1797—1884, profesor la Preparandia din Arad, literat și om de cultură remarcabil. Cităm despre acest controversat — dar pe nedrept uitat! — cărturar de la începuturile literaturii noastre moderne, un pasaj din *Enciclopedia Română* a lui Corneliu Diaconovici (II, Sibiu, 1900, p. 513): „Timp de 55 de ani a lucrat pe terenul învățămîntului cu mult succes, crescînd în spirit bisericesc și național mai multe generațiuni de vrednici învățători“. Despre Alexandru Gavra vezi necrologul său, *Alexandru Gavra*, în *Biserica și școala*, VIII, 1884, p. 354—356; I. V. U. I. A., *Fragmente din istoricul pedagogicului conf. gr. or. român din Arad. Studiu istoric-pedagogic*, Panciova, 1887; Ioan Modrigan, *Soarta Cronicii lui Șincai*, în *Cultura creștină*, VI, 1916, nr. 1, p. 23 și urm.; Teodor Botis, *Istoria Școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922; V. Popeangă, E. Găvănescu și V. Țircovnicu, *Preparandia din Arad*, București, 1964.

⁵ Vezi *George Bariț și contemporanii săi*, 1976, vol. III, p. 73.

⁶ Johann Schmidt, negustor din Sibiu.

⁷ *Gazeta de Transilvania*, V, 1842, nr. 26, p. 104: „De la redacție [...] După ce redacția cu editorul s-au învoit ca, pe anul viitoriu 1843, *Gazeta* să se dea pe săptămînă de două ori, și așa, să facă destul dorinței celor mai mulți, am socotit că cu capătul anului cărgătoriu ar fi cuvîncios a tipări într-o foaie deosebită și cinstitele nume ale dd-lor abonați carii prenumeraseră pînă acuma. Deci, oricine ar avea a ne reflecta ceva în privința aceasta, ne rugăm să binevoiască a o face aceasta mai din vreme“. Pasajul din scrisoarea lui Cipariu e rezultatul acestei invitații. Într-adevăr, începînd cu 1 ianuarie 1843, *Gazeta de Transilvania* va apărea de două ori pe săptămînă.

⁸ Credem că aceasta era mai mult o dorință personală a lui Cipariu, ca om de cultură și literat, decît a cititorilor. În realitate, „foaia politică“ de la Brașov s-a bucurat de un prestigiu și căutare înfinit mai mari decît *Foaie pentru minte ...*. De altfel, dorința lui Cipariu nu se va împlini: *Foaia* brașoveană apare săptămînal pînă la sfîrșit, în 1865, în unii ani chiar de mai puține ori.

⁹ Tactul lui Bariț, ireproșabil, îl conducea spre extinderea publicației politice. În planul metodologic al redactorului, *Foaia pentru minte ...* avea ea însăși un rol politic pe care și l-a jucat cu succes (vezi *George E. M. Marica*, *Ideologia generației, române de la 1848 din Transilvania*, București, 1968, passim; *I. D. E. M.*, *Foaie pentru minte, inimă și literatură. Bibliografie analitică cu un studiu monografic*, București, 1969, introducerea).

¹⁰ Un incident gazetăresc din 1842, care a produs rumoare în rîndul blăjenilor: în *Foaie pentru minte ...*, 1842, nr. 26, p. 201—205, sub semnătura A.B.C. s-a publicat o recenzie la *Șematismul* Blajului pe 1842 (vezi scris. XXXVI, n. 12). Sub pretextul recenzării cărții, autorul face o analiză subtilă și la obiect a situației învățămîntului din școlile Blajului, a situației clerului din eparhie. Pe ambele tărîmuri găsește delăsare, ignorantă, inerție. Firește, era grav atins episcopul Lemeni, răspunzător în primul rînd de această stare. Blăjenii n-au reușit niciodată să descopere identitatea autorului — Bariț știa să păstreze secretul ziaristic! — și cu atît mai puțin istoricii literari de pînă acum. Am descoperit-o noi, în persoana blajînului — și de aceea în afara oricărei bănuieli! — profesor Ioan Rusu, cu ocazia publicării corespondenței lui cu Bariț (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, capitolul scrisorilor lui Ioan Rusu, nr. XVII, incl. n. 4 și nr. XVIII; vezi acolo și un rezumat amănunțit al recenziei).

¹¹ Revista maghiară *Vásarnapi Ujság* de la Cluj traduce selectiv (1842, nr. 431, p. 492—501) recenzia lui Ioan Rusu din *Foaie pentru minte ...*, semnînd, în continuarea pseudonimului lui Rusu, *D.E.F.* Nu ne putem pronunța asupra identității acestui traducător,

dar el pare să fie Iosif Many (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Rusu, nr. XVIII, n. 18).

¹² Acest „D^u“ trebuie să fie canonicul Vasile Rațiu. Identificabil, cu aproximație, după pasajul de mai jos: „De când s-au scris reprezentăția pentru limbă către episcop, de atunci tot nexul între el și profesori au încetat“. Or, acesta e anul când a început ruptura între canonicul Rațiu și profesorii blăjeni. Poate fi și secretarul consistorial Ioan Turc, acesta — după cum reiese din scrierea următoare — manifestând veleități de viitor episcop.

¹³ „Mincători de unguri“.

¹⁴ Protestul Cnsistoriului din Elaj împotriva limbii maghiare (vezi scris. XXXVI n. 11).

¹⁵ Vezi scris. XXXVII, n. 16. Este foarte posibil, deoarece la 1848 Vasile Erdeli va avea o atitudine de simpatie față de kossuthiști, după revoluție trebuind să se disculpe în fața autorităților imperiale și în fața națiunii, pentru colaboraționism cu dușmanii românilor.

¹⁶ Teodor Aron, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 112. Aron va trece, într-adevăr, în 1842, ca cenzor al cărților românești din Buda, slujbă pe care o ocupaseră, cu decenii în urmă, iluștri înaintași ca Micu, Șincai și Maior. Vezi și *Theodor Aaron de Bistria*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXI, 1859, p. 57—58; *Lugoș*, 17/29 decemb. 1859, în *Foaie pentru minte* ..., 1860, nr. 20, p. 147—151; Cornel Diaconovici, *Enciclopedia Română*, I, Sibiu, 1898, p. 2—3.

XL

Prietine!

Blaj, 7/19 nov. [1]842

Avînd toema acum un prilej către Sibiu, cu dorire mă apuc să-ți scriu cîte ceva, că e de mult de cînd n-am scris unul altuia ¹. Pricinile amîndoaui părțile și le cunosc mai bine.

Și mai întii, încît pentru maghiarism, socotesc că i-au trecut vremea de-a mai dezbate asupra-i. Ungurii, precum înțeleg și din alții, nici înșii nu cred că vor putea să facă ceva. Dar cei din Ardeal și ei trebuie să zică ceva, ca să nu rămîie în judecată că ei sînt mai răci decît exaltații lor de preste puste a *szent ügyért* ². Și apoi se vor face că-i doare, că nu le-au fost cu puțință să isprăvească nimic. /

Dar mai rău e cu sasi. Nu auzi cum aruncă mînușa iubitoriul de drept (săsesc), cel de la d-voastră? ³ Aici văz că și d-ta taci ⁴. Pesemne, de-ar fi după sasi și unguri, D-zeu încă puțin ar putea să ne ajute, că se pare a fi obligat a ajuta numai pe aceia, că numai al lor D-zeu este.

Acuși vom vedea ce vor mai hotări înțelepții de la Cluj. Episcopul încă s-au grăbit acolo mai de 2 săptămîni. Despre articolul cel mai dinainte — cam împungătoriu — n-am avut prilej a grăi cu Măria-Sa. Și așa, va și rămînea într-atîta ⁵.

105^v Încît pentru prenumeranții la foile d-tale, voi scrie mai de-aproape pe la începutul lunii următoare; / Pînă acuma numai 4 s-au imbiat: Crainic, Alutan, Rus și Bărnuz. Mă tem că nu-ți voi putea trimite nici zece. Dar, precum văz, d-ta nu te razămi pre cei de aici. Cu alt prilej, poate și altele despre aceștiași obiect.

Lucruri noao n-am să-ți însemnez, ci numai puține sau mai nimica ce te-ar interesa. Însă mai întii, că un *călugăr* mai deunăzi au pus profesia și s-au mai primit 3 noviți ⁶. Bune semne! Aici călugărimea are vrăjmași

178

patroni, pre episcopul mai întii (*quam dispar in omnibus a praedecessore!*) ⁷, și secundant, ca să tac de alții mai puțin rîvnitori, pre preanțeleptul domn și doctor Iosif Pop de Ujlak ⁸.

Mai incolo, Turc va să meargă la Viena, să puie docto/rat, ca să poată fi *successor in munda etiam Angelicis humeris formidando* ⁹. Așa, după proiectul stăpînitoriului, la care, însă, mi se pare că mai sus pomenitul înțelept n-ar arăta prea mulțămîtită față.

Vezi ce planuri pentru viitorime și înaintarea neamului, ce împărecheri sau pizme, de-acuma urzite! Și apoi, să mai zici.

Profesori la teologie sînt tot aciași, afară de Raț, într-a căruia loc e d. Boer cel tînăr ¹⁰, acum preoțit. La filosofie tot aceiași iară, afară de Draje ¹¹, care e acum căplan în Tiur, într-a căruia loc e Pap Basilius, mezenul ¹². La Ghimnasia sînt 4 călugări și Ladai ¹³, carele e și *studior[um] praefectus in Seminario* ¹⁴, în locul lui Boer ¹⁵. Raț e rector ¹⁶, și io-ți scriu d-tale din casa în carea au șezut el, și mai nainte, Filipan ¹⁷ și Stoica ¹⁸.

Vezi, gîndeam că nu voi avea ce-ți scrie și iaca mă pomenii cu atîtea vești interesante, după care rămii cu toată cinstirea, al d-tale ca frate,

Cipariu mpr.

P.S. Trimite scrisoarea alăturată lui Trif ¹⁹. /

P.S. Istoriile lui Maior, cu prilej. /

106^v

¹ Din 9/21 august 1842 (vezi scrisoarea anterioară).

² „Pentru cauza sfîntă“. Cipariu se înșală în speranța că aristocrația maghiară își va slăbi campania de deznaționalizare. Încă din 1842, ea își găsește un corolar periculos în ideea unirii Transilvaniei cu Ungaria (vezi *Gazeta de Transilvania*, V, 1842, nr. 8, p. 28), în condițiile cînd — spune Bariț — „dimpotrivă, toate alte nații din astă patrie, în unirea cu Ungaria nu pot vedea altă decît cea mai neapărată primejdie de stingere politică“. Cele două idei fixe se vor exacerba la 1848, în focul revoluției (vezi infra, scrisorile din 1848).

³ „Iubitoriul de drept săsesc“ era istoricul și scriitorul sas din Brașov, Joseph Trausch. În urma suplicii celor doi episcopi „împotriva sașilor“ (vezi scris. XXXVII, n. 10) — zice Bariț — „patricianii sași au însărcinat pe confratele lor Josif Trausch din Brașov, om de mare auctoritate între dînșii, ca să combată argumentele petițiunii episcopilor“. „Refutările“ lui Trausch, începute în 1842 prin publicațiile săsești, vor căpăta forma unei cărți încheiate doi ani mai tîrziu: *Bemerkungen über die vom Siebenbürgischen Bischof Herrn Bazilius Moga im Jahre 1837 zu Hermannstadt versammelten Landesstaenden unterlegte Bittschriften*, Brașov, 1844 (vezi și infra, scris. LXXXVII, n. 4).

⁴ *Rugămintea celor doi episcopi românești* ... a fost alcătuită în ideea că se va găsi o breșă politică pentru români, în condițiile ciocnirii dintre națiunile privilegiate din Transilvania. Bariț nu era convins — și timpul i-a dat dreptate! — că pe această cale se poate obtine ceva pe seama românilor. Încă în primăvară, el publicase manifestul *Cătră românii din Transilvania!* (în *Gazeta de Transilvania*, V, 1842, nr. 11, p. 41—42), care, în esență, se poate reduce la următorul îndemn: „Nu cumva vreunul sau unii din noi să cază în ispită de a se face de unealtă vreunei partide, nici cu condeul, nici cu cuvîntul, cu atît mai puțin cu fapta“ (vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. III, n. 3; scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 6). Acesta este punctul de vedere care îl conduce pe Bariț în 1842 și în următorii ani, în disputa dintre „națiunile nobile“ ungară și sasă.

⁵ Este vorba de recenzia lui Ioan Rusu la *Șematismul* pe 1842 (vezi scris. anterioară, n. 10).

179

⁸ Noul călugăr era *Toma Ieronim Albani*, 1800—1883, unul dintre ultimii călugări bazilitani de la Blaj (vezi despre el *Nicolae Comşa, Dascălii Blajului*, în *Anuarul Liceului de băteji român unit „Sf. Vasile cel Mare” — Blaj pe anul şcolar 1939/40*, Blaj, 1940, p. 77). Despre cei 3 „noviți” n-avem nici o informație.

⁷ „Care se deosebeşte între toate de predecesorul său”.

⁸ Profesorul Iosif Pop de *Uifalau*, nu Ujlak, doctor în teologie de Viena, se vede că n-a fost pe placul lui Cipariu niciodată (vezi scrisorile următoare, mai cu seamă cele din 1845, înaintea sinuciderii lui Iosif Pop).

⁹ „Urmas pe lume, care este de temut și pentru niște umeri de arhangheli”.

¹⁰ „Boer cel tinăr” = profesorul Demetriu Boer (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. II, n. 2). În afara lui, mai erau profesori la cursul teologic: *Timotei Cipariu*, la studii biblice și limbi orientale; *Iosif Pop* la teologie dogmatică; *Simion Füleș*, la teologie morală și pastorală și la pedagogie. *Demetriu Boer* preda — reiese din această scriere — istoria eclesiastică și canoanele, în locul lui Vasile Rațiu, devenit rector al Seminarului teologic (vezi nota 16).

¹¹ *George Dragea*, 1815—1865, absolvent de teologie în Blaj, a profesat un singur an, 1841—1842, după care a fost toată viața paroh în Tiur, lângă Blaj. Alți profesori la cursul de filosofie: *Nicolae Marcu* la fizică teoretică și experimentală; *Ioan Rusu* la geografie și istorie universală; *Simion Bărnăușiu* la filozofie, *Iosif Pop* la religie și acum — scrie Cipariu — un „Papp Basilius mezinul” (vezi nota următoare) la matematici, în locul lui Dragea.

¹² Este vorba de Vasile Papp, viitorul fruntaș politic Vasile Ladislau Popp (vezi despre el *George Bariț și contemporanii săi*, II, București, 1975, scrisorile lui Pavel Vasici, passim; vol. III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu). Tinărul și cerbicosul profesor, care era un burghez liberal prin excelență, cu totul deosebit de mentalitatea popească sau didactică a contraștilor săi, se va atașa în anii următori cu entuziasm la acțiunea politică a lui Bărnăușiu împotriva episcopului Lemeni, dînd mult de lucru arhierului retrograd (vezi infra, scrisorile lui Cipariu din 1843—1845).

¹³ Demetriu Ladai era profesor la clasa superioară de poetică (vezi supra, scris. XV, n. 9), alături călugării: *Mihail Ambrozi Elekesi*, la clasa superioară de gramatică și *Toma Ieronim Albani*, la clasa inferioară de gramatică. Nu știm care sînt ceilalți doi călugări, pentru că la gimnaziu mai predau: *Constantin Alutan*, capitular, „praefectus” al gimnaziului, *Demetriu Boer* la clasa inferioară de poetică, *Iosif Tarcea*, la clasa mijlocie de gramatică și *Grigore Moldvai* la limba germană (vezi *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Rituum Catholicorum Diocesis Fogarastensis in Transilvania pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII [1842]...*, Blaj, 1842).

¹⁴ „Prefect de studii în Seminar”.

¹⁵ În locul lui Demetriu Boer.

¹⁶ Moment nefast în viața Blajului: prin rezoluția nr. 1221 din 19/31 octombrie 1842, episcopul Lemeni îl numește pe canonicul Vasile Rațiu rector al Liceului greco-catolic, avînd în subordine atît Seminarul teologic cit și cursul de filosofie. Lemeni l-a preferat pe Rațiu tocmai pentru duritatea și severitatea sa, ca să „facă ordine” în rîndul profesorilor prea liberali de la Blaj. Atitudinea brutală a lui Rațiu va grăbi dezlănțuirea conflictului dintre profesori și „partida lemeniană” (vezi infra, scrisorile din 1843—1845).

¹⁷ *Vasile Filipan*, 1766—1832, remarcabil profesor și cleric blăjean, unul dintre cei dintîi membri ai Capitulului de la Blaj (1807). Din 1821 pînă la moarte a fost prepozitul Capitulului. După unele indicații, ar fi scris o *Istorie bisericăscă*, lucrare care pare a fi pierdută. Vezi despre el *Ioan Rațiu, Dascălii noștri. Scurte notițe din viața și activitatea lor literară. 1754—1848*, Blaj, 1908, p. 48—49.

¹⁸ *Gabriel Stoica de Bacî*, 1772—1836, originar din Milășel, în Comitatul Cojocnei, a urmat cursurile gimnaziale la Tîrgu-Mureș și Blaj iar teologia la Bratislava. În 1799 a funcționat ca profesor la Blaj pentru scurtă vreme, după care e trimis paroh și protopop în Vărrăi, Comitatul Solnocului Inferior. În 1807 se mută în protopopiatul Jucului. Din 1809 e canonic capitular, iar din 1832 prepozit capitular.

¹⁹ Ioan Maiorescu.

Domnule și prietine!

De mult am stat să-ți scriu, dar mai una mai alta m-au împedecat. Știi, așa-s domnii cei mari, dar n-ai ce face¹. Acum din Sibiu, gluma de-o parte, deși mă află nu prea bine, dar nu m-am putut răbda să nu-ți răspunz la cîte una din scrisorile d-tale.

Și mai întîi, încît pentru ajutoriu la foaia d-tale, cu prilej: cînd mă voi simți împins dinlăuntru, nu mă voi trage. Almintrilea, cînd scrie om[ul] fără ațîtare, scrie fără efect. Pentru biografia lui Klein, te încredințez că nu voi lipsi².

Articolul lui Bărnăuș *Săborul* n-au făcut, precît știu io, prea mare impresie în Blaj. Pentru ce? Pentru că și-au pus numele. Mi-ar fi plăcut a-mi adauge cîteva reflexii, cam în înțelesul notelor d-tale — a unelor —, dar m-am tras pe seamă³, să nu mă învinovățescă că dacă în alții *honores mutant mores*⁴, în mine să zică că *mutarunt principia; falso quidem, sed mundus propendet in malum*⁵.

Rus au fost foarte rău bolnav și acum e tot în pat⁶, dar ceva mai bine. Ce mi-ai scris, i-am împărtășit.

Bohățel au scris în *E[rdélyi] Híradó* asupra d-tale. Tăcea-vei?⁷ Ar fi pagubă să nu-i dove[de]ști din însuși *Híradó* că nu aceea le e tendința d-lor unguri ce zice d-lui, și cum că de-au început acum ungerii a se mai stîmpăra în pretensii-și, aceasta încă are pricinile sale, dar d. Kováts Lajos tot nu de mult au scris, în n-rul criticizat de d-ta, că românii ar fi gata pentru drepturi a primi limba ungerilor⁸, vezi, întru-nțelesul să se ungurească.

Di ce nu ai publicat și d-ta *Instanția* epi[scopi]lor români?⁹

Multă închinăciune la ai d-tale și cunoscuților noștri, și cu aceste sluga d-voastre,

Cipariu mpr. / 109

[Adresa:] H[er]r[n] Wohlgeboren der H[er]r[n] Georg Bariț Professor in Cronstadt. Franco.

¹ După ani de speranțe și așteptare, Cipariu a fost acceptat pînă la urmă în rîndul canonicilor capitulari din Blaj, în toamna anului 1842. Printr-un decret imperial din 14 februarie 1843, i se confirmă numirea (vezi *Gazeta de Transilvania*, VI, 1843, nr. 19, p. 73), învățatul profesor intrînd astfel în rîndul „domnilor cei mari” din Blaj.

² *Săborul cel mare al Episcopiei Făgărașului*, scriere importantă a lui Simion Bărnăușiu (vezi *Foarte pentru minte...*, 1843, nr. 4, p. 26—29; nr. 5, p. 33—37, cu semnătura B.), care marchează începutul celei de a doua faze a acțiunii politice naționale de la 1842—1846: lupta împotriva elementelor retrograde, reprezentînd inerția în viața românilor, pentru reformarea instituțiilor naționale și a vieții sociale românești. Vezi analiza amplă a întregii problematice, ca și a articolului, în *George Bariț și contemporanii săi*, III, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu. O ediție modernă a studiului lui Bărnăușiu, la G. B o g d a n - D u i c ă, *Viața și ideile lui Simion Bărnăușiu*, București, 1924, anexa VII, p. 212—219.

³ Cipariu se înșeală: notele de la subsolul *Săborului* nu-i aparțin lui Bariț, ci lui Simion Bărnăușiu însuși. Dar pentru că nu sînt semnate, proaspătul canonic blăjean le

atribuie redactorului. Apartenența lor a fost stabilită de Bogdan-Duică în *Op. cit.*, reproducând articolul bărnățian după originalul de la B.A.R., ms. rom. 993.

⁴ „Onorurile schimbă năravurile“.

⁵ „S-au schimbat principiile; ceea ce nu e adevărat, dar ce să faci, lumea e înclinată spre rele“ (coresp. rom.: „Ce să faci, așa e lumea!“).

⁶ Din care nu se va mai scula, încetînd din viață la 6 martie 1843 (vezi supra, XXXIX, n. 3; *George Bariț și contemporanii săi*, III, capitolul corespondenței lui Ioan Rusu cu Bariț).

⁷ Alexandru Bohățel, tînăr avocat român din Cluj (vezi despre el *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5) nutrea ambiții nemăsurate de parvenire, pe care le vedea realizabile prin cochetăria cu partida liberală maghiară din Transilvania, oricînd dispusă să accepte ieniceri care vor lovi apoi în propria națiune. Parte din credulitate, parte din lipsă de orizont politic, Bohățel nu vede cu ochi buni politica rezervată a gazetelor lui Bariț față de glasurile de sirene ale aristocrației maghiare, care i-ar fi dorit pe români un element de manevră în Sachsenland, unde pierdeau teren în favoarea avîntului național al sașilor. În concepția lui Bariț și a partidei noastre naționale, românii — ca națiune etnică regentă în principat — trebuiau să fie deasupra și împotriva amîndurora, atîta vreme cît „națiunile“ maghiară și sașă se confundau cu nobilimea acestora. Dezideratul e admirabil exprimat de Grigore Mihali în scrisoarea către Bariț din 4 martie 1843 (*Ibid.*, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III): „Aurea nobis neutralitas între partidele celorlalte nații și sancta animosa defensio împotriva amîndurora, potrivit cu legile naturii și ale lui Dumnezeu“. Încă în 1842, Alexandru Bohățel îl atacase pe Bariț în articolul *Czdfolat* (vezi *Erdélyi Híradó*, 1842, nr. 37, p. 222—223; nr. 38, p. 228—229; nr. 39, p. 236), sub pseudonimul „S. Sándor“, pe care Iosif Many i-l destăinuiește redactorului brașovean a fi al lui Bohățel. Acestuia nu-i convine atitudinea hotărîtă a lui Bariț în sprijinul limbii și naționalității amenințate de aristocrația maghiară, atitudine reliefată într-o salbă de articole din *Gazeta de Transilvania* la începutul anului 1842, și nu-i convine refuzul lui Bariț de a se lua de piept cu sașii, formînd o opinie românească în acest sens, așa cum ar fi dorit-o partida liberală maghiară. Bariț îi răspunde înțelept lui „S[ósmezei] Sándor“ alias Bohățel, într-o *Desluștre* din *Gazeta de Transilvania*, V, 1842, nr. 19, p. 73—74 (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. IV, n. 2; Scrisorile lui Iosif Many, nr. III, n. 5), dovedindu-i neputința și lipsa de competență în politică. Dar Bohățel nu se dă bătut. În martie 1843, revine cu un *Komoly szó a Gazeta de Transilvaniához* (în *Erdélyi Híradó*, 1843, nr. 18, p. 105—106), semnat — neloidal! — „Többs ölah nemzetheli társaink nevében is“ = și în numele altor mai mulți cenaționali români. Bohățel intervine ca urmare a polemicii analizate infra, în nota 8. Ungurii nu vor să-i învrăjbească pe români cu sașii, ci vor să-i ajute. Referindu-se la disputa despre limba oficială, el scapă o judecată de-o miopie evidentă: românii să adopte limba maghiară, și totul e rezolvat pentru ei! Bariț ripostează printr-un *Răspuns serios la un cuvînt serios* (în *Gazeta de Transilvania*, VI, 1843, nr. 17, p. 66—68), reluînd ideea lansată în proclamația din primăvara anului 1842 (supra, scris. XL, n. 4), dar de data aceasta dezvoltînd resorturile acestei neutralități: românii trebuie „să aștepte de la vreme și, în ultima instanță chiar în sensul constituției, îndreptarea stării“ lor politice. Așadar, pe linia ideologică ce își are rădăcinile în *Supplex Libellus Valachorum* de la 1791, românii au în față același ideal: dobîndirea statutului de națiune constituțională, întărit la 1848 cu dezideratul independenței naționale. Vezi despre polemica Bohățel — Bariț din 1843 în *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XI, n. 8; scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 6.

⁸ Conținutul acestei note a se considera anterior polemicii de la nota 7! Publicistul clujean Kovács Lajos cutezase, în ianuarie 1843 (articolul *Szász mozgolmak. Allásunk tájékozása*, în *Erdélyi Híradó*, 1843, nr. 7, p. 39—40), să-i amenințe fătîșii pe sași cu ... românii (vezi amenințarea: „Îl chem pe fratele mai mare!“): „Între sași, pe Pămîntul Crăiesc, locuiește un popor [românii, n. ns.] a cărui economie și avere, cîștigate cu multă sudcare și între împrejurări grele, cumpănește atît de mult, încît noi, maghiarii, numai să vrem, prin acel popor putem nimici toate planurile cele contrare naționalității noastre. Să dăm noi acelui popor libertatea și drepturile pe care între sași, tot nu le poate avea, ci sînt foarte asupriți. Astfel, el va primi limba noastră și noi vom fi în cîștig“. Era prea mult! Bariț răspunde, scurt și cuprinzător, în *Gazeta de Transilvania* (VI, 1843, nr. 6, p. 21): „Românii n-au a se mesteca în dușmăniile națiilor cuprinse în constituție, nici chiar atunci cînd ar vedea că de acolo le-ar

veni ceva folosuri, de azi pe mine!“ E concluzia care-l decide pe Bohățel să ia condeul și să scrie (vezi nota anterioară), poate chiar la comanda facțiunii liberale maghiare din Cluj.

⁹ Adică de ce n-a publicat-o în *Foaie pentru minte ...*? Ori, probabil, broșura tipărită cu *Rugămintea celor doi episcopi românești ...* — s-a stampat în tiparnița lui Gött, sub îngrijirea directă a lui Bariț, cu litera cunoscută a *Foii pentru minte ...*! — nu ajunsese încă în mina lui Cipariu? Este posibil, pentru că broșura a avut o poveste aventuroasă, prin sfortările patriciatului sășesc de a o opri (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XIV și urm.).

XLII

Bl[aj] apr. 30 1843

Domnule și prietine!

Mila D[omnu]lui, acum nu-ți scriu din pat, dar tot nu sînt deplin însănătoșat. Aștept cu vremea să-mi vie și sănătatea, dar cine știe. La începutul postului mi s-au început și răul, dar mai tîrziu m-au biruit și am zăcut în pat 4 săptămîni. În vinerea Paștilor m-am sculat mai întii, dar iar am mai căzut cite o zi, două. Mă bucur și de d-ta că te-ai rădicat.

Lucrurile trimise la părinți le-au dus Moroșan, odorbirăul ¹, însuși la Turda și le-au dat în mina fr[ate]lui Sacalai, după ordin ².

În Blaj sînt prea multe turburări, mai întii din partea unor articule, între episcopul și etc. ³ Criticile, vorbele asupra episcopului și altele pot să fie întemeiate, pot și să nu fie, unele. A *d-tale* este a nu te slobozi într-un astfel de pricină, ci să te ții încă departe. Ultra și utopiștii au început și la noi, ca și airilea, carii — adevărat — se bucură cînd capătă sau pot trage pre vreun bărbat ales în partea lor, că atunci se încred mai mult în extravanțiile lor. Cu un cuvînt, *non est de tempore* ⁴. D-ta pipăie pulsul vremii și nu te amăgi ⁵ cînd bate prea iute, că e semn de friguri. Dar să lăsăm aceste.

Și al doilea fel de turburări sînt din partea clericilor asupra recitorului său Raț și a episcopului. *Exempla trahunt* ⁶. Raț are vrăjmași. Popii sînt popi, lesne se înșală și nu le place disciplina, măcar că *suum quisque dando* ⁷, într-adevăr R[ățiu], deși nu au împlinit tot cît au făgăduit, dar socotindu-i caracterul cel aspru de demult, omul s-au mulcomit foarte mult, cît nu samănă celui mai dinainte, și cu ei tocma nu au lucrat aspru ⁸. Ce va ieși, vei auzi mai tîrziu ⁹.

Cu ep[isco]pul cum s-au purtat cu prilejul spălării la Joi mari, vei fi auzit poate ¹⁰. Ce ți-am însemnat io sînt mai proaspete.

Încît pentru clericii nu e nădejde. Aici îi am io pe toți cîți au ieșit pînă la 1841, și Bărnuț pe cîți i-ai / cîștigat d-ta. Alții sau nu le trebuie să-i cetească, sau nu-și vor da banii (10 # !!!). Vestește prin *Gazeta*. Dar ce zic io? Că asta nu o poți face! ¹¹

Pe Maior (*Ist[oria] biser[iceii]*) acuș l-om slobozi, însă cu aditămături, parte din originalul autorului, parte de airea ¹².

Icoana au ieșit și al 3-lea tom și exemplarele numai decît se vor trimite la subscriitorii care te rog să vestești prin *Gazeta* ¹³. Socoteala, dar, mai tîrziu.

Pe cine așteptați la băi pe es-timp de la București? ¹⁴ Maiorescul nu va veni? Asta nu ne mai scrie nimica. Nu pentru mine zic, ci pentru ai lui de pe aici, că mă tot zolesc întrebându-mă că de nu mi-au scris, că oare cum se află, că oare di ce nu scrie etc., etc. Scriindu-i, pomenește-i și de-aceasta, de-ți va fi îndemină.

Pe ep[iscop]ul unit de la Oradie îl așteptăm în toate zilele să vie la sf[in]țire-și ¹⁵, tot nu mai vine. Alt nou nu am. Și io rămii cu toată cinstirea al d[omni]lor v[oa]stre preaplecat,

111

Cipariu mpr. ¹⁶/

[Adresa:] Den Wohlgeboren d[er] H[er]r[n] Prof. Georg Baritz in Cronstadt. Franco.

¹ Mureșan, „odorbirăul“ < udvarbiró, era intendentul Curiei episcopoești din Blaj.

² Ioan Sacalai, protopop de Turda.

³ Așadar, iată că Cipariu recunoaște debutul „turburărilor“ de la Blaj! Timp de aproape patru ani, nobilul orașel va fi zguduit de patimi dezlănțuite, ciocniri și răfuieli fără menajamente, mergând până la *violență, tentativă de omor și sinucidere*. E o excelentă materie pentru un roman istoric, cu atât mai mult cu cât s-a păstrat un mare număr de documente originale din timpul nefastului „proces lemenian“! Cel mai important fond se găsește la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția procesul lemenian din 1843—1846. Bariț a adunat și el o seamă de documente originale și copii după actele din proces, păstrate la B.A.R., în Fondul Bariț, ms. rom. 969. Cercetătorii nu s-au oprit cu plăcere — mulți dintre ei din falsă pudoare — la întâmplările de la Blaj din acești ani, iar cei care au făcut-o, au scris parțial sau au abandonat întreprinderea. După 1860, Axente Sever a răsfolit întreaga documentație a procesului — ca unul care, în tinerețe, suferise rigorile exmatriculării (vezi infra, scrisorile din 1845) — vrînd să scrie despre el. N-a făcut-o. În afara foarte săracelor aluzii din *Gazeta de Transilvania* din acești ani, prima menționare mai substanțială a procesului o găsim la Eugen von Friedenfels, *Joseph Bedeus von Scharberg. Beitrage zur Zeitgeschichte Siebenbürgens in 19-ten Jahrhundert*, vol. I „1783—1847“, Viena, 1877, care a scris — zice Bariț (*Părți alese...*, I, p. 628) — „cu peana muiață în fiere, cu tendința învederată de a prezenta pe episcopul Ioan Lemeni ca pe un monstru de corupțiune“: îi urmează Jakab Flek, *Szabadságharczunk történeléhez. Visszaemlékezés 1848—1849-re*, Budapesta, 1880, cu un capitol aparte despre „turburările“ de la Blaj (p. 39—55); în *Părți alese din istoria Transilvaniei...*, I, p. 627—637, Bariț vorbește atît de confuz despre acest proces, încît — nevrînd a rosti adevărul sau a învinui pe una sau alta dintre părțile combatante — devine cu totul neinteligibil; următorul, G. Bogdan-Duică, în *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, p. 45—65 se rezumă la citeva atacuri personale la adresa lui Lemeni, fără a intra în fondul lucrurilor; șanse mai bune de reușită avea Coriolan Suci, cu cele două articole: *Preambulă la procesul lemenian. Luptă ideologică între Lemeni și Bărnuțiu*, în *Cultura creștină*, XVIII, 1938, nr. 10—11, p. 640—663 și *Preambulă la procesul lemenian. Pretinsele atentate contra lui Bărnuțiu*, în *Ibid.*, nr. 12, p. 730—740, dacă n-ar fi încercat să „reabiliteze“ memoria lui Lemeni (cu toate acestea, studiul lui a fost oprit de cenzura bisericască de la Blaj: urmarea articolelor se găsește în manuscris la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, dosarele procesului lemenian).

„Articolele“ din cauza cărora apreciază Cipariu că a răbufnit pe față ciocnirea politică sint *Săborul cel mare al Episcopiei Făgărașului* (vezi scris. anterioară, n. 2) al lui Bărnuțiu, despre care Cipariu zicea pripit (scris. precedentă) că „n-au făcut prea mare impresie în Blaj“ și citeva articole din *Vasárnapi Újság* de la Cluj, de la sfîrșitul anului 1842 și începutul lui 1843, reproduse în traducere românească la G. Bogdan-Duică, *Op. cit.*, anexe 192—198, conținînd atacuri ale partidei naționale bărnuțiene la adresa episcopului și a stării lucrurilor din Blaj.

⁴ „Nu este oportun“.

⁵ Nu știm în ce măsură a ascultat Bariț acest sfat al lui Cipariu, dar, într-adevăr, el va avea o atitudine extrem de rezervată față de Bărnuțiu și partida liberală, foile lui — departe de a-i sprijini! — neavînd decît puține cuvinte, și acelea zeflemisitoare, despre cei care se luptau cu întinericul (vezi scrisorile următoare, mai ales cele din 1845).

⁶ „Exemplele sint molipsitoare“. În urma campaniei ziaristice a lui Bărnuțiu (vezi nota 3), în primăvara lui 1843, atmosfera în școlile Blajului era la fel de încărcată ca în afara lor. Se adaugă zvonul despre atentatul la viața lui Simion Bărnuțiu, din noaptea de 4 spre 5 ianuarie 1843, de către oamenii episcopului (vezi Coriolan Suci, *Pretinsele atentate contra lui Bărnuțiu*), în măsură să-i scoată din răbdare pe studenții îndrăgostiți de magistrul lor de filosofie. Ura împotriva episcopului se asociază cu aceea împotriva rectorului Vasile Rațiu, „omul forte“ al arhierului.

⁷ „Dînd fiecăruia ce i se cuvine“.

⁸ Iată o schimbare categorică a părerii lui Cipariu despre vechiul său dușman, Vasile Rațiu! Intrarea în rîndul clericilor a avut efectul insalutar de a-l proiecta pe Cipariu — în anii procesului lemenian — în rîndul partidei episcopului, poziție pe care o va părăsi doar la 1848, cînd își dă seama de *pericolul național* al politicii episcopului. Pînă atunci, vom urmări cu regret, pe parcursul scrisorilor lui Cipariu, distanțarea și reticența lui față de partida națională a lui Bărnuțiu, în rîndul căreia trebuia să se numere, prin erudiție, iubire de neam și viziune ideologică. Destinul oamenilor își are meandrele lui!

⁹ Din adresa celor 12 studenți către episcop și guvernator (vezi nota 6).

¹⁰ Nota 6.

¹¹ Cu neputință de stabilit despre ce este vorba, tocmai pentru că Bariț n-a publicat nimic referitor la clericii din Seminarul teologic, în foile sale (vorba lui Cipariu: „vestește prin *Gazetă*. Dar ce zic io? Că asta nu o poți face!“). Poate fi ideea lui Bariț de a angaja studenții la o prenumerație în blcc, pentru o carte scumpă — 10 galbeni! — probabil străină.

¹² *Istoria bisericii românilor...* a lui Petru Maior, tipărită la Buda în 1813, una din marile exegeze de acest fel din cultura noastră, zăcea în pivnițele castelului episcopesc de la Blaj, confiscată încă pe vremea episcopului Bob, din cauza caracterului ei profund militant (vezi Maria Protase, *Petru Maior*, București, 1973, p. 201—259). O expresie a liberalismului politic pe care partida națională îl imprimase multimilor din Transilvania o constituie și nenumăratele „ursorii“ venite din parohiile diecezei, de a fi dată la lumină această prețioasă carte. Amintim doar unul: la 29 octombrie 1844, parohii celor 21 de sate din Tractul protopopesc al Fărăgăului trimit la Blaj, prin protopopul Ior Ștefan Măldvai, o adresă prin care cer „să nu se mai ție ascunsă, ci să se dea la lumină“ lucrarea lui Maior. Motivarea preoților este notabilă: „Fiindcă am ajuns la veacul luminării“ (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu).

¹³ S-a anunțat în *Foaie pentru minte...*, 1843, nr. 20, p. 160, cu aprecierea că, prin această lucrare, „autcrul își lăsă un adevărat monument între noi“.

¹⁴ Băile de la Arpătac sau Vilcele, de lângă Brașov, erau un loc de întîlnire a frunțașilor naționali de pe cele două versante ale Carpaților. În preajma revoluției, băile de la Vilcele au jucat, pentru Transilvania, rolul Minjinei din Moldova (vezi Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, București, 1967, p. 52). O vizită extrem de importantă la Vilcele va fi aceea a lui Bălcescu din vara anului viitor, 1844, cînd revoluționarul bucureștean avea misiunea să întărească relațiile de colaborare conspirativă panromânească cu Eariț și partida din Transilvania (*Ibid.*, p. 29).

¹⁵ „Sfîntirea“ episcopului Vasile Erdeli de la Oradea va avea loc peste puțină vreme, în ziua de Rusalii a anului 1843 (vezi scris. următoare).

¹⁶ Două pasaje din scrisoare — ad notele 13 și 15 — le-a folosit Bariț pentru următoarea relatare — mult stilizată — intitulată *Blaj, 30 aprilie* (în *Gazeta de Transilvania*, VI, 1843, nr. 38, p. 149): „Prea sfinția-sa d. nou numitul episcop greco-catolic (unit) al Orăzei Mari se așteaptă în toate zilele aici, spre a se hirotoni ca episcop de cătră măriasa preasfințitul episcop Ioan Lemeni (care ține scaunul vechei arhieriscopii româno-transilvane).“

Din *Icoana Pămîntului* a răposatului profesor Ioan Rus au ieșit și al treilea, adecă cel de pe urmă tom, care numaidécit se va și trimite la dd. colectori, spre a se putea culege îndată și prețurile“.

Blaj, 13 iunie [1843]

[Domnule și prietine!]

„Vineri la 28 ale trecutei au sosit aici noul episcop al Orăzii Mari, prealum[inatul] domn Vasilie Erdeli, împreună cu prea onor[atul] d. Simeon Corneli, canonic lector din Capitulum gr. c. al aceiași eparhii, și cu prea măritul d. Ioan Costa² de Belényes lângă sine, spre a se hierotoni episcop de prealum[inatul] domn episcop al diecezelui nostru. Care lucrare de sfințenie s-au și săvârșit, cu toată pompa bisericească, în ziua de Rusalii, după orânduiala bisericești. O sărbătoare rară, ce nu s-au mai întâmplat aici de la anul 1807, pentru care și adunarea de toate părțile au fost mai mare decât se putea socoti după sosirea fără veste a prealuminatului oaspet, cu toate că era în toate zilele așteptat.

La prinz fură cele mai călduroase urări închinare, atât pentru fericită sănătate a noului mare păstoriu, cât și pentru frățasca unire spre împreună lucrare amindurilor acestor surori diecezuri, întru rădicarea neamului românesc. Facă ceriul ca, precum acelea din adîncul inimii s-au grăit, așa să fie și de cele mai îmbucurătoare urmări încununare. Noi, din partea acestui preavrednic păstoriu, avem toată nădejdea că încredințarea neamului și a clerului său nu va rămînea rușinată.

Seara fu orașul iluminat, iar mărirea sa noul episcop, astăzi de-dimineată, plecă înapoi la diecesul său, urmat de adîncă cinstire și dragoste ce, în așa scurt timp, au știut vărsa în inimile tuturor celor ce mai de aproape avură norocire a cunoaște nobilele simțiri ale acestui înalt bărbat.“

Pînă aci și punctum. Mai deosebi a descrie din partea mea și țerimoniile ce s-au ținut, mi se pare de prisos. D-ta urmează gustul d-tale și al cetitorilor precît îl cunoști. Încît pentru alte mărunțușuri, pro privata notitie, îți însemnez numai atîta că bărbatul aceste se vede a făgădui o energie nemărginită și că va să poftescă de la diecesul său o supunere mai oarbă, în care chip în mai multe rînduri s-au declarat. Poate că i-au dat prilej și turburările clericilor cu rectorul³ sau și întăritările din partea unor profesori și poate că și a unor canonici. Io și deosebi am avut prilej a grăi cu acest ep[iscop] și tot așa l-am aflat. Omul se vede a fi iute și necruțătoriu. Vremea poate-l va ști mai stîmpăra. Azi de seară va să sosească în Cluj și poimîne cătră ameazi în Oradie, grăbindu-se așa mult ca să poată avea ceva vreme de a se găti pe duminecă (în 6/18 ian.) cîndu-și va ținea instalația, la care au chemat o mulțime mare de oaspeți. Episcopului nostru au cinstit un tabacher de aur masiv, ce cumpănește 70 #, și d-lui Alutan⁴, altul, de argint. Acestuia pentru prietinia că au fost deodată la Viena, și pentru că la Sf[i]nțire i-au citit bulele în beserecă. Ep[iscop]ul e de 49 de ani, și bătrînul Corneli, de 85⁵.

La alte, mai de mult, pe scurt răspund:

1° Încît pentru *Instanția* ep[iscop]ilor, n-am fost apucat a grăi cu ep[iscop]ul și iată că o ați tipărit⁶;

2° La Brașov nu știu veni-voi au nu, dar numai pentru Maiorescu⁷ să vin, nu mă făgăduiesc.

Și cu acestea, sluga,

Cipariu mpr.

P.S. La corespondință nu-mi mai pune și T, dacă-i destul †⁸. / [Adresa:] An wohlgeboren der He[r]rn Prof. Georg Baritz in Cronstadt. Franco.

112

¹ La B.A.R., în ms. rom. 994, f. 112 există doar ultima parte a acestei scrisori. Prima fcaie — respectiv două file, cuprinzînd relatarea hirotonirii lui Vasile Erdeli la Blaj — a fost ruptă de Bariț și dusă în tipografie, ca să se culegă după ea articolul. O reproducem între ghilimele („“), după *Gazeta de Transilvania*, VI, 1843, nr. 47, p. 185, reintregind astfel scrișcarea lui Cipariu.

² Simeon Corneli era nepotul bătrînului prepozit capitular de Oradea Ioan Corneli (vezi infra, n. 5). Ioan Costa, înalt funcționar comitatens în Bihor.

³ Tulburările de la Blaj. Vezi scris. anterioară, n. 6. În 1845 (vezi infra, scrisorile din acest an), Vasile Erdeli va fi delegat de autorități să ancheteze și să „pacifice“ Blajul. Nu-i va reuși, cu tcată „energia nemărginită“ pe care i-o bănuie Cipariu.

⁴ Constantin Alutan, canonicul cantor de la Blaj.

⁵ Ioan Corneli, 1758—1845, personalitate culturală și ecleziastică de seamă din Bihor, prepozit capitular la Oradea, director general al școlilor populare greco-catolice din Dieceza de Oradea. Din porunca episcopului Samuil Vulcan, a lucrat la *Lexiconul de la Buda*, din 1825. Contemporan, prieten, coleg și colaborator al marilor reprezentanți ai Școlii Ardelene, în special sprijinitor la nevoie al lui Șincai, Corneli era, la 1843, o veritabilă relievă vie a unui trecut de glorie spirituală. Vezi corespondența lui Corneli cu Samuil Micu și Gheorghe Șincai la Iacob Radu, *Doi luceferi rătăcitori: Gheorghe Șincai și Samuil Micu Clain*, București, 1924 (extras din *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii literare*, seria III, tom. II, mem. 3). O interesantă corespondență inedită a lui se află la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei R.S.R., ms. rom. 270. La adînci bătrînețe, în 1842, Corneli își mai exercita încă funcțiile de prepozit și inspector școlar, după cum dovedesc două corespondențe ale lui către episcopul Ioan Lemeni de la Blaj, din 6 mai și 4 iunie 1842 (vezi Arhivele Statului Alba Iulia, Depozitul Blaj, Fond. Mitropolia greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș, nr. 604/1842 și 736/1842), scrise de altă mină, dar semnate cu scrisul sigur, energic și tineresc, în cunoscutele-i trăsături gotice, dintotdeauna: „Ioannes Cornely m. pria. Vicarius Generalis Capitularis Graeco-Catholicorum M[agno] Varadiensis“.

⁶ *Rugămintea celor doi episcopi românești ...* (vezi scris. XXXVII, n. 10) s-a tipărit în broșură în 1843, la Brașov, sub îngrijirea lui Bariț.

⁷ Vezi scris. anterioară, n. 14. La băile de la Arpătac se vede că n-a venit în acest an decât Ican Maiorescu, pentru care Cipariu găsește că nu merită să se deranjeze pînă acolo (cei doi nu se aveau bine de mai nainte, iar atitudinea lui Cipariu în procesul lemenian va exacerba antipatia pînă la acel drastic pamflet al lui Maiorescu din 1845, pe care l-am publicat în *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 285—291).

⁸ Bariț folosea adesea pasaje din scrisorile lui Cipariu, spre a face din ele știri de la Blaj. Viața Blajului în acești ani — extrem de sărac ogîndită în foile lui Bariț! — este relatată numai de Cipariu. De obicei, redactorul punea semnul † în fața știrii. Dar, cînd primește de la Cipariu o scrișcare cu vestea morții lui Ican Rusu, pe care o publică drept necrolog în *Gazeta de Transilvania* (VI, 1843, nr. 27, p. 105), semnează necrologul cu un T.

Blaj, 15/27 iun. [1]843

Frate și pretine!

Mai întii te înștiințez cum, că afară de *Leontin Leontean*¹, toți abonații foilor d-tale de pe semestrul 1-lea s-au declarat și pentru al

doilea, de unde, dară, pentru sem. 1-lea a la mine, după 12 abonați, a 4 f. Cm. = 48 f. Cm, iar pentru al 2^{lea}, după 10 abonați (rămîind afară *Leontean și Rus*²), 40 f. c.m., în sumă: 88 f. cm., din care pentru 1 sem. mai toți banii [li] am amină, iar pentru al 2^{lea} poci să-i am în tot minutul. Te rog dar ca foile să se trimită fără întrerupere sau scădere.

Aceasta după îndatorirea ce o am luat asupra-mi, cu dragoste, ca corespondent al d-tale. Mai am însă și alta, dintr-altă privință, d-tale să-ți scriu *pro sui directione*³ ca unui redactor, incredințindu-mă că vei primi de bun tot ce-ți voi însemna.

113 Precum îmi aduc aminte, de mult te înștiințasem că în urma nesupunerii clericilor din al 4-lea an ca să li se spele picioarele la Joi mari, după obicei, s-au stîrnit vrajbă între rectorul Seminarului R[ățiu] și între mai toți clericii cîți se află în Seminaru, / învinovățindu-l că acestea au fost pricina pentru ce episcopul, după nesupunerea lor, nu au vrut să-i cuminece în aceeași Joi mari. Pentru care, vrînd ei să se curățască, au dat episcopului, precum se pare din îndemnul altora, o suplică suptscrisă de 40 ori 41 de clerici, în care pîrăsc pe rectorul cu 5 puncturi ce se ating de singură ocîrmuirea clericilor și cu altul, al 6-lea, despre relațiile rectorului cu nepoată-sa, poftind ca numaidecît să-l scoată din rectură și amelintînd că almintrilea vor să se plîngă tocma la guvernatorul⁴. La această pîră și plînsoare a lor, episcopul însuși în persoană mergînd în Seminaru i-au dojenit, ca să fie în bună pace și ascultare de rectorul său pre carele mai mult nu vrea să-l cunoască de rector, făgăduindu-se în scris cum că toate nedreptățile ce va afla că li s-au făcut, precum și alte rele, le va îndrepta la vremea sa și cu chipul ce va socoti mai cuviincios, și poruncindu-le ca să fie în tăcere și lucrul tot să rămîie *intra parietes domesticos*⁵.

113^v În urma aceștia, episcopul în scurtă vreme și adună Capitulu la sesie, în care cercetîndu-se ponosurile clericilor și răspunsul rectorului, împreună cu Ursoriumul acelora / și răspunsul lor dat în scris la rezoluția pomenită, se și făcuse o hotărîre pentru așezarea turburărilor nedumerite. Cînd, într-aceea se ivi cum că clericii, precum amelintăse, nu numai toate actele pomenite le-au trimis la guvernatorul, dar afară de aceea și pre episcopul cu multe altele l-au pîrit la același. Pentru aceea și episcopul, înțelegînd acestea, nu publică făcuta hotărîre, ci așteaptă răspunsul guvernatorului, carele sosi tocma în zioa de Rusalii[i], cînd se sfîinți ep[iscop]ul de la Oradie. Deci ep[iscop]ul, văzîndu-și întru atita măsură călcată autoritatea sa cea episcopescă de cătră unii tineri nesocotiți, carii încă numai se cresc spre statul preoțesc, fără de a fi primiți în cler și fără drepturi canonice, după examenul de vară a celor doă clase mai înalte, slobozi un deliberat prezidial în sîmbăta trecută, în care pre acei 12 neascultători clerici din anul al IV lea⁶, de tot îi șterge afară din numărul clerului, împreună cu ceilalți toți cîți s-au suptscris în suplicele sau pîrele mai sus pomenite, fără de a-și fi revocat suptscrierea. Acest deliberat publicîndu-se într-aceeași zi prin prepozitul și prodirectorul liceului ep[iscop]esc și poruncindu-li-se ca numaidecît să iasă din Seminaru, nu numai nu au ascultat, povățuiți de Pop Ioji și Marcul, dar complot au făcut, ca pînă atunci să nu iasă

afară din Seminaru pînă ce nu-și va trage ep[iscop]ul înapoi deliberatul cu aceeași solenitate cu care fu publicat, și pre rectorul nu-l va scoate afară, gătîndu-se — ajutați de toți profesorii liceului — a pîri la Împărăție pre ep[iscop]ul pentru toate vinele personale și administrative cu cite-l socotesc vinovat, ca să-l lapede poate și din episcopie. / Capitulu văzînd atita turburare și temîndu-se de urmările neplăcute ce pot să se nască dintr-aceasta, duminică toată ziua se strădui a-i împăciui, fără de a putea să izbutească. După care ep[iscop]ul tot atunci numaidecît și trimise, prin stafetă, o scrisoare la episcopul de la Bălgrad, cu rugăminte ca sau însuși în persoană să vie, sau pre alții să rînduiască din Capitulu de-acolo, carii să vază și să judece de n-au lucrat după cum poftea seriozitatea acestui lucru. Episcopul chemat au și venit numaidecît, ieri pre ameazi, și i-au dojenit, precum zicea, nu ca comisariu sau director, ci numai ca un voitoriu de bine, ca să se roage de iertare de ep[iscop]ul, făgăduindu-le că — de-l vor asculta — le va mijloci iertarea. De unde nu, să se teamă de relele urmări ce pot să-și tragă asupra-și. Dar nici aceasta nu avu nici un efect. Astăzi îi văzui iarăși toată ziua urdinînd la prepozitul⁷, și pre prepozitul împreună cu d. Alutan la ep[iscop]ul. Ce au isprăvit încă nu știu. Ep[iscop]ul încă astăzi răspunse guvernatorului de toate stările împrejur. R[ățiu], din parte-și, de mult s-au rugat de ep[iscop]ul să-l sloboadă din Seminaru, dar ep[iscop]ul nu-l lasă.

Aceste pe scurt, *pro privata notitia*⁸.

Ep[iscop]ul nostru deosebi, numai înainte de a începe io această scrisoare, prin expres m-au îndatorat ca să te rog pre domnia ta *ca să nu publici nici o scrisoare* despre această întîmplare, pînă la săvîrșirea turburărilor⁹, ori de la cine să-ți vie, iar atunci vei primi o relație circumstanțială cu toate documintele cite vor fi de trebuință spre publicare, ori de la Canțelaria ep[iscop]ului, ori de la mine. La care a ep[iscop]ului poftă și pre a mea adăugîndu-o, sint incredințat că-mi vei urma acest sfat, carele io din inimă plină de durere pentru astfel de întîmplări neplăcute ca acestea țî-l dau, rămîind cu obicinuita cînstire al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. / 114^v

¹ Leontin Leontean Jurca, protopopul din Uicora, despre care vezi supra, scris. XXXVII, n. 14.

² Ioan Rusu, care murise la 6 aprilie 1843.

³ „Pentru orientare personală“.

⁴ „Suplica“ am analizat-o în scris. precedentă, n. 6. Semnatarii ei nu sint 41 ci 45 de studenți.

⁵ „Între pereții casei“ (coresp. rom. „Să rămîină între noi“, „Să spălăm rufele murdare în familie“).

⁶ Cursul exact al lucrurilor este următorul: după „suplica în 6 puncturi“ împotri-va rectorului Rățiu, episcopul sloboade la 1/13 mai un intimat, în care cere cu orice preț liniște în Seminar. Vezi textul intimatului la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Lemeni, fără număr și la B.A.R., ms. rom. 969, f. 107v, 113, 117v. Ca răspuns, studenții aruncă definitiv sorții: dau episcopului un răspuns la imprudentul său intimat, unde reafirmă toate observațiile lor din „suplica în 6 puncturi“ (Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit., fără număr; B.A.R., ms. rom. 969, f. 108, 118) și în același timp

trimit promisa plingere la guvernator. (*Excellentissimi ac Illustrissimi Comes et Gubernator Regie! Domine ac Patrone nobis Gratosissime! Singulariter calendissime*, la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. cit., fără număr; B.A.R., ms. rom. 969, f. 123, 125, 135, 137). De data aceasta, riposta lui Lemeni e violentă: În *Deliberatum*-ul său din 23 iunie 1843, el hotărăște excluderea din statul preoțesc și exmatricularea din Seminarul a celor 12 clerici din anul IV, și a altor susținători ai acestora și instigatori din anii inferiori. În total, sint exmatriculați 39 de studenți din maximum de 50 ciți putea să aibă Facultatea teologică (*Deliberatum*-ul amintește mai puțini, dar s-a aplicat la 39 de inși; vezi un exemplar la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Lemeni, fără număr și altul la B.A.R., ms. rom. 969, f. 120v, 124, 127). Dar, cum numărul „inobedienților” și „refractorilor” a fost mare, au trebuit să excludă până la urmă 39 de studenți, stîrnind stupeoare și mîhnire în întreaga Transilvanie.

⁷ Un fapt necunoscut, relevat de Cipariu aici: apelul lui Lemeni la ajutorul episcopului romano-catolic de Alba Iulia. E un precedent care va aduce după sine un șir întreg de amestecuri ale străinilor în litigiul de la Blaj. „Prepozitul” e Simion Crainic, partinitor al răzvrătiților.

⁸ „Pentru informarea personală”.

⁹ Capătul procesului e încă departe: se va liniști prin reprimarea deplină a profesorilor, în 1846. Din nefericire, Bariț s-a conformat acestei cereri imperative a lui Lemeni, din motive personale pe care le-am analizat în *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu. Membrii partidei naționale i-au imputat — atunci și mai tirziu — faptul că nu i-a sprijinit pe cei încleștați în luptă cu obscuratismul episcopului și acoliților săi.

XLV

Prietine!

Blaj, 9 iul. [1]843

La scrisoarea d-tale din 17/30 iun., mai întii te înștiințez cum că cu toată dragostea, voi plini dorința d-tale întocma și la întimplare, cînd io m-aș duce de-acasă voi lăsa banii împreună cu conceptul cvietanției la fratele Manfy, notariu ¹, carele va și avea prilej mai sigur decît altul de a se întilni cu șogorul d-tale, și iarăși mai fără îndoială este că nu se va mișa în vacație de-acasă, precum nici ep[iscopu]l. Cu ep[iscopu]l voi grăi mine pentru replica ep[iscopu]lor, care însă mie nu mi-au venit ², precum nici n° 47 cuprinzătoare, precum se pare, de sf[in]țirea ep[iscopu]lui de la Orade ³; iar cu Consistoriul, *proxima occasione* ⁴.

Hirtile pentru d. Marin și G. Ilie nu-mi sint cunoscute și de-aceea nu vă poci încă da răspuns, atita însă vă înștiințez cum că carte fără cenzură și punerea locului nu poci să tipăresc. Prețul s-ar hotări după ce s-ar vedea cîte coale ar face ⁵.

De la d. Crainic, dimineată, de nu va fi prea tirziu, voi cere să vi se trimită 3 exem[plare] din *Icoana pămîntului*, pe velină, după condițiile arătate ⁶. *Istoria bisericească* nu e încă slobodă, dar, de voi veni la Brașov, voi aduce un exempl[ar] pe seama d-tale, pentru cetit ⁷.

De Șincai nu știu nimica. Omul mi se pare prea sfătos, tîndălos ⁸.

Încît pentru clerici, ei la sfătuirea ep[iscopu]lui de la Bălgrad nu s-au înduplecat, ci rămîind pe lîngă ale lor pretensii pînă astăzi, nici nu s-au dus, nici nu s-au rugat de iertare. Profesorii apoi încă s-au mestecat în treaba aceasta, scriind 2 groaznice protestații la Consistoriu ⁹, carele le-au și dat răspuns la cea dintii. După aceea, clericii numai

în săptămîna trecută au trimis 2 deputați la guvernatorul, de [la] carele tot același sfat au adus care li l-au dat și ep[iscopu]l de la Bălgrad. Ei se gătisă de recurs la Curte. Se vorbea că vreo 2 profesori împreună în cauza clericilor să meargă la Viena, doar că și pre vro 2—3 din clerici să ieie cu sine. Dar acum se aude că s-au lăsat ¹⁰. Ce va fi soarta lor, nu știu. Multe și altele nenumărate se vorbesc, care io însă nu poci să ți le fac cunoscute în scris.

De la Maiorescul să primești 9 f. 20 h. C.M., carii i-am dat frăține-său acum 2 ani încoace.

După care fiind noaptea tirziu, trebuie să sfirșesc, rămîind cu toată cînstirea al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. / 115

[Adresa:] D-lui Gheorghie Bariț, profesor și redactor la Brașov, Crönstadt.

¹ Ștefan Manfi, notarul consistorial.

² Vezi scris. XXXVII, n. 10. Broșura cu *Rugămintea celor doi episcopi românești ...* întirzia din cauza măsurilor de interdicere luate de patriciatul săsesc.

³ Vezi scris. XLIII, n. 1 și 2.

⁴ „Cu cel dintii prilej”.

⁵ Cei doi sint negustori brașoveni, care vor să tipărească ceva în Tipografia Seminarului teologic din Blaj, al cărui prefect era Cipariu. Pe cel dintii, Dimitrie Marin, „negustor din Brașov”, îl întilnim într-o listă a abonaților *Gazetei de Transilvania* (V, 1842, nr. 49, p. 195).

⁶ Prepozitul Simion Crainic, al cărui nepot fusese profesorul Ican Rusu, a preluat în gestiune exemplarele din *Icoana Pămîntului*, după moartea autorului.

⁷ *Istoria bisericească românilor ...* a lui Petru Maior (vezi scris. XLII, n. 12). Cartea nu va fi „sclbczită” în următorii ani, ieșind la lumina soarelui — simbolic! — doar în revoluția de la 1848—1849.

⁸ Omul cel „sfătos, tîndălos” este Alexandru Gavra, a cărui ediție „șincaiană” se întirzia peste așteptări.

⁹ Prima dintre cele două „groaznice protestații” ale profesorilor datează din 26 iunie 1843 (Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Lemeni, nr. 362 și fără nr.; B.A.R., ms. rom. 969, f. 131), adresată Consistoriului și semnată de 9 profesori: Nicolae Marcu, Simion Eärnuțiu, Icsif Pop, Demetriu Boer, Vasile Pop (viitorul Vasile Ladislau Pop), Andrei Pop, Grigore Elekesi, Ican Fekete (viitorul canonic Ioan Fekete Negruțiu) și Grigore Moldvai. La a doua protestație, tot către consistoriu, din 30 iunie, partida profesorilor e mai redusă, rămîind doar 6: Nicolae Marcu, Simion Bärnuțiu, Grigore Moldvai, Iosif Pop, Demetriu Boer și Vasile Pop (Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit., nr. 3620). Curînd, și Marcu va evada dintre luptători, rămîind cei 5 pînă la infringerea din 1846. Dar acum, în 1843, în sprijinul tinerilor vin nenumărați membri ai clerului din Transilvania. Pătruși de ideile liberale ale lui Bärnuțiu, afectați de actele samavolnice ale episcopului, aceștia se grupează în jurul partidei, îmbrățișînd nu numai cauza personală a studenților și profesorilor, ci și cauzele politice care se debăteau în luptă (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, introducerea la scrisorile lui Nicolae Maniu): apărarea limbii și naționalității, reactivarea „soborului celui mare”, înlăturarea tutelei stînjenicare a arhiepiscopului de Strigoniu ș.a. După un calcul al lui G. Eogdan-Duică (*Viața și ideile lui Simion Bärnuțiu*, p. 62), de partea studenților eliminați se aflau: 1 prepozit (Simion Crainic), 9 profesori, 1 vicar foraneu (Ioan Marian de la Năsăud), 9 protopopi (vezi lista lor infra, scris. LXV, n. 3) și viceprotopopi, 4 preoți ș.a. Cei mai hotărîți dintre aceștia au fost Ștefan Moldvai, protopopul Fărăgăului, viitor erou și martir al revoluției, Nicolae Maniu, protopopul Sibiului și unul dintre fruntașii mișcării conspirative panromânești și vicarul năsăudean Ioan Marian. Vezi despre ei în scrisorile referitoare la procesul lemenian, infra, din 1845.

¹⁰ Nu se vor lăsa (vezi scris. următoare, n. 2).

Frate și prietine!

Blaș, 1 aug. 1843

De mult trebuia să răspunz la unele scrisori a d-tale mai din urmă, dar din osebite pricini tot am întârziat. Deci dar acum vă înștiințez mai întâi cum că scrisorile pentru Maria etc. nu poci să le tipăresc, nu numai pentru altceva, dar și pentru că cenzorul nu ne e acasă, ci la băi. Încît pentru suplica ep[iscopii]lor, io am înțeles că gubernia cearcă strîns după autorul traducției și editorul ei¹, care, făcîndu-mi-se cunoscut, n-am mai socotit cu cale a mai cerca ceva din ce mi-ați fost încredințat.

Io încă tot nu m-am mișcat de-acasă și nu știu de mă voi mișca est timp. Mie mi-i greață de sila ce / prevăz că ași trebui să o simt ca să mă slobod în discursuri dizgustătoare, după cele ce s-au întimplat pe aici, și cele ce se întimplă pe airea. Starea lucrurilor pornite au ajuns la atîtea, cît nu știu clericii ori profesorii (unii) au făcut recurs la Curte, plin de cele mai groaznice clevetiri asupra e[iscopu]lului și poate și a altora². Io, pentru toată întimplarea, mă amărăsc văzînd atîta nedumerire ce poate să aibă nu numai pentru unele individuuri, ce e mai puțin, dar și pentru români în genere, triste urmări. Calea pe care unii au pornit și tot aleargă nu poate, după puțintica mea pricepere, la nici un bine să ducă.

Cuserul d-tale n-au mai venit încă la Blaj. Maiorescul trecut-au pe-acolo?³ În Țara Rom[ânească] se vede că încep oamenii iarăși a avea mari nădejdi⁴. Mi-i jele de Racoviță, că așa curînd se stînsă și el. Însă n-avem ce să plîngem pre cei morți, că ei sînt poate în odihnă; cei vii ar trebui de multe ori mai bine să se plîngă pre sine./

D[omnul] Crainic nu știu cum ar putea să trimită cărțile celor din Moldova și se roagă, de ai ști ceva mijlocire, de a le putea trimite pre-acolo⁵.

Maiorescului încă, de să află încă pe acolo, spune-i că întorcîndu-se la Craiova să ispitească de mai este nădejde că vor să primească abonații de-acolo cărțile abonate⁶.

„Pe-aci numai de vreo 3 zile avem senin și zile de vară, iar mai înainte cu vreo săptămînă tot ploi necurmate și răceală, de unde oamenii pînă acum încă nu s-au putut strînge griul pe-acasă, carele dealmintrilea dădu o roadă neasămănat bună. Viile, după ce că făgăduiesc o rodire numai de mijloc, din aceleași pricini au întârziat prea mult. Apele s-au vărsat grozav și au făcut multă pagubă“⁷. Poștia trecută numai cu anevoie au putut trece Tirnava, cea mai dinainte au rămas cu totul.

După care, noaptea tîrziu scrise, am cînstea a mă însemna cu toată cînstirea, al d-voastre prea plecat

Cipariu mpr./

[Adresa:] Herrn Professor Georg Baritz, wohlgeboren in Crons-tadt.

¹ „Autorul traducției și editorul“ *Rugămintii celor doi episcopi românești ...* e George Bariț, sprijinit moral și material de protopopul greco-catolic al Sibiului, Nicolae Maniu (vezi scrisorile acestuia către Bariț, în *George Bariț și contemporanii săi*, III, nr. IX, incl. n. 1).

² N-am reușit să găsim textul recursului la Împăratul, făcut de profesorii de la Blaj în vara anului 1843 (se cunoaște cel din decembrie 1845 și petiția finală a lui Bărnuțiu, din 1846; pe aceasta din urmă vezi-o la G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, anexa XII, p. 224—237). Dar este sigur că s-a înaintat un astfel de recurs, căci în aceleași zile Nicolae Maniu îi scria lui Bariț din Sibiu (*George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X): „Dnul Boer [profesorul Demetriu Boer, n. ns.] ieri la 6 ceasuri [în 21 iulie st. v. — n.ns.] sara au pornit de aici către Viena, cu recursul și alte groaznice informații“.

În toamna anului 1843, Lemeni, sub presiunea unei țări întregi, i-a reprimis în Seminaru pe cei 39 de studenți răzvrățiți. Dar lupta de la Blaj dintre „bărnuțieni“ și „lemenieni“ va continua și cu mai mare patimă. Nu știm din ce pricini, însă Cipariu refuză să mai pomenească ceva despre ea în scrisorile către Bariț, timp de un an și mai bine. O va face din nou în 1845 (vezi scrisorile din acest an, infra), luînd o poziție net favorabilă episcopului.

³ N-a trecut! Maiorescu era în drum între Moldova și Oltenia, într-una din nesfîrșitele sale peregrinări cu slujba. În 17 august 1843 îi scrie lui Bariț, din București (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 267—268): „Eu eram să mă răped singur la Brașov [...] Acum timpul s-a scurtat și nu mai am cînd. Peste 4 zile o să plec la Craiova“.

⁴ Nădejdele celor din Țara Românească, respectiv ale „intelighenției“ de acolo, erau legate de o vizită a domnitorului Gheorghe Bibescu la Colegiul Sfintul Sava, în 4 iulie, cu ocazia înmînării premiilor pe anul școlar 1842—1843 (vizită amplu relatată în *Gazeta de Transilvania*, VI, 1843, nr. 56, p. 222—223; nr. 57, p. 226—227). Spirit cult și inteligent, Bibescu i-a uimit pe dascăli, oricum extrem de măgulii de această vizită, prin competența în problemele culturale și amănuntele pe care le știa despre literaturii români și dorințele lor. Se referă nominal la scriitori foarte tineri ca Boliac, Bolineanu, C.A. Rosetti, promițîndu-le ajutor. Vizita se arată a fi un avans promițător în sprijinul culturii, cu atît mai mult cu cît Bibescu acceptă în principiu ideea necesității unui teatru național, deziderat vechi al intelectualilor din Țara Românească.

⁵ Crainic expedia abonaților din țările române cel de al treilea volum din *Icoana Pămîntului*, a nepotului său defunct, Ioan Rusu.

⁶ Maiorescu n-a fost la Blaj (vezi nota 3).

⁷ Pasajul dintre ghilimele s-a publicat ca știre — *Dintre Tirnavi, 1 august* — în *Gazeta de Transilvania*, VI, 1843, nr. 69, p. 249.

Blaș, 17/29 dec. [1]843

Domnule și prietine!

De mult vei fi tot așteptînd, că ce de nu-ți mai răspund la cele mai de mult. Da iartă (sufletul meu), că nu-mi văz capul de atîtea săcă-turi și atîtea zoale, în care ne aflăm în toate zilele; că gîndesc că lăsînd pe poșta viitoare voi fi mai puțin cuprins și-ți voi putea scrie mai pre larg, dar în zădar, că tot mai multe și mai multe alte vin înainte; tocma și acum sînt 6 ceasuri seara și abia poci scrie 2—3 rînduri, venind numai acum de la episcopul, că mine am examen.

D[omnul] episcop mi-au scris ca să-mi specifici cu cît e datoriu pentru *Gazetă*, ca să plătească. Io plătisem, nu știu cît, în anii trecuți pentru dînsul, dar d-ta specifică-mi și aceea, măria-sa voiește ca să nu

mai aștepti în tot anul să-ți poftască *Gazeta*, ci le trimite numai tot mereu, și mie, contul. Măria [sa] pofteste ca să trimiți la contul său și pentru o societate de studenți români din Oradie, și bine ar fi adresa să li-o pui ungurește, ca să n-aibă împiedecări expediția într-aceste zile entuziastice pentru ungurime¹. Deci, pre anul viitoriu te poftesc să trimiți *Gazeta pro 1 sem.* la acești următori:

1 Episcopului; 1 r[everendissimo] Crainic; 1 r[everendissimo] Alutan, 1 r[everendissimo] Boer, 1 r[everendissimo] Barna, 1 ven. Seminario, 1 ven. Monast., 1 a r[everendissimo] Gr. Moldvai, 1 a r[everendissimo] Steph. Moldvai, în Sz. Péntek, 1 iuventuti val. studiosae M. Varadini și 1 pentru mine, în sumă 11 exempl[are].

Roagă pre d. Gött să nu-și uite a-mi trimite și album².

La cartea d[elui] Vasici³, carea de atuncea o am circulat prin diecez, se prenumără la mine: 1 Măr[ia] - Sa ep[iscop]ul; 1 d. Alutan; 1 d. Boer; 1 d. Raț; 1 Dem. Ladai; 1 Trifon Moroșan, proto[po]pul Reteagului și io, 4; în sumă: 10 ex.

La d. Crainic am plătit 48 f. C.M. și la șogorul d-tale 44 f. C.M., în sumă: 92 f. C.M., precum arată aclusele adeverințe în original. *Fratelui* d-tale i-am numărat la tirg: 1 laibăr de postav — 2 f. 24 cr. c.m.; 1 năframă de mătășă — 48 cr. c.m., și amină — 20 cr. c.m.; în sumă: 3 f. 32 cr. c.m., întru socoteala d-tale.

Încit pentru fundația lui Simul de la Arad nu avea nici o îndoială, că știu tenorul testamentului, și d-ta vei căpăta negreșit mai întii ajuto-rița din acel fund, precum exprese declarează; dar încă capitalele n-au sosit în minile noastre, nici mi se pare așa de mari să fie cum scrii d-ta, de 20.000 mii f.w., că pe cum se aude, era să pățască și ceva împiede-cări⁴. De Gaura⁵ n-avea frică; io niciodată nu m-am încrezut în proiec-tele d-lui, precum nici acum.

La noi tot rău, și de ce, de ce tot mai rău; n-am vreme să-ți mai scriu mai pre larg; de-ar sosi și al doilea examen, să mai ies din cuibul ăst de vespi că, zău, mi-am urit cu trebile ce nu mai înceată⁶. La vară sintem înțeleși, de vom mai fi în viață și în cinste, ca să venim amîndoi, cu d. Alutan, la Arpătac. Dar și pînă atunci să auzim de bine. Ce cuvînt din suflet, dar neauzit în Blaj!

Al d-tale mult prețuitoriu,

Cipariu mpr. /

[Adresa:] An den wohlgeboren Herrn *Georgius Baritz* Professor und der *Gazete Redacteur* zu Cronstadt D-lui *Georgie Bariț*, profesor și redactor la Brașov — Cronst[adt].

¹ În atmosfera de mîndrie națională din anii premergători revoluției de la 1848, tineretul român din școlile de la Oradea se adună într-un început de societate literară, asemănătoare Societății „Aurora” a studenților români de la Liceul academic piarist din Cluj. Studenții orădeni se adresează direct episcopului Lemeni de la Blaj, rugîndu-l să-i aboneze la foile românești din Brașov. Ceea ce episcopul și face, după cum reiese din această scrisoare. „Din cauza unor neînțelegeri pe chestii naționale”, „însocierea” literară orădeană de la 1843 n-a putut prinde viață (vezi *Vasile Vartolomei, Mărturiile culturale bihorene*, Cluj, 1944). Planul va fi reluat, de data aceasta cu succes, în 1850.

² Vezi în *Foaie pentru minte ...* (1843, nr. 18, p. 144) anunțul: „*Literatură*. Grăbim a înștiința cu multă bucurie cum că d. rector din Sighișoara, împreună cu alți trei domni profesori de acolo, stau gata a scoate la lumină o hartă mare de părete a M[arelui] prin-țipat Transilvaniei, în patru foi mari (folio), îndreptată și lucrată în trei limbi: nemțește, ungurește și românește. Harta aceasta atit de dorită se va tipări foarte regulat la Lipsca. Subscripția de prenumerație este numai 1 fiorin argint: se poate face și la redactorul G. Bariț. Cu alt prilej, mai pe larg”. Aceasta era „mapa” dorită de Cipariu.

³ *Macrobotica lui Vasici sau măiestria a lungi viața* (vezi despre ea informații masive în *George Bariț și contemporanii săi*, II, capitolul corespondenței lui Pavel Vasici) se va tipări la Brașov în două volume, în 1844—1845.

⁴ Despre fundația lui Nicolae Simu vom vorbi, cu un prilej mai potrivit, infra, scris. LIII, n. 9.

⁵ „Gaura” = Alexandru Gavra. De fapt, numele vechi de nobil român transil-vănean, al profesorului de la Arad era Gaura (vezi Ioan Chindriș și Kovács Ferenc, *George Bariț magyar levelezése*, p. 190). Neîncrederea lui Cipariu era justi-ficată (vezi supra, scris. XLV, n. 8).

⁶ Moment în care Cipariu nu mai este angajat în procesul lemenian, nici într-o partidă, nici în cealaltă. Va reveni în arenă, cu patimă, în 1845 (vezi scris. precedentă, n. 2).

XLVIII

Blaș, 1/13 iun. [1844

Domnule!

La 2 scrisori a d-tale, din 1 mai și 25 mai, am cinste a răspunde în următoarele:

1 Încit pentru banii prenumerației, după circularul meu de astăzi, mi-au plătit bani gata în cm.:

Ep[iscop]ul pro 1843 et 1844 a 8 f. = 16 f.	
Domnul Crainic pro 1 sem. (1)844 = 4 f. pofteste și pe [al] 2[-lea] sem.	
„ Alutan „ 1 sem. (1)844 = 4 f. „ „	
„ Boer „ 1 s. (1)844 = 4. f „ „	
„ Barna „ 1 s. (1)844 = 4 f. „ „	
Mănăstirea „ 1 s. (1)844 = 4 f. „ „	
Seminariul „ 1 et 2 s. (1)844 = 8 f.	
D. Grigorie Moldvai pro toto a[nno] (1)844 = 8 f.	
„ pro fratre „ (1)844 = 8 f.	
„ Ladai pro 1 sem. (1)844 = 4 f. pofteste și pe [al] 2[-lea] sem.	
„ Bărnuțiu 1 sem. (1)844 = 4 f. nu știu	
Și io, Cipar, pro toto an[n]o (1)844 = 8 f.	

În sumă: 76 f. C.M.

După care io d-lui Crainic numaidecît i-am trimis 71 f. 37 1/2 cr. spre răfuirea datoriei d-tale, precum arată aclusul *sub A.*, lingă acelea mai adăugînd încă 4 f. C.M. ce i-am dat fratelui d-tale și 48 cr. pentru

120 2 Maior¹. În sumă, am cheltuit pentru d-ta: 76 f. 25 1/2 cr. C.M., / de unde-mi mai rămii datoriu cu 25 cr. C.M., ce-i voi scoate din restul prenumerației pentru al 2-lea semestru, rugându-te, dar, ca la toți mai sus spețificai să le trimiți exemplare și pe al 2 [-lea] sem., ori au plătit înainte, ori nu. Numai de Bărnuiu nu știu, pentru că și pe 1 sem. banii numai prin Moldvai mi s-au trimis, la care se abonase. Lui Moldvai i-am făcut cunoscută dorirea d-tale pentru abonații săi. Vom vedea ce va răspunde. Deocamdată, precum ai văzut, au plătit numai pentru sine și frate-său de la Pintic, dar pre tot anul odată. Ladai încă mi-au plătit precum vezi și precum și mai de multe ori mi s-au fost declarat. Măria-Sa d. ep[iscop] mi-au plătit încă în aprilie pe (1)841—44, adecă pe 4 ani, din care suma pe (1)841 et (1)842 au rămas la mine, pentru că i-am fost plătit io dumitale pe atunci, iar pe (1)843—4 i-am însemnat d-tale în lista de mai sus. Deci, de mai ai d-ta și altă pretensie la ep[iscop]ul, pe alți ani, scrie-mi și numaidecît te vei excontenta. Seminariul plăti pe tot anul înainte, încă fiind R[ă]șiu rector. Mai rămîn, dar, pe semestrul viitoriu, neplățiți 24 f. C.M., de la Crainic, Alutan, Boer, Barna, mănăstire și Ladai, însă care în orice ceas vei pofti, vor și plăti. Poate că numai blăjenii îți plătesc pe la sfîrșitul semestrului. Io pre abonați nu i-am strins să plătească pe la început, ca nu vreun scump să se dezguste a se abona. Și, dealmintrilea, banii de aici vă sint totdeauna fără primejdie și, la lipsă, îi puteți trage cînd voiți. Te rog și pentru mine să ostenești a scrie d-lui Maiorescu, sau a-i spune cu gura, de va veni acolo pre vacație, ca să plătească la d-ta / pentru mine 9 f. 20 cr. C.M., carii i-am dat fratelui său, și mă înștiințază.

120° Cu țărenii mi-au încetat toată corespondința, afară de [cea] cu d. Romanov, și mai nainte numai cu d. Maiorescul avîndu-o mai de-a rîndul, deși cam răruță.

La Brașov, cum zisei, nu știu veni-voi au ba, că d. Alutan stă tare să mergem la Mehădia. Vom vedea. La Sibiu am fost pe la tîrgul din mai, dar cartea asupra neuniților încă nu sosisă acolo. Mine, mergînd Manfy, o voi lăsa să mi-o aducă².

Șincai³ încă nu mi-au sosit de la Sibiu, unde se află. Io mă mirai și nu mă putui mira destul, cum d. Aron au îndrăznit a lăuda în publicul mare drama lui Gavra⁴, care acum ne-o țipă pe cap veri nu veri. Cuprinsul ei, în extract destul de pre larg, îl am amină, după care n-am nici o bună nădejde ce folos vor putea aduce literaturii rom[âne] acelea 16 coale, de nu mai multe. La toate, vom vedea. Io am lăsat să-mi trimită un Șincai și din Moldova⁵, care-l aștept în zilele acestea din Sibiu. Căci, pînă vom ceti de la d. Gavra măcar numai tomul 1-lea, mă tem că nu mă vor mai durea măselele⁶.

2 De fundația lui Sim⁷ încă tot nu mai am nici-o veste noaă. La Consistoriu n-au mai sosit răspunsul senatului de la Arad și sint curios cum va ieși lucrul. Se vede treaba că nu se prea grăbesc a răspunde, pentru că la unele puncturi poate că nici le-ar fi ușor așa tare. Vom mai aștepta puțin ca să nu stîrnim prepus, apoi vom ră[n]noi pofta cu toată cuviința cătră același preacinstit senat. Din parte-mi n-am frică că se va năduși fundația, numai aș dori și io ca să nu se tîmînde așa lung⁸.

De fundația lui Ramonțai poți să pomenesti în *Gazetă*, pentru că, după a mea părere, fundatorul nu se va *supăra*, iar carii ar sta să se supere, cale bună⁹.

3 Despre d-ta, cum că pseudo-liberaliștii noștri nu sint prea mulțamiți, am auzit, dar alt nimic mai mult¹⁰. Era nu de mult tocma vorbă că Pop Joji vrea să-ți trimită predica ce o zise la zioa Împăratului, ca să o tipărești în *Foaie*, dar din ce pricină nu au trimis-o sau de au trimis-o di ce nu o ai tipărit, nu știu¹¹. Se auzea că, întorcîndu-o pre lătinie, vrea să o trimită și la Împăratul! Dar acestea tot numai sunete a căror adevăr io nu le știu, dar nici mă bat așa mult după ele. De sinod nu știu ce va să fie, n-avem nici o știre¹².

Fratele d-tale au fost în astă-vară ceva bolnav, de unde are și ceva cont, nu mare, la potică și era să se ducă acasă, dar n-au avut prilej. De e drept ce mi-au povestit, bărbatul lui Lili nu e prea plecat la învățătură. Pentru fratele dv-ră de la Cluj, ce-i litograf¹³, cum spun, să roagă să faci bine a-i trimite ceva ajutoriu de haine, de care prin aceasta te înștiințez. Pentru mama d-tale nu au sosit nimic în mîna mea. Un expres, înainte de 2 săptămîni, au întreat pentru cele făgăduite, și i-am răspuns că primindu-le numaidecît le voi trimite prin Turda.

De Klein¹⁴, că încă tot nu ți-l trimisei, nu te *supăra*, că precumu-ți pomenisem, extracturile ce le gătisem le perdui și nu le mai aflui, iar ca de nou să mă apuc, încă nu-mi găsiu răgaz. Dar nici e prea tîrziu, că Gavra încă nu se prea grăbește cu ediția aceluiași.

Puteam să-ți trimit scrisoarea încă ieri, prin Manfy¹⁵, la Sibiu și așa pe luni să o capeți, dar poștia de la Sibiu mi se pare că e mișelută, nu numai într-altele, dar și în expeduirea scrisorilor.

Cetit-ai articolul din *Hiradó* no. 47 tocma pe fața dintii, supt titula: *Salvus conductus*? Ce mișelie! Apoi să te miri că nu-ți merg foile regulat. Socotesc că și d-tale-ți va fi de folos ce vei afla într-acel articol. Unde-i virtutea nemțască?

Și cu acestea închiind, rămii cu toată dragostea prietinescă și cinstire, al d-lor voastre amîndurora prea plecat,

Cipariu mpr. / 121°

¹ Două exemplare din *Istoria pentru inceputul românilor în Dachia* a lui Petru Maior, ediția 1812, care după un anunț din *Gazeta de Transilvania* (V, 1842, nr. 6, p. 48) se găsea de vînzare la Blaj cu 24 de crăițari bucata (vezi scris. XXXV, n. 10).

² „Cartea asupra neuniților“ = lucrarea lui Joseph Trausch, *Bemerkungen über die vom Siebenbürgischen Bischof Herrn Bazilius Moga im Jahre 1837 zu Hermannstadt versammelten Landesstaenden unterlegte Bitschrift von —*, Brașov, 1844 (vezi și scris. LXXVI, n. 4). Cartea combate petiția lui Vasile Moga din 1837, către Dieta Transilvaniei, pentru drepturile neuniților din Fundus Regius.

³ Drama lui Gavra, *Monumentul Șincai - Clainian* ...

⁴ Sub titlul *Înștiințare dorită*, Teodor Aron, „a cărților românești tenzor“ la Buda, anunță în *Foaie pentru minte* ... (1843, nr. 52, p. 409) apariția iminentă a primei „sarcini“ din *Hronica* lui Șincai în ediția lui Gavra, „însoțită de o compoziție dramatică întru pomenirea vestiților istoriografi Șincai și S. Clain de d. Alexandru Gavra, editorul numitei hronice, țasută“. Teodor Aron, prieten al lui Gavra, se străduiește să-i împace pe cititori cu ideea imixtiunii *Monumentului* ... lui Gavra în ediția *Cronicii* șincaiene: „Opera dramatică, întocmită de a se putea în teatru produce, peste aceea că întipărește

în inima românului idealul zelului național, carele numai în Șincai și Clain se poate personifica, cuprinde și tonul conversației a veacului nostru ș.a. Iară *Hronica* lui Șincai și *Istoria* lui Clain cine nu le dorește? Viitoriul din trecut se prefacă, iar trecutul numai din istorie îl putem cunoaște. De putem avea ceva nădejde în viitor, să deschidem *istoria*. Este singurul elogiu adus *Monumentului Șincai-Clainian* ... din câte se cunosc.

⁵ În 1843, la Iași, arhimandritul maramureșean Gherman Vida editase un prim volum din *Cronica* lui Șincai.

⁶ Acest prin volum din 1844 e tot ce va da Gavra din *Cronica* lui Șincai.

⁷ Vezi scris. LIII, n. 9.

⁸ Testamentul lui Simu se va putea publica abia în 1846: *Copie după testamentul lui Nicolae Simu*, în *Foaie pentru minte* ..., 1846, nr. 5, p. 37—39 (vezi *Ibid.*)

⁹ Testamentul lui Simion Ramonțai se va publica și mai târziu: *Testamentul fericitului doctor de medicină Simeone Ramonțai*, în *Foaie pentru minte* ..., 1852, nr. 15—16, p. 57—64. Tergiversarea reglementării fundațiilor și testamentelor se datora poftelor și intențiilor private legate de aceste sume imense, care rămăneau în „grija” unui capitol format din oameni prea îndemnați la foloase personale. E cazul din 1851—1852, când toți capitularii Blajului și-au trimis la studii cite un nepot — de obicei înstărit — din bursa Ramonțai, dedicată celor mai săraci învățăcei.

¹⁰ „Liberaliștii”, adică Bărnăuțiu și partida reformistă de la Blaj aveau toate motivele să nu fie prea mulțumiți de Barit, care evita cu minuțiozitate să le dea și cel mai mic sprijin prin gazetele sale.

¹¹ Nu se va tipări o astfel de „predică” a profesorului Iosif Pop.

¹² La Blaj, cei din partida lui Bărnăuțiu forțau lucrurile pentru obținerea dreptului de a ține sinod diecezan. Nu se va obține, proximal „sinod” fiind marea Adunare de pe Cimpia Libertății din Blaj, la 3/15 mai 1848.

¹³ Octav Barit.

¹⁴ Promisiunea mai veche a lui Cipariu, de a-i trimite lui Barit extrase copiate din scrierile lui Samuil Micu, ce se păstrau la Blaj (vezi scris. XXXVI, n. 14).

¹⁵ Ștefan Manfy, notarul Consistoriului greco-catolic din Blaj.

XLIX

Domnule și prietine!

Blaj, 2/14 iul. [1]844

Din scrisoarea d-tale cea mai din urmă — care însă io în minutul acesta nu o poci afla — pre citu-mi aduc aminte, mi se pare că nu mi-ai cetit cu destulă băgare de seamă scrisoarea din 1/13 iun. a.c. ¹, în carea pre lingă cvietanție pentru banii ce i-am plătit la d. Crainic, ți-am fost trimis și socoteală pentru 1 [-ul] și 2^{lea} sem[estru], cit adecă ai de a mai primi de la mine și la citi să trimiți exemplarele. Dar nu mă mir, după impresurările ce le vei fi avind în deosebitele slujbe cu carele ești însărcinat. (Am aflat scrisoarea din 15 iun. a.c.)

D-ta zici că pe sem. II vei să trimiți 8 exemplare. Io zic: să trimiți la Blaj 10, adecă:

1 episcopului (au plătit pe tot anul și pre cei trecuți) ;		
1 Seminariului	”	”
1 Mănăstirii	”	”
1 d-lui Crainic	”	pe 1 semestru
1 ” Alutan	”	” 1 sem.
1 ” Boer	”	” 1 sem.
1 ” Barna	”	” 1 sem.
1 ” Moldvai	”	pe tot anul
1 ” Ladai	”	pe 1 sem.
1 mie	”	pe tot anul

Suma: 10 exemplare, dintre care 4 sînt plătite și pe [al] 2-lea / semestru, iar altele 6^{să} sînt de a se plăti, de unde mai ai de a primi încă 24 f. C.M., precum am însemnat în scrisoarea mai sus pomenită, împreună cu alte detalieri, mai pre larg. Dar afară de Blaj mai ai a trimite încă: 1 exempl. d-lui Stephan Moldvai la Pintic, pentru care d[omnu] Gr. Moldvai au plătit asemenea pre tot anul, precum [am arătat] ² tot acolo. Și acestea îndrăznii a ți le înșira de nou, ca să nu se întimple vreo sminteală în trimitere, fără de voia noastră.

Păr[intele] Harza ³ și canceliștii de la Oșorhei ⁴ plătit-au, n-au plătit, nu știu, d[omnu] Moldvai pre carele-l înștiințasem despre aceste, precum ți-am scris, nici mie nu mi-au răspuns nimic, și precum se vede, nici d-tale. Trimis-ai tinerilor orăzeni ⁵ *Gazeta* pe anul acesta au nu? Scrie-mi ca, de le vei fi trimis, să scoț banii de la ep[iscop]ul.

„În cit pentru timpul de pre aicea, deși s-au simțit ceva secetă, dar sămănăturile, cu toate aceste, sînt în foarte bună stare și făgăduiesc o roadă de frunte și mai ales viile, căroră pînă acuma le-am îmblat tot după pofta muncitorului, întru atita cit, după cum se arată strugurii de mari, de mulți și de frumoși, ostenelele lui, vrînd și D-zeu, nu-i vor rămînea înzădarnice” ⁶. Puteți dară fără frică a vă găti pentru cules, și de nu v-ar fi preste mîină, careva din d-voastră să vă aflați pre atunci aicea ca să vă puteți face cumpărarea după plac. Io nu voi uita a vă mai înștiința într-acest obiect / și mai încolo. Deosebi vă poci asecura că strugurii alocurea acum sînt așa de mari, cum era acum anul la cules. Și apoi se zice pe aicea cum că cînd poți înăcri fisaica pe la S. Petru cu agriși de strugur, atunci e nădejde de vin bun. Mere încă sînt, dar prune și alte poame, nimica.

La Mehadia încă nu am plecat, dar nici nu știu merge-voi ori ba ⁷. De voi merge, vei primi de acolo scrisoare de la mine, iar de nu, în august voi merge la Sibiu, ce știi, poate și pînă la Brașov.

„Cu durere cetim nenorocirile așa dese ce vi se întîmplă prin foc, carele și pre aici, deși nu așa dese, dar tot se întîmplă, precum acum de curînd la Mănărade, la Țapul. La Bia înainte de vreo 2 săptămîni, lovind trăznetul într-o casă a unui nobil avut, toată averea împreună cu a vreo 3—4 gazde o au întors în cenușă. Ieri, aici în Blaj, înaintea de a începe ploaia, asemenea prin hornul unii căsi, carele l-au zdrobit, lovind, au omorît o slujnică ce era în tindă gătind de mîncare și legăind un prunc, dar precum adeseori s-au adevărit bizareria acestui fenomen, nevătămînd nici cu cit pruncul pre carele omorîta-l legăna. Din norocire altă pagubă încă n-au mai pricinuit” ⁸.

După care rămii cu toată cinstirea, al d-tale prea plecat,

Cipariu m.pr.

P.S. Cele trase cu roșul supt semnul obicinuit ți le puteți și publica ⁹.

[Adresa:] Herrn Professor Georg Baritz wohlgeboren. Cronstadt.

¹ Scrisoarea precedentă.

² Omis de Cipariu.

³ Teodor Harșa.

⁴ Canceliștilor români practicanți la Tabla Regia — Curtea de Apel a Transilvaniei — din Tîrgu-Mureș. Absolvenți ai Facultății juridice de la Liceul academic piarist din Cluj, aceștia efectuau un stagiul de un an de zile la Tîrgu-Mureș, după care primeau diploma de „jurist absolut de Transilvania“.

⁵ Tinerii școlari români din Oradea, care proiectau organizarea unei societăți literare (vezi scris. XLVII, n. 1).

⁶ Pasajul dintre ghilimele („“) s-a publicat sub formă de știre — *Dintre Târnavi*, 2/14 iulie — în *Gazeta de Transilvania*, VII, 1844, nr. 58, p. 230 (în combinație cu pasajul infra, de la nota 8; vezi și P.S.-ul scrisorii).

⁷ Intenționind să meargă mai întâi la băile de la Vilcele, Cipariu se răzgîndește, vizitînd — la dorința lui Constantin Alutan — băile de la Mehadia (vezi scris. anterioară).

⁸ Pasajul dintre ghilimele, publicat ca știre de Bariț (vezi nota 6 și P.S.-ul scrisorii).

⁹ Vezi notele 6 și 8: aceste pasaje sînt indicate de Cipariu cu roșu și precedate de semnul †, recomandîndu-i-le lui Bariț spre publicare.

L

[Blaj, 15 august 1844]¹

Domnule Bariț!

Iată aci-ți trimit ceva lucru nou. D-ta să nu mă rizi că am putut afla chef la astfeli de cuprinderi. Între romanțele franțoești cele mai nouă, n-am aflat proză așa poetică. Aici mi se pare că numai metru lipsește ca să o poți număra între baladele Apusului, care singure mi se par a se apropia de fantasia înaltă, dar limpezită, a Orientului.

De vei pofti, io-ți voi întoarce cît de multe bucăți din această novelă. Pagubă că n-avem public carele să o voiască a o ceti sau a o cumpăra întreagă. Io, adevărat, nu m-aș uri a o traduce. Cu poștia viitoare-ți voi puriza mai multe capete și ți le voi trimite².

Pre foaia alăturată am adaus o mică notiție a novelii aceștia, pe gicite, căci încă numai *Prologul* și 5 capete dintii sînt ieșite. *Notiția* încă să o tipărești împreună cu *Prologul*³.

Fii bun și îndreptează și aceste greșele mai mari, ce am aflat la *Disertația* mea din *Foaie* no. 31⁴; precum urmează:

Îndreptează:

Foaie no. 31 faț. 242, col. 1, rînd 14, *ni se pare*, în loc de *ni se care*; faț. 243, col. 1, rînd 15, *de subt b*) în loc de *de suct vre*.

Gr. Moldvai [zice] că la frate-său la Pintic⁵ nu ai trimis gazetele în semestrul 2-lea, ar vrea să știe pentru ce?

Și sînt al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr.

Blaj, în zioa de Sîntă Mărie
Ieri au bătut la noi ghiața, astăzi avem cătane. /

118°

„OVREIUL NEADORMIT

de
Eugenie Siu

Notiție

Lumea așteptînd cu neastîmpăr această novelă din peana unuia din cei mai străluciți corifei a literaturii beletristice franțoești, autorului *Matildei* și a *Misteriilor Parisului*, nici publicul românesc nu va fi, socotim, cu neplăcere a i se împărtăși, dacă nu întreagă, măcar o parte, și deocamdată *Prologul* aceia, împărtășindu-i-se, înainte de ce a o putea avea pînă acum într-altă limbă, decît numai în cea originală franțoească.

Argumentul ei, precît se poate pricepe din titlă-i, se pare a / se răzima pre acea tradiție populare încă din veacul de mijloc, după care odinioară se credea cum că Isus Hristos, trecînd cu crucea pre umăr pre dinaintea căsii unui ovrei din Ierusalim, anume *Ahasverus*, și vrînd a se odihni puținel înainte ușii lui, dar nesuferind ovreiu, l-au blăstemat zicînd: « Tu să nu te odihnești, îmblînd toată lumea pînă la venirea mea ». De-atuncea, se zice că ovreiu acestă pînă astăzi tot îmblă, fără de a-și afla odihnă, și nu mai moare. De unde franțozii-l numesc *Le juif errant*, precum și în novela aceasta, nemții *Der ewige Jude*, iar noi i-am zis *Ovreiu neadormit*⁶.

Prolog.

(Amîndoaă lumile) “

C. / 119°

¹ Datată la sfîrșit: „Blaj, în zioa de Sîntă Mărie, adică 15 august.

² Un remarcabil eveniment literar al vremii: traducerea de către Cipariu a unei bune părți din romanul lui Eugène de Sue, *Evreul neadormit* (publicat în *Foaie pentru minte* ..., 1845, nr. 2, p. 13—16; nr. 3, p. 19—24; nr. 4, p. 29—32; nr. 5, p. 35—37; nr. 6, p. 46—48; nr. 7, p. 53—55). Apropierea de romanul lui Sue se consideră o dovadă în plus a gustului pentru literatura romantică, surprins nu odată la filologul blăjean (vezi Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, București, 1972, p. 598—601).

³ *Notiția* este o prezentare a *Evreului neadormit* (vezi nota 1) și s-a publicat, înaintea traducerii propriu-zise, în *Foaie pentru minte* ..., 1844, nr. 36, p. 286—288 (vezi infra, n. 6). S-a tipărit împreună cu *Prologul*.

⁴ „Disertația“ lui Cipariu: *Însemnări filologice cu privire la cele din nr. 27 a Foi. Domnule redactor!* (din *Foaie pentru minte* ..., 1844, nr. 31, p. 241—245). Pornind de la articolul lui Nicolae Tincu Velia, *Nește întrebări gramaticale*, din *Foaie pentru minte* ..., 1844, nr. 27, p. 209—210, Cipariu făcuse o suită de observații cu privire la declinări și ortografie. Semnat: „Mult prețuitoriu cunoscut“. Bariț a făcut îndreptările cerute în *Foaie pentru minte* ..., nr. 36, p. 288.

⁵ Protopopul Ștefan Moldovan.

⁶ Vezi nota 3.

Domnule și prietine!

Apropiindu-se Anul nou, spre întîmpinarea greșelelor ce adeseori se întîmplă cu trimiterea *Gazetei*, dacă comisia se face prea tîrziu, numai-decît, după priimirea n[umărului] cu înștiințarea de prenumerație¹, am circulat pe la abonații foilor d-tale, poftindu-i ca în scris, după obicei, să-și declăreze voia de a le voi sau a nu le voi pre anul viitoriu; a căruia rezultat e următoriu, adecă s-au abonat:

1 Măria-Sa d. ep[iscop]ul (după declarația adeseori repetită cum că pentru totdeauna se abonează și io să am grije de a face comisie, și cînd va trebui, de a scoate plata);

- 1 d. Crainic;
- 1 d. Alutan;
- 1 d. Boer;
- 1 d. Barna;
- 1 Mănăstirea;
- 1 Seminariul;
- 1 d. Ladai;
- 1 io

Suma 9 exemplare

De d. Göte [sic] mă rog prin d-ta să nu uite a-mi trimite prețioasele sale foi nemțești, orișicum, de nu gratis, și pe bani, că sint vrednice².

Fratele Moldvai acum n-au vrut să se aboneze la mine, poate se va abona la d-ta deosebi au poate că nu se va abona defel pentru că, io nu știu, adevărat, dar socotesc pentru că nu ai trimis la frate-său în vreme foile pe al 2^{lea} sem., nici lui Harzsa, nici la canceliști. Și așa poate, că te-ai greșit puind pre proto[popul], frate-său, între colectori.

224 Precum ți-am fost scris, la 2 sept. Moldvai venind / de-acasă, mi-au dat banii pentru Harzsa și canceliști pre anul întreg, ca să le trimiți gazetele, dar fiindcă d-ta au nu le-ai trimis de feli, cum mi-au scris Moldvai, au foarte tîrziu, așa, Moldvai au poftit banii înapoi, dar io i-am răspuns că io te-am înștiințat despre bani și așa nu poci să dau înapoi pînă ce voi lua răspuns de la d-ta, că trimisu-le-ai gazete ori nu; de care te și rog. Din această pricină, poate și pentru cele atinse în gazete despre mizerabilele învrăjbiri de aici, în urma corespondentului dintre Tîrnăvi³, poate că s-au mîhnit cevași, și așa, nu se va mai abona. Numele, dar, a 9 abonați ți le trimit din vreme, ca să nu se întîrzie, iar socoteala noastră numai cu poșta viitoare, căci un consistoriu uricios⁴, fără veste, de astăzi, împreună cu școala, mi-au mîncat răgazul de a scrie pentru toate cite — și vai, multe am! — care le gătisem să vi le trimit astăzi, dar, așa, va trebui să rămie pe miercuri, împreună cu 3 capete din *Evreul neadormit*⁵ și un răspuns la ale d-lui Velia, despre care, mai pre larg. *Macrovioticile* (pagubă că au tipărit d. Göte *Macroviotica* așa urit; aceea nu-i va face cinste, dar mă rog să rămie între noi⁶) le-am priimit ieri

de la Talmaier prin Schmidt, la care acesta au plătit 1 sfanț, și io la aducătoriu, aici, altul. Dar în pachet aflai numai 34 de exemplare, pentru mine și Moldvai, afară de pachetul adresat tatălui d-tale, și Moldvai zice că el singur au prenumerat pe 34 cu numărul și numele prenumeraților, și așa, toate le poștește pentru sine. Scrie, dar, d-lui autor ca să binevoiască dar și pentru ai miei a trimite exemplarele poftite, și-mi scrieți unde să depui banii de prenumerație /.

124^v

Și dealmintrilea mulțamesc de făgăduință, care o voi primi cu mulțămită, deși acum mai de un an de zile nu beau tutun, dar de stă pe lingă condiția arătată, ca să nu mă tînuiesc în cele rari și puține ce vă trimit cînd și cînd, atunci nu primesc condiționata făgăduință, pentru că nu mă leg a primi nici condiția. Pricinile di ce nu, nu am lipsă de a le înșira, cînd se află cuprinse destul de chiar și ale mele în cele ce cetirăm în *Satelit* n° 91 și următoare⁷.

„O întîmplare tristă ni se făcu astăzi cunoscută, despre răpăusarea în Domnul a prea vrednicului bărbat român, rar între mulți, d. doctor de medicină Simeon Ramonțai — a căruia nume va rămînea vecinic, nu numai pentru români, dar pentru toți fiii patriei aceștia, — întîmplată în Viena la 7 dec. sau 25 noiemv. după calendariul vechi. Care, pînă la alte mai de aproape înștiințări, vă rog să binevoiți a o aduce în cunoștința publicului. Fie-i țărîna ușoară!

După vreo citeva săptămîni geroase seci, iarăși s-au întors o temperatură așa de lină, fără de a fi călduroasă, cît încă ne socotim a fi tot în toamnă. Semănăturile încă, ce se păreau a pătîmi de acel ger sec, s-au îmbrăcat într-o verdeață rizătoare și, mulțămită cerului, nimic n-au pătit⁸.

Afară de aceste știri epitafico-hronice, te-aș putea și cu alte mai multe locale face cunoscut, dar mi-ar trebui coale întregi. Deci, fie-ți destul pre scurt a ști că trei canonici, în numele, dar fără știrea Capitului admonăluiră pe ep[iscop]ul să sloboadă Cutul *intra quindenam*⁹; cum că unii protopopi au trimis o protestație la Crainic ca, cu ai săi, să se opui de ar veni vreo poruncă mai înaltă de-a scoate pre profesori¹⁰; cum că rectorul de-acum în tot chipul vrea să scoată pe Ladai din prefectură, dar nu vrea să dea pîra în scris¹¹; cum că clericii și asupra acestui rector foarte strigă și cite în lume vorbesc, pr[imer] că l-au aflat noaptea în vigan pe uliță, fiind încă fizicii afară; cum că cu nepoată-sa are făcut contract îndătoritoriu să o ție; altă noătate ce face ris public este adevărata veste că nepoata lui Crainic, cununată duminică înainte de Rusalii, la 6 luni au puiat pe la 8 noiemvrie în Veștem, unde-i măritată preoteasă după un cleric de cei țipați¹² etc., etc.

Și cu acestea sluga,

Cipariu mpr. / 125

¹ „Înștiințarea“ Prenumeratie pre anul 1845 la *Gazeta de Transilvania și Foaie pentru minte, inimă și literatură* s-a publicat mai întîi în *Gazeta de Transilvania*, 1844; nr. 99, p. 396, repetindu-se apoi număr de număr pînă la sfîrșitul anului.

² *Siebenbürger Wochenblatt* și foaia literară a acesteia *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde*, scese de Johann Gött la Brașov.

³ În *Gazeta de Transilvania*, VII, 1844, nr. 84, p. 332, apare corespondența *Dintre Târnavi*, 3/15 oct., fragmentul unei scrisori pierdute a lui Timotei Cipariu. Aici se face aluzie la „mizerabilele învrăjbi”, dar într-o formă alegorică: țărani s-au grăbit să culeagă strugurii „de frica vînturile cu mplite, ce răsturna vițele la pămînt cu totul”.

⁴ Adică o *adunare* oarecum a Consistoriului din Blaj.

⁵ Vezi scris. precedentă, n. 2.

⁶ Ceea ce am rînduit în această paranteză, e de fapt o notă a lui Cipariu de la subsolul scrisorii. Am așezat-o aici pentru cursivitatea textului.

⁷ *Satellit des Siebenbürger Wochenblatts*, supliment al ziarului lui Gött.

⁸ Pasajul dintre ghilimele a fost tăiat de Bariț din scrierea de la B.A.R., ms. rom. 994, f. 125r și dus la tipografie, ca să se culeagă după el relatarea *Dintre Târnavi*, 8 dec. v. (vezi *Gazeta de Transilvania*, VII, 1844, nr. 102, p. 406). Am reprodus în întregime relatarea — care nu ne putem da seama în ce măsură suferă de intervenția lui Bariț! — pentru a întregi scrisoarea. Profitînd de știrea morții lui Ramonțai, Bariț adaugă următoarea notă de subsol: „Pre cît știm din izvoare sigure, răposatul doctor de medicină au lăsat un legat ca de 40 mii fiorini argint, ca fundație pentru tineri învățători români. Dispoziția ce era a se face cu acea sumă frumoasă, poate fi că o vcm cunoaște mai apoi.

Apropos cu fundația! Răposatul oficial Simul din Arad încă au lăsat cîteva mii, ca legat, de-a dreptul în interesul literaturii române, dar asupra acestuia se păstrează pînă acum tăcere, nu știm în ce scop. Red.“ Vezi și scris. XLVIII, incl. notele 8—9.

⁹ „Între cinsprezece”.

¹⁰ Vezi despre acțiunea protopopilor în favoarea profesorilor și studenților de la Blaj, în scrisorile din februarie — mai 1845, infra, incl. notele.

¹¹ Noul rector, în locul lui Vasile Rațiu, înălțurat spre sfîrșitul anului 1844, era Ioan Earna (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Rusu, nr. XIX, n. 10). Cel persecutat este Augustin Ladai, profesorul despre care Cipariu are păreri foarte bune.

¹² Era soția lui Anton Veștemian, unul dintre cei 39 de studenți eliminați. Acest „țipat” va ajunge, peste două decenii, canonic la Blaj, alături de Cipariu.

LII

Domnule și prietine!

Blaj, 22. [1]844

Iacă-ți bine aci închis *Evreul neadormit*¹, cam tîrziu, dar spui drept că pe lingă alte împiedecări, precum școala, scrierea manualului² ș.a., așa cît nici îmi rămase răgaz destul de a-l copia întreg, precum vei vedea, ci vreo cîteva foi le trimiț din impur, dar rāvăzute cu socoteală. Mai aveam și îndoială de e cu cale a-l slobozi întors după metoda ce l-am luat. D-ta, cetînd, vei pricepe că, traducînd, am urmat principul de a primi din dialectele romane cuvinte simple și compuse, sau de tot nouă sau în compuneri și însemnări nouă, dacă sînt de origine latină și se potrivesc cu geniul limbii noastre. Vremea au venit ca să pășim mai tare, la care nu numai streinii, dar și sărăcia limbii noastre, din zi în zi mai simțită, ne silește. De te vor ierta stările, ceteste înainte de a le da în mina fățariului, de nu, cum vei socoti. Numai după ce le vei ceti să-mi scrii de mai vrei continuarea, și după metoda acesta sau altul.

Răspunsul la a lui Velia mă tem că va rămînea împulșit.

Alte nu poci să mai adaug, neavînd vreme, numai că vă poftesc un an nou fericit, pentru care mă apromit cu mai multe a vă șerbi ca pînă acum, dar pozitive nu voi mai precuniza, ca să nu rămii în urmă

de minciună. Dar atîta vă apromit, că cu cît mai în grabă voi / scrie despre multe care tot le-am lăsat pînă la trimiterea *Evreului*, dar văz că acum nu mai poci întîrzia cu acesta, ca să vă poată sosi pe Anul nou, cum mi-am propus. Pentru aceea, celelalte pentru altă dată.

Rămîind cu obicinuita reverință, sint al d-voastre prea plecat,

Cipariu mp / 126^v

¹ Vezi scris. L, n. 2.

² Credem că Cipariu lucra încă de pe atunci la *Compendiu de gramateca limbii române*, care se va tipări, în prima ediție, la Blaj în 1855.

LIII

Blaș, 19/31 ian. [1]845

Domnule și frate!

Pentru ca să nu tot întîrziu lăsînd de azi pînă mine, mă simț îndătorat a-ți răspunde cu aceasta la unele, cîte voi putea, din scrisorile d-tale de mai nainte. Și, ca să încep tocma de la *mine*, mulțămesc că mi-ai cunoscut stîmpărămîntul, cît nu te-ai îndoit a-mi împărtăși opinia literaților noștri despre mine fără cruțare și fără de a te teme că mă voi supăra. Și de ce, rogu-te, să mă supăr? De presupunerea lor că aș fi așa și așa de procopsit? De astfel de presupuneri nime nu se supără, și cînd sînt nu destul de întemeiate, nici cei mai modești ca mine. Iar încît mă muștră că n-am lucrat pînă acum nimic pentru folosul public, poate că au drept. Și apoi n-am de ce să mă supăr pre d-lor, cînd mai bine ar trebui să mă supăr pe mine, ca pre singur pricina, de [nu] am putut lucra mai mult decît am lucrat. Pentru toată întîmplarea, numai atunci m-aș putea supăra pe cineva, cînd sau ar pofti cineva mai mult de la mine decît mă cunosc că poci, sau ... Dar, destul, numai atîta mai adăugînd că mă voi sili d-aci nainte cît voi putea; cît nu, va ierta și publicul și d-lor, de vor voi.

După *mine*, vii minteni d-ta, pentru carele de astă dată numai atîta însemnez că-mi pare rău că, precum văz, înzădar te-ai ostenit și cheltuit pînă la București, cînd, în loc de a dobîndi mai mult, încă și cel puțin favor încă-l pierduși; și aceasta pentru numai o figură reto-rească a corespondentului din n[umă]rul pomenit!¹ Că altă pricină nu aflu în tot numărul, afară de țigăniile Rucăreanului², de care ade-vărat că aș dori să-ți văz foile curate, cînd, pre cei ce-i interesează atît de mult țiganii, cît li se pare ca un dar nespuse al providenței, cînd s-ar slobozi românii să se căsătorească cu țiganii (nu e mirare, dacă așa puțin greșoși îi aflăm de cătră aceștia, cum se știe), au gazetele lor. Acolo-și dezbată simpatiile și interesurile țigănești, și nu se mai arete și pre aici atît cu murdării de acolo, cît și cu acea maculă că numai la ei mai domnește sclavismul în Europa, de se poate socoti parte Europei țara în carea omul e dobitoc! Altă pricină nu aflu di ce să-ți fie tras puținelul subsidiu, de nu cumva nu i-am părut curînd rău că ți l-au

făgăduit sau numai din politică au tactică și l-au făgăduit, cu gând ca cu întâiul prilej să și-l tragă înapoi. Negreșit că nu și-au socotit foile mai mult decât pre cele din Principate, care azi răsar, mine apun sau, de trăiesc mai mult, nu trăiesc ci numai lingoresc. Dar s-au înșelat, că a d-tale foi se scriu în Austria sau părțile Ungariei, nu supt cenzura de la Petersburg³; și după cursul lucrurilor în patria noastră, deșteptându-se interesul publicului și slobozându-se răsuflarea, este / ne-ndoit că totdeauna se vor afla atîta români cît să nu cază această singură foaie, ce adevărat națională pentru toată românimea se poate numi. Și oare nu ar folosi să ne înțelegem la vară într-acest punct de un mijloc mai sigur spre susținerea acestor foi? Bunămite cum au făcut ep[iscop]ii Ungariei cu sfîrșitul dietii de ast-toamnă⁴, cînd s-au însoțit a susținea pe *Nemzeti Ujság*⁵ și *Religio nevelés*⁶, ca organele clerului catolic din Ungaria și Ardeal, politice și religioase, contribuind fieștecare ep[iscop] și Capitul o sumă de bani pe tot anul în 4 ani următori; la care și ep[iscop]ul nostru cu Capitulul fiind provocați, ep[iscop]ul s-au obligat la 150 f. iar Capitulul la 95 fl[ori]ni pe tot anul, în 4 ani. N-ar fi bine a urma acest exemplu? Numai cît, în acest interes național, nu știu cît am fi de generoși. Vom grai la vară la Brașov, de va fi ceva din lucru ce am grai cu d. Eliad.

Ă propos! B[oliac] e om slab, că mi-au arătat scrisoarea la tot omul, într-un înțelesul său. Io i-am scris pretinește, dar provocat și numai în termeni așa de generari, încîtu-mi aduc aminte, cît nimica spre necinstea d-lui Eliad nu se poate deduce dintr-înșii. Atîta-ți spui d-tale, că E[liade] s-au amoretat nespun de vecină-mea (N.B. eu șed acum lîngă Schrader, unde ședea Nemeș, în corn) care mi-au și împărtășit corespondențele (foarte dese) a d-lui E[liade]. Dar de au grai B[oliac] vorbe de necinste pentru aceștia, te asigur că-s minciuni, care io mai bine poci ști decât d-lui, pentru toată întîmplarea. Vecină-mea și surorile ei sînt fete de omenie. D[omnul] E[liade] poate să fie batjocorit pre ardeleni în genere et speție, dar tot ce-i drept e drept. Nu din partea d-lui, că nu-i cunosc partea morală, ci din partea ceilalte persoane.

Am primit și io *Curierul de ambe sexe*, cît ai pomenit în gazete⁷. M-au rugat să-i trimit culegerea ce o am de strigăturile și cîntecele populare, din care în zioa cînd au pornit — supt dejun — i-am cetit de l-am încîntat. Dar io am alt gând cu ele, nu să le laped în gura ciocolor de-acolo. Spre gustare și întărire nu zic că nu-i voi trimite vreo bucătură⁸.

De Simul bine ai făcut că ai trîntit în gazetă⁹. D[omnul] Custos mi-au făgăduit că va scrie ursorium și vom vedea ce vor zice arăzenii.

Gavra văz că bine au plătit cuiva să-l laude¹⁰. Bine, bine. D-ta socotesc că încă nu-i vei fi rămas dătoriu și n-ai de ce te teme de unul ca el. Dacă s-au însoțit cu malconțenții noștri, fie-i de bine; ș-au găsit sacul petecul!

Auzi o minune ce s-au întîmplat numai ieri la 2 ore după ameazi între aceștia: *Marc au împușcat în Pop Joji!*¹¹ Ascultă pricina.

Din august încoace, profesorii răscolitori s-au învrăjbit cu Marc pentru că acesta n-au vrut să plătească atîta din contribuția, cîtă au

aruncat pe el. Contribuția asta (de 266 f. C.M.) se pare a se fi croit spre plățirea datoriilor celor 2 deputați ai lor trimiși la Viena, în vara lui 1843. De aci, pe Marcu nu-l mai pot suferi, mai ales după ce au zis că el nu se va mai pleca la comploturile lor. Dintre aceștia mai ales Joji în tot prilejul l-au batjocorit în beserecă și în tot locul. Mai pre urmă, Marcu, avînd prepus că Joji i-au deschis ușa de vro cîteva ori la pivnița cu vinul, s-au socotit să-l pindească seara și să puște după el cu șired. După care, ieri după prînz, viînd iar la sfadă pentru una-alta, și Joji viîndu-i asupra, poate să-l bată, după ce destul i-au zis să nu se apropie că-l pușcă, mai pre urmă au pușcat în el și, precum spun unii, l-au și nimerit în degetul cel mare a mînei drepte, de i-au zburat unghia. Dar M[arcu] zice că el și l-au vătămă cînd i-au luat pistolul din mîna, pe cum / și pe el l-au vătămă. Vezi ce oameni! Apoi dacă ai mai ști și purtarea celor mai mulți din această facție, în punctul 6^t 12 și altele, cît sînt de morali, ai socoti că e ironie auzîndu-i zicînd că ei sînt apărătorii moralității.

127°

Altă probă. După învrăjbierea lui M[arcu] cu profesorii, s-au învrăjbit și cu Popovici¹³ et comp., iar cu acesta mai deosebi în refectoriu, odată la masă unde după ce P[opovici] l-au probozit pentru mîncare, acesta i-au strigat, de minune, *et in specie*¹⁴, că-l va arăta cine-i și-i va aduce de mîna bitangii de la Ponorel pînă la Blaj etc., după care P[opovici] nu i-au mai dat cost, iar M[arcu] tot au scris la Consistoriu ca să-i poruncească să-și deie pricina pentru ce i-au tras costul și să-i deie pînă se va judeca cauza, care acte împărtășindu-i-se cu P[opovici], dar acesta pînă astăzi nevrînd a răspunde, M[arcu] în sesia de ieri au scris, mai pre urmă pomenind el însuși pricina care i se pare *de facto* pedepsit, dacă P[opovici] se rușinează a o da. Și așa M[arcu] într-aceea zi și aceeași oră împușcă pe 2: pe Joji cu pistolul și pe P[opovici] cu scrisoare, în care-i înșiră înaintea consistoriului, pre scurt, ce i-au zis în refectoriu, amenințîndu-i că, de nu i se va face destul, îi va face cunoscut și publicului în tot chipul, cum va putea, dar *nu anonyme*. Aici aș mai adauge și mai multe amărune, dar e tîrziu și trebuie să mă grăbesc cu poșta.

Alte întîmplări pe scurt din faptele acestor reformatori sînt că Boer¹⁵ au țipat din casă pe alt profesor; de cealaltă parte, pe cînd era dus acasă în vacație, *potentiose*, după care ponosluindu-l acesta, anume Pop Gavriil¹⁶, la Consistoriu, mai pre urmă Boer au scris o ecțiepe asupra [a] 7 persoane consistoriale din 10¹⁷, înșirîndu-le tuturor cîte i-au venit în minte, de la ep[iscop]ul pînă la mine, iar mai ales asupra ep[iscop]ului, cu cele mai greșite încriminări. Se vede că oamenii aceștia și mult bagă în seamă de ep[iscop] și Consistoriu! Adevărat că și la noi vor fi abusuri, ca și în toată lumea, dar vai de reformatorii ce s-au sculat să reformeze pe alții și pe sine nu se știu reforma!

Mai pre urmă, în 31 oct. a[nul] tr[ecut], cei 3 canonici, fără știrea noastră, a celor 4¹⁸, în numele Capitulului, au admonăluit pe ep[iscop]ul ca ad 15-mum să sloboază Cutul¹⁹, împotriva hotărîrii Consistoriului celui mare din martie, la care li se au răspuns cum se cade.

D-ta pomeneai că ai un mijloc ... Ce fel? Descopere-te mai pre larg și-ți voi slugări cu daturi cite vei pofti.

Mai am una. Testamentul lui Ramontzai²⁰ ne-au sosit astăzi prin Guberniu, în 3 copii, carele s-au cetit azi în Consistoriu și despre care de altă dată mai pre larg. Atita numai că care din acele 3 exemplare se va afla legal, fiind de pre 3 originale mult deosebite și cu greutate? Poate că se va trimite cineva la Viena spre execuția testamentului după tenoru-i.

*Evreul neadormit*²¹, de altă dată.
Și rămii al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. /

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

128

¹ Este vorba de numărul 88 al *Gazetei de Transilvania* din anul precedent (VII, 1844, nr. 88, p. 351), unde e publicat un minuscul articol din *Țara Românească*. Corespondentul semnaleză „publicarea”, adică citirea în fața Obșteștii Adunări a Țării Românești, a unui firman mai vechi, emis de Poartă la scurt timp după înscăunarea lui Gheorge Bibescu. Bariț tipărește acest firman citeva zile mai tirziu (*Gazeta de Transilvania*, VII, 1844, nr. 90, p. 358—359), împreună cu un cuvînt al Domnitorului către adunare. „Figura ritorească a corespondentului” este următoarea: în firman fiind vorba de unii care „au urmat mișcări necuviincase și cu totul improvitvoare bunei orînduiei, silindu-să încă prin feluri de vorbiri netrebne să aducă turburare în duhuri”, anonimul autor se întreabă dacă: „Venit-au acel ferman numai după un asemenea raport [obișnuit al Domnului către Poartă, despre tot ce se discută în Obșteasca Adunare — n. ns.] și nicidecum la o altă cerere, mai spețială” [s. ns.]? Bănuie în *Gazeta* lui Bariț că ar fi cerut în mod expres firman draconic împotriva indezirabililor liberali, Bibescu s-a gîndit — înțelegem din acest pasaj — să-și retragă subvențiile nu numai oferite, dar și efective, acordate redactorului de la Brașov. Nu cunoscăm urmarea acestui moment de îngrijorare din partea celor doi corespondenți.

² „Țigăniile Rucăreanului” = articolul lui N.N. Rucăreanu *Asupra emantipației robilor în România*, din *Gazeta de Transilvania*, VII, 1844, nr. 87, p. 345—346; nr. 88, p. 349—350. Ultima parte a apărut în același număr cu relatarea ancimă din nota 1. Cipariu bănuie că articolul ar putea fi un alt prilej de supărare din partea lui Bibescu.

³ Cenzura austriacă din Transilvania era mult mai îngăduitoare decît aceea din principate, subordonată direct consulului rusesc. Faptul explică — printre altele — ascendentul foilor lui Bariț și marea lor putere de atracție asupra românilor din Moldova și Țara Românească. O recunoaște chiar Heliade Rădulescu, în articolul *De la redacție în Curierul românesc*, XVII, 1845, nr. 95, p. 377.

⁴ În lunga sesiune a Dietei ungare de la Bratislava [Pozsony], dintre 18 mai 1843 — 12 noiembrie 1844 (vezi *Felsőes Első Ferdinand austriai császár, Magyar-és Csehország e néven ötödik koronás királyától szabad királyi Pozsony városban 1843-dik évi május 14-én rendeltetett Magyar-Országgyűlésen méltóságos Fő-Rendeknél tartott országos ülés naplója* [jurnalul oficial al Dietei], vol. I — VII, Pozsony, 1843—1846), o întregă ședință — 30 iunie 1843 — a fost dedicată discutării problemei „ziarelor libere” (vol. I, p. 55—78). Discuția revine la sfîrșitul sesiunii, în ședința din 19 octombrie 1844 (vol. VII, p. 34—45).

⁵ *Nemzeti Ujság*, ziar unguresc apărut la Pesta, începînd cu 1 ianuarie 1840, sub redacția lui Nagy Pál, ca organ al partidei conservatoare. De la jumătatea anului 1844, de altfel, în conducerea publicației intră un magnat, contele Majláth János. În 1845 redactorul lui *Nemzeti Ujság* era românul Ilucz (Iluț) Oláh János.

⁶ *Religió és Nevelés*, publicație bisericească și școlară apărută la Pesta între 1843—1849 (după care a continuat sub titlul *Religió*). Inițiată de episcopul Szaniszló Ferencz, a ieșit mai întîi săptămînal, apoi de două ori pe săptămîină (1 iulie 1843—1 iulie 1848), în sfîrșit, de trei ori pe săptămîină.

⁷ În *Foaie pentru minte ...*, 1844, nr. 31, p. 248, la rubrica *Bibliografie*: „*Curierul de ambe sexe*. Periodul IV săvîrșindu-se încă mai demult și legîndu-se, se află de vînzare întreg, cum și tot șirul de patru volume de la începutul său”.

⁸ *Curierul de ambe sexe* nu va publica din culegerea de „strigături și cîntece populare” a lui Cipariu, după cum nu va mai publica folclor în general, pînă la dispariția sa.

⁹ *Nicolae Simu?* — 1842, originar din Ciufud de lingă Blaj, funcționar regesc în Arad. La moarte a testat o mare sumă pentru creșterea fetițelor, fundația urmînd a fi administrată de Capitulum greco-catolic din Blaj. Vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, II, scrisorile primite de la Atanasie Sandor.

La data acestei scrisori, Bariț nu publicase încă nimic despre Simu și testamentul său, ci bănuim că Cipariu a recepționat doar *intenția* redactorului de a vorbi în public despre această „afacere”. O va face în articolul *Fideicomisum* din *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, p. 115—116; 120, într-o corespondență datată *Ungaria, 8 aprilie 1845*, purtînd semnătura M. Înainte de a pomeni despre Simu și donația în cauză, corespondentul laudă frumusețea morală a instituției numite *fideicomisum*, al cărei rost este executarea testamentelor în mod prompt și cinstit. Era o aluzie străvezie la tărăgănarea lucrurilor în legătură cu transpunerea donației Simu la Blaj. Apoi specifică suma donată: 10.000 de florini, din care Capitulum blăjean, custodele donației, n-a primit încă nimic. Interesul pentru donația Simu — a doua ca importanță după a lui Ramonțai — continuă (vezi C[onstantin] P[apfalvi], *Din Transilvania. Hunedoara, 20 iunie 1845*, în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, p. 216; *Din Ungaria. Daturi din testamentul lui Nicolae Simu*, în *Ibid.*, p. 253—254; *Transilvania*, în *Ibid.*, p. 377), pînă la publicarea integrală a testamentului: *Copie după testamentul lui Nicolae Simu*, în *Foaie pentru minte ...*, 1846, nr. 5, p. 37—39.

¹⁰ Articolul-epistolă *Din Ungaria. De la 1 ian. 1845*, semnat N., din *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 4, p. 16; nr. 5, p. 20. Răspunde la aspra muștrare a unor bucureșteni, semnată „Mai mulți români din tagma bisericească ostășească și civilă” din *Foaie pentru minte ...* (1844, nr. 43, p. 341—342), împotriva lui Alexandru Gavra de la Arad. Într-o elocvență *Plinsoare pentru Șincai și Clain*, aceștia protestează împotriva unei declarații anterioare a lui Gavra (*Gazeta de Transilvania*, VII, 1844, nr. 78, p. 309), în care anunță că „nu primește prenumerație la cărțile Șincai-Clainiene deosebit de drama sa”, adică de acel nefericit *Monument Șincai-Clainian ...* atît de detestat de contemporani (vezi Iosif Pervain, *Odiseea ediției profesorului Alexandru Gavra din Hronică*, în *Studii de literatură română*, Cluj, 1971, p. 86—112; *George Bariț și contemporanii săi*, III, București, 1976, scrisori primite de la Grigore Mihali, nr. II, n. 13; nr. III, n. 13—15). N. din *Gazeta de Transilvania* îl apără pe Gavra în termeni abili, punînd în cumpănă meritele literare incontestabile ale acestuia și judecînd anonimul celor din București drept calomnie. Polemica va continua (vezi scrisoarea următoare).

¹¹ Unul dintre episoadele „tari” ale nefericitului scandal blăjean din anii 1842—1846, aspect anex al acțiunii politico-naționale desfășurate în aceiași ani în Transilvania, avînd ca epicentru Blajul. Despre acțiunea propriu-zisă vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, studiu introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu. Aspectul de scandal public și acțiunea penală împotriva profesorilor blăjeni, intentată de episcopul Lemeni, sînt relatate în *Ibid.*, scrisorile lui Nicolae Maniu și Grigore Mihali din anii 1842—1846, inclusiv notele. Analize mai vechi: Coriolan Suciu, *Preamble la procesul lemenian. Luptă ideologică între Lemeni și Bărnăușiu*, în *Cultura creștină*, XVIII, 1938, nr. 10—11, p. 640—663 și continuarea lui: *Preamble la procesul lemenian. Preținsele atentate contra lui Bărnăușiu*, în *Ibid.*, nr. 12, p. 730—745. În 25 ianuarie 1845, profesorul Nicolae Marcu (vezi despre el în *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisori primite de la Nicolae Maniu, nr. XII, n. 5) trage cu pistolul asupra colegului său, tînărul teolog de Viena Iosif Pop (vezi *Ibid.*, scrisori primite de la Ioan Rusu, nr. VII, n. 10), exacerbind și mai mult atmosfera de neliniște și teroare morală de la Blaj din acești ani, atmosferă pe care o resimțim din toată documentația epocii.

¹² Al șaselea punct din decalogul lui Moise: „Să nu preacurvești”.

¹³ *Arsenie Popovici*, 1798—1845, profesor și canonic blăjean. Născut la Ciunăfaia, într-o familie de preoți, face studii primare și gimnaziale la Cluj și teologice la Blaj. După o serie de funcții în ierarhia greco-catolică (1814: profesor de gramatică la Liceul din Blaj; 1818: administrator al parohiei Blaj; 1820: preot și protopop de Turda ș.a.),

în 1840 e chemat în rindul capitularilor, în funcția de canonic cancelar. În procesul lemenian din 1842—1846, Arsenie Popovici a fost alături de „partida clericală” a lui Simion Bărnuțiu.

¹⁴ „Și anume”.

¹⁵ Canonicul Ștefan Boer, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisori primite de la Iosif Many, nr. VII, n. 8.

¹⁶ *Gavril Pop Laslo*, 1818—1883, remarcabil profesor de gimnaziu la Blaj, vicar al Hațegului, canonic în Capitulum episcopal greco-catolic, din 1871 membru corespondent al Academiei Române. A profesat la Blaj, la gimnaziu, între 1843—1854. Autor cu lucrări notabile de istorie: *Istoria Transilvaniei din cele mai îndepărtate vremuri până la 1571*, Blaj, 1853; *Istoria scurtă a românilor de la Olm povățuitorul ungarilor incoace, din un fragment al părintelui Clain*, Sibiu, 1848; *Istoria Daciei antice*, Cluj, 1855; *Istoria Ardealului în anul 1848—49 și drepturile istorice ale românilor*, Lugoj, 1862; *Geografia Banatului*, Lugoj, 1864. Vezi despie el și Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia Română*, III, Kemet-Zymotic, Sibiu, 1904, p. 640; Nicolae Comșa, *Lascălii Blajului*, în *Anuarul Liceului de băteți român unit „Sf. Vasile cel Mare” — Blaj, pe anul școlar 1939/40* (și în extras, Elaj, 1940), p. 79—80.

¹⁷ Membrii Consistoriului de la Blaj erau, la 1845, în număr mai mare de 10. În afara episcopului, făceau parte de drept toți capitularii: Simion Crainic, Easilu Rațiu, Constantin Alutan, Ștefan Boer, Ioan Barna, Arsenie Popovici și Timotei Cipariu. Ca asesori, funcționau cei patru vicari foranei: Ioan Marian de la Năsăud, Alexandru Sterca Șuluțiu din Silvania, Teodor Șereni de la Făgăraș și Constantin Papfalvi de la Hațeg. Funcții efective în Consistoriu — ca for administrativ al episcopului — aveau însă doar patru inși: Cipariu — „religios”, Ștefan Manfi — notar, Ioan Turc — arhivar și Arsenie Popovici — „fiscus”. Ca prepozit, Simion Crainic era în Consistoriu „auditor causarum generalis”.

¹⁸ Din 7 canonici capitulari, 3 au fost de partea profesorilor în procesul acestora cu Lemeni: prepozitul Simion Crainic, Ioan Barna și Arsenie Popovici, iar împotriva bărnățienilor: Easilu Rațiu, Constantin Alutan, Ștefan Boer și Timotei Cipariu. Vezi Coriolan Suciu, *Preamble la procesul lemenian. Luptă ideologică între Lemeni și Bărnuțiu*, în *Cultura creștină*, XVIII, 1938, nr. 10—11, p. 658.

¹⁹ Domeniul principal al Episcopiei Făgărașului. În timpul procesului lemenian, profesorii l-au învinuit pe episcop și de uzurparea acestui domeniu, care inițial fusese cumpărat de Petru Pavel Aron pe seama Seminarului teologic. Simion Bărnuțiu va sesiza acest fapt Împăratului, în așa-zisa „petiție finală” din 1846, care se consideră ca ultimul act din marele proces lemenian și din acțiunea prepașoptistă de la 1842—1846 (vezi textul petiției de G. B o g d a n - D u i c ă, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 224—237).

²⁰ Simion Ramonțai, despre care vezi scrisorile lui Constantin Papfalvi din acest volum, nr. XI, n. 2.

²¹ Vezi scris. L, n. 2. Vezi despre *Evreul neadormit* și în alte scrisori, supra și infra.

LIV

Domnule Bariț!

Blas, 26 ian. [1]845

La scrisoarea d-tale din 18 ale aceștia și [la] puncturile dintr-însa mă grăbesc a-ți răspunde:

1 Părintele Moldvai Ștefan ¹ nici prin sine, nici prin frate-său ² nu m-au înștiințat despre gazete, afară de cele ce ți-am fost scris ast-toamnă. Deci, dacă d-ta lui, canțeliștilor ³ și lui Harzsa ⁴ le-ai trimis exemplare pe sem. 2, 1844, ori și cât de târziu, așa d-ta cu nimic le ești adătoriu.

2 Lui Eliad nu i-am trimis nici un abonat, deoarece cei ce ar voi să aibă *Curierul de a[mbe] s[exe]*, și aceia precum pricepi puțin, nu era încredințați că vor putea să-l capete, iar numai *pro forma* ⁵, cum poftea d. Eliad să se prenumere, socotea lucrul de prisos. Io încă numai cu multe greutateți poci să-mi ciștig când și când câte o carte mai interesantă din București, uneori foarte târziu. Așa, periodul 3 și 4-lea din același încă-mi sint pe drum. Io, cu toate acestea, după apromiterea d-tale, voi grăi cu unul-altul și apoi, de mi se va declara cineva, te voi înștiința. Bine ar fi când ai mijloci ca *Curierul* încă tot prin mîna d-tale să mi se trimită.

3 *Magazinul istoric* ⁶ din București cumete-l și pentru mine și, de se poate, mi-l trimite în plicurile *Gazetei*. Precum văz, d-ta ai mijloc bun de a primi din principate câte un produs interesant. Mi-ai putea d-ta ciștiga și mie, când și când, câte ceva? Ță propos! Ce rezultat avu înștiințarea ⁷ pentru cărțile vechi românești? Trimisu-vi-s-au ceva sau nu?

4 De căutarea unui fecior pentru casa Racoviță voi avea grije și vă voi înștiința.

5 Unele mai nouă daturi despre întâmplările de la noi ți-am scris cu poștia trecută. La care acum numai atîta mai adaug că P[op] I[osif] au poftit pe Crainic ⁸ să-i ciștige facere destul. Apoi acesta mergînd la ep[iscop]ul și așternîndu-i lucrul, au luat răspuns că după împregiurările în care se află cu profesorii, provocătorii, nu se poate mesteca, ci d-lui, cu carele au început, placă a și săvîrși. În urmarea acestora, mai toți profesorii se declărase duminecă că vor înceta cursul prelegerilor, dar se pare că au fost numai o demonstrație de a spăria pe oameni, carii / după ce nu s-au lăsat a se înșela, lecțiile-și continuă cursul ca mai înainte.

Din greșală scrisesem d-tale, necăutînd la datul scrisorii din urmă, ca cînd întâmplarea criminală s-ar fi întîmplat joi 18/30 ian., cînd trebuia să scriu cu o zi mai-nainte.

6 Tatăl d-tale ⁹ n-au mai trimis după alți bani decît acei 24 f. C.M. de carii te înștiințasem mai ast-toamnă; despre ceilalți ce-i mai ai la mine îmi voi trimite socoteala cînd voi trimite toți banii.

7 Cu *Macrovioticele* ¹⁰ voi urma întocma cum mi-ai scris.

Despre descăunarea ep[iscop]ului, cum că unora le-au fost intenția încă de la începutul turburărilor, nu este îndoială, dar cum că protopopi să se afle carii să fie cerut ace[e]a de la Curte ¹¹, nu avem știre.

Ep[iscop]ul porni înainte de 3 zile să meargă la Cluj, dar, din nenorocire, spăriindu-se caii, cînd era să între în podul de la S[int] Crai, s-au răsturnat și de atunci se află tot în Aiud, nefiind încă în stare de a-și continua călătoria, măcar că nici o rană nu au căpătat ¹². Dar fiind om greoi și răpit fiind de caii spăriați, au căpătat contuzii ce l-au înțepenit în partea de gios, cît nu poate încă să umble, ca cînd ar fi bătut, dar e afară de orice primejdie.

Se vorbește mult că va să vie comisie spre așezarea turburărilor, dar încă sint tot numai vorbe. P... ¹³ de la Viena e procuratorul malconțenților noștri; poți gîndi câte nenorocire, dar nu de cinste. De la pro-

fesori se gîndește că au luat pînă la 200 f. C.M. De la rectorul P. nu de mult, pentru cauza Cutului, iar o sumă însemnată, dar nu se știe cît de mare.

Fundația lui Ramonțai va să aibă greutăți. Ți-am fost scris că după moarte-i s-au aflat 3 testamente, două din 17 oct. [1]843, amîndouă același dat, dar cu deosebiri în text, nu într-atît pentru fundație, cît pentru legaturi, afară de ce unul fundația o hotărăște: *in rationem Transilvanorum sine discrimine nationis et religionis*¹⁴, iar celalalt *in rationem Valachorum*¹⁵. Din alăturarea contextului e învederat că cel pentru români e cel mai nou, pentru că într-acesta unele legaturi din celalalt aici se revocă, altele se modifică. Iar al 3-lea, din 16 sept. [1]844, n-are subscrierea mărturiilor legală, care după opinia celor mai aleși iuriști din Cluj nu ar fi nici o piedecă de nu s-ar face expresă pomenire în capătul testamentului. Din care pricină, lipsind subscrierea mărturiilor, testamentul după a lor părere e neconsumat și nu poate să stea, și bine ar fi cînd n-ar sta, cînd / într-acesta încă e scris: *in rat[ionem] T[ransilva]norum sine discr[imine] nat[ionis] et religionis*¹⁶. Și așa, de nu ar sta acest din urmă, măcar mai nou decît toate, pe rînd ar veni să steie cel pentru români. Dar și aici e belee: că oare Curtea aproba-va o astfel de fundație în favorul numai a nației noastre? Cel puțin răpăusat[ul] Franț¹⁷ nu au vrut așa să o aprobeze, pe cum spun. Ep[iscop]ul, voinđ a merge la Cluj, avea de gînd a se înțelege cu Gubernia despre această treabă. Executorul testamentului și curatorul fundației e ep[iscop]ul cu Capitulum. Banii gata, în 44 de obligatorii a statului pentru 44.000 f. C.M. a 5 f. C., sînt în mîna noastră; ceilalți ce se vor mai afla la răpăusatul, gata, sau se vor aduna din vînzarea efectelor lui scoțînd afară legaturile, încă se vor aduna la fundație și se socotesc cu totul că vor sui pînă la 50.000 f. C.M. Hotărîrea fondatorului e ca să se ajute feciorii harnici sau în patria noastră cu cîte 60—80 f. C.M. pe an, sau în Peșta și Viena cu cîte 300 f. C.M. în iură, medicină, pictură, geometrie, arhitectură etc; de teologi sîngur nu e vorbă. Acestea stipendiuri, împărțindu-le după condiții exprese, pot să susție pe tot anul cel mai puțin 6 feciori în patrie și 6 afară.

Vertatur. /

Ce-am scris aici mai jos, tăînd afară, te rog să o publicezi în numărul cel mai dintii a foii d-tale, de vei socoti cu cale¹⁸. Relația ofițioasă e a administratorului Matskási Pál către ep[iscop]ul¹⁹.

De mai sînt exemplare din *Magazinul* lui A[nton] K[urz]²⁰ trimite-mi și mie unul, că tot uit să scriu la Sibiu pentru ele, pînă cînd mai pre urmă voi rămînea fără dinsele și mi-ar părea rău.

Aici îți închid al IV-lea cap. din *Evreul neadormit*²¹ și te rog să adaugi și îndreptarea din gios²² pentru numerii 2 și 3.

După care am cînte a rămînea cu toată cînstirea al d-tale prea plecat. /

¹ Ștefan Moldvai (Moldovan), protopopol Tractului Fărăgăului, cu reședința la Pintic, viitor erou la 1848.

² Profesorul blăjean Grigore Moldvai, unul dintre răzvrătiții împotriva lui Lemeni.

³ Practicanții români de Tabla Regească din Tirgu-Mureș, absolvenți ai Facultății juridice a Liceului academic piarist din Cluj.

⁴ Teodor Harșa, intelectual român din Tirgu-Mureș.

⁵ „De formă“.

⁶ A cărui apariție e anunțată de Bariț în *Foate pentru minte ...*, 1845, nr. 5, p. 33—35. Se reproduce prospectul revistei, pe nedrept atribuit de G. Zane exclusiv lui Bălcescu (N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, partea a II-a, București, 1940, p. 186—187). Bariț va acorda publicației bucureștene o atenție deosebită, anunțînd-o și popularizînd-o în *Foate pentru minte ...*, numai în 1845 de alte 5 ori. Vezi în acest sens *George Bariț și contemporanii săi*, I, București, 1973, p. 104.

⁷ Renumitul bibliograf oltean, căpitanul Constantin Olteniceanu, prieten al lui Ioan Maiorescu și Bariț, publicase în *Foate pentru minte ...* (1844, nr. 42, p. 336; nr. 43, p. 342—343) o *Însemnare de cărți vechi românești*. „Spre un scop mare și folositoriu — spune Olteniceanu — pe care îl vom arăta peste puțin, se caută în toată românia următoarele cărți vechi: ...“, în număr de 30, pe care le înșiră cu titlurile complete și anul de apariție, „asemenea și cărți românești scrise de mină despre orice materie, fie bisericească ori politicească“. Se exceptează cele pomenite de Vasile Pop în *Disertația ...* sa din 1838 „că aceleaș sînt adunate“. Dar Bariț nu era omul care să-și lase cititorii în nelămurire. Alături de anunțul lui Olteniceanu, își publică propria notă explicativă (*Ibid.*, nr. 43, p. 343—344), intitulată *Scopul culegerii de cărți vechi*, în care spune că strîngătorul cărților intenționează „a scrie un lexicon românesc etimologic“.

⁸ Prepozitul Simion Crainic.

⁹ Ioan Pop Bariț, preot în Petridul de Mijloc, în Comitatul Turda.

¹⁰ Vezi capitolul epistolar Vasici-Bariț, în *George Bariț și contemporanii săi*, II, p. 1—200.

¹¹ La Viena.

¹² Întîmplarea lui Lemeni va fi publicată de Bariț abia peste un an (*Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 13, p. 49), cu ocazia unei slujbe de mulțumire pentru viața salvată a arhierului (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 109). Originalul de care se va servi Bariț în 1846 e o corespondență primită de la Iosif Many (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisori primite de la Iosif Many, nr. VIII).

¹³ Acest P... este legatul român bănățean Ioan Popovici, care trăia la Viena. Vezi *infra*, p. 227, n. 3.

¹⁴ „Cu privire la transilvăneni, fără deosebire de națiune și religie“.

¹⁵ „Cu privire la români“.

¹⁶ Vezi nota 14, *supra*.

¹⁷ Francisc I, împăratul Austriei, mort în 1835. Este același cu nenorocosul împărat romano-german Francisc II, deposedat de coroana longobardă în timpul războaielor napoleoniene.

¹⁸ „Tăietura afară“ din scrisoarea lui Cipariu s-a tipărit, sub titlul *Dintre Târnavi 26 ian.*, în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 12, p. 45—46. E o îndreptare a unei știri din aceeași publicație, nr. 6, p. 22, despre crima unui preot român din Comitatul Clujului, care a ucis pe o femeie cu o piatră, în urma unei certe violente.

¹⁹ Matskási Pál era comite suprem al Comitatului Cojocna.

²⁰ Magazinul lui Anton Kurz: *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denkwürdigkeiten*, vol. I, Brașov, 1844, 448 p. + 1 pl.; vol. II, Brașov, 1846, 415 p. În 1852 va apare vol. III, publicat de Eugen Trauschenfels, iar între 1859—1861 același va publica primele două volume ale unei noi serii, cu același titlu.

²¹ Vezi scris. anterioară, n. 21.

²² „Îndreptarea“ lipsește din scrisoare. E vorba de o erată la *Evreul neadormit*, publicată de Bariț în *Foate pentru minte ...*, 1845, nr. 7, p. 60.

LV

Blaș, 4/16 fevr. [1845]

Prietine!

Avînd mîne de a călători la Aiud la m[ăria] s[a], unde acum de 2 săptămîni se află pătîmind după nenorocita întîmplare de care ți-am

fost scris ¹, și apoi marți examen, mă apuc acum a-ți scrie câte ceva, ce-mi va veni în minte.

Și mai întâi pentru *Evreu*. Încredințază pe d. censor că nu avem de gând nici într-un chip de a-l publica întreg, ci cel mai mult cele două părți dintii ², deoarece nici loc nu i-ar rămânea într-o foiță așa mică cum e *Foaia pentru minte* etc., cu un roman așa lung de 10 volume! Cu darea afară încă socotesc că nu va strica a lăsa să mai răsufle cetitorii când și când, ca să nu se urască, de nu s-au urit până acum. Lucrul e tot al d-tale, carele, pricepînd părerea publicului, ai de a te îndrepta după gustu-i, ca să nu-l dezgustezi și, [în] cele ce greșește, cu mult tact a-l îndrepta, fără vătămare ³.

Ce nu va plăcea publicului în *Evreu* poate fi nu numai limba pe care o ajută și un număr însemnat de sminteli de tipariu, de care mă doare, dar și minuțioasa descriere și a celor mai mici incidenții, de carele almintrilea nu se va mira cel ce-și va aduce aminte că autorul, înainte de a scrie o silabă din acest roman, ș-au propus să scrie 10 volume și să le imple. Cătră sfirșit, dar, socoti că de-i va prisosi materia, sau se va grăbi mai binișor, sau va mai adauge vreo părचे sau do[u]ă de volume. Dealmintrilea încă se pare că oamenii veacului nostru, căutînd în foliantele veacurilor trecute, se întărită cu mîndrie și vreau să arate că dacă scriitorii de pre atuncea știa implea atîtea volume cu secături, noi cești de-acum încă nu sîntem mai tîmпиți la minte, cît să nu-i putem ajunge, deși nu cu formatele gigantice, pe lîngă care edițiile noastre sînt lucruri de pigmei, dar cel mai puțin cu numărul volumelor. Un scrii / -toriu cunoscătoriu de literatură orientală au băgat de seamă că cetitoriul orientat s-ar vătămă cînd autorul lui ar scriea [*sic*] așa de pe larg și chiar cît să nu-i lase prilej de a-și deprinde agerimea minții întru cetirea aceluia. De-aci literatura orientală așa de poetică și în proză, iar cea apuseană așa de prozaică și în poezie. Noi nimic nu temem mai tare decît ca să nu fim întunecați, ei să nu fie chiari și lesne înțeleși. O linie destul de marcată între noi și între ei. Nu ți-ar fi urite vreo câteva probe din literatura aceea? De nu altă, spre schimbarea bucatelor; dar aici chiar apoi nime să nu mă știe, fiindcă poate unele vor fi cam ciudate.

Să trecem.

Magazinul istoric, după programă ⁴, e prea interesant, da ce poți să aștepți de la acest institut, adevărat colosal, împărțit într-atîtea rubrici, numai cîte 48 de coale pe an? Adevărat că așa se poate nădăjdui o mare întindere, mai ales și prețul fiindu-i așa moderat pentru acea țară. Întreprinderea e — adevărat — la vremea sa, că dintre toate, precum airea așa și aicea, cea dintii trebuință este a ne cunoaște pre noi și ale noastre, care însă arareori s-au păzit și se păzește. La mine încă se află mai mult de 200 de diplome, numai de a prințipilor români și moldoveni, afară de alte notiții și monuminte istorice, adunate mai toate de prea vrednicul răp[osat] dr. Pop, ce io cu bani le-am răscumpărat împreună cu multe alte cărți de la nenorociții moșteni. De ai lipsă dintr-însele, spune-mi să-ți trimit ⁵.

D-ta, precum îmi scriseseși și mai de mult, vei avea bunătatea să-mi trimiți și mie mai întâi 2 exemplare, pr[ecum] și din *Curierul de ambe sexe*, din carele unul va să-l dau ep[iscopu]lui. Din *Curier* am primit N° 1, dar numai atîta. Deci, de vei putea, trimite-mi-l și pre acesta așa: N° 1^a într-un exem[plar], celelalte în cîte 2. Nu mi le-ai putea trimite supt coverta gazetelor, ca să le primesc mai în grabă? Ce zici? /

Dar cu *Antidotul* ⁶ ce-ai gîndit? Dezvinovățire-i din partea d-tale și în chip de împăciuire cu d. Gavra, de-l tipărești, au doară laț?

Carte pentru drepturile canonice ecleziei or[ientale] nu-ți poci arăta alta afară de *Pravilă* ⁷, decît Voelli și Justelli *Bibliotheca juris canonici* ⁸ și alții asemenea vechi; din cei noi nu știu pe nimenea altul.

Nu e îndoială că *Istoria* lui P[etru] M[aior] ⁹ au băgat toți sau mai toți grierii din capetele unora, dar nu socotesc cu cale ca să se apuce cineva a-i scoate din ele. Io, cel mai puțin, nu mă voi apuca niciodată în scris; dar de se va apuca din ei careva, ca să-i bage și într-ale altora, atunci nu știu în ce simțiri m-aș afla. Cum că cei ce ar vrea să facă din ep[iscopu]pi superintendenți sînt mulțișori ¹⁰, e fără-ndoială și de mult cunoscut. Mi se pare însă că toți prin ale lor mișcări nu dovedesc alta decît sau un raționalism nu bine priceput, ajutorat cu nepăsarea de drepturile pozitive, uri personale și necunoașterea istoriei, sau poate și un neastîmpăr de a ajunge mai curînd ca să împărățască. Cel mai puțin simptomele pînă acum oserbate indică astfeli de boală. Crisul încă nu s-au mai ivit și paroxismul tot scutură. În deșert nouă, că au doftorii nu se pricep la boală, au leacurile sînt rele, au boala e primejdioasă. Vom mai vedea, de om trăi.

Cu declararea de nebuni încă nu mult om dobîndi. Aici o istorie: ast-toamnă au fost anul, viînd io în ceva împoncișire *ex offo* cu P[opo]vici]ts ¹¹, acesta, ca să-și răzbune, nu i-au fost rușine a zice cătră partida lui că io am poftit în Consistoriul din 3/15 nov. [1]843 ca profesorii să se declareze de nebuni! Aceștia negreșit că au și crezut îndată minciuna și o au copt pînă azi, de care io însă numai din tîmplare și numai de curînd am auzit, almintrilea făceam atunci îndată cu ce eram datoriu să fac și arătam că nu io, ci d-lui, mincinosul, cu ceva mai nainte, după ieși / rea dintr-un Co[n]sistoriu înainte de prînz, înaintea mea și a vreo cițiva despre Joși ¹² au zis că ar trebui declarat de nebun. La care am zis: „Ba nu, căci nebunul declarat nu mai poate veni supt împutăciune“. Și apoi ce au făcut cînd au vrut să-și răzbune? Au toporit-o după ingeniul său și mi-au țipat-o mie în spate pe supt ascuns.

Pe Joși cum că e nebun numai nebunul nu-l cunoaște. Repăusatul Ramontzai delegaților Rus ¹³ și Moldvai ¹⁴ la [1]841 au zis să-i spuie de la el că e nebun nelegat. Aceștia probabiliter lui nu i-au spus-o, dar ne-au spus-o nouă. Și acum s-au întors Moldvai și ceilalți și țin cu nebunul. Marcul ¹⁵ încă nu are multă minte, fără îndoială. Dar pentru aceea totuși officiose nime nu-i va declara de nebuni. Și cine să-i declăreze, rogu-te? E[iscopu]pul? Unde-i autoritatea? Consistoriul? Unii sîntem supt ecțeptie, alții fricoși, alții patroni etc. Și așa, nu se poate. O! cînd oamenii Capitulului era una și depunea frica de a-și pierde popularitatea

etc., și depunea interesele sau dările personale, cu un cuvânt, de era un trup moral, astfel de scandale nu se întâmpla, dar poate nici pricina de a răpști. Perirea ta din tine Israile! zis-au P[etru] M[aior] oarecând. Mai bine putem zice noi acum. Și astă zisă să poate pune ca motto în capul a toată istoria românilor, dincoace și dincolo de Carpați, azi și ieri și în toți vecii trecuți. După această boală socotiți românii, nu sîntem romani, ci greci! Roma, pînă au fost barbară, au fost un cuget și doamna a toată lumea; cu cultura au primit și urile cu vrăjbele grecești. Noi încă sîntem barbari — o, și cît de barbari! — întru tot înțelesul cuvîntului, cu lipsa unirii frățești. Barbaria romanilor și vițurile grecilor! Dar cînd vom fi mai mulți, de vom fi vreodată?! Așa cu Rousseau am putea zice că cultura e numai spre stricarea neamului omenesc.

6/18

Am venit aseară de la Aiud și azi dădui examen de 1^{lea} sem[es-
tru]. Tot ninge de azi-noapte și neaoa tot crește.

Poeziile lui Sion¹⁶ și Boleac¹⁷ nu mi le-ai putea căștiga? De nu, apoi voi să scriu lui Romanov¹⁸. Ep[iscopu] se află acum mai bine și preste 5—6 zile va fi în stare de a putea ieși din casă.

108^v

Cu carele râmii frățește al d-tale mult prețuitoriu./

¹ Accidentul lui Lemeni de la podul Sincraului (vezi scris. anterioară, incl. n. 12).

² S-au publicat doar capitolele I—III din cartea a IV-a a romanului lui De Sue (vezi scris. LIII, n. 21).

³ Bariț nu întrerupe publicarea *Evreului neadormit*, care apare constant în numerele 2—7 ale *Foii pentru minte*...

⁴ Prospectul *Magazinului istoric*... s-a publicat în *Foie pentru minte*..., 1845, nr. 5, p. 33—35 (vezi și scris. anterioară, n. 6).

⁵ După cercetările de pînă acum, Bariț n-a publicat în această perioadă documente primite de la Cipariu, din colecția lui Vasile Pop (pe care i-o pusese la dispoziție Grigore Mihali, protopopul din Zlatna). Totuși, pasajul ne îndeamnă a pune sub semnul îndoielii dacă lungă serie de documente publicate în *Foie pentru minte*... în 1845 (nr. 3, p. 17—19; nr. 4, p. 25—29; nr. 5, p. 37—40; nr. 6, p. 41—43; nr. 7, p. 49—50; nr. 9, p. 73—76; nr. 10, p. 80—83; nr. 11, p. 87—91; nr. 12, p. 93—96; nr. 13, p. 106—108; nr. 21, p. 165—167; nr. 22, p. 174—177; nr. 23, p. 181—184; nr. 24, p. 189—192) sînt trimise chiar toate de Nicolae Istrati (vezi George E. M. Marica, *Foie pentru minte, inimă și literatură*, București, 1969, p. 427), sau vor fi printre ele și dintr-ale lui Cipariu?

⁶ Articolul semnat de Lazăr Ursulescu, *Antidot spre alinarea durerilor a onoratei tagme bisericesti, militare și civile de lingă riul Dimboviții, publicate în Foie pentru minte sub n° 43 a. 1844, împotriva d. A. Gavra, editorul scrierilor Șincaio-Clainiene*, din *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 7, p. 27—28; nr. 8, p. 31—32; nr. 9, p. 36; nr. 10, p. 40; nr. 11, p. 44; nr. 12, p. 48; nr. 13, p. 52; nr. 14, p. 56. Îl apăra pe Gavra împotriva atacurilor anonime ale unor bucureșteni (vezi scris. LII, n. 10).

⁷ Poate fi vorba de pravila bisericească în general (cartea legislativă de bază în biserica răsăriteană) sau de lucrarea „proin mitropolitului” Veniamin Costache, *Pidalionul* (despre care vezi infra, scris. LIX, n. 19).

⁸ Jean Voel, 1541—1610, umanist francez, profesor de greacă și retorică la Colegiul iezuit din Tournon. Opere mai însemnate: *De ratione conscribendi epistolas utilissimae praeceptiones*, Dôle, 1586; *Index in breviarium romanorum ad conciones formandas aptissimus*, Tournon, 1609.

Henri Justel, 1620—1693, erudit hughenot din Franța, fiu al celebrului teolog protestant Christophe Justel. Henri Justel ajunge consilier și secretar al regelui Ludovic al XIV-lea, dar după revocarea Edictului de la Nantes e nevoit să se refugieze în

Anglia. Opera sa de bază este această *Bibliotheca juris canonici in duos tomos distributa*, Paris, 1661, 2 volume, de care pomenește Cipariu. Nu înțelegem însă de ce profesorul nostru o atribuie și lui Jean Voel, cu care Justel n-a fost nici măcar contemporan. N-am consultat lucrarea, dar în *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle* al lui Larousse, IX, Paris, f.a., p. 1126, e indicată ca fiind numai a lui Henri Justel.

⁹ În cazul de față, *Istoria bisericii românilor, atît a celor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre*, Buda, 1813.

¹⁰ Ideile lui Cipariu se grupează în jurul unei preocupări generale a intelectualilor transilvăneni grupați spiritual în partida națională: apărarea vechii constituții a bisericii românești, a tradițiilor și a independenței acesteia. Vezi în acest sens *George Bariț și contemporanii săi*, III, introducerea la scrisorile lui Nicolae Maniu.

¹¹ Arsenie Popovici. Vezi *Ibid.*, scrisorile lui Ioan Rusu, nr. XII, n. 14.

¹² Iosif Pop., *Ibid.*, nr. VII, n. 10.

¹³ Ioan Rusu, profesorul de istorie universală și geografie, despre care vezi un capitol aparte în *George Bariț și contemporanii săi*, III.

¹⁴ Grigore Moldvai (*Ibid.*; scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XV, n. 2).

¹⁵ Nicolae Marcu (*Ibid.*, nr. XII, n. 5).

¹⁶ *Ceasurile de mulțumire a lui Gheorghie Sion*, Iași, 1844.

¹⁷ *Din poeziile lui Chesar Boliac*, București, 1843.

¹⁸ Iosif Romanov, editor și librar din București.

LVI

Blaj, 7 mar./23 fev. [1845]

Domnul meu!

Articolul d-tale, sau mai bine corespondința din *Sibiu 30 ian.*, în nr. *Gazetti* [12]¹ publicată, numaidedat au stîrnit prepusul că ar fi de aici și chiar de la „oamenii măriei-sale a ep[iscopu]lui”, care io d-tale și-o fac cunoscut, ca să vezi cît de băgători de seamă sînt oamenii de cea parte.

Pricina — afară de aceea — a aceștii scrisori au fost încă ca din vreme să te înștiințez despre o întâmplare împurtătoare, a căria urmări mai încolo nu se pot prevedea de ochi omenesc, și pentru ca să aibi d-ta mai curînd decît oricine altul înștiințare despre aceea sigură și autentică. Adecă, cum că astăzi măria-sa, după întoarcerea de ieri din Cluj, au publicat în Consistoriu scrisoarea primatului Țerii Ungurești, supt a căruia nemijlocită atîrnare stă de la unire e[pi]scopia noastră, din 21 fevr. a.c. cătră măria-sa d. ep[iscopu]l, ca după porunca Maiestații-Sale din 18 fevr. a.c. pe profesorii Pap Ioji, Boer Dimitrie și Bărnăț Simion, de la deregătoria profesorească să-i deperte, la parohii afară să-i despuie și alți profesori în locu-le să orînduiască², carele toate ep[iscopu]l astăzi le-au și orînduit.

Încît vor asculta numiții exprofesori de această poruncă preanaltă, se va cunoaște în zilele următoare, / precum și alte întâmplări, ce vor sta în strînsă legătură cu acestea, sau alte orînduiri ce vor mai urma.

131

Io nu te autorez să publici această înștiințare în *Gazetă*³, că nu am avut vreme de a grăi despre aceea cu măria-sa, dar d-ta vei tăce cum vei socoti. Dealmintrilea, cu poșta viitoare te voi înștiința mai pe larg. Atîta-ți spui, că de astăzi încolo lucrul nu va mai fi taină.

Prenumeranți la *Magazin* îți mai trimit, împreună cu cei mai dintii, toții, următorii:

1 măria-sa d. ep[iscop];

1 d. Crainic ⁴;

1 d. Raț ⁵;

1 d. Alutan ⁶;

1 d. Boer ⁷;

1 d. Ladai Dimitrie, profesor de istorie universală;

1 Io însumi.

Suma, până acum, 7 exemplare.

Mai adaugă pentru mine și 1 *Pravilă* ⁸.

După [care], cu grabă fiind, rămii cu toată cinstirea, al d-tale prea plecat,

Cipariu mp.

P.S. Mai bine va fi să nu publici până la altă înștiințare, de nu cumva din pricini ce s-ar ivi neapărate, dar [...] ⁹ numai pe scurt și în loc de nume numai cu inițialele [...]

¹³¹ Tatăl ¹⁰ și fratele ¹¹ d-tale au fost ieri și azi aici și la mine. Acum d-ta taci și nu-mi răspunzi la cele ce te-am rugat? /

¹ Numărul nu e indicat în scrisoare. Este vorba de nr. 12 al *Gazelei de Transilvania* (VIII, 1845, p. 15), unde apăruse corespondența *Sibii*, 30 ian. v., semnată — a —. Sint, de fapt, două știri interesând amândouă Blajul. Prima dă, „după izvoară sigură”, date despre Fundația Ramonțai, care ar fi de 50.000 de florini argint.

Dar Cipariu se referă, de fapt, la a doua știre, despre incidentul din ianuarie, între profesorii Nicolae Marcu și Iosif Pop. Nu se dau numele celor doi „combatanți”, corespondentul regretând că se face atita zarvă în jurul scandalului, fiind vorba de niște simple „secături”.

² Se păstrează o copie a unui ordin similar al aceluiași primat de Strigoniu, Iosif Kopácsy, datat „Strigonii die 23ª febr. 1845”, către Simion Crainic. „Tenorul” este același: „Ut profesores Iosephum Papp, Demetrium Boer et Simeonem Bărnăuțiu adocendi munere removeat, eosdem alio congruo modo adplicet, et deinceps prout vitae, morumque ratio, quam praesefereant, poposcerit, huic accomodatum ipsos tractandi modum observet” (la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj. Colecția Ioan Lemeni, nr. 3744).

³ Bariț, totuși, face din scrisoarea lui Cipariu un scurt articol (*Sibiu*, 27 febr., în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 21, p. 81—82), mascind sursa sub această proveniență derutantă. Informația lui Cipariu e completată cu un adaus caustic la adresa profesorilor pedepsiți. Recunoaștem totuși scrisoarea canonicului blăjean din următorul pasaj 9: „pre trei profesori, adecă pe S[imion] B[ărnăuțiu], I[osif] P[op] și D[emetriu] B[oe]r trebuie să-i departe din ale lor posturi și să-i trimită la parohii afară, iar în locul lor să orînduiască pe alții”.

⁴ Simion Crainic.

⁵ Basiliu Rațiu.

⁶ Constantin Alutan.

⁷ Canonicele Ștefan Boer.

⁸ Vezi scris. anterioară, nr. 7.

⁹ Manuscrisul rupt.

¹⁰ Ioan Bariț, preotul din Petridul de Mijloc.

¹¹ Leon Bariț, elev foarte slab la învățătură, și care îi va mai da și alte bătăi de cap lui Bariț (veri scrisorile următoare).

Domnule Bariț!

Nu m-am indoit niciodată despre aceea că nu ai răgaz de a corespunde așa des precum ar pofti poate corespunzătorii. Scrisoarea d-tale din poșta trecută mi-este nouă dovadă. Nici sint dintr-acei oameni cari, veri-neveri, să silesc pe cineva a-mi face destul poftelor, mai ales cînd văz chiar că sint cu neputință de-a le împlini. Io, dimpotrivă, mă mir că cum mai poți și atita a te ocupa cu corespondențele cît te ocupezi. Dar acestea numai ca-n treacăt.

După scrisoarea-mi mai din urmă, vei fi așteptat poate și d-ta ca, după aieptare, să urmeze una sau mai multe, dese de la mine. Dar aici și io aș putea să mă excuz cu ocupații: profesură, scrieri oficioase, consistoare, alergări etc., dar nu vreau. Pricina adevărată au fost numai ca să mai aștept urmarea trebilor de-aici, ca apoi mai aleasă să-mi fie și descrierea. Și fiindcă fratele Maiorecului ¹ încă de joi (20 mar.) au plecat de ici cătră Sibiu și Brașov, așa poate că mai în detaliu vei lua înștiințare cu gura, decît io aș putea face în scris.

Dînsul au luat de la mine 4 f. C.M. cu îndătorirea să-i plătească d-tale în loc, în socoteala noastră, și bucuros îi trimiteam toți pe dînsul, de nu venea noaptea la mine, cînd nu puteam trimite să astring bani, dar nici cărțile de la Thallmayer încă nu le-am mai căpătat, pentru lipsa prilejurilor și tina cea mare, încît mai nime nu se duce de pe aici la Sibiu și, de se duc, io nu-i știu.

Deci ca, lăsînd aste preambule, să trecem la trebile noastre.

În ziua pomenită, ep[iscop]ul dădu în scris orînduiele sale ² și profesorilor acelor 3 unde să meargă parohi. Mi se pare că lui B[ărnăuț] la Beiud, lui P[op] I[osif] la Boiul Mare și lui B[oe]r alias Crăcea la Derjida, precum și altuia, Pap Basilius (*clericus viennensis*) ³, care de as-toamnă cu puterea se ține în profe/sura matesului, măcar că de atunci i s-au oprit plata și acum, zic oamenii, că-l ține Duțoae (N.B. fata lui Buric se crește în casa aceștia, că-i mătușă, după ce-i peri tată-so și, fiindcă e frumoșea și îmbrăcată domnișorește, e curtenită de mulți, precum mai deosebi se zice și de P[ap] Basilie, care vrea să o ia), acestuia, zic, ca să meargă la Alecuș (aproape de Blaj, peste Bia, unde fusese Dėtsei ⁴ preot, care au murit). Iar a doua zi au scris și noilor profesori orînduiți, precum și lui Crainic, ca la prodirector, ca să-i introducă.

Lunea următoare (10 mart. / 26 fevr.), au primit examenul fizicilor cu Marcu, pre carele Crainic în absenția ep[iscop]ului nu numai îl depusese (*propria auctoritate sed vehementer contestate a parte ep[iscop]i et Consistorii*) ⁵, dar nici la examenul cu aceia nu-l primise, puindu-i în loc pe mai sus-numitul P[ap] Basilius. După care Cr[ainic], se pricepe din ce pricină, tot tîmîndînd cu introducerea profesorilor și împărțînd ep[iscop]ului în vreo 3 rînduri protestații de la exprofesori, pînă miercuri dimineața (12 mar. / 28 fev.), atunci deodată și Cr[ainic] trimise în scris că avînd durere de picioare, nu poate să meargă la introducere, precum și ep[iscop]ul îi scrise că dacă el nu poate, și-au rînduit substitut

prodirector *ad alias usque dispositiones*⁶ pe prefectul gimnaziului, pe d. Alutan⁷, căruia, împreună cu mine, au și dat poruncă ca numai decît să introducem profesorii, precum am și făcut într-aceeași zi, miercuri zi dimineața între 8 și 9 ori, întîi introducînd pe Tartza⁸, pînă aci în gramatică, de prof. de filosofie, și pe Gal⁹, scriitoriu la Căntelaria ep[iscop]ască, de prof. de mates, precum și pe I. Turc¹⁰, arhivariul, de prof. de ist[orie] biseri[cească] și doctrinei relig[ioase], iar pe Filep¹¹, neputînd d. Boer canonicul, de suplinitoriu în dogmatică. Care introducere s-au și făcut fără împotrivire, decît numai la filosofi, unde vreo 7—8 din 40, învățați de ai lor, s-au declarat că ei nu vreau a cunoaște pe alți profesori decît pe cei [de] pînă atunci¹², cînd și B[ărnățu] întrînd în sfîrșit în școală au protestat. După această introducere au urmat: 1 că exprof. filosofiei, ajutați de acei mai sus discipuli, n-au lăsat să vie ceilalți la prelecție, totdeauna ocupînd din vreme școala pînă astăzi; 2 că unii teologi 3 & 4ⁱ ani, mai tîrziu în scris s-au declarat că ei încă nu vreau să rămîie în Seminaru, de nu se vor pune profesorii lăpădați iarăși în locul lor. Dar aceștia fiind numai 12¹³, împotriva cărora au stat alții 16, așa mai pre / urmă, după multe solii și scrieri, cești mai puțin 12, din îndemnul patronilor săi, într-adevăr marți (6/18 mar.), sau azi săptămîna, au și ieșit din Seminaru și s-au dus. Vineri am introdus (9/21 mar.) și în locul lui Marcu la fizică pe un Fehete¹⁴, trimițîndu-i-se de la ep[iscop]ul că va fi suspens pînă ce după pîra fiscului consistorial nu i se va judeca cauza pentru împușcat¹⁵, căria hotărîri Marcu n-au avut încătrău și s-au supus. N.B. Pe Marcu l-au suferit *in officio* ep[iscop]ul numai pentru aceea și pînă ar face examenul cu fizicii, ca să-i poată da informație, după care apoi, precum i s-au căzut, l-au și oprit; din care pricină Marcu e citat la Consistoriu pe 19/31 mar.

Dintr-acestea, dar, pe scurt vei cunoaște cam cum stăm. Rezultatul e: că P[op] Ioji nu merge la școală, nu numai căci partida discipulilor lui au ieșit de voie din Seminaru, dar și că di-nceput îndată s-au declarat că, știind ce mare lucru e porunca împărătească, nu se împotrivește și că nu va merge la școală, măcar că după aceea încă înainte de ieșirea clericilor tot sta în cumpene ce să facă, mergere-ar, n-ar merge. B[oe]r alias Crăcea¹⁶, pentru carele teologii, și provocați, nu s-au declarat, după energia lui Turc, carele încă înainte de B[oe]r fusese în Consistoriu (la 842) numit de profesor în locul lui R[a]ț, neputînd a merge la școală, măcar că ar fi vrut, au rămas acasă, și acum de-o săptămîină s-au dus la Sibiu ori în Dealul Șoroștinului (unii zic că cu fratele Maiorescului, că într-o noapte au plecat de-aci). Profesoresc, însă în puterea lor, încă B[ărnățu] și P[ap] Basilius, măcar că acest din urmă, după introducerea celuilalt, își dăduse ep[iscop]ului, în scris, rezignația și ceruse dispensație ca în post să se poată însura, dar care rezignație a 2^a zi iar au revocat-o.

De fratele Maiorescului te păzește, că-i una cu ei, măcar că la mine vine etc. Mai ales scrisorile mele păzește-le, ca să nu rătăcească în mina lui. Nu că aş socoti despre d-ta că ai avea atita încredere într-insul, ci ca nu cumva *per indirectum* să-i vie în mină. *Sapientis satis*¹⁷.

Tatăl d-tale au cerut bani, dar io, neavînd de la d-ta scrisoare cît să-i dau, nici d-lui arătîndu-mi una ca aceea, nu i-am dat. Fratelui d-tale încă nu i-am dat, una că tîrgul au trecut cu 1 săptămîină înainte de a-ți primi scrisoarea, alta că aștept ce-i zice la aceasta: dacă nu e vrednic?¹⁸ Se pare că are 3-a¹⁹.

Și cu acestea, sluga,

C. / 133

¹ Vasile Maiorescu, fratele lui Ioan Maiorescu, student la Seminarul teologic, eliminat în timpul procesului lemenian, Vezi Coriolan Suci, *Din tinerețea lui Ioan Trifu alias Maiorescu*, Cluj, 1927.

² Vezi scris. anterioară, n. 2.

³ „Cleric [student absolvent — n.ns.] de Viena“.

⁴ Nicolae Decei, preot în Alecuș, între 1834—1843.

⁵ „Cu proprie putere, dar aspru contestat din partea episcopului și consistoriului“.

⁶ „Pînă la altă dispoziție“.

⁷ Vezi *George Bariț și contemporanii săi*, 1976, vol. III, p. 185.

⁸ *Iosif Tarța*, 1819—1866, originar din Pintic de lingă Gherla, a studiat la Dej, Tîrgu-Mureș și Blaj, absolvînd în 1840 teologia. După o lungă carieră de profesor la „gramatiștii“ din gimnaziu (1841—1848), va ajunge în 1849 profesor de teologie dogmatică la Seminarul teologic blăjean. Moare în această calitate. Autor al unei *Teologii dogmatice*, pînă astăzi considerată ca pierdută.

⁹ Grigore Gal, profesor — pentru puțină vreme — la Blaj, în anii procesului lemenian.

¹⁰ Ioan Turcu, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Iosif Many, nr. VIII, n. 4.

¹¹ *Simion Filep*, 1789—1863, profesor de teologie morală, pastorală și dogmatică și de pedagogie la gimnaziu (1812—1839) și la Seminarul teologic din Blaj (1839—1862).

¹² Cei „vreo 7—8“ elevi de la cursul filosofic erau de fapt 11: *Ioan Albin* din Cut, *Simion Beldian* din Galda de Jos, frații gemeni *Iosif* și *Zacheu Hodoș* din Bandul de Cîmpie, *Ioan Munteanu* din Oarda de Jos, *Teodor Poruțiu* din Almașul Mare, *Vasile Salvian* din Năsăud, *George Vitez* din Pintic, *Ștefan Pinciu* din Fildu de Sus, *Vasile Betchiș* din Aghireș și *Petru Radu* din Beldiu. Incidentul a intervenit la „introducerea“ lui Iosif Tarța ca profesor de filosofie în locul lui Bărnățu, prin ordinul lui Lemeni nr. 187 din 7 martie 1845. Vezi *Jakab Elek*, *Szabadságharczunk történeléhez. Visszaemlékezések 1848—1849-re*, Budapest, 1880, p. 49—50; Coriolan Suci, *Preambule la procesul lemenian. Preînsele atentate contra lui Bărnățu*, în *Cultura creștină*, XVIII, 1938, nr. 12, p. 730—745.

¹³ Opoziția celor 12 „clerici“ din Seminarul teologic a avut un răsunet mai mare și o semnificație aparte în istoria românilor transilvăneni. În ziua de 16 martie 1845, aceștia l-au „moralizat“ vehement pe profesorul Simion Filep, invinuindu-l de complicitate la atentatul împotriva vieții lui Bărnățu din 21 septembrie 1843. Numele lor: *Alexandru Baternai* din Balda (viitorul prefect revoluționar și erou Alexandru Bătrîneanu), *Alexandru Pop* din Țopu, *Vasile Erdeli* și *Petru Brad* (viitor luptător la 1848—1849) din Orlat, *Vasile Puian* din Lupu (agitator și luptător în revoluție), *Grigore German* din Siniacob, *Gavril Man* din Boereni (viitor tribun în revoluție), *Ioan Margina* din Dateș, *Ioan Axente* din Frîna (marele prefect Axente Sever), *Constantin Roman* din Pintic (prefect și erou în revoluție), *Ioan Groze* din Sebeș (tribun în revoluție) și *Ștefan Pop* din Dumbrău. În aceeași zi, prin ordinul nr. 235 către canonicii Constantin Alutan și Timotei Cipariu, episcopul Lemeni dispune exmatricularea celor 12 studenți, hotărîre întărită și de episcopul Vasile Erdeli de la Oradea, acreditat în calitate de comisar împărătesc, pentru a ancheta tulburările de la Blaj. Vezi *Jakab Elek*, *Szabadságharczunk ...*, p. 46—47; Coriolan Suci, *Preambule la procesul lemenian ...*, în *Cultura creștină*, XVIII, 1938, nr. 12, p. 730—745. Originalele protestelor — deosebit de vehemente! — ale celor 12 studenți teologi se găsesc la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 3753—3759.

¹⁴ Ioan Fekete Negruțiu, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, București, 1976.

¹⁵ Împușcarea lui Iosif Pop de către Nicolae Marcu (vezi scrisoarea nr. LV, n. 11).

¹⁶ Demetriu Boer, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. II, n. 2.

¹⁷ „Cei înțelepți se mulțumesc cu atîta“.

¹⁸ Leon Bariț a fost într-adevăr un școlar „nevrednic“ (vezi scrisorile următoare).

¹⁹ Nota 3 la purtare.

LVIII

Domnul meu!

Blaș, 16/28 mar. [1]845

Nu aveam de gînd ca să-ți scriu și astăzi, după ce numai înainte de 3 zile ți-am fost scris iară, dar delicăteța unei materii ce ai atins în scrisoarea-ți din 8 ale aceștia mă silește ca să nu întîrzii.

D-ta zici că ai vrea să faci din daturile ce le ai pînă acum asupra nouălor schimbări din Blaj un *ce*, în care și episcopul să aibă ceva a înghiți *pro forma*¹ etc., și mă poștești ca să-l pregătesc cu 2—3 cuvinte. La această, dară, poftă mă simț datoriu a-mi descoperi părerea fără nici un ascuns și zic cum că nici într-un chip nu mă poci învoi la o faptă ca aceea, din care e[*pisco*]pului să-i vie cea mai mică imputare. Iacă-mi pricinile: persoana e[*pisco*]pului în ierarhie e sf[i]ntă, puseciunea în stat e înaltă, și noi trăim într-un stat așa de pozitiv, cît imputările făcute persoanelor dignitare totdeauna se socotesc detragătoare chiar deregătoriilor înalte ce îmbracă². De altă parte, e[*pisco*]pul încă la începutul împărecelor au poftit pe guvernătoriul ca să dea strînsă poruncă pe la gazete și cenzori, ca nimic să se mai publice, ce ar putea fi cu detragerea clerului și a diecesului acestuia. De unde prea lesne vei pricepe că cu cît mai bucuros ar ceti înștiințări și păreri pătinoare și cu musturarea împărechetorilor, cu atîta ar suferi mai cu greu imputările cît de mici în public lui făcute, socotind că și private acum destul au înghițit, și cei ce ar ceti imputările în public, deși numai *pro forma* scrise, oare nu le-ar lua ca într-adins? Io pentru toată întîmplarea-ți spui înainte că nu cutez, nici aș cuteza să-i grăiesc ceva într-ast obiect, fără de a mă expune ca și de mine să supuie că-i sînt strein. Apoi e[*pisco*]pul e greu la minie, curînd se întărită și nu primește nici o excusație cîndu-și face prepusuri, deși ți se arată că te iartă sau nu ia în sus. Io îi / cunosc firea prea bine și de aceea, neavînd voie de a-l mîhni, îmi am de maximă să mă feresc de a-i da prilej de mîhnire. La acestea aș mai putea adauge și altele, cum că nici d-tale nici într-un chip nu ți-ar crede că nu l-ai înfruntat într-adins. Și întru impresurile în care ne aflăm, mai bine este ca să nu ne înmulțim voitorii de rău, cel puțin să nu dăm prilej celor mai tari ca, în loc de a ne ajuta, să nu strice. De-acî și io, neștiind și neputînd anumit pricepe din scrisoarea-ți că aștepta-vei pînă la răspunsul meu ori nu, sînt îngrijat foarte, și voi băga de seamă la gazete în curgerea a 10 zile, ca să nu-i pice cel mai puțin lui în mîină, de s-ar întîmpla să nu aștepți cu publicarea pînă atuncia. Într-adevăr, măr-

țurisesc că sînt în grije multă dintr-astă pricină și nu mă voi odihni pînă voi ști că ți-au sosit această scrisoare amină³.

La altele să-ți mai răspund, n-am răgaz acum, pînă-n poștia viitoare. Numai atîta mai adaug cum că din *Istoria beserecească*⁴ nu e nădejde de a se putea trece vrun exemplariu aici. Pre seama e[*pisco*]pului de mult i-am adus un exemplariu, dar nici dînsului, nici mie nu-mi place, pentru limbă. Dar și e de mirare că acel bătrîn se cuprinde așa mult cu scrieri, tocma ca și Bob cu *Deșertăciunile*⁵ și *Dicționarul*⁶. În zădar, că deși sîntem oameni mari în deregătorie, dar pentru aceea totuși e drept ce se zice: *Non omnia possumus omnes*⁷. Oameni asemenea mai mult ar putea ajuta cu punga decît cu peana. Cetește-i *Istoria*, ca să nu mă socotești că scriu din plecare spre a cleveti. *Suum cuique*⁸. Apoi cetește-i și *Pie[a]tra scandelei*⁹! Pentru zelul religios poate să treacă, dar oare era *de tempore*?¹⁰ Astfel de șolasterii, bune pentru evul de mijloc, nu sînt bune decît de a înmulți împărecherea între oamenii nepricepuți sau a face să ridă ori să le fie milă de astfel de autori, carii sînt cu pricepere.

În Țara Românească, precum se vede din nouăle întîmplări împărțite, încă tot mai sînt capete seci și goale, cărora le pot plăcea astfel de deliriuri. În sfîrșit, de ar fi cît și mai cît de bună, cîrma Seminarului fiind în mîinile a cui este¹¹ și dealmintrilea de la Crăciun tot bolind, nu mă poci viri de mijlocitoriu, că *timeo Danaos et dona ferentes*¹². |

Așadar, la 2 puncturi din 8 răspunzînd, nemaiputînd continua mai încolo, rămii cu toată dragostea și cinstirea al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. / 135

[Adresa:] Herrn Professor G. v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

¹ „De formă“.

² Episcopul greco-catolic al Transilvaniei era membru de drept în Dieta țării și consilier intim al Împăratului.

³ Grija lui Cipariu nu are obiect: Bariț nu va publica — în ciuda tentației pe care o deducem din această scrisoare! — nimic ce putea să lezeze susceptibilitățile lui Lemeni.

⁴ Celebra istorie bisericească a grecului Meletie al Atenelor, tipărită la Viena în 1783—1784 și tradusă de Veniamin Costache: *Bisericeasca istorie a lui Meletie mitropolitului Atenelor, talmăcită din elineasca limbă în cea proastă elinească și îmbogățită cu multe trebnice și de nevoe suplinsemnări și cu scumpătăite tabule de Gheorghie Vendoti din Iacint, iar acum talmăcită în limba românească de smeritul Veniamin Costachi, mitropolitul Moldaviei*, tom. I—IV, Iași, 1841—1843 (partea a II-a din tom. I, rămasă în manuscris).

⁵ *Carte de învățături creștinești despre deșertăciunea lumii și datorita omului în fieștece stat, din ss. scriptori culease și întărite pre scurt pentru mai lesne înțelegerea și procepeala, pre limba românească așezată de preosfințitul și prea luminatul domn excelenția sa Ioan Bob ...*, Blaj, 1805.

⁶ *Dicționarul rumănesc, lateinesc și unguresc. Din orînduiala excelenții sale preosfințitului Ioan Bob, vlădeicul Făgărașului așezat și cu venitu casii clerului tipărit în doao tomuri*, I—II, Cluj, 1822—1823.

⁷ „Nu toți putem da toate“.

⁸ „Fiecăruia ce i se cuvine“.

⁹ O scriere a lui Veniamin Costache, apărută cu un an în urmă: *Peatra scandelei sau lămurire despre începutul și pricinile adevărate ale schismei și neînțelegerii îmbelor biserică, de răsărit și apus, cu arătarea celor cinci deosebiri de căpetenie și traduse în limba românească de smeritul Veniamin Costachi, Iași, 1844.*

¹⁰ „Oportună“.

¹¹ Directorul Seminarului „Sfintu Sava“ din București era Petrache Poenaru. Vezi George Potra, *Petrache Poenaru, cititor al învățămîntului în țara noastră*, București, 1963 (cu o bibliografie completă a lucrărilor lui Poenaru și despre el).

¹² „Mă tem de greci și cînd aduc daruri“ (cuvintele lui Laocoon în fața calului troian).

LIX

Blaj, 18/30 mar. [1]845

Domnul meu!

Spre încungiurarea prepusurilor, îți alătur aici o îndreptare, care d-ta, de-i vei socoti-o de trebuință, să o și publicezi:

„Dintre *Tîrnăvi*, 18/30 mar. Spre îndreptarea corespunzîței din Sibiu, 27 fev. a.c., e de lipsă a ști cum că întru urmarea prea naltei voi a Maestăței-Sale mai de aproape, episcopului *numai* atîta s-au încredințat, ca pe acei trei profesori, *depărtîndu-i de la deregătoria de-a învăța, într-alt modru potrivit să-i despuie*. Iar după ce în minile unui episcop, afară de profesură, alt modru de-a despune sau apleca în dieces nu se află, decît numai trimiterea la parohii, de aci și despunerea acelora la parohii, carea au urmat numai ca o urmare neapărată din acea preanaltă voie, iar nu ca o apriată demindare poate să se socotească“¹.

Atîta pentru publicare. Dealmintrilea, după cele mai dinainte scrise, d-ta ști că împărecherile n-au încetat, nici este nădejde să încete curînd. Exprofesorul B[œer], de carele țî-am fost însemnat că s-au dus, se zice că e trimis iarăși la Viena ca delegat², spre a duce recurs și protestație. Îndrăzneala și mîna bună ce are cu P...³ din Viena îi sint recomandățiile, pentru ce se pare a fi ales la aceasta dînsul și nu altul.

Unii dintre filosofi, nevrînd a auzi prelegerile din doctrină de la noul denumit profesor, care a lor hotărîre și în scris o au trimis e[πισκο]pului, s-au lipsit de pîne, și acum îmblă și ei protestînd⁴. *Exempla trahunt*⁵. Alt nou n-am ce-ți mai scrie de aici.

Cetînd corespunzîțele „omului din fabrică“⁶ și altele, am rîs de isteția cum au știut a le fabrica, însă nu mă mir, știindu-i profesia de fabricant cuminte. Din care mă prepui că nu-i sint estea fabricatele dintii, nici singure. Dar, prea bine. Lumea-i cu nas de ceară. Cum se zice, înțelepții o folosesc. *Vult mundus decipi, ergo decipiatur*⁷. Negreșit acesta-i un mijloc de a tăia tot prepusul prea sigur, și fiindcă uneori sint adunate sau adause știri din mai multe izvoară, să nu zic improvitore, așa cine să le mai cunoască.

Să trecem la cele rămase din scrisoarea înainte de opt zile. Și încît pentru *Evreu*, lasă-l să doarmă⁸. Cum că li se pare unora stilul (ori limba) întunecat, nu face nimica, căci numai gustul moldovenilor în materia acestor două nu poate fi de regulă, dar nici principiturile după care neologismii *Evreului* s-au făcut nu sint arătate chiar, și apoi, nepuținînd /

136

224

fi toată lumea filoloagă, așa nici se poate aștepta ca numai de sine să fie cunoscute. De erau acei neologismi cruzi, frîncismi, grecismi ori din altă limbă, era alta și negreșit nu numai că-i înțelegeau, ca un lucru prea vulgar, dar poate că-și afla și imitatori. Cum se află acum, să lăsăm puținel să mai răsufle, apoi vom mai vedea ce vom să mai proieptăm. Dar nu sint așa de prezumtuos, cît să-ți apromit nu știu ce lucru atît de *interesant*, cît *nimeni* să nu-l poată lăpăda din mîna fără de a-l ceti etc., ci ne vom mulțami dacă se vor afla mai întii și mai puținei de acest soi. Eliad adevărat că — ca poet — e un cap mare și rar, dar italismii d-sale mi se pare că mai puțini imitatori vor să afle decît galicismii mai de demult și mai scurt vor să dureze. Dar că prințul așa încoardă lucrul, cum cetirăm în aci cu multă mulțămîtă remisa scrisoare a d-lui Aron⁹, încă trece sfera politică, și mi se pare că un prinț în literatură adeseori poate să fie numai un sudit, încă din cei mai de jos. De se puneau prinții țarilor românești și ierarșii lor în contra stricării limbii, precum d. Bibescu vrea a se opune reformei, deși este greșită în metod, o! atunci nu era de lipsă care să ne-o reformăm etc. Încă și damele vor să ne prescrie cu ce fel de limbă să le curtenim. Tot respectul cătră acest sex, cît poate să-l aibă un om din starea mea, dar la atîta să-și întinză pretensiile. Ierte d-lor, dar trebuie să li se spuie că-și trec terminii puși de natură, fie oricît de înaltă starea-le, cum e și a prinților. Și aceasta mai ales între români. Ieri-alaltăieri, cînd le împreștița cavalerii complimentele după alte toate cîte limbi de bun ton, asta le *plăcea*, și nu strigau că nu e bine. Și în urmă tot nu vor să zică că le e urită reforma! Pentru ce? Pentru că *reforma* zisă e de bun ton, și să nu se vază a avea un gust smintit. Togma ca și liberaliștii Ardealului, *de verbis quantum vis, in re nihil*¹⁰.

Din diplome voi alege nu numai cele mai vechi, dar și care pot să aibă vreun interes istoric¹¹. Între ale mele încă se află multe mînăstirești, unele foarte lungi. Dar mărturisesc că nu am nici unul așa interesant ca *Blăstămul mitropolitului Iacov*¹², ce l-ați publicat de curînd. Acela au trebuit să fie român, că au grăit din inimă caldă, ca minenea altul. Fie-i sufletul între cei buni și pomenirea-i să nu moară!

Curierul de ambe sexe ne-au sosit, dar io pînă atunci mai primisem și de-a dreptul n-rul², care acum îl am de 2 ori și nu știu ce să fac cu el. Ar fi bine să-i scrii d-ta ori și io, ca să nu mi se / trimită pe două căi. Bani sint în securitate, numai pustia, că Thalmayer nu-mi mai trimite cărțile, măcar și fratelui lui Maiorescu lăsesem ca să mi le trimită el, cu ocași cu carea s-au dus la Sibiu, dar se vede că sau ș-au uitat, sau poate că și el s-au dus la Viena cu Cracea.

À propos! Cei din afară malcontenți tot nu se ostoaie, cum zicem. Ieri căzură în mînile lui R[ățiu] vreo trei copii, ce erau îndreptate în *patenti*¹³ lui G. Moldvai de la Dragomir¹⁴ etc., și apoi să fi văzut necazul bietului frate, dacă n-au vrut să i le deie R[ățiu] lui, cum se zdrobea. Dar R[ățiu] ar fi chiar prost de i le-ar fi dat, cetînd ce grozăvii erau scrise în ele asupra-i și asupra e[πισκο]pului, dacă lui i le-au dat altul (prefectul). Acesta, de la un expres din Pintic, unde Vaida stăpî-

136^v

225

nește mult, ce venise cu cărți la G. Moldvai și la dinsul, aflînd acele scrisori deschise, le luă și le dădu lui R[ățiu].

Alt nou nu mai avem, făr' că Ioji ș-au ras barba ce și-o lăsase mergînd la Viena ca deputat. N-are bani și că cu cît era mai nainte de îngîmfat, așa e acum de zgulit.

Antidotul *Antidotului*¹⁵ încă e charmant [...] ¹⁶

De articolul de *Poesie*¹⁷ și de *Tatăl nostru*¹⁸, acum încă vezi că nu poci să mai scriu, că nici mai am răgaz. De ai o *Pravilă* de-ale lui Veniamin¹⁹ trimite-mi-o pină va sosi cea poruncită pentru mine, că mi-ar trebui.

Pentru testamentul lui Ramonțai s-au scris de la Co[n]sistoriu la Guberniu un răspuns, în care numai pe cel *pro valachis*²⁰ se dechie-rează a-l putea recunoaște de legal, dar nu din acest temei, ce nici nu l-am atins, ci dintr-alte mai multe iuridice, ce ne-au prins foarte bine. Dea D-zeu să fim norociți, să ni se întărească opinia!

Al d-tale prea plecat,

4 apr. / 23 mar.

Cipariu mp./

8 apr. / 27 mar. În doao rînduri fusei împiedecat a-ți trimite scrisoarea aceasta, înainte de 8 zile începută, din care pricină am și tras cruci pe partea feții dintîi²¹, căci acum mi se pare că ar fi prea tîrziu.

Pe Erdélyi de la Oradie poate că iar vom să-l vedem peste puțin²². Azi pîrii pe Marcu în Consistoriu, pentru fapta de-airi cunoscută, la care va să răspundă peste 4 zile. Dar să trecem la cele rămase.

Articolul de *Poesie* anevoie mă voi hotărî să-l continuez, după ce văz ce fel de critici pretențioși avem astăzi în literatură. Cele aruncate ardelenilor de Papadopulul²³ și autorului *Minții și tăriei* de R[ăucă-reanu]²⁴ în anii trecuți nu mi-au ieșit din minte. Dar impresunile se așezase, pină ce cetiu cele din nrul *Gaz[etei]*²³ supt rubrica *Revistă*²⁵. În zădar, că oameni sintem și avem lipsă de vreme, ca să ne stîmpărăm. Că dacă și un grec batjocorește provinciî întregi că nu știu românește etc., atunci cineva trebuie să fie ori prea stoic, ori să se afle de tot vinovat, ca să le poată înghiți cu apatie. De celalant cavalier tac, nici mă exprim, ca nu — de cumva-ți e prietin — să te vatem în oserbările mele. Dar într-alte împregiurări, cine se simte în dreptul său, din doauă una trebuie: ori să puie la o parte toată cruțarea, care însă numai singe rău face și turbură și mai mult inimile, ori să le înecă în inimă-și și învățîndu-se de ce au pățit odinioară, să se ferească de asemenea. Astfel de critici sau mai bine injurii nu sint tocmită de a face gust celui ce ar voi a grăi și el vreun cuvînt [...] ²⁶ nu că doar publicul ar fi nemulțămătoriu, ci cînd vezi arun[...] ²⁷ și al Moldovei din timpurile vechi iar [...] ²⁸ [dia]lectele ungurenilor, ardelenilor, moldovenilor și munte-nilor, între care și a bucureștenilor. Epoce am putea să hotărîm 3-ei: cea dintîi pină la începutul veacului 18-lea, a 2-a în veacul al 18-lea și a 3-a de cînd au început a se scrie în dialectul Bucureștilor. Aceste însă numai pentru limba literare, căci pentru cea nescrisă pe drept

nu o știm împărți decît după provinciî, precum am zis. Altfeli de epoce, lungi și caracteristice, în limba noastră nu se pot demustra.

Dar acestea, cum am zis, numai pe scurt și prea cu grabă, rămîind cu toată cinstirea al d-tale prea plecat,

Cipariu mp.

137^v

P.S. Pedagog, cum poftiți, încă nu putui căpăta²⁹, că în cei ce aș găsi ori una, ori alta lipsește. Vom mai vedea, de nu va fi tîrziu. /

¹ Pasajul dintre ghilimele s-a publicat în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 30, p. 117, dar sub titlul *Sibii*, 5 apr., cu semnătura misterioasă -a-, sub care Bariț îl ascunde de obicei pe Cipariu, ca să-l ferească de urmările eventuale ale articolelor sale.

² Demetriu Boer ajunge în Viena, ca delegat al profesorilor năpăstuiți, pe la mijlocul lunii aprilie 1845. În 22 aprilie stil nou le scrie celor din partidă, rămași acasă — „Reverendisimi domnilor și fraților!” — că a fost primit în audiență de arhiducele Ludwig și că a înminat inaltului personaj „un act în care am deplîns nefericita stare a beserecii și poporului nostru” (vezi scrisoarea la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 3776). La sfîrșitul scrisorii sint cîteva rînduri semnate de Ioan Popovici, enigmaticul P. de la nota 3 aci infra, sprijinitorul partidei bărnuteiene la Viena. Se pare că Boer a mai făcut o călătorie la Viena, în iunie 1845, căci în 3 și 6 iunie trimite două epistole către Nicolae Maniu, la Sibiu (Fond. cit., nr. 3769—3770), în care își manifestă speranța că vor căpăta o comisie de anchetă care să ducă la debarcarea episcopului Lemeni.

³ Este vorba de *Ioan Popovici*, român bănățean care locuia în Viena și care — grație întinselor sale relații în lumea negustorească — își putea permite un anumit grad de influență în cercurile Curții din Viena. Popovici a sprijinit tot timpul partida antilem-niană, i-a îndemnat pe profesorii și protopopii răzvrățiți să intervină pentru înlăturarea lui Lemeni din episcopat. Un singur document, următoarea scrisoare către protopopul Ștefan Moldvai din Pintic, este de ajuns nu numai pentru a-i stabili identitatea, ci și pentru a înțelege rolul lui Popovici în confruntarea cu Lemeni (scrisoarea se află la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 5670):

„În Viena, 22 prier c.n. [1]845

Prea onorate domnule!

A mea cea de frunte și mai plăcută năzuință este și au fost a folosi din puteri nații noastre cei românești, pentru aceea și de la carii nu v-am cunoscut încă, am primit ce am văzut că este pentru folosul nații, și am ajutat ca doară scapă din ghiarale unora ce vreu să o strice. Fii, dară, încredințat despre prețuirea domnii-tale din partea mea, cu atîta mai tare că am dovezi că ești un bărbat răvnitor pentru binele public, și statornic în cele începute. De un[d]e am bucurie [a] avea de a lucra cu oameni și bărbați ca domnia ta.

Să știți că recursul trimis la mine, din 29 martie l-am bagat de atunci la Împăra-tul. Acela este unul în felul să[u]: acolo să cere ce vreți, nu ca pină acuma, cînd numai ați tot dat înainte, fără a să ști ce ați vrea. Mă bucuram cînd tot auzeam de vrednicul acel bărbat Marian, dar pină acum nu au făcut ceva însămnător. Zi-i să se apuce și să-i adune pe toți ciți-i aveți, să se subscrie la o simplă cerere, ca să se suspendeze Lemeni, pentru scandalele date și înfiorătoarea veste ce-l mul[t] necinstește. Aceasta să mi se trimită cu grabă, și ar fi bine nemțește.

Profesorul Boer au venit aicea; au lucrat un recurs nemțesc și au poftit, în numele tuturor carii i-ați cunoscut de actori, depunerea lui Lemeni, suspendîndu-l mai înainte. Și am toată nădejdea că veți dobîndi, numai faceți ce am zis, și-l țineți în vorbă. Fiți oameni, știind pentru ce vă luptați! Io, din parte-mi, cu toată inima vă slujesc, numai din pungă-mi nu pot da, că am casă grea.

Boer au avut audință, și i-au zis arhiduce Ludwig că pină acum nu s-au putut Lemeni pedepsi, că au fost numai pirît. Boer au răzimat rugarea sa pe toate cite s-au făcut pină acum în cauza aceasta încoace, și care au rămonstrat vicarii cătră vlădica.

Cu care sint al domnii-tale mult prețuitor,

Johann Popovits m. pr.

[Adresa:] Admoduus Reverendo Domino Stephano Moldvai. Archi-Presbytero Tractus Faragoensis et Parocho unito Szász-Pentekensi colendissimo, a Pest — Bistriz — Teke, in Szász-Péntek. Ergo Retour Recepisse“

⁴ Vezi scris. LVII, n. 12.

⁵ „Exemplele atrag“ sau „Pildele au înfrurire“.

⁶ Articolul *Bănat. Timișoara, 11 martie c.v.*, semnat „Om din fabrică“, din *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 21, p. 82. Printre alte știri din Banat, legate mai ales de fricțiunile politice dintre români și sirbi, „omul din fabrică“ — adică din cartierul timișorean Fabrik! — se leagă și de Gavra și de opul său „șincai-clainian“. „Rogu-vă — spune el celor din redacție — cum puteți d-v. primi atâtea birfeli băbești împotriva bucureștenilor, carii cu tot dreptul s-au plins asupra dramei cei faimoase a d-lui Gavra?“ Se referă la *Antidotul...* lui Lazăr Ursulescu (vezi scris. LV, n. 6).

⁷ Corect: *Si vult mundus decipi, ergo decipiatur* = „Dacă lumea vrea să fie înșelată, atunci să fie“.

⁸ Vezi scris. LIII, n. 21.

⁹ Se referă la scrisoarea trimisă de Aron Florian din București lui Bariț, în 23 februarie 1845 (vezi-o în *George Bariț și contemporanii săi*, I, București, 1973, p. 53–54) pe care redactorul din Brașov i-a împărtășit-o lui Cipariu.

¹⁰ „Cu vorba, cit vrei; în faptă nimic“.

¹¹ În stadiul actual al cercetărilor, nu știm dacă Bariț a ajuns în posesia diplomelor promise de Cipariu (vezi și scris. LV, n. 5).

¹² În lungul șir de *Documente vechi* publicate de Bariț în *Foaie pentru minte...* la începutul lui 1845, din colecția lui Nicolae Istrati de la Iași (vezi scris. LV, n. 5), în nr. 11, p. 87–91, se publică și *Un blestăm*, o afurisenie semnată de mitropolitul Moldovei Iacob Stamati și toți episcopii. Datînd din ianuarie 1752, „blestămul“ lovește rău în cei care strică pravila și obiceiurile pămîntului: „Dator să fie atît soborul bisericesc cît și politicesc, de la mare pînă la mic, ca să stea cu toții ajutor dreptății și obiceiului țării, și s[fi]nta] pravilă a se călca nicicum să nu îngăduiască, nici să priimească pe un călător ca acela, nici să aibă s[fi]nta] mitropolie o strimbătate ca aceasta, cît va trăi această de Dumnezeu păzită țară [s. ns.]“.

¹³ „În mod evident“.

¹⁴ Ioan Dragomir, 1811–1883, a absolvit studiile teologice la Blaj în 1833, în 1834 fiind profesor de „principie“ la liceu. Pînă în 1839 a mai predat și filosofia și a fost prefect de studii în Seminarul teologic. Între 1839–1845 e paroh în Băiuș și viceprotopop al Lăpușului. Amestecat în procesul lemenian, își pierde protopopiatul, pe care îl recîștigă în 1851. Ulterior ajunge asesor consistorial la noua episcopie a Gherlei. Despre aceste copii aflăm cite ceva și dintr-o scrisoare a lui Ioan Dragomir către Ștefan Moldvai, datată „Băiuș 21 a/9 martie 1845“ (la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 3764).

¹⁵ „Antidotul Antidotului“ = articolul *Dd. M. din Ungaria și Ursulescu din Titel*, în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 20, p. 80; nr. 21, p. 83–84, semnat -Is-. Polemizează cu cei doi apărători ai lui Gavra în povestea dramei sale.

¹⁶ Urmează o parte a foi tăiată cu foarfeca, fie de Cipariu fie de Bariț.

¹⁷ Articolul *Poesie*, în *Foaie pentru minte...*, 1845, nr. 7, p. 51–53, de fapt un studiu al lui Heliade Rădulescu despre poezia lui Cezar Bolliac. Cu o notă de subsol a redacției: „Poftiți fiind de mai mulți, retipărim acest articol după *Curierul rom.* n. 2, iar răspunsul la același, după original“. Urmează, în proximal număr (8, p. 62–65) riposta lui Cezar Bolliac: *Răspuns la articolul poezie din nr. 7. Domnul meu!* Din această scrisoare înțelegem că Bariț voia să-l capaciteze pe Cipariu a intra în polemica celor doi.

¹⁸ Este vorba de citeva mostre de *Tatăl nostru* în limba română, din diferite epoci, pe care Cipariu le promisese învățatului german Joseph Gehringer (vezi infra, scris. LX, n. 13).

¹⁹ *Pidalion sau cirna corăbiei înțelese a catoliceștei și apostoliceștei Biserici a ortodoxilor. Traduse din grecește în românește de înalt preosfințitul proin m[itropolit] chir Ventamin. Tipărită prin sirguința și cheltuiala lui Leonil. Îndreptate și îndeplinite de protosinghelul Neofit Scriban, Mănăstirea Neamțu, 1844.*

²⁰ „Pentru români“.

²¹ „Îndreptarea“ de la începutul scrisorii — vezi nota 1 — este ștearsă de Cipariu cu citeva cruci peste text. Bariț o publică totuși.

²² Episcopul Vasile Erdeli al Orăzii va veni în 3 mai, ca delegat regesc, spre a ancheta cazul de la Blaj. Despre rostul delegării lui Erdeli la Blaj vezi Coriolan Suci, *Crimpete din procesul lemenian. Al doilea „atentat“ contra lui S. Bărnăușiu*, articol manuscris, la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 3557/a, p. 32–33.

²³ Într-o *Disertație pregătitoare la Dicționarul românesc, latinesc și elinesc al d-lui Grg. Papadopol, profesorul de limba elenică în Colegiul Sf. Sava, slujind drept înștiințare* (din *Curier de ambe sexe*, periodul IV, de la 1842 pînă la 1844, p. 28–31; p. 45–55; p. 93–97), acest obscur „didascal“ pripășit pe pămîntul românesc îndrăznise în 1843 să-și bată joc de *Dicționarul de la Buda* și de autorii săi. Îi răspunde, aspru și competent, Ioan Maiorescu, în *Antipapadopol sau autorii Dicționarului de la Buda apărași contra domnului Gr. Papadopol*, în *Foaie pentru minte...*, 1843, nr. 11, p. 81–85; nr. 12, p. 89–93; nr. 13, p. 97–101.

²⁴ „Autorul *Minții și țării*“ este însuși Cipariu (vezi scris. XVIII; XX și XXXII), care, sub titlul *Mintea-tăria*, semnează în *Foaie pentru minte...* (1841, nr. 23, p. 177–179) un interesant eseu filosofic. Într-o epistolă-articol (*Domnule redactor!*, în *Foaie pentru minte...*, 1841, nr. 31, p. 245–247), N. N. Rucăreanu combate ideile lui Cipariu din *Mintea-tăria*, găsindu-le lipsite de o bază realistă. Anterior, făcuse și Bariț citeva reflecții, cu totul nepretențioase, pe marginea articolului lui Cipariu (vezi *Mintea, tăria*, în *Ibid*, nr. 25, p. 198–199). Această discuție în trei este obiectul unui studiu al lui George Em. Marica, *O discuție sociologică-filozofică în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“*, din *Cercetări filozofice*, XV, 1968, nr. 9, p. 1089–1096.

²⁵ Articolul nesemnat al lui Bariț, *Revistă de jurnale și încă ceva*, în *Gazeta Transilvania*, VIII, 1845, nr. 23, p. 91–92, în care evocă polemicele filologice avute cu autorii din Moldova și Țara Românească „nainte cu 7 ani, cînd impulsul de a ne disputa și, mai la urmă, a ne înțelege cu toții asupra celor mai de frunte puncturi literare se dăduse în acestea foi, de cătră cîțiva bărbați de dincoace“.

²⁶ Hiăt în scrisoare, intervenit în urma tăieturii semnalate în nota 16.

²⁷ Idem.

²⁸ Idem.

²⁹ Probabil pentru meditarea lui Leon Bariț, care învăța prost (vezi scris. anterioare și următoare, la P.S.).

LX

Blaș, 30 mar./11 apr. [1]845

Domnule!

Din foiața alăturată la *Gazeta* înțelesei cu durere că ai fost bolnav — doresc să auz că n-ai fost bolnav de boală — și cum că o scrisoare de ale mele îți s-au pierdut de la poștă pînă acasă. Numai să nu fie căzut în mîni rele! Într-însa-ți scrisesem (mi se pare în 12/24 mar.)¹, cum că profesorii știuți sînt despuși la parohii: la Bobota P[ap] I[osif], la Boiul Mare B[oe]r] D[imitrie] și la Beiu S[imion] B[ărnăușiu], precum și profesorul matesului Pop Vasilie (carele cu puterea ține ocupată profesura de as-toamnă, deși i s-au tras plata) la Alecuși, în locul mortului Nic[olae] Dětsei. Cei dintii au trimis vreo 3 protestații prin d. Crainic, că nu vor să iasă din școală pînă după rezoluție mai înaltă la recurs ce vor să facă². Și de-atunci au făcut, trimetînd pe unul dintr-însii la Viena, precum se zice ajutorit cu bani, de nu și de airea, dar mai ales cu o 100 f. de cătră Popovici de-aici, carele azi la 6 ceasuri dimineată, după boală mai de 3 luni, au ieșit din lume³, și cu atîța-și de la Man⁴ din Sibiu. Ioji⁵, cu toate acestea n-au mai mers la școală valezicînd și decherîndu-se că poruncilor împărătești nu se opune. Pop Vas[ile],

mai întâi, dojenit de Consistoriu, s-au împotrivit. După introducerea altor profesori în locul acelor 4, au resignat în scris, cerînd și dispensație de a se putea căsători în post, iar după astea, îndemnat de alții, n-au vrut să iasă din profesură. Boer⁶ s-ar fi împotrivit, dar Turc⁷, carele și înainte de 3 ani era rinduit de Consistoriu la acest studiu, mai înainte de Boer, nu l-au lăsat, precum nici clericii nu i-au ținut parte. Bărnuț n-au vrut deloc să îngăduie. Și așa, azi din acei 4, doi tot mai țin scoală: Bărnuț și P[op] Vasilie, iar doi au ieșit, *velle-nolle*: P[op] Joji și Boer alias Cracea. Dar vei fi auzit și din fratele Maiorescului⁸ că 12 clerici din 3 et 4 an (rămînd alți 16), încă protestînd asupra lăpădării acelor profesori, au ieșit din Seminaru⁹. Pe Marc¹⁰ încă l-au suspens ep[iscop]ul pentru pușcătură, dar numai după examen, ca să se poată face informațiile prin ordinariul profesori, carele asemenea au îngăduit. Aste mi se pare că ți-am însemnat atunci, sau cu poșta următoare, precum că și aceea au fost pricina de nu ți-am scris de la 13 fevr. că cu scrierile oficioase și alergările în sus și în jos la Consistoriu, la introducerea la scoale etc. eram cuprins, dar nici puteam să-ți scriu așa des pînă nu se limpezea mai tare lucrurile, ca să știu ce să-ți scriu. Și mai pre urmă, cum că lui Trif¹¹ i-am dat 4 f. C.M. împrumut cu îndatorire să ți-i plătească d-tale în socoteala noastră, dar nu știu de au venit la Brașov și de ți-i i-au plătit ori nu, rugîndu-te și aceea ca să-mi păzești bine scrisorile, să nu-mi ajungă în mîni streini. Și iaca fatalitate, că tocma acea scrisoare-ți peri mai din mînă! *C' était un pressentiment du malheur qui devait lui arriver*¹².

138 Domnul meu! Văz că nu voi putea nici astăzi să-ți trimit *Tatăl nostru*-le apromise, deoarece Consistoriul avut pentru moartea de azi a celui mai dînsus, cu prințul, scoala și vecernia cea lungă a Acatistului / nu-mi lăsă destul răgaz ca să le lucrez, după cum mi-am propus, și n-aș vrea să lucru în zădar. Deci te înștiințez cu aceasta că, spre încungiurarea îndelungării, le voi trimite io însumi la d. Gehringer¹³, cu carele avui norocire a grăi o dată, la 1841, în Sibiu în biblioteca lui Brukental, fiind față și dd. Neugeboren¹⁴ și Ackner¹⁵, măcar întru lunga povestire ce avurăm, nici io, nici d-lui n-am întreat unul de altul. Dară apoi d. Ackner mi-au spus cine au fost și în urmă, i-am trimis și io vreo carte de a mele, una ori două. Io poate că mai întîrziam, ca să trimit prin d-ta, dar un articol din *Allg[emeine] Zeit[ung]*¹⁶ n^{ro} 87, Teil, S[eite] 692 din Viena spune că 1^{lea} Heft¹⁷ au și ieșit din acel poliglot și așa, nu e glumă nici de a mai întîrzia. Dar *Tatăl nostru*-rile adunate și trimițînde vor fi acestea:

1 După un ms. al bibliotecii măn[ăstirii], de la a. 1556, și așa mai vechi decît toate cele tipărite; *Tatăl nostru* aci e cu tîlc foarte frumos scris; și între altele cuprinzînd și o bucată din geografia Ardealului;

1 După un ms. a Seminar[ului], iar cu tîlc, din a. 1724;

1 După o *Liturghie* din Iaș, din 1679¹⁸;

2 După *N[oul] Testament din Bălgrad*, din 1648¹⁹; de la Matei și Luca;

2 După *Biblia de la București*, din 1688²⁰;

” ”

2 După *Biblia din Blaj*, din 1795²¹ ” ”

2 După *Test[amentul] Nou* din Smirna, din 1838²² ” ”

1 Curat de sloveni, dar fără neologismi;

1 În limba țințarilor.

Și așa socotesc că vor fi reprezentate și epocile, și provinciile, și dialectele încîtva. E pagubă, adevărat, că cele mai vechi monumente tipărite după cuprinsul lor nu au această rugăciune, ca printr-însele să ni se poată reprezenta limba, pr[ecum] *Biblia de la Orăștie*²³, *Cazania din Brașov*²⁴ și *Govora*²⁵, *Psaltirea*²⁶ și *Parimierul*²⁷ din Iaș[i] etc. carele, afară de acele mai sus pomenite, așa limpede ne înfățișează limba acelor timpuri și atîtea cuvinte, ziceri și forme alese bune, astăzi rari sau uitate, ne arată.

Dar îți apromit că o copie credincioasă de pre cele ce voi trimite directe d-lui Gehringer, și d-tale voi împărtăși.

Pre P[opovici] poimîne-l vom îngropa, duminecă după liturghie. Cuvîntare au oprit însuși să nu i se facă. Altele ce vor mai urma, vom vedea.

După cum rămii cu plecăciune al d-voastre prea plecat,

Cipariu mpr.

P.S. Vezi de nu fii bolnav, cruță-te; zic și io că vrem să mai trăim. / 138ⁿ

¹ De fapt, din 13/25 martie. Nu s-a pierdut ci e aici, supra, nr. LVII.

² Profesorii „delăturați” protestaseră încă în 18 martie 1845, prin recursul prepozitului Simion Crainic către Împăratul, împotriva scoaterii lor din șoli și a înlocuirii cu dascăli din partida lemeniană (vezi Coriolan Suci, *Preambul la procesul lemenian. Preînsele atentate contra lui Bărnuțiu*, în *Cultura creștină*, XVIII, 1938, nr. 12, p. 730—745). Două exemplare din recursul lui Crainic din 18 martie se află la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 3763 și 3765. Prepozitul face recursul ca urmare a rugării celor trei profesori căzuți în năpastă: Simion Bărnuțiu, Iosif Pop și Demetriu Boer, purtînd data „Blasii 7^a Martii (1)845”, a cărei copie se află în Fond. cit., nr. 3750.

³ Moartea lui Arsenie Popovici o anunță și *Gazeta de Transilvania* (VIII, 1845, nr. 30, p. 116).

⁴ Nicolae Maniu, protopopul greco-catolic al Sibiului, despre care vezi un capitol aparte în *George Bariț și contemporanii săi*, III. Maniu a făcut parte din partida națională a lui Bărnuțiu.

⁵ Iosif Pop, despre care vezi *Ibid.*, scrisorile lui Ioan Rusu, nr. VII, n. 10.

⁶ Demetriu Boer, profesorul înlăturat (vezi *Ibid.*, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. II, n. 2).

⁷ Ioan Turcu, secretarul Consistoriului, acum numit profesor de istorie bisericască în locul lui Demetriu Boer.

⁸ Vasile Maiorescu, elevul eliminat (vezi scrisorile supra).

⁹ Vezi scris. LVII, nota 13.

¹⁰ Nicolae Marcu.

¹¹ Același Vasile Maiorescu. Împreună cu fratele său Ioan Maiorescu, ei se numeau de fapt Trif sau Trifu. Vezi Coriolan Suci, *Din tinerețea lui Ioan Trifu alias Maiorescu. De ce a trecut în țară*, în *Societatea de miine*, IV, 1927, p. 251—252; 272—273; 313—315; 336—337; I d e m, *Ioan Trifu-Maiorescu — preot*, în *Cultura creștină*, XVIII, 1938, nr. 1—2, p. 63—66.

¹² „Era un presentiment al nenorocirii care era să i se întimple”.

¹³ *Joseph Gehringer*, 1803—1857, teolog și savant catolic, profesor de teologie pastorală în Württemberg. Adept al reformelor lui Josif al II-lea, a urmărit problema înnoirii instituției bisericesti. A murit în timpul unui pelerinaj de studii la Ierusalim. S-a

făcut cunoscut în 1842, cu lucrarea *Synoptische Zusammenstellung des griechischen Textes der vier Evangelien nach den Grundsätzen der authentischen Harmonie*. Vezi despre el *Allgemeine Deutsche Biographie*, VIII, Leipzig, 1878, p. 499—500.

¹⁴ Karl Neugeboren, 1789—1861, om politic și istoriograf sas din Transilvania. Lucrarea sa mai cunoscută e *Handbuch der Geschichte Siebenbürgens*, Sibiu, 1836. A alcătuit și un *Index diplomaticus Regni Hungariae publicus seu Series Diplomatum Decretorum, Legum, Literarumque Typis divulgatorum, Historiam Regni Hungariae, Legesque ac Jura et Praerogativa cum Regni Hungariae et incorporatarum Provinciarum, tum Personarum publicarum et privatarum tangentium*, în 3 volume, Sibiu, 1844. Vezi despre el Joseph Trautsch, *Schriftsteller-Lexicon oder biographisch-literärisch Denk-Blätter*, III, Brașov, 1875, p. 15—16.

¹⁵ Johann Michael Ackner, 1782—1862, istoric sas din Transilvania, autorul unor lucrări de istorie veche, în bună parte consultabile și astăzi: *Antiqua Musei Parisiorum Monumenta*, Viena, 1809; *Die Colonien und militärischen Stand-Lager der Römer in Dacien in heutigen Siebenbürgen*, Viena, 1854; *Die römischen Alterthümer und deutschen Burgen in Siebenbürgen*, Viena, 1856; *Die römischen Inschriften in Dacien*, Viena, 1865 și multe altele.

¹⁶ De fapt, în *Beilage zur Allgemeine Zeitung* (foaie anexă a marelui cotidian *Allgemeine Zeitung* din Augsburg). Articolul *Die österreichische Hof- und Staatsdruckerei*. Wien, 18 März (1845, nr. 87 din 28 martie, p. 692), anunță apariția unui mare dicționar poliglot, cu caracter de enciclopedie.

¹⁷ „Primul tom“. Vezi nota precedentă.

¹⁸ *Dumnezeiasca Liturghie, acum întâi tipărită rumânește, cu mullă osărdie, să-nțăliagă toți spăsenia lui D-zeu, cu întreg înțeles*, Iași, 1679, tradusă și tipărită de Dosoftei.

¹⁹ *Noul Testament sau Împăcarea, au Leagea Noauă a lui Isus Hristos Domnului nostru*. Izvodită cu mare socotință den izvod grecesc și slovenesc, pre limba rumânească..., Belgrad [Alba-Iulia], 1648.

²⁰ *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi și ale cei noauo leage, toate care s-au talmăcit dupre limba elinească spre înțeleagerea limbii rumânești...*, București, 1688, zisă și *Biblia de la București* sau *Biblia lui Șerban*.

²¹ *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a cetii noao, tate care s-au talmăcit de pre limba elinească pre înțelesul limbii rumânești...*, Blaj, 1795, zisă și *Biblia lui Samuil Micu*.

²² *Noul Testament al Domnului și mîntuitorului nostru Isus Hristos, tipărit cu voea prea sfinților episcopi ai Prințipatului României, după cel mai ales model, dat de preasfinții lor în zilele Prea Înălțatului Domn stăpînitor a toatei Țării Românești Alexandru Dimitrie Ghica Vv.*, Smirna, 1838; ed. II, Smirna, 1846.

²³ Este vorba de *Palia de la Orăștie*, tipărită de diaconul Șerban și Marien diacul, la 1582.

²⁴ *Carlea ce se cheamă Evanghelie cu învățatură dein tuspătru evangheliștii aleasă și dein multe dumnezești scripturi...* [și titlul continuă, neobișnuit de lung], Brașov, 1581, cunoscută sub numele de *Evanghelia cu învățatură a lui Coresi*.

²⁵ *Evanghelie învățătoare sau cazanie preste duminecele anului și la praznice..* Govora, 1642, cunoscută sub numele de *Cazania de la Govora*. E tradusă și prefațată de Udriște Năsturel.

²⁶ Credem că este vorba de *Psaltirea slavo-română a lui Dosoftei*, tipărită la Iași în 1680 (*Psaltirea de-nțeles a sintului împărat prorocă David, tipărită întru blagoslovite dzilele Mării Sale Prea Luminatului întru Isus Hristos Ioan Duca Voevoda, cu mila lui D-zeu Domn Țării Moldovei, cu cheltuiala Mării Sale și cu poslușenia smerenii noastre Dosoftei, mitropolitul Sucevei, în tiparnița Sfintei Mitropolii, în Iaș...*, Iași, 1680). Au urmat numeroase alte „psaltiri din Iași“, numai între 1743—1802 tipărindu-se aici 5 ediții.

²⁷ O altă scriere a lui Dosoftei, *Parimiile preste an*, Iași, 1683.

LXI

Domnul meu!

Blaj, 6/18 apr. 1845

În alăturata foaie vei vedea o comisie pentru ep[iscop]ul de la Oradie¹, ce mi s-au împărtășit de ep[iscop]ul nostru astăzi, cu rugare

ca să se mijlocească trimiterea acelora cît mai în grab la Sibiu, arătîndu-mi prin poștie unde să se caute, căci că dorirea preosf[in]țitului ce ne-au vestit că va fi aici în 3 mai st. n. e ca să le poată duce cu sine, întorcîndu-se înapoi. Fiindcă, dar, tocma într-acea zi cade și tîrgul Sibiului și, după cum m-ai înștiințat mai de mult, avînd exemplare din *Ist[oria] bisericească*² mai multe, am nădejde, precum te și rog, că cu ocaziile tîrgului Sibiului cea mai puțin îmi vei trimite ce vei avea îndelete.

Trimite-mi, dar, cu totul următoarele:

3 *Pravile*³, una adecă pentru Erdélyi, alta pentru ep[iscop]ul nostru, și alta pentru mine:

1 *Istorie bisericească*, pentru Erdélyi;

1 n° 8° din *Gaz[etă]* etc. cum stă în foiță.

Banii cînd și unde să ți-i trimit? La Talmaer? Scrie-mi.

Pe Popovici⁴ l-am îngropat dumineca trecută, după ce mai întii l-au tăiat, la pofta lui Schrader, fisicul Comitatului, din pricina unor vorbe din gura nepotu-său și a lui P[op] Ioji⁵, că l-ar fi otrăvit ep[iscop]ul și Schrader⁶. Asta în Blaj n-au mai pățit-o altul, zic grecii, fără numai Buric. D-ta nu știu, cunoscut-ai pe Buric, și cine au fost? Și de de nu, destul să-ți fie că au fost un hoț; au perit ucis cu barosul de un faur și, într-un cuvînt, fratele Dușoaii, pe a căruia fată o curtenesc profesorii *moralitatis defectores*⁷. |

139

Popovici au lăsat tot ce au avut la nepoți, *et in specie*⁸ cei mai tineri, respective f...lui; în bani gata, 1400 f. C.M. la d. Boer, canonicul. Dar oamenii zic că pînă la alți 6000 f. C.M. i-au trimis într-o noapte la nepoată-sa respective, ca acasă, cînd îi era mai rău. *Hic certe non vixit sibi sed suis*⁹.

Pe foaia următoare trimit 8 *Tatăl nostru-ri*, ca să le trimiți d-ta prin cine vei voi la d. Gehringer¹⁰, că io sînt cuprins cu prea multe. În compunerea celui din limba țînțară m-am împiedecat, de aceea au rămas afară. Pre altele ce-ți mai atinsesem, le aflai de prisos.

Primăvara ce avem din 1/13 apr. nu se poate asemăna de frumoasă. Holdele sînt mari de minune și cresc așa tare cît e teamă că vor să cadă. Viile au pătimit rău astă-iarnă și sînt mai de tot uscate, asemenea și piersecii. Ieri la 7/19 am avut tunete și fulgera ca vara.

După care cu grabă mă însemnez, al domniei tale prea plecat,

Cipariu m.pr. / 139°

¹ Vasile Erdeli, episcopul greco-catolic de Oradea (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Antonelli, nr. XIV, n. 10), va sosi la Blaj în 3 mai 1845, în calitate de comisar regal delegat să ancheteze întîmplările de la Blaj. Anche-tează parțial și pleacă fără vreo decizie categorică (vezi G. B o g d a n-D u i c ă, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 64). Vezi și infra, scris. LXIV.

² A lui Veniamin Costache (vezi scris. LVIII, n. 4).

³ *Pidalionul* lui Veniamin Costache.

⁴ Arsenie Popovici, canonicul (vezi scrisorile anterioare).

⁵ Iosif Pop, ca și Arsenie Popovici, era adversarul episcopului (vezi scrisorile anterioare).

⁶ Iosif Schrader, medic școlar la Blaj.

⁷ „Certați cu morala“.

⁸ „Și anume“.

⁹ „Acesta, în mod cert, n-a trăit pentru sine, ci pentru ai săi“.

¹⁰ Despre Joseph Gehringer vezi scris. precedentă, n. 13. Este interesantă informația că Cipariu i-a furnizat savantului german mostre de *Tatăl nostru*-ri în limba română. Nu știm în ce scop și unde a folosit Gehringer aceste mostre, căci urmărirea sorții lor depășește scopul acestei ediții.

LXII

Domnule și frate!

Blaș, 16/28 apr. [1]845

Mine plec la Sibiu de unde vei primi această scrisoare, înștiințându-te deodată că voi depune la d. Thalmayer prețul *Gazetei pe sem 1 (1)845*, în 36 f. C.M. pentru 9 exempl[are], adecă ep[isco]pul, Crainic, Alutan, Boer¹, Barna, Laday², Mănăstirea, Seminarul, io, a 4 f. C.M.; lângă aceiași, 9 f. C.M. pentru *Curierul de ambe sexe*, pentru 2 exempl[are], adecă: ep[isco]pul și io, a 4 f. 30 cr. C.M., și mai pre urmă, 8 f. 20 cr. C.M. pentru 10 ex[emplare] *Macroviotica* a 50 cr. C.M., in *summa*: 53 f. 20 cr. C.M. Aici închid polița de la Thalmayer pentru 53 f. 20 cr. Mai multe n-am căpătat; 24 ex[emplare] s[in]t la Moldvai³; Thalmayer încă nu are altele.

Mai ai la mine din sem. 2 a. tr. cei de la Harzsa și canceliști, carii ziceați să-i ții pînă la altă rînduială, precum se vede, pre seama tatălui domniei-tale. Aci se vor socoti și cei 4 f. C.M. ce i-am dat fratelui lui Maiorescul⁴ să ți-i plătească etc. Deci înștiințează-mă, te rog, cît mai în grabă și despre aceștia, să știu ce să fac cu ei: ori să-i dau cuiva, cui vei porunci, ori împreună cu alți bani, să ți-i trimit înlăuntru.

În grab fiind, nu poci alte a-ți mai scrie, decît:

1° cum că zioa nașterii prea bunului nostru a țarilor părinte și în iest an s-au serbat cu toată solenitatea cuviincioasă, care te rog să o adaugi la alte asemenea înștiințări. Mai pre larg a ți-o descrie nici răgaz nu am, nici s-au deosebit de cea de acum anul întru nimica⁵;

2° cum că azi săptămîna aleserăm pre Șereni de la Fogarași canonic în locul lui P[opovit]s⁶ cu 4 voturi; din celelalte 4 voturi, 3 au căzut pre Papfalvi⁷ și 1 pre Marian⁸.

Ești sănătos? Altele neputîndu-le a le mai descrie, rămii cu obicei-nuita reverință, al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr.

P.S. Te rog să faci bine să scrii lui I[osif] Many⁹ să-mi trimită înapoi *Dicționarul* lui Vaillant¹⁰, prin d-ta, că l-am făgăduit la un prietin, ce-i foarte trebuiește. Să nu uiți!

140

Idem. /

[Adresa:] Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

234

¹ Canonicul Ștefan Boer.

² *Demetriu Ladai*, 1814—1848, profesor blăjean, unul dintre colaboratorii lui Cipariu la *Organul luminării*. A intrat în rîndul profesorilor în anul școlar 1838/1839. Pe la 1842 era profesor la clasa superioară de poetică a gimnaziului. Din 1846 e prefect de studii și profesor de istorie bisericească la Seminarul teologic.

³ Profesorul Grigore Moldvai (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XV, n. 2).

⁴ Vasile Maiorescu (vezi scris. LVII, n. 1).

⁵ Bariț alcătuiește, sub titlul *Blaj*, 16/28 aprilie, un articol scurt, de circumstanță, despre serbarea zilei Împăratului la Blaj (*Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 34, p. 133).

⁶ Arsenie Popovici, după moartea căruia a rămas un loc vacant în Capitol.

⁷ Constantin Papfalvi. Vezi în acest volum scrisorile lui către Bariț.

⁸ Ioan Marian, vicarul foraneu al Năsăudului, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XI, n. 16.

⁹ Iosif Many. Vezi în *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Many către Bariț, inclusiv un studiu despre el.

¹⁰ Încă în *Foaia literară* (1838, nr. 25, p. 196—199) Bariț publică o *Prenumeratie pentru Dicționarul rumânesco-franțozesc de Ioan Alexandru Valian, fostul profesor de literatură franțozescă în Colegiul național și intemeitorul pensionatului din „Sfîntul Sava“*, prospectul lui Vaillant la dicționarul său. El apare în 1839: *Vocabular purtăreț românesco-franțozesc și franțozesc-românesc*, București, 1839.

LXIII

Blaș, 19 apr./1 mai [1]845

Domnule și frate!

O înfiorătoare noătate! Ieri în drumu-mi de la Sibiu, încă dincolo de Mănărade, din doi sasi ce vineau din cîmp de la lucru auzii cum că P.I. (Pop Josi) s-au înecat de voie-și în Tîrnăvă! ¹ Acasă sosind am înțeles mai de aproape peristasurile acestui tragic capăt. Posesorul din satul vecin S[îmcel] la carele, după multe îndoieli, se trase mai pre urmă înainte de sărbătorile Paștilor noastre, ca la un amic, trimise ieri dimineață o scrisoare cu datul de alaltăieri seara cătră G. de aici, în care-i face cunoscută ca unui amic și frăție această tristă întimplare: cum, adecă, înainte de vreo 5 zile, începînd a da semne de o întregă smintire, spre oareșicare ușurare, l-au luat cu sine la M[ureș] Oșorhei, de unde alaltăieri seară, pre la 5 ori, ajungînd la podul de la Jidvei preste Tîrnăvă, fără veste, cum era numai în cămeșe, din căruță au sărit preste pod în mijlocul Tîrnavei, (care tocma acum e înflată și, dealmintrilea pentru adesele viptime ce mai în tot anul le cere, faimoasă), fără de a se îneca numaidecît, ci reieșînd pre fața apei, mai era modru de a scăpa din perire. Lucrătorii ce erau față la diregerea podului, la strigarea numitului posesor alergînd de toate părțile cu cîrlige ca să-l tragă afară, însă în deșert, că nenorocitul n-au vrut a se folosi cu întinsa ajutorință, ci, din contră, înotînd din toate puterile în gios, cînd era aproape de iaz, plecîndu-și trupul s-au lăsat răpitoarelor unde, de numaidecît l-au înghițit. Acesta fu capătul vieții unui bărbat carele, după rarele talente și frumoasele cunoștințe, putea să fie unul / din cele mai chiare luminări într-aceste așa sărace timpuri. Dar așa curînd se stinse! Trupul încă, după toate făcutele cercări, încă pînă acum, la 12 ori înainte de ameazi, nu i se putu afla.

141

235

Io încă, venind, la Cinade era gata să-mi rump sau să-mi scrintesc un picior, de unde și io merg cevași à la Vulcan, *göt[t]licher Andantes* ²; dar nu face nimic: *eb csont* ³ etc.

Apropiindu-se sosirea comisariului ⁴, oamenii noștri sunt preste măsură îngrijați. B[arn]a se rugă ieri de ep[isco]pul de iertare de unele ce au lucrat. Mi se pare că și pe el și pre alți[-i] îngrozesc testimoniurile sau declarațiile ce se mărturisesc că au dat, în iarna trecută fu anul, a[rhi]ep[isco]pului ⁵, despre un punct îngrozitoriu al lui S. ⁶ asupra ep[isco]pului. Ioji în zilele mai de pre urmă totdeauna se temea că i-or tăia limba pentru cele ce au grăit, zicînd că el nici nu le-au crezut, nici ar putea să le dovedească și că pe el nici D-zeu, nici ep[isco]pul nu poate să-l ierte și ep[isco]pul, de ar ierta pre unul ca dînsul, ar fi om de nimica. De-aci desperarea, neștiind ce să se facă, și capătul. O, frate, de este aceasta pedeapsă dumnezeiască, cât e de groaznică!!!

Acestea scriindu-ți-le în grabă, rămii recomandat frățeștilor simțiri. Al d-voastre prea plecat,

C. mpr.

P.S. În *Gaz[eta]* N^{ro} 20 ai scris că P[opovi]ts au murit în 3 în loc de 30 mart. și cum că abiè au trecut de 50 de ani ⁷, cînd dînsul era numai de 48 de ani. De cumva din scrisoarea mea se trage greșeala, îndreaptă sau nu îndrepta, cum vei voi.

411^v

Seara la 11 ori, tot atunci.

Pescarii trimiși încă astăzi n-au aflat trupul nefericitului. Mai de aproape înțelesei că și preste iaz trecuse încă citov, dar după aceea, oricît îi strigau toți din toate părțile să iasă și-i întindeau cîrligele să-l prindă, sau să prindă, amerințînd să nu se apropie cineva de el, că cu sine-l trage de-l înecă, și mai ștergîndu-se o dată pre frunte, s-au aruncat cu capul în voltoare și, lovind încă o dată cu piciorul apa înapoi, nu s-au mai văzut. Astăzi Gy[árfás] ⁸ au scos pre s[olgă]birău tractului, cu alții lingă sine, și făcu închiziție formală despre toată această întîmplare. Ide[e]a fixă a nefericitului era că i-or tăia limba pentru cele vorbite. Își smulse tot părul pre frunte, fruntea-și zgîriase și nările și le belise. Cele mai de pre urmă semne de desperație. Conștiința tîrziu i se trezi și amar i se izbîndi!

Nu știu, trimisu-mi-ai vreuna din cărțile poftite pentru episcopul de la Oradie; măcar de mi-ai trimite răspuns oricum, ca să mă poci legitima că am scris pentru dinsele.

Idem mpr.

Mîne se duce Turc în S[încel] la Gy[árfás] să inventeze lucrurile lui P[op] I[osif].

Iartă că astă scrisoare nu ți-o trimit franco, fiindcă o duce un expres la Sibiu și de-acolo poate pre poștă; pentru ca să-ți vie mai curînd.

142

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstadt.

Idem. /

236

¹ Sinuciderea profesorului Iosif Pop, una din victimele răzbunării lui Lemeni în procesul cu profesorii, este aspectul cel mai dureros al nefericitului conflict de la Blaj. Mulți autori au pomenit despre moartea lui Iosif Pop, dar nici unul în detalii atît de exacte ca Cipariu în această scrisoare și cele două care urmează. Notăm, așadar, că această scrisoare este sursa de bază în legătură cu sfîrșitul eminentului dascăl blăjean. O parte a scrisorii, stilizată, a utilizat-o Bariț pentru relatarea morții lui Iosif Pop (vezi articolul *Blaj*, 19 apr. v., în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 35, p. 137).

² „Tempo dumnezeiesc“.

³ „Os ciînesc“.

⁴ A episcopului Vasile Erdeli (vezi scris. LXI, n. 1).

⁵ Adică primatele ungu de Strigoniu, care își aroga în mod abuziv, în numele „unității bisericii catolice“, dreptul de ierarh metropolitan asupra Episcopiei greco-catolice române de Făgăraș. În anii ciocnirilor de la Blaj — 1842—1846 — episcopul Lemeni a apelat la sprijinul acestui potentat străin — și ca religie și ca națiune — de români. În aceiași ani, însă, Bărnuțiu și sprijinitorii săi, în cadrul acțiunii politice prepașoptiste care a preponderat asupra scandalului și „procesului lemenian“, au contestat pe temeuri politice și filosofice amestecul strigonianului în viața religioasă a românilor. Vezi despre aceasta în *George Bariț și contemporanii săi*, III, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu.

⁶ Credem că acest S. este Simion Bărnuțiu. „Punctul îngrozitoriu“ este învinuirea de sodomie pe care i-o aduce Bărnuțiu episcopului. La Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 3581, există copia unei scrisori a lui Bărnuțiu către vicarul Năsăudului Ioan Marian, din 5 septembrie 1844, în care se aduc detalii convingătoare despre această patimă degradantă a arhierelui.

⁷ Vezi *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 30, p. 116.

⁸ *Gyárfás Elek*, proprietar și jurist din Sîncel, angajat ca apărător al partidei lui Bărnuțiu în procesul cu episcopul Lemeni (vezi și scris. LXX, inclusiv n. 4).

LXIV

Blaj, 6 mai/24 apr. [1]845

Domnule și frate!

Poate că ești bolnav de nu-mi răspunseși încă, măcar la astă a mea cercare pentru cărțile ce scrisesem să mi le trimiți, cu prilejul tîrgului Sibiului, la Thalmayer, la cari încă nici acuma n-au venit nimic, măcar că mult aș dori să-mi răspunzi la aceea, ca să mă poci legitima înaintea ep[iscopu]lui de la Orade ¹, carele au sosit sîmbătă seara, 3 mai ², cum au fost înștiințat și m-au întrebat a doua zi.

Ep[iscop]ul acesta au venit numai cu Szilagyi ³ și numaidecît s-au apucat de la lucrul. Vom vedea ce va putea isprăvi ⁴. Toți sînt cu inima înghețată. Din opoziție au sosit 7 protopopi cu v[ice] protopopi și administratori cu tot, adecă: Maior ⁵, Moldvai ⁶, Alpini (Cuteanul) ⁷, Țicudi ⁸, Poruț ⁹, Bochiș ¹⁰ și Dragomir ¹¹. Pe vineri e sorocit de împăr[ătesc] comisariu și Man ¹²; Marian ¹³ și Marcian ¹⁴ se văd a-și fi trimis plenipotențiile la Crainic ¹⁵. Mai pre larg voi scrie mai tîrziu.

„Ieri, în zioa de Singiorz avurăm tocma supt slujba vecerniei o gheață grozavă, de cătră ameazi trecînd pe Tîrnava Mică în sus, ce ne-au luat de-aici toată nădejdea și acea puțină ce aveam din vii și pomi, împreună cu sămănăturile de grădină ce erau așa vesele, ca rar alteori.

237

Ieri au îngropat și pe Pop Ioji la Jidvei, pe carele numai ieri dimineață l-au țipat apa afară¹⁶.
Și cu acestea sînt în grabă al d-tale prea plecat

Cipariu mpr. /

[Adresa:] Herrn Prof. G. v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstadt.
Franco.

¹ Vezi scris. LXI, n. 1.

² Sosirea lui Erdeli la Blaj e anunțată și de *Gazeta de Transilvania* (VIII, 1845, nr. 37, p. 145), pe baza acestei scrisori.

³ Vezi scris. anterioară, n. 1.

⁴ Vezi scris. anterioară, n. 3, 4 și 6. Erdeli nu și-a putut îndeplini în liniște ingrata misiune, din cauza opoziției puternice a protopopilor și a prepozitului Simion Crainic. Totuși, în urma raportului său către împărat, profesorii răzvrățiți împotriva episcopului vor fi înlăturați în mod definitiv (vezi scrisorile următoare), de asemenea și bătrîmul prepozit Simion Crainic.

⁵ Ioan Maior, arhidiaconul Bistriței, care împreună cu superiorul său Ioan Marian, vicarul finutului grăniceresc, s-a alăturat cauzei profesorilor în conflictul cu episcopul Lemeni.

⁶ Ștefan Moldvai, fratele profesorului Grigore Moldvai, protopopul Fărăgăului (vezi scris. LIV, n. 1).

⁷ Teofil Alpinii, administrator protopopesc al Cutului (despre care vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 1).

⁸ Elie Vlăsa Țicudi, 1813—1896, fiul parohului neunit din Țicudul de Cimpie, care la 1826 a trecut cu poporeni săi la greco-catolicism. Fiul său Elie a studiat la piariștii din Cluj și la Seminarul teologic din Blaj. Din 1839 pînă prin 1842 e profesor de matematică la Liceul din Blaj, apoi e trimis paroh în Vereșmort și administrator protopopesc al Arieșului (funcție pe care o deține la data acestei scrisori). Între 1860—1862 e protopop al Turzii, iar la sfîrșitul anului 1862 intră în Capitulul de la Blaj, în prima serie de canonici mireni, alături de Grigore Mihali. A desfășurat o rodnică activitate politică pe tărîmul național, căci, după expresia unui biograf al său, „niciodată n-a avut alte motive decît credința că lucră în interesul poporului român, pe care-l iubea și cu care s-a indentificat“ (vezi Iosif Hossu, *Ilie Țicudi Vlăsa. Cuvînt funebreal rostit în 27 oct. 1896*, în *Unirea*, VI, 1896, nr. 44 p. 347).

⁹ Paul Poruș, protopopul Mărgăului.

¹⁰ Ioan Bochiș, protopopul Aghireșului.

¹¹ Ioan Dragomir, protopopul Lăpușului, despre care vezi scris. LIX, n. 14.

¹² Nicolae Maniu, protopopul Sibiului, despre care vezi capitol aparte în *George Bariț și contemporanii săi*, III.

¹³ Ioan Marian, vicarul foraneu al Năsăudului, despre care vezi *Ibid.*, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XI, n. 16.

¹⁴ Toma Marcian, 1807—1857, cleric cu studii la Cluj și Viena. După un scurt profesorat la Blaj (1832—1833), e numit paroh în Ocna Dej, mai apoi (1835—1857) administrator și protopop al Cițcăului.

¹⁵ Adică la prepozitul Simion Crainic, acesta făcînd și el parte dintre cei anchetați de episcopul Erdeli.

¹⁶ Singura informație cunoscută pînă azi, despre locul de odihnă al profesorului Iosif Pop. Pasajul pus de noi între ghilimele a fost reproduș de Bariț întocmai, în articolul *Blaj*, 24 apr. c.v., din *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 37, p. 145.

LXV

Domnule!

Blaj, 1/13 mai [1]845

Dintr-altă scrisoare a mea mai dinainte, vei fi înțeles despre sosirea e[pcisco]pului Orăziei aicea, împreună cu secretariul său, Ios[if] Pop.

Selăgean¹, doctor de teologie și notariu consistorial al diecesului acelaia. Acum îți scriu cum că alaltăieri i-au sosit aceluiași preavrednic bărbat denumirea de canonic în Capitulul aceluiași dieces, care întîmplare cu atîta mai mare bucurie vi-o împărtășesc spre publicare², de te vor ierta legile cenzurii, cu cît deși în scurt timp avurăm prilej într-însul a cunoaște un bărbat de la carele pe dreptate nația rumână poate să-și apromită cele mai îmbucurătoare sperări și aceasta încă într-un ram așa tinăr, dar verde, matur și plin de viață.

Alte întîmplări mai nouă nu mi-ar ajunge peana și tîmpul a ți le scrie toate pe rînd. Din multe, dar și lungi, destul să fie aceste puține și pre scurt.

Crainic cu ai săi n-au vrut să stea față la comisie, făcîndu-și excepții că ar fi săluit în curtea e[pcisco]pească (care însă e fisco-e[pcisco]pească), că ar fi amerințat în anul trecut unora prinsoarea / de la Muncaci și etc., care și le-au trimis și în scris³, ba, ce-i mai mult, într-o scrisoare cu 10 suscrieri de 1 vicariu, 2 protopopi și ceilalți vicepr[otopo]pi sau administratori, la prepozitul au protestat ca Capitulul⁴ să nu dea *Rationes fundationum*⁵ comisariului acestuia, și în urmă într-alta, cu aceleași suscrieri cătră e[pcisco]pul nostru, — ascultă! — îl opresc să nu mai fungăluiască, pînă nu se va curăți de împrutate 2 fărădelegi: s[imon]ia și uciderea lui Bărnuf, în figura săborului, pentru că, zic ei, că în 2 ani se putea apăra de vrea, dar nu numai nevrînd a aduna săbor, ci împiedcîndu-l, s-au dovedit de vinovat. Auzi! Vreo 10 preoți dintr-un dieces de 1300 de preoți să îndrăznească a opri pre un ep[iscop]!

Pe 10/22 s-au convocat adunare de pro[topo]pi⁶, care va ținea vero cîteva zile, căci e[pcisco]pul se grăbește a se înturna la vizitație pro 1ª iun[ie], dar poate că mai tîrziu, apoi iar se va mai întoarce, dar mai nainte vrea a cunoaște și simțirile clerului. *Deus det omnia bona*⁷.

Cu acestea, prea fiind cuprins cu multe, în grabă scriindu-ți-le, rămii ca totdeauna al d-tale prea plecat,

C. mpr. / 143^v

¹ Iosif Popp Szilágyi, viitorul episcop greco-catolic de Oradea, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. XV, n. 1.

² Se publică sub titlul *Blaj*, 1 mai v., în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 39, p. 154, stilizată de Bariț. Totodată, redactorul reaminteste prezența episcopului Erdeli la Blaj. Bariț, care a fost un apărător convins al lui Lemeni — lucru explicat în *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, n. 3 — face o aluzie răutăcioasă la adresa celor 11, în frunte cu Simion Crainic, care au contestat prezența comisariului Erdeli (vezi aci supra, nota 3; vezi și scris. următoare, n. 15).

³ „Crainic și ai săi“ sînt, de fapt, nucleul partidei naționale care s-a opus abuzurilor episcopului Lemeni la 1842—1846. În fața situației de a fi anchetați de un comisar evident așțat împotriva lor, aceștia îi „deneagă“ lui Vasile Erdeli competența morală de a judeca litigiul de la Blaj. La Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 3761; 3773—3774; 3777—3779 există șase proteste de acest fel, concepute în termeni foarte îndrăzneți. Sînt semnate de: *Simion Crainic*, prepozit; *Ioan Marian*, vicar al Năsăudului; *Ioan Maior*, protopopul Bistriței; *Nicolae Maniu*, protopopul Sibiului; *Paul Poruș*, protopopul Mărgăului; *Ioan Bochiș*, administrator protopopesc al Aghireșului; *Ștefan Moldvai*, administrator protopopesc al Fărăgăului; *Teofil Alpinii*, viceprotopop al Cutului; *Ioan Dragomir*, administrator protopopesc al Lăpușului; *Elie Vlăsa Țicudi*, administrator protopopesc al Arieșului și *Toma Marcian*, administrator protopopesc al

Cițcăului. Vezi și Coriolan Suciu, *Crimpele din procesul lemenian. Al doilea „atentat” contra lui S. Bărnăuțiu*, articol manuscris. În 10 mai 1845, protopopii răzvrățiți se pling împăratului (Fond. cit., nr. 3695 și 3760), alăturându-și acum și cîțiva aderenți noi: *Nicolae Erdeli*, parohul din Orlat, *Anton Veștemean*, parohul din Veștem; *Teodor Pop*, din Suciu și *Clemente Tâmaș*, preot în Straja.

⁴ Acest act îndrăzneț, semnat de aceiași, poartă data de 5 mai 1845 și se află în două copii identice la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 3773—3774.

⁵ „Socoteala [inventarul] fundațiilor”.

⁶ Această „adunare de protopopi” a fost convocată de episcop ca să dea formă juridică „inchiziției” lui Vasile Erdeli împotriva profesorilor și a partidei naționale în general. Prepozitul Simion Crainic, în numele celor năpăstuiți, neagă competența acestei adunări, printr-o adresă către protopopii strînși la Blaj, din 10—22 mai 1845 (vezi la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 3702 și 3730, două copii ale adresei). Crainic insistă asupra dreptății cauzei profesorilor din școlile Blajului. Gestul său a fost înlesnit mult de luarea de atitudine a protopopilor amintiți în nota 3.

⁷ „Dea Domnul toate cele bune!”

LXVI

Domnule și prietine!

Blaj, 15/27 mai [1]845

Nevrînd a te lăsa cu totul și din partea mea fără înștiințare despre cele ce se întîmplară aici în zilele noastre, și supuind că și de aiurea vei fi luînd asemenea încă mai pre larg, voiesc pre scurt a-ți însemna aici din multe puține, cu care d-ta poți să te și folosești în *Gazetă*, de vei, și încît vei socoti de interes sau de lipsă sau iertat; numai în forma în care vi le împăratășesc eu să nu le publici ¹.

„La 23 apr. sau 5 mai se aflară aici vreo 8 protopopi mici și mari ², cu vreo cîțiva preoți și clerici, din acei 12 ce ieșise de bunăvoie mai as’ primăvară din Seminaru ³. Cei dintii dădură mai multe scrisori înlăuntru: una la Crainic ⁴, să oprească pe Capitul a nu da samă de veniturile fundurilor comisariului împărătesc, cu amerințare că almintrilea vor să-l denuncieze Maiestăței-Sale și clerului ⁵, alta comisariului, ca să se întoarcă în diecesu-și, că nu vor să-l cunoască de comisariu ⁶, și a 3-a, simbătă 10 mai st. n. episcopului, în care-l opresc de funcții ⁷!”

Comisariul au citat pre toți acuzatorii și mărturiile arătate, dar aceia nu au vrut să se arete, precum și dintr-aceștia unii nu s-au arătat. Rațiile tuturor fundurilor diocesane, de la moartea lui Bob, le-au cerceat de-a măruntul și în 9 mai st.n. au poruncit a se strînge protopopii din tot diecesul pre 10/22 ale aceștia, care au fost joia trecută, în care după scurtarea timpului însă numai ca la 45 s-au putut aduna, dar și aceștia destui, ca să poată cunoaște cineva simțirile acestui cler cătră păstoriul său și zelul pentru religie și disciplina beserecească ⁸. /

În sesia din joia numită, comisariul au dechiarat cauza chemării acestii adunări, adecă: ca nu numai să cunoască dintr-înșii starea acestui dieces, dar și să-i facă cunoscuți cu rezultatul operatelor sale, care pentru tot iubitoriul de pace și adevăr e foarte îmbucurătoriu.

După care același comisariu dădu voie ca protopopii să se înțeleagă cu e[isco]pul lor despre cele ce ar dori mai de aproape a se dobîndi de la Prea Înălțata Curte, care s-au și făcut în vinerea următoare, și simbătă s-au subscris.

Iar d. comisariu, între urările cele mai vîi și recunoscătoare de bunătațea arătată cătră acest cler și înaltele-i virtuți păstorești, vineri după prînz s-au dus la Bălgrad, de unde, prin Cluș luîndu-și calea, duminica trecută trebuia să ajungă în Orade. Precum și protopopii se întoarseră simbătă și în următoarele zile la ai săi.

Simbătă se și publică, la porunca oficioasă a comisariului împărătesc, prin o deputație denumită din sinul Consistoriului, stînd din 4 persoane, a doua oară mandatul împărătesc pentru depărtarea unui profesor, ce nu se supusese la întîia publicare ⁹, subt grea pedeapsă, ca oricine ar cuteza din auzitori a mai asculta prelegerile acelu profesor, nu numai se va opri de la continuarea studiilor, dar nici la orice oficiu nu se va putea apleca. După care ieri, după multe încercări, mai pre urmă 34 din 46 de școlari s-au supus ascultării denumiților noi profesori și e de a se crede că și din ceilalți 12, încă numai puțini vor rămînea nesupuși. Și ca să încete tot influxul unui bărbat întru care unii, turburătorii, mult s-au încrezut, i s-au luat din mină toată acea putere ce o avuse, și aceasta după poftorita dorire și cerere a toată adunarea protopopească ¹⁰.

Din cele pînă aci scrise, încît socotești că nu vatem persoane, așa cît să te tragă la dare de seamă ca pre un defăimătoriu, vei alege cu tact. Mai apriat într-adins n-am vrut a-ți scrie cu acest prilegiu, ca să nu te amăgești, știindu-ți firea înfocată, din care curînd treci în entuziasm. Atîta te poci asecura, că toate delatiile asupra ep[isco]pului s-au dovedit infamii, și nu putea să asculte cineva operatul comisii ce s-au cetit în au/zul adunării, fără de a nu rîde de sofistica acuzatoriului de ucidere ¹¹, a nu se învinge de securitatea și dreapta manipulație a fundurilor și a nu se pătrunde la inimă de infamele denunțării a unor oameni fără cunoștință. Ep[isco]pul, dară, fu dechiarat, după tenorul acelu operat prin organul comisariului, după expresa autorizație de la M[aies]-tatea Sa *pro casu* ¹², cu toată solenitate[a], de nevinovat întru toate cu ce s-au fost acuzat ¹³. De-aici entuziasmul nemărginit cătră amîndoi ep[isco]pii și mihnirea cu care nici măcar scrisoarea de la Crainic, ca de la vicariu general lor în sesie trimisă nu au vrut să o primească, nevrînd a se corespunde cu un așa om, cum s-au dovedit din acte ¹⁴. De aceea l-au și lipsit ep[isco]pul ieri de vicariat și prodirectură, cu carele atîta abuz făcuse. Pagubă că nu au făcut aceasta înainte de 2 ani!

Nu mi-ai scris nici măcar de ai primit scrisoarea cu banii, care însă trebuia să nu uiți, dacă și te împresoară atîta. Corespondenții — bine! Dar de cumva din asemenea pricină nimărui nu răspunzi, precum nu-mi răspunzi mie, sau nimic, sau tîrziu, sau prin altul, așa, trebuie să aibi de a face numai cu principii și ep[isco]pi, de nu-ți rămîne un minut și pentru noi cești mai mărunți. Nu rîz, spui oblu, că nu-mi cade bine, dar pentru aceea nu mă mut în inimă, ci sunt ca totdeauna al d-tale mult prețuitoriu,

Cipariu mpr. / 146

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

¹ Pasajul care urmează, pus de noi între ghilimele, i-a servit lui Bariț ca sursă pentru articolul *Blaj, 15 mai v. Adunare de protopopi (Gazeta de Transilvania, VIII, 1845, nr. 43, p. 170—171)*. Părți din scrisoare sînt reproduse exact, altele stilizate de Bariț în sensul unei mai accentuate elogieri a episcopului Erdeli și a misiunii sale.

² Vezi lista protopopilor veniți în ajutorul lui Bărnăuțiu și alor săi, în scris. anterioară, n. 3.

³ Vezi scris. LVII, n. 13.

⁴ Ca la vicarul general al eparhiei.

⁵ Două exemplare din adresa protopopilor către Crainic, la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 3773—3774 (similare, datate Blaj, 5 mai 1845).

⁶ Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit., nr. 3696; 3761; 3777—3778.

⁷ De fapt, adresa protopopilor prin care „il opresc de funcții” pe Lemeni poartă data de 9 mai 1845. Semnatarii: Ioan Marian, Nicolae Maniu, Ioan Maior, Ștefan Moldvai, Teofil Alpini, Paul Poruț, Ioan Bochiș, Ioan Dragomir, Toma Marcian și Elie Vlăsa, își bazează actul lor temerar pe învinuirea de sodomie care i se aduce episcopului. Îi interzic să se prevaleze de demnitatea episcopală cîtă vreme nu va dovedi că este nevinovat. Își întăresc actul cu citate din pravila bisericască, unde se reglementează astfel de cazuri în dauna vinovatului. Avertismentul protopopilor se află în 3 copii în Fond. cit., nr. 3692—3694.

⁸ În realitate, adunarea protopopească din 10/22 mai 1845 n-a fost decît o măsluială a lui Lemeni și a episcopului Erdeli, trimis cu instrucțiuni precise ca să-l absolve pe vlădnicul compromis. Vezi, ca dovadă peremptorie, manifestul lui Simion Crainic, aci infra, în nota 14.

⁹ Simion Bărnăuțiu, care continua să predea în liceu și după interdicția episcopului din februarie.

¹⁰ Simion Crainic, venerabilul prepozit capitular, care, mai tirziu, va fi încarcerat în Mănăstirea din Alba-Iulia.

¹¹ Tentativele de a-l ucide pe Simion Bărnăuțiu, pe care Cipariu nu le consideră ca reale. Un punct de vedere împărțit și de Coriolan Suciu, în ale sale *Preambule, la procesul lemenian. Preținsele atenuate contra lui Bărnăuțiu*, din *Cultura creștină*, XVIII, 1938, nr. 12, p. 730—745 (partea a doua a articolului, nepublicată din cauza interdicției cenzurii ecleziastice de la Blaj, se află la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni).

¹² „Pentru acest caz”.

¹³ Se referă atît la acuzele înaintate către Împărat, în decembrie 1844 (vezi în Fond. cit., nr. 3565; 3595) cit și la cele aduse în Consistoriu sau în memorii directe către Lemeni (vezi nota 7).

¹⁴ Pilduitoarea „scrisoare” a lui Simion Crainic către adunarea protopopilor se află la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 3703; la nr. 3702, o copie similară, de altă mină.

LXVII

Domnule și prietine!

Blaj, 22 mai/3 iun. [1]845

Astăzi primii 1 pachet de la Thalmayer din Sibiu, cu o *Istorie bisericască*¹, fără de a primi vreo înștiințare de la d-ta, că ce să fac cu dînsa sau de cînd mi-o ai trimis. D-ta lăsași să-mi scrie d. Mureșan cum că cărțile pofcite pentru ep[iscop]ul de la Oradie le veți trimite cu Eilwagen² acolo, că vă vine mai cu îndemină, care înștiințare o am și arătat ep[iscop]ului. Deci astă *Istorie* nu știu pentru cine mi-o ai trimis, după ce pentru blășeni numai *Pravili*³ două lăsasem să-mi trimiți. Drept care io o și las aici pînă ce voi lua în scris de la d-ta că pentru cine e trimisă și cui să o dau; care însă nu va fi așa curînd, pornind io

încă într-astă săptămînă de-acasă, unde cam pînă peste 6 săptămîni nu mă voi întoarce.

Rămîind cu adîncă plecăciune, al domniei-voastre prea plecat,

Cipariu mpr./ 147

¹ A lui Meletic, tradusă de Veniamin Costache (vezi scris. LVIII, n. 4).

² Sau *Elipost* = diligentă de poștă.

³ *Pidalionul* lui Veniamin Costache (vezi scris. LIX, n. 19).

LXVIII

Blaj, 2/14 nov. [1]845

Domnul meu!

Vă fericesc că ați sosit acasă sănătoși și mă bucur de trimiterea *Macrovioticilor*¹ și celorlante. Io eram să vă scriu ceva în pricina acestora, că prenumeranții de la Moldvai ș-au primit pre ale lor, cînd ai miei mă tot întrebă. Cînd văzui în nr. 43 din *Foate* cum că unii vă și înfruntă². Io numai vă fac cunoscut că din *Curierul de a[mbe] s[exe]* nu mi-au venit nici nr. 3, nici 5, măcar că d. Eliad mă încredință că au ieșit și al 5-^{lea} iar mai multe nu, precum scrieți și dv. Poate că au perit al 3-^{lea} cu nr. 60 din *Gazetă*, ce nu l-am aflat la sosire-mi acasă.

D[omnul] Eliad au fost în săptămîna trecută la noi, și se întoarce, precum zicea, pe la dv. Mi-au spus de unele scopuri nu prea naționale, de sînt așa, a Asoțiației pentru tipărirea de cărți românești³, a căria și noi sîntem numiți și pofțiți mădulari. Scrieți-mi, de știți ceva asemenea, că nu aș voi să mă fac instrument la orice lucrare, a căria scopul ar putea să vie supt ceva prepus.

Pentru *Istoria bisericască*⁴ ce mi-ați trimis, acum poftindu-o măria-sa d. ep[iscop], nu știu cit e prețul; pentru care vă rugasem și mai as-vară dar n-am luat răspuns. Dar *Pravila*⁵ de la Moldova poci să o aștept? Ca să știu da răspuns aceluiași preasf[în]țit ce ades mă întrebă. Acei 12 f. C.M. ce-i mai ai la mine nu i-am dat tatălui dv., măcar au cerut dintr-înșii, pentru că nu am văzut scrisoare de la dv., nici mi-ați răspuns anumit ce să fac cu ei. Acum scrieți-mi, altfel vi-i trimit împreună cu cei de pre acest semestru, cit mai curînd, prin d. Thalmayer de la Sibiu, / unde peste o săptămînă ori două am de a mă duce. Iar încît pentru frățiorul d-tale, acel de aici și leneș, mă veți ierta că nu poci primi o însărcinare ce în ochii altora ar putea să stîrnească prepusuri de vrăjmășie. Domnul meu! însărcinează-mă cu orice poci să folosesc dv. și familiei dv. și mă voi ținea norocit cu șerbirea, dar cu ce vă poate strica vă rog să nu mă însărcinați. Mai de-a dreptul vă puteți îndrepta cătră însuși d. Alutan, dacă voiți; numai io să rămii afară din joc.

Despre curgerea trebilor de-aici nici io nu ți-am putut scrie, că multă vreme nu mă aflai acasă, dar nici după aceea nu erați dv. Acum ar fi prea tirziu să ți le mai descriu, putînd fi ca și de-airea să vă fiți înștiințați.

Sentenția definitivă se așteaptă din sus⁶, și pînă atunci lucrurile stau în statu-quo, afară de-a profesorilor și a protopopilor, încît sînt lăpădați din slujbă⁷. De vei pofți ceva mai de-a mărunțul, înștiințîndu-mă, voi descrie mai pre larg, măcar că larg toate a le înșira ar fi prea cu greutate în scris, mai ușor ar fi cu gura. Dar nu am nădejde curînd să ne întîlnim.

În drum, puțin au lipsit de nu ne întîlnirăm, [în] 8—11 sept. st.n. fiind io în Peșta, și dv. cam pe atuncea trebuind să ajungeți acolo⁸. Familia englizască ce o pomeniți mai că o cunosc de la Stadt London în Viena, unde cu asemenea persoane mai de multe ori prînzii.

„Fundatia lui Simu preste scurt se va pune în lucrare. D[omnul] vicariu al Hațăgului, fiind trimis de cătră Capitul la Arad, aduse 10000 f. w. cu carii s-au hotărît, spre mai mare securitate a fundului, a se cumpăra hîrtii de-a statului și după începerea interesurilor numaidecît a se lucra după întinciunea nemuritoriului fundătoriu. Alți 3000 f. w. restează încă la măgistratul Aradului, carii se vor încasa preste scurt, iar alții, ca la 1800 f. w. se află într-o mină nu destul de sigură⁹.
152° Însă îngrijirea toată a Capitulului va fi ca fundatia pre cît va / fi în puțină [să nu] pață scădere. Testamentul, de nu-l aveți, și de nu s-au publicat precum se pare în anii cei mai dintîi a *Foii*, vi l-oi împărtăși spre publicare cu alt prilej.

Fundatia cealaltă¹⁰ nu e încă coaptă destul de a se publica. După pașii ce am făcut încă în iulie la Căntărlaria de Curte, actele împărtășindu-se cu În[ălțatul] C[răiesc] Guberniu, numai cu sfîrșitul lui august s-au străpus directoriului fiscal pentru părere, iar părerea-i poate că numai în cursul lunii aceștie se va judeca în guberniu, prin urmare hotărîrea desăvirșit de la În[ălțata] Curte încă într-acest an nu se poate aștepta. Capitalul fundatiei în hîrtii de-a statului s-au întemeiat în 56.000 f. con. mon., cu interes de 2700 f. C.M. pe an, din carii după al nostru proiept 6 înși se vor plăti cu cîte 300 f., afară din patrie-ne, și alți 12 înlăuntru cu cîte 60—80 f. C.M. Un om sărac au făcut atita! O fundatie carii românilor pe drept o pot pizmui alte neamuri, scurgîndu-i-se balele, de a căroră lăcomie avem de-a ne teme. Adevărat, ei sînt frații noștri cînd vine de a ne lua bucătura din gură, altfeli *iidem qui pridem*¹¹. De nu se cheltuia așa mult după moartea fundatoriu-lui, cît s-au cheltuit în legături etc. etc., fundatia putea să aibă 60.000 f. C.M. întregi în capitaluri. Dar e bine că au rămas și atita, numai să nu fie pe seama dracului.

Din întimplare înțelesei astăzi că dv. pe al 2-lea sem[estru] nu ați trimis *Gazeta* la toți cei ce prenumerase la mine pe 1^{lea}. Asta s-au greșit de s-au întimplat așa, că ai noștri sînt stătători; într-aceasta nădăjduindu-mă, precum nice știind cît va ținea depărtarea mea de-acasă, nu v-am scris nimic; și acum nu știu bine de la cine să cer plata pe acest semestru, dar voi cerca și, precum am scris mai sus, vă voi mulțami.

Rămîind cu toată cinstirea, al d-voastre prea plecat,

Cipariu mpr.

PS. Mulțămîta d-lui Vasici, cu plecăciune. /
[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren in
Cronstadt. Franco

¹ Lucrarea lui Pavel Vasici, *Macrobotica sau mătrestria a lungi viața*, tom. I-II, Brașov, 1844—1845 (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, II, București, 1975, capitol aparte despre Pavel Vasici, p. 1—200).

² Se referă la următorul apel adresat de Bariț, în *Foaie pentru minte...*, 1845, nr. 42, p. 348: „Spre știința unora. Domnilor, nu ne înfrunțați așa amar căci nu vă putem trimite n-rii din *Curierul de a[mbe] s[exe]*, din *Magazinul istoric* ș.a., căci tot românul literat trebuie să știe că cărțile și foile românești era, pînă în zilele trecute, supuse la cenzura centrală, unde se ținea cu lunile, și numai acum fuserăm norociți a dobîndi o altă mare înlesnire, despre care, de altă dată”.

³ Este surprinzătoare dezinformarea lui Cipariu în legătură cu înființarea Asociației literare din București. Căci, încă în 1844 (*Foaie pentru minte...*, 1844, nr. 8, p. 64, articolul *Pentru literatură*), Bariț anunță că la București „începu a se forma un fel de societate literară, ai cărei mădulari pînă acum sînt: dd. Eliad, Chesar Boliac, Alexandrescu, Urian, doi frați Bălcești, Evghenie] Predescu, maior Tell, doi veri Golești, Voinescu, Laureani, N. Bălășescu ș.a.”. Bariț, datorită legăturilor vechi cu cei de la București, era extrem de interesat de această întreprindere. „Bucureștenilor — li se adresează el după relatarea noutății — sau mai bine muntlenilor! Ați început iară? Și iară? Foarte bine! Însă pentru ce numai atîția? Pînă acum lucrul vostru literar au semănat foarte mult cu al muncitorilor agricultori în timpuri ploioase și furtunoase. Ei văd ceriul înseninîndu-se, aleargă în fuga mare la lucrul cîmpului, cînd deodată un nor fatal întunecă orizontul... Să priveghiați numai ca fuga să nu fie iarna!” În anul următor, 1845, Bariț are plăcerea de a anunța o variantă mai organică a „insocierii” de la București (articolul *Asoțiaie pentru înaintarea literaturii*, în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 42, p. 168). Propășirea literaturii suferă din cauza numărului mic de cititori, încît autorii cei mai populari și favoriți „n-au putut debita niciodată în amîndouă principaturile o ediție mai mare de trei sute exemplare. De aceea, ia naștere o societate prin subscripții pentru tipărirea cărților românești din cele două principate, Țara Românească și Moldova. Societatea e condusă de C.A. Rosetti, Bălcescu, Ștefan Goleșcu, Costică Filipescu, Ion Ghica, Dimitrie Brătianu, Cezar Boliac, I. Voinescu II, A.G. Goleșcu, Laurian și Dimitrie Bolintineanu, care vor supraveghea întrebunțarea fondurilor și alegerea lucrărilor de tipărit. Într-un număr ulterior (53, p. 214) *Gazeta* aduce vestea că prenumerații la fondul pentru tipărirea cărților românești, inaugurat de Asociația literară, sînt acum în număr de 123 (aceste nume sînt înșirate în *Vestitorul românesc*, IX, 1845, p. 193—195). Vezi despre Asociația literară și implicațiile ei transilvănene *Cornelia Bodea, Lupia românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, București, 1967, p. 54—63.

⁴ *Istoria bisericească a lui Meletie*, tradusă de Veniamin Costache (vezi scris. LVIII, n. 4).

⁵ Adică *Pidalionul* lui Veniamin Costache (vezi scris. LIX, n. 19).

⁶ După ancheta lui Vasile Erdeli de la Oradea (vezi scrisorile precedente), la Blaj lucrurile nu s-au liniștit. În septembrie 1845, autoritățile trimit un nou comisar, cu instrucțiuni mai drastice, în persoana episcopului de Eperjes, Iosif Gaganetz, pe care-l însoțește prepozitul greco-catolic de la Munkács, Ioan Csurgovich. Această „secunda comissionă” lucrează cu metode inchizitoriale, după cum dovedește un grăitor act rămas din acel an zbuciumat: *Puncta Interogatoria pro Reverendissimo Domino Simeone Krajnic Praeposito Capituli Blasiensis* (la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 3730). Pînă la mijlocul lui octombrie, ancheta decurge drastic și eficientă. Este convocat un „consistoriu delegat” care, încă la 29 septembrie, începe investigațiile. Protocolul ședințelor (Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 3664) trădează tonul de aspră învinuire a „calomniatorilor”: prepozitul Simion Crainic și profesorii Simion Bărnăușiu, Demetriu Boer și Grigore Moldvai. Actul e semnat de majoritatea capitularilor și protopopilor — excluzîndu-i, firește, pe cei ce se ridicaseră în mai 1845 împotriva primei comisii — printre care: Constantin Alutan, Ștefan Boer, Ioan Barna, Timotei Cipariu, Teodor Șereni, Alexandru Sterca Șuluțiu, vicarul Silvaniei, Constantin Papfalvi, vicarul Hațegului, apoi protopopii, Constantin Molnar din Alba-Iulia, Teodor Baldi din Cluj, Grigore Mihali din Bistra, Elie Farago din

Tirgu-Mureș, Leontiu Leonteanu din Uioara, Vasile Turc din Săcal, Constantin Alpini din Mediaș, Vasile Pauleti din Roșia și alții. În pofida protestelor — individuale sau colective — ale celor incriminați (vezi în Fond. cit., nr. 3681; 3736; 3682; 3683 ș.a.), „deliberatele”, nefavorabile profesorilor și apărătorilor acestora, continuă, culminând cu acela din 22 octombrie 1845 (vezi în Fond. cit., nr. 3659; 3662—3663; 3689, originalul și 3 copii ale acestui act), care va fi trimis instanțelor superioare, spre confirmare. Din nefericire, aceste „instanțe superioare” erau dușmanii românilor: forul primatial romano-catolic de la Strigoniu, împotriva căruia își îndreptase partida națională atacul de la 1842—1846 (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, introducerea la scrisorile lui Nicolae Maniu) și Gubernul Transilvaniei, reprezentantul administrativ al „staturilor” și „ordinilor” din principat, care excludeau națiunea română din constituția țării. Apelul la aceste organe și uzarea de ajutorul lor arată adevărata față a episcopului Lemeni: de despot și dușman al intereselor naționale. „Sentința definitivă” va întârzia însă, fiind pronunțată abia în primăvara anului 1846, în ședința din 26—27 martie a Consistoriului de la Strigoniu, format din primatele Iosif Kopácsy și episcopii și canonicii săi: Antoniu Majtényi, Samuel Rudnyanszki, Mihail Fekete, Josif Kunszt, Josif Krautmann, Vicențiu Jaross, Mihail Kemp, Antoniu Liphay, Josif Durguth. Iată oamenii „chemați” să judece asupra cauzelor complexe și importante care au zburat timp de patru ani marea dieceză românească din Transilvania! Sentința străinilor e necruțătoare: Simion Crainic e depus din demnitatea de prepozit iar profesorii Simion Bărnăuțiu, Demetriu Boer și Grigore Moldvai zvriliți din posturile lor (dealtfel, acestora li se interzisese să predea în școli încă în primăvara anului 1845, după cum reiese din scrisorile precedente). Odată sosit la Blaj, deliberatul de la Strigoniu e tipărit de Lemeni și împrăștiat prin dieceză, pentru intimidarea opoziției, înfrinte sub pretextul unei înscenări penale. Politic, însă, această opoziție, care era nucleul partidei naționale și purtătoarea ideilor acesteia, va ieși învingătoare la 1848.

⁷ Paralel cu procesul împotriva lui Crainic, Bărnăuțiu, Boer și Moldvai, Consistoriul delegat din septembrie-octombrie 1845 judecase și „cazul” protopopilor care s-au opus, în mai 1845, anchetei lui Vasile Erdeli. „Vina” lor era, însă, una mai adincă, de substrat politic, aceștia fiind sprijinitorii lui Bărnăuțiu și ai ideilor sale încă din 1842 (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu) și autorii unor acțiuni hotărâte pentru curmarea despotismului episcopului și repunerea vieții bisericești pe baze sinodale. În 17/29 septembrie 1845, Gaganetz și consistoriul încropit de Lemeni hotărăsc scoaterea din demnitatea de protopop a următorilor „opozanți”: Nicolae Maniu de la Sibiu, Ștefan Moldvai al Fărăgăului, Teofil Alpini din Cut, Paul Poruțiu al Mărgăului, Ioan Bochiș din Aghireș, Toma Marcian din Cițcău, Ioan Dragomir al Lăpușului și Elie Vlăsa Țicudi al Arieșului (vezi în Fond. cit., nr. 3781).

⁸ În vara anului 1845, Bariț făcuse o lungă călătorie în Apusul Europei, împreună cu Johann Gött, semnalată la *George E. M. Marica, Notele de călătorie ale lui George Bariț*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, VI, 1963, p. 124—147. De pe urma acestei călătorii ne-a rămas cel dintâi memorial de călătorie tipărit al lui Bariț: *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 74, p. 294—295; nr. 76, p. 304; nr. 77, p. 308; nr. 78, p. 312; nr. 79, p. 316; nr. 80, p. 319—320; nr. 81, p. 323—324; nr. 82, p. 326—328; nr. 83, p. 330—332.

⁹ Pasajul dintre ghilimele apare, stilizat de Bariț, în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 95, p. 377.

¹⁰ Adică a lui Simion Ramonțai (vezi scrisorile precedente).

¹¹ „La fel ca mai demult”.

LXIX

Domnul meu!

[Blaj, ante 31 ianuarie 1846]¹

Trebuind a scrie astăzi d-tale, precum vei vedea mai jos, cu o cale am socotit a atinge și unele lucruri pomenite în scrisoarea-ți mai din urmă, din care văz cum că sf[înta] Mînaștire încă nu v-au plătit pe sem.

II, [1]845. Dar încît pentru ep[iscop]ul, sem. I [1]845, l-am plătit io între acei 9 prenumerați, pentru carii io în 18/30 apr. [1]845, fiind în Sibiu, am depus pentru a ți se trimete 36 f. împreună cu 9 f. pentru 2 *Curier de a[mbe] s[exe]* și 8 f. 20 pentru 10 *Macrob[otice]*, carii făceau 53 f. 20 cr. C.M. și carii i-ai primit; așa, pentru ep[iscop]ul mai rămăsese pe II sem. [1]845 pentru carele-ți trimisei prețul împreună cu alți bani la Sibiu, tot la Thalmayer, la 1/13 ian. a.c. prin Șt[efan] Manfi.

De aci restanția la mine mai este:

Vechi 12 f. C.M., pentru taicăl d-tale;

Istoria în 4 tom. ², 4 # se vor trimite cît mai în grab;

Mînașt[irea] sem. 2 [1]845, 4 f. C.M., asemenea numai să-i capăt;

Mány d^o.

Măria-Sa d. ep[iscop]ul vă poștește încă prin mine să trimiteti la un nepot al său, practicant la Sibiu, 1 *Gazetă rom[ânească]* cu *Foae* și 1 *Wochenblatt* etc. supt adres: *Nicolao Birle, penes Exc. R. Thesaurarium Practicanti Cancellistae, Cibinii*³, pentru care vi se va plăti.

Magazinul dracului parcă-i afurisit; încă tot nu mi-au mai sosit.

D[omnul] Hummel⁴ mi-au trimis la Man⁵ în Sibiu pachetul n° 6 și de-acolo îndată după trimiterea scrisorii mele în care mă văieram, l-am primit. Dar n° 3 et 5, și *Macrobotica*? D-zeu le știe unde mai stau, că nici Thalmayer, nici Hummel nu mi le-au trimis. Așa încă n-am mai pățit-o. / D-le, să-ți mărturisesc adevărul, nici metoda dd-lor editori nu mi se pare de tot bine nimerit cu împărțirea materialului. Atîtea amestecături și întreruperi nu pot să însuflească decât o neplăcere în ochiul cetitorului dedat cu o lectură continuă și care nu pot fi iertate decât în gazete și cărindare; dar aceasta e și una din urmările literaturii seculului nostru, scăpătate din foliante și cvartante și căzute în *Taschenbuchuri*⁶ și *Lieferunguri*⁷ sau, mai înalt zis, *Livraison*⁸. Dar și tipărirea! În București se pare că afară de Walbaum⁹ nime nu ști tipări. Tipariul *Gazetei* d-tale pre lingă ale d-lor sint ca edițiile franțuzești pe lingă ale nemților cele de *Flispapir seligen Andantens*¹⁰.

De *Biblie* zici că ne va lua altul pe dinainte!¹¹ Bine, dar numai să nu fie ardelean, că almintrilea vom cerca că oare în Ardeal slobod e a tipări cartea altuia ori nu! *Biblia* e carte deobște pentru toți, fără-ndoială. Dar versia? E altă întrebare, cea din ediția din Blaj¹² e proprietatea aceștii tipografii, cumpărată cu bani. Altfeli de versie, văză n-am treabă. Însă mărturisesc că așa cum se află în ediția noastră n-am voie prea mare a o rătipări, numai din capul câștigului; dar vă mulțamesc de înștiințare — deși e nu deplinită — și ne vom socoti!

*Pidalion (Pravila?)*¹³ ce vă stă la cenzură am luat înștiințare că vi s-au slobozit. De e așa, nu e vreun exemplar și pentru mine?

D[omnul] Bălășescu¹⁴ scrie că nu știu ce broșuri mi-au trimis la d-ta, dar poate că nu le-ați primit, așa nu pomeniți de ele.

Cu acestea, rămîind al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. / 178*

[Adresa:] Herrn Prof. Georg v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstادت. Franco.

¹ Scrisoare nedată. Anul 1846 reiese din conținut. Luna am dedus-o de pe ștampila poștei din Aiud: „N[agy] Enyed, 31 ian.“

² A lui Meletie, în traducerea lui Veniamin Costache (vezi scris. LVIII, n. 4).

³ „Lui Nicolae Birle, cancelistului practicant pe lângă Înaltul Tezaurariat regesc, în Sibiu“.

⁴ Librar din Brașov.

⁵ Nicolae Maniu, protopopul greco-catolic al Sibiului.

⁶ „Cărticică de buzunar“.

⁷ „Fascicule“.

⁸ Idem, în franceză.

⁹ Friedrich Walbaum, librar și editor bucureștean.

¹⁰ Corect: Flie sspapier = sugativă. „Sugativa celor răposați“.

¹¹ Blajul nu va mai tipări *Biblia*, cel puțin în anii conducerii tipografiei de către Cipariu.

¹² Din 1795, tradusă de Samuil Micu (vezi scris. LX, n. 21).

¹³ Vezi scris. LIX, n. 19.

¹⁴ Nifon Bălășescu, monahul-revoluționar de la 1848. Într-un volum următor vom publica interesanta corespondență a acestuia cu Bariț. Vezi despre el Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia română*, tom. I, Sibiu, 1898, p. 367; Alexandru Băleanu, *O scrisoare din anul 1853 a profesorului Nifon Bălășescu către Grigore Ghica, Domnul Moldovei*, în *Revista Arhivelor*, I, 1924—1926, nr. 1—2, p. 105—108; G. N., *Cîteva date despre Nifon Bălășescu*, în *Ibid.*, p. 138.

LXX

Domnule și prietino!

Blaș, 1/13 fev. [1]846

La scrisoarea d-tale din 5 fevr. a.c. mă grăbesc a răspunde cu atîta mai mult, cu cît văz că unele lucruri ai dori mai curînd a le ști.

De proșesul civil sau criminal, ce ar rădica opoziția de-aicea ¹, cum că nu știi d-ta nimica, nu te mira, măcar poate că moldovenii știu, dacă nici noi cei de aici nu știm mai mult decît d-ta. Nu mă îndoiesc însă că tot nu vor fi încetînd, și nouă preste nouă planuri făurînd, toți cîți se simt ori apăsați ori nemulțămîți cu cursul lucrurilor pînă acuma ². Noi încă auzim multe, dar numai după vorbe nu se poate lua omul. Și te încredințez că anumit și apriat nu știu nimic, de nu cumva e singur cauza sau proșesul, de-l voiește cineva numi așa, a nepotului lui Popovici³, pentru lichidația de [loc alb] f. C.L.M., alegîndu-și de procuratore pe Gyárfás din Sîmcel, carele acum șede în Blaj, despre carele și io am auzit că ar vrea să facă zgomot mare. Alții mai zic că acesta au luat de la Duțul și Crainic 10.000 f. w. să poarte un proșes de nou asupra e[plisco]pului și altora. Dar toate sînt și neadeverite, și cu neputință de a se ști sau pricepe ⁴.

¹⁵⁴ Însă ca să știi ceva mai sigur, te înștiințez despre un lucru ce încă e numai taină, dar io-l știu din acte / autentice. Acela este că primatul Ungariei, cu datul din 30 ian. st.n., împărtași e[plisco]pului și lui Alutan, ce fusese prezident în proșesul purtat as-toamnă, un bilet a Maiestăței-Sale din 27 ian. a.c., prin care-i încrede a descoperi celor mai din urmă comisari *Complacentiam Suam Regiam* ⁵ și mulțămirea deplin cu împlinirea însărcinărilor în cauza de-acia, precum și e[plisco]pului nostru, nu numai mulțumirea cu purtarea lui, dar și cum că nici odinioară nu s-au îndoit de purtarea lui cea morală.

Cealaltă împregiurare: cum că Crainic și acei 3 exprof[esori] sînt sorociți *pro superabundanti* ⁶ la Consistoriul primațial pe 26 mar. ⁷ a.c., poate că de airi încă vă e cunoscută.

Acum după acestea, și d-ta poți pricepe în ce stă lucrul iar io nu mai adaug decît cum că o rezoluție preîn[altă] se așteaptă ca în zilele aceste cît mai curînd să sosască, despre care la timpul său te voi înștiința ⁸. *Magazinul* și *Macrovioticile* vor fi poate tot la Hummel, că io pînă azi nu le-am primit, nici d-lui nu mi le-au trimis, măcar că cel mai nou pachet cu nr.6 din *Magazin* mi s-au trimis de-acolo fără celelalte, precum v-am scris. Acum poate că mergînd un prilej la Sibiu să ducă banii fundației lui *Simu* pentru obligatoriu le voi căpăta cerîndu-le la Hummel, că pînă aci tot la Thalmayer le cercasem, după cum mă înștiințaseți.

Forma dat esse rei ⁹, asta era ce pofteam io în *Magazin*, a căruia fire nefiînd ca a gazetelor, ce iasă numai în cite o foaie, și iarăși după *Programă* întru mai multe părți avînd de a se împărți, pe dreptate se aștepta să nu fie materia așa des întreruptă, cum se întrerupe în gazete și / cărindare: într-acelea că nu le cuprinde foaia, într-acelea că e lucru sfîrnăresc, vrînd să-și oblige pe cetitori și pentru anul viitoriu. Dd-lor editorii puteau cronicile întru deosebite broșuri, și alte obiecte întru asemenea, neamestecate să le împartă, putînd păzi așa și varietatea materialului, precum și unitatea. Cel puțin io, după *Programă*, așa-mi închipuiam tot *Magazinul*.

Din socoteală voi mai trimite cu prilejul arătat încă o sumuță din cît voi putea aduna. Tatălui d-tale încă i-am trimis alaltăieri acei 12 f. C.M. printr-un expres al său, pentru cari îți voi alătura cvietanție cu alt prilej.

De *Pravilă* mă mir că nu v-au sosit slobozirea, cînd io din scrisoarea unui om știutoriu de aste lucruri pe ne-ntrebat știu că s-au slobozit; pe semne încă așa o să o pățiți cum pățim noi aici adeseori, și anumit ieri, o scrisoare gubernială din 1^a X^{brîie} [1]845 sosînd numai ieri — 12 fevr. [1]846; 2 luni 12 zile din Cluj pînă în Blaj! Așa, nu te mira, socotînd puținel că Brașovul e de două ori mai departe ca Blajul de Cluj.

Pentru *Biblie* vom vedea, dar ca să scădem prețul, deși este nepotrivit, nu mult mă nădăjduiesc, și mai virtos ca nuștiîndu-se lucrul, vrăjmașii și dintr-acest punct să ne facă crimă, și în urmă să ni se împute. Cu cei de preste munți n-avem de a ne certa! *Noul Test[ament]* negreșit că-l vom tipări ¹⁰, numai să ne rămîie vreme după altele. Iar catalogul celor ce avem de vînzare, cu alt prilej, măcar că după cum trec acum n-avem de-a ne tîngui. Tărenii încă ne duc destule, încă și din cele cu litere tipărite. Cei mai mult, unii întrebă după cărți besere[ce]ști cu litere, și de care n-avem tipărite.

Pe Leon auz că l-au țîpat din școli, pentru un furt.

La noi suflă vînturi grozave de vreo cîteva zile. Bucatele se iefinesc.

Fii sănătos.

T. Cipariu mpr.

P.S. Știi că și în Cluj se gată a se tipări o colecție de poezii rom[â-
nești] populare? ¹¹ /

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz, wohlgeboren in
Cronstadt. Franco.

¹ Un aspect încă necercetat al conflictului profesorilor blăjeni cu episcopul Lemeni: continuarea procesului înaintea autorităților civile. George Bariț, care a cunoscut, dar n-a dezvoltat lucrurile înadins, expediază totul într-o singură frază: „Procesele ajunseră pe minile avocatului Konrad Schmidt, la Sibiu, și se târăgănară pînă la 1846 (vezi *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă*, I, Sibiu, 1889, p. 637). Jakab Elek, în capitolul rezervat tulburărilor de la Blaj din istoria sa (*Szabadságharczunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848—1849-re*, Budapesta, 1880, p. 39—55), nu pomenește nimic de amestecul autorităților judiciare civile. După G. Bogdan-Duică (*Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 64) este vorba doar de un „recurs la Curte“, prin intermediul lui Konrad Schmidt. Credem că acesta este adevărul, și că rostul lui Schmidt s-a limitat la a compune petiția finală pe care Bărnuțiu și consorții nedreptățiți o înaintează împăratului în 1846 (vezi G. Bogdan Duică, *Op. cit.*, p. 224—237, unde se publică în traducere românească textul integral al recursului).

² „Apăsății“ și „nemulțumiții“ sînt cei reprimați prin hotărîrea Consistoriului delegat din septembrie-octombrie 1845: Simion Crainic, profesorii Simion Bărnuțiu, Demetriu Boer și Grigore Moldvai, precum și protopopii care luaseră apărarea acestora (vezi scris. LXVIII, n. 6—7).

³ Arsenie Popovici, fostul canonic mort în aprilie 1845.

⁴ Se pare că Gyárfás Elek (vezi și scris. LXIII, n. 8) a avut într-adevăr un anumit amestec în „procesul lemenian“, căci la George Bariț (*Părți alese din istoria Transilvaniei...*, I, p. 636) găsim și următorul pasaj, de asemenea enigmatic: „Se mai amestecă în acelea turburări și proprietariul Alexie senior Gyárfás din comuna vecină Sincel, de religione calvin“.

⁵ „Satisfacția crăiei-sale“. Complimentul se adresează comisarilor din „secunda Comissio“, episcopul Josif Gaganetz din Eperjes și canonicul Ioan Csurgovich din Munkács, care au dus la bun sfîrșit misiunea de a-l scoate basma curată pe Lemeni și a-i înlătura pe frunțașii opoziției naționale (vezi scris. LXVIII, n. 6).

⁶ „Ca [oamenii] care au depășit măsura“.

⁷ Vezi scris. LXVIII, n. 6. În fața Consistoriului de la Strigoni, care a „judecat“ conflictul de la Blaj în 26—27 martie 1846, s-a prezentat numai bătrînul prepozit Simion Crainic. Bărnuțiu, Boer și Moldvai refuză, negînd competența ierarhului ungur, de altă confesiune, de a hotărî în treburile bisericii românești.

⁸ „Rezoluția preînaltă“ este deliberatul forului primatial din Strigoni (vezi scris. LXVIII, n. 6) și va sosi la Blaj în aprilie 1846. Vezi-o la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Lemeni, nr. 3781, sub formă de circulară tipărită. Reprodușă de Bariț în *Părți alese...*, I, p. 755—763.

⁹ „Forma să redea conținutul lucrurilor“.

¹⁰ Nu se va tipări, pînă în deceniile următoare (vezi și scris. anterioară, n. 10).

¹¹ Nu se va tipări o astfel de colecție. Informația este, totuși, interesantă și iscă întrebarea cine putea fi inițiatorul unei astfel de culegeri? Să fie vorba, oare, de acea colecție de *proverbe* românești, pe care studenții Liceului academic piarist din Cluj, grupați în jurul revistei manuscrise *Zorile*, o adunau spre a fi publicată în revista lor? (vezi *Vasile Netea, Primele colecții de proverbe românești publicate, în Studii de folclor și literatură*, București, 1967, p. 401—438; Ioan Chindriș, *Moldalități pașoptiste în cultura românească, Ideologia istorică a lui Alexandru Papiu Ilarian*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1975). Dar, existînd specificația *poezii*, problema rămîne deschisă și de interes. Noi credem mai degrabă că intenția publicării unei astfel de culegeri poetice îi aparține protopopului Teodor Baldi din Cluj, de la care provin două manuscrise cu cîntece de lume și traduceri, puțin cercetate pînă acum: manuscrisul românesc nr. 4252 de la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca (descriș sumar de Ioan Breazu în studiul său *Versuri populare în manuscrise ardeleni vechi, din Anuarul arhivei de folclor*, V, p. 79 și urm.) și cel din posesia profesorului pensionar Leontin Ghergariu din Cluj-Napoca, acesta din urmă purtînd chiar semnătura lui Teodor Baldi.

Domnule și prietine!

Deodată cu această scrisoare trimit la Sibiu prin fr[atele] Șt[efan] Manfy pentru d-ta la Talmayer 29 f. 4 cr. C.M., adecă:

4 f. C.M. pentru minăstire pro 2 sem. [1]845;

4 f. „ „ Birlea, 1 sem. [1]846;

2 f. 24 cr. C.M. pentru *Mag[azin] nemț[esc]* ¹

18 f. 40 cr. C.M. pentru *Ist[oria] bis[ericească]* ² în preț de 4 #, socotind 14 sfanți pentru 1 # cum imblă în Moldova, ca să nu ai necaz cu negustoriul. Many nu mi-au dat nimic încă, măcar că și suma mai din sus de la mine v-o trimit, dar fiind sigur că mi se va întoarce și, așa, socoteala din iest an ni-e încheiată.

De Moldvai ³ și aici asemenea veste se auză, stîrnită cum spun de căraușul ce l-au dus la Sibiu, unde au petrecut ca o lună, dar acum, de-o săptămînă, se află pe-aici.

De la Hummel vom vedè acum căpăta-voi ceva ori nu. De la Biasini aștept o poștă de astăzi.

Dar să trecem în scurt și la apologia d-tale, măcar mă grăbesc.

Mă mirai că trecuși învinovățirea d-lui De Gerando fără notă, cînd tipăriși extractul despre români, dar nu gîndeam că să o iai așa serios și ce se putea refuta cu puține cuvinte să o refutezi cu tot de-ădinsul. Preste tot, deși articolul în sine e lucrat așa cît nu se poate mai bine, dar mi s-ar părea a nu fi *de tempore* tocma acum să-ți creiezi un vrăjmaș așa mare din De Gerando, cînd materia atinsă e prea delicată și pofteste un tact așa de fin, ce-l numesc politiciii neotralitate, care pînă acum l-ai păzit ⁴. Poate că d-ta nu ai priceput că unele ca acestea și altele multe / d. De Gerando le-au supt de la bietul Ioji ⁵, carele tocma pre atunci era minios cu toți blăjenii, că au scris nota pomenită fără de a-l chema și pre el la sfătuire, de unde entuziasmul lui pentru magiarism și învinovățirea asupra foaiei d-tale, cum o cetise din *Erdélyi Hiradó*, și asupra altora. Nu mă îndoiesc că d. De Gerando nu din capul [său] le-au scos, nici au cetit gazetele ce pomenește, ci le-au scris cum le-au auzit din Ioji ⁶, ce i-au fost de Cicerone, și pre care nu l-au putut cunoaște.

Însă mai deosebi, nici descoperirea ce-ai făcut despre nota blăjenilor nu o aflu în vremea sa și poate să aibă urmări scîrboase, că ungu-rilor negreșit nu le va cădea bine și poate să ni-o împute. Din care pricină unii mi-au mărturisit că o au cetit cu înfiorare și că aici s-au întîmplat o indiscreție politică ⁷.

Dar nici aceea place, că așa des se ating neplăcutile întîmplări întîmplate de-aici, cînd nu numai pre una, dar pre amîndouă părțile li se pare că vrei a mostra sau a le împărți sfaturi. Cel puțin cele pomenite de abuzuri, drepturi, reforme ⁸ etc. nu vreau a le înțelege almintrilea. Din care pricină și mie îmi pare rău de cele cuprinse în acel articol, și n-aș da pentru mult să le mai poci vedè nescrise. În țările ce n-au libertatea prelului, redacția trebuie să fie de nici o partidă înaintea

publicului, și în cauze politice delicate, cu atîta însă mai mult în cauze personale, cum au fost întîmplările de aici. Căci deși este cineva să creadă că pricina de izvor a acelor sau măcar punctul de căpetenie au fost pentru răciștigarea drepturilor, rădicarea abuzurilor și alte asemenea lucruri cuvioase, dar pre mine, carele de aproape am văzut și știu tot cursul cu pricini cu tot, nimene nu mă va convinge să crez și io asemenea. D-ta însă de crezi, firește ești slobod, dar părerea d-tale să nu ți-o spui în public era mai bine. Altfeli, vii în primejdie de a fi judecat de cei pre care-i vatem, că vrei a te rădica presus de partide și a le împărți sfaturi sau muștrări înainte a toată lumea, care oamenii dintre toate mai cu greu suferă.

Despre acestea însă destul și poate și prea mult, că n-aș vrea pentru toată lumea să mă înțelegi rău sau să mă socotești că vreu a te muștra. Nu, ci un sfat prietinesc între patru ochi am vrut a-ți împărtași, care de ți se va părea bun de a-l urma, bine, unde nu, iar tot bine. Cel puțin io am simțit și din mine și din îndemnul unor voitori de bine a-ți însemna acelea pre scurt, pentru că sînt cam odioase, și cu toată silința de a nu vătămă, care de nu am putut ajunge în scris, d-ta plinește din prietinie.

D-ta vei fi știind că d. De Gerando de astă-toamnă se află iarăși în Ardeal și se gătește a învăța românește. Un cleric absolut îi duce astăzi numărul din *Foaie* cu critica asupra-i, care negreșit va face să i-l întoarcă pe lătinie, și poate că nu-l va lăsa fără răspuns.

După care în grabă scrise, rămîi cu obicinuita frățescă dragoste, însemnîndu-mă al d-tale prea plecat.

Cipariu mpr.

P.S. La noi de vreo săptămînă imblă o vreme de tot frumoasă, dar nesănătoasă; atîta bolnavi cîți acum de 2 săptămîni n-au fost doar de cîndu-i Blajul. /

[Adresa:] Herrn Professor Georg Baritz wohlgeboren in Cronstadt.

¹ „Magazinul nemțesc“ = *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens* al lui Anton Kurz (vezi scris. LIV, n. 20).

² Vezi scris. LVIII, n. 4.

³ Profesorul Grigore Moldvai.

⁴ E surprinzătoare doar în parte frica lui Cipariu de acest De Gerando (despre care vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 105), ca și faptul că nu pricepe scopul major al acestei antologice atitudinii publicistice a lui Bariț din primele zile ale anului 1846.

⁵ Sinucisul Iosif Pop. De data aceasta Cipariu se referă la descrierea Blajului în cartea lui De Gerando (I, cap. 8, p. 211-212), pe care-l vizitase. Că De Gerando l-a avut călăuză pe Iosif Pop, o dovedește un pasaj din vol. I, p. 341-342: „M[onsieur] Papp de Balásfalva, nous a communiqué quelques chansons que nous nous empressons de reproduire à cause du mérite incontestable de la poésie, et parce qu'elles ont un caractère national“.

⁶ În capitolul despre români (vol. I, p. 219, în nota 1 subsol), De Gerando rememorează disputa națională din 1842 dintre *Gazeta de Transilvania* și *Erdélyi Híradó*, stîrnită de un articol deplasat al lui Alexandru Bohățel (vezi problema în amănunt în *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Iosif Many, nr. III, n. 5), dispută în care ziarul brașovean ar fi avut o atitudine națională exagerată. Presupunerea lui Cipariu,

că De Gerando n-a citit polemicile respective, ci le-a luat „după ureche“ de la Iosif Pop, nu stă în picioare. Acest neașteptat propagandist al ideologiei grofilor unguri este bine informat și abil în răstălmăcirea izvoarelor.

⁷ În șirul reflexiilor „la d. A. de Gerando“, Bariț amintește despre celebrul *Protest al Consistoriului din Blaj împotriva limbii maghiare, înaintat la Dietă în anul 1842* (vezi *Ibid.*, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu; scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. II, n. 6; scrisorile lui Grigore Mihali, nr. I, n. 7; nr. IV, n. 4). Este prima menționare în publicistică despre acest act politic românesc. Pe Cipariu nu-l indispuie atît „indiscreția politică“ a lui Bariț, ci răzbate aici ceva din filomaghiarismul său politic cunoscut, care se va accentua pînă la a deveni periculos în primăvara anului 1848, pentru a dispărea definitiv la 3/15 mai 1848 și după, cînd aristocrația „liberală“ își dă arama pe față, printr-o serie de represii crîncene împotriva revoluționarilor români.

⁸ Pe Bariț îl intrigă tonul călduț, dubios de amical, cu care De Gerando vorbește despre Blaj, ca despre o citadelă a armoniei, cu oameni pașnici și înțelegători față de politica zilei. Așa era: Blajul era la acea dată dominat de clica episcopului Lemeni, arhiepiscopul trădător al intereselor naționale. Tocmai acest lucru nu-i convenea lui Bariț: cele povestite de francezi confirmau invinuirea în legătură cu procesul de maghiarizare a Blajului, în anii păstoriei lui Lemeni. Reamintirea *Protestului* din 1842 avea ca scop echilibrarea acestei păreri, printr-o trimiteră la un act național săvîrșit la Blaj. Lui Cipariu nu-i convenea acest lucru, pentru că actul din ianuarie-februarie 1842 a fost elaborat de partida lui Simion Crainic, Bărnăuțiu și profesorii răzvrățiți, de care îl vedem dezis cu atîta lipsă de înțelegere. Cipariu se va reintegra în partida națională — după aproape un deceniu de rătăcire, sub influența lui Lemeni — în primăvara revoluționară a anului 1848. Tot ca o echilibrare a părerii exagerat de bune despre Blaj, Bariț include în reflexii următorul pasaj: „Dacă d. scriitoriu [De Gerando — n. ns.] cunoștea cîteva episoade din prea tristele întîmplări mai nouă de la Blaj, nu ne îndoim că ar fi avut prilej de a pătrunde și în caracterul acelor români, cu acea osebire că, după binevoînța ce arată preste tot cătră români, le-ar fi poțit ceea ce le-au recomandat niște mari bărbați: o judecată politică mult mai sănătoasă și un tact inzecit mai bun și mai delicat decît vădiră în cele din urmă“ [observație în egală măsură valabilă pentru partida lui Lemeni și cea a lui Bărnăuțiu] și „le-ar mai fi adaos că reformele nicăiri nu se fac în galop, că abuzurile nu se stîrlesc *par force*, ci cu încetul, dar tocma pentru aceasta cu atît mai sigur“. Or, Cipariu, ca sprijinitor al lui Lemeni și administrației sale, nu era de acord cu faptul că ar exista abuzuri la Blaj, lucru pe care încearcă să-l argumenteze în această scrisoare și în cea următoare.

LXXXII

Blaj, 12/24 mart. 1846

Domnule!

La scrisoarea d-tale din 17 fevr. de mult e de cînd trebuiam să răspund, dar mărturisesc că așa de multe aveam la inimă a răpleca, cît pentru mulțimea lor socoteam a îndelunga pînă la un prilej cu destul răgaz, ca să nu miu intrerupt, dar vîzînd că timpul trece și răgazul dorit nu-mi mai sosește, mă determinăi mai bucuros a fi ceva și mai scurt, decît a tăcea de tot, sau a aștepta mai încolo pînă nu știu cînd, și aceasta mai avînd și altele care nu puteam a le mai diferi mai încolo. De la care voi să și încep.

Magazinul nu mi-au mai sosit. Manfy¹, cerîndu-l cu prilejul arătat, nu-l află. Acum dacă nu l-ai îndreptat la Aiud, mai poate zăcea la Hummel, pînă cînd mi se va da alt prilej de a-l mai cerca încă o dată acolo. Nerăbdarea și întîrzierea e pentru prenumerați și bursa mea, nu pentru interesul meu, care mi l-am stîmpărat dintr-un exemplariu trimis de la librăria Hochmeister în Sibiu.

Aș dori să am *Arhiva*, ce-o lauzi², și mult m-ai îndătora dacă ai binevoi să-mi mijlocești trimiterea unui exemplar pentru mine. *Albina*³ nu află interes. Exemplariul de probă ne-au convins numai cu cât ea e mai de jos decât foile d-tale. *Sans compliment*⁴!

158 Din cărțile însemnate [in] nr^o 16, aș dori: 1. *Ceasurile* lui Sion, pentru care și mai de mult vă rugasem și 1 *Coconu Iorgu*⁵; de *Pravila*⁶ de mult vă tot rog, dar încă mi se pare că nu vă aflați în stare de-a mă înștiința când o să mi-o trimiteți. În comisie încă sînt prea bucuroși a priimi orice-mi trimite, / numai să nu vă cadă cu cheltuială rătrimite-
158 terea, dacă nu se vor trece. Din care privință mie oarecum mi-au venit cam periculos că ați lăsat a vi se trimite 500 *cinci sute*! D-voastră trebuie negreșit să așteptați prea mult bine de la *Pravila*, dacă doriți ca atîtea exemplare să se treacă numai în Ardeal și Bănat, de nu e numai speculație. Io am cetit *Pravila*, cum o avem în edițiile mai vechi, mai de-a măruntul, și mărturisesc că pentru vremile noastre, cum se află într-insele, e un lucru prea puțin, să nu zic netrebnic. Dar vei zice că cea nouă ediție e mai bună? Poate fi, nu judec, că nu o am văzut încă, dar să mă ierți, că pe lingă tot respectul ce-l am către proin mitropolitul ca către o persoană înaltă și vrednică din partea caracterului personal, dar încît pentru știință, fără care nici știința drepturilor, fie acelea măcar numai a beserecii Răsăritului, sau fie numai o traducere, nu poate a se tracta după cuviință, am cea mai mare îndoială. Apoi stilul preasf[in]-
158 ției-sale. De seamă numai cu cel din *Istorie*⁷-i, ajunge! Zici că doară nu sîntem așa de streini către neuniți? O, dintr-astă pricină nu cred să fie nice neuniții mai suferitori de cum sînt ai noștri, cînd despre neuniți măcar numai din partea preasf[in]ției-sale, cu ce duh sau cel puțin cu ce tact și pricepere a timpurilor sînt, destul dove[de]ște *Piatra scande-
158 lii*⁸, de curînd tradusă și tipărită de preasf[in]ția-sa. Și ca să nu mă înțelegi rău sau să mă socotești urătoriu de neuniți, trebuie să-mi mărturisesc credința ce am dintr-astă parte. Neunirea din principate își are pricinile sale cuvioase. În Ardeal, mai ales de cînd s-au fost introdus
158° odată unirea, în ochii mei neunirea este nepolitica cea mai rea pentru români. Streinii au priceput ce va să însemneze unirea în Ardeal, și se / lucră *consequenter*⁹. Cei ce nu o pricep, dovedesc că ei se pricep mai puțin și au mai scurtă vedere decât părinții noștri. Dar cei mai scurți la vedere au fost mai întîi brașovenii, care arată protestele lor, ce se află și pre-
158° airea, nu numai în Brașov.

Pentru Birlea uitasem că am lăsat să i se trimită și *cele* nemțești, dar tot nu vă rămîi detoriu precum vei vedea din alăturata scrisoare a fratelui Sereni, în care zice că pentru sf[înta] mănăstire încă v-au fost trimis banii pre al 2-lea sem. an[ul] tr[ecut]. De unde, cei trimiși de mine de curînd vor trece pentru Birlea, mai rămîind al meu dintr-
158° înșii 30 cr. C.M.

Cu poștia din urmă lipsiră supt copertă-mi foile *rom[ânești]* nr^o 19 din *Gazetă* și 10 din *Foaie*, care vă rog cu întîiul prilej să mi le trimiteți.

Așa-mi lipsea din sem[estrul] trecut și nr. *Gazetii* 60, sau în care era înștiințarea de la Asociația din București¹⁰, care io numai în Viena

o cetisem, iar acasă venind nu o aflai. Vei fi primit, cred io, și d-ta ceva întrebare în treaba aceasta.

Și de ai primit, vei pricepe cât de bine stăm în ochii lumii și acum iau seama după tot pașul. Și cine sînt de vină de asemenea, ca și de întîmplarea-ți din 1 apr. [anul] tr[ecut]? Blăjenii, zici d-ta. Carii? D-ta știi bine cine scria în sus că de nu li se va împlini pofta, Ardealul tot se va neuni, ca să las cele ce se mai auzea de dînșii, cum că în Viena ar fi umblat la ambasadorul rusesc, cum că s-ar fi aflat la cite cineva dintr-inșii corespondenții cu muscalii etc., care io le auzam în Viena, și din care, crezîndu-se, se închia că după turburările din Blaj s-ar proiecta vreo revoluție. Ce au lucrat oamenii aceia, ce nu, în treaba aceasta, cum *certitudine*¹¹ nu știu, dar știu că Consistoriul din 25 mar. 1844 lăpădă înapoi un memorandum a lui Pop Ioji, pentru unele expresii ce aiepta planuri primejdioase. Batalionul Turani trecînd prin Blaj pre acele vremi, nu ne-au stîrnit nici o mirare, cînd acum de mulți ani în toată toamna se întîmplă asemenea treceri. Nu știu de au avut ceva porunci anumite pentru Blaj, dar am auzit că Garnizonul / de la Băl-grad aștepta cu gura căscată porunca de a pleca către Blaj. Și acestea toate din pricina partidei ce d-ta ești așa de bun a o cinsti cu numele de opoziție. Să mă ierți că io opoziție nu poci să numesc care numai răzbunare-și caută asupra unor înjurii nălucite pe căi fără de rînd și cu slobozirea la celea nerușinate mincinoase pîri. Opoziția este nume de partide cinstite; opoziția din Blaj au fost un *clique* sau complot din cele mai spurcate în lume. Pentru aceea și acuma zic, ca și mai nainte, că a presupune că această opoziție au cercat alta decât răzbunări, sau s-au pornit din dor de reforme sau alte pricini oneste, este cea mai mare greșeală, și care nu poate să o aibă altul, fără numai cei ce nu le-au cetit scrisorile și nu le-au cunoscut pașii, ci numai din spusele lor îi judecă pre dînșii¹².

D-ta, dar, că vrei a atinge *abuzurile* Blajului, ai toată dreptatea, dar aș dori, cum am dechiarat și airilea, să nu amesteci astă cauză cu a opoziției, nici măcar să le pomenești deodată. Și să crezi că de cite ori le vei amesteca, nu te vor judeca că faci din răutate, dar tot rău le va părea că nu ești în stare de a deosebi aceste două cauze. *Abuzurile* ce le înșiri, sau mai bine numindu-le scăderi, crez că mi le-ai scris nu ca și cînd ai presupune că nu le cunosc, ci ca să văz că și d-tale sînt cunoscute. Să le scărmanăm puțin:

1 Directura și scoala normală de-aci. Rău ești informat de crezi că au fost vreodată o *leafă* pentru directorul normal. Benedict¹³ nu au luat altă leafă decât de catehet; cel de-acum¹⁴ se numește *interim*. Din ce pricină? Pentru că nu au vrut însuși a se numi almintrilea, și aceasta numai că să rămîie mai independent, ca interim al putînd a-și da dimisia ori în ce vreme, fiindcă nu e obligat să poarte astă deregătorie, ce nu are nici leafă, fără numai din bunăvoință. Leafă Cămara¹⁵ nu vrea să dea, fundul călugăresc nu e îndătorat. Așa, ca să nu rămîie școala fără director, tot socotesc / că e mai bine să aibă măcar și interim al, decât nici unul. Apoi și almintrilea toată osebirea întră interim al și actual e numai *leafa*. Aplacideze-se leafă, și director actual numaidecît se va

pune. Dar aplacidarea asta, fără patron nu se va întâmpla. Se afla odată unul puternic; prilejul se scapă și nu l-om mai avea curînd. Dar și cu actual dobîndi-vom ceva mai mult? Cu nemica. Ca uniți trebuie a fi supuși directorilor și inspectorilor catolici; alta nu se va întâmpla niciodată. Asta e convicția mea, și din pricini. Cu *neuniții* alta e treaba, tocma pentru că-s neuniți. Profesorul din 1 normă e slab, dar d. inspector știe prea bine cum e. Ca ce-l suferă? Și dacă-l suferă d-lui, cine să-l depună? etc.

2 Scoalele sâtești drept că nu numai sînt în stare slabă, dar mai că nici sînt. Scoalele însă nu pot fi fără profesori, nici profesori fără plată. Cine să le plătească? Nici d-ta, nici altul nu va zice că fundul clerului, carele nici pentru cler nu e de ajuns. Domnii, de ne vor ajutori într-astă parte, vor face numai supt condiția de a ne unguri. Vrei aceasta? Almintreilea, vedem noi că nici pentru bieții preoți nu le putem câștiga modrul de trăit. De-acî și sărăcia a celor mai mulți, de-acî și lipsa de a primi și de cei mai nevrednici, cînd cei *crednici*, și cînd ar fi de ajuns, nu vreu a primi parohii, unde să moară de foame ori să se facă iobagi pentru o palmă de loc. D-ta vei fi auzit de rescriptul de 1816. De nu știi de dînsul, nu ar strica mai întîi a-l ceti, precum și reprezentățiile de-atunci încoace *toties quoties* ¹⁶, tocma și cu prilejul adunării protopopești făcute, ca să te învingi despre nenumăratele piedici ce avem a suferi din toate părțile. *Fac possis?* E lesne a zice, anevoie a împlini. Io din această privință cred că toate s-au făcut, cît numai au fost cu puțință. Rezultatul nu atîrnă de la voia noastră /.

3 Popandoșii ¹⁷. Dintr-astă parte, încît se poate și suferă împrejurările, se face întocma după cum poțtești. Cel puținel de 2 ani de zile curs de popăndoșie nu s-au ținut. Un mijloc se au început a se pune în lucrare în locul ei, adecă primirea la cursul din Seminaru ca externiști, carele deși cam anevoie, dar tot cu vreme socotesc că se va întemeia.

4 Veniturile besarecilor cine le mîncă? Negreșit că nu e[iscopu]l, nici Consistoriu. Au socotești că protopopilor li s-au luat puterea de a priveghea și a lucra cele de folos? Apoi pe protopopi d-ta încă nu-i socotești oameni, din partea cărora să se întîmple cîte un abuzuț? Lasă d-ta friu omului fără nici o priveghiare și vei vedea de sînt toți oamenii fără nici o scădere. Popăndoșia unde au avut mai mult razăm de cum în protopopi? Lasă-i d-ta de capul lor, și mă rămășesc cu d-ta că și ai noștri vor fi ca și a neuniților. Au doară pre aceștia-i socotești drepti ca lumina, mai ales după exemplele avute de la loc mai de sus? Consistoriu nu e pus de sine, și prin urmare nu poate purta vina centralizației, dacă centralizația e vină, de care n-am vreme de a disputa după disputele gazetelor ungurești, dar nici nu le-au răstrîns puterea, fără numai într-atîta, încît cauzele matrimoniale și fișcale trebuie să le trimită aici spre revizie, și cînd nu apelează părțile. Socotești cum că reviziile sînt stricicioase, sau le iau puterea activității protopopești? După a mea părere nu, și asta cu atîta mai virtos zic, cu cît în toate zilele am prilej de-a mă învinge că grăiesc după cum știu.

Atîta la abuzurile însemnate de d-ta, încît le judec io. Poate fi ca d-ta să mai aibi și altele cunoscute ce n-ai însemnat, la care firește io nu poci să zic nici albă nici neagră. Mă vei întreba: „Așadar abuzuri sau scăderi nu sînt?” O, nu, niciodată! Și abuzuri, și scăderi, și lipse sînt / mai multe decît am dori: unele ce am putea să îndreptăm, dar și de cele ce nimenea nu poate să le îndrepte, decît vr [emea și] D-zeu. Din care cred că nu vei trage consecvență că vreau să scriu apologia Blajului. Nu, dar cele din parte-mi aș socoti de îndreptat și întocmit numai le-am trecut supt tăcere, care socotesc că nu-mi vei imputa de vină. Blajul are vinele sale; are și Sibiul, Bucureștii, Iașii, toți românii. Dar Blajul are și faptele sale, la care se poate uita înapoi cu fală. Multe alte locuri din românie au și-au avut cu sute de ori mai multe mijloace de a lucra pentru literatură, cler, naționalitate decît Blajul, și n-au făcut mai mult decît Blajul, de n-au făcut mai puțin, de n-au făcut nemica. Mulți alții au știut striga asupra Blajului, carii n-au avut nici drept a striga, de începea a căuta întîi la sine. Și într-adevăr, mai pre mulți am aflat lucrînd din cei ce au tăcut, decît din cei ce au strigat. Blajul mai mult au tăcut decît au strigat, dar Blajul tot au făcut măcar cît de puțin, că în Blaj au fost oamenii cei mai aprinși cu zelul neamului său, carii n-ai lipsă să ți-i număr. Acel duh cred că încă n-au perit din Blaj și va lucra tot așa cum au lucrat acei de la care l-au luat, măcar că formele și obiectele din afară se schimbă și măcar cît vor striga cei ce numai atîta le e tot meritul. Drept, blăjenii, ca sătenii, n-au manirurile cuprinzătoare și orbitoare ale seculului ca orășanii. De-acia nici nu știu acoperi așa ușor și cu așa finețe greșelele lor, dar ei sînt născuți și trași din popor, știu lipsele neamului și clerului său și le simt adînc și amar, încă mai mult decît cei ce îmblă în mănuși galbine. Și asta va face totdeauna din Blaj cel mai înflăcărat corp pentru norod, în care îi se află părinții, rudele, prietini și singele lui. De-acî nici se va rușina niciodată de ce au făcut pentru naționalitatea sa, nici se va trage înapoi ca iepurii, căci au făcut din convingere, și Blajul poate arăta bărbați carii s-au / jertfit pentru public (nota bene: cel românesc). Iar de mai [...] ¹⁸ și mai circospecti, încă nu e vină, cînd asta nu însemnează alta, decît stîmpărarea entuziasmului, cumpănirea împrejurărilor, cum și cînd trebuie a lucra. Din astă privință iau și publicarea știrii despre nota blăjenilor, cei ce ar fi vrut să rămîie acea știre nepublicată ¹⁹. Că nu socotea a fi nici de folos, nici de lipsă a se face cunoscută în public, deoarece deși era acea notă dictată din interesul național, dar în vremile acestea, cînd se pare a fi de lipsă a ne feri de a da prilej ungușilor de a ne judeca rău și strîmb — și cine sînt mai plecați spre asemenea judecări decît ei, cum dovedesc diatribele în cauza croaților? — se părea că făcîndu-li-se cunoscută, numai ni se vor înmulți vrăjmașii, fără de a mulcomi pre cei ce i-am avut pînă acum. Ei socotesc că, făcîndu-se notă la locul cuviincios, ș-au împlinit datoria națională, ori se va publica astfel de lucru, ori nu. Dar nepublicîndu-se, se mai dobîndea și al doilea scop, de a nu întărita pre cei ce vor a ne fi amici. De-acî numesc ei astfel de înștirire în public, *indiscreție*.

D-voastră ați luat ăst nume pentru răspunsul făcut cătră De Gerando. Nicidecum, vezi-mi scrisoarea și te vei convinge. Dar nici mi-au venit în minte să înțeleg că nu ar fi bine să ne facem vrăjmaș pre acel domn, sau că doară am avea de a ne teme de d-lui. Aici d-ta un fraz al meu, ce mi-au scăpat după franțozie, nu l-ai primit după cum mi-au îmblat în cap, mai ales că mă grăbeam scriind, precum însemnai. Așa io scriam, pre cât îmi aduc aminte, că nu trebuia să-ți crezi un vrăjmaș așa mare din d. De Gerando, sau *circiter*²⁰ cam așa, adecă: să nu vă faceți întru închipuire-vă, să nu vi-l reprezentați un inamic așa mare cum vi s-au părut, cât să trebuiți a-l împugna cu toată seriozitatea. De-ți vei lua osteneală a mai căuta o dată în scrisoare-mi, te vei învinge că așa și nu altfel am scris și gândit. /

Acum mă pomenii că implui patru foi și că scrisei mai lungă scrisoare decitu-mi propusesem. Dar io încă aveam unele la inimă, ce nu puteam să le ascund dinaintea d-tale, încredințându-mă că le vei primi cu toată răceala cugetului și de le vei afla întemeiate, îmi vei da dreptate, și știind că nici un interes pămîntesc nu te oprește a cuprinde adevărul ori de unde să vie, precum și că părerile ce le vei fi avînd uneori deosebite de ale mele nu le ai fără numai după daturile mai mult sau mai puțin încredințate, care cu tot omul se întîmplă, iar muștrările abuzurilor le faci și airea și aicea numai din singur interesul național, ce întru tot omul e de cea mai mare cinstire vrednic, la care se adauge că fiind fiul acestui cler, nu numai se presupune că mai bine-ți sînt stările acestuia cunoscute decît ale altora, dar și mai mult trebuie să te doară de ranele lui decît ori de unde. Pentru care nu mă îndoiesc că și cele ce vei afla cu cale a le muștra din vreme în vreme, vei ținea totdeauna cumpătul și tactul, carele și judecata o stîmpără și în toți stîrnește cinstirea și iubirea cătră omul cu inimă și cunoștința lumii precum și însemnările mele le vei primi cu toată acea bărbățască hotărîre, ce poftesc unele obiecte atît de serioase, nendoindu-te nice cel mai puțin și despre a mea acea plecare, cu care sînt și mă simț numai adevărul a-l ținea înaintea ochilor, deși slăbiciunea în tot omul este mai mare decît voia de a urma binele și adevăratul. Eu din parte-mi crezînd că vinile trebuie muștrate, iar persoanele cît se poate cruțate, și mai ales *cele ce și de alte părți destule sau prea multe au avut a pătîmi*, care nu mă îndoiesc că și în convingerea d-tale se află și dealmintrilea nici o mărîre fiind în baterea celui bătut de moarte. D-ta îmi vei crede cînd voi mărturisi și pentru cei rătăciți cea mai afundă a mea durere, că și ei sînt mădulări din mădulările noastre.

Fii sănătos și mă înștiințază de cele rugate cît mai în grabă, dar cruță-ți vremea pentru cele de lipsă, și să ne fie destul aste întînderi prea lungi, cel puțin să ne fie rari. După care rămii cu deosebită cinstire al d-tale ca totdeauna credincios prietin,

Cipariu mpr./

¹ Iosif Manfi.

² Credem că se referă la *Arhiva românească* a lui Mihail Kogălniceanu, din care în 1845 ieșise al doilea — și ultimul! — volum.

³ *Albina românească*.

⁴ „Fără compliment“.

⁵ În *Gazeta de Transilvania* (IX, 1846, nr. 16, p. 64) se publicase o listă de cărți românești — 24 de titluri — care se află de vînzare la redacția din Brașov. Printre acestea, și *Cesurile de mulțămire*, poesii de G. Sion, Iași, 1844 și *Coconul Iorgu de la Sadagura*, lăudata comedie originală în 3 acte de V. Alecsandri, Iași, 1844.

⁶ *Pidalionul* lui Veniamin, Costache (vezi scris. LIX, n. 19).

⁷ Vezi scris. LVIII, n. 4.

⁸ O altă traducere a lui Veniamin Costache (vezi scris. LVIII, n. 9).

⁹ „În mod consecvent“.

¹⁰ Numărul din *Gazeta de Transilvania* în care a apărut „înștiințarea de la Asociația din București“ a fost 48 din 1845 (vezi scris. LXVIII, n. 3).

¹¹ „Cu siguranță“.

¹² E cea mai aspră și mai nedreaptă aserțiune a lui Cipariu despre partida națională a lui Bărnuțiu, acum învinsă și zdrobită de Lemeni, cu ajutorul autorităților (vezi scrisorile precedente).

¹³ Benedict Fogarași, fost director al Școlii de normă din Blaj, pe vremea cînd Bariț era învățacel aici (vezi Ioan Chindriș, *Prima scrisoare a lui George Bariț*, în *Steaua*, XXII, 1971, serie nouă, 16—31 iulie, p. 37).

¹⁴ În 1846, director al Școlii de normă din Blaj era canonicul Vasile Rațiu.

¹⁵ Tezaurariatul Transilvaniei (instituție cu funcție de minister de finanțe).

¹⁶ „Toate împreună“.

¹⁷ Popi cu studii la fără frecvență, cu termen de școlarizare de cîteva luni. Prin ignoranța și grosolănia lor, o adevărată rușine a bisericii greco-catolice din Transilvania. Agreeți totuși de episcopul Lemeni, pentru „comoditatea“ și slugărnicia lor.

¹⁸ Manuscrisul rupt.

¹⁹ Despre *Protestul Consistoriului din Blaj* vezi scris. precedentă, n. 7 și 8.

²⁰ „Aproximativ“.

LXXIII

Blaj, a 3^a zi de Paști [9/21 aprilie]¹ [1]846

Domnul meu!

După îndetorierea ce o simț de a vă înștiința din timp în timp despre unele evenimente mai serioase, mă face să vă scriu și astăzi, dintre carele ne-ndoit în locul dîntii meritează a fi pusă convocarea Consistoriului delegat pre de mine-ntr-o săptămînă sau 17/29 apr. a.c. spre publicarea sentenței revăzute și definitive de la Scaunul Primațial² în cauza prepozitului și altor trei profesori precum se aude, cu puțină modificare.

Încît pentru sinod, rezoluția Maiestăței-Sale din 27 ian. a.c. așa sună: „*IV. de Synodo Diocesana. Zu IV. die Abhaltung einer Diocessynode mit Intervention eines Landesfürstlicher Commissars dessen Erneuerung Ich mir vorbehalte, will Ich auf der Grundlage der hierfür von den Commissären bezeichneten Gegenstände gestatten. Über die hierbei zu beobachtenden Modalitäten ist Mir über Einvernehmung Guberniums, und über mit dem Fürst-Primas von Ungarn gepflognen Rücksprache von der Hofkanzlei das Gutachten zu verstaten*“³. Știrea despre astă prea înaltă rezoluție au sosit aici mai tîrziu decît prin *Gazeta*, iar însăși rezoluția numai / alaltăieri. D-ta-mi vei da iertate, cu alt prilej, mai de-aproape a vă scrie într-ăst obiect.

„Sărbătoarea nașterii Majestății-Sale s-au sărbătorit aici ieri cu solenitatea cuviincioasă, precum cu alte ocazii”⁴.

Primăvara ne îmbală prea frumoasă și multe veri n-au fost cum este primăvara din est timp.

Witembergenii au și început a se arăta pre aici *cerșind*. După sărăcia țării noastre încă ni se mai încarcă și sărăcia streină, mulțămită ostenelelor naționale a d-lui Roth⁵, la care mai totdeauna se îndreptează de către cei dimpregiur, ca să le deie mină de ajutoriu dacă i-au scos din țara lor. Frumos lucru, adevărat, să înșele pre atîți săraci să-și părăsască puținica moșie ce-o avea în patrie, și aici să fie lăpădați în ușile oamenilor.

Nu credeam că și gazeta nemțască de la Brașov, acea atit de liberală etc., să fie și ea cu un duh așa plin de ură asupra românilor, cum e antagonistul său de la Sibiu. Dar aici încă se adeverește fabula cînilor între sine și cu lupul. Am ris, cînd cetii în *E[rdélyi] H[iradó]* că redacția *Wochenblatt*-ului, de minie că ungurul au prins parte românului, în vreo două săptămîni nici nu i-au trimis foile, cum scrie același *E[rdélyi] H[iradó]*. Asta arată că nu e glumă și că *E[rdélyi] H[iradó]* i-au atins binișor buba și *Satelit*-ului. Dar cu *Bote* de la Sibiu ce face! Să-l săruți și să te abonezi!⁶ Sasul au prins o politică abătută din cale. Ungurii sînt mai pricepuți și se folosesc cu împregiurarea. Asta nu strică. /

Scrisoarea de la d-ta pentru dobîndirea preainaltei voi de a fi membru Asoțiații de la București nu ne-au sosit. Poate s-au pierdut. Io eram ca la 3—4 luni dus de-acasă, tocma pre acelea vremi. N[umă]rul *Gazetei*, mi se pare 60^{lea}, în care se publică aste numiri⁷, nu-l aflai sosind acasă; fii bun de mi-l trimite, de mai ai vreunul.

Rămîne să mai ating în scurt și despre puține alte din scrisoarea d-tale de mai nainte.

Șincai, Nemeș⁸, directori înainte de Benedic[t]⁹, n-au avut altă leafă decît o rată călugărească, carea dacă nu se mai dă, încă tot nu face mare diferență. Plată cameratecă n-au avut directorii ca directori nicio-dată, carea era punctul întrebării. Papfalvi încă poate numai atîta era și el să dobîndească, dar și despre el atinsem, *non nominato homine*¹⁰.

Scoalele normale de azi din Blaj nu sînt nici în mai rea stare decît în anii trecuți, cînd era profesori Costa¹¹ și G. Moldvai. Cești de acum, puși în locul lor, ajung oricînd cu cei lipsiți. Nici decît celelalte scoale de-aci, decît liceul, gimnasiul. Unul e cel din scoala dintîi, dar aste sînt numai casuri rari, din care nu se poate închia la toată starea scoalelor normale îndeobște.

Veniturile beserecilor, dacă nu le mîncă Blajul, cine le mîncă? Dă-i d-ta *pre aceia* la gol, dacă-i ști, că Blajul nu poate să lucre decît prin oamenii clerului din afară. Vizitația e[psc]opască încă nu poate vedea toate. Io știu că în oricîte întîmplări vin casuri de ăst fel în cunoștință, fără întîrziere se pun măsurile cuviincioase. Și mai mult nu se poate pe drept aștepta, dar slăbească-se numai puterea consistorială, precum vrea cine vrea, vei vedea d-ta cum vor merge lucrurile de bine.

Exemple ți-aș putea aduce, dar sunt odioasă și d-ta gîcește cît vei putea. Și almintrele hîrtia e plină și poșta pleacă.

Al d-tale mult prețuitoriu,

Cipariu mpr.¹² / 164

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

¹ Data de 9/21 aprilie se poate stabili pe baza articolului alcătuit de Bariț din această scrisoare: *Blaj*, 9 apr. v. (în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 33, p. 129). În plus, scrisoarea poartă ștampila poștei din Aiud: „N[agy] Enyed, 25 apr. [calendar nou — n.ns.]”, ceea ce ar corespunde — ca în cazul altor scrisori — un termen de trei zile pînă la expedierea epistolei din Aiud spre Brașov.

² Sentința definitivă a primatului de Strigoniu în „procesul” lemenian (vezi scris. LXVIII, n. 7).

³ „Ținerea unui sinod diocesan cu intervenția unui comisar al principului teritorial, a cărui numire mi-o rezerv, vreau s-o încuviințez în baza obiectelor designate în acest scop de către comisari. Asupra modalităților ce trebuiesc observate cu acest prilej trebuie obținut avizul cancelariei Curții de acord cu guvernatorul și după o convorbire uzuală cu primatul Ungariei”.

⁴ Bariț face din acest pasaj („ ”) o mică știre (vezi nota 1).

⁵ În prima jumătate a anului 1846, opinia publică din Transilvania și Ungaria era preocupată acut de soarta șvabilor veniți din Württemberg, ca urmare a politicii de colonizare, al cărei protagonist era Stephan Ludwig Roth. Frunțașii sașilor din Transilvania preconizau o colonizare masivă cu țărani din Württemberg, care, odată sosiți în principatul carpatin, să învieze agricultura cu metodele și cunoștințele lor. Politica de colonizare a eșuat în mare parte, dar în Transilvania au sosit totuși — venind prin Ungaria — un număr relativ ridicat de coloniști din Württemberg. Soarta acestora era departe de a fi cea descrisă de pastorul Roth, care le promisese cele mai optimiste perspective. Autoritățile maghiare erau scandalizate de acest număr impresionant de vagabonzi cerșetori, pe lângă faptul că nu admiteau în principiu colonizarea, făcută de Universitatea săsească cu de la sine putere. O polemică dură se angajează între ziarele maghiare și săsești, oricum aflate în relații încordate încă din 1840—1842. Încă din ianuarie 1846, Bariț își exprimase poziția (*Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 9, p. 34—35, articolul *Causa colonizației șvabilor din Vitenberga în Transilvania*) față de polemica din *Erdélyi Hiradó* și *Satellit des Siebenbürger Wochenblatt* (1846, nr. 10, p. 38—39), propunînd un punct de vedere uman în legătură cu șvabii. Iată ce scrie el în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 32, p. 125: „După *Pesti Hirlap* și *Erdélyi Hiradó* aflăm că în Peșta și prin alte cetăți ale Ungariei se vād cerșind pe ulițe multe familii de acelea șvabești de la Vitenberga, care, cu nădejde că vor veni la noi în Ardeal, își vindură tot ce avură și plecară pe drum”. Apoi: „Într-adevăr, mare răspundere cade înaintea lui Dumnezeu asupra aceluia care face pe cineva să-și părăsiască patria, pe carea o cunoaște, pentru o alta, pe carea doar nici de nume o știe, și apoi nu îngrijește ca să vie la locul menirei sale!”. Bariț exprimase încă în 1845, înaintea declanșării fenomenului, cîteva idei de bun simț în legătură cu această problemă (vezi articolul său *Colonizație*, în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 7, p. 25—26; nr. 8, p. 28—30) și va formula și acum. (*Ibid*, IX, 1846, nr. 40, p. 157—158, articolul *Colonizația șvabilor și îndemnurile ei*).

⁶ Exaltarea lui Cipariu în fața opiniei ziarelor ungurești este deplasată. Într-adevăr, în luările de poziție împotriva colonizării șvabilor, acestea luau ca pretext și „apărarea” intereselor românilor. Iată un astfel de exemplu: *Erdélyi Hiradó*, 1846, nr. 132, p. 219, în articolul *A Bárczaságról* scrie că în unele sate din sásime, ca Vereșmort, Prejmer sau Feldioara, „melyeket eddig elő majd csak oláhok lakták” (pe care le-au locuit pînă acum doar românii), au fost așezați noii coloniști. Ei iau locul argaților români prin „maierele” — curiile — din Fundus Regius, lucru care este o încălcare a drepturilor românilor. Ziarul maghiar clujean nu uită să amintească și alte abuzuri comise de sași la adresa românilor, punînd pe tapet și cazul foarte recent al tînărului avocat brașovean Constantin Secăreanu, căruia notabilitățile sase din orașul de sub Timpa i-au interzis, în același an 1846, să-și exercite profesia. *Siebenbürger Bote* de la Sibiu (1846, nr. 30, p. 115—116)

ripostează la acest atac, în termeni lipsiți de menajamente, aducînd la rîndul său abuzurile ungarilor împotriva românilor. Se repeta situația din 1842—1843, cînd cele două „națiuni” privilegiate se încăieraseră, luînd în deșert — sub pretext de apărători! — numele românilor. Ca și atunci, Bariț rămîne rece, comentînd pe un ton neutru busculada (*Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 29, p. 113).

⁷ Vezi scris. LXVIII, n. 3.

⁸ *Vasile Nemeș*,? — 1822, teolog cu studii la Sfînta Barbara în Viena, a preluat postul de director al școlilor normale din Blaj și director general al celor din Transilvania, în 1796, cînd Gheorghe Tatu — omul cu care episcopul Bob îl înlocuiește pe Șincai în acest post! — pleacă, din cauze necunoscute. Nemeș a rămas director timp de 12 ani, după care s-a retras în parohia Sărăuad din Silvania.

⁹ Benedict Fogarași (vezi scris. anterioară, n. 13).

¹⁰ „Fără a numi persoana”.

¹¹ *Ioan Costea*, 1792—1859, român cu studii la Blaj și Cluj, a fost o vreme profesor la Seminarul de la Socola, la chemarea lui Veniamin Costache (1820 — circa 1830). Între 1832—1845 e învățător la „normele” din Blaj. Revine la catedră între 1851—1859.

¹² Prima pagină (163 r), despre hotărîrea definitivă în procesul lemenian și despre rezoluția imperială, Cipariu o prinde într-o acoladă, cu specificația: „Pro privata notitia” (= strict confidențial).

LXXIV

Domnul meu!

Blaj, 3/15 mai [1]846

Încă cu poștia trecută voiam a vă răspunde ceva la scrisoarea din 4 mai a.c., dar nu putui nici pînă astăzi a avea a mină răspunsul poftit de-aici către Guberniu, în treaba sinodului. Derept care sint silit a vă ruga să aveți încă puțină răbdare, pînă-l voi câștiga mai curînd. De-acîi nici ce v-am făgăduit în punctul acesta că voi scrie, încă nu poci a împlini, vrînd deodată cu împărtășirea răspunsului a vă însemna, încîti deile dintr-însul cu părerile mele se vor potrivi, din care poți și cunoaște că nu io sint autorul aceluia răspuns, încă nici îi știu contentul mai de aproape, din întimplare tocma neaflîndu-mă la Consistoriu cînd se ceti, precum aud. De unde, la punctul acesta ne vom mai întoarce, de vom trăi. Pînă atunci, să trecem la altele.

Încît celelalte reflexii ce le mai aflu adause la ale mele cele mai dinainte, deoarece văz că nu putea veni la o înțelegere și că din ce mai nouă puncturi se ating în corespondință-ne, așa, aflîndu-ne în opoziție în multe puncturi, precum că normele¹ sint așa de rău stînd în Blaj, că protopopii ar trebui să aibă mai multă putere de cum au astăzi, măcar că recunoști abuzurile ce se fac din partea unora, că Consistoriul la d-ta e proprie = soborul de 12 etc., etc., așa, e mai bine să punem peana jos.

D-ta[le], mi se pare — nu zic anume — cum că P. Maior ți-e în multe puncturi juridice, să tac de altele, dacă nu în toate, de / autoritate neclătită, către care io mă simț nu cu prea mare plecare. După a mea părere, acest dealmintreilea mare bărbat întru înfățișarea beserecii Ardealului, e cu cele mai greșite idei și care pre obiceiuri, uneori tocma streine de principurile legii cei răsăritene, și care foarte des degenerase în abuzuri, își întemeiază cele mai multe aserte, răpit de o nestîmpărată patimă nu numai de a nu vorbi mai de nime bine, de a nu se mulțami cu nimica din

cele stătătoare, dar, ce-i mai mult, de a-și răzbuna sau înjurii drepte ori părute, ce sint scăderile omului ambițios, ce nu i s-au făcut pre voie. După aste proprietăți, ce se descopere din toate liniile, mărturisesc că totdeauna am simțit cătră acest autor o nencredințare tristă. Spiritul omului acestuia e fatal, și el au născut un chip de gîndire și lucrare în capul a multor oameni din acest dieces nenorocit, ce au fost lor și diecesului — și încă va mai fi! — pricină a multor nenorociri. Acest spirit, cu durere trebuie să simț, supt din scrierile acestui om, ca un venin străbate mădua tuturor mai cîți gustă dintr-însul, și io nu aflu în istoria mai nouă, *si parva licet magnis comparare rebus*², alt exemplu mai asemenea, a scrierile lui Voltaire pentru seculul trecut, a căroro frupturi le-au gustat nepoții numaidecît³.

Dar văz că prea departe m-am dus — neavînd vreme nici loc ca să poci și isprăvi —, dar d-ta vei binevoi a ierta unui om carele e mult îngrijiat pentru viitoriu și multe vede în toate zilele trecîndu-i pre dinainte exemple supărătoare, cunoscînd că adevărata sporire numai prin strinsa fieștecăruia împlinire a deregătoriei sale, între adevăratele margini ale dreptului, se dobîndește, că mai întii trebuie să învățăm, apoi să criticăm și să predicăm, că astfeli de învățatură numai cu nespūsă cuprindere și sîrguință se câștigă, că trebuie / mai bine mai puțin să supunem de noi decît prea mult, și — capul lucrului! — să nu supunem de oameni, fără alegere, așa puțin și cu necruțare. Dar aste spirituri sint mai dese decît din contră, și le vedem dările preste cap în toate zilele.

La zioa știută, în adunarea unor protopopi, se ceti deliberatul primațial, prin care se întări deliberatul consistorial din 22 oct. a[nul] tr[ecut] prin care 3 prof[esori]: Bărnuț, Boer și G. Moldvai se ștearsă din cler, și Crainic se trimise în exiliu la Bălgrad în mănăstire pre 3 ani⁴. Modificația stătu numai întru aceea, ca Crainic să aibă 400 f. C.M. în loc de 300 f. pe an, și trimisul să i se înceapă de la datul suspensiei din 30 mai a[nul] t[recut]. Crainic la 15 zile după tenorul deliberatului se și duse de-aici, adecă alaltăieri (1/13 mai) la locul orînduit. Asta agonisiră apărătorii preinși a drepturilor clerului și a moralității! Unele acte din acest proșes tipărindu-se, le vei primi prin administratorul vicariatului Fogărașului⁵.

Te rog să-mi trimiți prin Biasini, ori cu Mallepost, 4 exemplare din *Manualul de filosofie* de Laureanu⁶, cu care vei afla că vine mai ieftin. Pachetul știut încă tot nu l-am mai căpătat.

Mă doare de trista veste pentru d. Vasici. Doresc din inimă redobîndirea sănătății acestui scump bărbat și vă rog să-i spuneți a mea condolență.

Cu acestea, trebuind a închide, mă însemnez cu toată cuvenita cinstire, al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr.

PS. Poștia, cu schimbarea astă nouă, acum ne aduce scrisorile de la Brașov în 3 zile. Cîtă înlesnire!

Seceta e mare la noi și de nu va ploua curînd, oamenii sînt îngri-
giați pentru cucuruz. Viile iar și grînele se află bine. În zioa de S[in]-
georz am cules spice de secară întru pomenire, lucrul nepomenit.

Id[em.] /

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren in
Cronstadt. Franco.

¹ Continuă disputa cu Bariț despre școlile de normă (primare) din Blaj (vezi
cele două scrisori precedente).

² „Dacă se pot compara lucrurile mici cu cele mari“.

³ Ne aflăm în anii de miopie politică cei mai critici din viața lui Cipariu, atașat
de episcopul Lemeni și aservit ideilor acestuia. Scrisorile din 1845—1846, cărora le pune
virf această părere sumbră despre Petru Maior, ni-l arată deocamdată pe eruditul blă-
jean cam departe de ideile progresiste ce-i animau pe contemporani. Dar, și în acești
ani, conservatorismul său nu l-a împiedecat de-a fi un factor providențial în viața culturală
a Blajului și a românilor transilvăneni.

⁴ Deliberatul forului primatial din 26—27 martie 1846, prin care se condamnă
definitiv prepozitul Crainic și cei trei profesori răzvrătiți împotriva lui Lemeni (vezi scris.
LXVIII, n. 6).

⁵ Lemeni a tipărit actele de condamnare a opoziției într-o broșură, în 1846, pe care
a trimis-o sub formă de circulară în toate părțile diecezei. Exemplarul trimis lui Bariț
din această tipăritură se află în fondul său de la B.A.R., ms. rom. 969, f. 116r—119v.
L-a reproduș în *Părți alese din istoria Transilvaniei ...*, I, p. 755—763, în anexa XLI.

⁶ Apăruse la București una din lucrările didactice de reputație ale lui August
Treboniu Laurian, eveniment pe care Bariț se grăbește să-l consemneze în *Gazeta de Tran-
silvania* (IX, 1846, nr. 36, p. 144): „Arătăm că trecu prin cenzură și se află depus spre
vinzare la această redacție *Manualul de filosofie lucrat după programa Universității de
la Paris din 1840 de A. Delavigne, licențiat al Academiei din Paris, tradus de A. Treb.
Laurian, profesor de filosofie în Colegiul național, 1846. Prețul, numai un fior[in] arg[en]-
tint*“. Vezi numeroase referințe despre acest manual în *George Bariț și contemporanii săi*,
I, capitolul scrisorilor lui Laurian către Bariț, p. 89—209.

LXXV

Domnul meu!

[Blaj ante 28 iunie 1846]¹

Apropiindu-se capătul sem[estru]lui 1^u, rugat de dd. prenume-
ranți, vă poftesc a li se trimită și pre cel viitoriu tot atâtea exemplare
din foile d-tale, neuitînd nici pe Pop Andrei² care deodată plăti pe
amîndoaă sem[estrele] și de la care pe 1^{lea} mai aveai încă netrimisi
banii.

Cărțile știute, după ce lăsai în comisie neguțătorului J. Schmidt
în Sibiu, carele și într-altele mi-e expeditor, să mi le scoată de la Hummel
și să mi le trimită cercîndu-le, același îmi scrise că, în trei rînduri trimi-
tînd după ele, au luat răspuns că acolo nu se află. Așa, rămîne să aștept
pînă voi merge însumi acolo, carele nu știu cît de curînd se va întîmpla.
Manualele lui Trebonie³ trimise din 24 mai prin tatăl d-tale încă nici
pînă astăzi nu le-am primit. Altă încărcătură: nu știu dusu-le-au la
Petrid ori le lăsă undeva, destul că pre d-lor nu i-am văzut pre aici, nici
cărți nu am primit.

La întrebarea pentru Fundația ramonțaiiană⁴ vă răspund că,
afară de două testamente ce sună pentru „orice nație și congresie din
Ardeal“, ceea ce sună *numai* pentru români și carele e proieptat din
partea noastră încă nu pomenește nimic de congresie, ci numai să fie
„român ardelean“.

Despre fiul zugravului neunit⁵ atita numai știu că tatăl său au
îmblat pre aici cerînd un stipendiu, dar încă nu au dobîndit, nu dintr-altă
pricină, ci numai că, ne/întîmplîndu-se încă prea înalta hotărîre, s-au
socotit cu cale a nu se prea grăbi cu împărțirea stipendiurilor pînă la
acea întîmplare. Io, dar, nici acestui nu pot promite nimica și din astă
pricină și că nu vreau a promite pe nevăzute, iar văzîndu-i *dreptățile*,
atunci ele vor grăi pentru sau în contra tînrului, nu io.

Neavînd voie a mă mai întinde mai încolo în dezbateri seci, a
căror capăt să nu le prevăd, precum însemnasem, de-acia și din cele
scrise de d-ta în cea de 24 mai a.c. numai 2 puncturi rădic: 1^u că io în
treaba consistoarelor nu am provocat nici am atins la cele din gazete,
ci singur la o expresiune din altă scrisoare a d-tale mai dinainte: „nu
sînt împotrivnic consistoarelor = săborului de 12 bărbați“. De acia,
nici mă socotesc a răspunde *in public*, la care spui oblu că acum nu-mi
simț nici o aplecare; alta, sau 2° e: că un jurnalist ar fi = agitator,
cum scrii, cum că asta poate să se zică numai unde e presul liber, sau cel
puțin mai multe organe publice, căci în contra opiniei unui redactor
cel puțin e foarte încomod lucru a-și da părerea întru același organ al
oponentului său. Legile cuviinței încă nu suferă o astfel de obrăznicie.
De-aci vine că cel de-o părere contrară cu redactorul, neavînd alt organ,
sau trebuie să se umilească înainte-i, trecînd sau netezînd orice ar putea
fi spre neplăcere acestuia, sau, dacă aceasta nu poate, să tacă, într-amîn-
doauă cazurile adevărul neputînd veni la lumină. Așa, io cred că o prea
chiară manifestare a părerii din partea redacției adeseori poate să fie
foarte împiedecătoare. *C'est mon opinion*⁶. /

Pre alăturatele foi vei afla ceva pentru teatru unguresc din Blaj⁷.
Și fiindcă pompoasele bucinări prin gazetele ungurești⁸ ar putea să
strice încitva buna opinie despre românia Blajului în ochii patrioților,
de-aci ți le și împărtășesc, ca de nu vei avea ceva mai bun la mîină sau
nu vei afla ceva de a opune pe dreptul părerii pronunțiate, să le publici
într-una din foile d-tale, unde vei socoti mai cu cale.

La aceasta, sau asemenea oricare publicare, cu atita mai mult
mă simț sau trebuiam a ne simți îndemnați, cu cît pre a une locuri, precum
la Sibiu, au și ieșit vestea că Blajul s-au ungurit și că teatrul unguresc
nu e de actori ungurești, ci de clerici, în locul celui mai dinainte româ-
nesc. Dintre carii pre unii d. Silași⁹ — astăzi venind de-acolo — spuse
că numai cu arătară țidulelor de teatru au putut să-i convingă de contrariu.

Soțietatea acesta însă se gătește o dată și o bucată *românească*
să producă, din care cu timp, după cum negreșit se va mai întoarce pre
aici, poate ca și alte bucăți românești să urmeze și așa să se puie nou
temei unui teatru românesc, mai ales că și în soțietate se află unii carii

foarte curat vorbesc românește, o păreche fiind din Făgăraș, și iarăși și de-acia, din dieci sau alți, pot să se afle individuri de a se apleca la teatru, cum se apleacă la cel unguresc.

Clericii sînt duși de la Rusalii.

Al d-tale prea plecat,

149

Cipariu mpr. /

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

¹ Datată după ștampila poștei din Aiud: „N[agy] Enyed, 28 Juni“. Anul e indicat de Bariț la sfîrșit: „1846, Cipariu“.

² Liviu Andrei Pop, pe atunci tînăr profesor la Blaj, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 22.

³ Lucrarea lui August Treboniu Laurian, *Manual de filosofie*. Vezi scris. anterioară, n. 6.

⁴ Despre fundația Ramonței vezi supra, scris. LIII și urm.

⁵ „Zugravul neunit“ pare să fie profesorul Ioan Costandea de la Sibiu, al cărui fiu nu va ajunge, însă, bursier al Fundației Ramonței.

⁶ „Aceasta este părerea mea“.

⁷ Povestea „teatrului unguresc din Blaj“ este încă un capitol iritant în viața Blajului în anii dinaintea revoluției. În iunie 1846 sosi la Blaj o trupă de actori ambulante maghiari, condusă de Nemesi István. Începînd din ziua de Rusalii, aceștia dau în 8 săptămîni vreo 30 de spectacole (vezi scris. LXXVI), printre altele *Dezertorul și Rozele* lui Kotzebue. Se pare că trupa a fost bine primită în orașelul de pe Tîrnave, încît șeful trupei, Nemesi, se simte obligat să publice o adresă de mulțumire blăjenilor, în două gazete maghiare concomitent: *Hálás köszönet*, în *Erdélyi Híradó*, 1846, nr. 153, p. 385 și în *Vasárnapi Ujság*, amîndouă de la Cluj. Nemesi scrie că la spectacole au luat parte un număr mare de canonici, clerici, profesori, studenți și negustori. Românii nu rămîn nici ei insensibili, și în *Vasárnapi Ujság* (1846, nr. 632, p. 391) apare articolul *Magyar színészet Balásfalván*, semnat B.-r. George Bogdan-Duică identifică sub acest pseudonim pe Simion Bărnăuțiu, cu care ocazie traduce și publică recenziile ex-profesorului (vezi *Viața și ideile lui Simion Bărnăuțiu*, București, 1924, p. 220—221). Cu o altă ocazie (*George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Iosif Many, nr. XI, n. 1) am analizat articolul bărnăuțian, din care reiese — într-o formă subtilă — faptul că, sub oblăduirea lui Lemeni, citadela națională a Blajului se maghiarizează văzînd cu ochii. Ofensați, blăjenii rămași în jurul episcopului ripostează. Înaintea acestui „ceva pentru teatrul unguresc din Blaj“ al lui Cipariu, Bariț ridicase mînușa ca să-i apere pe cei din Blaj (vorba lui Iosif Many din scrisoarea citată: „Ia-ți, dară, osteneala și spală-ne!“). Așadar, în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 49, p. 194—195, redactorul brașovean combate articolul lui B.-r. Afluxul mare de români la spectacole se explică prin poziția izolată a orașelului, unde oamenii au ocazii rarissime să vadă așa ceva, fie în orice limbă (vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Iosif Many, nr. XI, n. 8). Un lucru interesant: Bariț nu dezmințe afirmația lui Bărnăuțiu că la Blaj se învață stăruitor ungurește — Lemeni vorbea greu românește, preferînd în orice împrejurare limba maghiară! — observînd moale, în treacă doar, că nu e rău să se cunoască limbile țării. Recenzia lui Bariț e extrem de interesantă pentru antecedentele românești ale teatrului în Blaj (vezi articolul lui Bariț reproduș la G. Bogdan-Duică, *Op. cit.*, p. 221—222). Un număr mai tîrziu (IX, 1846, nr. 50, p. 197), *Gazeta de Transilvania* publică și intervenția lui Cipariu trimisă cu această scrisoare (vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Iosif Many, nr. XI, n. 8), sub titlul *Teatru unguresc în Blaj*. Cipariu vrea să aducă evenimentul la adevăratele lui proporții, din care „a trage consecințe politico-naționale pro sau contra, nu este iertat decît numai capetelor entusiaste ori pismoase“. Și totuși, Cipariu cade în politică, printr-o exclamare deplasată, lipsită de conținut și total neoportună în condițiile cînd aristocrația ungurească forța scoaterea limbii române din toate sferile vieții sociale și deznaționalizarea românilor. La 1846, Cipariu făcea parte din acea mică facțiune de români încrezători în mimetismul de moment al aristocrației ungurești, care „fi apăra“ pe români împotriva despo-

tismului viclean al Universității săsești (vezi infra, scris. următoare). După acest articol al lui Cipariu, Bariț mai publică despre „teatrul unguresc din Blaj“ o singură relatare, a lui Iosif Many (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Iosif Many, nr. XI, n. 8), încheind: „Destul cu atîta!“

⁸ Vezi nota precedentă.

⁹ Vasile Silași, protopopul Becleanului.

LXXVI

Blaj, 15/27 iul. [1]846

Domnule !

D[omnul] Ladai ¹ avînd a călători pe la d-voastră cătră K[ézdi] Vásárhely, m-am îndemnat cu această ocaziune a vă trimite nu numai o sinceră închinăciune, dar și un pachet cu înștiințări de prenumerație pentru *Predici* de Pop Sighismund ² din diecesul Oradiei ca, după pofta autorului, să le alăturați lingă vreunul din numerii foilor dv. Acelea stau cam de mult tipărite, neavînd eu prilej îndeminatec de a vi le trimite, ca să nu pață ce pați bietul pachet ce rătăcise și abia în zilele trecute-l căpătăi printr-un expres de la Sibiu.

Știri nouă n-am de a vă scrie, și ce-ar mai fi, lăsîndu-le în grija d-lui Ladai cu gura să vi le povestească. Cea mai însemnată ar fi că *tandem aliquando* ³ ne-am apucat a revede în Consistoriu trimisele aici varii dizertațiuni pentru români, mai ales a lui Budai, Juhas și Gáal, dintre care cea din urmă (sau mai bine 2) cică este ungurește și iarăși că e mult istorică, se va și tipări cu cheltuiala Seminarului, dar airi și cît mai în grab ⁴. „*Quod Dii bene votant!*“ ⁵

167

Teatrul unguresc, ce produse în 8 săptămîni ca la 30 bucăți, între care una și românească — *Rosele* după Kotzebue —, astăzi se curăță din Blaj, dar nu pentru totdeauna. Membrele lui plăcură mult blăjenilor și se mulțămără. Dar să fie fost români! O, blăjenii iar fi purtat pre pălmi. Mărturie e producerea bucății românești, care, cu toate că au fost *infra omnem criticam*, totuși cu cea mai mare plăcere fu primită, pentru că au fost românește, și cel mai bun câștig le aduse.

Di ce românii nu vor să imiteze și ei pre alte națiuni întru acest punct? Ei carii imitează pre toată lumea în fleacuri, și cu atîtea servilități! ⁶

Și cu acestea în grabă, rămii însemnîndu-mă al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. / 167°

¹ Profesor Demetriu Ladai, despre care vezi supra, scris. LXIII, n. 2.

² Profesorul Sigismund Pop de la Beiuș (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Antonelli, nr. XLV, n. 2) își tipărește în foaie volantă prospectul unui volum de cuvîntări bisericești. Din acest prospect îi trimite Cipariu „un pachet“ lui Bariț, care va publica textul în *Foaie pentru minte ...*, 1846, nr. 46, p. 367—368: *Înștiințare despre tipărirea cuvîntărilor bisericești* (vezi și *Ibid.*, I, p. 123).

³ „În sfîrșit“.

⁴ Revelația acestui pasaj este aproape senzațională. Se știa pînă acum (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 294—295) că — în anii de dispute politice dintre „națiunile“ privilegiate, maghiară și sasă din Transilvania, 1840-1846 — unii scriitori unguri

267

au alcătuit lucrări în care „îi apără“ pe românii din Fundus Regius de lăcomia patriciatului săsesc. La loc. cit. am identificat lucrarea lui Gáal László, *Vizsgálódás az erdélyi kenezsegekről; egysersmind az erdélyi két oláh püspök igazolásul felelő Trausch és főképp Schuller czafolataira. Irtá egy igazság kedvelő ns. hazafi, kiadták többben*. Aiud, 1846. Această raritate se găsește la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca în nu mai puțin de 3 exemplare: cotele 164.999, 39.524 și 94.375. Gáal László vine în apărarea celor doi episcopi români, Vasile Moga și Ioan Lemeni, care, separat sau împreună, în 1837 (Vasile Moga) și 1842 (Ioan Lemeni și Vasile Moga) înaintează proteste la Gubernul Transilvaniei și la Împăratul, împotriva asuprii românilor din așa-zisul Sachsenland. Aceștia fuseseră atacați în 1844 de doi istorici sași: Joseph Trausch, *Bemerkungen über die vom Siebenbürgischen Bischof Herrn Bazilius Moga im Jahre 1837 zu Hermannstadt versammelten Landessaenden unterlegte Bittschrift* von —, Brașov, 1844 și Johann Karl Schuller, *Beleuchtung der Klagschrift, gegen die saechsische Nation, welche die beiden valachischen Bischöfe auf dem Landtage von 1841—1843 den Staenden des Grossfürstenthums Siebenbürgen überreicht haben* von —, Sibiu, 1844. Din scrisoarea lui Cipariu aflăm că lucrarea lui Gáal s-a tipărit cu cheltuiala românilor din Blaj, lucru nebanuit pînă acum de vreun cercetător. Mai aflăm că și alți scriitori maghiari — neidentificații Budai și Juhász — au trimis lucrări similare la Consistoriul blăjean, ca să le finanțeze apariția. În fine — acest lucru și mai clar din scrisoarea următoare — că Gáal a mai tipărit în acești an, tot cu cheltuiala Blajului încă o lucrare împotriva sașilor și în apărarea românilor din Fundus Regius (vezi scris. următoare, n. 3).

⁵ „Zei să-ți menească binele“.

⁶ Pasajul cu trupa maghiară de la Blaj este scris de Cipariu cu vădită intenție de a fi publicat în *Gazeta de Transilvania*, Bariș nu-l publică (vezi scris. precedentă, n. 7: „Destul cu atâta!“).

LXXVII

Domnule!

Blaj, 31 aug. / 12 sept. [1]846

Cu toate că gătesc altă scrisoare de-acasă, dar avînd de a pleca mine la Sibiu, te înștiințez prin aceasta că voi deputa acolo la d. Thalmayer o sumă de 66 f. 20 cr. C.M., adică:

<i>Gazeta</i> [1]846, 2 sem[estru] etc.	50 f. C.M.
<i>Macroviotice</i> t. 2 ex. 10	8 f. 20 cr
<i>Manual de fil[osofie]</i> „ 8	8 f. — „ —
În sumă 66 f. 20 cr. CM.	

Însem[nează]:

1° La *Gazeta* dintre acei 50 f. C.M. vin 40 f. pentru acești 10 abonați de pre 2^{lea} sem[estru] p[re]cum ep[iscopu]l, Alutan, Boer, Barna, Șerenyi, Semin[arul], Mănăstirea, Ladai, Birlea și io însumi a 4 f. = 40 f. C.M., ceilalți 10 f. sînt: de la Pop Andrei pe 1 și 2 sem[estru] 8 f., iar doi pentru 2 sem[estru] din cele nemțești pentru Birlea, fiindcă după socoteala din urmă, plătindu-ți io la începutul anului cu 4 f. C.M. mai mult, dintr-înșii d-ta ai socotit 3 f. pentru sem[estru] 1 nemțești a lui Birlea, rămîind 1 f. C.M. carele / [...] adăugîndu-l la cei doi trimiși de acum fac [...] f. C.M. pentru sem[estru] 2 al aceluiași.

2° La *Macroviotică*, pentru exemplariul legat trimis ep[iscopu]lui nu poci trimite bani că încă nu mi-au dat nimic; alta era dacă se trimitea nelegat, dar așa nu poci înainte să determinez generozitatea ep[iscop]ească. Lui Șerenyi încă i-am dat unul după cum zicea că s-ar

fi înțeles cu d-voastră și adevărat văzui 11 exemplare trimise. Io încă nu l-am întreat de vi le-au plătit ori nu.

3° Din *Manual*¹, deși nu am cheltuit decît 4 ex., precum abonasem, dar socotînd de o parte că se vor trece, deși mai tîrziu și iarăși pentru nendeminările trimiterilor, iată le plătesc tusopt care, de nu ar trece toate, trimițîndu-le înapoi mi le vei socoti în sus. D-ta însă plătește-i deocamdată numai pentru 4 ex., ceilalți ținîndu-i de rezerbă pînă mai tîrziu și dealmintrilea mai rămîindu-ți io datoriu pentru 2 cărți românești a căroră nu poci în grabă să le aflu prețul cît ai însemnat, și așa, silit sînt a aștepta alt prilej. De-acia însă, ca să nu ai pagubă, ține acei 4 f. C.M. la d-ta pînă la alegere deplin. / Cu acest sau alt prilej de acolo-ți trimit o noătate, de nu o ai primit încă de la Many în 10 ex., adică: 10 *Wisgálódás az Erdélyi. Kenezsegekről*² (de comisariul Gál), de care întru o scrisoare vă pomenisem că s-au tipărit la Aiud tocma în bună vreme. Pricinile di ce tocma aceasta s-au tipărit, și nu alta, am arătat tot atunci. Acum se tipărește acoloși alta de același: *Értekezés az Erdélyi szazokról, eredetiktől s jogairól*³, amîndoaă supt corectura lui I. Many, carele se află acolo și e îngrijat că ce se va face cu el⁴.

Al d-voastre prea plecat,

Cipariu mpr.

P.S. Blaș 6/18 sept. [1]846. Banii fiind la Sibiu, i-am dat, precum am scris, la Thalmayer împreună cu pachetul de cărți, dar scrisoarea vi-o trimit acum de aici.

Idem / 169

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstadt. Franco

¹ *Manualul de filosofie* ... al lui Laurian (vezi scris, LXXV, n. 3).

² Vezi scris. precedentă, n. 4.

³ Cea de a doua descoperire importantă: Gáal László a mai scris o broșură: *Értekezés az erdélyi ns. szász nemzet eredetiktől, és némely törzökös polgári jogairól*, Aiud, 1846 (exemplar la Biblioteca Centrală universitară din Cluj-Napoca, cota 63.361), tot împotriva sașilor și în apărarea românilor din Pămîntul Crăiesc. Finanțată de asemenea de Blaj.

⁴ Ultima surpriză: Consistoriul din Blaj s-a îngrijit și de tipărire, prin profesorul Iosif Many.

LXXVIII

Blaj, 10/22 dec. [1]846

Domnul meu,

Apropiîndu-se începutul altui semestru nou, te înștiințez că prenumeranții miei de aici la ciți le-ai trimis foile în semestrul și trimestrul din urmă și pe următorii s-au *prenumerat* acum odată întru tot înțelesul cuvîntului precum urmează:

Măria-Sa d. ep[iscop] 1 ex.; d. Alutan 1; d. Boer 1; d. Barna 1; d. Șerenyi 1; Seminariul 1; Mănăstirea 1; d. Ladai 1; d. Pop Andrei

1 și d. *Pumne* Aaron 2, cărora, împreună cu mine, te poftesc să trimiți 12 ex. pe semestrul viitoriu. Bani[-i] voi duce io la Sibiu cu prilejul *tîrgului*, de voi putea merge, de unde nu, totu-i voi trimite acolo împreună cu cei ce mai ai la mine și în spețe pentru *Pumne* din trimestrul din urmă în 2 exempl[are]. Vă rog să nu-mi uitați și *Wochenblatt*-ul, din care mai curînd te rog să-mi trimiți *Blätter* n° 47 în care se pare că stă capetul *Disertății* lui A[n-ton] K[urz] despre Ioan Hunyadi¹. Mărturisesc că, văzînd începutul aceștii scrisori din așa peană, nădăjduiam că cu mîinte neapărate acum va să șteargă toată îndoiala despre *secuimea* acestui erou, dar io nu mă aflu deplin și diplomatice convins, nici momintele părțitorilor secuimii răsuflete, care cu atîta putere sint propuse în *Jahrb[uch] der Lit[eratur]* S. 113, p. 58 sqq.² /

Cîndu-mi vei trimite *Curierul* sau *Magazinul* lui Trebonie nu uita a-mi alătura și *celelalte* cărțicele mai nouă de aceștii date afară³, precum și *Elementele de dreptul politice*⁴, precum și alt ce vei afla interesant și fiindcă știu bine cît trebuie să fii de cuprins, fă bunătatea a mi le încomisiona la Pávai sau Némethi, librării de la carii să le primesc cu carul iute a lui Biasini. Ce zici de *Pravilă*⁵, că nu știu ce să mai zic ep[iscop]ului ce mă tot întrebă pentru ea, acum de un an și jumătate. Cu prilej voi trimite un extract din regestele arhivelor, lăsat la mine pentru d-ta de Stephan Moldovan Roșul⁶, și poate, de va fi gata, vreo cîteva exemplare din *Învățătură asupra vinarsului și Geografia Ardealului* pentru prunci, ce le tipăresc rom[ânește] pentru Tilsch din Cluș⁷.

Măria-sa ep[iscop]ul e cam bolnav de tuse. Timpul deși e de suferit, acum cu ceva nea și îngheț, dar mai nainte rece și umed mai pre toată lumea de-aici o întrocne! Se aude că la Sibiu oamenii ar muri tare, asemenea și vitele pe la Hrastăș!

Ep[iscop]ul primi alaltăieri o înștiințare de la Viena, din 10 dec., cum că la 8 dec. s-au trimis o aspră poruncă de la Guberniu ca să trimită răspunsele pentru fundația romonțaiiană. Și adevărat e de mirare cîtă întîrziere și negrijire a actelor s-au întîmplat de-acolo. Actele așa toate pre rînd au perit, cît toate am fost siliți a le trimite în duplicato. Donath, fiscalîșul, în 2 rînduri își dădu împrotivitoare opinie: în [1]845 pentru cel pentru români, în ies-timp împrotiva lui. Ep[iscop]ul încă trimite astăzi o nouă energică notă la v[ice]presidentul. *Dii meliora!*⁸

Trimite-mi cît au ieșit din t. 2 a *Magazinului* celui nemțesc a lui Kurz și prenumără pentru mine pe 6 *exempl[are]* la *Istoria beser[iceii]* de Geanoglu Lesviodax⁹.

I. Cipariu mpr.

P.S. Dreptu-i că vor să iasă la Sibiu foi românești de la Anul nou?¹⁰

170^v Aclud și o foaie pentru *Foaie*. /

¹ Lungul studiu al lui Anton Kurz, *Johann Corvin's von Hunyad. Geschlecht und Herkunft*, în *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde*, 1846, nr. 37, p. 285—287; nr. 38, p. 294—297; nr. 39, p. 305—306; nr. 41, p. 319—322; nr. 44, p. 340—342; nr. 45, p. 350—352; nr. 46, p. 353—355; nr. 47, p. 363—365.

² Publicație neidentificată.

³ În 1846, Laurian mai „dase afară“, în limbile latină, franceză și germană, *Scurtă privire asupra istoriei românilor* (de fapt *Discursul introductiv asupra istoriei românilor*, publicat ca prefață la primul număr al *Magazinului istoric* ...): *Brevi conspectus historiae Romanorum, Coup d'oeil sur l'histoire des Roumains și Schneller Ueberblick der Geschichte der Romänem*, toate trei la București, în 1846.

⁴ Lucrarea lui Costache Negruzzi, *Elemente de dreptul politic. Dupre mai mulți autori, de un filoromân*, tipărită la Brașov în 1846, cu ajutorul lui Bariț. Despre rolul lui Bariț în acest moment din activitatea scriitorului moldovean, vezi cunoscutele scrisori ale lui Costache Negruzzi către Bariț din 31 mai, 17 iulie și 4/16 octombrie 1846 la B.A.R., ms. rom. 4168, f. 8r—12v (publicate de Eugen Lovinescu, *Scrisori inedite ale lui Costache Negruzzi*, în *Convorbiri literare*, XLVII, 1913, nr. 1, p. 71—77), și aceea, necunoscută pînă acum, din 19 februarie 1847 (la B.A.R., ms. rom. 878, f. 76r).

⁵ Același *Pidalion* (vezi scris. LIX, n. 19) al mitropolitului Veniamin Costache, despre care s-a pomenit de atîtea ori în scrisorile anterioare.

⁶ Despre viitorul canonic și colaborator al lui Bariț, Ștefan Moldovan, vezi supra scris. VIII, n. 19.

⁷ Reținem cu interes amănuntul că tipografia din Blaj primea comenzi și de la alte case de editură, printre care prestigiosul editor și tipograf Joseph Tilsch din Cluj. Fiind vorba de lucrări de mare popularitate, n-am identificat vreun exemplar al primei lucrări, dar din informații adiacente știm că e lungă prelegere a doctorului clujean Szilágyi Miklós, *A pálinkáról*, material tipărit mai întii în *Erdélyi Híradó*, suplimentul semiliterar *Nemzeti társalkodó*, 1845, nr. 20, p. 159—160; nr. 21, p. 167; nr. 22, p. 174—175; nr. 23, p. 182—185; nr. 24, p. 191; nr. 25, p. 199—200; nr. 26, p. 207—208; nr. 27, p. 215—216. „Geografia Ardealului“ = Papp József, *Erdélyországának rövid földleírása. Kezdő gyermekek felfogásához kérdések és feleletekben*, Cluj, 1847. Pe foaia de titlu figurează tipografia lui Tilsch, iar fără informația lui Cipariu n-am fi știut că acest valoros manual de geografie elementară s-a tipărit la Blaj.

⁸ Forma completă — din *Georgicele* lui Virgiliu: *Dii meliora pitis!* = „Zei, hărăziți o soartă mai bună celor evlavioși!“ (sensul general: Viitorul să ne fie mai favorabil).

⁹ Lucrarea lui Alexandru Geanoglu Lesviodax, monah grec din Țara Românească: *Istorie bisericească pre scurt, cuprîndtoare de cele mai vrednice de știut întîmplări a Sfintei Biserici răsăritene, precum propoveduirea credinții, goanele, eresurile, soboarele ș.c.l. Acum întiaș dată talmăcită din grecește în limba românească. Pe lingă care s-au adaos la sfîrșit cîteva științe vrednice de cunoscut românilor, scoase din condicile vechi a Mitropolii Ungrovlahii*, București, 1845.

¹⁰ Nu, la Sibiu nu vor ieși „foi românești“ pînă în 1853, cînd Șaguna întemeiază *Telegraful Român*.

LXXIX

Blaș, 1 ian. nou 1847

Domnul meu!

Prin aceasta te rog să trimiți și un al 13^{lea} *exempl[ar]* din *Gazetă* și *Foaie* pe sem[estrul] 1° [1]847 pentru d. Iosif *Gherendi* arhivariul și fiscul consistorial, carele au depus la mine banii.

Pentru *Pravila*¹ — da, o primesc, numai să trimiteți, precum și pentru celelante ce aștept și mi-ați apromis frumos mulțămesc.

Din *Curierul de ambe sexele* mi-aduseră clericii coala 15—25 sau pag. 201—360, dar mi se pare că mai trebuie o coală din capăt, că vocabulariul merge numai pînă la *adjurație*. Minunată limbă o să ne croiască d. Eliad de o parte, și de alta frîncitorii cu Theulescul² și Boleac în cap! Știi d-ta ce simț io și trebuie să simță oricine care cît de puțin ș-au studiat limba istoricește? Greață! abandonament! abandonare! etc.

abdomen, abdominal etc., abordabil! abracadavra! abracalan! abraxas! academisare! acastillagiu! acclimentare! accompagniament! acconciator! accostabil, acidifer, acidificabil³ etc., etc., etc. D[omnul] Eliad le dă vorbe de origine romană și necesarii la curățirea (?!) și cultura (!) limbei române!! Ferească-ne Dumnezeu! Iartă că mestecai ortografiile. Așa, d. Eliad carele e poet, vrea să fie și gramatic. Prosit!⁴

174 Vacanții ni se fac, adevărat, încă prea multe⁵. Că măcar mulți nu-și împlineau locul în care se află, dar încăle prescrisese pre locul ce-l ținea, dar, văzînd acuma locurile, s-ar pofti ca să se împle cu bărbați ce să-și împlinescă și să-și meriteze poziția, care e cu multă greutate. Locul lui Baldi⁶ lesne ar fi de al împlini de s-ar pofti ca succesorul să fie numai cît Baldi. Dar locul lui Alpini?⁷ Anevoie altul! Așa, în zioa de astăzi avem 7 protopopii vacante. La Cluj, pînă nu muri Baldi, fu trimis de îngrijitoriu Turc⁸. Acesta ar putea fi mult om cînd ar voi, sau mai bine, cînd ar putea să învingă cu sine. Dar așa cum e, D-zeu știe ce va mai fi și din el. Măcar nu e îndoială că tomna Clujul e locul cel mai vrednic de a fi împlut cu bărbat în tot chipul cum *il faut, caetera secundarii ordinis*⁹, cu toate că bine ne-ar prinde ca toate unguțele să ne fie pline de oameni harnici, *sed hic labor*¹⁰.

Și e mirare că, după atîtea talente ce apromit cele mai harnice subiecte, dacă ies la parohii, nemaiîntrînd și în școala cealaltă a lumii, se fac așa mai toți nimic. Dintr-astă parte, după ce starea de-acum a parohiilor, după lipsese ce sînt întru ciștigarea celor spre traiul vieții, numai la slăbirea nu la rădicarea talentelor ajută, și după ce și căsătoria, mai ales în români, prea mult le stoarce din viață, celibatul clerului ar fi mai trebuincios. Din zece numai, să zic însurați, abie rămîne unul, după cum e și starea mișea, cu viață, cum era în junie, iar din celibi din zece abie unul ș-o pierde, să fie tocma și corupt. Traiul bun remplinește scăderile căsătoriilor. Conversația cu persoane mai culte mai ține duhul de viață și curăție. Dar împrotivă se află la cei căsătoriți pre sate. De aci așa puțini oameni în clerul nostru, deși *numerus sumus*¹¹ /.

174^v Domnia-ta știu că mă înțelegi, nici că mă vei socoti bigot ori patron celibatului. Io grăiesc aici din punctul național sau, mai să zic, politic, nu din punctul de vedere moral. Caută numai la catolicism și vei afla cît de adîncă politică au zăcut în capetele oamenilor ce au întemeiat disciplina beserecii romane pre temeuriile de astăzi într-adevăr neclătite.

Apoi mai este una, că unele persoane ce putea să fie răzîmul clerului, neputîndu-se învoi cu stările de-acum a clerului nostru, au mai voit a se trage ceva mai depărțitor la o parte, ca să nu se prăpădească în viltoare, ce soarbe și înghite atîtea victime în deșert. Fie! Dar nu ar strica ca să nu rămîie pînă în capăt depărtați, ci în urmă, după ce ș-au căștigat toată consistința de a nu se mai putea teme de încercare, iarăși să se tragă înapoi, ca apa la albie-și. Dar nu e îndoială că și tristele întâmplări de curînd încă ne-au privat de vreo cîteva capete înfocate — adevărat și prea înfocate —, dar care, stîmpărîndu-se, putea să fie spre lauda și folosul clerului. Așa, clerul nostru negreșit astăzi e, ca și

Ardealul între provinciile Europei, cel mai sărac de bărbați. Încă apoi dintr-acești puțini încă și moartea pre ciți nu ne-au răpit! În legea românilui, unde e așa mai subțire, acolo se rumpe.

În capăt, să mă întorc și la întrebarea d-tale din scrisoarea din urmă: te întreb și eu că *serio*¹² grăiești și nu glumești? Și de grăiești *serio*, scrie-mi cît mai curînd și mai limpede și, precum io nu mă îndoiesc că vei dobîndi ce vei cere, așa și io din parte-mi nu-mi voi pregeta a încerca ca, încît se va putea, mai după pofta d-tale să ți se întimple¹³.

Carele sînt al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. / 175

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren zu Cronstadt. Franco.

¹ De data aceasta „pravila“ credem că este lucrarea lui Radu Tempea cel tînăr, *Pravilă manuală tradusă (scoasă) din Pravila cea mare a Sfinților Părinți Sfintei Biserici dreptcredincioase răsăritene, pentru trebuința clerosului bisericesc, cu o înțelegere mai pre larg și mai cu deslușire pentru starea rudenii în pricina căsătoriilor, dată în tipariu în 35 § prin traducătorul și osteneala lui* —, [Brașov], 1844. Că nu este vorba de *Pidalionul* lui Veniamin Costache deducem din afirmația: „da, o primesc!“, însemnînd că i-o oferă Bariț spre cumpărare și, eventual, desfacere la Blaj. Ori, *Pidalionul* de la Neamțu fusese cerut în mod expres de Cipariu, în mai multe rînduri (vezi scrisorile anterioare).

² „Theulescu“ este profesorul moldovean Gheorghe Săulescu, autorul unei merituose lucrări, pentru timpul ei: *Gramatică românească sau observații gramaticești asupra limbei românești ...*, Iași, 1833. Pe Cipariu îl indispuie preocupările lexicografice mai noi ale lui Săulescu: cele două articole cu titlul *Lexicografie (Albina românească, XVI, 1844, nr. 40, p. 156 și Arhiva Albinei pentru arheologia română și industrie, 1845, nr. 11, supliment extraordinar din 5 septembrie, p. 1—3)*. Vezi N. C. E n e s c u, *Gheorghe Săulescu, Dimitrie Pop, Anton Velini*, [București], 1970, p. 43—80.

³ La Heliade Rădulescu, lucrurile au un aspect mai puțin hilar. În *Curierul de ambe sexe* (vezi ed. II, București, 1862, periodul V, de la 1844 pînă la 1847, p. 166—216), acesta dedicase un spațiu mare lui Tasso: studiul *Tasso de Viennet*, tradus de Heliade (p. 166—186), prezentarea poemului *Gerusalemme liberata* de Heliade (p. 186—188), traducerea cîntului VII de același (p. 188—212) și un *Vocabular la acest cînt*, tot al lui Heliade (p. 213—216). *Vocabularul*, care începe cu cuvîntul *adornare*, nu cuprinde nici unul din cuvintele înșirate de Cipariu în scrisoare.

⁴ „Noroc!“, „Trăiască!“

⁵ Este vorba de locurile vacante de protopopi în Dieceza greco-catolică de Făgăraș.

⁶ Teodor Baldi, fost protopop al Clujului, mort în 1845.

⁷ Constantin Alpini (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 11), protopopul Mediașului și bun prieten al lui Bariț, murise prematur în 1846.

⁸ Ioan Turcu, secretarul lui Ioan Lemeni, după Bărnuțiu (vezi despre el scrisorile lui Constantin Papfalvi din acest volum, nr. XIII, n. 12).

⁹ „Celelalte sînt de importanță secundară“.

¹⁰ „Dar așa stă lucrul“.

¹¹ „Ca număr, sintem“.

¹² „Serios“, „în mod serios“.

¹³ Pasajul, ca și întreaga scrisoare, se leagă de intenția lui Bariț de a reintra în statul clerical și a ocupa un post de protopop, cea mai comodă și mai rentabilă ocupație în Transilvania acelor vremi. Bariț a cochetat și în alte împrejurări cu această idee, dar nu s-a gîndit niciodată „serio“ la acest lucru.

Domnul meu!

Blaj, 10 ian. 1847

Că începurăm și noi ceva, vedeți. Cum o să sfîrșim, veți vedea. Ar fi poate și de prisos a vă înfira pricinile ce mai mult ne-au mișcat a începe ce am început, și iar altele pentru ce nu am făcut de știre publicului mai din vreme, unele din programele înțelegîndu-se, altele și neatînse putîndu-se înțelege.

Noi, sau mai bine să zic io, nu avem multă nădejde ca să aducem mult, din pricini ce d-ta știu că mai bine le pricepi ca oricine. Blajul, litere latine, ortografie, limbă: destule pricini de a stîrni neplăcere și unuia și altuia¹. Io încă le simțeam de mult și de aceea — între alte pricini principale — tot amînai lucrul din an în an. În anii dinții, cînd și d-ta erai mult îngrijat de soarta viitoare a *Gazetei* d-tale, mă bucuram mult că tot nu ne vine slobozenia deplin de la locul mai înalt, cînd auzeam din multe părți că două gazete nu vor putea să stîe în Ardeal, cu un public așa mic. Veniră la mijloc și turburările de înlontru și desființarea însoțirii spre acest scop², care acum toate se par a fi rădicate din mijloc. Gazeta d-tale stă pe un picior așa solid, cît ar fi lucrul de ris a și gîndi cineva că ar putea să se scuture cituși de puțin din partea altei gazete, oricare din Ardeal, cu atît mai puțin unei ca a noastre, care după firea ei trebuie să întîmpine o prejudecată asupra-și, din partea cea mai mare a româniei, cît puține altele. /

Acum însă nu era de a întîrzia și după unele vești ce se lăteau, precum și că nu știam cu ce să mai răspundem cînd într-astfel de vești tot una ne întrebau: „Da voi cînd veți începe?”

Iacă, am început! Pînă cînd, nu e a noastră treabă³. Iar dacă nu încunoștințurăm publicul din bună vreme, asta va fi paguba noastră, poate și dobînda, că așa văzînd ce vor [să] aibă, nu vor putea să se plîngă că i-am înșelat cu programe, ce nu le-am răspuns cum au așteptat. În două luni de zile, ce vrem să fie de probă, va avea prilej din destul de-a se încredința oricine, că vrednică-i gazeta această de a fi sprijinită? De unde nu, atunci noi ne vom întoarce la starea dinții în carea ne aflam, și vreo 2—3 sute de fior[ini] mai mult sau mai puțin e sumă însemnată — adevărat — din toată laturea, dar și aceasta vom suferi-o cum vom putea.

Să ne întoarcem la altele și mai întii vă mulțămesc de cele trimise și aștept cele trimețînde. Dar sînt prea mulțămît. D-tale ce aveam să trimit, nu avem puțină din pricina vremei, ce îmblă mai de [la] Crăciun, cît nici însumi nu poci să merg, nici pe altul nu aflui mergînd la Sibiu. Cînd voi găsi prilejul sigur mai întii, voi și trimite tot.

Afară de cei 5 înștiințați la *Istoria* lui Meletie⁴, se mai înștiințară alți 3, în sumă de 8, pentru carii să aveți bunătatea a le procura exemplarele.

Din nr. de astăzi vei vedea că începură criticele aici⁵, după care nu vor lipsi și din afară negreșit, și acum în acest minut luai o scrisoare,

în care află greșită înții titula⁶, apoi omenul de bun auguriu⁷. După titulă, gazeta asta ar promite prea mult. Ce zici, drept e? /

Vrînd a mai scrie, fui împiedecat.

Al d-tale prea plecat,

T. Cipariu. / 177

¹ Începînd cu data de 4 ianuarie 1847, Cipariu editează la Blaj *Organul luminării*, prima publicație periodică răsărită în citadela spirituală de pe Tirnave. Primul număr se intitula *Prospect. Organul luminării. Gazetă beserecească, politică e literarie. Cu prea grațioasă invoiță*, și era o mostră de felul cum va arăta publicația. Prima și a doua pagină sînt destinate aproape în întregime informațiilor politice din Imperiul austriac. Urmează scurte știri din alte țări. La revista jurnalelor străine, intitulată *jurnalistică*, un amănunt interesant: vorbind despre starea deplorabilă a monumentului lui Pavel Chinezu de la Cîmpul Vinerii de lângă Orăștie, care „seamănă cu o spinzurătoare”, Cipariu adaugă: „Noi, carii văzurăm și monumentul de la Călugăreni în România, nimica ne mirăm de soarta acestor monumente ce erau destinate să insuflă eroismul părinților în sufletele fiilor, ci de carele fiii, ca și de părinți, adeseori prea puțin se îngrijesc”. Urmează rubrica *Literatură*, în care, printre altele, vorbește de soarta tăblițelor cerate găsite în minele din Munții Apuseni. „Prospectul” se încheie cu o *Programă*, relativ seacă, Cipariu fiind deosebit de sobru din fire, cu totul nepotrivit spre a promite marea cu sarea cititorilor.

Numai numele lui Cipariu e tipărit; ale celorlalți doi (I. I. Many și A. Pumne) sînt — în exemplarul consultat de noi — semnate de ei înșiși. Se pare că au semnat toate exemplarele primului număr.

După cum înțelegem, Cipariu își făcea griji despre felul cum va fi primit *Organul* — scris cu litere latine și cu orientare filologică latinistă — într-o Transilvanie încă bine ancorată în tradiția slovelor chirilice.

² Blajul începuse demersurile pentru scoaterea unor publicații periodice românești încă în martie 1839, printr-un *Planum et scopus Ephemeridum Ec[clesiastice]-politico-literarium Valachico idiomate et caractere latino-slavico cura Societatis*, compus de Timotei Cipariu în numele unei „însoțiri” încheiate în acest scop. Datorită tergiversării autorităților, mai apoi datorită tulburărilor care au zguduit Blajul între 1842—1846, editarea foii românești la Blaj s-a întîrziat pînă în 1847. Vezi actele înființării *Organului* la I o a n a B o t e z a n, *Contribuția lui Timotei Cipariu la dezvoltarea ziaristicii românești din Transilvania în preajma anului revoluționar 1848. Documente inedite*, în *Apulum*, 1969, nr. 7, p. 95—108.

³ *Organul luminării* va apărea pînă în 28 septembrie 1848, fiind abandonat în momentul izbucnirii războiului civil.

⁴ Tradusă de Veniamin Costache (vezi supra, scris, LVIII, n. 4).

⁵ De fapt, în numărul 2, din 11 ianuarie 1847, p. 8, unde Cipariu înserează articolul său *Critica și redactorii*. Face o trecere în revistă a reproșurilor care i se aduc — de la bun început! — *Organului*, de la „unii și alții”: că nu sînt înțelese toate cuvintele, „că nu le vine bine la ureche unele terminațiuni” ș.a. Unii pretind chiar să fie abandonată publicația. Reiese că Cipariu avea necazuri din cauza limbii, cu toate că, într-adevăr, după cum spune: „noi după exemplele ce avem înaintea ochilor, încă ne socotem moderați, cînd afară de terminii latinești, nici măcar un cuvînt italianesc, ispanesc, și numai unul singurel francez, *adresse*, întrebuișasem”. Ca exemplu într-adevăr negativ dă vocabularul din *Curierul de ambe sexe* (vezi scris, precedentă, n. 3), înșirînd din nou cuvintele imputate în scrisoarea precedentă.

Într-un larg pasaj, Cipariu se răfuiește cu blăjenii, cei care îl criticau și comentau în primul rînd. După ce îi ridiculizează pentru terminațiile *-uș* și *-aș* (*notăraș, articoluș, formalitaș, pințeluș*), dobîndite de la maghiari, și care au caracterizat jargonul clericilor din Blaj decenii la rînd: „De aici poate vedea oricine are ochi — spune Cipariu — că sînt o clasă de oameni carii nemica nu voiesc a învăța, alții carii numai pînă la un timp, și prea puțini carii vor să învețe pînă vor trăi” și că: „Redactorii acestii gazete nu vor a scrie nici pentru tineri îmbătrîniți, nici pentru bătrîni împietriți”.

⁶ Titlul: *Organul luminării*.

⁷ Adică redactorul.

Domnul meu,

Gazeta de Transilvania nr 7 nu ni-au venit. Supt, nu era decât cea nemțească. Mă rog să mi-o trimiteți cu alt număr. Mă rugasem și de n. 47 din *Blätter* unde se sfârșește Ioan Corvin², că nici acela nu mi-au venit.

D[omnul] Laureani scrie că din *Magazin* expedii la Brașov n. 5, 6 din tom. III pe la Anul nou. Când va scăpa de supt cenzură vă rog să nu întârziati a mi-i trimite. Steph[an] Moldovan scrie din *Diplomatiariul* lui Ios[if] Kemény³ vreo 40 și mai bine de coale, ce mă rugă să le dau cuiva că le copieze pentru d-ta. Clericii, carii singuri s-ar putea afla harnici la astfel de lucru, și încă dintr-aceștia puțini, sunt ocupați cu examenele, după care voi îngriji. Nu ați voi și dv. să vi se trimită prin Biasini cele ce se întâmplă, ca să nu se întârzie? Că la Sibiu acum nu prea aflu oameni și acolo încă mi se pare că șed mulțișor.

Nu ai luat vreo înștiințare de aci cum s-au aflat de vătămați unii blășeni că i-am atins la bubă, măcar toga nu pre aceia pre carii înțelegem? În capul conjurațiilor și criticilor se puse și acum d. Fülep⁴, ca și când cu articolul din *V[asárnapi] Újság*. Dar Cipariu nu e Bărnuț⁵. Adio!

Al d-tale, acum nu știu pînă cînd, confrate în jurnalistică,

[Adresa:] Domnului Georgiu Baritz T. Cipariu mpr.⁶ /

¹ Din cuprinsul acestei scrisori reiese că Ștefan Moldovan a adus el însuși la Blaj excerptele din *Diplomatiariul* lui Kemény József (vezi aci infra, nota 2). Din scris. LXXXIV deducem că le-a adus „după Bobotează“, adică după data de 6 ianuarie 1847. Această deducție stă la baza datării scrisorii.

² Studiul lui Anton Kurz, *Johann Corvin's von Hunyad ...* (vezi scris, LXXVIII, n. 1).

³ Această notă a se raporta și la scrisorile LXXXIV — LXXXVI. Istoricul maghiar contele Kemény József (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 119 și 300) adunase o colecție enormă de documente istorice referitoare la Transilvania, din surse tipărite și inedite, devenită celebră încă înainte de a fi dat la lumină din ea. În 1844, într-un articol intitulat *Pentru istoricii patriei (Foate pentru minte ...)*, 1844, nr. 11, p. 88), Bariț vorbește despre colecția keményiană și importanța ei deosebită pentru cercetarea istoriei românilor. Pasionat al documentelor istorice, lui Bariț nu putea să-i scape conținutul acestei imense arhive (pe baza căreia Kemény József scosese pînă la acea dată, împreună cu Nagyajtai Kovács István, un magazin de documente privind Transilvania: *Erdélyország történeti tára. Egykoru és magyar nyelven készitet történet iratok, levelek, ország-gülési végzetek és törvény cikelyekből*. I [documente din 1540—1660], Cluj, 1837; II [documente din 1566—1613], Cluj, 1845), cu atât mai mult cu cit Kemény deținea și un mare număr de mărturii istorice despre români în general și despre cei din Transilvania în special. Aceste mărturii le vizează Bariț în vara anului 1846, cînd îl capacitează pe tinărul paroh greco-catolic Ștefan Moldovan (vezi scris. VII, n. 19) să obțină de la Kemény colecția și să copieze documentele despre români. De ce s-a oprit asupra lui Moldovan? Acesta era paroh în Ghirișul Arieșului — azi Cîmpia Turzii — în imediata apropiere a satului Grindu, unde contele Kemény își avea moșia și reședința favorită. În scrisoarea de răspuns din 5/17 iulie 1846 (vezi-o la B.A.R., ms. rom., 999, f. 233r), Ștefan Moldovan îl anunță cu bucurie pe Bariț că a găsit în istoricul maghiar un mare iubitor al românilor și că întreprinderea îi succede peste așteptări. Kemény îi îngăduie lui Moldovan accesul la *Diplo-*

matariul său, ceea ce îi provoacă preotului român o exclamație de uimire: „Frate! Acest izvor deschis e fără de sfîrșit!“ Se angajează să copieze din el tot ceea ce se referă la români, material din care apoi îl îndeamnă pe Bariț să folosească la scrierea istoriei naționale. Magnat cu vederi liberale, lui Kemény îi plăcea să-și manifeste demagogia înspre români, pozînd ca apărător al acestora și făcînd caz de originea sa românească (printre altele, îi arată lui Ștefan Moldovan un document despre un nobil român „Keminius filius Nyikulae de Kalota“, care ar fi strămoșul său). Faptul, ca și un discurs al lui Kemény în Dieta Transilvaniei de la Cluj din 1846—1847, în care, printre altele le spusese celorlați magnați: „Străduiți-vă să nu ne fie rușine a ne recunoaște de origine valahă“ (vezi scrisoarea lui Ștefan Moldovan către Bariț din 23 aprilie 1847 la B.A.R., ms. rom. 999, f. 236r—237r), îi smulge lui Moldovan următoarea întrebare patetico-retorică: „Oare cînd smîntina s-a mesteca cu laptele?“, smîntina fiind nobilii români maghiarizați de-a lungul secolelor, iar laptele, poporul român rămas fără nobili. Anul 1848 va dovedi că groful Kemény era din aceeași plămădă cu ceilalți magnați dușmani ai libertății românilor, și că „filovalahismul“ său din 1846 a fost o tactică de conjură. Dealtfel, Kemény va avea chiar mai curînd o izbucnire (despre care vezi infra, scris. LXXXV, n. 4).

Deocamdată, însă, Bariț și Moldovan procedau inteligent copiînd asiduu și tacit din arhiva străinului. Acesta din urmă îl anunță pe redactorul de la Brașov, în 29 decembrie 1846 (B.A.R., ms. rom. 999, f. 234r—235r), că „din *Diplomatiariul transilvanic* a mării sale [...] am scos ceea ce se țîn sau se ating de români sau luminează istoria patriei“. Ceea ce mai rămînea de făcut era puțin, încît copistul speră „să avem [și noi] Codicem Diplomatiarium valachi e Transilvania așa desăvîrșit ca a mării sale“. Urmează operațiile de trimitere la Brașov, în care e implicat și Cipariu (vezi scrisoarea aceasta și următoarele).

Regestele, listele istorice și documentele copiate de Ștefan Moldovan s-au dovedit prea puțin utile, pe moment, pentru istoricii români. Abia în 1853, Bariț începe să publice unele dintre ele, cu sumare comentarii, în *Foate pentru minte ...*

⁴ Vezi scris. anterioară, n. 5. Se pare că Cipariu a avut dispute cu capitularii blăjenii pe tema *Organului luminării*. Din Capitulum greco-catolic al Blajului făcea parte și canonicul Simion Fülep (despre care vezi supra, scris. LVII, n. 11).

⁵ O dispută jurnalistică a lui Simion Bărnuțiu cu blăjenii din 1842—1843, din cauza unui faimos articol publicat de acesta în *Vasárnapi Újság* (1842, nr. 448, p. 761—770): *Balázsfalvi iskolai ügyekről*. Vezi analizată această dispută la George Bariț *Bogdan-Duică, Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, p. 58—60; 191—198; *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Iosif Many, nr. IV, inclusiv notele și scrisorile lui Ioan Rusu, nr. XX, n. 3 și nr. XXII.

⁶ Cu datarea, nesigură și greșită, a lui Bariț: „1846, dec.?“

[Blaj, sfîrșitul lunii ianuarie 1847]

Domnul meu,

După firea blăjenilor, nici acum pînă astăzi nu mi s-au înștiințat nici unul pentru *Gazeta*, afară de carii i-am provocat io, pr[ecum] Barna et Ladai. Totuși, știindu-le firea, după cum și de alte ori mi s-au descoperit, cum că aceea se știe că ei nu se lasă, și acum îndrăznesc a te ruga să le trimiți la toți cărora ai mai fost trimis, pr[ecum] Alutan, Boer, Barna, Mînăstirea, Seminariul, Ladai, episcopul și io. Nota bene: de nu ai luat înștiințare și de la Șerenyi, io, fiindcă cu el n-am grăit despre asta, așa nu știu de ți-au scris ori nu. Numai să nu rămîie netrimeasă, ca să nu avem iar necaz. De aceea să mă înștiințez[i] la cîți vei trimite după înștiințarea de la mine, ca să le cer banii. Ai miei cu cei rămași îi voi trimite cu prilejul tîrgului Sibiului.

Cărțile nici de la Thalmayer, nici de la Many încă nu le-am primit ¹.
Și în grabă fiind, rămii cu toată cinstirea al d-voastre prea plecat,
Cipariu mpr.

172 P.S. Moldvai ² e aici. Să nu uitați gazeta nemț[ească] ³, vă rog,
și de o ași trebui a o plăti ⁴.

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren in
Cronstadt. Franco

¹ Cele cerute în scris. LXXVIII.

² Grigore Moldvai, profesorul suprimat de episcopul Lemeni în 1845.

³ Cerută în aceeași scrisoare LXXVIII, în care se află studiul lui Anton Kurz
despre Ioan Corvin de Hunedoara: *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde* din 1846.

⁴ O nouă datare greșită a lui Bariț (scrisoarea nefiind datată de Cipariu): „1846“.

LXXXIII

Domnul mieu,

Blaj, 7 fevr. 1847

Să ierți că-ți scriu cu litere, după ce acum așa mi-e profesiunea,
fără de a te îndatora să-mi scrii almintrilea de cum ai scris pîn-acum.

Numerii pîn-acum ieșiți trămit astăzi dd-lor însemnați. Adresa
lui Gerendi ¹ o vei scrie așa: A R[everendissimo] D[omino] Josepho
Gerendi ven[erabile] Consist[oriii] Archivario et fiscali, Blasii. Io tot
așa-mi aduc aminte, că mai tirziu am scris și pentru el, dar poate că mă
înșală memoria. *Sed jam superata res est* ².

Principia etc. și orice te va interesa, poți să tipărești oricum și când
vei vrea. Eu-ți dau toată blagoslovenia ³. Când voi pofti și eu ceva, cred
că nici d-ta nu-mi vei denega, ba încă pe necerute încă voi îndrăzni.
Bine este ca să ne înțelegem între patru ochi, precum am făcut și pîn-
acum, ca între oameni carii n-au invidie între sine nici-și tem bucătura
unul de altul și, ca jurnaliști, încă pot să se aibă bine. Numai căile ne
sunt diverse, scopul ni-e tot unul. Așa nu știu nici pentru ce să venim
în opoziție. Că măcar nu vom fi, precum nici pîn-acum n-am fost întru
toate de o părere, dar la certe nu vom veni. Din parte-mi judec că și când
am avea reale injurii de a imputa unul altuia, să le imputăm secrete,
iar publicul să nu știe nemica. / Oamenii, amici-neamici, numai și după
180 cea mai mică umbră de opoziție s-ar pleca a suspica că și-a virit dracul
invidiei și zelosiei coada între picioarele noastre. Cel puțin io nici întru
un chip nu aș primi acea relație ce o au Erd[élyi] Hiradó cu M[ult] és
J[elen] și Wochenbl[att] cu Bothe ⁴. N.B.: io zic strîns acestea de redacției,
că de păreri în genere, ce nu se atinge de persoane ci de lucru, nu mă leg
că nu mă voi mesteca și io când și când și mă voi atinge. Maxima-mi
este să cruț persoane, și io orișicînd mi-am dat părerea și în foile d-tale,
la personalități nu știu să mă fiu slobozit. Alții știu că au făcut cu mine
așa, ci aceea nu-i treaba mea. D-ta poate încă-ți vei aduce aminte, că
precum văz, nu ai uitat disputele de acum nu știu cîți ani, și de le țini

toate așa bine în minte, bună memorie ai. Drept că lucrurile omenești
sunt lucrurile persoanelor și implicite criticînd lucruri se critică încitva
persoana. Dar lumea a făcut totuși distincție între păreri și persoane,
precum și între critică și personalități. De înțelegi prin opoziție altceva,
ori dintr-altă privință, descoperi-mi, că io mărturisesc cum că terminul
numai așa gol, nu știu în ce înțeles să-l iau.

Blășenii, i[d] e[st] unii blășeni încă sunt în amară opoziție cu
redacția, de antii că nu au provocat pre unii, *soi-disants* capete învățate
la colaboratorie, ca să-și pună și ei numele dedesupt la *Programă* sau —
care la ei tot una este — pentru că i-am exclus. Deci începură a critica
m[ăgăr]ește. Cît de mulți, / mai întii nu știam. Mai tîrziu, după critică, 180°
și redactorii se dederă afară *subscriptis nominibus* ⁵. Așa, vezi d-ta, cît
de rău e a veni în opoziție, încă și cu oameni carii ai socoti că nu știu
ura. Dar, dar blășenii vor mai căpăta găluște, de vom trăi. Și de aș fi
silit pe toată lumea să iert a-mi zice injurii, blășenilor nu voi ierta a le
spune adevărul. Un amic entuziast mi-au descoperit că vrea să-ți scrie
ceva în treaba aceasta. Io i-am zis că poate să-ți scrie ca la prietin, dar
nu ca la redactor. De unde, de s-ar întîmpla almintrilea, te rog să nu
publici nimic *pro nobis*; *contra nos* ⁶ de vei publica de la alții, vezi cumu-i
socoti, că acolo nu mă mestec. Ci *pro* nici întru un chip nu vreu, la care
și ceva drept poci să am, că dacă *nu voi* să fiu apărat, nu-mi face nime
plăcere apărindu-mă.

Altă opoziție, poate că din căutare politică, mai poate să înțelegi.
D-ta-mi scriai că opinează de-acum unii de pre acolo că noi vom urma
partea ungurească. Dar negreșit, despre asta te poci încredința, și asta
firește că și înțelepciunea arată că trebuie omul să se tragă cătră aceia
carii încep a te iubi, decît cătră cei ce n-au mai încetat a te urî. Sasii
nici că ar trebui să se îndoiască cît de puțin că românii se vor da în
partea ungurului. Ei știu că românul, cu toate că au avut destule certe
și supărări laolaltă, tot simpatizează mai mult cu unгурul decît cu sasul ⁷.
Pricina e în temperamentul singelui. Și pînă va fi unгур, român și sas,
tot așa va fi. Într-asta vrei să ții opoziția? Nu știu nici aici ce să răs-
punz. Despre mine știu, și pociu spune oricui nefățărit, că unгурul înain-
tea mea, și cu scăderile lui, e mai nobil și mai / interesant decît unii de 181
alt neam, cu toate perfecțiunile lor, *et pour cause* ⁸. Io cred că unгурul
și rom[ânul] ar trebui să trăiască ca frații unul lîngă altul, și cred că
vor și trăi ⁹. Unгурul din Trans[silvania] începu a cunoaște aceasta,
și românul încă va începe. *C'est ma foi politique* ¹⁰.

Adresul d-lui abate acum cu grabă scriindu-l cu mîna și prin unii
tineri e prea scurt, dar vom să-l *tipărim* întreg, măcar titulele lungi pe
cuverte de gazete togma nu-s obicinuite.

De celelalte vom vedea.

După care rămii al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr. ¹¹ / 181°

¹ Iosif Gherendi, arhivarul Consistoriului din Blaj.

² „Dar deja lucrul este depășit“.

³ Adică să reproducă din lungul serial de studii lingvistice al lui Cipariu, *Principia de limbă și scriptură*, început în *Organul luminării*, I, 1847, nr. 4, p. 16 și încheiat în II, 1848, nr. 63, p. 356 (după izbucnirea revoluției din Pesta și începutul mișcărilor în Transilvania, când nu mai era răgaz pentru pedanterii filologice). Bariț nu va reproduce nimic din *Principia*.

⁴ Ziare străine din Transilvania și Ungaria, care aveau o atitudine dușmănoasă față de foile lui Bariț.

⁵ Vezi scris. LXXX, n. 1. Se pare că neamicii hlăjeni ai lui Cipariu au început să critice înaintea apariției primului număr din *Organul luminării*, căci numele redactorilor Iosif Many și Aron Pumnul nu apar tipărite la sfârșitul programei, ci semnate cu mina de aceștia.

Subscriptis nominibus = „Cu numele subscrise“, adică iscălite.

⁶ „În favoarea noastră“; „în contra noastră“. Bariț nu va scrie nimic, nici *pro* nici *contra Organului*...

⁷ Cipariu a fost prin excelență exemplarul de intelectual român dus în eroare de politica demagogică a aristocrației liberale maghiare din Transilvania, în preajma revoluției din 1848 și la începutul ei. Un rău care i s-a tras dintr-o prea îndelungă adăstare în preajma episcopului Lemeni! Cipariu a fost un entuziast al servirii scopurilor ungurești, în certurile acestora cu sașii, începute prin 1840, în vreme ce reprezentanții partidei naționale românești apărau și susțineau „*aurea nobis neutralitatis* între partidele celorlalte nații și *sancta animosa defensio* împotriva amândurora“ (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III). Bariț este cit se poate de explicit în acest sens: „Românii n-au a se mesteca în dușmăniile națiilor cuprinse în Constituție, nici chiar atunci când ar vedea că de acolo le-ar veni ceva folosuri, de azi pe mâine“ (vezi *Gazeta de Transilvania*, VI, 1843, nr. 6, p. 21). De aici se trage și entuziasmul mult prea exagerat cu care a apreciat valoarea celor două broșuri maghiare ticluite de Gáal László împotriva sașilor — cu banii Consistoriului din Blaj! — în 1846: *Vizsgálódás az erdélyi kenézségekről...* (vezi scris. LXXVI, n. 4) și *Értekeződés az erdélyi ns. szász nemzet eredetéről...* (scris. LXXVII, n. 3) și dezolarea lui când „liberalul“ Kemény le desființează într-un studiu oșios (infra, scris. LXXXV, n. 3). „Filomaghiarismul“ rău înțeles al lui Cipariu se va spulbera la 3/15 mai 1848, când intuiește latura socială, cu aspect de luptă de clasă, a conflictului dintre națiunea română din Transilvania și aristocrația maghiară. Nu înainte, însă, de a comite cea mai gravă greșală politică ce s-a comis de către unii fruntași români la 1848: acceptarea și susținerea uniunii Transilvaniei cu Ungaria.

⁸ „Și dintr-o cauză [anume]“.

⁹ Frază frumoasă, dar a cărei realizare va avea de traversat încă un secol, până în zilele noastre, trecând prin momente dramatice, de exacerbare a urii naționale de către aristocrația maghiară (la 1848—1849) sau de către stăpînirea dualistă maghiară (după 1867).

¹⁰ „Acesta este crezul meu politic“.

¹¹ Timotei Cipariu este printre puținii corespondenți epistolari ai lui Bariț, care își redacta mai întâi în ciornă scrisorile. S-au păstrat ciornele unora dintre scrisori, printre care și a celei de față. Varianta se păstrează la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Timotei Cipariu, nr. 3397.

LXXXIV

Domnul meu!

Blaș, 14/26 fevr. 1847

În pricina m[anuscri]selor să nu mă judeci că aș vrè a ținea ce nu-i a meu. Iată ce-mi scrisese fratele Șt. Moldovan¹, 1 ian, a.cur.: „Cînd am fost în Blaș, m[ăria]-ta ți-ai descoperit dragostea a socoti și a mea mică osteneală care am luat asupra-mi de a escrie din *Diplomatariul Tr[ansilva]niei* a neprețuitului bărbat m[ăriei]-sale contelui

[Iosif] K[emény]² acelea ce se țin de români. Eu, dară, cu nepregetare m-am apucat de lucru ... și am scris pînă acum 36 de coale ... M[ăria]-ta, cînd acestea așa a le specifica am îndrăznit, deodată cu plecăciune mă rog ca să te milostivești pentru d. fr[atele] Bariț a face atîta dragoste ca să mijlocești în Blaș niște scriitori buni și isteți, feciori săraci, carii să decopieze pe sama d-sale acestea ale mele excerpte, că eu le voi plăti prețul cuvenit din banii ce am să-i dau d. fr[atelui] Bariț pentru novelele a[nului] c[urent], că așa ne-am înțeles amîndoi, că eu, și de aș voi să scriu pentru d-sa, nu poci că, una, rîvna mă împinge înainte, alta m[ăria]-sa contele numai pe hotărît și scurt timp îmi admănuiază tomurile etc.“

Dintr-acestea vei cunoaște că eu nu lucrul din capul meu, dar nici n-am știut de altă convenție între d-voastră decît aceasta. Așa, cred că mă veți excuza și nu veți socoti ceva neomenesc despre mine. Io, ade-vărat, credeam după cea scrisoare că m[anuscri]s[ul] original mi-l va lăsa mie, dar, cînd mi le-au adus după Bobotează, / mi s-au dechiarat neted și precis că *originalul vrea să și-l țină d-sale*. După care dechiarare, einstită și legitimă, m-am hotărît ca să mi-l iau și eu *în copie și pentru mine*. Așa d-ta, vei vedea că aici nu poate fi nici cel mai mic semn de interesăție egoistică. Iar pentru ce nu s-au putut copia pîn-acum, de ace[e]a v-am scris pricinile cu alt privilegiu. Și cît mai îngrabă vei primi copiile de pre toate cite se află în minile mele, precum și de cele ce-mi va mai aduce sau trimit.

Pîn-atunci primește cît e gata, care de mult puteam să-ți trimit, dacă-mi arătai calea ce vi-o propusem în zilele trecute. Poate că așa va să-ți vină mai scump transportul, dar timpul e și mai scump.

Adio. Al d-voastre prea plecat,

T. Cipariu mpr. / 182^v

¹ Copistul documentelor din colecția Kemény (vezi scris. LXXXI, n. 3).

² Vezi aceeași notă.

LXXXV

Blaș, 20 fevr. 1847

Domnul meu,

Trămit astăzi și d-lui Popasu gazeta și pentru d. Stoica. Ceasta din urmă o alăturai supt adresa d-lui Nica. Nu era mai drept a să trămite prin Turnul Roșu, nu prin Brașou? Lui Veszely trămiseram cu poștia trecută după comisia fr[atele]lui Iacob Moroșan. Am trămis prin Biasini un pachet mic din m[anu]s[crise] după cum ți-am arătat. Cel mai mare va urma cînd va fi gata. Io primiu amîndoaă *Magazinele*. Dar II Heft unde este? Că pre *Magazin* stă III^{ter} Heft? ¹ Primindu-l, pînă acum, de o oră încoace, n-avui timp de a ceti din el decît *Miscelele* ². Groful se pare a scrie întăritat și sarcastic asupra conaționalistului său, ce nu va plăcea altora decît numai s[ăși]lor ³. Cel puțin s-ar părea că nu trebuia uitat că autorul despre cheneziate ⁴ togma la provocarea grofului și puncturile însemnate de dînsul în *N[emzeti] T[arsalkodó]* luă peana ⁵. Asta

însă e opinie numai privată și numai pentru d-ta. Noi avem tot interesul a tăcea atunci când din tezaurii lui voim a ne folosi.

Altă voie ce mi-o descoperiți, să despart Transilv[ania] de Austria, vi-o împlinesc ⁶, măcar că dd. unguri trebuia să nu înțeleagă prin Austria numai ducatul, ci Imperiul Austriei, a cărui parte și Transilvania e togma cum și când scriem Anglia și înțelegem sub acest tot atita cât toate trele provincie din M[area] Britanie. Dar nevrind a scandaliza cu opinii asupra obiectelor de *lana caprina* ⁷, fie voia lor!

T. Cipariu mpr.

183 P.S. Știi că poștia aduce *Gazeta* de la Braș[ov] și scrisorile numai o dată în săptămână? Cele de la Sibiu și Cluș vin de două ori. /

¹ Din *Magazinul*... lui Anton Kurz apăruse „II Band, III Heft“ (volumul II, [1846] fascicula III). A II-a fasciculă apăruse și ea, dar se pare că lui Cipariu nu i-a parvenit.

² Rubrica *Miscellen*, semnată de Kemény József (*Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk — und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, II, 1846, fascicula III, p. 375—378) prezintă trei cărți apărute recent: broșura *Vizsgálódás*... (vezi scris. LXXXVI, n. 4), cartea profesorului Cseh József de la Liceul academic piarist din Cluj, *Erdély történetének rövid rajza a honi ifjuság számára*, Cluj, 1846 și un alt manual, *P a p p J ó z s e f, Erdélyországnek rövid földleirása kezdő gyermekek felfogásához alkalmazva*... (pomenită de noi supra, scris. LXXVIII, n. 7).

³ În scrisoarea adresată lui Bariț la 22 octombrie (*Transilvania*, I, 1868, nr. 4, p. 68—70), pe când se afla în toila copierii de documente din colecția lui Kemény (vezi scris. LXXXI, n. 3), Ștefan Moldovan îl informa pe Bariț despre „cât lucru este spre cunoașterea deamăruntul a kenezaturilor, care arată o față nouă a trecutului, dar și un op nou va da viitorimei, așa cât înțeleptul op *Vizsgálódás* va rămânea numai tema lucrului demonstrabil“. Gáal László n-avusese la îndemână bogăția surselor lui Kemény în legătură cu cnezatele românești. Fie din această pricină, fie din orgoliu de istoric mai bine documentat, fie sub influența sașilor, destul de serios loviți de scrierea lui Gáal, dar mai degrabă considerând că s-a sărit peste cal cu tămierea strategică a românilor (vezi scris. LXXXIII, n. 7), eruditul grof ungar scrie o zdrobitoare recenzie critică la adresa lucrării *Vizsgálódás az erdélyi kenézségekről*..., în limba germană: *Ueber die ehemaligen Knesen und Knesiate der Walachen in Siebenbürgen*, în *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk — und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, II, 1846, fascicula III, p. 286—337. Sprijinit pe o bibliografie mult mai vastă decât a lui Gáal, Kemény răstoarnă logica din *Vizsgálódás*..., reducând la zero rolul cnezatelor românești în evul mediu transilvănean, aceste străvechi structuri politice care dovedeau primatul românilor pe pământul Transilvaniei. „Prietenul românilor“ își dăduse arama pe față! Ca și Cipariu în această scrisoare, Ștefan Moldovan, copistul documentelor din arhiva Kemény, e de părere — în scrisoarea sa către Bariț din 23 aprilie 1847, la B.A.R., ms. rom. 999, f. 236r—237r — că „groful s-a cam grăbit...“ Fără să intre în panică, Bariț îi răspunde lui Kemény, ca în treacăt, la rubrica *Bibliografie din Foaie pentru minte*..., 1847, nr. 7, p. 56.

⁴ Gáal László, autorul broșurii *Vizsgálódás*...

⁵ Într-adevăr, în *Nemzeti társálkodó*, suplimentul sau foiletonul ziarului maghiar din Cluj *Erdélyi Híradó*, apăruse un articol-program semnat de Kemény József și colaboratorul său la *Erdélyország történeti tár*..., Nagyaijta Kovács István: *Erdélyország történeti tára* (1845, nr. 45, p. 375—376; nr. 48, p. 383—384; nr. 49, p. 391—392), prin care se enunță principiile celui de al doilea volum al magazinului istoric maghiar (vezi scris. LXXXI, n. 3). La pag. 384, se poate citi: „Pe lângă această întrebare, s-a iscat și o alta, despre frecuşurile politice dintre sași și românii locuitori printre ei [în Fundus Regius — n.ns.]. Și aceasta, după ce a răsunit între zidurile clădirii legislative, a devenit obiectul unei serioase dispute pe terenul literaturii istorice. Dintre fiii națiunii săsești cei mai notorii în această privință, doi s-au pronunțat de acum, Trausch și Schuller [criticii celor două „inștanții“ ale românilor din Fundus Regius: a episcopului Ioan Moga

din 1837 și a lui Lemeni și Moga din 1842; împotriva criticilor acestora scrie Gáal László broșura *Vizsgálódás*...]. Cine se vor măsura cu ei, din partea celorlalți, pe terenul literaturii? În ce măsură vor putea lumina problema disputată și pe cealaltă parte?“. E o provocare directă, dar probabil că Kemény voia să fie el autorul acela, și nu Gáal sau, mai probabil, nu voia ca un ungar să slujească interesele românilor.

⁶ Până la această dată, Cipariu comasa — în coloanele *Organului luminării* — știrile din întregul imperiu sub titlul de rubrică *Austria*. La sfatul lui Bariț — înțelegem din această scrisoare —, începând cu numărul 8 din 22 februarie 1847, el desparte știrile în două rubrici: *Austria* și *Transilvania* (știri din Ungaria nu publică). Dar nu va fi consecvent, ulterior amestecând din nou rubricile.

⁷ „Despre lina caprii“ (discuție stupidă, fără sens).

LXXXVI

Blaș, 28 fevr. 1847

Domnul meu,

Pentru d. Demeter s. Nicolau și tinerimea scolastică am trimis cu altă poștie, după înștiințarea fr[ate]lui Iac[ob] Mureșeanu. Azi urmează pentru d. Langa.

Încît pentru simpatie, *d'accord*, încît pentru inimă; dar încît pentru public, cum ți-am scris, cu toate că nici cu sașii nu vreu să mă încaier. Cu graful ce s-au întîmplat, nu știu ¹. Când va veni Ștefan, cum scrisese, curînd încoace voi cerca mai de aproape. Di ce s-au măniat? Doar că s-au știut că se tipărește refutarea? De asta graful, ca un fiu al secolului nici că trebuia să-i pase. Io nu poci crede că numai de atita să se fie miniat, ci, cum scrii, cineva-i va fi băgat în cap că ar fi împărțit m[anu]s[crisul] cu ep[iscop]ul, înainte de tipărire. Io spuî oblu că nu am știut nici nu știu nemica din tot lucrul ², precum nici dacă veni-va ep[iscop]ul pe Paști acasă ori nu și că lua-se-va cauza românilor înainte ori nu. Ce voi ști mai după acestea, nu voi întîrzia a-ți scrie.

La deputații sașilor, așa știu că nu s-au împărțit din *Chenezia-turi*, dar din cealaltă nu știu, căci aceasta o duse ep[iscop]ul numai după Crăciun cu sine. Dar guvernatorului / să nu fie împărțit, nu cred. 184 Astă famă *probabiliter* e scornită numai ca sașii mai tare să se mîngăie că lor nu li s-au împărțit, măcar că io nu aprobez aceea că lor nu li s-au împărțit ³. Di ce nu? Văzuși cum aruncă în ochi graful această alegere, cât o înțelese că împărțirea se făcu numai *un gute Worte* ⁴. Asta cred că gr[aful] au scris-o fără destulă răceală, și cîndu-i va trece unda de reauă impresie ce i-o fi făcut acea știre mincinoasă, cred că-i va părea rău că i-au scăpat din peană. Jurnalele nemțești să știi că ne impută și nouă și bietului autor ⁵. Lor le pare rău de banii ce i-am dat pre ele și-i doare, oh! Io din parte-mi nu 2—300 fl., ci și 2—300 mii încă bucurîs aș fi dat dintr-al meu (*dato non concesso* ⁶: să am de unde), numai să văd rezultatul ce-l vor avea acele cărțile. Io doream să le văz critizate, că știam că critica lor nu poate almintrilea să se facă, fără numai prin documente vechi și cercetări serioase. Și să punem că — istorice — din toate disputele *pro et contra* nu va să iasă pentru români nici un drept de Doamne-ajută — care nu se poate fără numai prin sofisme —, dar să punem zîc: noi tot nu pierdem nemica, / nu numai pentru că nu 184°

avem mult de a pierde, ci și pentru că cel puțin nu ne vom înșela cu prejudiciuri de timpuri pierdute mai glorioase. Și a nu se înșela, pentru om ori în ce e mare câștig. Știi d-ta că numai *Dizertația pentru bellum rusticorum* din 1437⁷ e vrednică de mai mult aur decât s-au plătit pentru *Wiszg[á]lodás* și *Értekeződés*. Dar mi se pare că ungurii nu vor mulțami grafului pentru această dizertație, cât sasii. Io din parte sunt plecat a ierta orice grofului pentru lumina ce revearsă pre cîmpul istoriei noastre și care alții nu au voie au putere de a revărsa. Sasii socotese că noi ne vom mânia pentru cite o expresie, *mais ils se trompent!*⁸

De fundația lui Ramonțai nu știu ce să mai zic. Ți-am scris că ep[isco]pul, înștiințat de unele cabale, trâmise o notă energică la Viena. De atunci ce se mai întâmplă nu știu, *mais ce sont nos amis qui nous en veulent, bien assurément*⁹.

Iartă că acum chiar numai le-am țipat pe hirtie.

Al d-tale prea plecat,

185

T. Cipariu mpr. /

¹ Cu Kemény József (vezi scris, LXXXI, n. 3 și LXXXV, n. 3).

² În mod cert, Lemeni a cunoscut înainte conținutul celor două broșuri pe care le-a finanțat în 1846, și pentru care Gáal a încasat „2—300 florini” (vezi ac. scrisoare). Cipariu, departe de a „nu ști nemica din tot lucrul”, era informat din vreme despre demersurile autorului maghiar cu Blajul (vezi scris. LXXVI, n. 4 și scris. LXXVII).

³ După cum am mai remarcat și într-un alt loc, episcopul Lemeni și apropiații săi au exagerat importanța celor două lucrări contra sașilor, din 1846: *Vizsgáldás... și Értekeződés... Ca să le dea un cadru adecvat, Lemeni decide să fie împărțite exemplare deputaților la Dieta de la Cluj din 1846—1847 (care urma să ia în dezbaterile complicate problemă urbarială în Transilvania). Cum românii erau principalele victime ale relațiilor urbariale de tip feudal, bietul episcop spera ca, prin aceste cărțuli, să obțină pentru românii din Fundus Regius inlesnirile dorite. Cit despre supărarea guvernatorului Teleki József, găsim câteva referințe, greu de interpretat, și în scrisoarea lui Ștefan Moldovan către Bariț din 23 aprilie 1849 (la B.A.R., ms. rom. 999, f. 236r—237r).*

⁴ „Data nu e stabilită” (aici, peior.: „La Paștile cailor”).

⁵ Lui Gáal László. Printre altele „refutări” ale broșurilor *Vizsgáldás... și Értekeződés... una drastică a apărut în *Satellit des Siebenbürger Wochenblatts* (1847, nr. 5, p. 17—18; nr. 6, p. 21—23, nr. 19, p. 85—87), sub titlul: *Nächtliche Geschprache mit dem Alten von weisen Thurme am Kaupenberg*.*

⁶ „A da nu însemnează a ceda”.

⁷ În aceeași fasciculă din *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens* în care a apărut recenzia împotriva lucrării *Vizsgáldás... (1847, „II Band, III Heft”, p. 357—375), Kemény József își tipărește și studiul *Ueber den Bauernaufstand und über den wechselseitigen Schutzvertrag der drei standischen Nationen Siebenbürgens*, despre răscoala de la Bobilna.*

⁸ „Dar ei se înșală”.

⁹ „Dar sînt amicii noștri care ne-o doresc, în mod sigur”.

LXXXVII

Domnul meu,

Blaș, 7/19 mart. [1]847

Mai întii vă rog să scuzați greșeala de pe adresa scrisă d-lui Veseli. Încît știu io, era scris numai: gr. *capelan*, nu gr. cath. Așa am aflat în scrisoarea d-lui I. Moroșan și io nu știam ce vrea acel Gr. și nu știu pînă

284

azi. Scriitorii adresei cum au scris apoi anume nu știu, dar apoi cînd tipărirăm adresa o luai *ungurește* din scrisoarea d-tale și, așa, greșeala s-au șters. Întru toată întîmplarea, io nu am avut în minte să-l fac gr. cath., că știam că nu-i, ci nu vream să las ierogliful, că putea să aibă însemnare, macar io nu o pricepeam și adresa în scrisoare era formală.

Roma? Dar mie-mi place nespus a înștiința și a lua mult despre *papa* de acum. Cînd și *turcul* se simte, lăpădînd ura din veci, a complimenta pe acest *mare pontifice*, ierte fiecare *creștin* dacă nu vrem a rămînea mai înapoi decât turcii și estimiul acestui bărbat pe carele romanii-l *adoară* ca pe un D-zeu, și toată lumea răsună de laudele lui¹. Io din certe religioase nu fac nici un merit, cînd io vreau a urma convinge / rea mea dinlăuntru. Dau și altora toată voia de a urma pre a lor. Cel puțin io nu urăsc pre nimenea din partea credinței. Asta e lucrul conștiinței, de care a judeca nu-mi arog dreptul, ce numai lui D-zeu se cuvine. Reciprocity întru toate și întru lege: acesta e principiul meu. Cu toate acestea, io nu numai după starea mea, ci și după opinia istorică și politică de ce lege ar trebui să fie românul, trag în partea catolicismului roman, mai mult decât a celui grecesc. Io nu aflu de nici o parte mai buni pe constantinopolitani decât pre romani, și cred că și alții încă nu-i vor afla, carii nu cetesc istoria cu capul plin de prejudecată. Însă asta e treaba numai a cunoștenței mele și niciodată nu o aș îndesa pre grumazii altuia, de aș avea togma cită și mai cită putere. De aceea eu respectez convicțiile neuniților și-mi place a ceti și a scrie despre acest mare păstoriu al catolicilor romani și uniți, pe care nu e om în lume care să-l grăiască de rău, decât nește ruginiți fanatici preuți din clerul roman. După opinia ce mi-am făcut de Piu IX din cite am cetit pînă acum (și crede că nu sunt entuziașt în trebi religioase, precum am și atins), Piu IX e gloria catolicismului și a Scaunului Romei, pe care încă de la Petru nu au mai șezut alt pontifice asemenea lui, maiestos și dulce ca Cristos. Ci togma pentru aceea, vai de besereca / catolică de nu-i va putea da vrednic sucesor și de va trebui a-i da în grabă. Pretensiile sunt nenumărate de o parte, și papa de acum dă semne că el le recunoaște a fi fundate, de aci împăcarea tuturor inimilor și fiducia întru viitoriu. Pretensiile nu vor înceta, însă oare sucesorul recunoaște-le-va? Și de nu le va recunoaște? Oamenii *mari* totdeauna mă entuziază, și Piu IX e al 2-lea om mare în veacul XIX, mai mare ca Napoleon. Dintr-asta vei cunoaște și tendinția mea și calea pe care plecai. Io nu am a mă mesteca în dogme, aste au locurile sale în conciliuri, beserecă, catedre teologice, nu întru un biet de jurnal ca al meu, căruia, de i-am pus în frunte „foaie beserecească”, nu am făcut aceasta din scop de a polemiza, ci numai — după cum conține și planul aprobat — pentru că redacția fiind din preuți etc., nu puteam să ne ferim cu totul de interesele beserecești și apoi ca dacă airea, negreșit și aici va fi iertată zisa: *Ecclesia precedit*².

De la Oradia și nouă ni se înștiință că au de a ne împărtăși unele multe, dar încă nu am primit nemica, însă fii sigur că de la calea pornită nu m-oi abate niciodată.

Da, da! *Buni părinți*, dar mai este încă *unul*. Așteptăm să vedem ce va zice și acela. Pîn-atunci opinia și cea mai fundată încă poate a

186

186⁹

285

rămînea răsturnată. Io acolo am toată confidenția. Celelalte-s vorbe frumoase și un om cu inimă rea ar putea zice că sunt numai vorbe goale.

Pentru *iașieni*, io n-am cu Iași[i] nici cea mai mică corelație. Pentru ace[e]a, pînă una alta, fii bun primește ce-ți va veni și pentru noi, precum ai făcut. Dar încît pentru *porto*, altul decît cel ordinar al poștei austriace nu poci să plătesc. D-ta ai bunătate a scrie fra / ților neguțători cu privilegiu, ca acel port să-l tragă de la dd. abonați fiindcă acei 2 f. C.M. sunt numai pentru poștile austriace. Poate că și io le voi scrie.

Ce se întîmplă cu sosirea *Organului* nu am știut pîn-acum, ci încît pentru noi aici totdeauna se dă vineri seara între 8—9 ore în mîna tabelariului, care pleacă totdeauna sîmbătă dimineață, iar din Aiud se trimit toate exemplarele duminică pînă la amiazăzi. *Gazeta* d-tale, pînă ce îmbla poștia Clușului-Brașovului numai de 2 ori pe săptămînă, o primeam tot la 8 zile. De-atunci amîndoi numerii-i primim odată: unul adecă la 8, altul la 4 zile. Asta s-ar putea încongiura dacă ar merge tabelariul de aci duminică, nu sîmbătă. Dar asta nu o vreu a face nici curtenii de aici, oricît am grăit și pînă a nu începe aici gazeta, dar în deșert, poate nici expeditoriul din Aiud. Episcopul, cui i-am fost arătat lucrul încă astă-vară, se pare că nu pricepe din lucru, ori că tot atîta-i e. Așa, trebuie omul să rabde și să înghiță.

Al d-tale,

187°

T. Cipariu mpr. /

¹ Nu știm de ce lui Bariț nu-i place informația *Roma*, 15 febr. *st.n.*, inserată de Cipariu în *Organul luminării* (I, 1847, nr. X, p. 47), în care se relatează vizita legatului turcesc Schekib Efendi la *Papa Pius IX* (1792—1878, a ocupat Scaunul pontifical în 1846; în timpul revoluției din 1848 și al războaielor de unificare a avut necazuri mari, dar în deceniile următoare și-a întărit mult pozițiile, reușind, în 1869, să enunțe ca dogmă infaibilitatea Papei, lucru preconizat dar nerealizat de un întreg șir de papi; a fost un sprijinitor al ierarhiei greco-catolice române din Transilvania, canonizînd în 1878 provincia metropolitană de Alba-Iulia și Făgăraș). Sultanul turcesc transmite noului Papă, prin Schekib Efendi, dorința sa de a intra imediat în legături politice și diplomatice cu Vaticanul — lucru care nu existase pînă la acea dată! — garantînd, în schimb, toleranță religioasă pentru „subdiții” săi catolici. „S[ancititatea] Sa răspunse la acest discurs în termii cei mai grațioși”. Întîlnirea Papei cu Schekib Efendi a avut caracterul unei ceremonii oficiale: „O asemenea întîmplare în analele beserecei catolice romane e necunoscută, și trîmiterea unui legat de la Bajazid sultanul la a. 1490 fu numai privată”.

LXXXVIII

Domnul meu,

Blaș, 21 mart. / 2 apr. 1847

Ce-i cu contul de la Orghidan nu precep, deoarece nu năvărește cu cele ce am amîna originale ce le trimit aici în origine ¹. În conto stă că d-ta plățiși pentru mine, 7 aug. 1837: 46 f. W.; ei, da chitanția originală din 12 fevr. 1838 ține 35 fl., și a d-tale din 19 apr. tot [1]838 alți 8 f. C.M. sau 20 f. W. La 18 apr. 1840 încă stă ce i-ai plătit pentru mine

15 f. W., de care io nu am chitanție, poate să se afle vreo pomenire între corespondențele de atunci, ci io nu poci să le recetesc. Poate că cu venirea d-tale pe atunci la Paști aicia să-ți fiu amînuat acei bani și atunci cei 55 f. din 1838 și 15 f. din 1840 ar face 70 fl., cu ceva mai mult de cum stă în conto. Io le trimit *in origine*, ca să alegeți de-ți putea ceva. De nu, plătește-mi aconto diferenția și-mi trimite o chitanție absolutorie. N.B. trăgund afară prețul a 3 exempl[are], adecă tom. 5 o dată și tom. 6 de 2 ori, carele a 34 cr. fac 1 f. 42 cr. Exemplarele au rămas neprimite de unii suscriitori, dacă văzură că nu vor să se tipărească mai încolo. Cu privilegiu le voi trimite înapoi. Afară de aceea, io așa știam / că 1 exemplariu îmi dă gratis, ci nu-l văz socotit, nici-l pretend. 1 exemplariu din *Foaie* încă e nevîndut pînă astăzi, ci nu știu de-i întreg, și azi nu am timp de a cerca de-a măruntul. Lucrul vechi lesne se uită. Bine făcea d. Orghidan dacă nu lăsa să se îmbătrînească. Însă acum tot una.

Episcopul veni acum de 1 săptămînă acasă și e sănătos ². Astăzi, venind de la besereca de seară mi se tînguia că nu se poate încălzi, măcar timpul la noi mai ales astăzi e prea frumos, cald și primăvărat. Io-i zisei ca să nu șadă tot în casă etc.

Sărbători fericite, măcar îți va veni scrisoarea chiar *post festa*, ci io-ți scriu *ante festa*.

Al d-tale prea plecat

T. Cipariu mpr. / 188°

¹ Alături de această scrisoare, la B.A.R., ms. rom. 994, f. 189r, o socoteală a lui Rudolf Orghidan cu Cipariu, despre cărțile trimise la Blaj, primită prin Bariț.

² Episcopul se întorsese de la lucrările Dietei din Cluj, sesiunea 1846—1847, unde era deputat regalist (numit *ex offio* de împărat, nu ales de români).

LXXXIX

[Blaj, ante 13 mai 1847] ¹

Domnul meu!

Mult mă îndatorași, ca totdeauna așa și acum, cu descoperirile de la Cincu Mare. Ele-mi vor fi de îndreptariu și învățătură precum meritează. Ci, frate, iartă-mi dacă-ți voi scrie categorice ce simț într-acea parte ca să togmesc lucrul într-un modru sau altul, de cumva nu ți s-ar părea după ale d-tale idei ².

D-ta știi mai bine ca alții mulți, că io nu începui această nenorocită gazetă ³ din scopuri materiale au interesate cît de puțin. Io sunt întru o stare în care puteam face să-mi pui capul pre perină și să nu mă miște nici un eveniment și să zic cu cel bogat: „Suflete, ai multe, mîncă, veselește-te”. Măcar că io nu togma în purpură și în bison mă poci îmbrăca ca d-lui, nici am gustul au punga lui Lucullu ci, așa ni, tot aș putea să o duc și io din zi în zi cu tigneală etc. Alta este că io începui cu toată loialitatea ce poate numai să se afle în un supus cătră monarch, cu tot respectul ce se cade a avea un cetățean cătră instituțiile țarei, cătră principiile omanității și a moralului. De-aci io nu-mi cunosc cunoștința

286

287

vătămată sau încărcată cu vreo crimă ce ar putea fi făcută asupra vreunui dintr-acele principii, și tot ce mi s-ar putea vreodată cu dreptate imputa, singur ar fi dorul ce-l am cătră neamul nostru, de cumva a-și iubi neamul său (N.B. nu nepoții sau într-acele înțeles) va putea oarecând a se imputa ca o crimă. Io nu poci, dar nici voi a mă slobozi sau a mă întinde la excuzări de fapte care încă nu mi s-au imputat ca crime. Io vreau să-mi țin și să port sarcina care am luat-o cu cinste, pîn-ce o voi putea purta așa. / Dar pentru susținerea unei gazete, oricît de folositoare să fie, io, ca om, nu-mi pot jertfi ce am și trebuie să am mai scump în viață. Io nu voi cerca niciodată a-i delungi zilele cu fapte de gios, și de va trebui să cază, cază în numele Domnului: io atunci mi-am împlinit deregătoria, ca om și ca cetățean, cu cunoștința curată ce am de a fi respectat tot ce se cade un om de omenie și cetățean bun a respecta și netemîndu-mă că cineva va fi în stare de a mă convinge de contrario, în forul conțențios cu adevăruri. Voi purcede pîn-voi putea pe aceeași cărare ce am plecat. Celelalte fie cum sunt în mîna lui D-zeu. Domnul cel sincer, crede-mi că nu e așa sincer cum se face. D-ta poți ști, căutînd împregiuru-i, atîta de bine ca și mine, poate și mai bine. Cu sincer, nesincer, tot bine ți-au descoperit acea sinceritate și dragoste, ce bine ar fi să o aibă⁴. Drept e că românii sunt supt mare prepus la mai mulți, ci această poziție nu e de ieri de alaltăieri. Ocîrmuirea dacă nu are toată încredințarea în români, și păzește, ăsta e un lucru prea firesc, nu numai pentru că noi suntem socotiți ca un element eterogenu în mijlocul statului, ci și pentru că toată ocîrmuirea trebuie să fie politică, suspicioasă, că unde nu-i preveghiare și suspicii, acolo statul sau ocîrmuirea, adormind în securitate sau întru încredințare, e mai expus pericolului decît statul preveghetoriu ce nu crede de nimenia bine pînă nu se convinge deplin că nu e rău. Noi, carii învățăm în scoli și *in jure naturali*⁵ că toți oamenii sunt asemenea înaintea legii, ne mirăm dacă dăm în viața practică că după alte principii se ocîrmuiesc staturile, din singura pricină că *in jure nature* toți oamenii se presupun buni pîn-a nu fi dovediți de răi, ci în viață se află că astă / presupunere e falsă, care e capul și temeiul a tot lucrul. Noi, de vom ajunge să încredințăm pre ocîrmuitori cu *fapta* că suntem oamenii păcei, atunci și ocîrmuirea ne va tracta cu mai puțină dizidență. Drept că nu vor lipsi privilegii și celui mai lăuturiu aminte de a sminti din neputință omenească, și a cădea din circumstările mai nensemănătoare în presupusuri pentru ambiguitatea unor lucruri. Ci ocîrmuirea pentru aceea-i pusă ca, preveghind, să tragă la samă pre cei ce se dau privilegiu de sens dubiu, pentru ca adevărul să vină la lumină. D-ta poate sentimente ca acestea poate că le vei aproba ca teoretice, ci vei socoti că în viața practică trebuie să ne întogmim după circumstări și să lăsăm ceva din rigorul sentimentelor. Ei bine, fieștecare după conștiența-și, după care singură trebuie să fim judecați.

Io știam că mai mult necazu-mi fac cu gazeta, știam că și multora nu le voi putea face pre voie, ci io mă încredințam în bunăvoința celor mai înțelegători și în geniul timpului, care poștește împăcarea tuturor inimelor, ci poate singur întru asta una greșii, că prea mult m-am încre-

dințat. Ci *alea jam jacta est*; a mă reîntoarce nu poci, nici a sta în loc, pîn' nu-mi vor zice: „Ho!“ și atunci cu capul plecat.

De secătura cu Însoțire, nefiind episcopul acasă, fii bun scrie-i de-a dreptul ce ai de cuget. Încît pentru mine, de la început ți-am spus cum am urmat. După ce am fost răspuns cum era, că de astă numire n-am știut nemic pîn-a nu ceti numele mieu în gazetă, pe cînd eram în Viena — 1845 — *in officiosis*, și de atunci precum nici înainte nici o corespondenție n-am avut cu acea Însoțire, nici am cerut apoi voie de a fi suferit de membru aceia, și că nici acum nu cer, fără numai la întîmplarea cînd și alții se vor suferi și Însoțirea va sta. În urmă m-au întrebat categorice, că vreau a fi ori ba, și răspunzînd io că vreau, vreau, în martie acum îmi veni prin Guberniu de la Curte că sunt suferit a fi membru, supt condițiunile consuete. Ocîrmuirea văz[u] bine că mie / nu mi-e mult de acea Însoțire, orice or face, ori m-or îngădui, ori nu, și așa mă lăsară să fiu⁶. Împregiurări ca acestea mult ne apasă, ocîrmuirea din asemenea paș nesupunînd că noi n-am ști ce trebuie să facem, de întii ne judecă că facem din nebăgarea de samă a legilor și se întărită pre noi. Și după ce facem mai multe de asemenea, începe a nu ne mai crede excuzațiile, că proști, neștiutori nu vrea să ne presupună. Apoi, combinînd unele ca acestea cu alte semne, D-zeu știe de unde trase, ne socotesc vieleni. Asta drept că e o mare nenorocire pe capul nostru, deoarece prea lesne e a cădea în presupusuri, ci vai cît amar are omul, și cel mai drept, a se scutura de ele să iasă limpede, dar apoi un neam amărit semi-dobitoc! Și apoi cînd avem și dușmani interesați!

Pre d. Vasici l-am întilnit marți ce trecu săptămîna în Sibiu și pre Secăreanu. Spuneți-i de la mine multă închinăciune.

Aș mai scrie, ci nu mai am timp. Fiți sănătoși!

Al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr.⁷ / 78°

¹ Scrisoare nedată. Am dat-o în funcție de „descoperirile de la Cincu Mare“, trimise lui Cipariu de Bariț, care s-au publicat în *Organul...* din 31 mai (vezi nota următoare).

² În *Organul luminării* din 31 mai (I, 1847, nr. 22, p. 109; nr. 23, p. 116), sub titlul *Cincul Mare*, mai se relatează despre adunarea asociației săsești Vereins für siebenbürgische Landeskunde, începută în această localitate la 27 mai. Bănuim că tonul nemulțumit al lui Cipariu se datorește faptului că nu a fost chemat la această adunare, ori în rîndurile membrilor lui Vereins für Landeskunde, ca unul dintre cei mai remarcabili învățați ai vremii. Peste un an, Cipariu se va convinge că în Transilvania secolului al XIX-lea mai domnea, nestăvilul de nimeni, principiul medieval intolerant al lui Unio Trium Nationum, de la care românii erau excluși!

³ *Organul luminării*.

⁴ „Domnul cel sincer“ credem că este groful Kemény József, cu care Bariț s-o fi întilnit la Cincu Mare. Ocazie cu care, probabil, Kemény și-o fi manifestat neîncrederea în politica jurnalistică a lui Cipariu, referitor la *Organul luminării*. De fapt, nu avea nici un motiv de îngrijorare, foaia lui Cipariu fiind, deocamdată, aproape apolitică, spre deosebire de *Gazeta de Transilvania*.

⁵ „În dreptul natural“.

⁶ Pasaj legat de calitatea lui Cipariu de membru al Asociației literare din București (vezi scris. LXVIII, n. 3), care nu pare să-i facă o plăcere deosebită, de teama unor bănuieli din partea autorităților din Transilvania.

⁷ Un început de pasaj final: „P.S. Ar fi bine să aduci aminte Maiorescului...“ este șters de Cipariu.

Domnul meu!

Cu bucurie văzui că v-ați întors înapoi cu mulțămire de experiența ce ați cîștigat și într-acest excurs, cu toate că pentru noi nu ne aduceți așa bune știri¹. Noi știam că avem și inimici personali, și între acei noi poate că sunt și io. De e așa, în numele Domnului! Și cam pricep cine să fie. De e *capul*, nu știu, ci poate să fie din pricina nr. I, col. 1, măcar mărturie ne este D-zeu că n-am voit să-l vătămăm și că întru simplicitatea noastră nici visam că vorbele noastre vor să vateme². De s-au vătămât, știu cine au și ajutat întru acest punct: tot români de ai noștri, mari politici, carii socotesc a fi lucru rușinătoriu a fi de sînge român și care poate pentru nemica nu blestemă pre D-zeu mai rău, decît că ce i-au făcut români. Rușine fie cui va vrè, și dea D-zeu ca să nu mai facă în lume astfel de români. Facă-i mai bine alta, ce poftesc, ca să scape de muștrările creaturelor sale. Amen! Știți cum se purtară *românii* din Sibiu cătră rarul om, pre care, cînd la adecă, căce vru a rămînea ce-l făcu D-zeu, nici măcar la mormînt nu vrură a-l petrece etc.³ De mai am inimici personali acolo, poate că și aceia-s tot de această viță maledictă. Unii poate că nu le-am ajutat cît au poftit în pretensiile fără cale, alții că le luai din mină osul din care vrea să mai sugă ceva măduă, după ce dede privilegiu cei[i] mai mari calamități pentru românii noștri, după cum s-au pornit. Pre mine nu mă mișcă odiurile mișeilor interesați, mai ales neromâni. Io-mi făcui destul deregătoriei mele și am amînă totdeauna cu ce să le astup gura, cînd ar îndrăzni ceva nu pre supt ascuns. Omul e misteriu — și mai ales interesatul! — înaintea celor ce nu-l cunosc. /

191

Ce-ți vor fi vorbit de regularea cametelor ramonțaiene⁴ sînt fleacuri. Oamenii mînioși știi d-ta cum vorbesc, mai ales înaintea căror nu știi starea lucrului. Lucrul e pre scurt atît: după ce consiliarul Sz[ent]-györgyi oraliter mi-au comendat etc. pe P. Ramonțai, am scris la cei de aici recomandîndu-l și dobîndii aplacidarea unui stipendiu⁵, în scurt, așa cît io-i plății, încă acolo fiind, stipendiul întreg pe un an *ex quidem anticipatim*⁶, măcar că asta nu e după tenorul testamentului, ci e pure favor, cu riscul nostru. Ei, dar domnia-lui, ce să făcu odată, poștește, pretinde a se face totdeauna, fără de [a] împlini celelalte condițiuni. Frate, nefrate, dar *ab amicis etiam non nisi posibilia petenda sunt*⁷. De aci privilegiul de a cleveti că suntem șea și șea, precum și din pricinile mai sus atinse. Poate că cei ce ți le-au spus le-au și mai mărit de cum e lucrul, ca și altele, sau le-au auzit așa de la alții. La toată întîmplarea, toată administrația acestei fundații e pe un așa picior croită, cît în tot minutul să pot de cele mai rigoroase socoteli cu toate documentele poftite.

De *fulminatorium* nu știu nemica. Ce știu e numai că Gubernatorul scrise ep[iscop]ului o scrisoare, în care comunică o înaltă rînduială, prin care orice comentare la știrile dietale strîns se opresc, și pre scurt atinge cum că dietaliștii primiră rău acea începere a articulu[i] din n. III, cu „*un amic al poporului!*“, ca și cînd din acea laudă ar urma

că ceilalți oratori sunt inimici aceluia⁸! Auz și că de mult stă gata o instrucție anume pentru *Organ* și redacție la Guberniu, ci nu se expeduiește. Poate că-mi va veni în mină cît mai curînd, nu pre cale oficioasă. Știu bine că Blașul stă rău în multe locuri. E vina mea? Io nu am frică de nici un atac personal, să nu-i fiu gata a mă limpezi, măcar că io nu crez că mi se va imputa ceva oarecînd. / Io tot într-una sunt învățat a-mi socoti stările împregiur și a lua aminte la opinia altora, de care totdeauna mă folosesc. Ceilalți vor grigi de sine. Și de e cineva vinovat în nepotismul, vază — și mai ales cei ce impută astă crimă — *cui* impută? Nu cumva să impute sau să cază imputarea pre cei ce pentru lumea asta n-ar vrea să cază. Io, frate, n-am nici un nepot, nici nu am avut. *Et de odiosis satis*⁹. Acum de altele.

191°

Alte 2 exemplare trimit azi la N. et Chr. Giorgiu în Iași¹⁰. Dar adresa persoanelor nu mi-ați scris.

Te așteptam să te întorci pe la noi și, de vineai, puteai să fii de față și la nunta lui *Roji*, carea se mărită după un cliențel a d-lui Barna, cleric acum absolut și să cunună a 2 zi de Rusali[i]. Nu te-au chemat la ospăț?

Io merg, de nu mă va împiedeca timpul, în sărbători la Sibiu, de unde poate că-ți voi trimite o scrisoare cu bani pentru ceva lucru. Dar *Pravila*?¹¹

Iartă că trebuie să pun capăt scrisoarei, că trebuie să o pui în plic. Fii sănătos.

Al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr./ 192

¹ În 1847, Bariț a fost ales, împreună cu senatorul sas Augustin Roth și negustorul Karl Mayer, să reprezinte orașul Brașov în problema construirii căii ferate în Transilvania. *Organul luminării* primește cu bucurie (I, 1847, nr. 14, p. 61) această „întîmplare memorabile, nu numai pentru această recunoaștere publică a talentelor și meritelor domnului G. Bariț, care nimene n-au putut a le nega, ci chiar și pentru spiritul de împăciuire ce, prin această alegere, se mărturisește din partea săsească“.

² Cipariu bănuie că „capul“, adică Józsika Sámuel, cancelarul aulic al Transilvaniei la Viena, ar fi supărat pe români și pe el, Cipariu, printre altele din cauza articolului *Austria. Viena 15/27 dec. 1846* (vezi *Organul luminării*, I, 1847, nr. 1, p. 1). Aici se comentează — foarte elogios, dealtfel! — vestea numirii lui Józsika de cancelar. Dar... Cipariu are îndrăzneala de a-i aminti acestui magnat îngîmfat, stupid și șovin că e de origine român! Este, de fapt, mai mult o naivitate — „simplicitatea noastră“! — crezînd că Józsika va savura complimentul.

³ „Rarul om“ este episcopul neunit al Sibiuului, Vasile Moga, mort în 1845 (vezi pe larg despre el în *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. IV, n. 1).

⁴ În legătură cu Fundația școlară a lui Simion Ramonțai, despre care vezi supra, scris. LIII și urm.

⁵ Între primii care s-au procopsit din bursa lui Ramonțai a fost nepotul acestuia, Paul Ramonțai, cu 300 de florini pentru studii în Viena, plătiți anticipat de Cipariu în 12 august 1845, pe cînd se afla la Viena pentru exoperarea lăsamîntului.

⁶ „În mod anticipat“.

⁷ „Chiar și de la amici trebuie să cerem doar lucruri posibile“.

⁸ În Dieta din 1846—1847, contele Kemény Dénes, ca lider al partidei maghiare liberale, a rostit cîteva cuvîntări memorabile în favoarea iobagilor, a căror soartă a fost aprig disputată — din nefericire, cu rezultat deplorabil pentru ei! — de către „Staturile și Ordinile“ principatului. George Bariț a publicat *in extenso* cuvîntările lui Kemény, numerele *Gazetei de Transilvania* dintre septembrie 1846 — noiembrie 1847 fiind împinzite

cu știri de la Dietă, fragmente din actele și documentele elaborate de forul legislativ, informații, comentarii pe tema lucrărilor de la Cluj. Cipariu, ca și ceilalți intelectuali români progresiști, era convins că problema urbariilor nu se mai poate reglementa în spiritul vechilor principii, că este nevoie de reforme care să îmbunătățească situația țărănimii din Transilvania. În rândurile marii aristocrații maghiare exista un curent similar, în frunte cu Wesselényi Miklós, Bethlen János, Teleki Domokos, Bethlen Sándor, Rhedei János, Gyulai Lajos și mai ales acest Kemény Dénes. În aceste condiții, cînd țara întreagă urmărea acest aspect al lucrurilor, Cipariu îndrăznește și el să însereze cite ceva în *Organul luminării*, în măsura în care sinistra apropiere a lui Lemeni, lacheul stăpînirii maghiare, îi îngăduia acest lucru. În nr. din 18 ianuarie 1847, p. 9.

⁹ „Dar de cei nesuferiți sintem sături“.

¹⁰ Frați negustori greci din Brașov, cu sediu în Iași. Erau, printre mulți alții, „colectanți“ ai foilor și cărților românești, făcînd oficiul de a primi și a trimite coletele către și din Moldova. Vezi o interesantă corespondență a fraților Gheorghiu cu Bariț la B.A.R., ms. rom. 995, f. 120r — 153v, pe care o vom publica într-un volum următor.

¹¹ *Pidalionul* lui Veniamin Costache (vezi scris. LVIII, n. 19). Merge extrem de greu procurarea acestei cărți din Moldova!

XCI

Domnul meu!

Blaș, 13/25 iun. [1]847

Că nu aș fi înțeles bine cele scrise în scrisoarea dv. de mai nainte, poate să fie. Ci io, cetînd că și d-ta ai scos ochii cu 200 f., socoteam că grăiești de *Gazetă*, nu de fundația ramonțaiiană. Lui P. Ramonțai, cum ți-am fost scris, din respectul unchiului său, fondatorului, încă din Viena i-am cîștigat stipendiul și i l-am plătit pe un an întreg anticipate, acolo fiind în loc ¹. Mai mult el încă nu au poftit decît să i se plătească tot anticipative, ca atunci. Ci, domnul meu, socotească oricine care știe ce e administrarea caselor, de este una ca aceea cu puțință și poate cineva îndrăzni a face una ca aceea tot mereu, fără de a-și confunde toate dările de samă și de a se expune la imputări serioase? La aste însă-l duce numai tot B... și Z... ² de care pomeneai, amîndoi mînioși și pre noi în genere și *pre mine* în specie. Pre mine cel dintîi din pricini binecuvîntate, ce nu vreu a le însemna pre hîrtie. Și bine face că e mînios. Io nu doresc decît ca toți oamenii numai din pricini ca acelea să se minie *pre mine*. Celălalt, de e mînios, rău face. Io credeam că nu m-am purtat așa în Viena cătră el cît să-i meritez minia. Altul poate mi-ar fi fost și mulțămît. Că *i-am* apromis? Nu e adevărat! În cunoștință nu-i puteam apromite, pentru că dînsul mai are un stipendiu, mai mare ca ramonțaiianul, iar fundația asta nu e destinată pentru *commodissime vivere* ³, ci pentru să nu moară de foame. Ramonțai [îi] testase întru un testament 100 fl., ci după ce au căpătat stipendiul de aîrea, în codicil i-au tras înapoi legatul, însemnînd că acum are de aîrea. Io numai i-am zîs să scrie la Blaș și apoi se va vedea. Mai întîi zicea că nu va face, ci apoi totuși făcu, și *nu dobîndi*. În urmă să înfocă, scrise injurii etc., ci de aici-l cruțară oamenii, măcar că-l cunosc cine e, de mult, numai pentru că e român și înghițiră găluștele cum putură. D-lui se pare a fi uitat cît l-a [a]jutat episcopul pîn-a nu avea stipendiul de 400 f.; ci românul uită curund și nimene nu e așa curund ingrat ca românul. Ce să zic multe?

D-lui se socotește foarte *wichtig* ⁴. Drept, înaintea străinilor și cel mai mișel poate strica, dar de ajutat? Asta e alta. De au stricat ceva d-lui cauzei fundației ramonțaiiane, fie-i în suflet, că de stricat e stricată.

Ți-am scris și mai deună/zile că oamenii noștri ne sunt stricătorii noștri cei mai mari, inimizii nu numai a persoanelor, ci și a cauzelor românești, din interes, pure din interes. Un român neromân zise în V[ienna]: „Ce și mai făcu Ramonțai fundație pentru români, mai bine le-ar fi lăsat la neamuri“. *Hear him! Hear him!* ⁵ Așa e românul. 193^v

Ce scrii d-ta în fabulă, știu că se practicează în lume, știu și numele ce-i dau oamenii. Ci io, amice, nu poci atîta. Tot ce poci la întîmplări ca acelea e numai să tac, să nu fac. Ci să grăiesc cum nu simț, au să mă demit la fapte asemenea nu am inimă, de nu cînd mă trage diavolul, să-mi bat joc de cineva pre carele urăsc au desprețuiesc. Bine știu că cu așa natură nu-și cîștigă cineva mulți amici au patroni. De patroni însă nu mă îngrigesc, deoarăce nu vreu a fi mai altceva de cum sunt. De amici, destui-mi sunt; puțini și buni. *Cui multi amici, nemo amicus, ait Aristoteles* ⁶. Avut-am și falși destui. Io-i credeam buni, ci ei-mi erau răi. Ne despărțirăm. Dumnezeu cu toți! Ție-mi-i D-zeu pre care-i am acum, și sunt mulțămît.

Moldovan mi-au mai lăsat diplome de copiat, ci clericii se grăbiră cu examenul și copiile rămaseră de a se face mai tîrziu. Io am nădejde să capăt unii auctori din carii au scos graful. Apoi, în scurt le voi alătura cele tipărite și apoi i le voi trimite *toate* acasă. Cele netipărite sunt prea puține. Fii sănătos ⁷.

Al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr. / 194

¹ Vezi scris. precedentă, n. 5.

² „B...“ pare să fie Alexandru Bohățel, avocatul de la Cluj (despre ale cărui rătăcirii naționale vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5). Cît despre „Z...“, în actualul stadiu al cercetărilor nu putem spune nimic, cu atît mai mult cu cît numele nici unui intelectual român din Transilvania acelor ani nu începe cu această inițială.

³ „A trăi foarte comod“.

⁴ „Important“.

⁵ „Ascultă-mă pe mine! Ascultă-mă pe mine!“

⁶ „Cine are mulți amici, n-are nici un amic, zice Aristotel“.

⁷ Iată că Cipariu și-a schimbat părerea despre colecția documentară a lui Kemény! (vezi scris. LXXXI și LXXXV). De fapt, cel entuziast la culme în afacerea cu documentele grofului maghiar n-a fost Cipariu, ci Bariț și, prin el, Ștefan Moldovan, martirul acestei chinuitoare copieri.

XCII

Blaș, 1 aug. 1847

Domnule Bariț!

Din lista ce mi-ai trimis mai acum văz, că, afară de d. Ralet ¹, cu 2 exemplare mai mult sunt de a se expedui la Moldova decît în sem. [estrul] I și că s-au depus pentru toți abonații prețul pe un an întreg.

Așa, io nu știu carii sunt încă acele două persoane cărora poate ar fi de a se trimite exemplare și pe sem[estrul] I, deoarece nume multe nu mi se făcură cunoscute în sem[estrul] I. Unele vin schimbate. Așa, de ai de a mă putea informa mai de-aproape, bine ai face, ca să putem fi regulați.

Episcopul poate că în săptămîna viitoare, mergînd la Cluș, de acolo se va repezi și la Viena.

Al d-tale prea plecat,

T. Cipaiu mpr.

195 P.S. Ce știi de *Letoposețele Moldovei*², de care se scrie întru un număr [al] *Albinei*³, cîți tomi au ieșit și cu ce preț? Că aș vré și io să le am. /

¹ Dimitri Ralet, 1816—1858, moldovean cu studii în Germania și Franța, judecător și președinte al Tribunalului din Botoșani (1842—1848), după revoluție funcționar în Ministerul Justiției, iar în 1855 ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice. Ralet a fost un reprezentant fidel al partidei naționale din Moldova, alături de care a fost la 1848, dar mai ales în anii de luptă pentru unirea principatelor. A fost și scriitor, autor al citorva opere submediocre, azi uitate cu desăvîrșire: *Scrieri*, Iași, 1840; *Bețiulul. Cînticel comic*, București, 1857; *Păun Burlacu. Cînticel comic*, București, 1857; *Scene naționale*, București, 1850.

² *Lucrarea de mare răsunet în epocă a lui Kogălniceanu, ediția din Letopisețile Țării Moldovei*, I-III, Iași, 1842, 1845—1847.

³ Vezi *Albina românească*, XIX, 1847, nr. 59, p. 240: „Bibliografie. La Institutul Albinei au ieșit de sub tipariu partea a II-a tom. III a *Letopiseșilor Țării Moldovei* de M. Kogălniceanu“.

XCHH

Domnul meu!

[Blaj, 19 iulie 1847]¹

Să începem de la materialnice. Pe semestrul al doilea trimite *Gazeta* pentru următorii:

D[omnul] Const. Alutan
„ Steph. Boer
„ Ioan Barna
„ Theod. Șereni
„ Andrei Pop
„ Jos. Gherendi
„ Dem. Ladai
„ Aaron Pumne
Și pentru mine

Banii sunt toți plătiți la mine.

D[omnului] Pumne însă numai un exemplariu, pentru că școlarii pîn-la 1 oct. nu vor fi aicia, pentru carii prenumerasse. Poate că atunci va prenumera ca și anu, pe cvartalul din urmă. Ceva e cam tîrziu, ci io așteptam să se înștiințeze înșii pîn-ce, văzînd că timpul trece, le trimisei azi un circulariu după care-mi trimiseră banii. Asta li-i năravul la unii totdeauna, lăsîndu-se în nădejde că li se va trimite și fără înștiin-

țare și nu se învățară din ce pățiseră în 1845, cînd io mă dusesem pe-ci-n-colo încă în mai, și ei, neînștiințîndu-vă, rămaseră la 1 iul. cu buzele înflăte. Ei însă o fac singur din aceea convingere că d-ta nu te vei îndoi de a lor statornicie. E, dar redactorii-s cam ca sasii *providi ex circumspetti*!² /

Să trecem acum la altele. *Chronicon Vulpino-Lupino-Oltardinum*³ cu 7 *virtuți*⁴ le primii. *Chronicul* nu-l cumpărasem cînd fusesem la Sibii, 1 iun. Di ce? Nu știu, nu mi se păru, măcar destul m-au îmbiat Steinhansen. Acum bine că e aci. Dar să nu uiți a mă suscrie ca pre un prenumerant au suscribent perpetuu la *Magazinul* lui Kurz, și am trimite fasciculi tot proaspeți.

Zici de Seminaru să cumpere cărți și *Magazinul istoric*. Te înștiințez că din acele 7 exempl[are] ce mi se trimit mie, unul e pentru Seminaru. Drept că e bine a se cumpăra cărți, dar trebuie și grigite, almintrilea e lucru pierdut. Și apoi cărțile rom[ânești] de unde și prin cine să le capete? Vezi d-ta numai pentru o biată de *Pravilă*⁵ scrisei acum de 2 ani, în 3 ex[emplare], și tot nu ni-o poți trimite, dar apoi alte multe mii mărunte etc.!

D[omnul] Laureani mi-au scris despre *a lui, a ei* etc.⁶. I-am și răspuns. Înștiințatu-te-au și de răspuns? Io i-am răspuns așa: „Ai dreptate, ci fiind că noi ardelenii nu suntem așa rigoroși întru acest punct, prea lesne ne scapă cite o sminteală, cum smintesc toți au trec cu vederea atunci cînd almintrilea vorbesc decît trebuie a se scrie etc.“ [A] mai adaus și altele, egr[egio] să nu scriu *pana* în loc de *пана*, ci *pina salva venia*! Zău, uneori oamenii-s prea curioși. *Caeterum*⁷, io scriu cum mi se pare mie, alții încă cum lor.

D[omnul] *Velia nu mi-au scris nici măcar o buche* de cînd suntem pre lume, de nu cumva în vis, au pre lumea înainte de naștere-i, așa cit io m-aș afla în cel mai mare calabalic, de aș fi întrebat cum scrie d-lui pre *a* sau pre *b*. La Oradia poate să fie scris, poate și episcopului nostru. Dar io nu am nici cea mai mică știre de nici o parte, căci mie nu mi-au venit nici o scrisoarie, nici de-a dreptul, nici de-a strîmbul. Io, că nu sunt bigot de aceia, cum ar putea supune d-lui de uniți, d-ta știi mai bine decît să-ți mai demonstrez. Alții / cum vor fi, vează ei, asta nu e treaba mea. Din parte-mi, că nu l-am desprețuit, am dovedit, că și d-sale i-am trimis de probă vreo patru numeri de la început, ci neluînd vreo scrisoarie de la d-lui, încetasem, pînă-mi scriseși d-ta⁸. Și în urmă, iată proba deplin în *n^{ru}* de astăzi⁹. Pîn-acum, neprovocat, n-am fost înștiințat, cum nu înștiințez niciodată neprovocat, despre cele din provinciile noastre. D-ta fii bun și-i scrie că io n-am luat nici o scrisoarie de la d-lui.

De la d. Eliade, nemica.

De Maiorescul auz și io că vrea să vie încoace. Veni-va și la mine? Mă îndoiesc! D-ta poate știi că d-lui — cînd cu clericii și frate-său — mi-au făcut unele imputări, ce nu puteam să i le suferiu fără a-i răspunde cinstit, ci categorice. D-lui de atunci nu vru a mai ști nemică de relațiile mai dinainte, și astăzi numai cu colaboratorii miei se răspunde, nu cu mine, măcar că d-lui, de e om drept și sincer, trebuia să-mi probeze im-

putările și să nu înghită muștrarea ce au crezut înainte de a avea probe. Din parte-mi nu țin nici o rancună asupra-i, ci mă descrez de omul care-l aflu o dată că așa ușor se sloboade de a scrie omului injurii din senin¹⁰, neprovocat, ci rezemat pe nu știu ce *on dit*¹¹, și nu știu de la cine. Astfeli de purtare nu încap între prietini, într-un înțelesul și cel mai lax. Că n-ai primit articolul lui, bine ai făcut, nu numai că-ți aștăi paie în cap de la inimizii noștri¹², carii n-ai crede citu-ți sunt de prietini de la un timp încoace și te laudară în acuzația lor cât se poate, firește ca cu atita să ne detragă nouă, măcar io nu știu de unde-ți cunosc așa bine foaia d-tale, că ei mi se pare că numai de nume-i au auzit. Apoi de va veni la lumină în public această cauză, tot nu vreu să se înceapă de la apărarea noastră. /

197 În urmă te rog pentru *Virtuțile* d-lui Velia¹³, să-mi trimiți vreo 10 exemplare, ca să am să împart cui ar cere.

Al d-tale prea plecat,

197^b

T. Cipariu mpr. /

¹ Nedată. Datarea scrisorii am făcut-o pe baza pasajului: „Și, în urmă, iată proba deplin în n-rul de astăzi“ (vezi nota 9), numărul în cauză din *Organul luminării* fiind din 19 iulie 1847.

² „Prevăzători și circumspecți“.

³ Foate pentru minte... va anunța (1847, nr. 30, p. 248 și nr. 41, p. 336) în 28 iulie: „În Brașov și în Sibiu se află de vânzare o carte de mare interes pentru toți istoricii și publiciștii patriei noastre: *Chronicon Fuchsino-Lupino-Ollardinum sive Annales Hungarici et Transilvanici, Edidit Josephus Trausch, Coronensis, Pars I. Complectens Annales Ann. 990—1630. Coronae, 1847*. Această parte I cuprinde 41 ccaale tipărite: prețul îi este numai 1 f. 40 cr. Partea a II-a va cuprinde coale și mai multe. Are câteva daturi de mare însemnătate și pentru români“. Bariț va publica și o lungă serie de traduceri — aparținând lui Andrei Mureșanu — din *Chroniconul...* lui Trausch, sub titlul *Spice istorice (Foate pentru minte...)*, 1847, nr. 33, p. 266—271; nr. 34, p. 273—277; nr. 35, p. 284—288; nr. 36, p. 293—296; nr. 37, p. 301—304; nr. 38, p. 307—312; nr. 39, p. 313—317; nr. 40, p. 321—325; nr. 41, p. 329—332 și nr. 42, p. 337—342). Cipariu îi spune „vulpino“ prin traducerea cuvintului german Fuchs = vulpe.

⁴ Lucrarea lui Nicolae Tincu Velia, 1816—1867, eminent cărturar bănățean, bun prieten al lui Bariț și corespondent asiduu la foile acestuia (vezi Liviu Jurchescu, *Tincu Velia, în Societatea de mine*, XI, 1934, p. 77—80; C. Rudeanu, *Un istoric bănățean uitat, în Banatul*, I, 1926, nr. 8—9, p. 17—19; Idem, *Istoricul Nicolae Tincu-Velea, în Biserica și școala*, LXIX, 1945, p. 82—83; Ioan Dimitrie Suciu, *Citeva lămuriri în legătură cu Nicolae Tincu Velia, în Societatea de mine*, XVII, 1940, p. 60—51; Idem, *Nicolae Tincu Velia (1816—1867)*, București, 1945): *Cele șapte virtuți sau șapte bune de căpetenie, în șapte predici catedrale pentru timpul cel sfânt al postului, ca antitesă la cele „șapte păcate de căpetenie“*. Traduse și întocmite pentru orice creștin cultivat de —, Brașov, 1847.

⁵ Același *Pidation...* al lui Veniamin (scris. LVIII, n. 19), pe care nu-l mai primește.

⁶ Pe Laurian — al cărui auz lingvistic devenise sensibil în Țara Românească! — începea să-l deranjeze articolul posesiv-genitival invariabil în *a*, al transilvănenilor (după el: al blăjenilor). Încă în 11 martie îi scria lui Bariț (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 127): „Blăjenii și moldovenii au un vițiu gramatical înrădăcinat. Ei zic: «Acest cal e a meu», «Acești cai sînt a domnului», «Aceste scrisori sînt a părintelui». Românii de aici nu pot suferi aceste fraze. Ei zic: «Acest cal e al meu», «Acești cai sînt ai domnului», «Aceste scrisori sînt ale părintelui». Și cu dreptul“. Se pare că nici Cipariu n-a fost scutit de o observație directă, de acest fel, din partea incisivului filolog de la „Sfintul Sava“.

⁷ „Dealtminteri“.

⁸ Tincu Velia (vezi aci supra, n. 3) i-a adus o astfel de imputare prin intermediul lui Bariț.

⁹ Ca să împace, probabil, supărarea bunului Tincu Velia, Cipariu publică în *Organul luminării* (I, 1847, nr. 29 din 19 iulie, p. 155—156, în întregul spațiu de 4 coloane al *Suplimentului* la acest număr) o lungă recenzie a cărții *Cele șapte virtuți sau șapte bune...* Analiza — foarte competentă și interesantă! — e semnată de Iosif Many (cu unul din nenumăratele sale pseudonime: J.J.M.).

¹⁰ Aluzie la un memorabil pamflet al lui Ioan Maiorescu la adresa „partidei leme-niene“ din anii conflictelor de la Blaj (1842—1846), în care îl apostrofează *nominal* pe Cipariu. Este scrisoarea lui Maiorescu către Bariț din 20 iunie 1845 (publicată în *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 285—288), în limba latină. Bariț i-a trimis-o imediat, în original, lui Cipariu, căruia îi datorăm o excelentă traducere a scrisorii în românește. Se pot citi „injurii“ ca aceasta: „Frumos îți este ție, Țipar, ca, după ce ai fost *cutră* și *Tromenger* pezevenc lui Raț, țiindu-i-o, ascuzindu-i-o, ducindu-i-o estrasament [pe hetaira fatală a Blajului, Anica Mureșanu; vezi primele scrisori ale lui Cipariu, supra], în urmă vrăjmaș cumplit, apoi în urmă iar să te întorci să-i faci cum cîntă acel nelegiuit om?“

¹¹ „Se spune“.

¹² În scrisoarea sa către Bariț din 19 mai 1847 (vezi *Ibid.*, p. 305—307), Ioan Maiorescu trimite un scurt articol întru apărarea *Organului luminării*, împotriva unor vrăjmași blăjeni „chiar din sinul profesorilor“. *More salito*, Maiorescu lovește aspru în bieții birfitori de la Blaj, socotindu-i mai periculoși de cum erau: „Se mai zice că, vrînd aceia să arate că știu românește [*Organul luminării* — după Maiorescu — „a sfătuit pe frații blăjeni ca să-și mai cioplească limba“], ar fi recurs *de parte*“. Bariț nu publica invectiva confratelui din Craiova. S-a publicat în *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 206—207.

¹³ Vezi nota 4.

XCIV

[Blaj, post 23 octombrie 1847]¹

Domnule Bariț!

Capetul anului apropiindu-se fără de a fi luat de la abonații d-voastre anumit înștiințare afară de fratele Andrei Pap, profesoriul fizicei și prefectul studiilor, socotesc însă întru interesul d-voastre și al inșilor abonați că nu va fi rău să continuați și pre venitoriu pîn-la altă înștiințare, aducîndu-vă aminte, cum v-am scris și cu alt privilegiu, că dd. noștri numai atunci se trezesc cînd văd că nu le mai vin numerii, și apoi se supără pre noi, nu pre sine. Pre mine încă să nu mă uiți.

Bucuros aș închia și dările-luările ce avem între noi, ci, din nenorocire, cele ce-mi însemnarăți că-mi trimiteți la Sibiu nu mi-au venit încă, măcar la doi expresi într-astă și trecuta săptămînă încredințasem să mi le aducă de la Sibiu. Io mă tem că dacă nici acești 2 expresi nu mi le-au adus, iarăși voi păți ca în anii trecuți cu *Magazinul*. Că cești de aici nu știu unde să caute pre *Puşcaș*², iar io în timp de iarnă nu bucuros mă mișc de acasă, că nu cutez, din pricina sănătăței, cu atît mai puțin la tîrguri, cînd omul nici de altădată nu prè află la Săbiu *ospătărie* de Doamne-ajută, /nici măcar cea de la Mediascher Hof³, unde dealtmîntre io m-am dedat a sălui, că ast-toamnă era gata să mă bolnăvesc acolo și să mă nădușe cu fumul. La Gaspar e prea departe.

D-l Velia nu mi-a scris pentru sem[estru]l II, precum niciodată. Ci io, aducîndu-mi aminte de imputările făcute prin dv., i-am trimis și așa. Deci de va plăti, bine, de unde nu, nu va fi nici o supărare. Io și almintrea sunt rezolut a împlini de la mine ce nu mi se va ajunge de aiuria.

198

De Pantazi și încă unul de la Iași, pre sem[estru] I, nu am luat de la dv. nici o științare, nici le-am trămes. Așa se pare că s-a uitat. Ar fi bine când abonații ar fi acurați la timp a înștiința și a nu se lăsa în nădejde. Ci n-avem ce face, dacă nu voiesc.

Io nu știu cum vine *Albina* cea pentru noi. Uneori vine extra, uneori supt *coperta Gazetei* d-voastre, ca și în nr. trecut. Atita văz că ne vine prea neregulat. Unii numeri nici ne-au sosit de tot, cum cel în carele trebui a se înștiința deschiderea Obșteștii Adunări⁴. Așa, afară de aceea în săptămâna trecută *doi* numeri din *Gazeta* dv. i-am primit supt o *copertă*, așa cit unul din ei *mie* mi-a sosit cu o *săptămână* mai târziu decît celorlalți. Nu știu din ce pricină. Din *Kurz Magazin* îmi lipsește III B[and] 3ter Heft⁵, care, cînd mi-l vei trimite, nu cumva să-l trameți numai pînă la Sibiu, că așa n-am nădejde să-l capăt mai curund decît chiar din America.

Plecat șerb,

198^v

T. Cipariu mpr. /

¹ Scrisoare nedată. Datarea s-a făcut pe baza conținutului: Cipariu îi semnaleză lui Bariț că n-a primit *Albina românească* din 23 octombrie (vezi nota 4).

² Elevul sibiian Ioan Pușcaș de la Academia săsească de drepturi din Sibiu, viitorul Ioan cavalier de Pușcariu (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 177).

³ Han și hotel din Sibiu.

⁴ Înștiințarea s-a publicat în *Albina românească*, XIX, 1847, nr. 84 din 23 octombrie p. 347: „*Iași*. Prin un ofis domnesc, Generalnica Obicinuită Adunare s-au chemat a se intruni la 1 noemvrie viitor“.

⁵ Al treilea volum din *Magazinul...* lui Kurz va apărea abia în 1852, în reluarea lui Eugen Trauschenfeld. Credem că este vorba de o greșeală a lui Cipariu.

XCV

Domnule Bariț,

[Blaj, începutul lunii martie 1848]¹

Alăturînd, trimit la d-ta exemplariul cerut pentru d. Teodori de la început. Numerii următori se vor trimite prin N. et Chr. Georgiu din Iași, cum arătarăți. Acești frați dacă n-au căpătat *Organul* pîn-in 5 fevr. poate fi, ci de atunci luai de-a dreptul scrisori de la d-lor din 9 și 20 fevr., din carele cea din 9 arată că i-a venit și o scrisoare a mea (adausă lîngă *Organ*). Dar nici putea să sosească mai curund, că scrisoarea d-tale din 15 ian. o primii joi în 22 ian. și exemplarele le trimisei numai miercuri 28 ian., deci nu e mirare că în 5 fevr. însă nu le primise; io nu scriu pre adresă alta decît: *Iași*. De Seret nu pomenesc, că n-am știre de poștile pre unde trec pîn-in Iași.

Vezi ce grozăvii se tîmplară în Paris!² Sunt cu nerăbdare, oare poștia proximă aduce-ne-va jurnale din Paris, și ce s-a mai tîmplat? Mie mi se pare că această tîmplare a scuturat din țîțîni toată starea Europei, și de nu se va așeza Franția cu rege constituțional, poate să ajungem timpurile din 1793.

298

De sinod auzii și io pre ep[isco]pul zîcînd că vom avea sinod, ci crezi d-ta că după aste împregiurări se va pleca Curtea a ne da? Însumi nu știu nemica³.

În capăt adaug numai o băgare de seamă la alta a d-tale dinainte cu vreo 14 zile, ci fără nici o aluzie la disputele ce avurăm: adecă, că deși sasi și ungurii, *respectu numeri*⁴, stau ca 1 la 3 cătră români, ci în privința de a ști ceti, românii cătră ei nici măcar ca 1 ad 3 nu stau, măcar că aici era să fie puterea argumentului d-tale. Noi numai *numerus sumus*⁵, alta nemica. Vezi că mai nu este sas și săsoaică să nu știe ceti, dar din români abia numai popii și diecii, încă și dintr-aceștia mulți numai rău, scrie și mai rău etc.

Încep a mă durea ochii.

Al d-tale ca frate,

Cipariu mpr. / 199

¹ Nedată. Databilă după adnotarea lui Bariț: „1848, mart. pe la început“. Oricum, e posterioară datei de 22 februarie (vezi aci, infra, nota 2).

² Izbucnirea revoluției din Franța, la 22 februarie 1848.

³ Problema sinodului, reactivată de Lemeni în Dieta de la Cluj din 1846—1847, devine desuetă în primăvara lui 1848. În curînd, la ordinea zilei va fi *congresul național*.

⁴ „În privința numărului“.

⁵ „Sîntem [doar] număr“. Iată, exprimată în mod clar, una dintre sursele erorilor politice ale lui Cipariu, înaintea marilor adunări naționale din primăvara anului 1848: prejudecata intelectualistă îl făcea să neglijeze forța revoluționară a poporului, izvorită din alte resorturi decît știința de carte. Curînd el va înțelege (vezi scrisorile următoare) fenomenul trezirii poporului la conștiința de sine și libertate. Ceva mai mult, el va înțelege că inițiativa revoluționară, ca și destinul acesteia, aparțin maselor.

XCVI

Domnul meu!

[Blaj, 3 aprilie 1848]¹

În săptămîna trecută, luni-joi², fui în Cluș și acolo auzii multe știri de tot felul despre sasi și ales de Brașou: cum că românii ar fi scos pre sasi din *Schiari* și numai prin militarii secui se ar fi pus d-lor iar înapoi. Mai puțin se credea știrea că românii ar fi ocupat Casa Senatului³.

Încă se auzea că în Sibiu și în Brașou ar fi îmbiat sasi pre români cu drepturile etc. D-ta însă nu pomeniști nemica. Poate că nu-i adevărat nemica dintr-aste; poate că nu-ți e iertat a pomeni⁴.

În stări împregiur așa momentoase, n-ar strica a ne înțelege de unele obiecte mai aproape, și io dacă n-ar fi atît de momentoasă clipita, cînd încă eram pre drum de la Cluș și-aș fi proiectat să ne întîlnim cel puțin la Sibiu.

Vezi și-mi scrie.

Al d-tale ca frate,

Cipariu mpr. / 206

299

¹ Scrisoare nedată. Bariț adnotează: „1848, Cipariu, fără dată. Este însă din aprilie”. Optăm pentru ziua de luni 3 aprilie, ținând cont de tonul îngrijorat al lui Cipariu și de dorința lui de a afla știri din Brașov, ca și de faptul că în 5/17 trimite de pe acum răspuns la scrisoarea liniștitoare a lui Bariț (vezi scris. următoare). Or, pentru ca cele două scrisori să parcurgă drumul Blaj — Brașov în două sensuri, era pe deplin nevoie de două săptămâni. Așadar, în mod convențional, datăm această importantă scrisoare în 3 aprilie 1848.

² 27—30 martie 1848 (vezi nota 1).

³ Nici una din veștile exagerate pe care le-a recepționat Cipariu la Cluj, în legătură cu brașovenii, nu este reală (vezi scris. următoare, inclusiv notele).

⁴ De data aceasta, știrea este adevărată. Sașii din Sibiu iau de cu bună vreme o atitudine fermă împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria — preconizată de programul de la Pesta, și la care Wesselényi Miklós îi chemase printr-un apel să adere — prin marele lor om politic Joseph Bedeus von Scharberg. În trei articole din revista sibiiană *Transsilvania* (vezi Silviu Dragomir, *Op. cit.*, p. 101—102), el va exprima un punct de vedere net contrar celui de al 12-lea liniament al programului pestan: uniunea. În cel de al doilea articol, Bedeus von Scharberg examinează poziția românilor față de uniunea, trăgând concluzia că revendicarea românilor de a deveni a patra națiune constituțională este justă. Nu există — înaintea datei de 3 aprilie — dovezi despre mina prietenească pe care sașii o întindeau românilor în fața pericolului comun, dar e foarte probabil că în adunarea Universității săsești din 29 martie (vezi Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, Sibiu, 1910, p. 212), problema relațiilor cu românii a survenit în discuție. Antiunionismul sibiienilor, care va deveni punctul general de vedere al sașilor din Transilvania, a avut însă la început de luptat cu tendințele unioniste ale confrăților din Brașov, Sighișoara, Cluj și din alte centre.

XCVII

[Blaj], 5/17 apr. 1848

Domnul meu,

După ce vă sunt recunoscătoriu de știrile interesante din România și din Brașov ¹, mă simț îndătorat a vă înștiința și io de ceva de la noi.

Din nr. *Organului* de astăzi veți cunoaște știrea importantă pentru un *congres național*, acum legitim ². Ci să vă descriu cursul lucrurilor.

Curund după demonstrațiunea din Cluș ³, duminică în 26 mart. n[ou], episcopul luă poruncă a merge împreună cu mine la Cluș. Știrile — ce pîn-atunci circula numai din auzite — despre timplările din Viena, Poșon, Peștia, Cluș, sosiră deodată în *Gazetă* ⁴ în acea zi. Impresiunea fu nespusă. D[omnul] P[umnu] numaidecît, cu vreo cițiva profesori adunară tinerimea scolastică și le-au grăit multe de toate, de drepturi etc. ⁵ Ci io, avînd de a-mi găta scrisorile pentru *Organ* și avînd de a călători, nu fui față, măcar fui chemat. De aceea, într-adevăr, nu știu anume în ce ton s-a vorbit. Ci în urmă profesorii *in corpore* arătîndu-se înaintea episcopului de/chiarară cum că ei stau bun pentru purtarea tinerimei. Marți, după ducerea noastră la Cluș, adunîndu-se Capitulu cu profesorii, dereseră o adresă către episcopul în același înțeles, rugîndu-l ca acesta să o descopere și exc. sale gubernatoriului, trămițîndu-o pre poștie la Cluș, care se și timplă, și gubernatoriul acceptă acea dechiarățiune cu multă bucurie.

300

De Cluș nu ți-aș putea în scurt a te înștiința de toate, destul că gubernatoriul ne îndemnă a împiedeca toată întăritarea, apromițînd că vor urma lucruri bune de sine etc. ⁶.

Io nu putui avea întîlnire cu mulți, afară de cei de ai noștri, singur cu Bethlen J[ános] ifj[u] ⁷ am grăit din cei mai însemnați, și cu Méhes S[amuel] ⁸; Buthyan ⁹ era în Cluș; ne arată o compunere care eu, în cunoștință, nu o puteam aproba. Pre larg nu-ți poci demustra. Poate că ți-a venit amină scrisoaria, ce apoi au emendat-o încîtva etc. ¹⁰.

În Blaș se escară diferenție între *Many* și alți profesori, ce în urmă veniră la atîta cit P[umnu] se deschiară /că cu M[any] nu va mai fi colaboratoriu ¹¹. Io m-am silit să-i împac, ci mi se pare că îndeșert. Cauza ostensivă a împărechierii e că M[any] impută profesorilor că în loc de a mulcomi, ei au întăritat tinerimea, băgîndu-le idei ce nu-s de ei. Ceștia răspund că ei au făcut cu cuget a împiedeca răscoala ce era să erumpă etc.

Destul că după aceea tinerimea se infierbîntă prin prochiamațiunile cvasi-anonime, între care una și cu suscrierea G. B., din care manifestul comunicat de dv. e numai capetul ¹², și iarăși prin unele cîntece. Venind de la Oșorhei Pap Alex[andru] și însoțindu-se cu P[umnu], întăritară și mai mult. Miercuria trecută, cînd se sloboziră clericii și scolarii acasă, iarăși se convocară, unde li se ceti o prochiamațiune de P[umnu], în care românii se provoacă a veni pe Dum[ineca] Tomei, toți prot[opopii] uniți și n[e]ju[niți], cu cite 2 parohi din tract și cite 2 oameni din tot satul, aici la Blaș, spre svătuire ¹³. Planul era croit mai de mult, încă — precum se aude — din Oșorhei ¹⁴. Aici numai se puse în scris. D[omnul] P[umnu] mi-a arătatu-o, cerînd să i-o tipăresc, ci io i-am arătat marea respunsabilitate ce-și ia pre /sine convocînd o națiune întregă, care e una din prerogativele autorității ¹⁵. Ci i-am apromis că vom ținea Consistoriu și vom cere au sinod național au măcar diecesan. S-a învoit, însă prochiamațiunea s-a scris în sute de exemplarie și clericii cu școlarii luară poruncă a o vesti în toată țara. Vineri ținurăm Cosistoriu, și cererea prin expres se trămise la Cluș. Expresul sosi înapoi aseară, cu negativă de la gubernatoriul. Ci o stafetă de azi-noapte ne aduse decretul concedutoriu. Publicarea acei prochiamațiuni se și începă prin țară, și ieri au și sosit 2 alte stafete de la jurisdicțiuni, întrebînd de episcopul de este cu știrea și învoirea sa ¹⁶.

Mai pre larg nu-ți scriu.

D-ta, dar, cred că acum vei veni la Blaș. Io voi face să ți se trămită și d-tale un convocatoriu, prin care să alegi și de acolo pre vreo cițiva bărbați înțelepți, carii să vie cu dv. la consvătuire, și mă încreș că vei convoca bărbați zdraveni și pricepători. Mine negreșit vom avea Consistoriu și terminul se va defige ¹⁷, însă aș voi ca acesta să fie aproape de al Dietei, din pricină ca de aici o deputațiune respectabilă să ducă doririle națiunei la Dietă.

Cipariu mpr.

P.S. Trămite *Gazeta* comunităței Blașului. /

201°

301

¹ Sint zilele de informare asupra situației și de cristalizare a unei atitudini. Corespondența transilvănenilor din aceeași perioadă are un numitor comun: setea de informare. Din Brașov, Bariț îl informase, desigur, pe Cipariu despre mișcarea românilor de aici, din prima decadă a lunii aprilie 1848. La începutul mișcărilor, brașovenii optau pentru o coordonare a acțiunilor românești. Totuși, în 6 aprilie se întâlnesc în localul Casinei din oraș, cu scopul de a redacta un memoriu cuprinzând revendicările demult cerute de la patriciatul săsesc. Memoriul — despre care Silviu Dragomir (*Revoluția românilor din Transilvania* ..., p. 124—126) spune că „nu se ridică la înălțimea epocii” — a fost gata abia în 9 aprilie, fiind prezentat în 11 și 12 aprilie judeului regesc și sfatului cetății. Capul acțiunii a fost avocatul Ioan Bran. Bariț a dezavuat mișcarea brașovenilor (*Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 25, p. 105—106 și *Adaos la Gazeta de Transilvania*, nr. 25), ca pe un gest fracționist. O invitație străvezie la colaborare revoluționară între toți românii, din cele trei țări, care împreună aveau circa 12 milioane de locuitori. Un moment dacoromânesc prea ușor trecut cu vederea pînă acum!

² *Organul luminării*, II, 1848, nr. 62 din 7 aprilie stil vechi, p. 382: „Blaș, 6 apr. v. Prin un cursoriu străordinariu de astnoapte sosi aici acea grațioasă determinare a înaltului r[egesc] Guvernii de ieri, prin carea prea s[finția] sa d. episcop se deplin puterește a convoca aici, în loc, o adunare națională, nu numai din cler ci și din statul civile. Terminul adunării lăsindu-se în voia prea s[finției] sale, se va defige cit mai curînd și se va încunoștința cu poștia mai aproape. Altă adunare, convocată fără știrea autorității supreme, pre Dumineca Tomei, s-a oprit”.

³ O demonstrație puternică avusese loc la Cluj în 21 martie (vezi *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 24, p. 98), iar în 23 martie o adunare politică a ambelor partide maghiare, în casa contelui Bethlen Pál (*Ibid.*, nr. 23, p. 93). Și una și alta erau acțiuni în sprijinul programului de la Pesta, în special al punctului 12: uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

⁴ Spre cîntea redactorului lor, George Eariț, foile românești au secondat cu fidelitate și curaj evenimentele politice din primăvara anului 1848, au informat amplu, prompt și exact asupra faptelor în goana istoriei (lucru pe care Cipariu nu l-a putut realiza cu *Organul* ... său, deocamdată, din cauza timidității dar și a lipsei de vocație ziaristică). *Gazeta de Transilvania* își anunța cititorii (XI, 1848, nr. 18, p. 74), la 1 martie, despre izbucnirea revoluției din Paris pentru ca patru zile mai tîrziu (*Ibid.*, nr. 19, p. 76) să citim în coloanele ei următoarea apreciere temerară, demnă de cele mai luminate capete politice ale vremii: „Crunta și fioroasa revoluție din Paris, însoțită de totală cădere a tronului, nu e nici o îndoială că va scutura și va cutreiera pe toată Europa, începînd de la staturile cele mai mari și tari, pînă la cele mai mici și neputincioase”. Istoricul cunoscător se va întreba: ce s-ar fi împlinit dacă autoritățile habsburgice ar fi citit acest oracol? Dar n-au apucat să-l citească, și Bariț știa sigur acest lucru: două numere mai tîrziu (*Ibid.*, nr. 21, p. 86), un titlu ca o respirație descătusată anunța: „Austria. Viena. Revoluție!”. În 13 martie, Viena, capitala Monarhiei austriace, fu revoltată pînă la curgere de sînge [...] Mîi de oameni făcîră asalt asupra palatului Dietei austriace”. În același număr — „deodată”, cum spune Cipariu — se anunță veste începerii mișcărilor revoluționare la Pojon, reședința Dietei ungare („Junimea, încă din 13, adunată în număr foarte însemnat, afară pe promenadă, sub ceriul liber, făcu o demonstrație prea serioasă, deși nu armată”) și la Pesta („Ziua din 15 martie fu mare pentru această capitală. Pe la 8 ceasuri se văzură pe la unghiurile ulițelor lipite mai multe exemplare ale următorului placat: [urmează textul celor 12 puncte de la Pesta — n. ns.]. Pe la 9 ceasuri, ulițele erau pline de mii de oameni”). Cit despre mișcările de la Cluj, ele vor fi semnalate în două numere consecutive (nr. 23, p. 93 și nr. 24, p. 98). Un articol aparte, *Evenimentele din Viena* (*Ibid.*, nr. 24, p. 97—98; nr. 25, p. 101—102; nr. 96, p. 107—108) analizează cauzele și mersul revoluției din Viena.

⁵ Această scrisoare se poate socoti drept document de bază pentru starea de spirit de la Blaj, în primele zile ale revoluției. În seara aceleiași zile, 26 martie, după întrunirea de la Blaj, studentul Nicolae Bârlea a plecat la Tîrgu-Mureș, pentru a se sfătui cu cancelistii români de la Tabla Regească. Aceștia avuseseră cu o zi înainte, în 25 martie, prilejul de a conclud asupra necesității unei revoluții românești în Transilvania, urmărind tentativele maghiarilor de a-i atrage de partea programului — străin și inoportun pentru români! — de la Pesta. Despre episodul de la Blaj, vezi Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, II, p. 107; Silviu Dragomir,

Revoluția românilor din Transilvania ..., p. 113—114; Victor Chereșteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj* ..., p. 196).

Scrisoarea lui Cipariu pune sub semnul îndoielii o informație istorică de prim rang, acreditată de majoritatea istoricilor noștri, datorită aspectului ademenitor în care ne este furnizată: este vorba de îndoielnica adunare de la Blaj din 25 martie, care ar fi avut loc în casa lui Timotei Cipariu. Informația îi aparține fostului prefect Vasile Moldovan (*Memorii din 1848—49*, Brașov, 1895, p. 7—8). Credem că lucrurile s-au petrecut cam în felul următor: în dimineața zilei de duminică, 26 martie, după citirea numărului 21 din *Gazeta de Transilvania*, care prezenta imperiul cuprins de revoluție, Aron Pumnul agită o parte a profesorilor și studenții, încropind adunarea evocată aici de Cipariu. După amiază, ca să sondeze opinia și gesturile celorlalți români, Pumnul are inspirația de a-l trimite pe studentul Bârlea la Tîrgu-Mureș, unde exista acel nucleu intelectual al canceliștilor, unii foști elevi la Blaj, cunoscuți de Pumnul pentru radicalismul lor în anii conflictului lemenian (1842—1846). Coincidența fericită a făcut ca întâlnirea să fie de bun augur, din ea născîndu-se ideea congresului național, idee care a devenit în scurtă vreme biruitoare. Abia după plecarea lui Lemeni și Cipariu la Cluj (vezi scris, precedentă, n. 1—2), marți în 28 martie, Capitolul s-a întrunit cu profesorii și au alcătuit o petiție, trimisă în grabă episcopului, la Cluj (vezi textul scrisorii). Este vorba — repetăm! — de corectarea pe baze noi a unor date istorice devenite clasice, și de aceea merită să zăbovim cîteva rînduri în plus asupra lor.

⁶ Cipariu s-a întors de la Cluj joi în 30 martie. Acolo, guvernatorul „ne îndeamnă a împiedeca toată întăritarea, apromițînd că vor urma lucruri bune de sine”. Acest drum, care i-a adus lui Cipariu noi obligații față de Lemeni și răspundere față de stăpînire, i-a fost de foarte rău augur. Avem siguranța că discuțiile avute la Cluj, printre alții cu foarte reputatul Bethlen János junior, l-au influențat în comiterea celei mai mari greșeli politice din viața lui, și a uneia dintre cele mai răsunătoare din întreaga revoluție română de la 1848: articolul *Uniunea Transilvaniei cu Ungaria*, tipărit la cîteva zile după revenirea de la Cluj (vezi *Organul luminării*, II, 1848, nr. 65 din 24 martie vechi = 5 aprilie stil nou, p. 367—368; nr. 66, p. 374—375; nr. 67, p. 381—382; nr. 68, p. 384), încercare îndrîjită și zadarnică de a-i convinge pe români despre foloasele uniunii Transilvaniei cu Ungaria.

⁷ Bethlen János junior, 1811—1879, magnat ungar din Transilvania, unul dintre șefii partidului liberal maghiar. După acest incident de „liberalism” față de români, Bethlen va deveni unul dintre principalii prigonitori ai acestora, ca șef al adunării secuiești din Agyafalva.

⁸ Méhes Sámuel, 1785—1852, profesor clujean, publicist de renume al vremii. A editat ziarul *Erdélyi Hiradó*, dimpreună cu gazeta anexă — devenită mai apoi supliment în corpul ziarului — *Nemzeti Tárralkodó*. A fost deputat, din partea liberalilor, în Dieta de la Cluj din 1848.

⁹ Ioan Buteanu venise de la Abrud să se informeze asupra situației. Ajuns în Cluj, avocatul din Apuseni ia legătura atît cu cercurile maghiare — cu care prilej se convinge de tendințele lor extremiste și intolerante — cit și cu tineretul român, la a cărui adunare din 28 martie participă (vezi Alexandru Papiu Ilarian, *Op. cit.*, p. 110—112; Jakab Elek, *Szabadságharczunk történetéhez* ..., p. 82; Silviu Dragomir, *Op. cit.*, p. 114—115). Înțelegem din această scrisoare că Buteanu e autorul petiției tinerimii de la Cluj (vezi nota următoare).

¹⁰ Vezi conținutul petiției clujenilor la Victor Chereșteșiu, *Op. cit.*, p. 198—200. Nu știm dacă i-a parvenit lui Bariț, dar nu s-a tipărit nimic din el în foile brașovene.

¹¹ Din acest moment, Iosif Many va rătăci pe căi contrare destinului națiunii sale, fapt care îl va costa — după revoluție — privarea de libertate și moartea prematură (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, capitolul scrisorilor lui Iosif Many).

¹² Informația pare să-i dea dreptate lui Silviu Dragomir, (*Op. cit.*, p. 118—120) care vorbește de existența unui manifest al lui George Bariț, „al tuturor românilor transilvani către patria lor”, care a circulat la Brașov și Mediaș. Existența, la Blaj, a unui manifest semnat G. B. — din care, o parte, i-o „comunică” și Bariț lui Cipariu într-o scrisoare, fără să știe că acolo cele două se vor întâlni! — este, oricum, un fapt nou, ce merită adîncit (vezi și Victor Chereșteșiu, *Op. cit.*, p. 224—225).

¹³ După furtunoasa adunare maghiară din 25 martie de la Tîrgu-Mureș, canceliștii români părăsesc orașul în grabă, împrăștiindu-se înspre satele lor. Alexandru Papiu

Ilarian (Pap Alexandru), Avram Iancu, Samuil Poruțiu și Florian Micaș se îndreaptă spre Blaj, unde prezența lor radicalizează atitudinea românilor, definitivându-se astfel convingerea despre necesitatea congresului național (Silviu Dragomir, *Op. cit.*, p. 113—114).

¹⁴ Informația aceasta dă girul veridicității unei afirmații a lui Papiu Ilarian (*Op. cit.*, p. 108), după care ideea congresului național a fost lansată la Tirgu-Mureș, în seara zilei de 26 martie 1848, la întâlnirea canceliștilor cu studentul blăjean Bârlea. Notăm că nu toți autorii sînt de acord cu acest fapt, presupunînd că Bârlea ar fi adus de la Blaj propunerea pentru congres.

¹⁵ O altă informație de mare importanță: Pumnul a intenționat să-și tipărească manifestul său cunoscut, primul act politic în care se cheamă românii pe Duminica Tomii la Blaj (vezi textul lui la Victor Chereșteșiu, *Op. cit.*, p. 218—220), dar s-a lovit de rezistența lui Cipariu, prefectul tipografiei din Blaj.

¹⁶ Nu, episcopul Lemeni era departe de a aproba mersul lucrurilor de la Blaj. Curînd, el va cere ajutorul autorităților maghiare pentru înăbușirea acțiunilor revoluționare românești, asumîndu-și blamul de trădător al națiunii (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, n. 3).

¹⁷ Termenul „defipt“ va fi 3/15 mai, ales de Lemeni cu speranța că va deruta poporul și va împiedeca venirea lui în masă la Blaj. Dar poporul, după cum se știe, a fost prezent în masă și la Duminica Tomii și la 3/15 mai.

XCVIII

Domnul meu!

[Blaj, 22 aprilie 1848]¹

Iacă aici-ți trimit circulariul e[iscop]pesc către protopopi de terminul Adunării naționale:

„*Onorate în Christos frate!*”

Nevoindu-se a împlini făgăduința carea în 6/18 a lunii curgătoare supt n-rul 712 a.c. către frățiele voastre o am făcut, după ce cu prea onorații frați canonici căutînd la stările împregiur, și după ce despre aceasta și cu preaonoratul Consistoriu al Scaunului Sibiului am fi avut una înțelegere, statornicește am hotărît: ca pre 3/15 a lunii lui mai să ținem adunare în Blaș, la care după sunetul decretului gubernial singur frățiele voastre, protopopii, cu unii bărbați precepuți, adecă carii au zel spre nația sa și cunoștința țerei și drepturilor omenesți și politicești din protopopiatul în carele s-ar afla, veți avea a vă aduna.

Drept frățiele voastre veți îndrepta popoarale incredințate, ca să nu trimită soli, precum cugetă unii, carii numai îndeșert — cu împiedecarea economiei — ar face osteneală; că cei ce se vor aduna pentru drepturile nației și a aceiași reinviere, cu un cuget, *uniți și neuniți*, se vor svătui, și cererea în numele a toată nația se va așterne la dietă cit mai curund următoare. Căre cei mai cu inteligenție de bună samă mai întogmit și mai cu temei vor hotări. Altmintrea încă protopopii despre amîndouă părțile, cu naționali carii vor veni, la mare număr vor sui.

După carele rămînem frăției-tale de binevoitoriu. Blaș, 9/21 apr. 1848²

202^v Frate, aici ieri și alaltăieri era mai să fie revoluțiune, care de era tinerimea aici, poate că nu se încongiura. Joi Mare pentru blășeni e fatale. Ep[iscop]ul de capul său marți și miercuri a răspuns la 2 stafete, una din Cluș și alta de la Consist[oriul] n[e]u[nit] din Săbiu, într-amin-

două arătînd că nu va defige terminul pîn-la Duminica Tomei, și așa, ce scrisesem io de capul meu în n-r. tr[ecut] al *Organului*, cum că terminul se va defige pre poștia venitoare, era să rămînă minciună³. În urmă, venind unii advocați și canceliști, l-am rogat ca să defigă terminul cit se poate mai aproape de Duminica Tomei, pentru ca adunarea ce se va face negreșit la acea duminică să se legitimizeze, avînd ep[iscop]ul puterea de a defige terminul pe cînd ar vrè, iar canceliștii oblegîndu-se că vor face a nu veni preuți și popor prost la adunare. Ci ep[iscop]ul oricît i-am demonstrat necesitatea lucrului, n-a vrut a se îndupleca la mai aproape termin de 3/15 mai. Disputele ne fură cam iuți, și mai ales io avui de a înghiți⁴, măcar m-am contenit cu toate puterile între marginile cuvenenției. În urmă, ep[iscop]ul, joi, ieri dimineată, trămise pre Șerenyi și Pap Gusti⁵ la Cons[istoriul] n[e]u[nit] să-l înduplece a sta pre terminul de 3/15 mai. Canceliștii se duseră înfuriați și negreșit nu vor grăi de episcopul decit rău. D-zeu a pere de rele urmări!

Săbieni încă n-au fost mulțămîți cu răspunsurile ep[iscop]ului, ci *cesserunt necessitati*⁶, ca să nu ne dezbinăm.

La Dum[ineca] Tomei pre toată tîmplarea va fi adunare la Blaș, de popi poate puțini, ci seculari mulți. Ci asta va fi numai pregătitoare⁷. Veni-veți și dv.? Să nu lipsiți a veni cit de mulți, măcar zău nu știu cum vom putea primi atîta mulțime de români. De aceea și grăbesc a-ți trămite, cum apromisei, această înștiințare cu poșta de azi.

T. Cipariu mpr. / 203

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren. In Cronstadt. Franco

¹ Scrisoare nedată. O dată după pasajul „ieri și alaltăieri era mai să fie revoluțiune [...] Joi Mare pentru blășeni e fatale“. Ori „Joi Mare“ a fost în 20 aprilie, „alaltăieri“.

² „Circulariul“ lui Lemeni către protopopi s-a tipărit în extenso în *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 32 din 19 aprilie, p. 132 și în rezumat în *Organul luminării*, II, 1848, nr. 68, p. 385. Dar la data ieșirii circularei, Bariț cunoștea de cîteva zile termenul adunării de la Blaj. Încă în 12 aprilie (*Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 30, p. 126), el publica, la loc vizibil și cu titlu semnificativ — *Cătră românii transilvani!* — știrea: „Adunarea națională menită a se face la Blaj în Duminica Tomei, spre a ne consulta despre o rugăminte ce vom avea a subșterne la Dietă, prin poruncă gubernială se opri din acea zi, amînîndu-se pe alta, carea, la energioasa intervenire a citorva bărbați din Blaj și din Sibiu, se defipse pe 3/15 mai. Pe atunci se vor aduna protopopii și mirenii români inteligenți. Compatrioții noștri să fie siguri de loiala și păciuita purtare a românilor.“

³ Vezi scris. anterioară, n. 2.

⁴ Acesta este momentul trezirii lui Cipariu la realitate! Iată, îl găsim pe neinspiratul apărător de ieri al politicii lui Lemeni țînînd piept cu arhiereul, alături de ceilalți patrioți, în sprijinul congresului național. Trezit din somnul apolitismului, cărturarul sprinten la minte va deveni — în pofida complexelor de inferioritate pe care și le impută față de radicali! — unul dintre revoluționarii de nădejde de la 1848—1849. Pentru intuiția lui politică deosebită în acest moment, vezi nota 7 și scris. următoare.

⁵ Teodor Șereni, canonic și Augustin Pop, protopopul greco-catolic de Alba-Iulia.

⁶ „Se întîrzie din necesitate“.

⁷ Convingere care se va adeveri întocmai, confirmînd intuiția politică fină și exactă a *noului Cipariu*, trecut în tabăra revoluționară.

Domnul meu!

Blaș, 16/28 apr. 1848

O știre tristă-ți însemnez. Tocma acuma-mi spuse G. Mihali¹ de la Zlatna, cum că Mikes în Cluș ar fi prins². D-lui auzi astă știre din Silași decimatoriul — carele a sosit azi aici, dar io încă nu am dat față cu el — și dintru un cleric.

Io i-am fost arătat, aici fiind el, ce era scris în gazeta d-tale de un avocat. P[apiu] Ilarian, după o scrisoare din ziua de Paști, scria că în Cluș era vorba că B. și B. i-ar fi vindut să-i prinză.

Domnul meu! Împărechierea între ai noștri din Cluș e nesp[us] [de] mare³. Io m-am silit și aici a-i capacita să fie toleranți cătră oricine, de orice opiniune ar fi. Ci capetele sunt înfocate ca ale tinerilor. D-zeu dea bine tuturor și pace!

Ieri fură convocați la Aiud toți protopopii u[niți] și n[euniți] din Com[itatul] Albei inf[erioare] de fișpanul, unde li se inculcă ca să nu vină pre Dum[ineca] Tomei, cum s-a fost vestit⁴.

Aici au și sosit un fibirău cu un solgăbirău și un procuratoriu, precum se pare avînd cuget să rămînie pînă după dum[ineca]⁵. Șerbi-torii săteni de pre lingă ei toți sunt unguri și nici un român! De la Abrud vor să sosească / pre mine vreo 6—7 civiliști⁶, alții nime, ci gloata poporului va fi poate de prin satele vecine. În Simcel și Hususău spun că vor să sosească militari secui. Aste semne pentru securitatea publică în sine sunt bune, ci mă tem să nu dea privilegiu la vrajbe⁷. Oamenii de prin pregiur vorbesc de cu totul altmintea decît pînă-aci⁸. Dea D-zeu ca să nu înceapă a nu se teme de nime, că apoi singur D-zeu poate cunoaște urmările de toată partea.

De sălașuri pentru atîția oameni va fi cam cu greutate a despune deplin. Ci clericii și scolasticii ce vor dimitte în săptămîna venitorie, și apoi în Seminaru și școale se vor putea sălășui mulți. Ep[iscop]ul zidi în vara trecută o șură minunată cu 4 porți. Aci încă se vor putea mulți adăposti. De mîncare se va îngriji ep[iscop]ul cu Capitulu, după puțință, ci măsurile încă nu-s luate, mai așteptînd ce ne va învăța ziua Tomei⁹. Interim, cine știe stările Blașului va trebui să fie mulțămît și cu puțin. Io din parte-mi te voi vedea cu toată dragostea, de vei binevoi a trage la mine, la care te rog, deși știu că rudeniile te așteaptă și te vor accepta cu drag.

Ideile știu bine că ale multora sunt excentrice, că io avui privilegiu a auzi destule și pînă-acum, ci cei cuminte și carii au încredințarea publicului se vor sili a-i aduce la calea dreaptă. Io nu mă poci lăuda / cu aceea încredințare, mai ales înaintea tinerimei, deoarece io niciodată n-am avut aceea natură ca să fiu demagog au să predic tinerimei lucruri ce nu se ținea de sfera mea. Măcar că convingerile mele n-au fost mai puțin liberali ca ale altora, ci io nu credeam a fi din activitatea mea a agita. De acia s-a tîmplat cît alții — făcînd ce n-am făcut io — și-au cîștigat mai multă popularitate¹⁰. Ei bine, țină-și-o, io de acia sunt mai bucuros

anticesarian și vreu mai bine a fi *secundus* decît *primus*. Fie Cesar cui-i place, io nu voi pizmui nimănuia.

Destășura-voi au nu toate ideile ce am, despre cele ce aveam de a face, nu poci ști. Cercustările vor determina, carele-s mai putincioase decît mine. Și pînă-acum multe mi-au tăiat din art[icol] de cum l-am fost croit¹¹. Io însă mărturisesc că cu toate că mă țin strîns de *națiunalitate*, nu sunt plecat a mă învoi decît cu partida ce va avea pentru sine mai mare prospect de succes și sigur, cu mijloace păciuite. Cu un cuvînt, io nu poci fi radical *quand-même*.

Fii sănătos, al d-tale ca frate,

Cipariu mpr. / 205^r

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz. Cronstadt. Franco

¹ Grigore Mihali, protopopul greco-catolic din Zlatna (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, capitolul scrisorilor lui Grigore Mihali către Bariț).

² Arestarea lui Florian Micaș (vezi despre el *Ibid.*, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. 11, p. 18) a survenit în noaptea de 26 spre 27 aprilie, ca cea dintîi măsură — dintr-un lung șir de încercări brutale și zadarnice! — a autorităților maghiare de a opri răspîndirea ideilor revoluționare între români, a le înlătura conducătorii și a împiedeca adunarea congresului național (vezi în acest sens Ioan Chindriș, *Modalități pașoptiste în cultura românească. Ideologia istorică a lui Alexandru Papiu Ilarian*, teză de doctorat, Cluj, 1975). În aceeași noapte au fost arestați la Cluj tinerii Ioan Darabant, Ștefan Molnar, Ioan Petrovici, Nicolae Șuluț și Ieremia Verza.

³ Fiind vorba de Cluj, cei doi „B. și B.“, care puteau să-i „vîndă“ pe tinerii arestați, credem că sînt Alexandru Buda și Alexandru Bohățel, cunoscuți amîndoi pentru sentimentele lor prokossuthiste în primăvara anului 1848. Alexandru Bohățel va greși din neorientare politică, revenind curînd în tabăra națională, cu merite deosebite (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5), pe cînd pe Alexandru Buda, devenit pe rînd deputat, aghiotant și spion al lui Kossuth în rîndul românilor, îl considerăm reziliat din cartea trecutului românesc.

Oricum, în aprilie 1848, românii din Cluj erau scindați în două orientări. În retrospectiva timpului, ne dăm seama că cei din prima categorie erau foarte puțini, dar gălăgioși, știindu-se în asentimentul autorităților. Dar și în această puternică citadelă de pe atunci a nobilimii maghiare, partida națională iese învingătoare. Dovadă peremptorie sînt două articole din *Erdélyi Híradó*, publicate unul după altul. Primul, *Nyilatkozat, az erdélyi oláh nemzet értelmeshjei részeről az unio tárgyában* (1848, nr. 349 din 14 aprilie, p. 236), semnat „Tobben“ = mai mulți, e o adeziune la uniunea cu Ungaria, de-o slugărnice care frizează ridicolul. Cine se ascunde sub semnătura „mai mulți“? Se poate presupune că e un fals al redacției *Erdélyi Híradó*, căci tonul acesta nu e cunoscut la nici o categorie de români, și la nici un individ, la 1848. Oricum, el își primește riposta în nr. 353 din 21 aprilie, p. 255: *Czáfolat. (Az Erdélyi Híradó 349 számban közlött „Nyilatkozatra“)*, semnat „A kolozsvári oláh ifjuság“ = Tinerimea română din Cluj. Răspunsul este drastic, axîndu-se pe trei idei: nimeni nu poate vorbi în numele poporului fără împunternicire; românii n-au fost repuși în drepturi, pentru că sînt în continuare națiune neconstituțională; românii nu sînt o turmă care să aplaude uniunea fără a judeca, în calitate de oameni liberi, asupra ei. După idei și formulare, autorul acestui adevărat manifest este Alexandru Papiu Ilarian, prin intermediul vărului său, Iosif Hodoș, tînăr absolvent de drepturi la Cluj. În *Gazeta de Transilvania* (XI, 1848, nr. 31, p. 127), Bariț îndeamnă tinerii de la Cluj să nu se învrăjbească. „Minia în politică e nebunie!“

⁴ În consens cu hotărîrea autorităților de a interzice adunarea convocată de fruntașii români (vezi scris. XCVII, n. 2).

⁵ Cei doi sînt judele reges Fosztó Menyhart și vicecomitele de Alba, Miksa János, delegați de Gubernul Transilvaniei ca observatori — *comisari mult regii* — la Adunarea de la Duminica Tomii. Raportul celor doi despre adunare (la Papiu Ilarian,

Op. cit., p. 279—283) este favorabil în ceea ce privește disciplina și maturitatea adunării românilor.

⁶ Sosirea intelectualilor din munți va avea loc abia în 30 aprilie, la ora 10 (A. I. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, II, p. 141). Cunoaștem numai trei nume: Avram Iancu, Ioan Buteanu și Simion Balint. Cu ei împreună vor veni, însă, și numeroși moși, organizați în formație militară de către Iancu.

⁷ Nu, pentru paza și ordinea la Blaj în Duminica Tomii nu vor fi trimiși secui, ci o companie din Regimentul de infanterie „Bianchi” (cantonată la Bucerdea) și un escadron de dragoni (în Sincel).

⁸ O timpurie și corectă recepționare a noii stări de spirit, caracterizată prin radicalizarea și maturizarea politică a țărănimii, ca urmare a intensei munci de propagandă duse de tinerii tribuni în rîndul maselor (vezi Ioan Chindriș, *Op. cit.*).

⁹ Încă o dată, Cipariu străbate cu mintea zarea viitorului, intuind unul dintre marile fenomene din primăvara revoluționară în Transilvania: Adunarea de la Duminica Tomii a fost o strălucită repetiție generală a congresului național de la 3/15 mai.

Cît despre pregătirile blăjenilor pentru adunarea cea mare, Bariș, pe baza acestor scrisori a lui Cipariu, inserează în *Gazeta de Transilvania* (XI, 1848, nr. 23, p. 135) următoarea informație: „În cît pentru cvartire și mincare, luarăm știre de la Blaj că acolo se fac toate pregătirile cuvenite, spre a putea primi pe toți confracții în comunitate, pe cît suferă impregiurările aceluia oraș mic [...] Călătorie bună și întâlnire frățască tuturor!”

¹⁰ Cipariu își face complexe din cauza articolului *Uniunea Transilvaniei cu Ungaria* (vezi scris. XCVII, n. 6), care-l situa oarecum în afara nucleului radical al partidei naționale. Dar, în fond, acest articol a fost un test prețios: respingînd pînă și pretențiile atît de moderate ale lui Cipariu, din acest articol, zisii revoluționari maghiari din Transilvania dovedeau că refuză orice dialog cu românii (vezi Silviu Dragomir, *Revoluția românilor ...*, p. 133—136).

¹¹ Articolul *Uniunea Transilvaniei cu Ungaria* (scris. XCVII, n. 6). Cipariu vrea să dea de înțeles că episcopul i-a mutilat pasajele mai naționale, mai ferme, din articol. Faptul pare verosimil.

C

Amice,

Cernăuți, 11/23 fevr. [1]850

Din călătoria mea către Viena ¹ vă trimit alăturat o mică corespondență pentru *Gazeta* ². Dacă o veți afla demnă în tot au în parte, publicați-o, sau dacă veți afla ceva de schimbat au tăiat, ajustați-o cum veți socoti. Ea este scrisă, cum o vedeți, răpede și fără de a o mai puriza. De aceea sunt corecture și adausuri cu semne, ce le veți reduce la locul lor.

Io plec mine spre Lemberg, cu toate că anevoie mă despart de acea familie care înșivă avurăți ocaziune de a o cunoaște așa de aproape și în lung timp ³. Io nu aflu decît pre bătrini, cu Alecu și cu nora ⁴. Celălalt, din nenorocirea mea, plecă chiar ieri la țeară, cum zic ei, și nu știu de va sosi pîn-la plecarea mea, cu toate că au scris astăzi după dînsul.

Ce familie binecuvîntată de D-zeu! Ce români, ce zel, ce bunătate! Nu se poate sătura omul de dulceața cuprinderii lor! Biata / bătrînă, slăbuță, ci ce dulce inimă! Bătrînul, roșu, sănătos și tot viu, cumu-l știți. Alecul, să-i cauți păreche în lume și nu i-ai afla decît pre fratele său, cu toate că io nu-l cunosc. Pre credința mea, vă mărturisesc că asemenea familiei acestia n-am aflat. Pare că tot ce e nobil și național s-a concentrat într-însa. Pentru giumătate viața mea n-aș da astă cunoștință ce am făcut.

Io nu știu dacă-mi mai trămîți *Gazeta* au nu, căce de mult n-am primit dintr-însa nici la Blaș, nici la Sabiniu.

De la Blaș au de la Sabiniu era să vă scriu ceva de pre la Blaș, ci neputîndu-o ceti regulat, mi-a venit preste mină.

Fii sănitos. Al dv[oastre],

T. Cipariu mpr. / 209°

[Adresa:] Herrn Georg v. Baritz wohlgeboren in Cronstadt, per Bistriz — Hermannstadt, in Siebenbürgen, Franco.

¹ Cipariu pleca la Viena, la chemarea membrilor delegației românești din capitala Imperiului, care, sleită și descurajată din cauza luptei fără rezultate cu reacțiunea Curții, solicita oameni noi. Tot în februarie 1850 pleca spre Viena, dar pe o rută ungurească (Oradea — Pesta — Viena) și Avram Iancu (vezi A. I. Lupeanu-Melin, *Călătoria lui Iancu la Viena*, în *Blajul*, I, 1935, nr. 5, p. 222—224; Silviu Dragomir *Avram Iancu*, București, 1965, p. 265—266 etc.). Nucleul delegației îl forma August Treboniu Laurian și Ioan Maiorescu (vezi *George Bariș și contemporanii săi*, I, p. 158—182; 325—363), iar pînă în decembrie și Simion Bărnuțiu, care la data acestei scrisori era plecat la băile de la Garand, bolnav și obosit (vezi *Gazeta de Transilvania*, XIII, 1850, nr. 3, p. 12), mai apoi la Dresda și Kaltenleutgeben (B.A.R., Fond coresp., nr. inventar 24.254—24.257; *George Bariș și contemporanii săi*, I, p. 163).

² Nu s-a publicat. Se găsește la B.A.R., ms. rom. 994, f. 207 r — 208 v, alături de scrisoare.

³ Bariș a petrecut la familia Hurmuzachi din Bucovina, căci despre ea e vorba, lunile iulie — octombrie 1849, în urma arestării și persecutării de către autoritățile țariste și austriece (vezi Corneliu Diaconovici, *George Barișiu, 12/24 mai 1812—1892. Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892*, Sibiu, 1892, p. 27—35; Virgil Șotropa, *Maltratarea lui Gh. Bariș în Cernăuți, în 1849*, în *Arhiva someșană*, 1940, nr. 27, p. 181—185; *George Bariș și contemporanii săi*, I, p. 156).

⁴ Întreaga familie Hurmuzachi, acești „Grachi ai Bucovinei” cum li porecliseră contemporanii, era alcătuită la 1850 din: *Eudoxiu sau Doxachi tatăl* (1782—1857) căsătorit cu Ileana Murguleț, „bătrîna slăbuță, ci ce dulce inimă” din această scrisoare (a murit în 1858, un an după soțul ei) și fiii lor: *Constantin Hurmuzachi* (1811—1869), juriconsult și om de stat; *Eudoxiu sau Doxachi* (1812—1878), om politic și istoric de renume; *Gheorghe Hurmuzachi* (1817—1882), om politic și publicist; *Alecu Hurmuzachi* (1823—1871), *Nicolae Hurmuzachi* și cele două fete, *Eufrosina* căsătorită cu Petru Petrino și *Eliza*, căsătorită cu marele logofăt Gheorghe Sturza din Moldova (vezi Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia română*, III, Sibiu, 1900, p. 736—739). Nu știm a cărui soție era „nora” pe care o întilnește Cipariu la conacul de la Cernauca.

CI

Blaș, 6 fevr. [1]855

Privat

Domnule,

Am primit scrisoaria din 29/1 cu banii, și cărțile vi se vor trămite cu întîia ocaziune la Sabiniu, de unde mai ușor le veți primi. Lîngă *Gramatece* ¹ voi adauge *1 Știenza a S. Scripture* ², fiindcă și d-ta te cam țini de popi. Primește-o, dar, ca un mic dar de la mine. Poate că pre atunci va fi gata de a vă putea trămite și o altă broșurică supt titlul: *Purtarea de bună cuveniență între oameni* ³, tradusă de mine din italienește, ca de vreo 36 pag. în 12°, care altora se vor vinde cu cîte 6 cr. C.M.,

iar, d-tale voi trimite 50 exempl[are] gratis pentru Reuniune⁴, ca să le împartă sau să le vîndă, după plăcere. Aici mai adaug și o mică știre pentru *Gazetă*, împărțită de ex[celența]-sa⁵.

În urmă vă rog ca după cele ce mi-ai arătat în scrisoarea de 29/1, să nu tipărești răspunsul meu la atacurile din urmă asupra Capitulului⁶, nice îndereptat, nice neîndereptat, ci să binevoiești a mi-l trimite înapoi. Io neavînd aici copia lui, nu poci să-l înderept io, iar ca d-ta să-l înderepți, nu-ți poci da voie și d-ta precepi pentru ce nu. După ce-l voi primi înapoi, voi vedea io însumi, au trebuie numai îndereptate unele expresiuni, au lucrat articolul de nou. Derept / aceea te și rog să nu întîrzi cu retrămiterea. Portu-l voi plăti io.

Cu toate astea socotesc că nu vei lua în nume de rău unele cuntra-reflexiuni la cele ce ai însemnat în scrisoarea de mai sus. Întîi după ce însuși vezi că s-a îngroșat lucrul, cred că făceai mai bine să nu fi dat privilegiu certei, cu publicarea întîiului atac asupra Capitulului⁷, căce de ai vedea *Memorandul* Capitulului dat primatului și însuși ai mărturisi că scrisoarie mai nevătămătoare de drepturile altuia anevoie se poate scrie, și asta au mărturisit-o și toți cei însurați protopopi cărora li s-a dat privilegiu a o ceti.

După părerea mea, mai încolo bine era ca cel puțin să te fii ținut de ce ți-a svătuit și ex[celența]-sa, că, dacă animele le credeai acum așezate, cum scrii, io nu poci precepe pentru ce dară le-ai mai zgîndărit și cu cele din capetul lui decembre?

Mai încolo scrii d-ta că altmintrea nepublicînd scrierile atacului, ar fi prorupt ca în anii trecuți. *Tout au contraire*⁸, d-le! D-ta, publicînd aste atacuri, ai putut prevedea că nu vor lipsi și răspunsuri la ele, și cearta va face sînge rău în unii și într-altii. Apoi nu ai ce te teme d-ta așa tare în împregiurările de acuma de erupțiuni ca în 1843/4: una că-s alte stările de acuma nu cele de atunci, alta că d-ta zici că corespondenții de cealaltă parte sunt oameni solizi. Însă vei zice că d-ta cunoști mai bine diecesea noastră. Nu mă disput, măcar că, de aș nega, aș putea și proba, pentru că pre cea mai mare parte o cunosc / *personaliter*⁹, pre unii ca de o etate cu mine, pre alții ca discipuli, și mai încolo, încît pentru soliditatea lor, din corespondențiile oficioase cu consistoriul. Toate, împregiurări care d-tale-ți lipsesc. Însă și așa, cum zici, io nu voi să mă cert cu d-ta pentru astea. Că io n-am aface cu clerul și oamenii solizi, ci cu corespondenții d-tale.

Însă soliditate, nesoliditate, totuși și d-ta ai putea recunoaște că nu se cuvenea nice măcar *protopopilor*, cit de solizi să fie, să scrie după *canonicii* ca după porcari, din senin: „*Hei, hei, domnilor canonici!*” De nu cumva socotești că canonicii din Blaș sunt oamenii așa de vili și de abiecti, cit le poate da oricine cu piciorul în ... Protopopi, neprotopopi, ei sunt într-un grad ierarhic mai mic decît canonicii, și așa în ierarhie subordinați acestora, precum cu toți sunt subordinați ep[iscop]ului, oricît cei din 1843 au vrut să judece chiar și pre ep[iscop]ul.

După a mea părere, nice o societate nu poate fi fără subordinațiune, precum nu poate fi fără cap, căci toată societatea e ca un trup cu membrele ei, și asta e învățătura și a S. Scripture cînd grăiește de

beserecă, de care dd. protopopi nu trebuie să-și uite fiind membri aceiași. Asta, domnule, în beserecă se numește *ierarhie*, nu despotism. Dacă cineva în diecesă așa înțelege *libertatea* cit să nu se subordineze în sferă, nice să asculte de cei mai mari ai săi, fie! Ci mie nu mi-a plăcut niceodată astfeli de libertate, și sunt convins că soliditatea nu se câștigă decît prin strînsa relațiune ce se păzește între membrii beserecii, fiecare în pusețiunea sa. Și de cumva astă formă e *despotism*, fie. Ci mie unu așa despotism, cum e în besereca catolică-mi mai place, pentru că prin asta au a/juns la soliditate, decît libertatea, care a adus besereca grecească și pre noi dimpreună la perire.

Însă pune, d-le, mîna pre piept și spune-mi dacă știi să-mi arăți în ce stă despotismul din Blaș de acuma? Că ne împrotivim să nu fie însurații canonicii? Noi nu ne-am împrotivit niceodată. Asta e lege pusă de fundatoriu, întărită de Papa și de Împăratul¹⁰. Noi nu o am pus, nice nu o putem strica. Lucre d-lor să se strice dacă pot, da nu ne impute nouă că de ce nu o stricăm noi. Au doară ar pofti ca noi să mijlocim stricarea aceia? *Ab amicis tantum convenientia sunt postulanda*¹¹.

Capitulul, în memorandum numai ace[e]a a cerut ca să nu se rumpă în mai multe părți. Ci chiar să se rumpă, unii rămîind în Blaș, alții airea, încă prin asta tot nu urmează ca cei bobiani să poată fi însurați. Așadar, pînă ce va rămînea celibatul capitulului bobian nerăsturnat, fie membrii aceluia într-un loc, au în mai multe, stalurile însuraților nice cu unul nu se pot înmulți. Punem că toți canonicii din 3 Capitule din Blaș, Gherla și Lugoș, afară de cei bobiani, pot fi însurați: atunci ai 7 celibi și 15 însurați și est număr rămîne, oricum vei împărți pre 7 bobiani, pentru că de aceștia nice vorbă nu poate fi că vor putea fi căsătoriti.

Vezi, d-le, așa dd-lor nu au înțeles lucrul cum se cade, cînd se sculară cu gura mare asupra noastră. Noi ne rugarăm să nu ne desfacă dintru un loc. Dd-lor au înțeles că noi am protestat ca căsătoriti să nu poată fi canonici. Și după acest pseudosilogism, precum se pare din scrisoarea d-tale, se complotiră asupra Capitulului și nu mai știu a cui, așa cit d-ta te temeai că va să erumpă ca un vulcan și să ne înghiță. / Au nu li s-ar fi șezut mai bine acelor oameni solizi etc. să se informeze mai întîi *de vero statu quaestionis*¹², și dacă nu au avut alt modru de-a ajunge la aceea, să fie pus întrebarea *neted* în *Gazetă* fără batjocuri și cuvinte de despreț? Capitulul, fi[i], d-le, convins, le-ar fi răspuns așa de precis, așa de polit, cum le-ar fi fost întrebarea.

Ci solizii d-tale nu au făcut așa, ci au scris ca niște copii zăluzi asupra maeștrilor săi. De aci și răspunsul le-a fost așa, deși precis, însă proporționat, cum le-a fost întrebarea. Au doară d-ta socotești pentru că acei oameni sunt *protopopi*, cum zici d-ta, Capitulul să-și ieie căciula ca dinaintea unui slogăbirău cînd l-ar trage jos să-i dea 25? Și de unde am fi știut noi că aceiași protopopi și cînd am fi vrut să-i comănescim mai frumos decît ei pre noi? D-ta, e alta, că le vezi numele suserise, nu ca noi. Drept că io cunoscui pre un protopop după unele semne, în stil și expresiuni, ci și io numai pre unul. Dar aci din scrisoarea d-tale văz că-s gloată. Care io nu o puteam ști și cînd aș fi voit a le face complimente.

Încît de popularitatea mea, nu avea frică, nu avea frică! Io știu cîtă popularitate am, prea bine. Să am ori să nu am, io nu o am vînat niceodată. De o am, va fi venit nevinată și nu mi-a folosit nice măcar cît negru sub unghie. Și apoi nu sunt așa de apus, cît să o vreu cumpăra cu orice preț. Cumpere-o cine au interes și câștig dintr-însa, afară de ce că cred că d-ta așa de bine-mi vei păzi anonimitatea, ca și pre a acelora. / Din asta, domnule — ca să inchiu! — precepi că io și acu, ca și mai nainte, mă descoperii sincer de ce simțesc, și de cumva le-ai lua de complimente, greșești, căci io nu fac complimente decît cînd nu poci incongiura, nici vreu altul să-mi facă, ci numai să-mi spuie adevărul neted cînd socotește că am greșit. Altfeli, mai bine tac ca peștele.

Ci nu ai nice atunci să-mi mulțamești de complimente, cînd aș voi a te vătămă, de care departe-mi este măcar și ideea. Pentru că mă știu zoli cu cineva în cuvinte, fără de a mă minia. Și io nu mă miniu decît cînd desprețuiesc pre cineva, cu toate că nu fac mult nice de minia altuia, avînd norocirea de a fi tras minia asupra-mi a unor oameni cît de mari, pentru că am fost sincer și n-am știut sau n-am vrut a face complimente și încă mulțamită lui D-zeu tot stau și voi sta pînă cîndu-mi va ajuta.

Socotește însă că și Capitulum ți-ar putea face frumoase mulțamite, ca și complimentul ce i-ai făcut de atîtea ori în atacurile și răspunsurile publicate, ci Capitulum ști avea pațienție și să știi că de cetea Capitulum măcar a 10^a parte în *Telegraf* din ce a cetit foile d-tale, i-ar fi și trimis negreșit complimentele sale. Că vezi, d-le, d-ta numai de blășeani și de uniți te atingi, și de neuniți taci mulcom. Au doară noi sintem mai despotici decît ei? Caută-i mai de-aproape, începînd de la cap pînă la picioare. Au numai la noi sunt abuzuri? Au doară ți frică de ei? Însă fie cum o fi, atacurile asupra noastră din mijlocul neuniților, chiar și dacă-s scrise de uniți, nu sînt calea de a îndulci pre neuniți cătră Unire. *Qui vult finem debet velle et media.*¹³ /

Să crezi, d-le, afară de aceea că aste atacuri așa groase asupra celor vii și celor morți nu pot fi decît spre lățirea unui spirit neînfrînat și mie-mi pare rău că d-ta le dai drumul slobod prin foile d-tale. De-aci, fără compliment, te-ași ruga să cumpănești lucrul mai bine dacă vrei ca foile să-ți fie cinstite și să nu deschizi ușa la orice mîngitură sau, dacă deschizi la unele, nu-ți cază cu greu că ți se trimit răspunsuri de același ton. Io știu încîtva legile preseii, dar io nu am aflat nicăirea paragraful care să protegeze pe atacatoriu în contra apărătorului. D-ta știi ce va să zică asta. Socotește: 1 atac și 3 răspunsuri la 1 răspuns; unde e proporțiunea?

Io nu neg că acele 3 răspunsuri ce au urmat răspunsului meu e numai 1, însă cît 4 ca al meu. Ci io asta nu o puteam ști, căci în foi s-au publicat ca destincte, afară de cel din urmă.

Însă e timpul să pui capăt, că și așa s-a întins discursul prea lung și știu că ai ocupațiuni multe și de nu mi-ai fi demonstrat așa pre larg nice pretend ca să-mi răspunzi cînd nu poți sau la toate nemicurile; nice nu aș fi încercat deunăzi a-ți cere răspunsul decît că cazul era excepțional, adevă: ca *agebatur de pecunia*¹⁴, să știu dacă-ți sunt datoriu au nu și pentru că aveam *lipsă* de a răspunde la Cairo ceva pozitiv.

După care, rogindu-vă ca toate să le luați în de bine, repeșez cererea pentru retransmiterea articolului pentru ca să-l îndereptez.

Rămîind cu toată onoarea al dv.,

T. Cipariu mpr.

P.S. De Tohan voi grăi cu exc[elența] sa după reintoarcere¹⁵. /

¹ Lucrarea lui Cipariu, *Compendiu de gramateca limbei române*, 1855; ed. II, Blaj, 1858.

² *Știința S[finței] Scripturi*, o altă lucrare a sa, tipărită la Blaj, vol. I—II, în 1854.

³ *Portarea de bună cuvenență între oameni*, broșură de popularizare, Blaj, 1855.

⁴ Reuniunea femeilor române din Transilvania, cu sediul la Brașov, înființată în 1850 (vezi *Proiect de statute pentru Reuniunea femeilor române spre ajutorul creșterii fetițelor orfane, sărace și mai întii a celor fetițe române ale căror părinți au căzut în revoluțiunea maghiaro-transilvană din anii 1848 și 1849*, în *Foaie pentru minte...*, 1850, nr. 15, p. 116—117 și în broșură; Maria Nicolau, *Comput public al Reuniunii femeilor române spre ajutorul creșterii fetițelor orfane ș.c.l. și actele acesteia. Partea I pentru anul I și II*, Brașov 1853), instituție filantropică remarcabilă, care a reușit să se constituie și să subziste, ignorînd deosebirile confesionale între românii transilvăneni.

⁵ S-a publicat în *Gazeta Transilvaniei*, XVIII, 1855, nr. 11, p. 41: *Serbarea festului secular al Gimnasiului din Blaș*, consemnînd 100 de ani de la înființarea primei școli greco-catolice în Blaj.

⁶ În anul 1854, Cipariu a avut o polemică aprigă cu cîțiva corespondenți neidentificați ai *Gazetei Transilvaniei*, pe tema structurii și menirii Capitulum greco-catolic din Blaj. În iunie, apăruse în coloanele ziarului articolul *De sub Carpați, 23 iunie 1854* (XVII, 1854, nr. 62, p. 245) semnat „M-m-r”. Autorul trebuie să fie Nicolae Maniu, protopopul Sibiului, vechi adversar al Blajului clerical și despotic (vezi scrisorile lui către Bariș, în *George Bariș și contemporanii săi*, III și scrisorile lui Cipariu, supra, din anii 1843—1846). Iată — spune „M-m-r” — a fost reinstaurată mitropolia românească în Transilvania, în varianta greco-catolică (vezi *George Bariș și contemporanii săi*, I, p. 173). Bucuria e umbrită însă de rigiditatea Capitulum din Blaj, forul sacerdotal suprem, care nu mai face față noilor orientări. Dealtfel, el a fost greșit conceput de episcopul Bob în 1806, căci a pus „nește condițiuni asupritoare pentru unii”, limitînd statul canonic la clericii celibi, „ca și cum cel ce trăiește ca preot în căsătorie sintă și legiuită, prin primirea binecuvîntatei de însuși întemeietorului preoției — Christos — taine a căsătoriei, s-ar face vasalul acelora carii, sau pentru neputință, sau pentru alt interes oarecare, se fac preoți celibi”. E o discriminare care taie calea majorității preoților către rangul înalt de canonic. Apoi, autorul atacă Capitulum blăjean existent pentru sfortările de a rămîne un grup închis, ca o castă privilegiată. Cei șapte capitulari — de pildă — refuză să accepte dezmembrarea — cum s-a hotărît la conferințele de la Oradea din ianuarie 1851 — și plecarea unora la episcopatele noi înființate: Gherla și Lugoj. Că membrii Capitulum, în aprilie 1854, în absența mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu, ar fi înaintat un memoriu la primatul ungar din Strigoni, în care cer ca forul capitular „bobian” să rămînă intact, neatins, după voința fondatorului, să se perpetueze în calitate de capitulum metropolitan și să se păstreze condiția celibatului. „M-m-r” îi invinuieste, la sfîrșit, pe canonicii blăjeni de injustețe: ei cer ca legatul lui Bob să se respecte numai în ceea ce privește drepturile, nu și datorii lor, căci — de pildă — Bob a lăsat prin testament obligația ca fiecare canonic să întemeieze cite o fundație, din veniturile lui, pe seama culturii. „Dară, domnilor canonici — întreabă autorul — cite școale, și cîți [dintre voi] ați fundat?”

Cipariu a simțit în acest articol — a cărui problemă plutea, pesemne, în aer — o revoltă asemănătoare cu aceea din 1842—1846, pe care, după cum am văzut, n-a fost în stare s-o înțeleagă. În replica sa: *Blaș, 10/22 august v. 1854* (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XVII, 1854, nr. 67, p. 265—266), semnată „M-m-s”, el pune lucrurile la punct pe un ton superior și umilitor. De cînd cutează un subaltern să-i ia la răspundere pe superiorii săi, canonicii? „Capitulum bobian [...] are nu numai datorințele și condițiunile sale, ci ș. drepturile și privilegiile sale”, și pe platforma acestor „privilegie” stă Cipariu cu răspunsul său. „Oamenilor noștri li s-a dat gura a cleveți după Petru Maior”, zice el, apos-

trofindu-l din nou pe corifeul pe care nu l-a apreciat favorabil niciodată. Încearcă să convingă de ce numai celibii pot fi canonici: pentru că lefile de canonic sînt mici și nu s-ar putea întreține din ele familiștii, care ar fi muritori de foame. (Argumentul, firește, este departe de a fi convingător!) Cipariu se întreabă cum cutează unii să-l tragă la răs-pundere pe Bob, mort de 24 de ani, lucru care nu-l împiedecă pe el însuși să-l facă pe Petru Maior clevetitor, acesta fiind mort de 33 de ani. Hotărît, replica lui Cipariu nu este una agreabilă. Tonul boieresc, poziția învechită a ideilor, sfortărea de a păstra în mod arbitrar statutul de castă al Capitulului trebuie să-i fi iritat pe cei tratați ca niște slugi obraz-nice. „Refutarea“ vine din partea cuiva care semnează „Un fiu al besericei române unite“ (*Dintre munți*, 8/29 sept. 1854, în *Gazeta Transilvaniei*, XVII, 1854, nr. 81, p. 323; nr. 82, p. 327—328; cu o parte a doua, *Dintre munți*, 14/26 septembrie 1845. *Încă o pri-vire preste cele din Blaj*, 12/22 august 1845 nr. *Gazet.* 67; vezi și *Gazeta nr. 82*; *Fundarea Capitulului Bobian*, în *Foaie pentru minte ...*, 1854, nr. 42, p. 221—224), care bănuim că ar fi unul dintre cei doi protopopi din Apuseni: Simion Balint sau Grigore Mihali. Calm și tacticos, „fiul besericei române unite“ îl combate pe Cipariu în conținut și formă de expri-mare, insistînd la sfîrșit asupra despotismului din Blaj și a abaterilor de la „drepturile pravilei besericei noastre“. Înțelegem din scrisoare că Cipariu a alcătuit un al doilea Capitulul — cîțiva protopopi însurați care voiau să ajungă canonici — își retrage replica, supărîndu-se pe prietenul său de la Brașov. Pînă la urmă — 1863 — căsătorii vor pă-trunde în Capitul, cu salarii de la stat, în persoanele lui Grigore Mihali, Elie Vlăsa Țicudi și Anton Veștemian.

⁷ Vezi nota precedentă.

⁸ „Dimpotrivă!“

⁹ „În persoană“.

¹⁰ La întemeierea Capitulului, în 1806 (vezi Ioan Rațiu, *Blajul. Scurte notițe informative*, Brașov, 1911, p. 21—25; Victor Macavei, *Capitulul metro-politan din Blaj. Întemeierea și rolul lui în trecutul nostru*, în *Cultura creștină*, XVII, 1937, nr. 4—5, p. 230—245).

¹¹ „De la amici să pretindem numai ceea ce se cuvine“.

¹² „Despre starea adevărată a lucrurilor“.

¹³ „Cine vrea sfîrșitul, trebuie să le vrea și pe cele de la mijloc,“ adică: nu numai foloasele, dar și ponoasele.

¹⁴ „A fost vorba de bani“.

¹⁵ O variantă a scrisorii — poate mai interesantă chiar decît cea de față — se află la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Timotei Cipariu, nr. 3392. Este mai timpurie cu două zile, adică din 4 februarie. Se pare că Cipariu și-a dat un răgaz de două zile, spre a constata apoi că este prea aspru cu prietenul său de la Brașov — chiar în condițiile unei supărări — și a schimbat tonul, înăsprîndu-și în schimb invectivele la adresa „corespondenților anonimi“.

CH

Frate,

Bl[aj], 6/18 nov. 1855

După ce am cetit scrisoarea d-tale din 12 ale aceștia, eram numai-decît să apuc peana să-ți scriu impresiunea ce o făcu în mine, ci m-am socotit apoi că nu este bine niciodată a pune pe hîrtie întiile impresiuni. Întîia impresiune fu bucuria ce o simții, ca totdeauna, de cîte ori îmi sosesc scrisori de la persoane care ...; ci cealaltă ce a urmat mi-a tur-burat bucuria fără de voie. Așadară și aci s-a vîrit spiritul împărecherii și unde credeam că oamenii-s mai stîmpărați aflu că nice acolo nu e mai bine decît airea. De aceasta nu avem a ne bucura nice noi, dar nice d[omni]alor. R[euniunea] se proclamase înaintea lumii că ea vrea să fie mai presus de partidele confesionale. Cu aceea-și cîștigă simpatia

tuturilor românilor, fără alegere de u[niți] sau n[e]ju[niți]. Cu toții alergară după puțință a oferi dinariul său din toate unghiurile și de acolo [de] unde nu sperau că R[euniunea] cîndva va întinde mîna de ajutoriu celor lipsite și vrednice de ajutorință. Gazete, comput și scri-sori de mulțămîntă trîmise în toate părțile, toate mărturiseau de un simț nobil și înălțat. Așadar, aste toate fură numai minciuni și amăgiri? Nu puteam să cred, nice-mi tăie cîndva prin / minte că măcar s-ar putea 215 tîmpla; poate că io și alții de același cuget eram numai nescari stupizi prea lesne impresionati, ci încă și astăzi anevoie-mi vine să cred și n-aș vrea să se adevereze acea urgie asupra Bl[ajului], nu pentru școala proiectată, ci pentru însăși onoarea R[euniunii] și a brașovenilor. Că școala și fără ajutoriu R[euniunii] încă se va înființa. Poate că cred n[e]ju[niții] că Bl[ajul] a ajuns pre mila lor? Ajutoriu ce-l promisese R[euniunea] a fost Bl[ajului] mai mult numai ca un semn de loialitate cătră scopul ce și l-a propus R[euniunea] și de încitament, ca mai curund să se înceapă lucrul. D[omni]alor, precum se pare, iau cu totul almintrilea lucrul. Cel puțin toți cîți am pus umărul la acest început, nu ne vom trage, costisască cît va costisi. Încă înainte de a proiecta R[euniunea] înființarea acei[i] școlițe, Consistoriu, cu mult mai înainte, încă în 1852, a deschis concurs pentru o dascăliță și piedeca fu numai că cea accep-tată întîmpină piedeci de altă parte și așa lucrul se amină, nu se părăs i¹. Dacă m[ada]ma de-acolo nu va voi sau nu va putea veni ², încă nu face mult; se va găsi alta, de nu astăzi, mine și Bl[ajul] nici pentru una, nici pentru alta nu va peri.

Cum că n[e]ju[niții] nu ne iubesc știam și pînă aci, însă că br[a-șove]nii chiar ne și urăsc spui drept că nu știiu pîn-acum. Frecături între scaunele u[nite] și n[e]ju[ni]te știu că sînt și au fost de cînd ne-am tăiat / în două și ru vor înceta pînă nu ne vom aduna iar într-una. Ci br[a-șove]nii in specie nici asupra uniților, nici asupra Bl[ajului] n-au nici o cauză de a ne urî. Fii[i] lor și mai nainte și acum sînt tocma așa de bine văzuți în școalele Bl[ajului] ca ai noștri, nice nu crez să fie exem-plu de o nedreaptă tractare a lor aici; mărturisească pruncii lor și cei ce au fost ieri alaltăieri aici și cei ce se află astăzi. Aici avem și am avut chiar și din Moldova, Bucovina, Bănat și nu am temere că mă ar putea cineva face de minciună. În vreo trei ani a învățat aici în ghim-naziu un călugăr din Moldova: spuie dacă l-a vătămât cineva cît de puțin au nu era el invitat la masa ep[iscop]ască în zile mari, măcar că era numai laic și student? Nu a avut cvartier gratis în mînăstire? Încă și cost la masa superiorilor în Seminaru pînă cînd el a vrut. Un brașovean, chiar la comîndarea d-tale, capătă un stipendiu, pentru că era brașo-vean. Vezi, frate, așa a lucrat și va lucra Bl[ajul] cu n[e]ju[niții] și cu br[așove]nii. Fii sigur! A lor va să fie apoi treaba a se descurca cum nu pot suferi Bl[ajul] și cu toate aste-și trimit pruncii la Bl[aj] la școală. E ce ris lucru și miroasă a îngimfare a zice că vor să se rădîce școală de f[ete] (rogu-te, din punga lor?) Oriunde, numai în Bl[aj] nu! D[omni]alor ș-au uitat că d[omni]alor chiar cînd ar voi dintru al său să facă o școală unită, fără invoirea Bl[ajului] / nu ar putea. Ci ce să face 216

din fundul R[euniu]nei, cred io, că nu vor zice că să face din punga neuniților.

De despotismul Bl[aju]lui nu pot să pricep ce vreau d-lor. Și ca să cunoști câtă diferențe este între despotismul Blașului și al S[ibiu]lui, să-ți aduc un exemplu. În anul trecut popa u[nit] din București (din Zărând) să făcu n[e]u[nit]; cine i-a făcut ceva nevoie pentru aceea? Nici măcar la Bl[aj] să vie nu l-a silit nime, știind că cu sîla nu se poate nimene ținea în legea care nu vrea. În iest an însă, chiar în zilele de curund pe popa n[e]u[nit] din Apahida, de lingă Cluj, pentru că s-a însinuat la unire, S[ibi]ul a porunci de l-au dus cu jandarmii și l-a deshirotonit. Cum ți se pare cu exemplele? Poate că br[ășove]nii nu le știu, au de le știu, fac și ei ca Jupiter din fabulă, ținîndu-și păcatele în traista de după spate. Iar de cumva despotismul Bl[aj]ului se înțelege un despotism intern, între și asupra uniților, asta nu e treaba lor a se mesteca, ci mătur-e și mai întîi tot omul dinaintea casei lui, ca să nu se zică zisa din evanghelia: „Fățarnice, scoate mai întîi etc“.

216° Departe însă să fie de mine să excuz abuzuri oriunde se fac sau să fiu patron despotismului, numai cît și aicea are loc prov[erbul]: „Nu e dracul așa negru etc.“ /

De ai fi d-ta aici la scaun să vezi și să cetești ce fac acei ce impută Bl[aju]lui despotism, ți-ai face cruce. Ci din depărtare aste nu poți să le știi că nu e peană să le poată descrie.

Ci să lăsăm astea că destule-s și d-ta încă le precepi fără de a mai întinde vorba și să trecem la altele.

Scrisoaria nu o voi arăta nimăru, ci numai mă voi folosi după întîmplări, *tacito nomine*³. Voi să comunic și a[rhi]e[piscopu]lui cu prilej, că lucrul e de importantă și la timpul său îți voi împărtăși ce te va interesa a ști.

Înainte cu vreo trei-patru zile scrisei M[ureș]ului, înainte de a-ți primi scrisoarea, unde atinsesem ceva de lucrul subversante, că nu mi se părea cum stă treaba cu alegerea Săcărenei⁴, și el ca de 2 luni nu mi-a scris măcar o literă. Într-aceeași i-am atins și de altceva, ci, fiindcă scrisoarea mea aceea va sosi poate mai tirziu decît aceasta, pentru că i-am alăturat-o lingă niște cărți trămise cu carul de poștă, și fiindcă acolo numai atinsesem, deci aici îmi iau prilej ceva mai pre larg a-ți scrie, că și de d-ta suna.

217 A[rhi]e[piscopul] înainte ca cu 8 zile propuse în consistoriu că la formarea cancelariei metropolitane de-i va reieși planul așternut, are trebuință de bărbați maturi și destri, pre carii din dieces va / trebui să-i adune, precum și la împlerea celor 7 stale canon[ice] vacante. Lefile, de se vor putea înființa, ar fi bunișoare, numai nu se știe cum va fi. Atunci s-a declarat că, pentru toată tîmplarea, are de lipsă mai nainte a se îngriji de oameni și a provoca să se declare pre toți cari-i crede harnici și se îndoiește oare primi-vor au nu. Firește că consistoriul a aflat de bună acea măsură și a[rhi]e[piscopul] mi-a încredințat apriat în fața consisto[riului] să vă scriu dd-lor vv. amînduror întrebînd că putere-ați și voire-ați a primi posturi aici la cele însemnate.

316

Io n-am îndoială că dacă d-ta ai fi preoțit, a[rhi]e[piscopul] numadecît te-ar proiecta de c[anoni]e. Încă și așa cum ești, poate, de va ști că primești. Un c[anoni]c din cei 5 din urmă va avea cite 1200 f. C.M. și cvartir sau *Quartirgeld*⁵, care, precum se pare, nu mult distă de ce primești pre acum⁶.

Io nu poci să judec stările ddv. de acolo nici pentru acum, nici pentru venitoriu. De ace[e]a, nici aș cuteza a vă îndemna orbește, ca să nu vă vină în pagubă au scădere. Ci ce poci, atîta-ți promit că de vei socoti să vii, eu cu toată inima vă voi șerbi în orice-mi veți încredința și pre deasupra în ce voi crede că vă poci folosi. /

217°

Drept că am luat (io) înștiințare din Moldova că poate te vor chema la I[asi] și cu leafă mai grasă⁷. De vei merge au nu vei merge, nu am de a mă mesteca, numai cît și de ei s-a zis cu dreptul: „bună-i țara, rea-i tocmeala“. Io numai adaug rugămîntea să mă înștiințezi ce să răspunz bătrînului.

S[imion] Balint mi-a mai adus și alte *tabule cerate*, ci foarte rău conservate, nu ca cele de întîi, dar tot le-am cetit și pre estea mai tot cît au rămas scrise. Am de cugetat ca mai adunînd puținei bănișori din cei imprăștiati în cărți, să le tipăresc într-o broșură cu comentariu. Numai nu știu unde să le litografesc sau să le tai în aramă și mă tem că vor să mă coste gros⁸. Akner m-a înștiințat că are comis să reporteze despre ele în *Transilvania*⁹ și i-am răspuns. O păreche spunc B[alint] că a apucat în mina unui ungar și nu le-a putut scoate de la el.

Cu acestea închid de astă dată. Ce se va tîmpîs, *vederemo* și cu prilej îmi voi lua libertate a vă scrie, precum și io te rog ca asemenea să faci, încredințîndu-te că oricîtă să fie la aparenție răceala ce de un timp încoace se pare a fi între noi, din parte-mi e numai pre coajă, nu în simbur.

Al d-tale ca frate,

T. Cipariu mpr.

Bl[aj] 8/20 nov. [1]855 /

218

¹ La Brașov se desfășuraseră lucrările Adunării anuale pe 1855 a Reuniunii femeilor române din Transilvania, cu sediul la Brașov (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XVIII, 1855, nr. 86, p. 333; se publică *Programa Adunării generale a Reuniunii femeilor române în 21/9 optombre 1855* (*Ibid*, nr. 83, p. 321), în care, printre altele, figura următorul punct: „Plenipotința Comitetului filial din Blaș cu privire la inspecționarea școalei de lucru și la denumirea învățătoarei“. Se pare că pe Cipariu îl indispuie imixtiunea femeilor „reunite“ în problema școlilor din Blaș, dar mai ales ideea că Reuniunea vrea să înființeze aici o școală de fetețe *neunită*, în locul uneia *greco-catolică*, așa cum era de așteptat. Despre „reuniunea“ brașoveană vezi și scris. anterioară, n. 4.

² Învățătoare pentru preconizata școală de fetețe din Blaș.

³ „Tăcînd numele“, adică nedezvăluindu-l. Se pare că Bariț l-a instigat pe Cipariu împotriva Reuniunii, într-o scrisoare pe care nu o cunoaștem.

⁴ Maria Secăreanu, văduva avocatului Constantin Secăreanu. La începutul lui noiembrie a avut loc și alegerea noului comitet al Reuniunii (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XVIII, 1855, nr. 86, p. 333). Au fost alese: Maria Secăreanu, președintă; Efrosina I. Leca, casieră; Maria Apostol E. Popp, secretară; Maria Toma Vasiliu, Maria I. David, Elena S. P. Barcianu, Elena G. Ioan, Zoe Dima, Zoe Corbu, Ana Orghidan și Luiza Ciurcu, membre.

⁵ „Bani de cvartir“, cazare.

317

⁶ Există câteva momente din viața lui Bariț, când a făcut tentative de a se întoarce la Blaj, de unde plecase la Brașov. Vezi, de pildă, scrisorile CIV-CV, din care reiese declarația brașoveanului că vrea să se întoarcă... simplu preot. În toamna anului 1862, se părea că Bariț va veni totuși la Blaj, de data aceasta oferindu-i-se un post ademenitor: acela de cinsilier gubernial pentru școlile greco-catolice din Transilvania (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. XI—XIV și scrisorile lui Alexandru Sterca Șuluțiu din acest volum). Dar se pare că din partea lui Bariț a fost de fiecare dată simplă cochetărie, fără intenția serioasă de a-și schimba locul unde își câștigase un nume de glorie. O va face, cu inima îndurerată, după 1870 când, din cauza atitudinii imposibile a brașovenilor față de el, se va muta la Sibiu.

⁷ În schimb, mutarea lui Bariț la Iași era să devină un fapt împlinit în 1859—1862, după demiterea lui Laurian din postul de inspector general al școlilor Moldovei (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 186—188), când ministrul Cultului și Instrucțiunii, Ioan Cantacuzino, dar mai ales D. A. Sturza, se gândesc la George Bariț ca înlocuitor. În martie 1859, Bariț era la Iași, de unde trimite două corespondențe: una către minister (B.A.R., Fond. coresp. inv. 121.108) și alta către D. A. Sturza (idem, nr. 121.109), în care stabilește condițiile venirii în Moldova, data mutării. Noul inspector general în perspectivă e supus și la un test, ca să se vadă în ce măsură cunoaște problemele bisericii nuenite (greco-catolicii erau rău văzuți la această dată dincolo de Carpați). Bariț se achită și de acest examen, redactând dizertația *Despre dreptul de alegere al episcopilor și mitropolitilor în biserică răsăriteană ortodoxă* (vezi manuscrisul la B.A.R., Fond. coresp., inv. nr. 121.109), datată „1859, aprilie 22 c.v. / mai 4”. Studiul e bine documentat și scris elegant, vioi, într-o limbă lipsită de pedanterie. Finit: „Nedîndu-mi-se mie o temă mai întinsă despre dreptul alegerii arhiepiscopilor, eu încă nu am îndrăznit a mă lăsa mai adînc în această materie”. S-a mai păstrat un concept de mîna lui D. A. Sturza, din 1862 (idem, inv. nr. 121.111 anexă), din care reiese că lui Bariț îi era frică să nu cadă victimă aceluiași intrigării, căreia îi căzuseră în 1858 Laurian și Alexandru Papiu Ilarian. Într-un viitor volum, cuprinzînd corespondența trimisă de Bariț, vom publica și aceste scrisori.

⁸ Preocuparea lui Cipariu pentru tăblițele cerate romane este un capitol aparte nu numai din activitatea cărturarului, dar și din istoriografia europeană a antichității romane. Din primul număr al *Organului luminării* (I, 1847, nr. 1, p. 4), savantul nostru își informează cititorii despre aceste valoroase monumente epigrafice descoperite pe teritoriul Transilvaniei. Primele s-au găsit în muntele Letii din Apuseni, într-o fostă mină romană, pe la 1780. N-au avut o soartă prea fericită, căzînd în mîinile unor profani necinstiți. Întîmplarea a făcut, în timpul și în urma revoluției, ca o parte a tăblițelor cerate să ajungă în mîinile lui Simion Balint, protopop în Roșia Montană, în al cărei hotăr s-au găsit tăblițele. Acesta i le-a trimis lui Cipariu, pe măsura descoperirii, făcîndu-i învățatului blăjean cea mai mare bucurie cu putință. Tăblițele cerate sînt scînduri subțiri acoperite cu ceară, în care înainte de a fi uscată, se gravau cu un stil de metal litere romane cursive. De obicei cuprind contracte de vînzare de sclavi sau alte tranzacții comerciale. „Filele” erau apoi legate între ele sub formă de carte: două pagini față în față, deschise și utilizabile oricînd, alte două închise și pecetluite, fiind deschise numai în caz de litigiu. S-au păstrat în mod excelent multe din aceste file închise. Cipariu a fost cel dintîi istoric român care a descifrat tăblițe cerate. Primele pe care le dă la lumină nu sînt cuprinse într-o broșură, așa cum voia, ci tipărite în anuarul Gimnaziului din Blaj, al cărui director era. Curînd după această scrisoare, el intră în rîndul exageților istoriei romane cu cîteva mostre: *Ex Tabulis ceratis ineditis novissime Abrudi in Transilvania erulis* (în *Annales Gymnassii gr. catholici maioris Blasiensis pro Anno scholastico MDCCCLV*, Blaj, 1855, p. 2). Un an mai tirziu, în anuarul pe 1856—1857, tipărește noi transcrieri de tăblițe: *Subscriptiones Tabulae cerate prius editae* (p. 2) și *Ad Tabulas ceratas* (p. 16). În anuarul următor, pe 1857—1858, alte transcrieri: *Fragmentum Tabulae cerate*. Va publica un lung referitoriu din vestitele tăblițe cerate transilvănene în propria revistă: *Arhivul pentru filologie și istorie* (vezi *Table cerate*, în 1867, nr. III, p. 43—51; nr. IV, p. 72—77; nr. V, p. 101—102; nr. VI, p. 116—117; nr. VII, p. 141—143; nr. VIII, p. 158—159). Și în introducerea acestui studiu, Cipariu recunoaște că i-au parvenit tăblițele „din benevolența și diligența reverendissimului d. protopop Simeone Balint”.

⁹ Istoricul sas Johann Michael Ackner (despre care vezi scris. LX, n. 15) nu va publica tăblițele cerate în revista germană sibiiană *Transsilvania* (supliment la *Siebenbürger Bote*; apărut între 3 ianuarie 1840—1849; serie nouă în 1850 de numai două numere;

altă serie din 17 decembrie 1851—27 mai 1861; o ultimă serie, din iunie 1861—1863; apărerea de două ori pe săptămîină), ci într-un volum aparte, împreună cu Friedrich Müller: *Die Römischen Inschriften in Dacien*, Viena, 1865.

III

Bl[aj], 18/30 nov. [1]855

Domnul meu,

Am primit mult prețuitele 2 scrisori din urmă și am văzut blăstemățiile. Și I[acob] m-a înștiințat despre toate și i-am răspuns astăzi, de la care vei primi și această scrisoare, pentru că n-am putut destinge bine pre adresa arătată: Henner au Stenner?

Deci mă grăbesc a vă răspunde la unele dintr-insele. Și mai întîi pentru R[euniune].

Domnul meu, eu sunt cu toată reverenția către acea adunare de doamne române nobile¹. De aceea mă și doare că inimicul, prin emisarii săi, a început a semăna și într-însa zizania împărechierii. R[euniu]nea, neprovocată de nimeni de *aici*, — te asecurez pe onoarea mea, latre cine ce-i place — s-a dechiarat în public, prin gazete rom[ânești] și nemț[ești], la Guberniu și la noi, că conform cu ide[e]a esențiale a R[euniu]nei, și nealergînd între confesiuni, vrea să contribuiască la fundarea unei școale fetești și în Blaj. Acum inimicul vrea să o abată de la acest scop, și după ce s-a adunat un capital frumos de 14—15 mii de la uniți ca și de la n[e]ju[uniți], vrea să ne arate ușa zicînd: „Faceți-vă și voi R[euniu]ne dacă vă trebuie, că asta e a noastră”. Prea frumos! Asta o puteam aștepta de la sabiniani, dar nu / de la brașoveni. Ci *tîrgul*, cum se zice, stă din doi și avem și noi un cuvînt a grăi. Pare-mi-se că fondul acela nu e numai pentru golanele Brașovului, ci pentru ale martorilor, cum i-au numit, din toată țeara, că unde-s martorii Br[ășo]vului? Golanele astea-s golane azi ca și atunci, și nime nu cearcă după ele, cum era intențiunea R[euniu]nei, ci grămădiră capitale preste capitale pînă [la] 14—15 mii, ca și cînd R[euniu]nea ar fi speculațiune. Acum marțafoii, dacă văd sumulițele adunate la casa R[euniu]nei, li se scură balele și ar vrea să le rămină lor de pomană. Zău că n-aș fi crezut în viața mea să ajung și zile de rușine ca aste. Io aș fi jurat că br[ășo]ve[nii]-s altfel de oameni. Niște bocotani ca ei să se țigănească pentru 200 f. C.M., chiar și cînd ar fi din punga lor, *pfui, Teufel, der ist zu schmutzig!*²

Am zis că noi orișicum tot vom rădica școala proiectată³. O zic și acum. Dar ca să resignăm dreptului ce-l au uniții, ca să facem pre plăcerea ș[agu]niștilor și a zgîrciților, *niciodată*. A ne manifesta în acel înțeles, am face ca vulpea cu strugurii, și pre drept ne-ar putea ride și pre noi, cum rideam și noi în școală de ea cînd ne-o explica. Apoi în adunanța generale nu avem nice atîta încredere cit în comitet, că adunanța generale o formează iar / numai br[ășo]vene⁴, ca și în comitet și așa-i numai nominale. Să văz ce se lucră pînă acum și cum, și de aci poate vedea și orbul ce se va mai lucra. Nice cealaltă cauză e destulă,

căci din 14—15 mii vin la 700 f. C.M. pre an, afară de colecte și donariuri, din care, scoțind 400 f., tot mai rămâne binișor și pentru golane. Deci, cum am zis, descurcă-se R[euniu]nea cum va ști, că io n-am de a mă mesteca în trebile ei și pre a[rhi]e[iscop]ul încă nu-l voi îndemna niciodată la o faptă ca aceea. Cel puțin în urmă vom ști că ce ajung vorbele pompoase, sunt cu simbur au goale.

220 Că n-a plăcut modul ținerei instalațiunei, știam prea bine, ci norma unor asemenea lucrări nu se poate lua gustul ăstui și ălui. Astea au și cer altă normă mai secură. Ș[agun]a și ai săi n-ar fi vrut nice urmă să mai fie de mitropolie unită, necum de instalațiune cu cardinale etc. Ce să ne mirăm că nu le-a plăcut? Au doară n-a plăcut br[ă]șovejnilor? Doamne sînte, cine se va mai uita și după gustul lor?!? Sunt și alții căroră nu le-a plăcut, știu bine, ci aceștia întru un punct (ura) toți se unesc și așa nu-i de a le putea face pre plăcere, să stai în cap. Apoi că n-a plăcut descrierea ei cum s-a făcut de mine ⁵, încă nu mă doare capul. Io am vrut să o descriu cum a fost, nu să o netezesc după gusturile oame- nilor gingași. Io n-am nice voie, nice abilitate de a mă face cînd vrei pisică, cînd vrei șoarece. De nu am scris adevărat, refuteze-mi; acolo-i / *Gazeta și Teledracul* ⁶. Ci e lesne a strimba din nas, mai anevoie a căsca gura. Poate că aceia au fost *neutralii*? Doamne păzește de neutrali, carii dau palme blășanilor așa numai *mir nichts dir nichts* ⁷. Neutrali de aceia am mai văzut io și d-ta, și le știm neutralitatea bine ce plătește. Astfeli de neutrale se vād și *acolo*. întorcîndu-se în giurul R[euniu]nei ca fluturul, să știi ce a lăsat și pre aira. Neutrale? Oh, vezi bine? Lasă-i la D-zeu, nu mi-i pomeni, că le cunosc și mațele din ei. Meargă în Rusia și dea palme și cu piciorul în c... cît le place și capete asemenea. Aici, cu vorbele lor sunt numai fățari și grobiani.

Aștept cele promise. De răceală, cînd am scris, te asecurez că numai de mine am grăit ca un răspuns la excuzarea d-tale, cum că așa rar mi-ai scris. Io ți-am scris încă și mai rar; d-ta și alții poate să conchideți că sunt răcit, ci io vă asecurai, precum vă și asecurez că răceala fu numai aparente.

220^a Cu destint răspuns însemnîndu-mă al dv. prea plecat,

T. Cipariu mpr. /

¹ Despre Reuniunea femeilor române (vezi scris. CI, nr. 4 și scris. CII, incl. n. 1 și 4).

² Ptiu, drace! Aceasta-i fcarte murdar!"

³ Scris. anterioară, n. 1.

⁴ Ibid., n. 4: în afara Elenei S.P. Barcianu, întregul comitet îl formează femeile din Brașov, majoritatea soții de negustori bogați.

⁵ Sub pseudonimul M.S., Cipariu publică în *Gazeta Transilvaniei* (XVIII, 1855, nr. 87, p. 337; nr. 88, p. 341; nr. 89, p. 345; nr. 90, p. 349) un lung articol despre *Instalațiunea metropolitului de Alba-Iulia, ținută în Blaș la a. 1855, 16/28 octob.* Două numere mai devreme (*Ibid.*, nr. 85, p. 329—330), într-un alt articol: *Blaș, 18/30 octob.*, Cipariu — semnat C. — narase ceremonia primirii nunțiului papal Mihail Viale-Prelă, care aducea cu sine consacrarea mitropoliei de Alba-Iulia. Era cel din urmă act al unui lung proces de reactivare a mitropoliei românilor transilvăneni, început în decembrie 1850. Reînființarea mitropoliei greco-catolice a fost una dintre puținele satisfacții pe

care le-au primit românii în urma revoluției de la 1848—1849 (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 173).

⁶ Nici *Gazeta Transilvaniei*, nici „Teledracul“ de la Sibiu = *Telegraful român* nu vor publica vreo critică la articolul lui Cipariu despre instalare.

⁷ „Mie nimic, ție nimic“, adică nemotivat.

CIV

Blaș, 10 iun. 1858

Domnul meu,

La scrisoaria confidențială, iartă că nu putui să răspund cu întia ocaziune. Cauza e că n-am vrut să mă grăbesc cu un svat pripit, cu toate că și acum, după cugetarea mai de multe zile, mai că nu mă aflu mai înaintat decît în momentul dintii. Însă ca nu cumva întirziind sau mai amănînd io cu răspunsul, să vii la prepus că doară fac din oarecare răceală, luai acum peana la a doua ocaziune, ca cel puțin să vă înștiințez că v-am primit scrisoarea și mă ocup serios cu obiectul ei.

Și, înainte de toate, aflu că bine făceai spre ușurarea răspunsului dacă-mi scriai că la ce post mai cu alegere ai avea plecare. Nu că doară m-aș îndoi că ocupațiunile literare și de aci înainte-ți vor fi cele mai grate, fiindcă cu ce se ocupă omul în tinerețe cam rămîne și la bătrînețe, ci pentru că în ocupațiunile beserecești sunt unele care pentru omul înaintat în etate sunt oositoare, cum sunt profesurile etc. Apoi ocupațiune mirenească nu știu în diecesă care s-ar cuveni d-voastre, cel puțin nu știu io, dar d[umnea]v[oast]ră puteați și la asta să mă îndreptați ¹.

Destul că, deocamdată, pînă voi conferi lucrul și cu alți amici ai nostri sunt necesitat a mă restrînge la puține reflexiuni. Întîniu, de ce atinsesem mai înainte de 2 ani, numaidecît nu se poate. Metropolitul și-a făcut propusețiunile încă în 1856, întru care dv. nu ați putut intra, pentru că nu vă aflați atunci nice cu *ordines majores* ², nice în oficiu diecesan. Adevărat că d[umnea]v[oast]ră nu aveți trebuință a aștepta mult ca alții. Meritele cele ce le-ați făcut și afară de cler vă dau dreptul la prescurtare de timp, însă cel puțin se cere ca să vă aflați și hirotonit deplin și macar, socotesc io, de un an în oficiu diecesan, spre a putea intra în numărul proponenzilor. De aceea, svatul meu ar fi ca, cît s-ar putea mai degrabă, să reintrați în oficiu / diecesan, deși — poate — cu ceva sacrificiu. Zic sacrificiu pentru că afară de canonicia în diecese, nu este stațiune nice mirenească, nice preuțească a căria venituri să se apropie de suma acelora ce le aveți acuma. Parohiele rurale, care sunt cele mai cu venituri, nu sunt pentru d[umnea]v[oast]ră, din scopul ce-l arătarăți, că vreți să fiți la un oraș, pentru creșterea pruncilor. Iar proventele orașelor noastre nice că sunt vacante, nice sunt alta decît muritoare de foame.

Rămîne Blașul. Aici ar fi sau Cancelaria metropolitană, însă pentru asta încă nu-s aplacidați decît 1500 fl. pre an cu totul, din care dacă se plătește la cei de acum oficianți nu știu, zău, ce mai rămîne. Alta ar fi

vreo profesură, însă bine știți că profesorii noștri din 400 fl. C.M. încolo nu mai ies. La Gimnasiu ți-aș putea face loc numai decît și ți-aș da și directoratul bucuros. Aste sunt singure ce-ți poci însemna deocamdată.

Dealmintrea vă asecurez că cu cea mai mare bucurie v-aș primi, socotind că ați mai stîrni spiritul în aceste trupuri moarte, și io încă aș mai răsufli de unele nevoi. Vezi cum sunt de egoist! Însă d[umnea]-v[oastră] înștiințați-mă curund, mai chiar și mai definitiv, din parte-mi apromițindu-vă toată spriginirea cîtă se poate plini de la mine.

Și însemnindu-mă cu distinctă reverenție al d[umnea]v[oastră] ca frate,

223^v

T. Cipariu mpr.³ /

[Adresa:] An wohlgeboren der Herrn Georg Baritz über Cronstadt zu Zernesti, Siebenbürgen.

¹ Scrisoarea aceasta, ca și cea următoare sînt răspunsurile lui Cipariu la o epistolă surprinzătoare primită de la Bariț. Este vorba de una dintre acele tentative ale acestuia din urmă, de a pleca din Brașov (mai mult, credem, din dorința de a-și îmbunătăți situația materială, avînd familie grea: trei fete și un băiat). Deși n-a dat curs vreunui din aceste imbolduri (vezi scris. CII, n. 6-7), ele sînt totuși interesante pentru biograful marelui mentor cultural.

² „Dispozițiile celor mari“.

³ Adnotată de Bariț: Răspuns pe larg în 23 iunie 1858“.

CV

Domnule Bariț

Blaș, 1 aug. 1858

Am primit și scrisoaria din urmă și am văzut și mai de-aproape ce ți-ar fi cugetat și dorirea. Adevărat că dorirea vi-e prea modestă. D-ta numai simplu paroc întru una parohie rurale! Ce socotești că ar zice lumea? Negreșit, ea s-ar mira de atîta modestie, ci pre a[rhi]episcopul oare cum l-ar judeca? Vezi dar, că asta nu se poate. D-ta poți să ceri, ci io una cerere ca asta nu poci să o recomînd, nice a[rhi]episcopul să ți-o împlinească. Rămîne să ne socotim de alta. Io descoperii lucrul excelenției sale în zilele acestea, și mi-a zis să vă scriu că i-am spus lucrul, ci că să așteptați încă puțin, sperînd că și lucrul cu capitulul se va răsturna întru una parte curund, și atunci va avea loc pentru d-ta mai acomodat. Zisu-i-am și că vicariatul Fogarașului v-ar veni foarte bine, însă ce să facem cu vicariul de acuma? Asta e greutatea. După întorcerea ex[celenției] sale de la Viena¹ vom mai vedea ce se va putea face. Am grăit și de directorat, de care mi s-a urît pentru necurmatele secături. Ci mi-a zis că și aici sînt încă multe neîmplinite și *in suspenso*² și au lipsă de pațienție. Dealmintrea, directoriul e datoriu, după planul organizatoriu, să fie și docente, însă cu mai puține ore, pentru ca să aibă timp de ospitat prin clase, iar ceva mai mult decît alți profesori nu se remunerează,

322

pro honore³. Deocamdată atîta, mai tîrziu mai multe, asecurîndu-vă că voi purta toată grigea, precum v-am promis.

Al d-tale prea plecat,

T. Cipariu.⁴ / 225

[Adresa:] An wohlgeboren der Herrn Georg Baritz, über Cronstadt zu Zernesti.

¹ *Gazeta Transilvaniei*, XXI, 1858, nr. 56, în corespondența *Blaș*, 18 august 1858, informează că mitropolitul Șuluțiu „cu începutul unei curente călători la Viena, ca să ia parte la solemnitatea botezului mlădiței ce va da Dumnezeu prea bunului nostru Domnitor“.

² Neocupate, în suspensie.

³ „Benevol“.

⁴ Adnotată: „Răsp. 20 aug. 1858“

CVI

Blaș, 3 sept. 1858

Domnul meu!

Scrisoaria d-v. mi-a venit ceva mai tîrziu decît Dima Comșa¹, care întrebuse de una ca aceea, însă io și pînă atunci l-am primit și primesc, fără împiedecare pre oricine, numai să fie om de omenie. Dealmintrea încă voi să vă împlinesc și cealaltă dorire, și cu ocaziune nu voi lipsi a vă trămite din toate cîte mai am. Din cele anunțate la a. 1855 unele au rămas încă netipărite², ci s-au tipărite altele în locul lor. Că după ce publicul nostru nu se prea bate după cărți să cumpere, nice prea tare să cetească, așa nu rămîne decît să mai tindem ceva tinerimei scolastece, care dacă nu ar cumpăra cărți românești, totu-i caută să cumpere măcar nemțești.

Diatriba lui Eliade nu am văzut-o, și pînă în ora ce văzui în scrisoaria d-v., nice am vreo știre. Atît auzisem că Ș[aguna] afurisese edițiunea lui E[liade] de Paris, însă nice pre asta, adevărat afurisania, nu o văzui. De unde poți vedea în cîtă ignoranță ne aflăm în cele dinafară! D-ta însă de ai pre a lui E[liade], adevărat *Diatriba*, multă plăcere ne-ai face împărtășindu-ni-o măcar pre scurt timp³. De la E[liade] primii numai *Prospectul Bibliei* și al *Biblicelor*, ci neaflînd încă modru de a-i trămite prenumerațiune, poate că nu va mai continua a-mi trămite altceva, cu toate / că s-ar afla vreo 4-5 prenumerați și aici.

227

De Maiorescu încă numai înainte de vreo cîteva zile înțelesei că se află la Brașov etc. Cei de la Viena veniți ziceau că s-a dus la Moldova. O scrisoarie ce-i trămiseseam despre moartea tătîni-so mi-a venit de la Viena înapoi, așa cît i-am fost pierdut urma. O broșurică adresată mie, de care mă înștiințase că mi-o va trămite, încă fu uitată. Însă de știam că a venit la Brașov, poate că veneam și io la Arpătac în loc de Basna, ce acum e tîrziu. Vă rog să-i spuneți de la mine salute multe.

„La noi a și început toamna. În ziua de S[înta] Maria am avut furtună cumplită cu grîndine, după care s-a răcit atmosfera, și cucuru-

323

zele încă ni-s necoapte. Struguri prea puțini, prospect de vin = 0. Sărăcia anului și pînă acum se simte în puținătate studenților. În Gimnasiu s-au imatriculat în est an cu 100 mai puțin decît în anul trecut. În norme abia, să zic, a fi 100 cu totul. De ne-ar păzi numai D-zeu de brumă prea timpurie!

227^v Aici se așteaptă pre duminică seara (5 aug.) metropolitul să sosească de la Viena ⁴, după care curund va sosi și nunciul apo/stolic, cu 2 teologi, împreună cu ep[iscop]ii eparchiali spre a se ținea sinod provinciale, care se va începe pre la 1 sept. vechi ⁵. Venirea-i va fi prin Logoș, iar întoarcerea pre la Gherla și Oradea ⁶.

Vei fi văzut programa scolastică a noastră din est an ⁷. În urmă — cu altele — voi să o trămet și d-v în mai multe exemplarie. Tema ce am lucrat-o e lucrată și românește în tom[ul] al *Crestomației* mele ⁸. Vă rog, cînd vă va veni cartea amină, să o cetiți cu de-a mărunțul și ce ați afla au nedeplinit, au smintit, să-mi însemnați. Io însumi am aflat mai multe, după ce s-au tipărit amindouă, care mai nainte nu le știusem. Erorii ce s-au vîrit în cea românească tacite s-au cores în cea latină, și se vor corege esprese cu adausuri și continuare în tom[ul] II al *Crestomathiei*. Special v-aș face atent la edițiunile și manuscrisele românești de înainte de 1700 și la cele brașovenești încă mai mult ⁹.

Dar din țeară nu se mai poate căpăta nice o carte? Neméthi de mult mi-a promis unele, și tot aștept.

Fi[i] sănătos. Al d-v. prea plecat,

F. Cipariu mpr. /

¹ Negustor brașovean.

² În *Gazeta Transilvaniei*, XVII, 1854, nr. 100, p. 999 (articolul *Blaș*, 8 decembrie. *Literariu*), apărea și următorul anunț interesant, referitor la activitatea literară a lui Cipariu:

„D[omnul] canonic Cipariu tipărește mereu la: *Principia de limba română*, ca complement *Gramaticii*, edițiune nouă, revăzută și completită; *Acte și fragmente pentru istoria bisericii române*, mai ales în Transilvania și Ungaria, înainte și după unire, partea 1. Ea va cuprinde, între altele: excerpte din *Istoria* lui Samuele Klein de la Atanasiu I pînă la Gregoriu Maior; acte pentru deschiderea școalelor din Blaș la 1 nov. 1754; biografia lui I. Bob scrisă de sine însuși; *Disertațiune despre începutul românilor*, episcopie și mitropolia lor de supt Grigoriu Maior. Aceste două din urmă, în limba latină, și alte mai multe documente, românește și latinește, cu notele editorului; *Noul Testament* cu litere latine, revăzut după textul grecesc; *Istoria biblică a vechiului testament*, cu înseși cuvintele Scripturii, după textul *Bibliei de București* de anul 1688, revăzut spre auzul preoților, dascălilor și școlarilor, cu slove [...] Se mai lucră și alte două gramatici, cu toată silința, despre care va ieși publicare cit de curînd“.

³ O extraordinară întimplare de epocă, unul din acele spectacole celebre pe care Ioan Heliade Rădulescu le oferea contemporanilor. Plictisit de exil, — după cum singur recunoaște — acesta se aventurează în traducerea *Bibliei*, din care și tipărește primele două cărți ale *Vechiului Testament*, la Paris, în 1858: *Biblia Sacra ce cuprinde Vechiul și Noul Testament, tradusă din helenește după a celor șaptezeci*. În paralel, nebulosul Heliade se lansează într-o serie de comentarii — interesante în sine dar lipsite de sistem și coerentă — asupra severului material biblic. Rezultă o carte paralelă, cea mai neobișnuită din cariera scriitorului: *Biblicele sau notițele istorice, filosofice, religioase și politice asupra Bibliei*, Paris, 1858. În *Prolegomenele* cărții, poetul face o incursiune în istoricul traducerii *Bibliei* la noi, după care eșuează în nebuloose considerații politice, rezultate din sentimentele de moment ale exilatului. Era în martie 1858. Încîntat de opera sa — more solito! — Heliade are imprudența de a-i trimite cite un

exemplar din *Biblie* și *Biblicele* (*Geneza* și *Ieșirea*, traduse în prima, comentate în cea de a doua) teribilului arhieru transilvănean Andrei Șaguna. Șaguna era omul pe care lucruri infinit mai puțin temerare îl scoteau din sărite. După un moment de uimire, el acționează în stilul său: redactează o recenzie crîncenă la adresa întreprinderii lui Heliade Rădulescu, pe care o trimite ca circulară pe la toate parohiile. *Biblia* de la Paris devine prohibită și anatemitată. Circulara s-a tipărit în *Telegraful român* (VI, 1858, nr. 22 din 29 mai, p. 85—86), constituind o grea lovitură pentru traducătorul și comentatorul biblic ad-hoc. Căci tocmai acest lucru îi reproșează Șaguna: incompetența de a face astfel de traduceri, pentru care sint chemați slujitorii bisericii, apoi interpretarea falsă a învățăturilor, pînă la necredință și păgînism. Îndeamnă toate ierarhiile neunite să ceară satisfacție „pentru vătămarea așezămintelor bisericii, prin această ediție profană din Paris“. *Naționalul* din București (I, 1858, nr. 55 din 10 iunie, p. 217—218) sare imediat în apărarea lui Heliade Rădulescu, în articolul *Biblia* de Al[exandru] P[lagiano]. Laudă și recomandă publicului *Biblia* de la Paris și se indignează de gestul din *Telegraful român*. Heliade, la Paris, parvenindu-i ziarul sibian, are una din acele izbucniri apocaliptice, de care se îngrozeau unii contemporani, se amuzau cei mai mulți. El întrerupe comentariile biblice ca să-i răspundă lui Șaguna: „Lăsăm biblicele ca să apărăm *Biblia!*“ Răspunsul său s-a publicat mai întii în *Naționalul*, sub forma unei serii de scrisori din Paris (I, 1858, nr. 68, p. 269—270; nr. 69, p. 273—274; nr. 70, p. 276—277; nr. 71, p. 281—282; nr. 76, p. 302; nr. 77, p. 305—306; nr. 79, p. 313), apoi în broșură aparte, în fine, sub formă de capitol — *Scandalul sau pedica* — în *Biblice*. Apărarea e o autobiografie lungă, o autoapologie impudică pe zeci de pagini, urmată de atacuri gălăgioase și incoerente la adresa lui Șaguna: „Domnia sa, lepădîndu-se de episcopie sa [?!], a lucrat ca cel mai după urmă dintre baroni, căci aceștia, deși n-au făcut profesio de religiozitate, legile — însă — lealității nu-i lasă a comite un asemenea abus de confidență, devenind sycophanți [trădători de secrete — n.ns]“. Polemica îl incită, pînă la caragialescul cel mai pur:

„Eu nu sunt nici muscal, nici muscălesc
Nici neamț, nici nemțese
Nici fanariot, nici fanariotisit
Nici ciocoi, nici ciocoiesc
.....
Nici bigot, nici necrezător
Nici theocapil, nici ateu
Nici despot, nici anarhist
Nici pedant, nici Sarsailă
Nici slavonist, nici dăcist
Ci roman adevărat, din strămoși!“

Nu, nu e vorba de nici un umor: Heliade e serios, grav și vindicativ ca un arhanghel! Cit despre Șaguna, acesta nu savura nici umorul direct, nici pe cel indirect. Două caractere vehemente se ciocneau într-o problemă neesențială, ducînd lucrurile la patimă și jignire personală. În octombrie 1858, episcopul transilvănean tipărește și el o broșură (fără titlu, începînd ca o pastorală obișnuită: *Andrei, din mila lui Dumnezeu dreptcredinciosul episcop al bisericii greco-răsăritene ortodoxe în Marele Principat al Ardealului*...). Atacurile la adresa „biblicistului parizian“ sint reluate și mai pe larg. Contemporanii numesc această broșură *afurisenie*. Polemica n-a mai continuat. Heliade a mai comentat *Leviticul*, a treia carte a *Bibliei*, după care elanul său biblic s-a oprit.

⁴ Vezi scris. anterioară, n. 1.

⁵ Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXI, 1858, nr. 58, p. 238: „Eminența sa nunțiu apostolic în Viena, arhiepiscopul de Lucca a și sosit în Blaj, spre a vizita pe românii ardeleni, cari sunt uniți cu biserica Romei. Eminența sa va petrece vro 4 săptămîni în țara aceasta și apoi se va re-ntoarce iarăși la Viena“. Mai tîrziu (*Ibid.*, nr. 61, p. 244—245, corespondența *Blaș*, 14 septembrie 1858) descrie ceremonia primirii nunțiuului papal la Blaj.

⁶ Pasajul dintre ghilimele („“) s-a publicat ca relatare în *Gazeta Transilvaniei* (XXI, 1858, nr. 58, p. 238) sub titlul *Dintre Tirnavi*, 4 septembrie n[ou].

⁷ Adică programa cursului de literatură română, ținut de Cipariu la Gimnaziul din Blaj (vezi nota următoare).

⁸ În 1858, Cipariu își tipărește lucrarea *Crestomația sau aneacte literare din cărțile mai vechi și nouă românești, tipărite și manuscrise, începând de la secolul XVI până la al XIX, cu notiță literare*. De la pagina IX — XXXVIII e *Notița literare*, un scurt compendiu rezumativ al literaturii române până la 1700, de fapt un recital obișnuit de erudiție a lui Cipariu. Din scrisoare înțelegem că „notița” este traducerea din latină a programei alcătuite de el pentru gimnaziului din Blaj (vezi nota precedentă). Varianta oficială, latină, a programei: *De Re literaria Valachorum* s-a tipărit în *Annales Gymnasii gr. catholici maioris Blasiensis pro Anno scholastico MDCCCLVIII* [1858] editat de T. Cipariu, Blaj, 1858, p. 3—27. Partea cea mai valoroasă a notiției — ca și a programei! — sînt listele de tipărituri, pe secole și provincii, până la 1700, pe care le cunoștea el: din secolul al XVI-lea consemnează 7 tipărituri; al XVII-lea: în Transilvania — 12 și un manuscris, în Țara Românească — 24 și două manuscrise, în Moldova — 11.

⁹ Dintre tipăriturile brașovene, Cipariu enumeră (la sec. al XVI-lea) următoarele: *Psaltirea* lui Coresi din 1560; *Tetraevanghelul* aceluiași din 1580; *Pravila* din 1580; *Titulul evangheliilor* din 1580 și o *Evanghelie cu tile* din același an.

CVII

Amice!

Blaș, 31 dec. [1]858

Voiam să vă scriu răspuns la scrisorile din sept. atunci cînd le primisem, ci văzînd dintr-însele că te gătești a merge de-acasă, am lăsat pînă de altă dată și așa, din zî în zî, a rămas pînă în ziua de astăzi împreună cu cărți cu tot.

Cărțile însă sunt gata și vor pleca luni cătră Sabiniu, trămîțindu-le la d. Veștemianu ¹, care negreșit vi le va trămite cît se poate mai curînd, cu toate că nu vă socotesc să aveți lipsă așa mare de ele cît să fiți nerăbdători.

Din prețul lor, după ce le veți primi, vă rog să plătiți pentru mine 1 f. 42 cr. C.M. lui W. Németh pentru unele cărți ce mi-a trămis.

Între cărțile trămîțînde, cu mulțămîță vă rătrămit *Critica* sau *Răspunsul* lui Eliade, care în urmă s-a aflat aici la noi, în mai multe exemplare de ale *Naționalului* ², trămise la mai mulți nu știm de cine.

Am văzut și am cetit ce răspuns a căpătat Eliad de la ortodoxie.

D-lui Mureșan vă rog să-i străpuneți acclusul pentru foaie, rugîndu-l serios ca de laude prea mari, cum sunt *corifeul* etc., să se astîmpere, de nu alta, însă măcar luînd aminte că laudele prea mari vatămă pre mulți și chiar pe laudatul, care — de e om de omenie — trebuie să-și simțā nedemnitătea de a fi prea laudat. Apoi, și cînd laudele sunt derepte, iar oamenii sunt pizmoși, și încă din aste laude de multe ori s-au început intrigi, defaime, apoi și altele ³. / Io v-aș putea arăta asta cu documente amină. Apoi este o partidă care cu ochi cînești caută la oricine e unit. Deci, ca să nu vă mai faceți cel puțin mai mulți inimici, vă poftesc ca să vă stîmpărați în laudele a lor noștri.

Cineva (o persoană de altmîntre mie ingrată) — ce să neg! — a cerut să-i dau o mulțime de date istorice asupra versiunilor *Scripturii* în limba românească. Io nu am voie să-mi pierz timpul scriînd pentru oricine, ca cu penele din osteneala mea să-și acopere golătatea. Totuși, materia, după a mea părere, e demnă de a fi tractată specialmente, în legea neologilor. Deci dacă socotiți că poate să intereseze publicul

d-lor voastre, înștiințați-mă și așa voi scrie, de unde nu, nu. Că pre persoana aceea o poci frumos mulțami și cu mai puțin. Nota bene: acest om care ca toate răspunsurile la o mulțime de întrebări să i le și documentez, copiindu-i toate documentele ce ar fi de lipsă. Ce socotiți, oare fi-vor după gustul și al publicului *Gazetei*? Și de nu, cum și în cît? Căce scrisoaria, după acel proiect, ar veni cam lunguță, La caz cînd v-ați învoi să o tipăriți în *Foaie*, numai 2 v-aș cere, întii: 1° să nu lăsați afară accentele ce le pun io în vocalile din urmă; 2° ca să-mi tipăriți *extra*, în broșură aparte, în 8°, acea scrisorie în vreo 50 exemplarie, care voi să le împarț la amici, și pentru care voi să plătesc spesele edițiunei ⁴. Că aici să o tipăresc în așa puțin exemplarie, nu-mi dă mina. Văz că și aiurea se fac asemeni copii. /

Vă rog, în urmă, ca din cînd în cînd să mă cam înștiințați de cărți istorice românești ce se tipăresc în Principate, ca să mi le procurez, că de alte fleacuri n-am trebuință. D-v în puseciunea în care vă aflați negreșit că sunteți în stare de a da asemeni înștiințări. Bine ar fi cînd și în *Foaie* nu le-ați trece de vederea, că se află amatori ⁵.

Și poftindu-vă sărbători și An nou ferice, rămii al d-v[oast]re ca frate,

T. Cipariu mpr. ⁶ / 230

¹ Anton Veștemian, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 9.

² Vezi scris. precedentă, n. 3.

³ „Acclusul” este un articol-scrisoare al lui Cipariu: *Blaș, 19/31 dec. 1858. Domnule redactoriu!*, tipărit în *Foaie pentru minte...*, 1858, nr. 35, p. 227—229. Foaia brașoveană semnalase apariția lucrării lui Cipariu *Crestomația sau aneacte literare...* și reprodușese părți ample din *Notitia literare* (vezi scris. anterioară, n. 8) în mai multe numere: 1858, nr. 7—8, p. 26—28; nr. 30, p. 193—194; nr. 31, p. 195—197; nr. 32, p. 203—205; 1859, nr. 1, p. 67. Într-unul din numere (1858, nr. 30, p. 193), Iacob Mureșanu îl laudase pe Cipariu de o manieră considerată de acesta inoportună. Acum îi „acludea” cîteva completări și rectificări la părțile reproduse din *Notitia literare* în numerele 31—32 și voia să se asigure că nu va mai fi laudat la subsolul revistei, după obiceiul lui Iacob Mureșanu.

⁴ Nu știm nimic despre scarta a unei astfel de lucrări a lui Cipariu.

⁵ Marele epistolar al lui Bariț reflectă permanent lăcomia, interesul nestăpînit al învățaților transilvăneni pentru lucrările confracților de dincolo de Carpați. Cu atît mai mult al lui Cipariu, care este cel dintii exget al bibliologiei românești de formație științifică severă.

⁶ Cu adnotarea lui Bariț: „1858, 31 dec., Timoteu Cipariu; scrisoare interesantă”.

CVIII

Blaș, 1 febr. [1]859

Amice,

Nu am vrut să mustru pentru complemente în foi, D-zeu păzească, ci numai m-am rugat ca să se modereze ¹, atît întru interesul *Foaiei*, ca să nu-și înmulțescă inimicii, cît și pentru mine, ca să nu judece lumea că-mi plac laudele nenumărate. Io, frate, de cînd sum, laude n-am vînat, ci de a judecat cineva bine despre mine și moderat, am simțit și io bucu-

rie ca tot omul, iară lauda nemăsurată mi-a fost urită, vă încredințez pre onoarea mea. Pentru că nice un om, carele se cunoaște pre sine cât de puțin, nu poate să nu-și afle scăderi în orice privință, și așa, vrînd nevrînd condamnă lauda fără măsură. Io, de nu aș ști pre d. Mureșanu că e înemă curată, m-aș fi și mîniat pre d-lui². Alții-l vor socoti au lingușitoriu (măcar că nice poate să fie), alții partizan uniților, alții cap nepreceptătoriu. Deci-mi place că văz că d-ta simți întru ăst obiect una cu mine și sperez că asemenea nu se vor mai tîmplare.

Cărțile nu s-au trămes încă de aici, căci sasul care era să le ducă n-a mai venit. Deci, ca să nu mai întîrzie, le trămet astăzi cu poștia. D-ta trage afară din suma contului care vi se alătură în pac suma spelor trămiterei și ce ați plătit au veți plăti pentru mine la Nemeth, iar restul vom computa la *calendariile*³ d-tale.

231 100 calendarie și 50 cărțicele de bani⁴ s-au trămes de la Römer & Kamner cu datu Brașou 20 nov. 1858/la cancelaria Gimnasiului de aici, *însă fără aviso și nefrancate*. Io primind acel pachet și neștiind de la cine vine și ce cuprinde era să-l trămet *retour*, mai ales că trebuia să plătesc porto 1 f. 35 cr. mon[edă] austr[iacă]. Și, întru adevăr, io nu mă poci destul mira cum acea firmă poate să urmeze astfeli în cuntra a toată datina și cu risicul său. Ci văzînd pre pecetul pacului numele „Römer et Kamner“ îmi veni aminte că poate să fie un pac calendarie de ale d-tale și așa plății și le desfăcui.

Din acele 100 calendarie au trecut pînă astăzi 50 și mai sunt încă 50 nevîndute. Scrie-mi dară ce să fac cu ele: să le mai țin și pînă cînd, au să vi le rețrămet? Din cărțicelele de bani s-au vîndut 24 ex. și mai sunt 26.

La calendarie am o oserbațiune! Ai retipărit într-însul *Vocabulariul botanic* al meu din *Organ*, fără de numele auctoriului, încă nice cu învoirea mea⁵. Însă io nu vă mustru pentru aceea, măcar aș putea pretende să vă dechiarăți în public. Căci presupui cum că ați făcut pentru ca să nu scandalizați pre nefrați. Fie! Numai cît așa d-ta cu frațele Iacob vă aflați *in extremis*: el laudă prea tare, d-ta nice numele măcar nu-l pomeniți; *les extrêmes se touchent*⁶. Te rog numai să nu iai aste oserbațiuni în nume de rău, ci numai în glumă, căci io din astfeli de impromuturi nu numai nu fac nemica, ci încă-mi pare bine dacă pot să se întrebuițeze spre ceva scop bun. În *Dicționarul* meu, cînd se va tipări, de se va tipări vreodată⁷, acel *Vocabulariu* se va afla cu mult mai copios.

Cu Popescu⁸ nu-ți poci promite din parte-mi mai nemica. El și de la mine a luat cărți spre vînzare, ci rău plătește. Dînsul e încă tot aci ca profesor în Gimnasiu, ci d-ta trage-ți seama cu el încă în *est an*. Pentru toată tîmplarea, și io-i voi aduce aminte de cele ce-mi comiteți.

231^v Vă mulțămesc foarte pentru promisiunea de cărți ce-mi veți aduna călătorînd prin Moldo-România⁹, și cu altă oca/ziune vă voi împărtăși un fel de catalog de cele ce aș dori să le am. Scopul meu este de a aduna: 1° tot felul de cărți românești tipărite pînă la anul 1700; 2° tot felul de cărți tipărite românești de la 1700 pînă la 1830, afară de cele bese-recești; 3° cărți istorice tipărite de la 1830 încoace, împreună cu m[anus-

cri]se românești din orice timp. Aste voi să le adun pre seama Bibliotecii diecesane, de care cu învoirea excelenței-sale și a Capitului m-am apucat încă în toamna trecută să o ordinez și să o întemeiez¹⁰. Io fiindcă am și *dublete* multe, te rog la ce bibliotecă românească le-aș putea dona? Apoi alt scop mai am, ca să-mi completez și să-mi continuez *Notitia literaria* împreună cu *Analectele*¹¹, măcar că nu poci defini cînd se va tîmpla aceea, pentru că am mulți bani băgați în cărțile tipărite și vin foarte pre încet înapoi. Însă numai pace și sănătate să avem, cealalte vor fi cum va vrî D-zeu.

Despre conferențele de ast-toamnă¹² ceva speciale nu vă poci împărtăși, că atita vă asecurez că scopul și tendințele Romei cu uniții nice întru un tip nu bat acolo ca să ne strice ritul sau disciplina bese-recească. Dorirea Romei e numai ca să se informeze deplin despre ritul și disciplina beserecei noastre și în cele jurisdicțiunali, pre cît s-ar putea să se aducă o uniformitate între eparhiile noiei ierarhie românești. De cele dogmatice, de sine se înțelege, că ca uniți suntem îndătorați a crede una cu Roma, iar de *rit* Roma chiar și protestează în contra celor ce lățesc faima că ar vrea să facă cea mai mică schimbare. Mai multe ași putea adauge încît adecă nu vatămă secretul ce l-am promes, ci dv. socotesc că și acestea vă vor fi din destul.

Cu destintă reverenție însemnîndu-mă, al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr. 232

P.S. Vă alătur ceva aici¹³, iar în pac și altă ce. /

¹ Vezi scris. anterioară, n. 3.

² Pentru laudele exagerate din 1858 (vezi idem).

³ Exemplarele trimise la Blaj din *Căldindariu pentru poporul român cu privire la mai multe cerințe ale lui, pe anul comun 1859* (vezi despre George Bariț editor de calendare la Ion Mușlea, *Calendarele lui Bariț (1852-1865) cu documente inedite privitoare la editarea, tipărirea și difuzarea lor*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, II, 1957, p. 255-260).

⁴ Tipăritură neidentificată.

⁵ În volumul pe 1858 al *Căldindariului* ... (p. 25-35), Bariț reproducesse jumătate - literele A-F - din *Vocabulariu de numele plantelor transilvane, românesc, latinesc (după sistema lui Linné, L)*, nemțesc și unguresc, pe care-l tipărise Cipariu cu peste un deceniu în urmă, în *Organul luminării*, I, 1847, nr. 30, p. 161-162; nr. 31, p. 167-168; nr. 32, p. 173-174; nr. 33, p. 179-180; nr. 34, p. 185-186; nr. 35, p. 191-192. În *Căldindariul* ... pe 1858 se va publica restul *Vocabulariului* (p. 15-32), respectiv literele G-V.

⁶ „Extremele se ating“.

⁷ Nu se va tipări.

⁸ Ioan Popescu, 1827-1879, născut în Suciul de Jos, din Comitatul Dăbica, a făcut liceul la Baia-Mare iar teologia la Blaj. Între 1851-1854 a fost castelan (administrator) metropolitan iar în 1854-1855 învățător la norme. Doi ani după aceea devine profesor de istoria și limba maghiară la liceu. În 1868 a plecat paroh și protopop la Mediaș.

⁹ Bariț se pregătea să plece în Moldova, pentru a prelua funcția de inspector general al școlilor (vezi scris. CII, n. 7).

¹⁰ Lucru îndeplinit în mod strălucit, Cipariu evidențiindu-se ca cel mai mare bibliofil din cultura noastră.

¹¹ *Notița literară*, respectiv încercarea lui Cipariu de a alcătui o istorie factologică a literaturii române n-a mai continuat, în anii următori fiind absorbit de lucrările lingvistice și istorice.

¹² Ținute cu participarea nunțiului apostolic din Viena (vezi scris, CVI, n. 5);
¹³ Acest „ceva“ e un catalog de cărți pe care i-l trimite lui Bariț:

„Catalog

	fl. C.M.	cr.
1 Catechismul unirei	—	—
1 Octoih mic	—	24
1 Compendiu de gram[atică] rom[ânească] ed. II	—	30
1 Știința S[finței] Scripture	1 f.	—
1 Gramatecă latina I parte	1 f.	—
1 Crestomația s[au] Analecte t. I	1 f.	—
1 Acte și fragmente	1 f.	—
1 Elemente de limbă rom[ânească]	1 f.	6
1 Convențiunea	—	—
1 Legea de căsătorie	—	—
1 Annales Gymnasii 1858	—	—
1 „ „ 1855	—	—

Blaș, 1 febr. (1)859

Suma: 6 f.
T. Cipariu m. pr.

Portarea am trămes-o la a. (1)855.

Istoria Biblică a trecut toată.

P.S. Erdelyi, baron, Enciclica, exempl[arul] meu autograf.

Cele comunicate ale lui Eliade“.

CIX

Domnule și amice,

Blaș, 4 mart. 1859

La 1 febr. vă scrisesem de multe, între altele ce să fac cu calendariile și cărțile de bani ¹ ce au rămas netrecute (42 calend. și 24 cărți de bani) etc. Totdeodată v-am trămes și 1 pac cu cărți. De aceea poți precepe cât de mare mi-a fost mirarea că în 25 febr., scriindu-mi ziceți că cărțile nu v-au mai venit. Vă rog căutați-le la poștia de la Brașou, că nu se poate ca de atita timp să nu sosească din Blaș, când ar fi putut sosi chiar și din New-York. Țidula de la poștia noastră e în mâna mea și sună pentru 1 pachet în preț de 6 f. 30 cr. v.a. și măsură de 2 p. 24 l. Datu: Blaș 1—2 febr. (1)859. Și de cumva nu s-ar afla acel pachet, vă rog să mă înștiințați înainte de a pleca în Moldova. Io dedesem în comisiune să-mi trimită cineva de la Iași *Uricariul* ², care poate că și d-voastre vi-e cunoscut și cartea Dăscălescului despre țințari, ci de 3 luni de zile tot în deșert aștept. Fie-ți aminte, rogu-te, imblind pre acolo, de se mai află ori nu. La București știam că ai / fost, că Maiorescu mi-a pomenit într-o scrisoare.

Poftim cale bună și să te întorci sănătos. Al d[umnea]v[oast]re ca frate,

T. Cipariu mpr. /

[Adresa:] An Wohlgeboren der Herrn Georg Bariț über Cronstadt a Zărnești.

¹ Scris. anterioară, n. 4.

² Publicație efemeră din Moldova.

CX

Blaș, 22 iul. 1859

Amice!

De mult vă sum datoriu cu răspuns la scrisoaria din 19 ale trecutei și astăzi încă încep cam târziu, ci iartă dacă împregiurările așa au adus cu sine. Cătră capătul lui iuniu și începutul lui iul[ie] nu-mi mai rămânea timp nice să mă rog lui D-zeu, cumu-i zicala, atita mă îmbătară examinare de trecere și de maturitate, împreună cu alte nevoi de care omul nu mai poate scăpa. În urma d. Rațiu ¹ se tot gată să plece la Arpătac cu familia toată, ci tot nu mai pornește, că încă nu au secerat și cărat tot etc. Io credeam că cu acea ocaziune o să-mi iau timpul în dinți și să vă scriu multe și multe, ci iacă timpul trece și încă tot nu v-am scris.

D[omnul] Popescu ² e sănătos și s-a dus pre vacațiune acasă și se va întoarce pre 1 sem. Vă fac însă atenți ca să nu-i mai creditați nemica, că vă spun drept că de nu ar fi datoriele și resturile de pre cărți ce le-a luat de la mine și de la alții cu care s-a incurcat foarte, poate că l-am mai și dispensa de la acest oficiu. / Iar așa va să plătească tot și tuturor, mai ales că are și unele *speculații*.

De la mine sumele ce se vin pentru 64 calendarie vindute și 27 cărți de bani le vei primi prin d. Rațiu împreună cu cărțile nevindute. Calendariile ca să treacă mai bine, trebuie tipărite și trimise timpuriu, almintreia oamenii-și cumpără sau de aiurea sau de alt feli ³. Cărțile de bani n-au putut trece toate, măcar le cereau la început foarte, pentru că să păreau oamenilor prea scumpe. „Șiasă cruciari de argint pentru o sfirlă de carte! Cine au mai auzit?“, ziceau mușterii și aruncau cartea înapoi. Și mi se pare că aveau drept. Io de tipăream asemenea carte o dam cu 2 cr. C.M. Oamenii prețuiesc cărțile nu totdeauna după valoarea internă ci după *volume*: dacă dă bani mulți, vor să aibă și marfă groasă.

La studenții cari-i recomandați le-am făcut toată înlesnirea, însă după cum meritau, și crez că și fără *pacea* de astăzi încă ar fi scăpat.

Vă mulțămesc de știrile literare anticuarie din principate, însă n-am multă sperare că cu tezaurul moldovenesc voi putea cîndva să mă folosesc. Că în Moldova cine să meargă după acele cărți, mai ales dacă nu ști omul nice că ce feli sunt; iar fără catalog nime nu poate să știe prețul intern al lor ⁴. Moldovenii, ca și alții, cum a fost și *Orbul* ⁵ de la București, adună, nu le folosesc pînă trăiesc, mor și se împrăștie. /

Am înghețat dacă am văzut că ce ai lăsat din mină: 1200 pre an! ⁶ Mare tentațiune căreia nu știu cîți oameni ar avea curajiu de a rezista! Ci io, că ai rezistat, te laud. Pînă eram mai tînăr, eram și io de principiu: *Ubi bene, ibi patria* ⁷. Însă de ce nu-mi aduceam atunci aminte, cunosc acuma. Vai de omul în țeară străină! Bine zice neamțul măcar de astă dată: *Bleib zu Hause, und nähre dich ehrlich* ⁸! Mai ales cînd omul are și familie, și nu stă de sărit în apă. Vezi bietul Maiorescul cît trapedă din țeară în țeară, și alții săracii, de carii ți se rumpe înema, văzîndu-i cu talentele lor mîncînd pine imputată.

*Caeterum*⁹, noi ne bucurăm că avem pace, anul ne promite să fie mănos, pînă acum toate sunt în cea mai bună prosperare. Numai să fim sănătoși.

Al dv. prea plecat,

T. Cipariu mpr.

P.S. D-lui Moroșan era să-i scriu despre școala de fete ce se înființează aici și fără Reuniunea dv. Concursul se va publica prin Exc[elsa] C[esaro] R[egească] locutenenție. Ci neavind acum timp, spune-i această știre cu gura, mai ales întru interesul persoanei știute.

237

Idem /

¹ Ioan Rațiu, care locuia la Turda.

² Ioan Popescu, despre care vezi scris. CVIII, n. 8.

³ Adică din cele neunite, tipărite de Șaguna la Sibiu.

⁴ Bariț se întorsese din călătoria din Moldova (veri scris. CII, n. 7).

⁵ „Orbul” pare să fie căpitanul Constantin Olteniceanu (vezi Ioan

Lupu, *Un bibliofil român din prima jumătate a veacului al XIX-lea: căpitanul Constantin Olteniceanu*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, vol. III, București, 1960, p. 129—152).

⁶ Și pe noi, ca pe Cipariu, ne intrigă refuzul lui Bariț de a ocupa un post care echivala, ca salariu, cu al unui ministru (acela de inspector general al școlilor Moldovei; scris. CII, n. 7). Ceva mai mult, într-o scrisoare către D.A. Sturza din 25 martie 1859 (B.A.R., Fond. coresp. inv. nr. 121.108), Bariț se roagă „să binevoiti a scădea cifra salariului de inspector la 700 # iară cifra banilor de drum la 60 #”. Toate acestea înseamnă (vezi și scris. CII, n. 6—7) că acesta nu voia să părăsească Brașovul, ci doar să-și mărească valoarea morală în ochii contemporanilor și, firește, ai iubiților săi brașoveni, care nu vor întirzia să-i amărăscă bătrînețele în cel mai nemeritat chip.

⁷ „Unde e bine, acolo e patria”.

⁸ „Rămii acasă, ca să te găsească moartea”.

⁹ „Dealtfel”, „cit despre celelalte”.

CXI

Amice!

Blaș, 4/16 nov. 1860

Esc[elenta]-sa d. mitropolit mi-a încredințat acea onorifică comisiune ca să vă scriu în numele și din partea aceluiași cum că vă pofteste, de cumva stările impregiur vă iartă, ca să luați parte la deputațiunea ce pleacă la Viena spre a mulțami Maiestaței-Sale pentru libertățile ce ni le-a garantizat de nou¹.

Exc[elenta]-sa va pleca de aici miercuri dimineață (via Arad) și are de cuget să sosească în Viena în 24 nov., mult 15 s.v. (sîmbăta sau duminica venitorie) și acolo va aștepta pre deputați².

Exc[elenta]-sa fu rugat prin scrisoaria manuale a esc[elentei] sale d. episcop gr[eco]-orientale³, ce i-o au adus astăzi 2 tineri juriști de ai noștri din Sabiniu. / De cumva starea sănătăței mele m-ar lăsa, bucuros aș veni și io. Ci încă nu-s decis, că tușesc.

D-lui Moroșanu i-am trimis alaltăieri (vineri) 1 articlu lunguț. De i s-ar părea prea aspru, folosească-l încît va putea și cum va ști. Astăzi-i trimit continuarea II, iar III poate cit mai curund⁴. De curiozi-

tate, te rog să-i cetești, și de nu s-ar publica, căci unele cred că v-ar interesa.

De aici s-au provocat a lua parte la deputațiune: din Cluș, N[icolae] Molnar⁵, Bohățel⁶, Bob⁷, Lemény⁸, Filip⁹; din Reghin: I. Maier¹⁰ și prot[opopol] Crișan¹¹; din Bălgrad: d. Axente¹², dr. Rațiu¹³ etc. În Deva încă se află carii se vor pofti în drum.

Ai văzut ultimtaul lui D[ózsa] în *Közlöny* că românii cu ungurii nu se pot înțelege decît în P[esta] că sunt ca antipozii etc.¹⁴ Am știut că așa o zice în fine finali. /

Am auzit și de disputele ce ați avut în Sabiniu¹⁵. După a mea părere, e chestiunea I: fi-va dietă, au nu? Apoi ciți să fie deputații? E desigur că ungurii la nice una tîmplare nu vor lua parte la una dietă în carii noi să fim în majoritate, iar dieta fără reprezentanți unguri nu mi se pare cu puțință¹⁶.

Mai multe, de nu vom întilni.

Al dv. prea edict,

T. Cipariu mpr.¹⁷ / 239

[Adresa:] Domniei-sale domnului Georgiu Bariț la Zărnești. Aut ibi-ubi

¹ Este vorba de *Diploma împărătească din 20 octombrie 1860*, prin care Împăratul conde repunerea vieții politice a imperiului pe baze constituționale (vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, II, Sibiu, 1904, p. 108—120). Diploma e însoțită de un manifest al Împăratului, în care arată că diploma se axează pe recunoașterea individualității istorico-politice a țărilor din monarhie, adică are în vedere descentralizarea și reactivarea camerelor legiuicare și de câteva reglementări sub forma unor scrisori ale monarhului către marii potențați din imperiu. E lesne de închipuit entuziasmul și efervescența politică ce a cuprins Imperiul austriac, înecat de 10 ani în tăcere și absolutism! *Gazeta Transilvaniei* reproduce imediat (XXIII, 1860, nr. 45, p. 185—187) diploma și reglementările, dintre care cea mai importantă pentru români era scrisoarea Împăratului către contele Rechberg, referitoare la Transilvania. În urma acestui document (vezi-l și la Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, II, p. 114), frunțașii românilor au început o activitate febrilă pentru fructificarea noii conjuncturi politice (vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, II, scrisorile lui Pavel Vasici; III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu și Ioan Antonelli și, în acest volum, scrisorile lui Alexandru Sterca Șuluțiu către Bariț).

² Scrisoarea Împăratului către Rechberg prevedea deschiderea unei conferințe regnicolare (a tuturor stărilor și națiunilor țării) în vederea pregătirii dietei, lucru care s-a și realizat prin Conferința regnicolară de la Alba-Iulia din 11 februarie 1861 (vezi Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, II, p. 225—260), unde politicienii maghiari și-au manifestat deschis lipsa de bunăvoință în a colabora cu românii — pe drumul liberalizării — în interesul ambelor națiuni. Prevăzînd că foștii privilegiați se vor crampona de legile de la 1848, de uniunea Transilvaniei cu Ungaria și desființare a celorlalte națiuni, că, pe de altă parte, aristocrația ungurească va face eforturi pentru a-i împiedica pe români de la o reprezentare proporțională în viitoarea dietă, cei doi arhieri români hotărâsc trimiterea unei petițiuni la Împăratul — însoțite de o delegație impozantă — prin care să se solicite *congres național românesc*, unde aceștia să poată trata despre nevoile imediate și de perspectivă ale națiunii. Despre trimiterea acestei delegații este vorba în scrisoarea lui Cipariu. După o petiție mai redusă, ajunsă pe masa imperială în 7 noiembrie, în 10 decembrie de „subșterne” petiția cea mare. Ambele sînt aprobate de Împărat (Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, II, p. 141—151), românii putîndu-se astfel pregăti pentru congresul național, care va avea loc la Sibiu între 1/13—4/16 ianuarie 1861 (*Ibid.*, p. 187—219).

332

333

³ Andrei Șaguna.

⁴ Articolul lui Cipariu s-a publicat sub titlu de epistolă: *Blaș*, 4/16 noiembrie 1860 în *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 52, p. 213—215; nr. 54, p. 223—224; nr. 55, p. 227—228 (cu specificarea: „Va urma”, dar n-a mai urmat). Examinează starea socială, culturală și bisericească a Blajului în acel moment și reflectă ideile politice ale lui Cipariu în rumoarea liberalizării.

⁵ Avocat român din Cluj, cu proprietate în Chinteni (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. X, incl. n. 1).

⁶ Alexandru Bohățel, despre care vezi *Ibid.*, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5.

⁷ Ioan Bob, translator gubernial la Cluj, mai apoi profesor la Blaj (vezi despre el *Ibid.*, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. XXII, n. 7).

⁸ Francisc Lemeni, nepot al episcopului Ioan Lemeni, proprietar în Dezmir lângă Cluj.

⁹ *George Filip*, avocat român din Cluj.

¹⁰ *Ioan Maior*, 1827—1904, avocat român, cu studii în Viena, nepot al lui Petru Maior. S-a remarcat în timpul revoluției din 1848—1849, ca tribun al lui Iancu, și în anii activității Delegației române de la Viena, 1849—1852 (din care perioadă avem o foarte interesantă corespondență a lui cu Simion Balint, la B.A.R., ms. rom. 4584, f. 1—21). În 1863, prin rezoluția din 24 februarie (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 16, p. 61) e numit consilier gubernial pentru școlile greco-catolice din Transilvania, post refuzat de Bariț. Va fi „pensionat” în plină tinerețe, odată cu desființarea Guberniului Transilvaniei, în 1867. Ioan Maior este încă un personaj din istoria politică și culturală a Transilvaniei care merită atenția cercetătorilor. Vezi *Dr. Ioan Maior*, în *Drapelul*, IV, 1904, nr. 56, p. 1—2.

¹¹ Protopopul *George Crișan* din Tractul greco-catolic al Pogăceleii, în Cîmpia Transilvaniei (între Luduș și Reghin).

¹² Axente Sever, în calitate de „proprietar în Bălgrad”, desfășura o intensă activitate politică, fiind liderul românilor din Alba-Iulia în anii liberalizării.

¹³ Avocatul Ican Rațiu din Turda, care, în aceiași ani, va ieși în fruntea conducătorilor români transilvăneni, avînd o evoluție ascendentă pînă la actul eroic din anii *Memorandumului*.

¹⁴ Dózsa Dániel (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. V, n. 17) era redactorul ziarului *Kolozsvári Közlöny*. După *Diploma din 20 octombrie 1860* (vezi aci supra, n. 1), Dózsa înghesuie în ziarul clujean o puzderie de materiale, sub formă de articole de fond, menite să sublinieze poziția *ne-schimbată* a politicienilor unguri: de reactivare a legilor nefaste din 1848. Un astfel de articol (*Kolozsvári Közlöny*, 1860, nr. 99, p. 411), *Kolozsvár, nov. 14-kén*, abordează politica față de români. Iată fraza la care se referă Cipariu: „Azért mondottam én egykor Baricz urhoz intézett levelemben, hogy egy pesti országgүйlésen bizonyosan megértenők egymást” [de aceea spuneam eu cîndva, într-o scrisoare adresată domnului Bariț, că într-o dietă pestană în mod sigur ne-am înțelege unul pe celălalt]. E o aluzie la inutilitatea unei diete în Transilvania, deci la inutilitatea existenței politice a acesteia.

¹⁵ Cităm din Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, II, p. 132: „În vremea cînd sinodul diecesan era intrunit în Sibiu, în zilele de 24, 25 și 26 octomvrie [1860], episcopul Andrei barcu de Șaguna a intrunit la sîre pe oamenii politici ai neamului românesc, cu cari s-a consultat împreună asupra măsurilor ce sînt de luat, ca noua organizare a țării să nu găsească poporul român nepregătit”. Aici, la această „conferință confidențială” s-a luat hotărîrea convocării congresului național (vezi n. 2).

¹⁶ De data aceasta, previziunea politică a lui Cipariu nu s-a împlinit. Dimpotrivă, „fără reprezentanții unguri”, se va întruni, în 1863—1864, la Sibiu, cea mai memorabilă Dietă din istoria zbuciumatei Transilvanii. Hotărîrile ei, capitale în viața românilor — care deveneau națiune liberă și *suverană* pe calea legii — ar fi transformat Transilvania într-o țară românească și *politică*, nu numai *etnică*, dacă evenimentele internaționale n-ar fi obligat Curtea de la Viena să cedeze în fața pretențiilor revanșarde ale aristocrației ungare, acceptînd compromisul dualist. Vezi despre Dieta de la Sibiu din 1863—1864, Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, p. 1—620.

¹⁷ Împreună cu această scrisoare a sosit și un bilet din partea mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu (B.A.R., ms. rom. 994, f. 240r), cu următoarea rugămintă: „Mult stimate domnule Bariț! Numai dacă vei putea, să nu rămii ca să nu vini, decarece eu aș avea și alte mai multe momentuoase lucruri de a-ți comunica. *Metrop. Alexandru* m.pr.”

Amice!

V-am primit preastimata scrisoare din 27 ale an. tr., ci numai la săptămîină, în 3 ian. ale an. pres[ent], căce apele, neaua, ghița etc. ne întrerupse toată comunicațiunea una săptămîină întregă, cit eram izolați de toată lumea și putea să piară de noi, că nu știam nemica.

Metropolitul încă era să sosească sîmbătă fu săptămîina ¹, ci neputînd trece, se duse să vină prin Sabiniu — Mediaș. Ci Ș[aguna] se pare că l-a oprit acolo pre sărbători, că pînă astăzi n-a mai sosit.

Io eram să-ți răspunz încă vineri în 4 ale cur[entei], ci așteptam să vină și metropolitul acasă, pentru ca să mă exprim mai neted, ci nevenind pre atunci, și ca să nu aveți ceva indoieli la mijloc, iată că vă răspunz ceva și mai înainte de acea venire.

Io cu articolul meu îmi făcu una dătorie ce credeam că o am cătră public, și întru adevăr, dacă va ceti cineva cu luare aminte ce am scris, iar nu păsărește, va afla că n[e]u[niții] n-au nice cea mai mică cauză de a se supăra, cu atît mai puțin de a se înfuria. Asta s-ar fi lămurit și mai mult prin nr. III, de ar fi ieșit, ci io l-am trămes fratelui M[ureșanu] cu rugămintă să nu-l publice, de va socoti și d-sa asemenea. Și văz că pîn-acum nice l-a publicat ². Foarte bine! Numai v-aș ruga / să nu mi se piardă m[anuscri]sul, că l-am continuat și vreau să-l am complet.

Telegraful că a răspuns nu mă mir ³, știînd că subt a cui cenzură zace, ci mă mir de răspunsul nătărău ce l-a dat, cu carele el numai s-a pleznit preste obraz-și. Io n-am răspuns, nice nu am avut de cuget să răspunz la aste neghiobii, pentru că nu am aflat cu cale a mă lua de păr cu n[e]u[niții], însă poate va veni vreodată timpul, cînd să le arăt cum să studieze istoria și dogmatica. Pîn-atunci, D-zeu cu toți.

De furiele lui Ș[aguna] n-am știut, și vă mulțămesc că m-ați încunoștiințat. Ci nu m-am mirat nice cît de puțin. Noi *ne* cunoaștem bine în astă materie și-i cunosc mai toți ca și dv. și ca mine. Cunoaștem și politica lui, din cap pînă în zîua de astăzi: politică de interese personali mascată acum s[ub]t vâl de națiunalitate, acum subt ... etc., etc. Încît pentru mine, io m-am ferit de politica lui de cînd o am cunoscut și mă voi feri pre cît voi fi în viață. Sum curios cum s-a mascat înaintea metropolitului.

Ai atins în scrisoare că ne aflăm iarăși în *ajunul catastrofelor*. Așa este. Părerea mea însă ar fi ca din parte-ne să le depărtăm, iar să nu le apropiem. Deci dă-mi voie să mă exprim în astă privință puținel între 4 ochi.

După părerea mea, uniunea se va întări de M[aiesta]te chiar și cînd votul unioniștilor ar fi în minoritate la Consultațiunea din B[ălgrad] sau la dieta din Transilvania. Cauzele sînt cunoscute ⁴. Și apoi, după astă întărire, noi ce vom face? Ne vom opune? Asta nu o cred. / Uniunea se pare că are mare partidă chiar și între români, în partea nordică, și ruptura națiunale ar fi gata ⁵. Deci, pro *omni casu* ⁶, e de a cugeta mai întii de *garanțiile națiunali[tății]*, bunămite cum e garantată a sasilor

241

241^v

prin Universitatea lor, care unioniștii nu numai li-o conced, ci oarecum și pretind ca să se restituie. Când se va câștiga asta, apoi zic și io cu dv.: „Uniunea e treaba împăratului!“

Când scriam acestea-mi veni încunoștințarea de adunarea de la Sabiniu, și așa nu am de a mai continua⁷. De ne vom întilni acolo, putem grăi mai multe cu gura, de nu, e prea târziu. Ci io nu cred să merg, că pre lângă tuse mi se înflără și grumazii.

De sinod, avea-vom ori nu, nu poci să vă dau răspuns⁸. De la metropolitul poate veți afla mai sigur. De P[op] A[ugustin] am știut de bună oară că a îmblat pre acolo⁹. Dacă s-a întors dezgustat, asta e vina lui, că putea ști bine înainte că așa va să pață.

Al d[umnea] v[oast]re prea plecat,

T. Cipariu mpr.

P.S. Neputind veni în persoană, vi-o trămit prin d. Puianu¹⁰ la Sabiniu să vi-o dea amină, iar de nu ați merge nice d[umnea]v[oast]ră acolo, să vi-o pună pre poștie.

242

T.C. /

¹ Congresul național de la Sibiu din 1/3-4/16 ianuarie 1861 (vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur* ..., II, p. 188-219; vezi și scris. precedentă, n. 2) luase sfârșit. Scrisoarea e datată stil vechi, deci: 20 ianuarie. Așa se face că mitropolitul Sterea Șuluțiu trebuia să se întorcă „sîmbătă fu săptămîna“ de la congres. Reiese că arhiepiscopul s-a întors din drumul pe la Alba-Iulia, din cauza inaccesibilității lui, și a luat-o pe alt drum.

² Cipariu e supărat că nu i s-a tipărit în *Gazeta Transilvaniei* și a treia parte a articolului *Blaș, 4/16 noembrie 1860*, lăsat într-adevăr în suspensie, cu: „Va urma“, dar n-a mai urmat (vezi scris. anterioară, incl. n. 4).

³ *Telegraful român* n-a publicat nimic — în toamna și iarna anului 1860 sau în primele zile ale lui 1861 — împotriva lui Cipariu. Informația i-a fost furnizată, probabil, de Bariț, prin scrisoare.

⁴ „Consultațiunea din Bălgrad“ = Conferința regnicolară din Alba-Iulia, 11-12 februarie 1861 (vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur* ..., p. 225-260) a fost dominată de atitudinea impunătoare a delegației române, care a dat dovadă de solidaritate în jurul proiectului național al lui Alexandru Sterca Șuluțiu. Acesta propune viitoarea organizare a principatului pe următoarele temeuri: 1 Ștergerea, printr-o lege elaborată de viitoarea dietă, a tuturor constituțiilor vechi ale Transilvaniei (*Approbatæ, Compilatae, Tripartitum* ș.a.); 2 „Toate beneficiile patriei și dreptul reprezentațiunii și al alegerii la dietele țării să se împartă între națiunea română și între celelalte conlocuitori după proporțiunea numărului“. S-a opus din răspuțeri episcopul romano-catolic Ludovic Haynald, care, din cauza atitudinii de la adunare, a avut de suportat chiar rigori administrative. Reprezentanții maghiari se vor opune convocării Dietei pe baze echitabile chiar și după sosirea decretului imperial din septembrie 1861, reușind s-o zădărnicească (Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, III, p. 653-696). Pînă la urmă, se întrunește totuși acea memorabilă Dietă românească de la Sibiu din 1863-1864 (vezi *Ibid.*, III, p. 1-620; scris. precedentă, n. 14). Dacă eforturile românilor se vor dovedi totuși zadarnice, motivele nu sînt cele bănuite de Cipariu: puterea aristocrației maghiare, constrîngerea economică a regimului vienez de către aceasta ș.a., ci înfrîngerea habsburgilor pe plan extern, în urma războiului cu Prusia. Coroborate cu acest fapt, insistențele maghiarilor își au rolul lor în provocarea catastrofei dualiste de la 1865-1867, care, în mod implicit, a adus cu sine uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

⁵ Greșit! Românii maramureșeni n-au acceptat nici ei uniunea Transilvaniei cu Ungaria, doar că metodele lor de luptă erau diferite, fiind vorba de un singur comitat,

în timp ce Transilvania era o țară întregă, cu structuri politice naționale, conducători experimentați și tradiție de luptă politică.

⁶ „Pentru orice eventualitate“.

⁷ Congresul național din 1/13-4/16 ianuarie 1861 (vezi scris. anterioară, n. 2).

⁸ Nu va fi, pînă la Sinodul electoral greco-catolic din 1868 (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, II, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. XIX, n. 1).

⁹ De ceva similar în legătură cu Augustin Pop, protopopul greco-catolic de Alba-Iulia (*Ibid.*, scrisorile lui Iosif Many, nr. VII, n. 12) se plînge Pavel Vasici în scrisoarea sa către Bariț din 1/13 decembrie 1860: „Pe aici [la Sibiu — n.ns.] umblă protopopul Gusti și, cum îmi spuse fratele Andrei, el ar spiona în numele unor unguri carii l-ar fi cumpărat. Se zice că ar pleca cătră Făgăraș și Brașov“ (*Ibid.*, II, p. 43), lucru care se adeverește prin această scrisoare.

¹⁰ *Vasile Puian*, funcționar român, fost profesor la Craiova și luptător în revoluția de la 1848-1849, atît în Transilvania cit și în Țara Românească.

CXIII

Blaș, 24 sept. [1]861

Amice!

Să mă iertați că în zoala ocupațiunilor nu aflai răgaz a vă răspunde pîn-acum la prețioasa scrisoare a d[umnea]v[oast]re. Încă și acum, numai în puține cuvinte.

*Abecedariele*¹ stau gata de trimis, 100 ex[emplare] cum ați poftit și fac, broșurate cum sunt, a 18 cr. v.a. 18 fl. v.a. Iar pentru *Catechisme*² mai întii voi a vă încunoștința că 50 ex[emplare] legate tare a 77 cr. v.a., fac 38 fl. 50 cr. v.a. În sumă cu cei 18 fl. = 56 fl. 50 cr. v.a., carea ar trece pre suma ce o aveți disponibile cu 16 fl. 50 cr. v.a., necum să mai rămîie ceva și pentru *Gramatice*³, *Istorie biblice*⁴ etc. Apoi dispuneți cum voiți, că din parte-mi sum gata a vă șerbi. Mi se pare că și io mai sum datoriu cu ceva pentru *Calendarie* la tipograful de-acolo, carele vă rog să se tragă din suma ce veți avea să-mi trimiteți.

Cu destintă aprețiațiune rămîinînd al d[umnea]v[oast]re prea plecat

T. Cipariu mpr. / 243

[Adresa:] Herrn Georg Baritz wohlgeboren per Kronstadt zu Zirnești in Siebenbürgen. Franco.

¹ Abecedar tipărit în 1861 la Blaș.

² Manual religios pentru elevii de la „norme“, tipărit în același an. Ambele vor fi comasate, doi ani mai târziu, într-un vestit manual al lui Cipariu: *Abecedariu românesc cu litere latinești, pentru deprinderea pruncilor la cetire, împreună cu rogațiuni și învățătură creștinească și cu una ortografică pre scurt*, Blaș, 1863.

³ Lucrarea lui Cipariu, *Compendiu de gramateca limbei române*, Blaș, 1855; ed. a II-a, Blaș, 1858.

⁴ De același: *Istoria sintă sau biblică a Testamentului Vechi și Nou, pentru începători*, tipărită în a doua ediție la Blaș, 1859.

336

337

Blaș, 20 oct. 1861

Domnule și amice,

V-am primit aseară multprețuita scrisoarie din 16^a ale curentei și mă grăbesc a vă încunoștința că cu ocaziunea mergerei mele la Sabiniu în săptămîna asta (cătră joi-vineri, 24—25 oct.), de voi putea merge, voi duce și cărțile poftite, lingă care voi adauge și de la mine cevași, le voi da la Nendwich¹. Voi căuta tot la el de ași afla hîrtie de a dv., de unde nu, vă voi scrie de la Sabiniu, că aș avea puținea trebuință de ceva hirtie pentru tipografie. Io bucuros lăsam, pentru ca să nu fac 2 căi, pînă la 4 nov. Ci io, pre lingă alte nevoi am și administrarea casei clerului și Capitolului de la mijlocul lui martiu încoace și caută să vin în claris² cu starea fundurilor înaintea de 1 nov. Cu toate astea voi veni și pre 4 nov. de mă vor lăsa împregiurările, ale drumului și ale sănătăței. Iar de nu voi putea, voi scrie d[umnea]v[oast]re, poate că și altora.

Ce-mi scrieți de *modestia prea mare* nu înțeleg deloc, căci corespondențele ne sunt atît de rare, cît mai că am și uitat a ne înțelege limba unui altuia. De vrei să înțelegi că nu mă *îndes* înainte, nice nu cotesc pre nimenea, ci mai bine mă dau înapoi, ai dreptate, și de acest principiu mă voi ținea și de aici înainte, căci e principiu vitale / pentru mulți și pentru mine.

De conducerea Asociațiunei ce să și mai vorbesc: mizeriele de toate zilele și alte strîmtoări de toate părțile nice mă lasă să cuget la una ca acefeja. Io mă mulțămesc și cu una foarte secundarie, încă și terțiarie și așa mai încolo, că așa m-am aflat totdeauna mai bine și mă voi ținea de ea pînă ce voi putea. Să nu cugetați însă că dacă eu iau multe vorbe de-ale oamenilor numai de complemente, vreau să joc rola miresei rușinoase. Nu, eu vă scriu cu toată seriozitatea, și vă rog ca pre cît vă stă în putere să mă credeți³.

Cu toate astea, vă asecurez de altă parte, că pre cît mă vor lăsa puterile, și pre cît derecțiunea ce o va lua Asociațiunea se va uni cu derecțiunea convicțiunilor mele, voi aduce și eu părțiceaua contribuțiunei pentru societate.

Cîți vom veni de la Blaș nu poci să știu încă⁴. Scrisoaria oficioasă a conducătoriului prezente⁵, ce a sosit de vreo patru zile, încă nu mi s-a referit în Consistoriu. Cu profesorii iarăși încă nu am avut conferenție, 244^v căci ne aflăm în feriele culesului. /

Din parte-mi, io nu am fost niceodată mare patron al emigrațiunei, ci de am și descris uneori oarzăn unor oameni nepățiți ce însemnează „Cu lingura a-ți da în gură, și cu coada a-ți scoate ochii“, în urmă nu m-am pus în cale nimănui, ca să nu le împiedec *fericirea*. Și asta va să o fac și de ci înainte. *Caeterum*, nu strică să avem și acolo oameni carii mai deschid ochii orbilor, ce-i poartă de băț greculeții⁶. Iar dacă mai suferă și ei cevași, rabde, că asta e soartea românului. Apoi de le-ar

îmbla numai bine pre acolo, în urmă Tran[silvania] iarăși ar mai deveni *deșert* pentru frații *hospites*⁷ etc., etc.

Să ne vedem sănătoși. Al d[umnea]v[oast]re prea plecat,

T. Cipariu mpr. / 245

¹ Negustor sibian.

² „În curat“.

³ Ne aflăm în anul înființării Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român (despre care vezi V. C u r t i c ă p e a n u, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1919*, București, 1968, p. 59—139). În 10 mai 1860 fusese înaintată Guvernului Transilvaniei o petiție subscrisă la cei doi arhierei — Alexandru Sterca Șuluțiu și Andrei Șaguna — în care se cerea încuviințare spre a înființa o reuniune românească cu scopuri literare. Dar răspunsul Guvernului vine abia după liberalizare, în 22 ianuarie 1861. În 9/21 martie s-a ținut la Sibiu o conferință pentru pregătirea statutelor, al cărei secretar a fost George Bariț. S-au înaintat patru proiecte de statute: ale lui Bariț, Cipariu, Ioan Pușcariu și Șaguna. În 22 și 23 martie, o comisie a coroborat proiectele, alcătuiind pe baza lor unul nou. În 6 septembrie, proiectul capătă aprobarea Împăratului, devenind statut. Primind răspunsul, Șaguna, care preluase conducerea acțiunii, convoacă „adunarea generală inaugurală“ pe data de 4 noiembrie, cînd s-a și ținut, într-o atmosferă de entuziasm general al românilor. În ziua următoare adunării de constituire, s-a ales conducerea Asociațiunii: Andrei Șaguna, președinte; Timotei Cipariu, vicepreședinte; George Bariț, secretar general (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 85, p. 355; nr. 86, p. 359—360; nr. 87, p. 363; *Foaie pentru minte ...*, 1861, nr. 41, p. 317—322; Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur ...*, II, p. 642—652). În această scrisoare, Cipariu face referințe la o scrisoare a lui Bariț din 16 octombrie 1861 (Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția George Bariț, nr. 3407), în care îi oferă lui Cipariu conducerea viitoare — de pe acum iminentei! — Asociațiunii. Bariț voia să evite preluarea conducerii Asociațiunii de către Șaguna — lucru care se prefigura! — dar nu i-a reușit. Cipariu va fi ales vicepreședinte, funcție pe care n-a onorat-o cu aproape nimic, pentru că nu-l pasiona activitatea publică. Din capul locului a avut necazuri, cuvîntul său rostit la inaugurare fiind rău interpretat, așa încît, un an mai tîrziu, e nevoit să tipărească un *Cuvînt la inaugurarea Asociațiunei rom. trans. în IV nov. MDCCCLXI, apărât în contra unei critice*, Blaj, 1862.

⁴ Nu știm cîți blăjeni au participat la inaugurarea Asociațiunii. Cooptarea lor în conducere a fost, însă, redusă față de tradiția și prestigiul cultural al Blajului: Timotei Cipariu, vicepreședinte (vezi nota 3), Constantin Papfalvi și Ioan Antonelli, membri în comitet.

⁵ „Conducătoriul prezente“ e episcopul Șaguna, aflat în fruntea inițiativei, iar „scrisoaria lui oficioasă“ este anunțul prin care îi convoacă pe fruntașii românilor la adunarea de constituire a Astei (vezi textul ei la Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur ...*, II, p. 645).

⁶ „Emigrațiunea“ este plecarea peste Carpați, în Oltenia, a doi eminenti profesori blăjeni: Simion Mihali și Ioan Faur (vezi în acest volum corespondența lui Simion Mihali cu Bariț). Punctul de vedere al lui Cipariu în legătură cu plecarea celor doi e izvorit din observarea situației din principate, unde românii transilvăneni — emigrați în valuri din cauza persecuției naționale și a sărăciei — au dus flacăra adevăratei conștiințe naționale, împreună cu o erudiție rămasă proverbială.

⁷ Ungurii și sașii, „oaspeți“ veniți tîrziu în Transilvania.

Blaș, 12/24 nov. 1861

Amice,

Mă grăbesc, deși poate pre scurt, a vă răspunde la scrisoaria din 18 l.c., pentru că scrisoaria mea să vă afle timpuriu acasă, înainte de ședința proximă a Comitetului Asociațiunei¹.

Și eu cunoscui că e mare piedecă întru aceea că oficialii și comitetul nu se află într-un loc, nu numai pentru că nu pot să alerge toți totdeauna la Sabiniu în toată luna o dată, ci și că nu e cu puțință în scurtul timp al fiecărei ședințe să ne împrumutăm toate ideile și să ne consultăm cu destulă maturitate, la care se cere timpul mai îndelungat, nu în fugă, pentru afacerile societății. De ace[e]a, nice nu mă socotesc îndestulit a lua ceva oficiu de Doamne-ajută la această asociațiune, știind cită greutate este chiar și numai în călătoritul de la Blaș pînă la Sabiniu, și de aceea m-am fost și deprecăt de v[ice]președenție². Însă dacă publicul voi să port un titlu, fie! La toată tîmplarea, mi se pare că în caz cînd amîndoi preșidenții și secretariul primariu ar lipsi la oarecare ședință, și asta se poate tîmpla de multe ori, nu ar veni bine.

Pentru sesiunea proximă aș fi dorit să fiu de față, și încă să ne aflăm amîndoi, ca să ne înțelegem mai de aproape și despre modul edărei jurnalului, pentru că în scris ar fi mai cu anevoie³. Ci vă mărturisesc că — pre lingă toată bunăvoința — nu știu dacă voi putea să vin. Calea ni s-a stricat cu ploile foarte tare, cai nu capeți cu perirea, mai ales că tocma pre atunci cade și tîrgul Blașului. De aceea bine ar fi ca să nu lipsești măcar d-ta, cu toate că știu cite greutateți ai de a alerga așa des acolo. / De voi putea să viu, nu voi lipsi, și cu atît mai puțin că am și io cite ceva de propus. Despre care însă de nu voi veni, poate că voi scrie.

Exc[elența] sa a scris și Consistoriului asemenea, și încă, precum se pare, mai multe, la unele din care Consistoriul a și răspuns. De aici s-a recomădat pentru Valea H[ategului] Fi[li]p⁴, pentru A[lba] Inf[er]ioară A[xente] S[ever], pentru A[lba] Sup[er]ioară Ro[man]⁵, pentru Cet[atea] de B[altă] Șu[lu]țiu⁶, pentru T[urda], Rațiu din Viena, pentru Cl[uj] Cs[ák]y⁷ (că și astă familie e română, sin Bob), pentru Dob[îca] căpit[anul] de la Năsăud⁸, în al căruia loc ar putea fi frate-său⁹. Scrieți-i și d[umnea]v[oast]ră, ce vi se pare.

S-a vorbit și de un jurnal german ca organ pentru noi, și se învoiră pentru *Öst[erreichische] Z[eitung]* (nu știu, bine e ori nu; putea să fie și *O.* și *W.*, și poate mai ieftin, că cesta, adecă *Ö[stereichische] Z[eitung]* cere 2—300 prenumerați plătiți anticipați la tot 3 luni, va să zică la 6 000 fl. pe an), iar de redactoriu V. B[abe]ș, cu 200 fl. pre lună = 2 400 fl. v.a. pre an. Di ce nu și mai ieftin? Teama mea este că nemica nu va strica zelul nostru ca banii!¹⁰ În urmă poate că și celor mai darnici li se va urî de-atîtea date! Luați bine aminte, să nu ne stricăm cu de astea.

Conto pentru cărțile trămise, rămase afară din pachete și-l adusem cu mine să vi-l dau amină, ci uitai. Acum dar vă însemnez pre pagina următoare prețul celor trămise. Römer are la mine, precum știu, numai pentru calendarie *de 1860*, că pentru cele de mai de mult mi-am dat d[umne]v[oast]re computul în 18 nov. 1859, trămîndu-vă deodată restul de 14 fl. 10 cr. v.a.

De Pop Giorgiu¹¹ și I. Popescu¹² nu e mirare că nu plătesc d[umnea]v[oast]re care sunteți departe, cînd și mie mi-au rămas dători cu anii.

Al d[umnea]v[oast]re ca frate,

T. Cipariu mp.¹³ / 246^v

[Adresa:] Herrn H[errn] Georgiu Baritz Fabriks Director in Zernești, via Cronstadt. Franco.

¹ Comitetul Asociațiunii a fost comunicat de *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 86, p. 359: episcopul Andrei Șaguna, președinte; Timotei Cipariu, vicepreședinte; George Bariț, secretar general; Anton Veștemian, secretar II; neguțătorul Anton Bechintz, casier; notarul comunal Ioan Pinciu, cenzor; Visarion Roman, arhivar și bibliotecar; Pavel Vasici, Axente Sever, Constantin Papfalvi, consilierul de finanțe Petru Aron, parohul din Rășinari, Sava Popovici Barcianu, Ioan Popasu, protosinghelul sibian Nicolae Popea, consilierul de tribunal suprem Iacob Bologa, Gavril Munteanu, Ioan Antonelli și avocatul sibian Ioan Nemeș, membri. Doi inși au refuzat „din modestie” să facă parte din primul comitet al Astei: Ioan Hannia și Iosif Hodoș.

² Vezi scris. anterioară, incl. n. 3.

³ „Edarea jurnalului” Asociațiunii va mai întîrzia aproape 7 ani, pînă în 1868, cînd începe să apară organul specific și propriu al Astei, revista *Transilvania*, sub redacția lui George Bariț.

⁴ Este vorba de propuneri pentru viitorii deputați în Dietă. George Filip e propus de către Blaj ca deputat pentru Comitatul Hunedoara.

⁵ Este vorba de Visarion Roman din Sibiu, arhivarul și bibliotecarul Astei.

⁶ Pentru Comitatul Tirnavelor se propune Iosif Sterca Șuluțiu.

⁷ Csáky Lászlo (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. VI, n. 7) trecea drept părtinitor al românilor. Blăjenii îl propun candidat al lor pentru Comitatul Cojocna, și datorită originii sale românești (naivitate de care se vor vindeca cu prisosință foarte curînd).

⁸ Alexandru Bohățel, care pe atunci era căpitan suprem al Districtului Năsăud (vezi *Ibid.*, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5).

⁹ Fratele lui Alexandru Bohățel, Mihai Bohățel (despre care vezi *Ibid.*, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. II, n. 15), jude suprem al Comitatului Dăbica.

Toți aceștia vor ajunge deputați în Dieta de la Sibiu din 1863—1864 (vezi Teodor Păcățian, *Cartea de aur ...*, III, p. 1—620).

¹⁰ La începutul activității politice sub regimul liberal s-a răspîdit ideea de a angaja un mare ziar german din Imperiu, ca purtător de cuvînt al românilor. Un ziar într-o limbă de mare audiență europeană li se părea românilor un bun mijloc de propagandă internațională în favoarea cauzei lor. Dar ziarul străin cel mai des frecventat de români a rămas în continuare marele cotidian *Allgemeine Zeitung* din Augsburg, al cărui corespondent — încă puțin cunoscut — a fost și Bariț. Cit despre Vincențiu Babeș, biografia acestuia n-au stabilit dacă el și-a preluat rolul de redactor român pe lingă vreunul din ziarele germane amintite, sau nu. Credem însă că tranzacția nu s-a realizat pînă la urmă.

¹¹ George Pop, funcționar român în Blaj.

¹² Profesorul blăjean Ioan Popescu (vezi supra, scris. CVIII, n. 8).

¹³ Cu însemnarea lui Bariț: „1861. Tim. Cipariu 12/24 nov. cu contul cărților pentru școala Tohanului, f. 39, cr. 65”. Iată acest cont, aflat la B.A.R., ms. rom. 994, f. 247r:

„Conto
D-lui Bariț în Zernești
S-au trimis în 24 oct. a.c.:

20 Catech[isme] legate	a 77 cr. ... 15 fl. 4	cr. v.a.
50 Abeced[are] d[et]o	„ 18 „ ... 9 „ 4	cr. v.a.
20 Istoria bibl[ică] d[et]o	„ 50 „ ... 10 „ 4	cr. v.a.
10 Gram[atica] rom. d[et]o	„ 52 1/2 „ ... 5 „ 25	cr. v.a.
incă 10 Abec[e]d[are] rom. d[et]o, gratis de la mine		
5 Istorie bibl[ică] d[et]o d[et]o d[et]o		
Suma:	39 fl. 65 cr. v.a.	

Blaș, 12/24 nov. 1861

T. Cipariu m.pr.“

CXVI

Amice!

Bl[aj], 24 ian. (1)862

Römer et Kamner mi-a trimis încă în 24 dec. [1]861 conto despre:

50 Calend[ar] ¹ 1860	17 f. 50 cr.
100 Protoc[oale] de confer[ință] ²	40 f. —
Suma :	57 f. 50
ab 10% „ :	5 f. 75
	51 f. 75 cr.

Din acestea s-au trecut:

Calendariele 17 f. 50 cr.
iear din

Prot[ocoale] 36 ex.; ci io mai rețin
incă 14 ex. = 50..... 20 f.

Care fac suma :	37 f. 50
10% proc. :	3 f. 75
Rămîn să plătesc :	33 f. 75 cr.

Care vă și rog să-i plătiți în locul meu, din suma cărților ce o am la d[umnea]v[oastră]. Iar celelalte 50 Prot[ocoale] de conferințe vă rog să-mi arătați unde să le depui în Sabiniu, spre retrimere, la Nendvich ori la Filtsch etc.!

Verte.

Aveți de cuget să veniți la Sabiniu pre 4 febr. ³ nou? Că io, de voi putea, mă voi duce. /

Aș vrea să știu și de jurnal, ce s-a decis și cum va să iasă, ca să mă știu și io orienta. Cu toate că auzeam de la mulți că edițiunea acestei foi se cădea Blașului, după ce Brașoul și Sabiniul au cite două, politice și literare, iar Blașul nice unul ⁴. Ating încă lucrul numai per transen-
nam ⁵, căce din parte-mi nu am voie a mă ocupa cu lucruri ce leagă pre
om strins de timp, ci-mi mai place a lucra mai cu libertate. Numai cît
văz că se apropie una necesitate neîncongiurabile, ca orișicum și de aci
să iese ceva foaie periodică, de nu mine, poimîne ⁶ și aș vrea ca să ne

regulăm mai întâi între noi ce avem de făcut, ca să ne ajutorăm unii pre alții, iar în coliziune să nu venim nice una dată. /

248^v

De nu ne vom întâlni la Sabiniu, scrie-mi ce părere ai despre astea. Ideea de expuzetiune e foarte lăudabilă ⁷. Io, din parte-mi, care nu sum fabricante de manufacture, ci numai de unele sfirloage de cărțuție, nu mă poci apromite cu alte, decît cu un rînd de haine bărbătești și femeiești cumu-i portul nostru a tîrnovenilor: mununi, cămeșă cu mrege și barb, curea lată, curea de bumbi, brîu, ciureci de pănură și de pinză, obiele chindisite, opinci, țundră neagră, glugă, măciucă și fluieră la brîu, iar femeiești: velitoare de mireasă, propoadă, mununi, iia fetească și muierească, brață, crătînță, șurtă, merindariu, față de measă, față de perină, merindariu și, poate, și altceva.

Să ne vedem sănătoși. Al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr. / 249

[Adresa:] Domnului Georgiu Bariț în Brașou aut ibi ubi

¹ Căldariu pentru poporul român... al lui Bariț, volumul pe 1860.

² Protocolul ședințelor Conferinței naționale românești ținute din 1/13 pînă în 4/16 ianuarie 1861, la Sibiu, tipărit de Bariț, Brașov, 1861.

³ Hotărîta inițial pentru data de 4 februarie 1863, noua conferință se va ține două luni mai tîrziu. Este vorba de Conferința națională de la Sibiu din 7/19—11/23 aprilie 1863. Vezi despre acest important eveniment în viața politică națională a românilor transilvăneni la Teodor V. Păcățian, Cartea de aur..., II, p. 729—781; George Bariț și contemporanii săi, II, p. 76—77.

⁴ La data respectivă, în Brașov apăreau Gazeta Transilvaniei și Foate pentru minte... iar la Sibiu Telegraful român și Amicul școlii. Blașul nu avea, într-adevăr, nici o publicație, dar nu din vina celorlalți români, ci a Blașului însuși. Faimosul orașel nu era un mediu la fel de potrivit pentru ziaristică, suferind de anumite tare care-l făceau impropriu pentru activitatea gazetărească. Exemplu semnificativ este Organul luminării care, deși condus de un intelectual de înălțimea lui Cipariu — cu efortul entuziast al lui Iosif Many și Aron Pumnul — n-a reușit să se ridice deasupra mediocrității. Forfota popească de la Blaș, cu nesfirșitul cortegiu de intrigi meschine și puerile, făcea improprie atmosfera de aici unei serioase informări și exprimări publicistice. Abia în 1867, la Blaș vor începe să apară două periodice deodată: Archivu pentru filologie și istorie al lui Cipariu (de la 1 ianuarie) și Foaia administrativă diecesană scoasă de profesorul Ioan Bobb (din 25 februarie/9 martie), amîndouă, firește, cu scandalul de rigoare. În 1865 i se ia lui Cipariu conducerea tipografiei, după o impresionantă activitate de cîteva decenii (dar în care — se pare — s-a ocupat mai mult de propriile lucrări decît de ale diecesei). Noul „prefect“ al tipografiei, profesorul Ioan Bobb, îi va interzice lui Cipariu să-și tipărească la Blaș Archivul..., acesta trebuind să trimită manuscrisele la Sibiu. Bobb recurge la această soluție ca să-l înlătore pe Cipariu, spre a-și scoate propria publicație, Foaia administrativă diecesană, o revistă plată și total neinteresantă. La rîndul său, Archivul... lui Cipariu e departe de a fi o publicație periodică tipică, avînd caracterul unei lucrări filologice și istorice în fascicule numerotate, pe deasupra scrisă în întregime de Cipariu. Blașul eșuează astfel din nou la capitolul ziaristic, pentru alte decenii, pînă la apariția ziarului Unirea. Vezi George Bariț și contemporanii săi, III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. XXI-XXII, incl. notele.

⁵ „Printre zăbrele“.

⁶ Va mai întîrzia (vezi n. 4).

⁷ Apreciază ideea lui Bariț și a brașovenilor — impusă Comitetului de conducere al Astrei, care, în 2 ianuarie 1862 o „oficializează“ — de a organiza o expoziție cu produse casnice și manufacturiere românești, la Brașov. Expoziția e plănuită pentru sfîrșitul lunii iulie (vezi Cointelegere pregătitoare pentru expozițiunea națională din Brașov, în 28/16

iuliu 1862, în *Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 5, p. 18—19; *Material pentru o programă a expoziției din 28 iuliu 1862 și pentru expozițiunea însăși*, *Ibid.*, nr. 6, p. 22—23; nr. 7, p. 25—26). Expoziția a avut un succes remarcabil (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. IX-X, incl. notele).

CXVII

Domnule Bariț,

Bl[aj], 9/II 1862

Din scrisoaria d[umnea]v[oast]re din 1 febr. mi se pare că nu ne-am înțeles bine despre cele ce se țin de jurnalul Asociațiunei¹, și de aceea mă și grăbesc a însemna puținele la cele ce mi-ai scris, pînă încă nu s-a răcit lucrul.

Întii, vă mulțămesc pentru ofertul de redacțiune ce-mi faceți, însă io și acum vă dechiar că nu am voie a mă ocupa cu astfel de lucruri ce sunt legate strîns de timp. Și mai ales unde redactorul nu ar fi redactor ca la alte redacțiuni, ci întiiul sau unicul colaborator al jurnalului din cap pînă în cap, cum o pățisem cu *Organul* mai anițărț².

Dar nice nu atinsesem de edițiunea jurnalului Asociațiunei decît ca, prin treacăt, spunîndu-vă că auzeam din unii că s-ar fi convenit ca să iasă în Blaș, fără de a mai adauge și motivele pentru ce. Însă oricine le poate cunoaște, că publicul de la un loc cu atîtea institute literare ca Blașul / are dereptate să aștepte mai mult decît de la locuri cu mai puține institute de ăst felii. Nu v-am mai adaus și aceea că mai astăveară cineva mi-a spus oarzăn în față zicund că: „Publicul vă *inferează*, pentru ce nu iese din Blaș nice una foaie“. La care vorbe eu mă excuzai cum putui etc. Alții poate sunt mai delicați în spresiuini etc. De aceea numai am fost adaus că mi se pare că se apropie timpul ca și de aici să începem ceva³.

Dar ca io să doresc au să vă cer ca să ne dați nouă *redacțiunea* jurnalului, zău că nice n-am visat. Și dealmintrea statutele spun curat că asta e treaba secretariului primariu. De care io mă țin strîns, și nu am voia nice cea mai mică să mă mestec în trebile altuia, unde nu-mi fierbe oala, cu atît mai virtos că io sum prea mulțumit cu postul ce mi s-a asemnat în Asociațiune⁴. De aceea nice că mai poate fi vorba de a primi au a nu primi redacțiunea acelu jurnal asupra-mi. Cum am zis, asta nu e treaba mea.

Tot ce doream să știu era, singur, / cum ați togmit planul jurnalului, fiindcă și d-ta încă-mi scriseși ceva despre asta în altă epistolă mai vechie, și de atunci credeam că veți fi statorit ceva definitiv. Interesul meu e numai ca să mă știu — cum am zis — orienta și io, pentru că doresc să scriu și io cite ceva pentru acel jurnal, pre cit mă va lăsa capul și împregiurările. Și spre asta aș dori să am mai întii cunoscut planul sau programa, ca să nu lucru *ins blaue hinein*⁵ fără regulă și compas. Iar ăst plan și programă mai întii și mai în frunte se țin de redactorul oficiale al jurnalului, iar ceialalți nu au mult de a se amesteca, cum nice nu se vor amesteca, negreșit.

Însă dacă nu poci să știu, nu am ce să fac decît să aștept.

Întru celealalte, călătorie fericită și închinăciuni multe la ai noștri, cari s-ar tîmpla să nu-și fie uitat cu totul de noi.

Al d[umnea]v[oast]re prea plecat,

T. Cipariu mpr./ 251

¹ Vezi scris. CXV, n. 3.

² O mare nedreptate pe care o comite Cipariu la adresa foștilor săi colaboratori la *Organul luminării*, în 1847—1848. Dimpotrivă, — cel puțin în primul an! — aproape întregul *Organ...* a fost scris de Iosif Many, Cipariu mulțumindu-se să-și publice nesfîrșitul șir de *Principia de limbă și scriptură* (vezi supra, scris. LXXXIII, n. 3).

³ Se va începe în 1867, cu rezultatul amintit mai sus, în scris. anterioară, n. 4.

⁴ Acela de vicepreședinte al Astei (vezi scris. CXIV, n. 3).

⁵ „Fără rost“, „fără țintă“.

CXVIII

Blaș, 3/15 oct. 1865

Amice,

Încă de luni ce trecu îți eram datoriu cu un răspuns la scrisoaria din ...¹, însă unele considerațiuni și pedece mă întîrziară a vă trimite cuvenitul răspuns.

Părerile noastre vă *sunt* cunoscute, cel puțin *in thesi*, dacă nu și motivele. A lua partea la Dietă cu minile în sîn și muți la orice se va propune, nu a fost părerea noastră, ci a lua parte, ca pre teren legale (!) deputații noștri să aibă ocaziune a se declara cu bărbăție în cauza națiunale. Care de nu o vor face, și io sum de părere că mai bine va fi să ședem cu *toții* acasă.

Temeiurile nu m-au convins din multe cauze, cari ar fi prea lung / a le înșira aici. Ele mi se par a fi dictate mai mult întru interesul acelor a cari prin activitate nu vrâu să-și compromită pusețiunea, și așa le vine mai bine a tăcea decît a grăi, a se retrage decît a pași pre față. Se înțelege că asta nu se apleacă la d[umnea]v[oast]re².

Ci io mai departe nu mă întind, vază cei chemați ce vor face cu toată responsabilitatea pentru urmările cele rele, ca și cele bune.

Sum și io de părere că dezbaterile politice și conclusele lor nu erau a se trîmbița și a se lega de limba clopotului, însă io la asemeni împregiurări nu am nice cea mai mică / influenție și nu poci decît să-mi exprim 252^v și io părerea de rău pentru cele tîmplate.

De *ortografie*, mi se pare că acum nu e timpul, de aceea să mai diferim pînă la timpul *ei*.

Al d[umnea]v[oast]re sincer amic,

T. Cipariu mpr.

P.S. Metropolitul va sosi înapoi mine-poimîne, după cum ne-a înștiințat. Nu știm cu ce rezultat, însă gazetele ai văzut cumu-l trachtează. /

253

345

¹ Nu specifică data, lăsând loc alb.

² Cipariu încearcă și el un punct de vedere politic propriu, în fața unui eveniment fatal din viața românilor transilvăneni: Dieta de la Cluj din 19 noiembrie 1865. Constrâns de grave evenimente externe, Împăratul cedează presiunilor puternice aristocrației feudale maghiare, anulând concluziile Dietei românești de la Sibiu din 1863—1864 (vezi scris. CXI, n. 14; CXII, n. 4), și dispunând alegeri pentru o nouă Dietă, pe baza legilor anacronice de la 1791. Dieta de la 1865 a avut la ordinea de zi un singur punct: revizuirea articolului I din 1848, care hotăra uniunea Transilvaniei cu Ungaria (vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, III, p. 770). O vie mișcare s-a produs în rândul românilor, care simțeau iminența catastrofei. La 21 septembrie 1865, blăjenii s-au întrunit într-o conferință de lucru, în care s-a ajuns la concluzia din 1860: convocarea congresului național (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 77, p. 310—311). În 22 septembrie, Alexandru Sterca Șuluțiu se adresează episcopului Șaguna (vezi George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei...*, III, Sibiu, 1890, p. 319—327), dar nu găsește audiență la acesta. Incidentul produce o ruptură nefericită între cei doi arhieri români (vezi în acest volum scrisorile lui Alexandru Sterca Șuluțiu către Bariț). În scrisoarea de față, Cipariu încearcă să abordeze și problema activismului și pașivismului politic al românilor, dar discuția îl depășește. Dealtfel, metodele celor două orientări se vor cristaliza abia în anii următori.

CXIX

Amice,

Bl[aj], 19 iul. [1]866

La multstimata scrisoare de 17 l.c., cu carea m-ai surprins, îmi iau onoare a vă răspunde că pentru mine tot așa de greu-mi vine a merge la București pre 1 aug., ca și pre 1 sept. ¹ Pre 1 aug. nu numai că m-ar împiedeca a merge la vreo baie, de care foarte am lipsă, ci și că atunci nice pre adunarea generale a Asociațiunii noastre, dar nice pre începutul cursului gimnaziale nu aş putea fi de față, iar pre 1 sept., pentru că se apropie timpul friguros, și după sănătate-mi poate că de dus m-aş putea duce, ci nu știu cum aş putea veni înapoi în nov. prin munți.

Bine era dacă și dealmintrea, după timpurile critice în cari ne aflăm, se amina adunarea pre alte timpuri mai pacate ². Ci poate că d[omnul] ministru ³ încă nu poate aștepta lung tare, *propter incertitudinem rerum humanarum* ⁴ etc.

Cu toate astea, cînd ar fi să aleg, m-aş pronunța mai bucuros pentru 1 sept. decît pentru 1 aug.

²⁵⁴ Licenție și pasaport io încă sperez să capăt ⁵. D[omnul] Bardoși-mi scrie în 14 ale c[urentei] / că mi s-au câștigat și s-ar fi spedit tot în 14 iul., ci încă nu le-am primit. Io încă de la început am fost rezoluț a le cere, și fără acelea a nu face nice un pas. D[umnea]v[oastră] vă veți aduce aminte cum încă înainte de [1]848, cînd se formase o societate literarie privată în București, ne-a tras la răspuns guberniul, că ce s-a publicat denumirea noastră de membri la acea societate fără învoirea regimului, măcar că cel puțin eu n-avui știre de acea denumire mai întîi decît prin *Gazetă* ⁶.

De aceea io nu m-am lăsat pre părerea d-lui Bardoși, ci l-am rugat anume să facă întrebarea dacă mi se poate da acea licenție, și numai așa apoi mi-am trimis petițiunea pentru amîndouă.

Deci, dacă vă învoiți să se amîne adunarea pre 1 sept., eu n-am nimica contra, numai aş vrea să știu *certo* cum stă lucrul, dacă nu altmîntrea, prin jurnale.

De unde io după atari împregiurări nice nu voi pleca într-acolo, decît / după știre pozitivă: 1 aug. vechi, au 1 sept. vechi. 254^v

După care am onoare a mă semna cu deplină stimă al d[umnea]-v[oastră]re prea plecat,

T. Cipariu mpr./ 255

¹ În 1866, îndată după căderea lui Alexandru Ioan Cuza, se înfăptuiește un dezerat național al românilor, pentru care marele domnitor se luptase și făcuse chiar sacrificii materiale: Academia Română.

² Într-adevăr, se va amina (vezi nota 1).

³ Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice în 1866 era C. A. Rosetti, care, în februarie, prezentase Consiliului de miniștri, sub numărul 1140, proiectul pentru înființarea Societății literare.

⁴ „Din cauza nestatorniciei lucrurilor omenești“.

⁵ Adică aprobarea autorităților ungurești de a face parte dintr-o asociație culturală din afara Ungariei și pașaport de plecare la București.

⁶ Afirmatie pe care Cipariu o mai făcuse și în 1845 (vezi scris. LVIII). În realitate, *Gazeta de Transilvania* din acel an n-a publicat numele lui Cipariu ca membru al Societății literare din București.

CXX

Blaș, 7 nov. [1]867

Domnule și amice!

Eram cam pătîmind de durere de cap iarăși, ca de mai multe ori, de care încă nice acum nu sum scăpat deplin, de nu am putut numaidecît să vă răspunz.

Dar ce să vă și răspunz? Pentru *Dicționarul* ¹ pînă acum încă nu m-am putut consulta, din cauza de mai sus și alte multe trebi, ce mi s-au fost grămădit în absenția-mi. Io aici am de cuget să increditez lucrul la vreo 2—3 profesori din cei mai capaci și mai *înțelegători* la lucru. Numai dacă Delegațiunea ne-ar trimite ajutoarele promise ². Io am pre *Budeanul* ³ și pre *Bob* ⁴, dar pre *Raoul* și *Polizul* ⁵ nu. Poate că de acum înainte, după semnele mai nouă, Delegațiunea-și va împlini obligațiunile sale mai / repede, căce timpul e cam scurt, și lucrul e lung mai ales ce se ține de mine. Io mai că desperez de a căpăta ceva ajutoriu pentru cele ce-mi lipsesc. D[omnul] Eliade e poet și politic, iar în filologie nu e de principiul meu, ca să-mi poată da mîină de ajutoriu sau să se intereseze la așa ceva, cum sunt cărțile bătrîne etc. ⁶ D[omnul] Laureanu e prea ocupat cu multe de toate etc. ⁷ Așa, cit în urmă iarăși voi fi nevoit a rămînea numai cu ale mele. 256

De acceptarea dicționarului meu ⁸ încă nu sperez mult, fiindcă anevoie va să fie după gustul principiele majorității, decît poate numai la nevoie. *Ich kenne auch meine P.* ⁹

Încît pentru ale Metropoliei, io nu mă prea ocup cu d-alde astea, cum zic unii, din cauză că sunt alții cari se ocupă prea, prea. Văz că faima

256° desființării s-a demențit. Ci A. Roman¹⁰ nu crede, ci-mi scrie că va să întrebe la locul competente. /

Despre Opriș vom vedea, dacă se poate.

În urmă, pentru școale. Bine zău ar fi dacă s-ar înființa cât de multe; asta o cunoaște toată lumea. Întrebarea numai e că cine să le facă? Blașul? Da. El e datoriu să facă mult, foarte mult, pentru că poate mult, mai mult decât alții. Dar singur putea-va face el toate, toate? Mă îndoiesc, mai ales că lipsa e urgentă, și Blașul încă nu va putea să le facă toate *una dată*. Pentru Turda a început d. Rațiu. Pentru celealalte cine?

Privații poate au mai întâi să îngrijească de familiile lor, sau că numai sunt securi de venitorul lor, și așa se îndoiesc a-și da din mână ce au, ca nu cumva în urmă să îmble a-și cerși pînea carea o au dat altora, și alte mai multe considerațiuni, tot de felul acesta.

Închei cu mulțămăta că mi-ai scris, pentru că asemeni scrisoarie-mi mai răcoresc înema, într-un necazul altor ocupațiuni uricioase.

Al d[umnea]v[oast]re ca frate,

257

T. Cipariu mpr. /

¹ În ședința din 12/24 septembrie 1867, membrii Societății Academice adoptă o Programă pentru stringerea materialului necesariu la lucrarea dicționarului românesc (*Analele Societății Academice* ..., I, ses. an. 1867—1869, p. 116—117; Ioan Chindriș, *Al Papiu Ilarian și Academia Română*, p. 35), prezentată chiar de președintele Societății, Heliade Rădulescu. Lui Cipariu îi revine o sarcină nominală în textul programei: „§ 2 Cu citirea cărților dinainte de 1720 și scoaterea din ele a cuvintelor sau accepțiunilor de cuvinte, cum și a formelor ce nu se află în dicționarele publicate pînă astăzi, se însărcină d-l canonic Timoteu Cipariu. Societatea va căuta, prin Delegațiunea sa, a procura d-lui canonic acelea din cărțile sau manuscriptele ce se știu că s-au născut pînă la 1720 și pre cari d-sa nu le are încă amină“.

² Cărțile apărute pînă la 1720, pe care Cipariu nu le are (vezi nota 1).

³ „Budeanul“ = *Dicționarul de la Buda*, 1825.

⁴ Dicționarul lui Ioan Bob: *Dicționarul românesc, latinesc și unguresc*, I-II, Cluj, 1822—1823 (vezi scris, LVIII, n. 6).

⁵ În 1853—1854, Bariț a publicat, în colaborare cu Gavril Munteanu, un *Deutsch-Rumänisches Wörterbuch*..., Brașov, în 2 volume. Ulterior, în 1857, publică tot acolo varianta româno-germană, după materialul pus la dispoziție de George Polizu (vezi prospectul în *Foarte pentru minte*..., XX, 1857, p. 28; Vasile Netea, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, București, 1966, p. 233).

⁶ Heliade Rădulescu era președintele Societății Academice.

⁷ August Treboniu Laurian, secretarul general al Societății.

⁸ Un dicționar personal alcătuit de Cipariu? Nu credem atît că a existat un astfel de dicționar, cît mai degrabă, că orgoliosul filolog voia să alcătuiască unul, pe care apoi să-l impună Societății Academice (așa cum vor proceda Laurian și Massim).

⁹ „Eu așa îl cunosc pe P. al meu“. Acest P. este Heliade Rădulescu: „President“?

¹⁰ Alexandru Roman, de la Pesta.

CXXI

Domnule și frate!

Bl[aj], 1 sept. [1]868

Ieri am primit scrisoaria d-tale din 26 aug., la care am onoare a răspunde în scris mai pre scurt decît aș putea cu vorba.

348

Nu a stricat nimica că nu mi-ați scris mai timpuriu, pentru că și fără provocațiune veneam, dacă-mi era prin puțință.

Despre picioarele venirei mele¹ nu sum în stare să vă scriu acum, iar încît pentru altele, d-voastre și fără mine veți putea lucra negreșit tot așa de bine ca și împreună cu mine.

În ce privește dicționarul sau glosariul meu², vă mulțămesc foarte pentru spreginul ce mi-l apromiteți, însă valoarea lui și împărțirea va depinde de la dezlegarea cestiunei ortografice, împreunate / cu gramateca³, cu cari are să consune și dicționarul.

Salutare confracților, mai în specie d-lui Urechia, căruia vă rog să-i admanuați biletul alăturat.

D-zeu vă ajute!

Al dd-v[oast]re, ca frate,

T. Cipariu mpr. / 258°

¹ Motivul pentru care Cipariu nu participă la sesiunea Societății Academice Române din toamna anului 1868 este prezența *Gramaticii* sale în concursul lansat de forul științific din București, pentru o gramatică a limbii române (vezi scrisoarea următoare).

În sesiunea trecută, 1867, la 11/23 septembrie, se votase un premiu de 300 de galbeni pentru cea mai bună „analitică“, adică partea întâia, de morfologie, care va intra în concurs (vezi *Programa concursului pentru una gramatică română. Partea I. Analitică*, în *Analele Societății Academice Române*, I, ses. an. 1867—1869, p. 114—115; Ioan Chindriș, *Al Papiu Ilarian și Academia Română*, p. 33). Concursul este „secret“, lucrările trebuind să poarte un motto. În toamna următoare, 1868, comisia se oprește asupra celei care purta motto: „Și consuetudo vicerit vetus lex sermonis abolebitur“. Era „analitică“ lui Cipariu — și, firește, acest lucru nu constituie o taină pentru membrii societății! — care în 1869 se va tipări cu cheltuiala Societății Academice: *Gramatica limbii române. Partea I. Analitică*, București, MDCCCLXIX [1868] (vezi Dimitrie Macrea, *Timotei Cipariu, în Lingviști și filologi români*, București, 1959, p. 67—78).

² Vezi îndoiala noastră despre existența unui dicționar *organizat* al lui Cipariu, în nota 8 la scris. precedentă. Cipariu putea să aibă mult material lexical adunat, dar de existența unui dicționar încheiat al său nu știm nimic.

³ Cipariu vrea să urmărească orientarea Societății Academice pe toate planurile filologice: ortografie, gramatică, dicționar, pentru a hotări dacă va colabora sau nu. În treacăt fie spus, Cipariu nu era mai puțin tiran și intolerant decît ceilalți satrapii lingvistici din Societate: Laurian și Massim (vezi în acest sens Ioan Chindriș, *op. cit.*, passim), doar că el preferă să se retragă la cea mai mică nemulțumire, amenințînd astfel Societatea Academică cu privarea de incontestabila sa competență. Lupta lingvistică a fost în secolul trecut un spectacol serios și dur!

CXXII

Bl[aj], 1/11 [1]869

Domnule și amice,

Mai întâi vă rog să mă scuzați că pînă acum nu am răspuns la mult-prețuita-vă scrisoarie de ...¹

Nu eram numai ocupat preste măsură de toate părțile cu reviziune, redacțiune (știi ce fel de redacțiune!)², consistorie preste consistorie, lungi, lungi de cite 5 ore pre zi, comisiuni *etcetera ceterorum*³, ci ce era și mai inoportun eram ocupat și de un catar de cap, de nas, de grumazi, de piept, numai ca el și cum am poate numai

349

io în furia tuturor catarelor din lume. Apoi iacă și Sinodul ⁴, nu numai la ușă, ci acum chiar în casă, cum veți fi auzit. Și așa, cauze destule de a fi scuzat, pentru care vă și rog. /

260 Astăzi dar, răsuflând din aste toate cema mai ușor, luai peana să-mi plinesc dulcea datorie, ales că și almintrea nu mă puteam mișca de acasă, afară ningind și vînt bătînd, cit să nu scoți cînele din casă, parcă nu eram în Blaș și 1 nov., ci în Siberia și în ajunul Bobotezii.

Așa, mai întii vă mulțămesc sincer pentru amicalitatea ce o ați avut a-mi împărtăși atite știri interesante de la Societatea noastră ⁵ și despre oamenii noștri. Roman ⁶, care și în est an s-a întors pre la noi, încă mi-au spus multe, tot în sensul celor scrise de d[umnea]v[oast]ră, și mi-a făcut multă voie bună.

260^v Crede-mă, sufletul meu, că d. Eliade, cu apucăturile ciocoiești, de cari acum la bătrîneție nice că se poate dezbrăca, nu mă supără cit de puțin. Am / onoarea de a-l cunoaște prea bine de mult cum este, ca și pre ceialalți pre toți. Dar acum la bătrîneție aș fi prea nefericit dacă în toată viața-mi nice atita nu aș fi învățat, să nu fac caz de apucături ciocoiești ⁷.

Dacă *Gramateca* mea nu va plăcea la mulți, asta o știam prea bine înainte de a mă apuca să o scriu, și de-mi păsa mult de neplăcerile unuia și altuia, nice că-mi făceam nevoie de unde nu aveam.

Bine știu io cauzele neplăcerii multora, ci așa este omul, cu pasiuni, interese etc., de cari nu-l poți dezbrăca. De aceea, chiar și cînd Zoilii vor sau ar avea dreptatea, tot poci să le astup gura cu: „*Zoile, fac melius!*“ ⁸

261 Io, la sesiunea de an, chiar și de nu aș fi avut cauze destule altele de a nu merge, destulă era însăși *Gramateca* trimisă la concurs, ca să nu zică oamenii răi că am mers să fac presiune asupra Societății, ca să mi-o pre / mieze! ⁹ Și de aș fi mers, aș fi meritat ca numai din astă cauză încă să nu mi-o premieze.

La cea din a.c. iarăși nu am mers din mai multe cauze, și poate că unele din acestea mă vor opri să nu merg nice la anul venitoriu, de voi trăi, și poate că să nu mai merg nice una dată.

Ci să le las de astă dată, și fiindcă hirtia mi se gată să trec la altele, și anume la sinodul nostru de care alții poate vă vor fi scris destule și pre larg. Mie mi-a părut bine; una că a decurs binișor, alta, și mai ales, că s-a împlinit una dorința vechie și nedomirită ¹⁰. Io, din parte-mi, am stărut din toate puterile ca să se îplinească și sperez că și cealaltă dorință încă se [va] împlini, încă poate și mai bine.

Și așa de astă dată terminînd, vă rog să nu vă uitați de promisiunea din finea scrisoarei d[umnea]v[oast]re.

Al d[umnea]v[oast]re, ca frate,

261^v

T. Cipariu mpr. /

¹ Data nu e indicată: loc rămas alb.

² Era ocupat, presupunem, cu redactarea *Archivului pentru filologie și istorie*.

³ „Celelalte ale celorlalte“.

⁴ În zilele de 20—22 octombrie 1869 s-a ținut la Blaj un sinod diecezan, „însă compus numai din clerici“, după cum informează Ioan Micu Moldovan. Faptul însemna

încă un regres față de concepția tradițională a sinodului la români, la care trebuiau să ia parte și mireni din toate comunele bisericesti. Înaintea revoluției din 1848—1849, românii transilvăneni au militat pentru sinod tradițional după pravila orientală (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, și scrisorile lui Cipariu pînă la 1846), îndemn care s-a păstrat oarecum și sub păstoria lui Alexandru Sterca Șuluțiu. Noul mitropolit, Ioan Vancea de Buteasa, ales în 1868, era mult mai catolicizat în gîndire decît legendarul înaintaș, așa că nici măcar nu va zgîndări autoritățile cu reclamarea unui sinod adevărat, care să fie totodată și o adunare națională românească. Ceea ce s-a ținut în octombrie 1869 la Blaj a fost o obscură adunare popească, preocupată doar de treburile strict bisericesti (vezi la Victor Bojor, *Episcopii Diecesei gr. cat. de Gherla, acum Cluj-Gherla (1856—1939)*, Tirgu-Mureș, 1939, p. 212. Micu Moldovan consideră totuși că sinodul a avut un „rezultat bun“, pentru că mitropolitul „a intonat și apăsat autonomia besericeii și independența ei de la oricine altul, afară de Papa“, adică independența față de ierarhia catolică din Ungaria.

⁵ „Societatea noastră“ = Societatea Academică Română, la a cărei sesiune din 1869, ținută între 1 august — 15 septembrie la București, Cipariu n-a participat de asemenea.

⁶ Alexandru Roman, întorcîndu-se de la sesiunea Societății Academice, către Pesta unde locuia, trece prin Blaj pe la Cipariu, cu toate că nu era în drumul său, ca să-l vadă pe venerabilul cărturar.

⁷ Cu toate că n-a participat la sesiunea din 1869, numele lui Cipariu a fost adesea pomenit în adunările sesiunii.

⁸ „Zoile, fă ceva mai bun!“ (coresp. rom.: „N-ai altceva mai bun de făcut?“).

⁹ Vezi și scris. anterioară, n. 1.

¹⁰ Sinodul pomenit la nota 4. „Dorința vechie și nedomirită“ a lui Cipariu poate fi aceea de a-l vedea pe Vancea, mitropolitul șovăielnic și aparent colaboraționist cu ierarhia catolică maghiară, exprimîndu-se categoric pentru independența bisericii române unite, chiar în condițiile vitrege ale dualismului.

CXXIII

Bl[aj], 16/4 1869

Domnule Bariț,

Mă grăbesc a vă răspunde la multprețuita d[umnea]v[oast]re scrisoare, fără dat, însă aici sosită ieri (în 15/4), cum că pentru *Archiv* ¹ dn. baron Geringer ² s-a prenumerat numai în 7 mart., iar io am scris la expedițiunea mea în 8 mart., ca să-l înscrie în lista abonaților și să-i trîmită toți numerii și cei trecuți, de la ian. a.c. începînd. Se poate însă că expedițiunea se va fi făcut cu ceva mai tirziu, de exemplu, cînd cu trîmiterea nr ^{ului} XXII sau XXIII. Sper însă că acum i se vor fi spedit. Cu toate astea, io astăzi / am scris de nou la expedițiunea mea din Sabiniu, ca să îndrepte lucrul încît va fi greșit. 262

Despre cari vă rog să încunoștințați pre dn. Trausch, cu distintă stimă fiind

Al d[umnea]v[oast]re prea plecat,

T. Cipariu mpr. / 262^v

¹ Publicația lui Cipariu, *Archivul pentru filologie și istorie*, care apărea din 1867.

² *Karl Geringer*, 1808—1889, locuitor (guvernator) cezaro-regesc al Ungariei, personaj marcant al vieții politice din Imperiul austriac în secolul al XIX-lea. S-a născut la Sibiu, a terminat Facultatea de drept la Viena în 1829, după care a intrat ca funcționar

la Guvernământul Austriei de Jos din Viena. În 1831 e înalt funcționar la Tezaurariatul din Viena, iar în 1843 e trimis ca expert la granița cu Imperiul Otoman, în problema relațiilor comerciale. În 1848 e comisar gubernial la Frankfurt, iar la 1849 ia parte la Dieta din Bratislava și Pesta.

CXXIV

Domnul meu!

Bl[aj], 27/11 1871

Scrisoaria d-tale din 11/11 mi-a sosit la timpul său, precum și pachetul, numai cu una zi mai târziu.

Ocupațiunile și starea sănătății nu mă lasară a-ți răspunde pînă acum și sper că mă veți scusa.

Înainte de vreo 5—6 zile începusem una scrisoare a vă scrie, însă neputîndu-o fini dintru una dată, cînd o căutai să continuu nu o mai aflai deloc, parcă a intrat în pămînt.

„Anonimele“, ca de aci să încep de nou, le-am les cu multă plăcere și bine ați făcut că le scrieți¹.

Pre la noi spiretul e tot cam ca pînă aci, cel puțin cei de altă părere nu o dau pre față, ci cînd le va veni bine desigur că nu vor să ascunză mița în sac, și încă cu veemenție. Cred că și la alegeri vor merge unii din curiozitate, să vadă cum vor merge lucrurile, dealmintrea alții probabiliter numai *minați*. Cu toate astea, e cam prea timpuriu pentru noi a ne ocupa cu venitoriul, care, cum se știe, depinde mult de la împrejurări și de la vîntul ce bate. /

La B[ucurești] nu m-am dus, și cînd sănătatea mi-ar fi permis a merge, și e probabil că nice altă dată nu voi mai merge, pînă cînd vor sta tot acele cauze ce m-au reținut pînă acum², decît poate în *preîmbulare* pre puțin timp, și cînd drumul de fier sau balonul ne va putea duce ca gîndul și ca vîntul, ceea ce în 2—3 ani desigur nu se va tîmpla, și io nu contez așa departe.

D[om]n[ul] A[lexandru] R[oman], trecînd pre aici, ne-a cam spus une-altele petrecute la B[ucurești]. Broșurele lui G. Sion³ și celelalte le-am străpus de atunci dnu-lui I. Moldovan și sper că în curînd se va putea trimite prețul celor de întii, iar pentru cele de al doilea nu poci afirma nimica, ci vom vedea.

Celea de la B[ucurești] cînd ni se trîmit ne sosesc tare târziu, și în jurnale încă aflăm numai fragmente, tot ca mai înainte. *Analile*, cari conțin ceva mai complet, se publică mai tot după ce și-au pierdut interesul⁴. /

Deviza timpului prezente este: *iute!* Cei ce întîrzie pățesc ca fetele din Evanghelie.

Văz că unele jurnale române și străine răspîndiră faima despre ep[iscopul] din Lugoș⁵ că de curînd ar fi fost *aiți*. Minciună! El nu a văzut Blașul de cînd cu candidațiunea metropolitană în 1868⁶. Poate că la primăvară vor să se adune la un sinod provinciale. Cel puțin, sufraganii s-au apromis a veni, cam pe la Dumineca Tomei. Vom vedea ce va fi și dintru asta⁷.

Pre la Sabinu încă așteaptă ca, de aici, să facă vizită acolo, și m-am mirat că chiar și dn. E[lie] M[ăcelariu] încă o dorește, și nu vede ce însemnare ar avea atare vizită în timpul de față. Doi ungureni, și autonomia Tr[ansilva]niei!⁸ Combine cine poate. Ca să nu rămînă și de poștia de azi (28/11), închid cu acestea reserbînd pre altă ocaziune mai multe.

Al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr.⁹ / 265

¹ O serie de *Epistole anonime* ale lui George Bariț din *Gazeta Transilvaniei* (XXXIV, 1871, nr. 81 din 20 oct./1 nov., p. 1—2; nr. 82 din 23 oct./4 nov., p. 1—2; nr. 83 din 27 oct./8 nov., p. 1—2; nr. 84 din 30 oct./11 nov., p. 1—2; nr. 85 din 3/15 nov., p. 1; nr. 86 din 6/18 nov., p. 1; nr. 87 din 10/22 nov., p. 1—2; nr. 88 din 13/25 nov., p. 1—2) semnate *Anonimul*, în care se supune unei lungi analize situația social-politică a românilor, polemizînd cu zările românești din Pesta, *Patria* și *Albina*. Articole valoroase și prin informațiile pe care le dă despre conducătorii naționali din preajma dualismului și despre mașinațiunile regimului.

² Bătrîneța, slăbiciunea și o oarecare reținere față de atitudinea membrilor din București ai Societății Academice. Într-adevăr, peste cițiva ani, în 1876, Cipariu va fi obiectul unui tratament deloc delicat din partea conducătorilor Societății, cu ocazia premierii celei de-a doua părți a gramaticii sale, *Sintetica*.

³ „Broșura lui G. Sion“ = *Răspuns la discursul de recepțiune al lui Petrache Poenaru*, București, 1871. În 10 septembrie 1870, Petrache Poenaru fusese primit membru al Societății Academice. Acesta a pregătit pentru sesiunea următoare un discurs de recepție despre *George Lazăr și școala românească*, dar, din cauza bolii și slăbiciunii, nu și-a putut ține discursul. L-a citit Gheorghe Sion în ședința din 8 septembrie 1871, rostînd în același timp și un răspuns — după tradiție — pe care și l-a tipărit imediat în broșură. Discursul lui Poenaru va apărea abia în anul următor, în *Analele Societății Academice*, IV, ses. an. 1872.

⁴ *Analele Societății Academice* se tipăreau la sfîrșitul fiecărui an (începînd cu anul 1871). Sesiunile anilor 1867—1869 s-au tipărit împreună, în iarna 1869—1870.

⁵ Episcopul greco-catolic al Lugoșului era Ioan Olteanu.

⁶ O confuzie inexplicabilă a lui Cipariu: nu *actualul* episcop al Lugoșului, Ioan Olteanu, candidase în 1868 la demnitatea de mitropolit de Alba-Iulia și Făgăraș (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. XIX, n. 2), ci *fostul* episcop, Alexandru Dobra, mort în 1870.

⁷ Scepticismul lui Cipariu nu s-a confirmat: în zilele de 5—14 mai 1872 s-a ținut într-adevăr la Blaj Conciliul provincial prim al Provinciei bisericești greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș, cu care ocazie a avut loc organizarea definitivă a bisericii unite din Imperiu după criteriile unei provincii bisericești încheiate. Pînă la această dată, ierarhia era aproximativă, arhipăstorul de la Blaj figurînd doar ca șef teoretic asupra celorlalte trei episcopate: Oradea, Gherla și Lugoș. În realitate, cei trei episcopi se purtau în mod mai mult sau mai puțin anarhic, un caz notoriu fiind cel al lui Iosif Popp Szilágyi de la Oradea, care a încercat — la instalare — să evite hirotonirea la Blaj, tocmai ca să ocolească autoritatea mitropolitului naționalist Alexandru Sterca Șuluțiu (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. XV, incl. n. 1). Acum, în 1872, la Conciliul provincial, se iau hotăriri care stăvillesc excentrismul episcopilor și întăresc autoritatea metropolitană, și cu ea *unitatea* bisericii, atît de necesară pentru românii transilvăneni, în condițiile dualismului deznacionalizator. Vezi pentru acest însemnat eveniment în viața confesională a românilor transilvăneni *Conciliul provincial prim al Provinciei bisericești greco-catolice Alba-Iulia și Făgăraș ținut în anul 1872. Concilium provinciale primum Provinciae Ecclesiasticae graeco-catholicae Alba-Iuliensis et Fogarasiensis celebratum Anno 1872*, Blaj, 1886, ediție română și latină.

⁸ Dorința lui Ilie Măcelariu era ca cei doi episcopi de la Oradea și Lugoș, dacă vor veni la Blaj, să treacă și prin Sibiu, ca să se consulte cu ei în legătură cu redobîndirea autonomiei Transilvaniei. „Ungureni“ = din părțile numite în mod convențional „ungurene“, adică din Banat și Bihor.

⁹ Cu adnotarea lui Bariț: „Răsp. după reîntoarcerea mea de la București“.

Blaș, 9 nov. 1877

Prea stimate amice,

Am primit chiar acum, cu multă bucurie, scrisoarea d-tale de alăutăieri, și pentru ca să nu [se] întâmple și din partea mea vreuna întârziare la unele întrebări, am și luat peana să vă răspunz puținele, deși-mi cam tremură azi mâna, nu știu de ce.

Încît pentru reviziunea *Dicționarului*, nu mă mestec deloc, cum am declarat și d-lui Moldovan în iarna trecută să vă scrie ¹. El a fost lucrat după principie eronie cu totul, după părerea mea. Dar și dealmintrea, nu vreu să aibă cuvînt autorii aceluia că am contribuit cît de puțin la deconsiderarea operei lor.

Iar încît pentru operatul meu², el încă nu e terminat, căci almintrea l-aș fi comunicat, cel puțin *in specimine*, cu Academia. Cauzele neterminării au fost mai multe: ocupațiunile cu *Archivul și Gramatica*³, morbul intrevenit, de care încă nu am putut scăpa, noul material ce am mai căpătat și încă nu l-am putut *exploata (sit venia verbo!)*⁴ deplin, și care mai sperez să capăt, și altele cite toate, ce nu este lipsă să le mai enumăr.

De unde, venirea d-lui Odobescu ar fi fost chiar fără rezultat⁵. Și vă rog să-l asecurați că la timpul său nu voi lipsi a face cunoscut Academiei operatul terminat. Cînd? Asta nice io nu o poci ști. D-zeu știe. /

266

Despre *Catechismul rakoșian*⁶ îmi pare bine că-l aveți. Eu încă-l avusesem din biblioteca lui Pop din Zlagna⁷, ci mi-a perit în revoluțiune. El în adevăr nu e calificat de a reprezenta limba românească din Tr[ansilva]nia din secol[ul] XVII.

Dealmintrea, încă io nu înțeleg toată procedura Academiei în astă parte. Se vede că la Academie sunt puțini cari să cunoască *de facto* și din proprie experenție întreaga literatură veche pînă la 1700 din toate provinciile, și fără de astă cunoștință nu se poate lua nice una deciziune meritorie. Numai după Iarcu⁸ și Popescu⁹ — nu mergem departe. Ei sunt numai compilatori, cari nice nu au văzut cărțile vechi de cari scriu, necum să le studieze. Cest din urmă mi-a furat un § întreg din *Sintactică*, din vorbă în vorbă, și tot nu se rușină a cere ajutoriu pentru compilațiunea sa atît de la Academie, cît și de la Asociațiunea noastră.

De la Academie nu am nice una știre, ce s-a mai urmat de la 12 sept. v[echi] încoace, nice *Analile* nu s-au mai continuat cu trămiterea, nice ziariale nu ne-au mai spus nemica, decît că în cutare zi sesiunea anului 1877 s-a închis.

De Hasdeu, că l-ați ales de membru, nu am știut¹⁰.

Un pamfletist din Sabiniu atinge că Academia și-a democratizat ortografia etc. Și cite vor mai fi de acestea.

În urmă, ca să închid înainte de închiderea poștei, încît pentru secătura de premiu, m-am și urît cu trăgănările și cite și mai cite pre-
266^v teste / de un an de zile: că nu sunt bani, că nu sunt galbeni etc.¹¹ Bie-

354

tul Moldovan¹² destulă nevoie a avut cu răspunsurile. Io numai *una dată* am scris lui Sion, cînd fu vorba de resturile *Analiticei*.

Acum încă nu am decît să vă rog, că decît să se mai tot trăgăne lucrul, dacă piedeca e numai galbenii, mai bine să le scrieți să schimbe leii românești — și cu daună — în franci franțuzești. Numai să nu fie dauna pîn-acolo, cum se zice, să mă aflu din secure cu toporiște.

Întru alte, cu distintă stimă semnindu-mă al dv^{re} prea adict,

T. Cipariu mpr. / 267

¹ Se referă la atitudinea lui Laurian și Massim care, în privința alcătuirii dicționarului (*Dicționarul limbei române, după însărcinarea dată de Societatea Academică Română, elaborat ca proiect de —*, I, A — H, București, 1871; II, „colaboratori Iosif Hodoș și G. Bariș“, I — Z, București, 1876; *Glosariu care coprinde în sine vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine îndouioasă, după însărcinarea dată de Societatea Academică Română, elaborat ca proiect de —*, București, 1871), au disprețuit părerile celorlalți membri pînă la scandalizare (vezi Ioan Chindriș, *Alexandru Papiu Ilarian și Academia Română*).

² Adică listele de cuvinte scoase din cărți vechi.

³ A doua parte a gramaticii elaborate de Cipariu: *Sintetica* (sintaxa), premiată de asemenea de Societatea Academică în 1876 (vezi *Gramatica limbei române. Partea II. Sintetica*, București, 1877).

⁴ „Așa vine vorba“.

⁵ Este demnă de notat intenția lui Odobescu din toamna anului 1877 — necunoscută din alte surse — de a veni la Blaș să se întâlnească cu Cipariu.

⁶ Este vorba de *Catechismul calvinesc* de la 1642, tipărit la Bălgrad din porunca lui Gheorghe Rákóczy I (vezi Nicolae Drăganu, *Cea mai veche carte rákóczyană, în Anuarul Institutului de istorie națională*, I, 1921—1922, p. 161—278). Nu știm cînd i-a venit lui Bariș, și în ce împrejurări, ideea de a retipări *Catechismul*... scandalos din secolul al XVII-lea. Știm doar că în 22 septembrie/4 octombrie încă nu avea la îndemină un exemplar al tipăriturii, căci în aceea zi Odobescu îi scrie (B.A.R., ms. rom. 1 000, f. 71r): „În privința cărții vechi în care să consultați *Catechismul calvinesc* al lui Racoți, îți mărturisesc că n-am nici o știre a se afla vreun exemplar pe aci“. Dar ambiția lui Bariș nu cedează, și iată că acum, la nici două luni după scrisoarea lui Odobescu, are un exemplar din *Catechism*, dar numai ediția a doua, din 1656. Îl va tipări doi ani mai tîrziu: *Catechismul calvinesc impus clerului și poporului românesc sub dominația principilor Georgiu Rákóczi I și II. Transcriu cu litere latine după edițiunea II tipărită în anul 1656, însoțit de un excursiune istorică și de un glosariu*, Sibiu, 1879. Rostul politic al ediției este evident, în condițiile cînd autoritatea maghiară dualistă impunea din nou, totul, românilor, și el n-a fost trecut cu vederea de cei în cauză.

⁷ Doctorul Vasile Pop, despre care vezi *George Bariș și contemporanii săi*, III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. I, n. 1.

⁸ Lucrarea lui Dimitrie Iarcu (despre care vezi *George Bariș și contemporanii săi*, I, p. 200): *Bibliografia cronologică română sau catalog general de cărțile imprimate de la adaptarea imprimeriei, jumătate secolul XVI și pînă astăzi, 1550—1873*, București, 1873, cu varianta ei mai veche: *Analele bibliografice române. Repertoriu cronologic sau catalogul de cărțile imprimate de la adopțiunea imprimeriei, jumătatea secolului XVI și pînă astăzi, 1550—1865 exclusive*, București, 1865.

⁹ Gheorghe Popescu, *Trei ani de literatură română. Indice bibliografic al cărților publicate românește, în România sau de români, în anii 1874—1875—1876*, București, 1877.

¹⁰ Hasdeu a fost ales membru în 1877, după ce fusese respins în 1869.

¹¹ Încurcăturile cu premiul Societății Academice pentru *Sintetica*.

¹² Ioan Micu Moldovan, care era discipol și ajutor de nădejde al lui Cipariu.

ALEXANDRU STERCA ȘULUȚIU*

(1794 — 1867)

Correspondența lui Alexandru Sterca Șuluțiu către George Bariț (1860 — 1867) constituie o mărturie elocventă a eforturilor susținute pe care bătrînul prelat român le-a depus, cu avînt și energie tinerească, în slujba cauzei emancipării și egalei îndreptățiri a națiunii și limbii române din Marele Principat al Transilvaniei. Criza internă și externă prin care trece Imperiul habsburgic în 1859, *Diploma* din octombrie 1860 și mai puțin *Patenta* din februarie 1861, au creat cadrul favorabil pentru aplicarea în viață a unor importante revendicări naționale cuprinse în programul românesc din 1848—1849. Revendicările românești din 1860—1861 rămîn în esența lor democratice și progresiste (ca și în 1848), ele urmărind să instituie drepturi politice legale pentru națiunea română majoritară din Transilvania istorică, cu respect față de celelalte naționalități ale țării. Națiunea română pretindea pe drept cuvînt ca doleanțele ei privind statutul politic și juridic al Marelui Principat al Transilvaniei să găsească ascultarea dreaptă și cuvenită. Programul românesc este în liniile lui principale și generale autonomist și descentralizator, atît în raport cu Pesta, cit și cu Viena; în acești ani reîncepe cu deosebită intensitate și se feia firul neîntrerupt al făturii procesului progresist și democratic al instăpînirii românești asupra administrației și legislației Transilvaniei, întocmai cum s-a înfăptuit și s-a procedat în unele părți ale țării, în care s-a instituit la 1848—1849 administrația națională românească. Breșa ivită între clasele conducătoare maghiare și guvernul imperial austriac, cele două reprezentante ale aspirării străine locale și centrale, părea că favorizează planurile și intențiile românești. Mitropolitul Blajului se angajează ferm, alături de alți lideri laici sau ecleziastici români, pe drumul întortocheat și dificil al legalizării și oficializării drepturilor naturale și firești ale națiunii sale, în condițiile grele ale încercărilor brutale și directe efectuate de nobilimea maghiară și patriatul săsesc în vederea reinstaurării puterii lor în comitatele și scaunele țării, deci în administrația locală de stat, sau în guberniu și cancelaria aulică a Transilvaniei. Aici era terenul cel mai ostil și dificil pe care trebuia să-l înfruntească și să-l depășească liderii români în drumul luptei lor pentru justa și proporțională reprezentare a națiunii române în toate dicasteriile centrale și locale de stat.

Încă în 1860, Alexandru Sterca Șuluțiu, însoțit la Viena de o delegație românească numeroasă, înmînează tronului, împreună cu protopopul ortodox Ioan Popazu¹, petiția din 10

* Iosif Sterca Șuluțiu, *Memoriu*, III, Sibiu, 1879; Idem, *O lacrimă fierbinte*, Sibiu, 1880; I. Ardeleanu, *Oameni din Sălaj*, Zalău, 1938; Alexandru Lupescu-Melin, *Mitropolitul Alexandru Sterca Șuluțiu (1794—1867)*.

¹ Biblioteca Academiei R.S.R., ms. rom. 992, f. 287—289; Scrisoarea I.

decembrie prin care se revendica decretarea egalității politice a națiunii române, numirea unui cancelar aulic de naționalitate română, egala îndreptățire și oficializarea limbii române, reprezentare proporțională în viitoarea Dietă a țării și congres național, în care poporul român să-și manifeste și să-și precizeze în mod plenar revendicările și să-și organizeze acțiunile. În decembrie 1860, liderilor politici din Marele Principat al Transilvaniei li se alătură șefii politici români din Banat, care căutau să prevină alipirea acestei provincii românești la Ungaria, să-i mențină autonomia sau în caz și mai fericit să unească Banatul cu Transilvania², pentru ca masa românească să fie și mai concentrată organizatoric și politico-administrativ. Dar Banatul, împreună cu Zarandul, Chioarul, Solnocul de Mijloc, Crasna sînt încorporate Ungariei (unde se aflau și Crișana și Maramureșul), iar Bucovina va fi administrată separat. Astfel planurile maximele românești ce tindeau spre formarea unei provincii autonome, care să-i cuprindă pe toți românii din monarhie, sînt dejucate de contramăsurile celor două clase stăpînitoare ale aspirării străine, burghezo-moșierimea austriacă și nobilimea și burghezia maghiară aflată în proces de formare și consolidare; politicienilor maghiari și austrieci nu le convenea formarea unui stat autonom român, chiar dacă în anii 1860—1861 între ei reizbucniseră crize și certuri interne, legate de împărțirea puterii și a sferelor de influență în imperiu. În aceste condiții, liderii români își concentrează eforturile asupra emancipării națiunii și limbii române din Marele Principat al Transilvaniei (Ardeal). În pofida eforturilor și petițiilor românești în fruntea cancelariei aulice a Transilvaniei este numit contele Kemény Ferencz, exponent al nobilimii maghiare. Alexandru Sterca Șuluțiu, împreună cu episcopul ortodox Șaguna, își unesc atunci eforturile pentru a impune alegerea unor consilieri și secretari aulici români, alături de consilierii și secretarii aulici maghiari sau sași. Aceste eforturi sînt încununate de succes în sensul că în prima rundă sînt numiți la cancelaria aulică consilierul român greco-catolic Vasile Ladislau Popp și secretarul român greco-catolic Gheorghe Anghel³, la care se adaugă apoi prin eforturile lui Șaguna, secretarul aulic român ortodox Dimitrie Moldovan. Atent față de interesele supreme politico-naționale, mitropolitul unit al Blajului atrage atenția lui Bariț asupra necesității împiedecării oricăror certuri și dezbinări între români, pentru a nu se răsturna „bună înțelegerea și pacea între frați”⁴. În acest sens Șuluțiu îi scrie și lui Dimitrie Moldovan, rugîndu-l să-l înștiințeze pe Șaguna că el îl va consulta în toate problemele (inclusiv în recomandarea funcționarilor români în posturile administrative) pentru „a avea, a ținea întru toate o adevărată, cordială și sinceră înțelegere”⁵. Mitropolitul unit a militat nu numai pentru ca în posturile centrale să fie numiți români din Transilvania (la Viena îl propune pe Vasile Ladislau Popp în funcția de cancelar aulic)⁶, ci și pentru ca administrația teritorială de stat locală să primească un caracter național românesc; mergînd la arhiducele Rainer, președintele guvernului și la alți miniștri austrieci, Alexandru Sterca Șuluțiu le propune să schimbe toate organismele instituționale din Transilvania, unde politicienii maghiari au reușit în 1861 să-și restabilească o poziție preponderentă, să-i destituie pe comiții supremi maghiari și „unde sînt în majoritate români să-i suplinească cu români”⁷. Alexandru Sterca Șuluțiu, Iacob Bologa și Ioan Rațiu intervin cu insistență la Viena pentru aplicarea unor măsuri riguroase în vederea convocării unei diete a țării în care deputații români aleși sau numiți să fie reprezentați în mod just; de asemenea Șuluțiu îl informa pe Bariț că s-a cerut ca românii „pretutindenea să fie după proporțiune dreaptă reprezentați”, insistîndu-se

² *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, XXIII, 1860, nr. 51.

³ Pe care-l apără Șuluțiu de unele acuzații neîntemeiate în scrisoarea I.

⁴ Scrisoarea I.

⁵ Ibidem.

⁶ Scrisoarea IV.

⁷ Ibidem.

indeosebi asupra ocupării posturilor de comiți supremi⁸. În 1862 Șuluțiu militează și pentru justa și proporțională reprezentare a românilor în congregațiile și comitetele comitatense, întrucât era cunoscut faptul că atât în 1861, cât și în 1848 sau înainte, în aceste adunări ale administrației locale de stat românii s-au aflat mereu în minoritate, deși pe teritoriul comitatelor populația românească era cu mult mai numeroasă decât cea maghiară. Într-o scrisoare către Bariț, Alexandru Sterca Șuluțiu își exprimă dorința ca liderii români să urmărească cu atenție lucrările Universității săsești din Sibiu, ale cărei proiecte și dezbateri priveau întreaga patrie și indeosebi situația grea și subordonată a românilor din Fundus Regius (Pământul crăiesc). Trebuia de asemenea ca șefii românilor să cunoască îndeaproape planurile și discuțiile aristocrației maghiare din Cluj, pentru a reuși să li se împotrivescă prompt și cu eficacitate; în acest sens, mitropolitul Șuluțiu revine în Sibiu, unde convocase o ședință a Comitetului național permanent⁹, acesta fiind îndreptățit să stabilească sarcinile și acțiunile politice concrete, în calitatea lui de conducător și coordonator al întregii națiuni.

Alexandru Sterca Șuluțiu a jucat un rol politic important în organizarea internă și în săvârșirea acțiunilor concrete ale mișcării naționale românești. Venit la Sibiu, unde este așteptat cu bucurie de către conaționali¹⁰ și cu antipatie de către adepții politicii maghiare, mitropolitul unit lansează circularul de convocare a coreligionarilor săi laici sau ecleziastici, care permitea sau chiar îndemna și provoca populația românească greco-catolică să-și aleagă ea însăși reprezentanții la viitoarea Conferință națională de la Sibiu¹¹. Consfătuirile pentru alegerea reprezentanților naționali constituiau prilejuri și modalități potrivite de întruniri și dezbateri a situației politice din imperiu și de consultări largi privind căile de urmat în lupta pentru obținerea unor drepturi politice legale. La Conferința regnicolară de la Alba-Iulia, unde erau reuniți reprezentanți ai maghiarilor, sașilor și românilor, Șuluțiu, care după conferința națională de la Sibiu devenise copreședinte al Comitetului național permanent, apără pozițiile și programul politic românesc într-un discurs de o înaltă ținută etico-morală și profunzime politică. În acest discurs Șuluțiu desfășoară în mod logic o serie de argumente istorice, etnice și politice pentru a argumenta necesitatea menținerii autonomiei Marelui Principat al Transilvaniei și a combaterii legea reacționară a uniunii cu Ungaria, emisă la 1848, și pe care politicienii maghiari se străduiau din răspuțeri să o reaplice încă din 1860—1861. Dovedindu-se în pas cu spiritul vremii și adept al principiului democratic al egalității între popoare și națiuni, Șuluțiu pledează și la Alba-Iulia pentru înțelegere și colaborare între toți locuitorii Transilvaniei, pe baza egalei îndreptățiri naționale și prin recunoașterea oficială a drepturilor națiunii române, atîta vreme „tolerată” și asuprită pe propriul său pământ strămoșesc¹². Șuluțiu nu s-a mulțumit să alimenteze rezistența românească doar în comitatele și scaunele țării, ci s-a străduit ca problemele și justețea revendicărilor programatice românești să fie cunoscute în cercuri mai largi ale opiniei publice din monarhia habsburgică. Astfel în cursul călătoriei de la Viena din octombrie-noiembrie 1861, Șuluțiu împreună cu alți lideri români obțin colaborarea ziarului *Oesterreichische Zeitung*, care urma să publice periodic articole favorabile națiunii române, prin intermediul lui Vincențiu Babeș¹³. De asemenea, el a luptat neobosit pentru demascarea și zădărnicierea intrigilor Guberniu-

⁸ Scrisoarea VI.

⁹ Scrisoarea VII.

¹⁰ *Telegraful român*, VIII, 1860, nr. 51; E n e a H o d o ș, *Scrisori cu mai multe figuri și un adaos*, Sibiu, 1940, p. 38—40.

¹¹ *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, XXIII, 1860, nr. 52.

¹² *Telegraful român*, IX, 1861, nr. 8, 9, 10; T e o d o r V. P ă c ă ț i a n, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. II, Sibiu, 1904, p. 228—246.

¹³ Scrisoarea V.

lui maghiar din Cluj, care se străduia din răspuțeri să evite convocarea unei Diete reprezentative a Transilvaniei, boicotînd instrucțiunile venite în acest sens de la Viena; cu aceeași ocazie mitropolitul român cere în mod expres dezavuarea atitudinii șovăielnice și contradictorii adoptată de consilierii români din guberniul maghiar, Paul Dunca, Alexandru Lazăr, Ioan Alduleanu¹⁴. Aceștia deși nu s-au împotrivit publicării rescriptului de convocare a dietei afirmau în votul lor separat că modalitatea folosită era ilegală. O Dietă a Transilvaniei, în care românii urmau să fie reprezentați mai echitabil și mai democratic, era absolut legală și justificată, întrucât era firesc și natural ca soarta unui teritoriu să fie decisă cu consultarea și respectarea voinței majorității locuitorilor. Ilegală era Dieta maghiară pașoptistă de la Cluj, care în absența reprezentanților națiunii majoritare votase uniunea Transilvaniei cu Ungaria; or, Guberniul clujean, în frunte cu contele Mikó Imre, bazîndu-se pe „legalitatea” legilor maghiare de uniune din 1848, se străduia să înfăptuiască uniunea și contopirea forțată a Transilvaniei cu Ungaria. Pentru a dejuca aceste intenții, Șuluțiu, secondat de Rațiu și Bologa, ambii membri ai Comitetului național permanent, nu pregetă să plece la Viena, spre sfîrșitul anului 1861¹⁵.

Activitatea politică desfășurată de Șuluțiu în anii 1860—1861 i-a atras dușmănia și i-a adus mustrări aspre în scris din partea cancelarului aulic maghiar, contele Kemény Ferenc. În septembrie 1861 aristocratul maghiar îl acuză pe mitropolitul unit, făcîndu-l responsabil de alcătuirea numeroaselor proteste românești și de nesupunere manifestată față de legile maghiare din 1848; apoi înaltul prelat român este declarat responsabil pentru că a contribuit la crearea unei atmosfere de teroare în jurul familiilor maghiare din Transilvania. Șuluțiu îi răspunde printr-o adresă fermă în care argumentează și justifică îndreptățita rezistență pasivă a națiunii române față de încăpățînarea cu care nobilimea maghiară continua să încalce principiul egalei îndreptățiri naționale și să împiedece accesul proporțional și democratic al românilor în administrația comitatensă. „Nici într-un comitat unde elementul român e mai numeros decât cel maghiar nu s-au respectat dorințele românilor — spunea Șuluțiu. În zadar cerură și pretinseră românii ca în locul comitetelor comitatense din 1848, în cari românii, din motive vrednice de aprobat, n-au încredere, să se formeze cite o congregațiune generală sau marcală, respectîndu-se după cuviință proporțiunea poporațiunei și să se aleagă comitete noi, iar alegerile de oficiali prin acestea să se facă și prin ele să se conducă administrațiunea publică”; limba română era neîndreptățită și nu era coordonată celei maghiare în multe din comitatele patriei, mitropolitul român dînd și citeva exemple caracteristice: comitatele Hunedoarei, Cetății de Baltă, Turzii. Comiții supremi maghiari și majoritățile maghiare contrafăcute din comitatele comitatense au procedat neloial, incorect și dușmănos cînd „au hotărît și au trimis adrese și deputațiuni, atît la M[a]jestatea Sa ces[ar]o reg[al]ă apostolică, cît și la Dieta ungară, pentru a esopera uniunea cu Ungaria, și aceasta au făcut-o desconsiderînd protestările energice și apriate date în contra aceloră de către frații și concetățenii lor români”. Aceste practici și „rele” preciza Șuluțiu „nu se mai pot uni cu spiritul timpului modern”. Funcționarii maghiari au impus comunităților și preoților români în mod oficial să adune contribuții bănești pe seama honvezilor maghiari care la 1848/9 au ucis mii de români și s-au făcut vinovați de „aprinderea și batjocorirea nenumăratelor sate și biserici românești”. În fața acestor asupriri și desconsiderări a sentimentelor și dorințelor națiunii române era de mirat că românii au adoptat doar rezistența pasivă în locul rezistenței și opunerii prin forță. Șuluțiu preciza că și-a sprijinit națiunea în lupta și năzuințele sale pe temeiul datoriilor ce le are către poporul său, „atît după dreptul divin cît și după cel omenesc”, și i-a scris clar lui Kemény că el și-a folosit influența arhipăstorească în deplină concordanță

¹⁴ Scrisorile IV, VI.

¹⁵ Scrisorile IV, V, VI.

cu conștiința și convingerile sale interioare. Preluatul român greco-catolic li serie lui Kemény că ar fi fost mai înțelept ca el și alți politicieni maghiari să înțeleagă și să respecte justele revendicări românești și ca pe baza egalei îndreptățiri să se instituie armonia și buna înțelegere în țară pentru că „pînă cînd națiunea română nu se va recunoaște și nu va fi proclamată la Dieta Ardealului de națiune cu aceleași drepturi legale pe care le au celelalte națiuni surori, pînă atunci dorințele și pretențiunile loiale ale ei nu pot fi apăsate prin nici un fel de măsuri volnice și teroristice”. Mitropolitul Șuluțiu avusese conflicte asemănătoare și cu guvernatorul Transilvaniei Mikó Imre, încă din iunie 1861¹⁶.

Raporturile lui Șuluțiu cu noul cancelar aulic maghiar contele Nádasdy Ferenc se îmbunătățesc însă în mod sensibil. Acesta și-a luat angajamentul să aplice prevederile *Diplomei* și *Patentei* și să acționeze în sensul convocării Dietei Transilvaniei și a inarticulării națiunii și limbii române. În 1863, mitropolitul Șuluțiu acționează cu aceeași energie pentru convocarea și reușita celei de A doua conferințe naționale de la Sibiu. Modalitatea alegerii reprezentanților naționali la conferința înscrisă în noul circular de convocare este aceeași ca în 1861, permițînd alegerea lor de către mirenii și laicii uniți din țară; el se interesează de buna organizare anterioară a acțiunilor legate de pregătirea conferinței (așa cum a făcut și G. Bariț), elaborînd un proiect de program național și declarîndu-se de acord cu actele pregătite în același scop de către Bariț, căruia îi destăinuie din nou toate gîndurile și acțiunile sale¹⁷. În preajma alegerilor pentru Dieta de la Sibiu, Șuluțiu adresează clerului subordonat un nou circular ordonîndu-i să îndrumeze în mod serios alegătorii români pentru a se asigura alegerea celor mai buni fii ai națiunii la viitoarea Dietă a țării, în care națiunea română își punea mari și bune nădejdi¹⁸. Alexandru Sterca Șuluțiu ia parte la lucrările Dietei sibiene ca deputat regalist, numit și chemat direct de către împărat în calitate de principe al Transilvaniei. În Dieta de la Sibiu românii au avut 57 de deputați, maghiarii 54 iar sașii 43. Majoritatea maghiarilor opun însă o rezistență pasivă față de dieta sibiană; așa cum de fapt și politicienii maghiari din Ungaria sau Transilvania au boicotat parlamentul central schmerlinghian de la Viena ca și toate instrucțiunile acestui regim care prevedeau menținerea autonomiei Transilvaniei și nerecunoașterea legilor de uniune maghiare de la 1848. Alexandru Sterca Șuluțiu participă la dezbaterile articolului de lege despre efectuarea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei prin discursurile sale susținute în ședințele 18, 20, 22, 25, din 28, 31 august și 2, 6 septembrie 1863¹⁹. La fel de neobosit, Șuluțiu își aduce contribuția la dezbaterile legate de promulgarea articolului de lege privind întrebuintarea limbilor în patrie și adoptarea limbii române ca limbă oficială, alături de maghiară și germană, participînd la dezbaterile ședințelor 32, 33, 35, 36 din 21, 22, 25, 28 septembrie 1863²⁰. În ședința a 38-a din 30 septembrie Șuluțiu ia cuvîntul pentru inarticularea *Diplomei* și *Patentei* de către Dieta sibiană²¹. De repetate ori Șuluțiu intervine în chestiunea Tribunalului Suprem al Transilvaniei, militînd ca sediul lui să fie în țară, nu la Viena²². Mitropolitul Blajului a fost membru în Camera Superioară a Reichsrathului central din Viena; aici a desfășurat însă o activitate extrem de modestă și la singura ședință la care a luat parte a făcut uzanță de limba română²³.

¹⁶ Păcățian, *Op. cit.*, vol. II, p. 687—693.

¹⁷ Scrisorile VIII, IX, X, XI.

¹⁸ T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. III, Sibiu, 1905, p. 37—41.

¹⁹ *Op. cit.*, p. 137—141; 173—174; 180—181; 206—208; 249—250.

²⁰ *Op. cit.*, p. 308—309; 334—335; 349—351; 363—365.

²¹ *Op. cit.*, 388—392.

²² *Op. cit.*, p. 446—450; 462—465; 474—478.

²³ *Op. cit.*, p. 636.

Anii 1865—1867 care concentrează perioada tratatelor austro-ungare pentru instaurarea dualismului ca sistem fundamental de stat al imperiului îl îngrijorează mult pe Șuluțiu; acesta își exprimă în scrisorile către Bariț teama că legile din 1863—1864 nu vor supraviețui în noul climat politic ceea ce ar fi o „moarte politică rușinatoare” pentru națiunea română. El își exprimă de asemenea acordul cu articolele lui G. Bariț publicate în *Gazeta Transilvaniei* în care erau atacate legile uniunii și era apărată autonomia Transilvaniei; încă din august 1865 Șuluțiu militează pentru convocarea unei conferințe naționale care să pregătească și să organizeze riposta poporului român față de manevrele dușmănoase ale dominanților. În politică — scria Șuluțiu lui Bariț — lumea nu se ține „nici de vorbă, nici de dreptate și cu atît mai puțin de o consecință logică, ci dă pe întreg, uneori și orbește, dacă socotește că evenimentele și spiritul zilei îi vine bine la socoteală”. Dată fiind situația grea care se profila în fața națiunii, Șuluțiu ar fi preferat: „coînțelegere, dară, coînțelegere și iarăși coînțelegere, și apoi solidaritate de diamant”²⁴. Mitropolitul Blajului îl informează pe Bariț asupra încercării sale eșuate de a-l determina pe Șaguna să opereze împreună convocarea unui congres politic național. De asemenea Bariț este înștiințat că intelectualii blăjeni, convocați de mitropolitul lor la o consfătuire politică, s-au declarat de acord cu intenția lui de a analiza „situațiunea de față” într-un ciclu de 7—8 articole care urmau să apară în *Gazeta Transilvaniei*. Majoritatea intelectualilor blăjeni erau pentru organizarea unei rezistențe active în Dieta de la Cluj, împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria și a intențiilor și planurilor centralizatoare și dominatoare ale politicienilor maghiari. Dintre intelectualii prezenți doar doi au fost pentru boicotul alegerilor și a Dietei din Cluj (tactică ce o recomandau fruntașii români de la Viena, care i-au scris în acest sens și lui Șuluțiu). „Grele și critice timpuri am adjuns pentru cauza națională, — exclama cu durere mitropolitul român — chiar mai grele ca la 1848! Acum, dacă nu vom fi o inimă și un suflet și ne va părăsi și curajul, și nu vom fi rezoluți și la întimplări neașteptate, am recăzut iarăși în statutul heloților făcuți prin legile de la 1848 (cele maghiare, n.ns.) și dependenți de la grația aristocrației maghiare”²⁵. Din păcate, între liderii români izbucnesc certuri, schimburi de opinii și păreri sau incriminări reciproce, dar nu întotdeauna justificate și principiale, în legătură cu alegerea tacticilor și căilor de urmat în lupta politico-națională. Deocamdată, în 1865, se păstrează încă o cvasi-solidaritate și o relativă armonie; 29 de deputați români, aleși sau numiți, în frunte cu Șuluțiu și Șaguna, declară Dieta din Cluj ilegală și necompetentă de a discuta și a hotărî soarta țării, cerînd reconvocarea unei diete democratice a Transilvaniei, pe baza legii electorale votate în 1864 de Dieta sibiană.

Alexandru Sterca Șuluțiu a sprijinit intens acțiunea Rațiu-Bariț și înaintarea memoriului alcătuit de aceștia către Tron, preconizînd în scrisorile sale către Șaguna ca protestul românesc să fie dus la Viena de către cei doi mitropoliți români. De asemenea mitropolitul Blajului părtinește părerea pasivistă conform căreia Comitetul național permanent din 1861/3 nu mai era competent să conducă mișcarea națională. Șuluțiu îl înștiințează îndeaproape pe Bariț despre toate diferendele sale cu Șaguna, diferende legate de memoriul Rațiu-Bariț ce purta 1493 de semnături, de comitetul național din Blaj în frunte cu Ioan Bob și Ioan Fekete Negruțiu (care sprijinea acțiunea pasivistă și cu mijloace financiare); scrisorile dezvăluie de asemenea aspecte din conflictele ivite în legătură cu oportunitatea sau posibilitatea convocării unui congres național românesc²⁶. Mitropolitul Blajului apără cu aceeași demnitate și hotărîre poziția și programul politic al națiunii sale în fața comisarului regal contele Emanuel Péchy, cu care

²⁴ Scrisoarea XV.

²⁵ Scrisoarea XVI.

²⁶ Scrisorile XVI, XVIII.

a avut o întrevedere mai îndelungată la Cluj. Toate demersurile făcute de Şuluţiu în faţă lui Péchy au fost aduse la cunoştinţa lui Bariţ printr-o scrisoare amplă dedicată acestui eveniment. Şuluţiu îi spune în faţă lui Péchy, care îl muştra pentru atitudinea şi activitatea sa politică, că el îşi iubeşte din suflet naţiunea „şi de aceea am apărat ori unde am putut drepturile ei naţionale, şi mă ţin obligat acele şi de aci înainte, pe căli legiuite ori cind a le apăra, deoarece eu din naţiune sunt şi dignitatea aceasta înaltă bisericească numai pentru naţiunea mea o port şi o am dobîndit“²⁷.

Mitropolitul Blajului, Alexandru Sterca Şuluţiu moare la 7 septembrie 1867, plîns şi regretat de toţi românii Transilvaniei. A lăsat în urma sa amintirea unui luptător dîrz pentru emanciparea politică a poporului român şi şi-a testat întreaga sa avere pentru dezvoltarea culturii naţionale, sprijinirea studenţilor români şi dacă ar fi fost posibil şi pentru înfiinţarea unei universităţi româneşti.

I

Viena, în 14/2 decembrie 1860

Mult mie stimat şi iubite domnule Bariţ!

Excuzarea pentru că n-ai putut veni are deplinul său loc în inima noastră.

Noi, aici, toate cele nouă cu putinţă ne-am silit a face¹. Expoziţiunile noastre orale la Maiestate şi la cei puternici au fost făcute fără sfială, şi cu toată libertatea a unui cuget curat şi a unor oameni cari, în cererile sale, stau pe terenul dreptului şi a diplomelor împărăteşti din 20 oct.², şi gîndesc că nemica n-au rămas la care să nu fim dat genui-
nele noastre şi liberele desluşiri şi informaţiuni, precum mai cu amăruntu vei vedea şi din petiţiunea noastră³ — care vi s-au trimis tipărită — şi mai virtos din orala relaţiune a r[everendi]simului protopop Popasu⁴, care despre toate cele zise şi făcute vă va povesti mai pe larg.

Cele ce ai scris la domnul protopop Popasu, cu multă înţelepţiune şi pătrundere în lucru şi în cele viitoare, tare le încuviinţez şi eu, şi de aceea nu trebuie să ne supărăm mult că Cancelaria nu s-au denumit din fiii naţiunei noastre⁵. De un rău mai mare mă tem numai, care *ad amicas aures*⁶ ți-l descoper: nu cumva înainte de timp, şi de a fi naţiunea încă statornicită pe cale legiuită, şi prin lege pozitivă, ciuma ambiţiunei sau a poftei de deregătorii cardinale, ceea unită cu depopularizarea multor vrednici fii ai naţiunei noastre, să între şi între bărbaţii naţiunei noastre, după cum cu durere am observat, dintr-o epistolă a domnului consilieriu Br.⁷ din care se cam vede că ar purta ceva frică, nu cumva altul să-i preocupe nădăjduitul, poate, de dînsul ceva post cardinale. Frica sa se vede a fi cauzată asupra lui Angyel⁸ — bărbat cu largi, tare, cunoştinţe juridice şi montanistice înzestrat — pe carele cu nedrept şi fără nice un fundament îl numeşte renegat, şi se teme nu cumva prin favoarea mea să adjungă în ceva post cardinale, să-i preocupe locul lui⁹.

Înainte a face asupra bravilor şi harnicilor bărbaţi şi fraţi prepusuri rele şi a arăta neîncrederea, ar fi a răsturna bună înţelegerea şi pacea între fraţi. A se certa înainte pentru posturi şi a emula *per fas et nefas*¹⁰,

²⁷ Scrisoarea XXIII.

și a pofti înaintare și preferințe nu-i numai ridiculos, da este și un lucru surupătoriu de interesele și binele națiunei.

Eu, prin una epistolă, m-am rogat de domnul consiliariul și Kreiss-Commissariul de la Orăștie Dimitrie Moldovan¹¹ ca să scrie excelenței sale ep[isco]pului A. b[aron] Șaguna că eu vreau, în toate, cu excelenția-sa și cu toți fiii națiunei de ambele confesiuni, a avea, a ținea întru toate o adevărată, cordială și sinceră cointelegere. De aceea să binevoiască, cu toată puterea autorității sale, a stîmpăra la unii fii sufletești ai săi dorul cel mare după deregătorii înalte și de aci urmînde, nedreptele *Verdächtigung*¹²-uri ale bărbaților cari nu meritează acele și cari, ca unii oameni răi, mie nu-mi plac.

Despre celelalte nădăjduiesc să avem, cu privilegiul conferințelor, timp mai mult ca să vorbim și să ne înțelegem despre toate, cu toții.

Pînă atunci încă, poftindu-ți tot binele de la Dumnezeu, și ca să-ți cruțe prețuita la toată națiunea sănătate, cu osebit estimiu rămin al multstimatei domniei-tale sincer stimătoriu,

Metropolitul Alexandru.

¹ Fruntașii politici români, conduși de mitropolitul greco-catolic Alexandru Sterca Șuluțiu, pleacă spre sfîrșitul anului 1860 la Viena, pentru a apăra interesele naționale în noile condiții politice statornicite prin *Diploma imperială din 20 octombrie 1860*. Cu această ocazie, revine în arena politică și Axente Sever, marele prefect de la 1848—1849. S-a înaintat împăratului o petiție-program, într-o audiență în care au fost prezenți numai Sterca Șuluțiu și Ioan Popasu. Axente Sever și ceilalți delegați i-au acompaniat pe cei doi în convorbirile cu diferite personalități politice din Viena: ministrul cu vederi liberale Schmerling, cancelarul aulic al Transilvaniei Kemény Ferencz, ministrul Glanz și alții. George Bariț trebuia să facă și el parte din delegație, dar, după cite înțelegem, n-a putut pleca la Viena. Vezi despre acest moment George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei...*, III, p. 65; 514—515; Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Dimitrie Moldovan, nr. 297.

² De fapt, o singură „diplomă“ (vezi textul ei la Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, II, p. 109—112), și reglementările de rigoare emise tot în 20 octombrie 1860. Diploma promite reinstituirea sistemului constituțional, respectarea autonomiei provinciilor și egala îndreptățire a popoarelor și limbilor din imperiu.

³ Vezi nota 1. Românii transilvăneni cereau: decretarea egalității politice a națiunii, numirea unui cancelar român la Viena, oficializarea limbii române, reprezentarea proporțională în Dieta Transilvaniei și aprobarea unui congres național. Textul petiției s-a publicat încă în 1860, în *Foarte pentru minte...* (nr. 49—50), iar mai tîrziu la Teodor V. Păcățian, *Op. cit.*, p. 143—151.

⁴ Ioan Popasu reprezenta, în lipsa episcopului Șaguna, confesiunea neunită, în calitate sa de protopop al Brașovului.

⁵ În fruntea Cancelariei aulice a Transilvaniei din Viena se afla reacționarul baron Kemény Ferencz. În aceleași zile s-au denumit și consilierii și secretarii aulici, printre ei aflîndu-se doar doi români: Vasile Ladislau Popp și Gheorghe Anghel. Ulterior, la insistența lui Șaguna, care va reclama faptul că neuniții au fost ignorați, va fi denumit de consilier aulic încă un român transilvănean: Dimitrie Moldovan. Ceilalți consilieri sau secretari erau maghiari și sași: Kabos Dániel, Kozma Dénes, August Roth, Biró Miklós, Dobokai Antal și Joseph Plecker. Începutul „liberalizării“ nu debutează promițător pentru români, în ciuda autosugestionării bunului arhieru Sterca Șuluțiu.

⁶ „La urechi prietenești“, adică demne de încredere.

⁷ Ioan Bran de Lemeni.

⁸ Gheorghe Anghel, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, p. 71.

⁹ Gheorghe Anghel va ajunge într-adevăr, prin „favoarea“ mitropolitului, secretar aulic la Viena (vezi nota 5).

¹⁰ „Pe orice cale“, „cu orice preț“.

¹¹ Dimitrie Moldovan, 1811—1889, fruntaș român din Transilvania, consilier la Cancelaria aulică din Viena. A studiat politehnica la Viena și montanistica la Schemnitz. În 1848—1849 a fost și el refugiat în principatele românești, alături de alți fruntași revoluționari. După 1850 a fost numit adjunct la comanda Districtului Alba Iulia, comisar cercual la Orăștie, apoi secretar aulic (în 1861; vezi nota 5) și, în fine, consilier aulic la Viena (1863). Vezi despre el Iosif Sterca Șuluțiu și Axente Severu, *Dimitrie Moldovan, în Tribuna literară*, supliment al ziarului *Tribuna*, I, 1900, p. 19; Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia Română*, III, Sibiu, 1904, p. 314.

¹² „Bănuieli“.

II

Sibiu, 3 ianuarie s. n. 1861

Mult stimate domnule Bariț!

Aici închise îți trămit 2 exemplare din cerculariul meu, slobozit de aici din Sibiu¹ — unde voi rămănea pînă după celebrarea conferințelor naționale² — cătră clerul meu, din cari vei înțelege tot lucrul și intențiunea. Asemenea s-au făcut și din partea excelenței-sale domnului episcop A. baronele Șaguna³. Numai dacă, pentru scurtarea timpului, ar putea adjuge și circularele pe la toți respectivii, și ar putea veni și cei chemați!⁴

Pe stimatea domnia-ta, cu pe domnul directorele Mureșan⁵, îmi iau libertate, osebit prin aceasta a mea scrisoare, a vă invita la conferințele naționale pe 1/13 ianuarie 1861, aici în Sibiu ținînde⁶, eu însumi rugîndu-vă ca, de este cu putință, să veniți ambii, iară dacă ambii a veni n-ați putea, domnia-ta nice într-o întîmplare să nu rămîni ca să nu vii⁷.

Pentru multe ocupațiuni, acum multe nu-ți pot scrie. Sperînd că în persoană ne vom întălni, las toate — multe! — de a țî le comunica cu gura.

Venirea mea la Sibiu și primirea prea frățească, pe largul o vei afla din *Telegraful român*⁸.

Dorînd să ne întălnim și vedem, cu osebită părintească onoare rămin, pentru totdeauna, al mult stimatei d-tale de bine voitoriu,

Metropolitul Alexandru.

¹ Este vorba de circulara de convocare a Conferinței Naționale din Sibiu, care s-a ținut între 1/13—4/16 ianuarie 1861 (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, vol. II-III, passim). Conferința — numită frecvent de contemporani „congres național“ — trebuia să stabilească atitudinea politică a românilor în fața mării efervescente politice stîrnite în întregul imperiu de *Diploma de liberalizare*. Ca obiectiv imediat, trebuia stabilită platforma românească pentru Conferința regnicolară de la Alba-Iulia din februarie 1861 unde urmau să se întîlnească reprezentanții românilor, maghiarilor și sașilor, pentru a discuta viitorul statut politic al țării. În concepția lui Sterca Șuluțiu, această conferință trebuia să pună bazele unei vieți politice echitabile, cu îndreptățirea egală a națiunilor, „care cu toată dreptatea o dorim și o pretîndem“. Textul circularii lui Sterca Șuluțiu, în *Foarte pentru minte...*, 1860, nr. 52.

² Conferința Națională de la Sibiu din 1/13—4/16 ianuarie 1861 s-a ținut în clădirea Seminarului teologic ortodox de aici. Conferința a adoptat ca acte naționale petițiile din 7 noiembrie și 10 decembrie 1860, a elaborat alte două petiții, care cereau egala îndreptățire prin lege a națiunii române și a limbii și o justă reprezentare a românilor la vii-

toarea conferință regnicolară (vezi nota 1). S-a ales un comitet permanent ca for conducător al națiunii și — lucru de mare însemnătate! — s-a aprobat programul de la 3/15 mai 1848, făcându-se astfel un act de continuitate a platformei revoluționare de la 1848, de reconsiderare a pașoptismului ca școală politică pentru viitor. Vezi *Protocolul ședințelor Conferinței Naționale Românești din 1/13 pînă în 4/16 ianuarie 1861, la Sibiu, sub președinția a doi arhiepiscopi românești din Transilvania, cu aceluși sale și cu un comentariu*, Brașov, 1861.

³ Andrei Șaguna a lansat, în aceleași zile, o circulară asemănătoare, în numele clerului neunit. Scopul și tonul circularii sibiene e același (vezi nota 1). Românii, spune Șaguna, nu cer altceva decît „drept egal, fără vătămarea vreunei nații sau religii din patrie, ceea ce și nația noastră așteaptă cu tot dreptul de la alte nații conlocuitoare din țară” (vezi *Foaie pentru minte...*, 1860, nr. 52).

⁴ „Cei chemați” = adică cei care vor fi aleși sau desemnați să participe la Conferința de la Sibiu: 54 de greco-catolici și 48 de ortodocși — clerici și mireni — după cum preconizau cei doi arhiepiscopi în circularile lor.

⁵ Iacob Mureșanu era directorul Gimnaziului romano-catolic din Brașov.

⁶ Vezi nota 2.

⁷ George Bariț va fi, într-adevăr, prezent la conferință, avînd un rol însemnat. El este și editorul protocolului conferinței (vezi nota 2).

⁸ Venirea lui Alexandru Sterca Șuluțiu la Sibiu la conferință are semnificația unui pas important spre apropierea celor două confesiuni românești din Transilvania. După mărturia oculară a lui Ilie Măcelariu (vezi scrisoarea sa către Iosif Hodoș din 3 ianuarie 1861, la *E n e a H o d o ș*, *Scrisori cu mai multe figuri și un adaos*, Sibiu, 1940, p. 38—40), arhiepiscopul blăjean a fost primit la Sibiu „ca un domnitor”. L-au întîmpinat, în satul Cristian, 40 de studenți români călări, în costume naționale, și 10 trăsuri cu intelectuali sibieni. Episcopul Șaguna i-a trimis careta sa de gală, care l-a purtat pe bătrînul patriot pînă în Sibiu. Seara a avut loc o mare „iluminație” în cinstea oaspetelui. Sute de tineri români au stat de gardă la reședința care i s-a atribuit, pe strada Cîsnădie, și în jurul Seminarului teologic neunit, pentru a preîntîmpina intenția unor huligani maghiari, care plănuiau să organizeze o huiduială — în graiul epocii: kazenmuzik — la adresa lui Sterca Șuluțiu. Vezi despre toate acestea și *Telegraful român*, VIII, 1860, nr. 51.

III

Domnul meu!

Blaș, în 10 mai s.n. 1861

Din aci închisa copie, cu aceluși sale, vei cunoaște mai de aproape tot statul lucrului. Îmi rămîne numai a te ruga ca pe 19/7 a curgătoarei, pe cînd se va deschide congresul fraților noștri de cealaltă confesiune, la Sibiu¹, unde mă voi duce și eu, să binevoiești a veni acolo și domnia-ta, spre a ne înțelege laolaltă.

Dealtmintrea, din parte-mi nu am lipsit de a chema deodată acolo și pe alți membri ai Comisiunii permanente, pe cari timpul i-a probat de români adevărați.

Pe lîngă care, cu toată stima, rămîn al domniei-tale sincer veneratoriu,

Metropolitul Alexandru.

¹ În 1861 nu a avut loc la Sibiu nici un congres sau sinod bisericesc al românilor neuniți din Transilvania.

IV

Viena, 21 octobrie 1861

Mult stimat domnule Bariț!

După ce Maiestatea Sa nu s-au mai întors la Viena, de la Corfu, și abia va veni pînă în 24-a lunei curente, noi timpul acesta l-am folosit cu vizitele noastre¹ pe la archiducele R.² și pe la ministri, informîndu-i că, în contra tehnelor magyariilor — cari din toate puterile se vor sili să impedeze ținerea Dietei în Transilvania, și în a căroră mîni este astăzi depusă toată puterea administrativă — nu este alt remediu, fără să puie de cancelariu un român, anume pe Papp³ consiliariul, și în Ardeal să-și schimbe regimul organile, și mai vîrtos supremii comiți, unde sunt în majoritate români, să-i suplinească cu români etc., etc.

Domnii noștri aceștia se vede că sunt tare pătrunși de adevărul informațiunilor noastre, deși aceea încă am observat că la propunerile noastre arată ceva sfială și retragere în convorbire. Cauza, mai apoi, alaltăieri, o am aflat-o după ce a doua oară am mai colindat pe la ministri. Încrederea — care și pînă acum era prî pe puțină în români — separatul vot al consiliarilor noștri de la Gubernie⁴, cel nefericit, o au compromis tare, și foarte rea impresiune au făcut pe la ministri. Votul acesta separat și mizerînd a consiliarilor noștri s-au tradus în nemție și s-au tipărit⁵ și s-au împărțit pe la toți ministrii, cari în acest vot află pentru regimul și pentru Maiestate mai mare vătămăre și opozițiune, decît este togma în protestul Guberniei asupra Dietei⁶, la rescriptul împărătesc pentru ținerea Dietei⁷. Și, durere, e și așa precum vei vedea în copie, care îți se va trimite de aici.

Niciodată nu au fost cauza cea dreaptă și sintă a națiunii noastre mai aproape de fericita ei rezolvare decît acum. Pe cînd, iată, vine la mijloc votulul acest fatal și nefericit a fiilor națiunii, noastre, ca să se împlinescă și cu noi zisa *S[fintei] Scripturi*: „Perirea ta, dintrune, o, Israile!”

Noi, pentru aceea, totuși n-am desperat, ci cu atîta cu mai mare zel am dezavoaat cu grai viu, la ministri, votul acela, arătînd că „autorii votului nu sunt fiii cei de încredere a națiunii noastre, nice nu șed în Guberniu ca aleși și încrezuți națiunii, ci ca creaturile lui Kemény⁸ și ale lui Mikó⁹, cele cu sințuri magyare, și tare credem că, de va înțelege națiunea votul lor, foarte îl va reproba și dezavoa”, spuindu-le că togma întimplarea aceasta dovedește cît de tare zace în interesele regimului împărătesc ca să pună în fruntea trebilor — cancelariu — pe un român harnic și credincios, care să-și știe alege organile sale cele credincioase Tronului, prin cari să ducă în efept poruncile și doririle Împăratului, arătîndu-le fără sfială și cu colori vii cum că pînă nu vor face aceasta, nu numai niceodată dietă în Transilvania, da nice trîmiterea la Reichsrath, pe lîngă toată bunăvoirea și alipirea românilor, nu se va putea înființa. Ba nice aceea n-am lipsit oarșan a le spune, că înaltul regimul, fățiș cu românii, trebuie odată să o deie pe față, [de]oarece regimului — după cum stau acum în Transilvania lucrurile, și după cum cunoaștem și noi și regimul pe magyari — nu-i poate rămănea altă mintuire, fără

au să se împace cu magyarii, cărora să le deie toate cari la cer și le poftesc ei, pentru că magyarii regimului nice cea mai mică concesiune nu-i vor face, au să îmbrățoșeze pe românii cei credincioși, și cu dînșii propășirea înainte.

După aceste, făcîndu-se simbăta trecută o ședință ministerială, e o tăcere adîncă. Însă totuși, din cuvintele unora cari sunt mai aproape de ministri, atît am priceput că pașul nostru ar sta în bun *Aussicht*¹⁰ de C.¹¹ și, întră toată delibatele noastre nădejdi prin nefericitul acela vot separat, dau a învia. Noi vom să dăm Împăratului un memorandum, în care să arătăm agravamentele națiunii noastre și să cerem rezoluțiunea cea prea înaltă, la toate pină acum, de la 20 oct. 1860 încoace, așternutele noastre suplice¹².

Toate ce ne iaste cu puțință vom face, și zic: nicedecît nu desperăm de un rezultat favoritoriu, deși separatul acela vot așa tare ne-au compromitat — după părerea noastră — cauza, cît suspiciunea că și românii n-ar fi toți de partea regimului, ci ar fi în două părți despărțiți (la care suspiciune mare impuls au dat și altă întîmplare care o vei înțelege, poate de la alții), abia se va putea dezrădăcina altmîntrelea, fără a se dezavoiere sepatul vot de toată națiunea, deoarece stilizația lui așa-i făcută, ca cînd românii n-ar putea de a sinți și a face altmîntrelea, numai așa, precum se expune în acel vot.

Iată ce durere pentru toți noi, și ce urmări neplăcute și pentru autorii votului, poate să aducă acel votum, care întru adevăr, și pentru națiunea noastră, în timpurile de față, și și pentru autorii lui, nu se poate altmîntrelea numi decît nefericit, că prea lesne se poate întîmpla, cît autorii votului — cari sunt părinți de grea familie — să-și piardă și posturile cu plățile, și și la întreaga națiune să vie în desprețul cel mai mare. Care lucru nu numai pentru dînșii, da și pentru noi toți, cari nu le-am dori răul ci binele, și din toate puterile am voi a-i cruța, este prè dureros și prè supărătoriu.

Îmi închid cartea cu aceea, că veți înțelege poate mai multe din scrisorile colegilor mei, cari și de aci înainte vă vor mai încunoștiința. Despre alta, aici noi vom avea încă vreo 2 săptămîni, mai puțin, a rămînea¹³.

Și rămîn al mult stimatei d-tale mult prețuitoriu,

Metropolitul Alexandru.

¹ În octombrie 1861, Alexandru Sterca Șuluțiu se afla din nou la Viena, însoțit de Iacob Bologa și Ioan Rațiu. Din însărcinarea Comitetului permanent ales la Conferința Națională de la Sibiu din ianuarie 1861 (vezi scris. II, n. 2), trebuiau să protesteze împotriva intențiilor Guvernului de la Cluj de a zădărnici convocarea Dietei Transilvaniei, în condițiile democratice preconizate de români. Dominat de elemente reacționare maghiare, guvernul transilvan viza reactivarea legii de uniune de la 1848 și, deci, incorporarea Transilvaniei la Ungaria (intenție în fața căreia o sesiune dietală în Transilvania, dominată de români, constituia o piedică serioasă).

² „Archiducele R.“ = *Ferdinand Maria Johann Franz Higienus Rainer*, 1827—1915, președinte al Guvernului imperial austriac între 6 februarie 1861—22 iulie 1865, mai apoi, între 1872—1906, comandant suprem al Landului austriac. Sprijinitor al științelor și artelor, a înființat, în deceniul al cincilea, Academia de Științe din Viena, iar în 1863 Muzeul austriac de arte și meserii. Ca cm politic, a fost insignifiant și mediocru.

³ Era momentul de maximă ascensiune politică a lui Vasile Ladislau Popp, care nu va ajunge cancelar aulic la Viena, ci vicepreședinte al Guvernului Transilvaniei de la Cluj. Vezi *Baronul L. V. Popu*, în *Șezătoarea*, VI, 1880, p. 12—13; *Baronul Vas. L. Popp și G. Barițiu. Părți din corespondența lor, privitoare la înființarea „Transilvaniei“, organul „Asociațiunii“ și la stările de pe atunci în Răvașul*, VII, 1909, p. 218—229; *Ilie Dăianu, Al doilea președinte al „Asociațiunii“, Vasile L. bar. Pop. 1819—1875*, Sibiu, 1925; *Axente Banciu, Scrisori vechi. Baronul Basiliu Ladislau Popp către Iacob Mureșanu (1860—1871)*, Sibiu, 1928.

⁴ Celebrul „vot separat“ al consilierilor români de pe lângă Guvernul din Cluj: Paul Dunca, Alexandru Lazar și Ioan Alduleanu, a stîrnit o mică furtună politică între români, fiind astfel demn de reamintit astăzi. În 19 septembrie 1861, Împăratul emite rescriptul pentru convocarea Dietei Transilvaniei, lucru care dădea speranțe în ceea ce privește fructificarea eforturilor politice ale partidei naționale române. Guvernul transilvan nu publica rescriptul și ripostează în 3 octombrie, „tot cu argumente cunoscute și repețite de nenumărate ori“ (vezi *George Bariț, Părți alese...*, III, p. 118), în speranța că va împiedeca desfășurarea lucrărilor corpurilor legiuitoare pe baze echitabile, în lumina *Diplomei de liberalizare*. Cei trei consilieri români nu se raliază protestului maghiar, ci își înaintează o opinie separată, un „vot separat“, unde sint pentru publicarea rescriptului, dar în care recunosc toate argumentele guvernului aristocratic maghiar. În votul lor separat, cei trei afirmă că, prin acest rescript, monarhul a călcat „legile respective mai vechi ale acestei țări“. Votul separat a fost o penibilă gafă politică, un act împotriva fluxului politic al partidei naționale, care i-a condamnat în unanimitate, cu vehemență, pe dezorientații de la Cluj (vezi *Ibid.*, p. 118—119).

⁵ Votul separat s-a trimis la Viena în copie maghiară. Din acest pasaj aflăm că el s-a și tipărit — probabil într-un număr restrîns de exemplare — lucru care pină acum nu se cunoștea.

⁶ Vezi nota 4. Adresa de protest a Guvernului transilvan, trimisă Împăratului în 3 octombrie, este extrem de dură: rescriptul imperial e calificat drept anticonstituțional; Împăratul n-are dreptul să guverneze în Transilvania decît în conformitate cu legile maghiare; se repune pe tapet legea de uniune din 29 mai 1848, fără a ține cont că 40.000 de români protestaseră pe Cîmpia Libertății din Blaj împotriva ei. Adresa abundă în sentințe pripite și jigniri la adresa românilor, care sint o „masă brută și crudă“. Se declară neted că Transilvania trebuie să facă parte integrantă din Ungaria. Vezi acest sinistru elaborat politic la *Teodor V. Păcățian, Cartea de aur...*, II, p. 654—664.

⁷ Vezi nota 4. Rescriptul este important pentru români, pentru că el prevede — ca o sarcină a viitoarei Diete — inarticularea constituțională a națiunii române, ca națiune politică egal îndreptățită în țară. Guvernul clujean nu a publicat textul rescriptului, din aversiune politică față de români (vezi un rezumat al lui la *Teodor V. Păcățian, Op. cit.*, p. 653). Trebuie remarcat faptul că acest boicot unguresc a întîrziat cu doi ani convocarea unei diete democratice în Transilvania, care să recunoască legal naționalitatea și limba română.

⁸ Kemény Ferencz, cancelar aulic transilvănean ultrareacționar, fusese înlăturat — datorită presiunilor românilor — în 13 septembrie 1861. În locul lui e instalat Nádasy Ferencz, om de rară înțelegere politică și mare sprijinitor al românilor.

⁹ Mikó Imre era guvernatorul Transilvaniei (acum sub numele de președinte al guvernului), din 1860. Va cădea și el, în noiembrie 1861, din cauza aceleiași politici de sabotare a dietei liberale. Vezi *Helmut Klima, Guvernatorii Transilvaniei*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, IX, 1943—1944, p. 304—314.

¹⁰ „Perspectivă“.

¹¹ Curtea imperială de la Viena.

¹² O astfel de petiție românească se înaintează Împăratului în 31 octombrie 1861. „Agravamentele“ românilor sint cele cunoscute din documentele anterioare: petițiile din 7 noiembrie și 10 decembrie 1860, rezoluția Conferinței Naționale de la Sibiu din 1/13—4/16 ianuarie 1861 și actele prezentate Vienei în iulie 1861 prin Ioan Rațiu, Ilie Măcelariu și Iacob Bologa, adică grabnica convocare a dietei și, prin ea, inarticularea constituțională a românilor.

¹³ Alexandru Sterca Șuluțiu revine la Blaj abia în decembrie 1861. Cu el se aflau, a Viena, Ioan Rațiu, Iacob Bologa și Ilie Măcelariu.

Mult stimat domnule!

Viena, în 13 novembre 1861

După ce de comune s-a simțit și este recunoscută lipsa de un organ publicistic german carele, apărind adevăratele interese ale națiunii române din Austria preste tot, de una dată să întîmpine și răsfrîngă și coreagă rătăcitele și răutăcioasele păreri și știri false, ce prea des se răspîndesc prin presa străină despre români, și cari știri și păreri false, mai virtos în împregiurările prezenți de regenerațiune, cînd națiunea română-și încoardă toate puterile spre a-și întemelia un venitoriu mai ferice, prin falsificarea opiniunii publice și amăgirea autorităților supreme impunătoare, pot să ne cășune sintei cauze naționali mare scădere și stricare; fiindcă, deunacamdată, înființarea unui propriu organ al națiunii române aici în Viena, din lipsa prea însemnatelor mijloace ce s-ar recere spre aceasta, nu se poate întreprinde, prin conțelegerea unanimă a numeroșilor bărbați români de frunte, ce în 24 oct. (5 nov.) 1861 se adunaseră aici în Viena, la mine, s-a aflat cu cale și s-a decretat ca, deunacamdată, să cîștige un organ nimerit scopului sus atîns, din cele custătoarie. Anume, să se recere mai nainte de toate jurnalul german *Oesterreichische Zeitung*¹, cu al cărei redactoriu să se facă — dacă ar fi cu putință — în privința aceasta una învoială, sub condițiuni amăsurate, pre lîngă cari această foalie, întrînd în răport cu un bărbat pre carele încrederea comună l-ar însărcina cu executarea intențiunii sus atinse, să-și deschidă coloanele sale tuturor lucrărilor comunicînde prin acest bărbat și, în caz de lipsă, să-i mai dea și tot ajutoriul recerut. Deci, după aceea, din partea redacțiunii acestui jurnal — la provocarea noastră — se descoperi cu plăcere plecarea la atare acord, sub condițiunile: 1° ca în tip de recompensă să i se garanteză un număr de abonați de trei sute (300), care număr, însă, pentru început, se acceptă și cu minimul de două sute, al căror preț să se răspunză tot pre trei luni înainte, punîndu-se apoi acestea exemplare la dispusețiunea întreprinzătorilor; 2° ca publicațiunile ce ating criticînd pre sasii din Transilvania să se scrie în ton pre cît se poate de moderat, promițîndu-se, din contră, în tip de reciprocitate, că și din partea sasilor se vor accepta numai articuli ce nu vatămă pre români.

Pentru bărbatul pre carele încrederea comună l-a însărcinat cu executarea intențiunii sus atinse, și carele e domnul fost ablegat Vicențiu Babeș, s-a hotărît pre lună două sute floreni v.a. (200 fl. v.a.).

Ce se țîne de acoperirea speselor recerute, s-a hotărît ca acelea să se adune prin una subscripțiune, prin un apel confidențiale cătră acei bărbați renumiți români, despre al căror zel, putință și benevolenție nu încape nici una îndoială.

Pentru aceea mi-am luat voliă a vă face cunoscută această întreprindere, și a vă ruga să benevoliți a lua parte la înființarea ei și a îndemna și pre alți naționaliști buni la fapta această națiunale.

Totunadată, mă rog să binevoliți a mă înștienta cît mai curînd despre numărul exemplarelor din sus atînsul jurnal, la care, prin stă-

ruința m[ult] st[imatei] d[omniei] tale s-ar afla prenumeranți, cît și despre banii cari, prin întrepunerea multstimatei d[om]niei tale, din acelea părți s-ar putea incurge.

Dupre care, sunt al multstimatei d[om]niei tale umilit șerb,

Alexandru St. Șuluțiu,

a[rhi]ep[isco]pul și metrop[olitul] Albei-Iuliei.

¹ La 5 noiembrie 1861, în Viena, are loc o consfătuire între fruntașii transilvăneni prezenți acolo: Sterca Șuluțiu, Ioan Rațiu și Iacob Bologa și cei din celelalte ținuturi românești ale Imperiului austriac: Banat, Bucovina ș.a. Au mai luat parte: episcopul neunit Procopie Ivacicovici, bancherul Zenovie Pop, Ioan Dobran, Vincențiu Babeș, baronul Nico Vasilco și un Hurmuzachi (probabil Constantin). Se lansează ideea de a cîștiga un mare ziar vienez de partea românilor, în care să se publice articole favorabile cauzei românești. Baronul Zenovie Pop propune ca acest ziar să fie marele cotidian *Oesterreichische Zeitung*, căruia să i se plătească lunar o indemnizație de 200 florini, prin intermediul lui Alexandru Sterca Șuluțiu. Vezi despre acest moment I o a n c a v a l e r d e P u ș c a r i u, *Notițe despre întimplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 59—60.

VI

Viena, 13 novembre 1861

Mult stimat domnule Bariț!

Telegramul dat ieri la 5 ore 20 m[inute] după amiază, și aici iară la 5 ore 21 m[inute] d[upă] ameazăzi sosit, aseară între 6 și 7 ore, cu mîhnire l-am primit, nu pentru alta, decît că stările împregiur nu-ți iartă să vini la Viena unde, și dupe sunetul cel ce se face în regiuni mai înalte, „Bariț, ca publicist, ar fi bine să vină la Viena, să-și dăie aici, la locurile sale, părerile“, da și după a noastră convingere, „că același Bariț să ne spriginească și pe noi acum, la frîngerea pinei, cu sfatul său, după ce acum *ardet Ucalegon*“¹. Asta au fost cauza pentru care așa cu mare sete și-am dorit venirea la noi, neavînd pacientă să-ți aștept scri-soarea apromisă prin depeșa telegrafică de aseară. Acesta ne este răs-punsul generale și la epistola de mai nainte și la depeșa de aseară, la epistola de pre cale.

Acum ne vom lăsa și la spețialități și vom răspunde la mai multe prețuite-ți scrisori deodată, precum și la agravemenuri. Sincer și confidențiale voi să fiu.

Cauza națională o compromisese urît separatul vot al consiliarilor români de la g[ub]erniu², însă — *ad fideles aures*³ zic — mai mult S.⁴, despre care pînă astăzi, în regiuni mai înalte, se crede că, sub mină, face tot una cu M.⁵; și așa, românii (*in gut u[nd] schlech gesinnt*⁶) împărțiți. Stăruința cea neobosită pe la M., protestul dat în contra reprezentațiunii gubern[iului]⁷, în care am acus și plenipotențiunea de comisiunea permanentă nouă dată, și informațiunile și afirmațiunile noastre — drepte, nedrepte — că românii de ambe confesiuni sunt tot de unul și același bun cuget cătră regim, se vede a fi mulcomit vîforul neîncrederii în noi și dederă treburilor noastre altă facie, precum veți

fi cunoscut din mai multe relațiuni ale noastre, precum la comisiunea permanentă, așa și la alții, privați, făcute.

Acum am să-ți mai spun și despre cele întâmplate după aceea. Din gazete, de mult știți că Majestatea Sa denumi de ministru, și deodată incredință și manuducerea treburilor transilvane și prezidiul Cancelariei aulice, grofului Nádasdy⁸. N-am lipsă să-ți spun că, dacă s-au ales și au aflat Majestatea Sa de bine să incredințeze trebile moderne a Transilvaniei unui magyar, pentru cauza noastră națională mai bună alegere nu se putea face. Așa mi se pare, că între magyari unicul este Nádasdy, care va să ducă ori și cu ce preț intențiunile Majestății în deplinire.

După ce, dară, Nádasdy luă friul cărmuirii lucrurilor transilvane în mână⁹, în altă zi ne ținurăm datorie a-i face datornica cortenire și a-i recomanda dreapta noastră cauza națională. La Nádasdy furăm prea bine și cu multă incredințare primiți. El ne dede cu graiul următorul răspuns:

„a) Eu sunt magyar, da voi să împlinesc voia Majestății ori și cu ce preț, și așa, voi să introduc egalitatea tuturor drepturilor, deopotrivă pentru toate naționalitățile, și așa și pentru românii din Transilvania;

b) Dieta, în Transilvania, cît se poate de curînd debuie să se țină, unde apoi:

c) Să se aleagă la Reichsrat[h]¹⁰ deputați, pentru că numai prin Reichsrat[h] se pot și legile îndrepta, și egalitatea drepturilor națiunilor, în contra supremației, asecura etc.;

d) Eu, în acele comitate în cari românii au majoritate absolută, voiesc a așeza români de supremi comiți“ (de unde mă au rugat să-i dau o listă pentru bărbații români din iest feliu de posturi idonei, de ambe confesiunile, zicînd: „Eu mă nădăjduiesc că și domniile-voastre mă veți sprigini întru afacerile mele. Să aveți în mine încredere etc.“).

Astfel, și asemenea cuvinte, din gura unui magyar pus în fruntea trebilor, și în a căria mină este acum soartea patriei și a națiunii noastre, nu era cu putință să nu stîrnească și în inima noastră mare și prea bună nădejde. Însă fiți incredințați că, cu vorbe frumoase nice pe noi nu ne poate nime mai mult adormi, de aceea am hotărît să stăruim și să rămînem aici pînă vom vedea: aduc florile fructe?; facu-se cuvintele carne? ce dispozițiuni se fac la Gubernia Ardealului petru Dietă, pentru reprezentațiunea românilor prin deputați și prin regaliști, la Dietă, ca să poată face maioritate?; pentru *főispáni*¹¹ și deregătorii mai înalte, ca românii pretutindenea să fie după proporțiune dreaptă reprezentați? Pentru cari, pentru toate, noi ne gătăm pe la ministrii și pe la Nádasdy cu promemorie și cu liste de bărbați apți pentru ăst felii de posturi¹².

Și aci este *Hic labor hoc opus*¹³-ul nostru, pentru care și pe excelenția sa Șaguna și pe mult stimat domnia-ta, ca *comunibus votis si praesenter*¹⁴ — că prin scrisori anevoie ne vom adjuge scopul! — să desemnăm bărbații noștri. Că vai, Doamne, cum mă tem — din semne — că sub manteaua confesională să va veri ciurma rivalității după deregătorii *ex puncto confessionis*¹⁵ și între noi, și atunci *finis Poloniae!*¹⁶

De aceea, noi rămînem aici, și dacă nice excelenția-sa Șaguna, nice mult stimată domnia-ta fără întîrziere nu veți veni, vom să facem noi, cu sfatul bravilor noștri bărbați, toate ce vom putea și vom afla de bine. Și dacă și acum — care cred că nu se va întîmpla! — ne vom înșela în așteptările noastre, ne vom întoarce în patrie și acolo apoi ne vom sfătui cum și încătrău să mai apucăm.

Adevărat, dacă n-am avea spirit tare, și pe noi ne-ar duce la desperațiune, văzînd că sau de totul nimic, sau prea puțin au putut pînă acum căpăta și, mai virtos, că pe multe locuri în patrie, așa cu răceală și indiferenter se arată în subministrarea mijloacelor pentru subsistența deputaților, pentru cari, cum înțeleg, mai că numai bravii noștri brașoveni s-au îngrijit pînă acum. Eu nu poftesc — ferească D-zeu! — pentru mine, da cei doi colegi ai mei¹⁷ încă cu aer nu se pot hrăni, și vrednicu-i lucrătoriul cel zelos de plata sa. Fără, pe noi nici indolența multora, nici machinațiunile altora, nice rușinea, cerșitoriile cari suntem siliți *ex necessitate*¹⁸ și pentru sărăcia mijloacelor, a le face, nice hulele sau ori și cari alte pedeci — vină ele de la streini sau de la ai noștri — să nu ne înfrîngă: goli, zdremțoși, flămînzi, huliți, împedecați, subsăpați vom apăra — că acum îi timpul! — dreapta cauză a națiunii, și să nu ne lăsăm de nimica biruiți, pînă cînd sau ne vom rădica și vom sta, cu națiunea dimpreună, tari și triumfători pe picioare, sau vom cădea și vom peri cu ea deodată și pentru totdeauna.

Că mari mutări, și în organele Guberniului și ale celorlalte dicasterium-uri transilvane, și o mai proporționată reprezentațiune a națiunii române la ele, cu înmulțirea indiviuidilor români, de sus pînă jos, se vor face, tare se vorbește. Însă și noi suntem prea curioși să aflăm dacă care și în faptă se vor întîmpla. Nădejdea ne este încă tare că totuși vom căpăta mai mult de la N[ádasdy] decît de la M[ikó]¹⁹, cari românii, afară de cleвете și de batjocuri, nice batăr atita concesione pînă acum nu le-au făcut, cît este negru sub o unghie, cînd de la N[ádasdy] cine-cinește, și pînă acum încă tot am mai stors cîte ceva, și de nevoie — de care nu pot scăpa — și acum ne vor da tot mai mulțișor ca M[ikó]. Acesta-i persoasia mea.

Care, cu deosebită onoare, rămîn al mult stimatei d[omniei] tale de bine voitoriu,

Mitropolitul Alexandru.

¹ „Arde Ucalegonul“. Corespondent românesc: „A ajuns mucul la deget“.

² Vezi scris. IV, n. 4.

³ „La urechi prietenești“, „confidențial“.

⁴ Andrei Șaguna.

⁵ Mikó Imre.

⁶ „Și bine și rău intenționat“.

⁷ Petiția din 31 octombrie 1861 (vezi scris. IV, n. 12).

⁸ Nádasdy Ferencz, cancelar aulic al Transilvaniei la Viena, unul dintre puținii aristocrați maghiari care au nutrit sentimente omenenști și au avut o atitudine justă față de români și cerințele lor politice. A acționat în sensul convocării unei diete liberale, care să legifereze egala îndreptățire a națiunii române, lucru care s-a realizat cu Dieta de la Sibiu din 1863—1864. Cade odată cu pregătirea dualismului, în 1865, fiind înlocuit cu reacționarul Haller Ferencz.

⁹ Nádasy e numit cancelar aulic al Transilvaniei la 7 noiembrie 1861 (vezi *Telegraful român*, IX, 1861, nr. 45).

¹⁰ Parlamentul Central Imperial din Viena. Transilvania își va trimite reprezentanții la Reichsrath abia în 20 octombrie 1863, la câteva luni după convocarea Dietei Transilvaniei. În Camera Inferioară au intrat 26 deputați (majoritatea români și sași), iar în Camera Superioară au fost numiți de monarh, în 4 octombrie 1863: mitropolitul român Alexandru Sterca Șuluțiu, episcopul Andrei Șaguna, baronul Béldi György, dr. G. P. Binder, baronul Joseph Bruckenthal, episcopul catolic Fogarassy Mihály, contele Nemes János, consilierul Rosenfeld și baronul Zenovie Constantin Pop (cf. Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, III, Sibiu, 1905, p. 625—627).

¹¹ „Comiți supremi”, „prefecți de județe”.

¹² Mitropolitul Sterca Șuluțiu și episcopul Șaguna au fost consultați de guvernul central din Viena în legătură cu numirea în posturi a unor funcționari români destoinici, încă la sfârșitul anului 1860 și începutul lui 1861. La recomandarea acestora, au fost numiți: Ioan Bran de Lemeni, căpitan suprem al Făgărașului, Alexandru Bohățel, căpitan suprem al Năsăudului, Augustin Ladai, comite suprem al Albei Inferioare. Ioan Pușcariu, Vasile Buteanu, Ilie Măcelariu, Francisc Nopcea și alții vor fi desemnați pentru alte funcții asemănătoare (administratori comitatensți, jude regal).

¹³ „Aceasta-i munca, acesta-i rezultatul”.

¹⁴ „Dacă în momentul de față au voturi comune”.

¹⁵ „Din punct de vedere confesional”.

¹⁶ „S-a sfârșit cu Polonia”.

¹⁷ Ioan Rațiu și Iacob Bologa, care se aflau cu mitropolitul la Viena.

¹⁸ „De nevoie”.

¹⁹ Speranță îndreptățită: Nádasy va face mult pentru români, spre deosebire de kossuthistul Mikó Imre, preocupat să revigoreze legea nefastă de uniune de la 1848.

VII

N° 152/1862

Blaș, 26 febr. s.v. 1862

Mult onorate comitet de expozițiune!

Confidențiala cercare, prin care doriți și vă rugați ca eu să-mi dau binecuvântarea asupra nobilei deprinderi a expozițiunii de manufacturi și lucruri românești, în 28 iuliu a.c. în Brașov ținînde, și deodată să trimit în privința aceasta și un cerculariu către toți protopopii și clerul meu, îndemnîndu-i a conlucra prin puterea cuvîntului și prin exemplul propriu spre dobîndirea scopului acestui mărș, cu multă bucurie o am primit.

Că eu dorirei și cererii domniilor voastre cu toată bunăvoirea am grăbit a face destul, mai pre larg veți cunoaște din aici alăturatul meu cerculariu, și aculul lui, către clerul meu îndreptate ¹. Iară ca nobila și măreața aceasta năzuință a domniilor voastre—care face multă onoare întregii noastre națiuni—atotputernicul să o încoroneze cu un oftat și strălucit efect și sfîrșit ², nu numai din toată inima mea îmi dau binecuvîntarea arhierescă, da deodată voi ruga și pe Părintele Ceresc, de unde vine tot darul desăvîrșit, să o binecuvînte cu darul său cel sfînt.

Despre alta, cu osebită stimă am onoare, pentru totdeauna a ră-mînea al multonor[atului] comitet de tot binele voitoriu,

Mitropolitul Alexandru.

¹ Despre Expoziția națională de la Brașov din 1862 vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, p. 175—178. Mitropolitul Alexandru Sterca Șuluțiu va ajuta, într-adevăr, această frumoasă acțiune a ASTREI: la 20 februarie/4 martie 1862, el emite din Blaș o circulară către clerul unit, prin care îi cere să sprijine din toate puterile intenția societății. Protopopilor li se ordona ca personal sau prin unii preoți harnici și destoinici să-i îndemna pe românii și româncele din comunele și orașele Transilvaniei să-și trimită exponatele lor la Brașov. Sterca Șuluțiu își îndemna clerul să explice oamenilor că această expoziție își avea locul și rostul ei, atît pentru producătorii români privați, cit și pentru istoria patriei și națiunii române, căreia li va aduce și li va face onoare. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 24. O circulară asemănătoare a emis din Sibiu și episcopul ortodox Andrei Șaguna la 3 mai 1862 (vezi *Ibid.*, nr. 39).

² „Strălucitul efect și sfîrșit” s-a evidențiat, într-adevăr, la sfîrșitul lui iulie și începutul lui august 1862 cînd, la Brașov, în sălile școlii românești, s-a deschis cea dintîi expoziție națională de artizanat și manufactură, alcătuită din peste 2 000 de obiecte (vezi *Coințelegere pregătitoare pentru expozițiunea națională din Brașov, în 28/16 iuliu 1862*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXV, nr. 5, p. 18—19; *Material pentru o programă a expozițiunii din 28 iuliu 1862 și pentru expozițiunea însăși*, în *Ibid.*, nr. 6, p. 22—23; nr. 7, p. 25—26; *Programa Adunării generale II, ținînde prin asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român, la Brașov*, în *Ibid.*, nr. 49, p. 194; *Catalogul espuseșiunii românești deschise în 28/16 iuliu 1862*, în *Ibid.*, nr. 66 (în *Supliment*); nr. 68 (în *Supliment*); nr. 70, p. 280; nr. 72, p. 288; *George Bariț, Opiniunea publicului despre espuseșiunea românească din Brașov*, în *Ibid.*, nr. 62, p. 247; nr. 63, p. 250; nr. 64, p. 256; nr. 65, p. 258; *Pentru espuseșiune*, în *Ibid.*, nr. 57, p. 226—227). Oportunitatea și succesul expoziției s-au dublat prin concomitența cu evenimentul celei de a doua adunări generale a ASTREI, „ținînde” la Brașov în aceleași zile.

VIII

Nr. 182/1862

Blaș, 7/19 martiu 1862

Mult stimat domnule!

Prea știut lucru este că Universitatea națiunei săsești, înainte de aceasta cu oarecîteva săptămîni, s-au adunat și consultează și hotărăște despre așa momentuoase lucruri, cari afund taie nu numai în treburile politice cari s-ar atinge de întreaga patrie, da și de vieața și coordinarea politică a națiunei noastre în patrie, și mai ales pe Fundul regesc ¹.

Asemenea conferință au ținut în săptămîinile trecute în două rînduri—precum am înțeles din izvor sigur—și aristocrația cea mare magiară din Cluș, în carea s-au consultat asupra celor mai momentuoase întrebări politice, cari asemenea se țin de întreaga patrie ², și mai virtos de situațiunea și relațiunile cari vor trebui—și putea—diversele naționalități, și așa și națiunea noastră, să le ocupe în reprezentațiunea comitetelor prin comitate și în Dieta țerei, după rezultatul nouălor instrucțiuni ³.

Toate acestea conferenție și consultări foarte tare atingînd întrebarea cea mare a vieței și a situațiunei politice a națiunei noastre, adecă perfecta egalitate a națiunei române în toate drepturile politice și civile în patrie, în comitate și în Fundul regesc, trebuie să deștepte tare atențiunea și mai naintea îngrigire și a națiunei noastre, ca de timpuriu și națiunea noastră, batăr prin unicul organ ⁴, să se consulteze, să se hotărască și, prin aceea, să dea întregii națiuni, prin inteligența sa și prin

alte organe publice ale sale, un îndreptariu convenișos împregiurărilor de față: cum ar trebui, fățiș cu consultările și cu rezultatele din acestea consultări ale sasilor și fraților magiari, a se ținea și a se lucra așa, cât susținându-și și apărându-și, fățiș cu celelalte colocuitoarie națiuni, egalitatea tuturor drepturilor politice și civile în toate, să poată națiunea noastră deveni și la o bună și frățescă conțelegere cu celelalte sorori colocuitoarie națiuni, ca așa, cu unite puteri, să ne silim a dobîndi constituționala autonomie și fericirea prea charei și comunei noastre patrie, care și pîn-aici încă, și de aici înainte iar trebuie să fie unicul scop și al nizuințelor, și al luptelor noastre de pînă acum.

Pentru un așa salutare scop, dară, am aflat a fi de totului de lipsă ca, în absența excelenței-sale episcopului b[aron] Șaguna ⁵, să conchem eu la o conferenție și consultațiune, pe 25 martiu (6 aprilie) a.c. în Sibiu, pre toți membrii a Permanentei Comisiuni Naționale române (unde, dacă-mi va păstra Dumnezeu puțină sănătate, mă voi afla și eu ⁶, pre care termin și la care loc, spre zisul salutaru scop și bine naționale am onoare și pre mult stimata domnia-ta a te invita și pofti.

Mai pre urmă, cred că n-am lipsă să te fac atent că, doară, înțelepciunea ar pofti ca să nu se facă înainte, pîn-nu se va înfiența din adunare Comisiunii noastre permanente, publicitate.

Despre alta, cu deosebită stimă rămîn al mult stimat domniei-tale de bine voituriu,

Mitropolitul Alexandru.

¹ Universitatea politică a sasilor din Fundus Regius și-a redeschis lucrările în 3 februarie 1862, prin comesul Conrad Schmidt, în prezența a 21 de deputați. În acest pseudoparlament sui-generis erau și cîțiva români: Iacob Bologa, Avram Tincu, Gheorghe Domsa, Ioan Balomiri ș.a. Deputații români încearcă să stăvilească abuzul de prerogative al acestei perimate alcătuirii politice: Grigore Pop, deputatul Miercurii, atacă tendințele de incorporare a satelor românești în Sachsenland (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 17—18), Ioan Balomiri nu recunoaște competența „Universității” de a hotărî în probleme care privesc întreaga Transilvanie (*Ibid.*, nr. 19) iar Iacob Bologa aduce modificări la „proiectul celor 7”, principalul elaborat al adunării (*Ibid.*, nr. 23). Despre tendințele anexioniste ale sasilor — tară moștenită din evul mediu! — Bariț va publica, în acele zile, articolul *Iar despre împărțirea teritorială a Transilvaniei* (în *Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 14).

² De fapt, aristocrația maghiară din Cluj boicota din răspuneri convocarea unei diete separate pentru Transilvania — vizînd trimiterea de deputați direct la Pesta — sau, în cazul unei nereușite, urmărea impunerea unei legi electorale care să asigure o dietă cu majoritate maghiară, care apoi să acționeze în sensul uniunii Transilvaniei cu Ungaria.

³ Adică actele de stat din 1860—1861, care promiteau egala îndreptățire a națiunilor din imperiu, inclusiv a națiunii române din Transilvania.

⁴ Comitetul permanent ales la Conferința Națională de la Sibiu din ianuarie 1861.

⁵ Din 15 februarie 1862, Andrei Șaguna era plecat la Viena, împreună cu o mare suită de fruntași români neuniți (Nicolae Popea, Ioan Popasu, Servian Popovici, Andrei și Anton Mocioni, Procopie Ivacicovici, Vincențiu Babeș, Emanuil Gojdu și alții), pentru a exopera restaurarea mitropoliei ortodoxe a românilor din Transilvania și pentru emanciparea neuniților de sub tutela sîrbească. Acțiunea s-a pornit ca urmare a mariei Adunări din 21 ianuarie 1862, care a întrunit reprezentanți din diecezele neunite ale Aradului, Timișoarei și Vișeuțului. Șaguna și însoțitorii săi au înaintat o petiție arhiducelui Rainer și au fost în audiență la cancelarul Nádasdy și la ministrul președinte Anton Schmerling. Apoi, grosul delegației s-a împrăștiat, rămînînd pe loc doar Andrei Șaguna, Procopie

Ivacicovici, Eudoxiu Hurmuzachi și Andrei Mocioni, care au fost primiți în audiență de împărat în 27 martie 1862, ora 13 (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 15; 21; 23; 25).

⁶ Într-adevăr, la 25 martie/6 aprilie 1862, Alexandru Sterca Șuluțiu se afla în Sibiu, unde intrunește ședința Comitetului permanent. Prezența lui este sesizată de *Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 25. Dar, așa cum dorea bunul arhiereu, în jurul acestei întruniri nu s-a făcut nici un fel de publicitate.

IX

Blaș, din 16/4 sept. 1862

Prea onorate domnule!

După cum *praevie* ¹, pe sub mină, sum avizat, la repetitele mele stăruințe la locurile mai înalte, s-a pus în lucrare realizarea la Guberniul țerei a unui post de consiliariu școlastic pentru noi, gr[eco]-catolicii, întocma ca și pentru celi de religiunea gr. răsăriteană, cu plata anuală de 1 600 (una mie șase sute) fiorini în valuta austr[iacă], și poate și spese sau paușale de călătorie.

Pentru cești din urmă s-a și propus și recomandat de consiliariu școlastic ilustrit[atea] sa domnul consiliariu în disponibilitate dr. Paul Vasici. Pentru noi gr.-catolicii încă va fi lipsă, cât mai curund, de a se recomanda cineva. Io, din toate părțile precumpănînd însemnătatea acestui post, cu privire la scop, din inimă doresc, și mă voliu și sili din toate puterile lucrînd într-acolo, ca acela să se ocupe și suplinească prin un individ de religiunea noastră, destru, în carele caz se va putea să fie concentrată și voia publicului român.

Dirept aceea io, din acest punct de vedere, dintre toți mai destru și mai apt spre a ocupa și suplini, cu succesul dorit, acest post, în privire luîndu-se pe prea onorata domnia-ta sau, în caz cînd, din nescari cauze momentoașe, această sarcină asupra-ți a o primi n-ai putea nicedecît, pe prea onoratul domn Iacob Mureșanu, directorele Gimnaziului romano-lat[in] din Brașov, cu toată fiducia mă rog de preonorata domnia-ta ca să binevoliești a te otari în privința primirii postului acestui de consiliariu școlastic la guvern, care de l-ai primi, ai împlini dcirea întregului public român, iar în caz cînd împregiurările casnice sau alte cuprinderi momentoașe, ori cauze preaonoratei domniei-tale mai bine și mai de aproape cunoscute te-ar împedeca a face aceasta, să binevoliești în această privință a te cîntelege cu prea onoratul domn directore gimnazial Iacob Mureșanu și a-l îndupleca ca batăr domnia-lui să se rezolveze la acel post, în folosul binelui comun al națiunii și religiunii noastre, și despre toată starea lucrului cât mai curund a mă încunoștința ².

Într-altele, cu deosebită onoare rămîn al preonoratei domniei-tale de bine voituriu,

Mitropolitul Alexandru.

¹ „Dinainte.”

² Vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, II, p. 77; III, p. 179. Deși tentat să-l primească, Bariț refuză postul oferit, de consilier pentru școlile greco-catolice pe lingă

Guberniul Transilvaniei. Cu atit mai mult ar fi acceptat acest post, cu cit consilier pentru scolile neumite era numit bunul său prieten Pavel Vasici. Dar neîncrederea în stabilitatea sistemei politice îl determină să renunțe, propunind în locul său pe Mihail Bohățel, Ioan Maior sau Iosif Sterca Șuluțiu (*Ibid*, III, p. 181, n. 3). Alexandru Sterca Șuluțiu îl preferă dintre cei trei pe Ioan Maior, care devine consilier gubernial pentru scolile greco-catolice din Transilvania. Previziunea pesimistă a lui Bariț în legătură cu acest post se va împlini curînd: odată cu realizarea pactului dualist și desființarea Guberniului Transilvaniei, cei doi „consilieri de școală”, Vasici și Maior, rămîn pe drumuri.

X

Prea onorate domnule!

Blaș, 7 martiu 1863

Adunarea națiunale, cum în urma mai înaltei concesiuni se va ținea în Sibiu în 19/7 aprilie a.c., după tenoarea decretului guberniale¹, fiind continuarea acelei din anul 1861, deoarece prea onor[ata] d-tua la aceasta ai fost ales și ai funcționat ca secretariu², am onoare prin aceasta, ca pe secretariul adunării continuative națiunale, din oficiu a te chema, pe terminul sus prefipt, la conferințele ținînde la Sibiu.

Despre alta, cu părințască propensiune rămîn prea onor[atei] d-tuale de bine voituriu,

Mitropolitul Alexandru.

¹ Printr-o rugăminte înaintată Împăratului de Sterca Șuluțiu și Șaguna în 30 decembrie 1862, românii cer aprobarea unei noi conferințe naționale, pentru luna aprilie 1863. Viena răspunde favorabil în 17 februarie 1863, iar Guberniul din Cluj, prin noul președinte Ludovic Folliot de Creneville, confirmă aprobarea printr-o notă oficială din 20 februarie, a cărei „tenoare” îl mulțumește pe mitropolitul blăjean. Numărul participanților poate să fie între 120—150. Alegerea acestora și conducerea lucrărilor „congresului” se încredințează celor doi arhieri (vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, III, p. 731). Scrisorile următoare sînt dovada interesului de care s-a bucurat această nouă manifestare românească, din partea mitropolitului Sterca Șuluțiu.

² George Bariț, Ilie Măcelariu, Dimitrie Moga, Ioan Pușcariu, Iosif Hodoș și Ioan Rațiu fuseseră aleși secretari ai Conferinței Naționale de la Sibiu din ianuarie 1861.

XI

Mult stimat domnule Bariț!

Blaș, 10 martiu s.n. 1863

Cartea-ți cu bucurie o am primit. Pentru pregătirea: a) unui program¹; b) a unui regulament, sau cum îi zice germanul Geschäfts-Ordnung pentru agendele conferințelor², de care ar avea fieștecăre a se ținea în conferințele naționale și c) a unui proiect de adresă către Majestate³, ai grăit din inimă-mi, fiind și eu togma de aceea cugetare, pentru că, fără pregătirea acestora, se poate prevedea că vom să pierdem foarte mult timp și *vom să avem multe certe înzădarnice*.

De aceea, eu mă voi pregăti de un proiect de: a) program, b) de regulament Geschäfts-Ordnung și (de ne vor ierta multele și grelele lucruri cari togma acum ni se grămădesc pe cap), și de una adresă-pro-

iect. Însă fiindcă mulți ochi mai multe văd, și mai multe capete iscusite mai multe și mai adînc pot cugeta, te rog să faci și domnia-ta toate trele proiectele acele: și proiectul pentru program, și pentru Geschäfts-Ordnung. Dacă vei putea, cit mai curînd să ni-l comunici și nouă, ca *previe* și de timpuriu să ne putem, în privința aceasta, înțelege și cu excelențiasa Șaguna⁴. Iară proiectele de adrese se pot, prin o comisiune spre acel scop alegîndă în adunarea națională⁵, apoi, conferi, și din toate să se compună apoi adresa ce va avea să se subștearnă Majestăței.

Eu, ca să poată adunarea aceasta națională căpăta batăr cit de cit o formă externă de congres, m-am silit destul, și mai înainte și acum, a mă înțelege cu colega meu Șaguna, rugîndu-l ca batăr membrii din preoți și din inteligența poporului 150 (afară de amploiații ce vin de a se chema de-a oblu prin noi), să lăsăm să-i aleagă libere preoțimea cu inteligența și, respective, poporul, și ei să-i trămită. Însă nicedecit nu l-am putut îndupleca⁶. Durere — ce *ad fideles aures*⁷ îți descoperiu — Ș[aguna] sub feliurite agraviuri, sau mai bine zis „certe religionare” între noi și între preoții noștri pentru convertiri și căsătorii mestecate vechi și nouă caută tot privilegiul să surupe toată concordia, polemizînd nu numai în *Telegraf*⁸ da și în ofițioasele sale cătră mine scripte cu grosul și fără cruțare (da și fără fundament) de te vei mira de o fudulie și îndrăzneală oarbă ca aceasta acum, cînd ne stă cauza națională acățată numai de un fir de păr. Nu știi ce gîndește omul acela!

Cu toate aceste eu, despre partea confesiunii mele pentru contingentul de deputați din preoții și inteligența poporului, 75, am dat voie liberă de alegere precum mai pe largul vei cunoaște din cele ce-ți va împărtași fratele canonicul Fekete⁹.

Eu încă sunt de aceea părere în privința adresei că dacă națiunea noastră cu privire la prea delicatele ei cercustări, *facis* cu regimul și cu colocuitoarele naționalități cîndva au arătat înțelepciune tactică sau diplomatică, și ton, acum aceste debuie în cel mai mare grad să le întrebuințeze. Un pas, un cuvînt smintit poate strica la tot viitoriul nostru, că timpurile sunt delicate și s-au bătut *privatim* și șaua ca să se priceapă i[ap]a. Prospecturi favoritoare pentru noi s-ar vedea și în preînalta rezoluțiune dată Comitatului Solnocului Interiore¹⁰. Noi nice în adresa noastră încă nu vom putea uita că și ce avem, și și ce mai sperăm să căpătăm, avem și sperăm să căpătăm singur de la și prin regim. Cu maghiarul, cu sasul, românul nu se poate înțelege. De aceea românul, cătră făcătorul său de bine, nu poate, nu e iertat a nu-și arăta — înțelepțește — simpatiile sale. Așa că, pe lîngă dorirea integrității Imperiului austriac, să nu-și uite a-și exprima și dorirea pentru autonomia și constituțiunea patriei și egalitatea perfectă a tuturor drepturilor civile a națiunei sale.

Dumnezeu cel îndurat să lumineze inimile și mințile tuturor ca să poată afla și grăi numai cele bune și folositoare pentru patrie și națiune!

Articuli din *Gazetă* în privința mergerii la R[om] a și a aristocrației bisericesti va fi făcut impresiune bună sau rea, după cum sunt și oamenii,

nu toți de o pănură, da în genere togma bine și la timpul său s-au arătat. Eu lui S[zilagy] i-am denegat facultatea de a se hirotoni la R[om]a, arătându-i din canoanele soboarelor ecumenice că ep[iscop]ul care, fără voia și știrea metropolitului său, se hirotonește afară din provincia mitropolitană concernente, se socotește de ne-ep[iscop]p. El, într-o epistolă, se excuză și zice că dacă nu va căpăta dispensațiune — de la cine, nu spune! — [dacă] poate ca să se hirotonească la Roma, apoi va veni la mine ca să-l hirotonesc eu ¹¹. El, dară, pentru opreliștea de la mine, cum înțeleg, au făcut la nunciu, în Viena, arătare; în urma cui iarăși s-au făcut zgomot mare — cum înțeleg — în Viena! Poate că ultramontanii, interdictumul acesta al meu îl vor lua și — de vor putea — îl vor folosi asupra mea, ca un nou document că sunt „schismatic și hoste a Scaunului Apostolicesc“. Apoi ține-te, sărace bătrine metropolitice! Ce să fac? Oi debui să mai răbd și aceasta, dacă nu-mi pot ținea gura.

De aceste nu mă prea doare așa capul, da mă doare capul, și șelele, și spatele de adinci bătrînețe și de alte mai multe lucruri. Și numai de una mă supăr, că în timpurile acestea critice și strașnice nu am sănătatea și puterile acele, de cari aș avea lipsă ca să pot, națiunii și bisericii mele, servi așa precum aș voi și dori, dacă aș putea! Ostenit, dară, îmi închei cartea cu aceea cordială a mea optare ca, și pe domnia-ta și pe domnul Murășan — cui spune-i închinațiune de la mine — mulți și fericiți ani, pentru binele națiunii noastre, Dumnezeu cel îndurat să vă țină!

Și pentru totdeauna rămân al multstimatei d-tale de bine voitoriu și amic,

Metropolitul Alexandru.

P.S. Pentru terminul sau ziua ținindelor conferințe naționale ne-am învoit și o am hotărît statornicește pe Duminica Tomii după Paschile noastre, adecă pe 7/15 aprilie 1863 ¹².

¹ Compus de Gheorghe Domșa și Ioan Pușcariu, cu unele amendamente aduse de Bariț, programul pentru Conferința Națională din aprilie 1863 cuprinde câteva postulate naționale de seamă: a) se constată că situația privilegiată a „națiunii“ maghiare s-a menținut și după *Diploma de liberalizare din 20 octombrie 1860* și *Patenta imperială din 26 februarie 1861*; b) se cere recunoașterea constituțională a națiunii și confesiunii române; c) introducerea limbii române în toate afacerile publice și în toate instituțiile de învățămînt; d) independența Transilvaniei, reintregită cu așa-numitele „Partium adnexarum“ (Crasna, Zarandul, Chioarul, Solnocul de Mijloc), desprinse cu forța de Marele Principat al Transilvaniei și alipite, pe rînd, Ungariei; e) reprezentarea națiunii române în Dietă, după proporțiunea numerică; f) înființarea unui tribunal suprem al Transilvaniei și altele. Programul este complex și radical, vizînd atît obiective politice, cît și economice, sociale, culturale. Vezi *Protocolul Congresului națiunii române din Ardeal, ce s-a ținut în Săbii la 20/8 prier 1863*, Sibiu, 1863; *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 30; George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei...*, III, p. 162.

² „Agendele“ de desfășurare a Conferinței Naționale de la Sibiu din 7/19—11/23 aprilie 1863 au fost următoarele: a) validarea mandatelor; b) re alegerea secretariatului din ianuarie 1861, cu completarea lui; c) adoptarea unei adrese către Împăratul; d) adoptarea programului (vezi nota 1); e) raportul Comitetului permanente pe perioada ianuarie 1861— aprilie 1863; f) alegerea unei delegații care să prezinte Împăratului „petiția“ românilor; g) s-a lansat un vot de încredere al adresa cancelarului aulic Nádasy Ferencz,

precum și o adresă de mulțumire către acesta și către președintele Guberniului, Ludovic Folliot de Creneville; h) s-a luat hotărîrea ca toate lucrările conferinței să fie tipărite (vezi *Protocolul Congresului...*, în nota 1, supra). În legătură cu regulamentul adunării (vezi scrisoarea în continuare), Bariț — ca autor al acestuia — a avut unele altercații cu episcopul Șaguna, care pretindea că „regulamentul este dînsul, ca președinte“ (vezi George Bariț, *Părți alese...*, III, p. 159).

³ Vezi nota anterioară. Textul adresei către Împăratul, în *Protocolul Congresului...*, p. 118—121 și *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 31. Nu este vorba de o cerere expresă către monarh, ci mai degrabă de o adresă de mulțumire pentru faptul că acesta, la 18 octombrie 1862, a promis recunoașterea prin lege a limbii și naționalității române. Redactarea adresei a suscitat câteva discuții contradictorii. Șaguna, de pildă, propune să fie dezvoltate acele pasaje din adresă, care se referă la *Diploma de liberalizare* și la *Patenta din februarie 1861*, ca fundamente ale pretențiilor românești. Bariț, dimpotrivă, propune o detaliere în sensul „altor drepturi, care mai lipsesc“ (înțelegînd libertățile individuale specifice), dar mai ales o specificare expresă a „referințelor“ Marelui Principat al Transilvaniei către Coroana Ungară. În intenția cărturarului brașovean, această specificare viza eventualitatea unei împăcări între Austria și Ungaria, temere foarte întemeiată și care se va implini mai devreme decît se putea aștepta la acea dată. Nici amendamentul lui Șaguna, nici cele ale lui Bariț, n-au fost incluse în proiect, acesta păstrîndu-și aspectul restrîns al unei adrese de mulțumire.

⁴ Bariț îi trimite lui Sterca Șuluțiu un concept al programului și regulamentului, în 4/16 aprilie 1863 (vezi nota 12).

⁵ Pentru elaborarea și adoptarea adresei către monarh, Conferința Națională a ales o comisie formată din Vasile Ladislau Popp, Dimitrie Moldovan, Ioan Alduleanu, Ioan Bran de Lemehi, Alexandru Bohățel, Macedon Pop, Timotei Cipariu, Ioan Popasu, George Bariț, George Domșa, Ioan Pușcariu, Vasile Buteanu, Iosif Hodoș, Nicolae Găitan, Iacob Mureșanu, Iacob Bologa, Augustin Ladai, Mihai Bohățel și Gheorghe Anghel. Comisia este formată, după cum vedem, din fruntași de orientare diferită, ceea ce-i conferă un caracter oarecum moderat. Din multele proiecte de adresă către Împăratul — printre care și unul al lui Șaguna — comisia îl adoptă pe cel al lui Ioan Alduleanu (vezi *Protocolul...*, p. 26—27).

⁶ Într-adevăr, întocmai ca la 1861, Șaguna convoacă direct pe participanții ortodocși, neadmițînd nici un fel de alegeri de către clerici sau laici a reprezentanților naționali la conferință. Spre deosebire de el, Sterca Șuluțiu convoacă direct doar funcționarii și câteva personalități, restul fiind aleși de populația românească greco-catolică. Mitropolitul blăjean i-a convocat doar pe funcționarii de la Guberniu, Cancelaria aulică, comiții supremi, căpitani supremi, administratorii comitatensi, funcționarii români de la Tabla Regească, juzii regali, directorii gimnaziilor din Brașov și Sibiu. Circulara de convocare a lui Șaguna în *Protocolul...*, p. 44—48; a lui Sterca Șuluțiu în *Protocolul...*, p. 38—42 și *Gazeta Transilvaniei* XXVI, 1863, nr. 18.

⁷ „La urechi prietenești“.

⁸ Polemici legate de apropiata conferință și mai ales de chestiunea controversată a convocării membrilor, în *Telegraful român*, XI, 1863, nr. 8—10; 16.

⁹ Ioan Fekete Negruțiu.

¹⁰ Majoritățile maghiare din reprezentanțele comitatense, alese pe baza unui regulament provizoriu, nu se consolează cu instrucțiunile regimului schmerlinghian și, în cadrul ședințelor comitatelor, propun trimiterea unor adrese către monarh, prin care să se ceară restituirea legilor din 1848 și încorporarea Transilvaniei în Ungaria. Bineînțeles că membrii români din reprezentanțele comitatense și — unde era posibil — funcționarii români făceau totul să împiedece trimiterea unor asemenea adrese către monarh, întrucît românii doreau conservarea autonomiei Transilvaniei și egala îndreptățire a naționalității lor. De pildă, Ioan Pușcariu, administratorul Cetății de Baltă împiedecă trimiterea și votarea adresei maghiare unioniste, propusă de contele Bethlen Farkas. În reprezentățiunea Cetății de Baltă erau 39 de maghiari, 23 români și 3 sași. Dar în Comitetul Solnocului Interior, maghiarii reușesc să trimită o adresă unionistă către monarh, căruia i se cere să se situeze pe terenul „legal“ din 1848 al legislației maghiare pașoptiste, care erau în fond centralizatoare și oprimate în raport cu națiunile nemaghiare. Monarhul însă respinge adresa maghiară iar jurisdicțiunile comitatense sînt provocate să facă pașii pregătitori pentru convocarea Dietei Transilvaniei (vezi Ioan cavalier de Pușcariu, *Notițe despre întimplările contemporane*, p. 66; *Telegraful român*, XI, 1863, nr. 17).

¹¹ Despre tentativa episcopului de Oradea, Iosif Popp Silágyi, de a se hirotoni la Roma, evitând astfel ierarhia firească a mitropolitului Transilvaniei, în dauna unității spirituale a românilor, ca și despre eșecul acestei tentative, vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, p. 184—189.

¹² Adnotată de Bariț: „Răsp. 16 aprilie n. trimițându-i și cite un exemplariu din programa și regulamentul casei. G.B.”

XII

Nº 216/1863

Prea onorate domnule!

Blaș, 21/9 martiu 1863

Prețuita-ți scrisoare din 16-a martiu a.c., cu programul ¹ și cu regulamentul ², cu mare mulțămire le-am primit. Eu, despre partea mea, adoptez și programul și regulamentul prea onor[atei] d-tale, cu puțină scaimbare, și în ordinea obiectelor pertractînd, și a unor puține alte lucruri.

Programa, de care va fi lipsă să se publice mai înainte prin gazetele noastre române, și să se tipărească și extra, în mai multe exemplare împărținde pe la membri, programa, zic, a prea onor[atei] d-tale, așa precum eu am făcut prea puține observațiuni și scaimbări în ea, o am împărțit și excelenței-sale episcopului Șaguna, și ți-o trimit și prea onor[atei] d-tale, cu acea rugare ca, dac-ați afla-o de bună cu excelența sua, pe care — fiind mai aproape, și și cu poșta sau telegraphul mai îndemînă prea onor[atei] d-tale — l-am rugat ca în privința aceasta să aibă, la stătuirea programei aceștia, oblu cu prea onor[ată] d-tale coînțelegere ³, să o adoptați cu modificațiunile mele, mai virtos în ordinea pertractîndelor obiecte făcute bine. Dacă nu, hotărîți-o ambii cum veți afla a fi mai bine, și cit se va putea mai în grabă să o publicați și în gazetele noastre române.

Tipărirea programei, ca să nu cadă greotatea singur numai pe Tipografia diecezană a excelenței-suale, în atîtea exemplare cite vor fi de lipsă și despre partea confesiunii noastre gr.-cat., cit mi se va împărțîși programa statornicită — după cum mai sus am zis — nu voi lipsi a o dispune și aici în Tipografia seminariului nostru din Blaș.

Iară la regulamentul — de care nu-i grabă înaintea adunării naționali — făcîndu-mi mai încolo observațiunile, nu voi lipsi mai tirziu a ți-l comunica.

Despre alta, cu părintască aplecare rămîn prea onor[atei] d-tale de bine voitriu,

Metropolitul Alexandru.

¹ Vezi scris. precedentă, n. 4 și 12.

² Ibid., n. 2.

³ La 9/21 martie 1863, Andrei Șaguna îi scrie lui Bariț (vezi *George Bariț, Părți alese din istoria Transilvaniei...*, III, p. 568—587) că a primit conceptele de program și regulamentul întocmite de acesta. Arhiepiscopul sibian scrie că a împărțit aceste documente și altor frunțași naționali, de la care așteaptă păreri asupra lor. Ceva mai tirziu, la 6

aprilie, Șaguna îi comunică lui Bariț dezacordul citorva intelectuali din Cluj „cu păreri dezvoltate în cele două hîrtii”. Aceștia considerau că „va fi destul dacă președinții vor manuișea regulele generale ca la alte asemenea adunări, precum este a noastră, încă sunt în vigoare”. Bariț mai află că Șaguna a primit un proiect de program și de la Alexandru Sterca Șuluțiu, cu propunerea ca acesta să fie tipărit. Pînă la urmă, românii din mai multe părți opinează pentru aminarea acestor probleme strict tehnice pînă în preajma conferinței, considerîndu-le neesențiale. Într-adevăr, programa, proiectul de adresă și protocolul au fost tipărite după conferință, așa cum au fost concepute și amendate în cursul desfășurării lucrărilor.

XIII

Blaș, 26/14 aprilie 1863

Mult stimate domnule Bariț!

Adresa de vot de încredere și de mulțămire către ministrul și cancelariul, groful Nádasdy ¹, aici cu grabă gătită, și de mine subscrisă, în limba română și tradusă și în limba germană, spre a o subscrie și domnia-ta, ca secretariu conferințelor naționali — după cum ne-am fost înțeles — și spre a le trimite (pentru înmănuare la adresatul) la secretariul de curte Angyal ², cărui să-i scrii ca, întii înțelepțește să scisciteze: oare Șaguna cu deputațiunea ³ n-au făcut altă adresă, și de n-or fi făcut, sau dacă o ar fi făcut ceva mai rece, să spună deputațiunei și lui Șag[una] că eu, care și în Adunarea Națională o am fost propus, neștiind de au făcut cineva, au ba, adresă, am pregătit această adresă și, de noi ambii subscrisă, o am trimis-o ca să o subscrie și excelența-sa Șaguna, cu cine va mai vrea, și apoi să o admănuze la groful Nádasdy. În înțelesul acesta poate că voi scrie și eu domnului secretariu Angyal. Și să aibă grijă, în toată întîmplarea, ca adresa să adjungă în minile grofului Nádasdy. *Sapienti satis* ⁴.

Noi, ploiați și în cale grea, abia ajunsărăm la Blaș ieri, adecă în 25/13 apr [ilie], pe la amiază. Și pînă în ora de acum — în 26/14 apr. — de către seară lucrărăm la adresă, ca de timpuriu să ți-o putem trimite ⁵.

Cum am fost înțeles din domnul secretariu Angyal, domnia-sa numai pe de astăzi sau pe de mine într-o săptămînă, adecă cam pe 3 sau 4 mai, va adjuge negreșit la Viena.

Aceste cu grabă scriindu-ți-le și tot lucrul [la] înțelepciune-ți încredințîndu-ți-l, cu osebîtă onoare rămîn al mult stimatei d[omniei] tale de bine voitriu amic,

Metropolitul Alexandru.

¹ Alte amănunte de la Conferința Națională: la 22/10 aprilie 1863, Alexandru Sterca Șuluțiu propune adunării ca: „Excelenței-sale domnului comite Nádasdy, ministru cezaro-regal și președinte al Cancelariei aulico-transilvane, în considerarea meritelor acestuia atît către tron cit și pentru popoare, să i se dea vot de încredere și mulțămire cu atîta mai virtos că, încă în timpul absolutismului, s-a distins prin dispozițiunile ce le-a făcut la Ministerul Justiției, în privința limbilor în afacerile oficioase și acuma, ca președintele Cancelariei aulico-transilvane, la exoperarea rezoluțiunei preînalte, în puterea căreia s-a conchemat adunarea aceasta” (vezi *Protocolul Congresului...*, p. 28—29).

² Gheorghe Anghel, secretar aulic la Cancelaria Transilvaniei. Prin el intenționa Șuluțiu să trimită adresa către cancelarul aulic al Transilvaniei, în caz că delegația con-

dusă de Șaguna nu a redactat-o sau a redactat-o în termeni prea reci. Șaguna ținea mai mult la înaintarea unei adrese de recunoștință către guvernatorul Transilvaniei, contele Ludovic Folliot de Creneville.

³ Vezi scris. următoare, n. 4.

⁴ „Înțelepții se mulțumesc cu atita“.

⁵ Cu o notă de subsol a lui Bariț: „Iacă în ce se manifesta, pe la 1863, rivalitatea celor doi prelați: ca, prin mulțimea complimentelor de loialitate către capii gubernelor să-i cîștige pe aceștia cît mai sigur pentru cauzele națiunii noastre“.

XIV

Mult stimate domnule Bariț!

Blaș, 27/15 mai 1863

Eu te rog, ca și în spovedania, să mi te declarezi *serio*¹: ai voie să porți ofițuri publice, și cam ce fel? Ce-mi vei zice, vom ști numai ambii noi și Dumnezeu. Eu am lipsă să știu aceasta, neprovocat de nime, fără îndemnat numai de dorirea mea de a ști aceasta, și domnia-ta nu-i avea pe altul mai sincer cui să-i poți secretul inimii încredința mai sigur. După declarațiune apoi și eu îmi voi ști întogmi și împlini cele ce, ca părinte sufletesc, mă afu îndătorat a împlini pentru nește buni fii sufletești ai mei și ai națiunii².

Togma aceasta aș voi să știu și de la domnul Mureșan Iacob, cu care — mă rog! — înțelegîndu-vă laolaltă, dacă se poate, să mă încu- noștiințați și să-mi dați răspunsul dorit.

Prepozitul de la Gherla, Macedon Papp³, întorcîndu-se din de- putațiune de la Viena⁴, îmi face cunoscut că cu ce l-au însărcinat Majes- tatea-Sa Împăratul. Cuvintele laudatului prepozit sunt, din cuvînt în cuvînt, următoarele:

„Majestatea-Sa Împăratul, cu ocaziunea primirii deputațiunii în audiența din 4 l.c., după datul prea grațios răspuns la vorbirea țî- nută de conducătorul⁵, s-au îndurat cu fiecare dintre membrii (depu- tațiunii) a schimba unele vorbe și, venind la mine, exprimîndu-se cum că eu de mai multe ori am fost în audiență, *m-au întrebat despre exce- lența-voastră cum vă aflați?* Și, după ce eu aș fi adus homagială mulță- mită pentru aducerea aminte și aș fi răspuns cum că vă aflați în stare sănătoasă, pe lingă toate bătrînețile și ștrapațiile, *m-au însărcinat a vă spune salutare și recunoștință pentru ostenelele și înțeleapta conducere a presidiului la congresu (naționale)*“.

Eu aceste cuvinte împărătești, și aducerea aminte și de mine, le iau de o osebită grație și consolațiune pentru mine.

Aceste numai *pro propia notitia*⁶, și nicedecît pentru de a se pu- plica prin gazete, aducîndu-ți-le la cunoștință și poftindu-ți de la D-zeu tot binele, rămîn al stimatei d [omniei]-tale de bine voitriu sufleteșc părinte,

Metropolitul Alexandru.

P.S. Secretariului de curte Angyal eu încă îi am fost scris, și nice eu pînă acum răspuns n-am căpătat.

¹ „În mod serios“.

² Notă de subsol a lui Bariț: „Am răspuns cu mulțămîită că, însă, pentru mine este prea tîrziu ca să mă ajung la vreo funcțiune publică. G.B.“

³ *Macedon Pop*, 1809—1875, a fost multă vreme capelan și profesor de religie și istorie la Școala primară românească a Regimentului al doilea românesc de graniță din Năsăud. A devenit apoi vicar al Rodnei (1847—1858), încheindu-și cariera ca prepozit al Capitulului episcopal greco-catolic de Gherla.

⁴ În ședința a treia a Conferinței Naționale de la Sibiu din 1863 (în ziua de 10/22 aprilie) s-a decis ca adresa către Împăratul (vezi scris. XI, n. 3) să fie dusă la Viena de către o delegație reprezentativă a națiunii române. Ca șef al delegației, mitropolitul Sterca Șuluțiu l-a propus pe Andrei Șaguna, iar acesta, la rîndul său, își alege următorii secundanți: Dimitrie Moldovan, consilier aulic; Gheorghe Anghel, secretar aulic; Paul Dunca, consilier gubernial; Augustin Ladai, comite suprem al Albei Inferioare; Ioan Bran de Lemeni, căpitan suprem al Făgărașului; Ioan Maior, consilier școlar; Macedon Pop, prepozit; Ioan Popasu, protopop al Brașovului; Ioan Pușcariu, administrator comitatens; Vasile Buteanu, administrator comitatens (vezi *Protocolul Congresului...*, p. 31). E ușor de observat numărul mare de funcționari români superiori incluși în delegație. E un gest de subliniere a competenței politice a națiunii române, reflex al stării generale de impunere a zdrobitoarei majorități demografice românești și pe planul administrativ.

⁵ În 4 mai 1863 delegația română a fost primită de Împăratul. Șaguna, în numele națiunii, a reafirmat „atașamentul“ românilor la politica Tronului, avînd însă grijă să scoată în evidență cele două acte imperiale favorabile acestora, și care-l angajau pe mo- narh: *Diploma de liberalizare din octombrie 1860* și *Patenta imperială din februarie 1861*. Împăratul răspunde delegației într-o formulare caracteristică momentului de maximă „liberalizare“ care a fost anul 1863: „Cu plăcere vă primesc pe domniile-voastre, ca pe reprezentanții bravilor români ai Marelui meu Principat Transilvania, cari îmi deteră repetite dovezi de neclătita lor credință și alipire către mine și casa mea. În adresa mie predată și în cuvîntarea cea plină de miez a domnului președinte al domniilor-voastre, pe cît ați întărit din nou aceste simțămînte, pe atît mulțumitor ați și recunoscut cu în- credere sinceră, fiască, acele principii de stat, care prin diploma mea din 20 oct. și patenta din 26 febr. 1861 le-am publicat și care vor conduce lucrul la mintuitoarea transformare a întregii monarhii. Pe cînd primesc eu încredințările domniilor-voastre, cari corespund foarte bine la împrejurările cele grele de față, vă imputernicesc totodată a împărtași acestea comitenților domniilor-voastre, cărora eu le rămîn și de aici încolo în grație și favoare binevoitor“. La 6 mai 1863 delegația română s-a întreținut cu miniștri și alți oameni politici austrieci, în cadrul unui banchet festiv, ținut la localul „Calul alb“. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 32, 34.

⁶ „Spre proprie știință“.

XV

Covasna, 17/5 aug. 1865

Mult stimate domnule Bariț!

Dorind am dorit ca, cu petrecerea mea la Elöpatak¹, să am noro- cire ca să ne mai întîlnim și să mai vorbim asupra evenimentelor zilei, cu cari faimele prin gazetele — mai cu samă cele magiare — ne-au bă- gat pre mulți, nu fără cauză, într-o grije mare². Ci domnia-ta, după cum am înțeles, locuind statornicește în Zărnești, ocupat cu trebile economiei iară eu bătrîn și slab — neavînd nici trăsura mea proprie la mine! — în căldurile și pulberea zilelor lui iuliu, nu m-am putut hotărî nici pînă la Brașov a merge.

Ce, dară, prin vorbire mai îndelungată gură cu gură, n-am putut face, fac acum în puține cuvinte și pe scurt, că sunt convins că mă vei înțelege pe lung.

Îngrijirea noastră ar sta în repunerea națiunii magiare — prin întregul, precum o dorește și o cere ea — în „jogfolytonosságul“³ lor istoric. Restituirea acestuia, dacă frații magiari ar avea acel cumpăt și acea înțeleaptă politică — care la 1848 nu au avut-o!⁴ — și în convocând Dieta a Ungariei⁵, lăpădindu-se de ideea suprematizării și a hegemoniei, prin o lege nouă, toate acele cari națiunea noastră prea ca-lea legislațiunii și a sancționării Monarchului de la 1863 încoace în Dieta Transilvaniei le-au căpătat⁶, le-ar recunoaște de legiuite și valide, și le-ar primi, și ar fi mulțămiiți cu egalitatea drepturilor, atunci — după a mea părere — „jogfolytonosságul“ lor, tocma și cu uniunea, pentru națiunea noastră încă nu numai nu ar fi nici un rău, ci ar fi ceva acvizițiune, că am intra în beneficiul unei constituțiuni așa liberale cum e cea magiară și, deodată, s-ar consolida și conmasa și toată națiunea noastră din Transilvania, Ungaria și din Banat⁷.

Altmentrelea, „jogfolytonosságul“ (cu care gazetele magiare solici-tează și uniunea necondiționată, și în care se văd a pofti și ignorarea tuturor ce s-au făcut în Transilvania de la 1863 încoace), pentru nați-nea română ar fi o moarte politică rușinătoare⁸. De aceea, tare mi-a plăcut și îmi place articolul domniei-tale din *Gazeta Transilvaniei*, 31 iuliu 1865, nr. 60, sub motto: „Continuitate de drept, complanare, uniune“⁹, care ține tare și cu mult fundament de autonomia Transil-vaniei. Critice și grele zile au venit asupra noastră, și de cumva va să ne pună în Dieta Transilvaniei cestiunea uniunii la pertractare¹⁰, pre-cum se aude, atunci, dacă ne va preveni nepregătiți, ne va aduce într-o așa ispită, prin care lesne ar putea cădea națiunea noastră în cel mai mare rău. De aceea, de au avut cîndva națiunea noastră lipsă de o coin-teligență preventivă și de o solidaritate cu adevărat, după părerea mea în cestiunea uniunii va avea cea mai mare lipsă.

De unde, eu aș fi de acea părere ca, prin ai noștri de la Viena¹¹, să priveghem cu ochii de Argus, și cît o am observa că în regiunile cele mai înalte se lucră pentru o propozițiune „de uniunea Transilvaniei“, atunci deloc să ne cerem și noi o conferență națională, în care să ne în-țelegem ca, fățiș cu una de acest feli de propusețiune, ce am avea a face? Că, deși eu tare cred precum că concesionile ce se vor da națiunii magiare nicidecît nu vor fi de acea natură ca să ignoreze, sau tocma să nimicească acele cari noi în Transilvania, pe calea legislațiunii și cu sanc-ționarea regelui, le-am dobîndit, și cari încă acum s-au prefăcut în „jog-folytonosság“, totuși, ținîndu-mă de zisa profetului: „Nu vă nădăjduiți spre boieri, spre fiii oamenilor“ etc., nu va strica a ne pregăti pentru toată întîmplarea, ca nu cumva să fim prea ocupați și puși nepregătiți în calea ispitei. Că lumea e foarte schimbătoare și, mai cu seamă — pre-cum ne arată istoria veacurilor trecute — nu se ține în politică nici de vorbă, nici de dreptate, și cu atîta mai puțin de o consecință logică, ci dă pe întreg, uneori și orbește, dacă socotește că evenimentele și spiri-tul zilei îi vine bine la socoteală. Persvasiunea, nu odată, precum au dat și bolnavilor sănătate, așa au ucis și pe mulți sănătoși.

În politică, ca și în călătorie, se împlinește zisa latină: *Vitat peri-culum, qui prudenter ante timet*¹². Coințelegere, dară, coințelegere și iarăși coințelegere, și apoi solidaritate de diamant!

Atîta, pe scurt, pînă încă nu m-aș depărta de pre aici, care poi-mine dimineța, *idest*¹³ 19 aug. va să se întîmple, așa cît să pot — *ad summum*¹⁴ — pe 22 sau 23/11 aug. sosi acasă, unde mă așteaptă multe nevoi și lucruri grele și uricioase, de cari mie multe mi-a ursit ursitoarea. Mai multe aș fi putut să-ți comunic cu gura, să-mi descarc și inima, pentru că puțini am înaintea cărora pot să stau cu ea deschisă.

Oftîndu-ți de la Tatăl Cel Ceresc tot binele și statornică sănătate, cu la toată familia, cu deosebită stimă rămîn pentru totdeauna al mult-stimatei d[omniei]-tale sincer amic,

Mitropolitul Alex. St. Șuluțiu m.p.

Novissimum.

P.S. După ce sigilasem cartea aceasta, sosiră prin Sibii, venind după mine, și din izvor sigur îmi aduseră minunata veste „că președin-tele tribunalului nostru suprem din Viena, excelența-sa L. b[aron] Popp¹⁵ îi pensionat!!! Locul lui să-l ocupe Apor¹⁶. *Vae victis! Omnia jam fient fieri quae posse negabam et nil est de quo non sit habenda fides*“¹⁷.

¹ Vilcele (azi localitatea Araci, din județul Covasna), renumită stațiune balneară a epocii.

² În primăvara și vara anului 1865 se făcuseră nenumărate gesturi pentru o apro-piere politică dualistă între Austria și Ungaria. În aprilie, într-un celebru „articol de Paști“, matadorul dualismului, Deák Ferencz, oferă Curții vieneze alianța și sprijinul politic al nobilimii maghiare, în schimbul recunoașterii poziției speciale a Ungariei istorice în cadrul imperiului, ca stat cu putere egală. Deák cere reactualizarea legilor maghiare cu caracter dualist din 1848, abolirea *Diplomei de liberalizare din octombrie 1860* și a *Patentei imperiale din februarie 1861*. Presat de evenimente externe nefavorabile, împăra-tul este receptiv la oferta ungarilor, și întreprinde, *fără escortă*, călătorii la Pojon și Pesta, unde se consultă cu reprezentanții ai diferitelor structuri politico-administrative ungurești. Constată — firește! — peste tot aceeași nestăpinită înclinare spre varianta dualistă, sfîrșind a promite recunoașterea pretențiilor ungurești, între care figura și uniunea Tran-silvaniei cu Ungaria și desființarea autonomiei principatului. Întregul eșafodaj poltic românesc era la un pas de prăbușire, și Alexandru Sterca Șuluțiu simte în mod just un apropiat mare pericol pentru români.

³ „Continuitate de drept“, noțiune de drept istoric, pe baza căreia aristocrația maghiară pretindea refacerea „Coroanei Sfîntului Ștefan“, adică a Ungariei din Evul mediu (!). Existența celorlalte națiuni din cadrul „Coroanei“, care întreceau substanțial numărul ungarilor, e negată cu oarbă încăpăținare, susținîndu-se existența unei „națiuni politice maghiare unitare“.

⁴ La 1848, aristocrația ungară nu s-a mulțumit să guverneze doar teritoriul unde maghiarii erau în majoritate etnică, ci a căutat să-și impună primatul politic, cu puterea armelor, și în Transilvania, Croația, Slovacia, Voivodina Sirbească. Reforma agrară din 1848 n-a zdruncinat serios puterea latifundiarilor maghiari din aceste provincii, astfel că înriurirea economică a acestora rămînea neatinsă. La 1865, ei încearcă — reușind, de data aceasta! — unirea efectivă cu aristocrația din Ungaria, pentru a-și perpetua puterea politică.

⁵ Adică apropiata și nefasta Dietă de încoronare de la Pesta din 1865—1868, care a pus bazele politice și juridice ale dualismului.

⁶ După cum se știe, în Dieta de la Sibiu din 1863—1864, unica sesiune românească din istoria principatului, națiunea română și-a dobîndit *toate* drepturile pentru care luptase, în cadrul programului minimal statornicit la 3/15 mai 1848: legile I și II ale

Dieta, din 7 septembrie 1863 (sanționată de Împărat la 26 octombrie 1863) și 29 septembrie 1863 (sanționată în mai 1864), decretau înarticulară constituțională a națiunii române ca națiune politică egal îndreptățită, egalitatea bisericii române cu a celorlalte națiuni din stat, oficializarea limbii române ca limbă de stat, alături de maghiară și germană (vezi Simion Retegan, *Recunoașterea egalității națiunii române și a celor două confesiuni în Dieta de la Sibiu (1863-1864)*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj*, XVI, 1971, p. 119-141; Idem, *Recunoașterea limbii române ca limbă oficială a Transilvaniei în Dieta de la Sibiu*, în *Ibid.*, XVI, 1973, p. 189-214.

⁷ Înainte de 1848, românii din Crișana, Banat și Maramureș erau încadrați, din punct de vedere administrativ, la Ungaria. După revoluție, Banatul se desprinde de tutela pestană și se administrează împreună cu Voivodina Sirbească. Marele Principat al Transilvaniei — țară cu zdrobitoare majoritate etnică românească — rămâne și după 1848 independent de Ungaria, în pofida eforturilor partidei „revoluționare” maghiare. În anul 1860, Banatul e anexat din nou la Ungaria, ca și câteva ținuturi din Transilvania: Chioarul, Zarandul, Solnocul de Mijloc și Crasna, care capătă statutul ambiguu de „partium adnexarum”. În fața iminenței uniunii Transilvaniei cu Ungaria, Alexandru Sterca Șuluțiu s-a gândit că, prin aceasta, se va forma o masă compactă de români. În concepția lui, toți aceștia urmau să se bucure de recunoașterea prin lege a naționalității și limbii lor și să fie înzestrați cu autonomie legislativă și administrativă: un fel de federalizare a Ungariei pe baze etnico-naționale egalitare. Ideea a fost promovată de români și la 1848, dar au respins-o cu dispreț aristocrații unguri. Acum, cu realizarea dualismului ea nu va avea nici măcar șansa de a fi băgată în seamă. O vor relua cu disperare politicienii maghiari în 1918, ca unică modalitate de a salva alcătuirea perimată a statului ungar de la pieire, dar va fi respinsă cu demnitate de românii intruniți la Alba-Iulia la 1 decembrie 1918, unde hotărâsc unirea cu România.

⁸ Temerile lui Sterca Șuluțiu se dovedesc exacte: la 20 iunie 1867, legile pozitive aduse de Dieta de la Sibiu din 1863-1864 în favoarea românilor sînt abrogate de Împărat.

⁹ Este articolul de fond din numărul 60 al *Gazetei Transilvaniei* din 1865. Nu e semnat de Bariț, dar se pare că Sterca Șuluțiu era informat asupra paternității lui. Bariț demască în acest succint studiu politic îndrjirea nobilimii de a realiza uniunea Transilvaniei cu Ungaria. El arată că principatul e autonom față de Ungaria de peste 300 de ani, și că, la 1848, a respins prin majoritatea locuitorilor săi ideea uniunii. „Continuității de drept”, atît de trimbițate de filodualiști, autorul îi pune în față legile din 1526, 1648, 1691 și 1791, care sînt anterioare legii de uniune din 1848 și formează, ele însele, o continuitate de drept în favoarea autonomiei Transilvaniei.

¹⁰ Dieta se va convoca la Cluj, în noiembrie 1865, pe baze electorale din secolul al XVIII-lea și un cens ridicat de 8 fl. (fără capitație). Majoritatea maghiară smulșă astfel, dezbate — ca articol unic! — uniunea cu Ungaria. Procedul de „rezolvare” este fără precedent: Dieta își declină competența, declarînd că Dieta de încoronare de la Pesta este — pe baza „continuității de drept” de la 1848 — singura în măsură a decide. Prin asemenea sofisme juridice reacționare, deputații maghiari făceau abstracție de spiritul democratic european, neglijînd voința majorității locuitorilor Transilvaniei, românii, de a-și menține autonomia pămîntului strămoșesc și naționalitatea amenințată.

¹¹ Se referă, probabil, la funcționarii români cu atribuții înalte din Viena: Dimitrie Moldovan, Iacob Bologa și Gheorghe Anghel, sau și la cercul românesc de comercianți cu mare înflurire, grupați în jurul baronului Sina.

¹² „Evită primejdia acela care, cu prudență, se teme dinainte”. Corespondent românesc: „Mai bine să te temi decît s-o pățești”.

¹³ „Adică”.

¹⁴ „Cît mai mult”.

¹⁵ Vasile Ladislau Popp.

¹⁶ Apor Károly, 1815-1885, baron, președintele Tablei Regești din Tîrgu-Mureș, jurist și economist maghiar de seamă.

¹⁷ „Nenorocire învinșilor! Acum toate vor fi făcute în felul în care negam că pot fi făcute și nu există nimic incredibil”. Referitor la acest pasaj, Bariț include următoarea notă de subsol: „Popp nu a fost pensionat, ci, din contră, numit președinte al Curții tran-

silvane de casațiune. Majláth, Észterházy și mai virtos aristocrații ardeleni l-ar fi depărtat cu cea mai mare plăcere, atunci însă nu a suferit Monarchul, și a susținut pe Popp și pe alți funcționari români, pînă după catastrofa de la Königgratz-Sadova”.

XVI

Blaș, 26/14 septembrie 1865

Mult stimate domnule Bariț!

Prețuita-ți carte din 19-a septembrie a.e., togma bine nouă venită, cu bucurie ți-o am primit.

Eu, auzind că ai fost la Adunarea generală a Asociațiunii de la Abrud ¹, și de acolo te-ai fi dus pe la Turda, la părinți și rudeni, cea mai mare nădejde hrăneam că voi avea și eu norocire, la Blaș, cînd te vei întoarce din patria-ți. Însă această norocire nu o puturăm avea noi blășenii, deși te asigur că ai fi fost, orișicînd vei fi, cel mai dorit și mai plăcut al nostru oaspe, și mai cu samă eu, te-aș fi văzut togma ca pe un frate al meu.

Cartea — apropo! — îmi veni togma la timpul său, și numai cu o zi mai tîrziu decît scrisesem colegului meu, metropol[olitul] Șaguna, ca să ne înțelegem frățeste în cauza națională, adunînd o conferință spre acest scop. Din scrisoarea mea către Șaguna (care, cum știu, ai mei o au trimis spre publicare la *Gazetă*), vei vede pe larg ce i-am scris ². Răspunsul Șagunei, în 12/24 septembrie primit, îi adevărat diplomatic ³, adecă cu așa cuvinte și stil țesut, care se silește a ascunde, dară nice-decît nu poate a-și acoperi cugetele cele rezervate, cît să nu deie cuiele prin sac și să nu se priceapă că nu-i în inimă ce-i pe limbă. Atita, din răspuns, afară de toată îndoiala iese la lumină, că Ș[aguna] de conferință nu vrea să știe nimic. Pentru ce? Pretextul îi acela că pe el, afară de provocarea mea, de nicăiri n-au primit nice un semn și nice o umbră de părere pentru ținerea vreunei conferințe naționale, „ci din contră — zice că — prin lume zboară voci contrare celor din conferința ținută de excelența-ta (adecă de mine), și adecă că o conferință convocîndă prin arhierii, fiind octroiată, ar fi urgisită”. Se vede, dară, că ambițiunea omului trufaș este vătămata, sau că nime — precum zice — nu l-au mai rugat, și consecventer nu-l ține nime de conductorele națiunii, sau că inițiativa nu iese de la el, sau — după cum zic și gazetele și alții, și se cam vede și din răspunsuri — omul ar fi dobîndit pentru cauza uniunei, de magiari.

Stîndu-ne cu Ș[aguna] așa acțiile, aseară am adunat și am ținut iarăși o conferință cu toată inteligența noastră din loc ⁴, înaintea căria am lăsat a se ceti nu numai răspunsul Șagunei, da și prețuita-ți carte, și au aflat de bine foarte intențiunea mult stimatei domniei-tale, ca să scarmini și să lămurești, prin un ciclu ⁵, cum zici, de 7-8 articuli, situațiunea de față, și să fixezi statul cestiunei, și-ți aprecăm la aceea de la D-zeu, tărie trupească și sufletească. După aceea, ca să-ți putem scrie apriat ce cugetă și inteligența noastră locală, am pus înaintea conferinței cestiunea: ce avem de a face în stări așa împregiur, cînd nu putem avea speranță de vreo conferință mai generală națională? Fi-va consult a

lua parte și la alegeri — cu cari vedem că vom rămânea în cea mai mare minoritate — și și la Dietă, sau fi-va mai consult a ne retrage cu totul, așa de la alegerea deputaților, precum și de a merge la Dietă?

Duo opiniuni s-au ivit. Una, care opinează că națiunea să se retragă și să nu ieie nice o parte, nice la alegerea deputaților — care se face pe o lege feudală din 1791, proscritoare de națiunea noastră, și pe art. II din 1848, care nu dă libertatea națională ci numai individuală — nice la Dietă⁶. Și de această opiniune, după o carte căpătată din Viena, de la ai noștri, sunt și toți românii din Viena; iară dintre inteligența noastră locală abia au fost duo persoane. Și așa, opiniunea absolutei majorități a inteligenței noastre locale, pe lângă care sunt unul și eu, acolo stăruiește, că togma dignitatea și interesele noastre naționale poftesc să nu neglijăm terenul nostru național, cit de îngust ar fi acela, și să ni-l folosim întru apărarea drepturilor noastre naționale, ciștigate la 1863/4, prin lege sancționată de Majestatea Sa, și așa, să apelăm cu statornicie la continuitatea acelor drepturi pe cale legiuită dobândite, și să o defendăm cu statornicie, contraziind, ca totdeauna, uniunei și alipindu-ne de autonomia patriei.

Așa, *in principio*, opiniunea absolutei majorități a inteligenței noastre locale primește participarea și la alegerea de deputați, și la Dietă⁷. Însă aceea că ce am trebui a face, a pretinde și a cere de la acea Dietă?; și oare în cit să luăm parte: numai întru atîta, și numai pînă ce le vom opune cele ce vom avea de a opune în contra acei Diete din 19 novembre?; și ce ar debui a lucra dacă ne vom și duce la Dietă⁸: oare intra-vom în Dietă, sau face-vom ca magiarii la Dieta din Sibiu de la 1863, ca, neintrînd în Dietă, numai să așternem prin memorande sau protestațiuni inaintea Dietei și inaintea Majestății-Sale? — toate aceste cestiuni, de inteligența noastră locală rămîn neatînsă și rezervate aceluși timp, pînă cînd, fiind toată inteligența română, pe cale privată — că de adunarea conferinței naționale vorbă nu poate fi! — de mai multe părți încunostiințată, ea își va da părerea și hotărîrea sau inainte de Dietă, ce ar fi mai bine, sau, știind inainte opiniunea publică, batăr acelor mai de frunte inteligenți a națiunei, și mergînd deputații români cu vreo duo-trei zile inainte de începerea Dietei, ei între sine să conferească ce ar debui a face. Pînă atunci, domnia-ta ai timp de a clarifica situațiunea și a fixa statul cestiunei, ce să și faci, fără a căuta mie sau altuia în față, te rog.

Grele și critice timpuri am adjuns pentru cauza națională, chiar mai grele ca la 1848! Acum, dacă nu vom fi o inimă și un suflet, și ne va părăsi și curagiul, și nu vom fi rezoluți și la întîmplări neașteptate, am recăzut iarăși în statul heloților făcuți prin legile din 1848 și dependenți de la grația aristocrației magiare⁹.

Al domniei-tale de tot binele voitoriu,

Metropolitul Alexandru.

¹ Adunarea generală a Astei de la Abrud s-a ținut în 16/28 — 17/29 august 1865, sub președenția lui Timotei Cipariu, vicepreședintele Asociațiunii. Bariț, secretar I al Astei, e prezent la adunare, unde ține o dizertație despre științele tehnice.

Alte trei dizertații au ținut Ican Antonelli (despre „poporul român în constituțiune”), Iosif Hodoș (despre dreptul roman) și Timotei Cipariu (despre celebrele tăblițe cerate descoperite în Roșia Montană și colecționate de el). Eariț a rostit și un discurs — nu fără aplomb! — despre felul cum s-a reglementat folosirea limbilor naționale în Belgia și Elveția și despre necesitatea respectării „frățietății, egalității și dreptății”. O prezență interesantă la Abrud e aceea a muziciei Elena Circa: în seara zilei de 16/28 august aceasta a dat un concert care s-a bucurat de un deosebit succes (vezi *Telegraful român*, XIII, 1865, nr. 66—68).

² În 21 septembrie 1865, la Blaj avuseseră loc consultări între fruntașii români de aici, cu care ocazie se ajunge la concluzia că este necesară convocarea unui congres național. În urma consultărilor, Alexandru Sterca Șuluțiu îi trimite lui Andrei Șaguna o scrisoare, care a apărut în coloanele *Gazetei Transilvaniei* (XXVIII, 1865, nr. 77), în care argumentează temeinic ideea congresului: românii trebuie să hotărască dacă vor lua sau nu parte la Dieta din Cluj, care se anunța deosebit de sumbră, și dacă vor lua parte, ce conduită să aibă? Congresul — spune Sterca Șuluțiu — trebuie să-l convocă ei, cei doi arhierei.

³ Răspunsul lui Șaguna (vezi *Telegraful român*, XIII, 1865, nr. 83) cuprinde o frază cu aparență de sofism politic: *Flere possem, sed iuvare non* (pot să plîng, dar nu pot să ajut). Dar Șaguna e departe de a fi cinic: nu e decît realist. La acea dată, politicienii unguri ciștigaseră asemenea poziții la Curtea imperială, încît conducerea treburilor politice la est de Leitha (granița apuseană a Corcanei Sfintului Ștefan) trecuse de pe acum în miinile partidei dualiste maghiare. Dualismul era ca și înfăptuit: Împăratul nu mai putea face concesiile românilor, decît cu consimțămîntul Pestei (impenetrabilă, însă, la revendicările lor). Șaguna se indoia, pe bună dreptate, că autoritatea maghiară va îngădui congresul românesc. Completiv, ghicim în această scrisoare germenii viitoarei atitudinii politice a lui Șaguna: *activismul politic*, adică penetrarea românilor în toate organele legislative și administrative dualiste, pentru a lupta din interior lor pentru drepturile națiunii. Atitudinea sa nu va coincide cu a radicalilor, în frunte cu Bariț, care vor adopta metoda *pasivistă*: adică a noncolaborării și boicotului politic (vezi și George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei...*, III, p. 346; 439; 484). Se consideră că cele două scrisori au fost dătătoarele de ton pentru cele două atitudini politice.

⁴ Despre noua conferință survenită la Blaj în urma scrisorii lui Șaguna, vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 75—76; 80; 83.

⁵ Într-adevăr, comentariile lui Bariț asupra situației politice a națiunii române se înmulțesc (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 72—78). El indeamnă pe români să rămînă strîns atașați de autonomia Transilvaniei și să apere legislația din 1863—1864. Sînt primele teoretizări sistematice ale pasivismului, al cărui promotor frecvent va rămîne și în deceniile următoare.

⁶ Se definește aici formula pasivismului absolut, care înseamnă neparticiparea la alegerile pentru Dietă și boicotarea lucrărilor acesteia de către deputații regaliști români. Dar, la 1865, formula nu va fi încă aplicată, rămînînd în seama viitorului.

⁷ La Dieta de la Cluj din 1865 au participat, într-adevăr, 14 deputați români aleși și 34 de regaliști numiți de Împăratul. Minoritatea românilor în această sesiune este eclatantă: 14 deputați *aleși*, dintr-un număr de 108; 34 de *regaliști*, din 190! Disperați, o seamă de deputați români nu iau parte la Dietă — George Bariț, Iacob Bologna, Vasile Ladislau Popp, Gheorghe Anghel, Dimitrie Moldovan, Alexandru Dobra, Ioan Vancea, Gavril Munteanu și alții — iar restul, în frunte cu Sterca Șuluțiu și Șaguna, intră în adunare doar pentru a sublinia lipsa ei de bază legală.

⁸ Vezi nota anterioară. Ioan Rațiu, de pildă, propune ca deputații români aleși să inainteze un memoriu protestatar și antiunionist, iar apoi să părăsească imediat Dieta, unde să rămînă numai regaliștii. Propunerea lui cade, însă, și grupul de deputați aleși rămîne la lucrările Dietei, unde, în cuvîntări dirze și inspirate, apără — fără rezultat! — interesele națiunii. Românii din Dieta de la Cluj vor semna împreună, la 9 decembrie 1865, o adresă dietală care sintetizează poziția lor (vezi Teodor V. Păcățian, *Dieta Ardealului în 1865*, în *Societatea de miine*, VII, 1930, nr. 21, p. 378—380; VIII, 1931, nr. 4, p. 22—23; Keith Hitchins, *Românii din Transilvania și compromisul dualist (1865—1869)*, în *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj, 1970; Simion Retegan, *Lupta națională a burgheziei române din Transilvania în anii gocierii pactului dualist*, în *Studii și articole de istorie*, XIII, 1969, p. 25—40;

George Cipăianu, *Mărturii documentare despre starea de spirit și politica românilor ardeleni (septembrie 1865 — mai 1867)*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca*, XVII, 1974, p. 291—304.

⁹ Comentată de Bariț, la subsol: „Eu nu mai am nici un concept sau copie din corespondențele mele purtate cu oameni din acea epocă, decît numai se însemnasem cîte puțin în dosul scrisorilor primite. La aceasta văz că am scris blășenilor că eu sunt de părere opusă, ca adecă să nu alegem la Dieta aristocratică din Cluș“.

XVII

Mult stimat domnule Bariț!

Viena, 9 oct. 1865

Cartea-ți din 2 l.c. cu bucurie o am primit. Aici e primită opiniunea domniei-tale. Acum, numai, bărbații noștri de aceeași opiniune, din toate puterile și în toate părțile, să se silească a-și realiza opiniunea aceasta spre înțelegere, urmînd cărările de domnia-ta designate: adecă prin cărți și expresuri privați.

Aici ¹ facem toate cele ce putem, ne silim a spăla arapul, deși poate în zadar, însă săponul nu strică.

Mai pe larg nu putem, fără cu gura a vorbi. D-ta ne vei înțelege.

Cu grabă rămîn al d-tale cel vechi,

Metropolitul Alexandru.

¹ Intelectualitatea română blăjeană afirmă că Șuluțiu nu a plecat la Viena spre a se justifica pentru încercarea sa de a obține congres național românesc (privită și comentată de unii ca un atentat la liniștea și ordinea publică), ci călătoria lui a fost întreprinsă „la rugarea citorva români buni, ca să lucre în capitală pentru apărarea intereselor națiunii sale. Nu porunci venite de sus l-au făcut să întreprindă această călătorie ci îndemnul inimii curat române și bătătoare pentru interesele națiunii române“. Într-adevăr, la Viena, Alexandru Sterca Șuluțiu are un schimb de păreri și opinii destul de dure cu contele Haller Ferencz, noul cancelar aulic al Transilvaniei, care era un fel de agent al cancelarului aulic maghiar Majláth. Ambii acționau în sensul reactivării unei bune părți din legislația maghiară anexionistă de la 1848 și pentru încununarea cu succes a tratativilor austro-ungare în vederea instaurării dualismului. Desigur, metropolitul român nu a mai reușit să stăvilească tratativele și mersul evenimentelor. Dieta reacționară de la Cluj era convocată și, în decembrie, se va convoca și Dieta de încoronare de la Pesta, în care Deák și partizanii săi aveau peste 180 de mandate, urmați imediat de Tisza Kolomán și adepții săi, cu 90 de mandate. Majoritatea va fi deci maghiară reacționară și centralizatoare. Adepții stîngii maghiare antidualiste în frunte cu Kállay și Böszörmény nu vor întruni decît 20 de locuri, iar națiunile nemaghiare vor deține mai puțin de 72 de locuri. Despre călătoria lui Sterca Șuluțiu la Viena și împrejurările ei vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 78, 80, 81.

XVIII

Mult stimat domnule Bariț!

Blaș, 5 ian. 1867 (21 dec. 1866)

Pe posta noastră de aseară îți primii cu bucurie cartea cu înștiințarea telegrafică din Viena, că eu de acolo numai ațita am căpătat direcție, că omul nostru au sosit acolo în 27 dec. în pace ¹.

Sunt tare încordat cu așteptarea, să vedem rezultatul și mai încolo, după ce petițiunea ² se va tipări în broșură și se va împărți pe la locurile sale, și apoi va ieși și în *Gazetă* ³. Pînă atunci, cu toți vom fi și noi în tăcere.

Văz că în *Telegraf[aful] român* de sub nr. 101 /22 dec. (3 ian. 1867), sub motto „Revista“ ⁴, Șaguna se află tare incomodat cu publicarea literelor mele în *Gazeta Tran[silva]niei*, cu care frățește l-am provocat să ne punem ambii în fruntea deputațiunei ⁵. Toată măiestria viclenei sale diplomații o întrebuințează ca să poată scăpa fără rușine. Însă eu, înainte de a căpăta zisul număr a *Telegrafului*, i-am fost trimis un alt răspuns ^{*}, carele Șaguna îl va fi căpătat poate numai în ziua (3 ian. s.n.) cînd au ieșit nr. 101 a *Telegrafului*, care el nu-l va pune în fereastră, și carele îi dezvălește toate mișelile lui făcute în cauza națională. Ai noștri stau tare și virtos ca și acest răspuns încă să se publice în *Gazeta* ⁶ și *Concordia* ⁷. Acest răspuns cred că ar servi în contra Ș[agunei] și a *Telegrafului* nr. 101 de o puternică refutațiune, și iar astupa gîtul cu cîlți aspri și rășinați.

Pe cînd, cu aceste, eram să-mi închid cartea, iată mi se adusă de la postă, pe lingă recepise, și cartea d-rului Rațiu de la Viena, în care aceea[e]ce au fost și în telegram, adecă: pe ce cale au ajuns petițiunea în mîna Majestăței-Sale ⁸; cum și-au exoperat audiența și, efective, în 31 dec. au fost condus și primit în audiență, și că petițiunea cu 37 de plenipotenții și 1493 de subscripțiuni au adjuns în mîna Maj[estății]-Sale. Răspunsul la audiență — unde, pe scurt, au atins și despre petițiunea subșternută — au fost acela că va lua în considerațiune dorințele românilor ⁹.

Cred că-ți va fi scris și domniei-tale că are speranță cît, după 2 zile, să știe ce s-au ales cu petițiunea, și după aceea se va îndrepta că are de a mai rămînea acolo, sau de a pleca îndată cătră casă? Pe la miniștri zice că nu-i încă rezolut a merge, deoarece se așteaptă tare căderea lor.

De cumva regimul nu va avea de cuget ca să le deie magiarilor ministeriul și legile din 1848, înainte de reviziune și de deciderea afacerilor comune, se poate cît ministeriul Beust — Belcredi — Majláth să dimisioneze. Oh, Doamne, ce haos și pentru Monarh, care cu concesiunile s-au prea slobozit! Și ce timpuri critice, și chiar periculoase, pentru biata noastră națiune! Numai atotputernicul D-zeu ne poate scoate din acest labirint politic, la care se mai adaosă și aceea nenorocire pentru noi, că Șaguna cu *Telegraful* lui seamănă și discordia și împărțirea între români, care pentru cauza ei poate avea consecvenții rele și pe viitoriu.

Sărbători fericite cu la toată familia oftîndu-ți, cu osebit stim rămîn al mult stim[atei] d[omniei]-tale de tot binele voitoriu,

Metropolitul Alexandru.

¹ Ioan Rațiu este „omul nostru“. El a fost însărcinat cu ducerea la Viena a petiției din decembrie 1866 (vezi scris. următoare, n. 1).

² Ibid. Rațiu a fost primit în audiență de Împăratul la 31 decembrie 1866.

³ Petiția s-a publicat mai întâi în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 1, iar mai apoi, în cursul anului 1867, în cele două broșuri: română și germană (scris. următoare, n. 1).

⁴ În acest număr (XIV, 1866, nr. 101), *Telegraful român* combate acțiunea petiționară a lui Bariț și Rațiu (scris. următoare, n. 1), considerind-o un fiasco politic, iscat din ambiția pasiviștilor de a forța nota politică. „Activiștii” acuză de substituere de putere: memoriul — spun ei — trebuia, după „conclusul” consfățuirii întinse din decembrie 1866 de la Alba-Iulia, să fie compus de Șaguna și înaintat tot de el împăratului. În cazul când Șaguna și nu Rațiu ar fi dus petiția — spune *Telegraful* — n-ar fi „antichambrat” atîta vreme și, în plus, ar fi obținut garantarea măcar a unora dintre drepturile naționale. Iluzie, sau malițiozitate cu orice preț? În 1866, împăratul nu mai putea promite sau acorda ceva, nefiind stăpîn pe situație la est de Leitha.

⁵ Este vorba de scrisoarea lui Alexandru Sterca Șuluțiu către Șaguna, din 10/22 octombrie 1866, publicată în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 99 (vezi și scris. următoare, n. 7).

⁶ „Din 31/19 dec. 1866, nr. 1745, la care Șaguna răspunde prea multe [în] 1 febr. v. 1867” (notă a lui Bariț; a se corobora cu scris. XX, n. 4—5).

⁷ Scrisoarea de răspuns a lui Sterca Șuluțiu din 19/31 decembrie 1866 (vezi scris. XX, n. 4) s-a publicat fragmentar în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 7).

⁸ *Concordia* nu publică replica lui Sterca Șuluțiu.

⁹ Petiția dusă de Rațiu a ajuns la monarh pe cale ierarhică: de la instituțiile inferioare, la cele superioare.

¹⁰ Cabinetul ministerial maghiar și regimul dualist au fost instaurate înainte de tranșarea „afacerilor înainte de tranșarea „afacerilor comune”.

XIX

Blaș, 8/20 ian. 1867

Mult stimate domnule Bariț!

Prețuita-ți scrisoare, dimpreună cu un exemplariu al petițiunii românești¹, cu poșta noastră de alaltăieri, cu bucurie o am primit. Cele ce se cuprind într-însa, despre procedura petițiunii pe la Cancelaria Aulică și pe la gubernatoarele noastre, cu una zi mai înainte, togma în acela înțeles am fost căpătat și eu înștiințare de la părintele Grigoriu nostru².

Ce se ține acum de rezultatul petițiunii noastre, eu așa socotesc că, în stadiul acesta a încercăturilor politice, ce Dieta din Pesta, ba și germanii în privința extraordinariului Reichsrath, le observează fățiș cu regimul, petițiunea noastră ar fi apă bună pe moara Coroanei și a regimului. În toată întâmplarea, pentru națiunea noastră nu poate produce alta decît bine. Însă, văzînd cît de în grabă și cît de tare se schimbă și regimul și politica lor, și știînd cît e de mare și numărul și ura inimicilor — de cari, în contra acestei petițiuni, durere!, avem și în sinul națiunii, deși nu mulți³ — asupra acțiunii noastre cu petițiunea aceasta, precauțiunea mult stimatei domniei-tale în privința unei solidarități și a unei unanimități pentru petițiune, și argumentul sau cuprinsul ei despre partea tuturor acelor 1493 inși cari v-au dat plenipotenție, o aflu întemeiată, și nu superfluă. De aceea, cu poșta noastră de aseară, în privința aceasta am și scris la Armenopole, și le-am comunicat toate acele argumente și postulatele cu cari comitenții din părțile de pre acolo⁴ — dacă cumva și oarecînd ar fi trași la răspundere — unanimitatea să apere și să susțină petițiunea.

Despre adunarea unui comitet nu poate fi vorba. Articulu domniei-tale din n° 1 a anului acestuia, în care se descrie historia și fazele comitetului nostru, e foarte bine nimerit⁵. Una numai aș fi dorit să nu fi rămas afară din acest articol: că comitetul acela, pe carele l-au fost organizat congresul nostru din 1861 — a cui capi eram noi, arhierii — și la care și Ș[aguna], și alții, ca la comitet existente și cu valoare făcură, în timpii acești mai proaspeți, provocare — togma prin congresul nostru fiindu-i durătatea sau viața acestui comitet limitată numai pînă își va dobîndi națiunea drepturile naționale, este ca și anticipative casat și șters. Și după anul 1863, cînd națiunea prin lege sancționată de Majestate s-au emancipat și a intrat ca națiune de sine existentă în sistema națiunilor regnicolare, mai mult, întru adevăr, comitetul — pe carele și Ș[aguna] și alții vreau a călări și a-și justifica și ascunde antinaționalele sale fapte⁶ — nice au mai debut, nice au mai putut exista sau avea ceva înțeles. (Vezi protoc[olul] ședinței Conferinței naționale românești din 1861, tipărit în Brașov, pag. 12, în fine).

Și în aceea vreau să te clarific, precum că în Blaș s-ar fi făcut vreun comitet naționale, sau că numai cercare să se fi făcut în privința unui așa comitet, e numai o calumnie și minciună de *Telegraful rom[ân]* scornită. Tot lucrul stă, *simpliciter*⁷, așa: după ce, de la domniile-voastre au venit provocare pentru darea de plenipotenții și de exprese de călătorie, și eu să provoc și pe Șaguna, ca ambii să ne punem în fruntea deputațiunii, fratele Fekete⁸, nefiind eu atunci, spre nenorocire, acasă — ca să facă destul provocării, în simplitatea inimii sale, și din zelul cătră cauza națională, au și adunat inteligența din Blaș, ad-hoc, nu comitet — care niciodată în Blaș n-au existat — în care adunare, fiind Fekete ales de președinte și Bobb⁹ de actuar, fără a face vreun protocol sau a face alte acte ce s-au obicinuit a se face în adunări sau comitete organizate, *simpliciter* și *orali unanimes voto*¹⁰ s-au hotărît ca provocările menționate să se facă tot sub subscripțiunea — din adunarea inteligenței române din Blaș — fratelui Fekete și Bobb. Ceea ce s-a și făcut, pentru că e de a se considera că, de la nește provocări numai simple ori de la cari oameni privați făcute, dacă nu se pune și titlul acela: „din adunarea inteligenței române din Blaș”, în privința dobîndirii și a plenipotențiilor și a expenselor itinerarie, foarte puțin sau nice un rezultat nu se poate aștepta.

Toată greșeala cea mai mare au fost în forma adresei cu care s-au expedit provocările pe la unii protopopi, și prin care, gîndind că așa provocările vor avea rezultat mai bun, i-au dat forma adresei dinafară, ceva coloare de ofițiozitate, titulînd: „de la Ordinariatul metropolitan” și sigilînd cu sigiliul ofițios metropolitan, prin care m-au adus și pre mine în mare suspățiune la Prezidiul guberniale, unde m-au apăsă — cum cred — apoi și bunul meu colegă¹¹. Că dacă eram eu atunci acasă, se făcea toate cu mai mare precauțiune. Că, oricum, tinerii, fie altmîntrelea cît de inteligenți, sunt tare incauți și nepățiți, ce și cazul acesta manifestează.

Din toate aceste numai atîta am vrut să arăt, că aceea, precum doară în Blaș ar fi fost făcut un comitet, sau că doară cineva ar fi încercat

a forma unul de acest feliu de comitet, e o calomnie și scornitură malițioasă, de la oamenii *Telegrafului român* prăsilă. Și totuși — durere! — pînă acum acestea, precum s-ar fi căzut, nime prin gazete nu au lămurit!

Bine va fi, din exemplarele petițiunei, cele românești, și la Blaș și la Armenopole a mai trimite.

Despre alta, oftîndu-ți bună și statornică sănătate, cu osebîtă stimă rămîn al mult stim[atei] d-tale de tot binele voitoriu,

Metropolitul Alexandru.

¹ Cunoscuta petiție înaintată de George Bariț și Ioan Rațiu Împăratului, în decembrie 1867 (vezi *Majestätsgesuch des Georg Baritu und dr. Johann Ratiu als Bewohnern von 1493 Bewohnern aus dem Grossfürstenthum Siebenbürgen, um Nichtsanctionirung der Unio Siebenbürgens mit Ungarn, sowie auch um allergnädigste Verfügung wegen der Wiedereröffnung des siebenbürgischen Landtages auf Grund des Wohlgesetzes vom Jahre 1864*, Viena, 1867; *Petițiunea subșternulă Majestății Sale ces. reg. apostolice în 30 decembrie 1866 pentru susținerea și apărarea autonomiei Marelui Principat al Transilvaniei, redeschiderea Dietei și continuarea lucrărilor ei însoțită de 37 plenipotențe cu 1493 subscripțiuni*, Brașov, 1867), despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, II, p. 133—134; III, p. 190.

² Grigore Silași.

³ Referire la Șaguna și grupul său de „activiști“.

⁴ Armenopole = Gherla. Din părțile Gherlei, pînă în octombrie 1866 au subscris petiția lui Bariț și Ioan Rațiu 44 de reprezentanți români (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 3).

⁵ În articolul *Din istoria comitetului românesc* (în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 1), George Bariț atacă Comitetul Național Român de la 1861—1863, pe care îl consideră impropriu pentru condițiile politice noi. De ce? „Activiștii“ lui Șaguna au considerat acest comitet drept unicul for conducător legal al națiunii, dar care, în realitate, făcînd jocul partidei „active“, a încetat să devină și al pasiviștilor. Prin urmare, el nu și-a făcut datoria așa cum se cuvenea, cu ocazia luptei împotriva dualismului.

⁶ Iată și un reflex al laturii polemice pe care a luat-o uneori contradicția politică neantagonistă dintre pasiviștii și „activiștii“ transilvăneni. În fond, unitatea frontului politic românesc era departe de a fi scindat, și unii și alții urmărind același scop național, lucru care se va evidenția cu putere în cadrul mișcării memorandiste, dar mai ales la 1 decembrie 1918.

⁷ „Simplu“. *Telegraful român* (XIV, 1866, nr. 99) publicase referiri despre înființarea unui comitet la Blaj, condus de canonicul Ioan Fekete Negruțiu, cu menirea de a aduna — prin provocări scrise către protopopii greco-catolici — bani și semnături pentru petiția lui Bariț și Rațiu (vezi nota 1). Șaguna și sibienii „activiști“ considerau existența comitetului ca un lucru regretabil, singurul îndreptățit să întreprindă acțiuni naționale fiind Comitetul Național Român de la 1861—1863. Articolul continuă apoi cu aspecte delacioniste, care, din nefericire, au servit Guberniului de pretext pentru „interzicerea“ comitetului (vezi infra, nota 11). În realitate, acest comitet de la Blaj nu exista, adunarea banilor și semnăturilor făcîndu-se în mod privat. Totuși, lucrul a degenerat într-o lungă și inoportună polemică, manifestare nouă a contradicției dintre „pasiviști“ și „activiști“ (vezi *Telegraful român*, XIV, 1866, nr. 87; 92; 98; *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 100).

⁸ Ioan Fekete Negruțiu.

⁹ Ioan Bobb, profesorul blăjean, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, p. 199 și urm.

¹⁰ „Sincer și printr-un vot unanim oral“.

¹¹ Andrei Șaguna. Acesta, ca și Sterca Șuluțiu, primise o scrisoare de la Guberniul din Cluj, în care se specifica faptul că, în mod legal, nu putea exista un comitet național la Blaj și, în consecință, acesta nu era îndreptățit să adreseze provocări scrise sau să colecteze bani din întreaga țară, pentru sprijinul acțiunii petiționare a lui Bariț și Rațiu. Guberniul cere ambilor arhieriei să oprească toate acțiunile comitetului, întrucît acestea erau „în contra păcii și ordinii publice“ (vezi *Telegraful român*, XIV, 1866, nr. 99).

Mult stimat domnule Bariț!

*Omnia jam fient, quae fieri posse negabam*¹. Torentele s-au pornit² și, în furia lui cea dintîi, tot ce va afla în cale-și va răpi în undele sale. Ce va fi de făcut? A se da omul în lături din cale, pînă undele se vor așeza, și se va vedea de și-au rupt povoiu vreo nouă altă albie, sau totuși își mai ține o parte și din albia cea veche, cită pagubă au făcut economului și ce ar avea a repara: calculul omului econom — după părerea mea — aceasta ar trebui să fie. Mă înțelegeți?

În toată întîmplarea, noi, cei ce ne-am expus, să ne pregătim la multă răbdare! Românul zice: „Răbdarea toate le învinge“. *Dulce est pro Patria et Natione — si opus sit — etiam mori*³.

Ș[agu]na, la scrisoarea mea lui în 31/19 dec. 1866 trimisă⁴, mi-a dat un răspuns⁵ de 10 coale lung, în care, între altele, cite impuțări confesionale poate, toate mi le face. Îmi pare rău că, pentru extensiunea lui, nu ți-l pot *per extensum* comunica de astă dată. Ce conține acel răspuns și ce preț pun eu pe acela, m[ult] st[imată] domnia-ta vei putea pricepe din replica mea⁶ la același răspuns, pe posta noastră de astăzi Șagunei trimisă, care eu aici, în copie, spre vedere ți-o aclud. Pe omul nostru acesta îl poți cunoaște și din cuvintele: Mon, Techel, Faris, cari mi le aduce aminte, fără îndoială aludînd, poate, la aceia de care pomește și *Gazeta* noastră nr. 10 din 17/5 febr. a.c. că, precum lui Nabuchodonozor i s-au luat împărăția, așa și mie mi se va lua a[rhi]ep[iscop]ia, și mi se va da fără voia mea coadjutoriu⁷; ce au publicat și semioficiosul *Debatte*⁸.

Toate se pot, însă, cum zice Horațiu: *Recti justique tenacem virum, si fractus illabatur orbis in pavidum ferient ruinae*⁹. Cu toate, mi-am propus ca cu Ș[agu]na nicedecit mai încolo să nu polemizez, ori și cite ar birfi prin organul lui *T[elegraful] r[omân]*. Pentru istoria națiunei, totuși n-ar strica dacă și hirtia mea, Șagunei, în 31/19 dec. 1866 scrisă, și replica lui la aceasta, din 1 febr. a.c. mie trimisă, dacă s-ar păstra, la care îi merge astăzi răspunsul mai sus în copie alăturat.

Apropo: la cuvîntul „istoria națiunei“, pe tot ce-i sînt vă rog, nu uitați de a pregăti pe rînd istoria națiunei, adecă faceți colecțiunea actelor necesare de timpuriu.

Altmintrelea, oftîndu-vă din inimă tot darul ceresc și tot binele pămîntesc, rămîn al mult stim[atei] d[omniei]-tale de bine voitoriu amic,

Metropolitul Alexandru.

¹ „Acum toate vor fi făcute în felul în care negam că pot fi făcute“.

² Era perioada instalării cabinetului ministerial maghiar, a desființării Cancelariei aulice a Transilvaniei, deci a încununării cu succes a tratativelor austro-maghiare de înfăptuire a dualismului.

³ „E plăcut chiar să mori pentru patrie și națiune, dacă este nevoie“. Parafrază după Horațiu: *Dulce et decorum est pro patria mori* = e plăcut și frumos să mori pentru patrie.

⁴ Prin această scrisoare, Alexandru Sterca Șuluțiu îi scrie din nou lui Șaguna ca, unindu-și amândoi eforturile, să ceară și să obțină convocarea unui congres politic al națiunii române, încă înainte de instalarea cabinetului ministerial unghuresc. Fragmente din această nouă scrisoare Șaguna (vezi și scris. XVI, incl. notele) s-au publicat în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 7. Vezi și Ioan Pușcariu, *Notițe despre întimplările contemporane*, p. 106. De data aceasta, arhiepiscopul blăjean este mai drastic: scrisoarea conține muștrări și incriminări la adresa politicii „activiste” a lui Șaguna. Iată și un amănunt anecdotic: la primirea scrisorii lui Sterca Șuluțiu, episcopului sibian i se face rău, încât medicul său a trebuit să-i pună comprese reci pe cap; autorii scrisorii lui Șuluțiu au fost de fapt cunoscuții lideri pasiviști Ioan Fekete Negruțiu și Ioan Lobb.

⁵ Scrisoarea de răspuns a lui Șaguna a fost expediată la 1 februarie 1867 (vezi Ioan Pușcariu, *Op. cit.*, p. 106). Conceptul scrisorii e al lui Ioan Pușcariu, unul dintre adepții fervenți ai politicii lui Șaguna. Răbufnirile din aceste două epistole marchează un final de epocă în istoria politică a românilor transilvăneni: momentul când capii bisericești se dovedesc a nu mai fi corespunzători rolului de conducători naționali. De acum, fruntașii laici, a căror viziune putea depăși interesele confesiunii respective, erau chemați să conducă lupta națională. Scrisoarea lui Șaguna este exemplară pentru garantarea dreptului de mitropolie pentru neuniții din Transilvania obținut în 1864 (lucru realizat prin legea IX din 27 iunie 1868). Urmasul lui Sterca Șuluțiu în scaunul metropolitan de la Blaj, Ioan Vancea, se va restringe și el la apărarea bisericii și școlilor confesionale, ca nucleu de bază ale naționalității. Despre acest episod vezi *Telegraful român*, XV, 1867, nr. 12; *Scrisori apologetice, va să zică de apărare ale arhiepiscopului și mitropolitului românilor de religie ortodoxă răsăriteană din Ardeal și din Ungaria, Andrei baron de Șaguna*, Sibiu, 1867; George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei ...*, III, p. 438; Ioan Lupăș, *Mitropolitul Andrei baron de Șaguna. Scriere comemorativă*, Sibiu, 1908, p. 286.

⁶ În loc să se mulțumească cu atita, bătrînul Sterca Șuluțiu mai trimite și o „replîcă” la drastica imputare a lui Șaguna! Ea a fost expediată la 22 februarie 1867, sub numărul prezidial 238. Mitropolitul greco-catolic este, totuși, neasemuit mai împăciuitor decît Șaguna, specificînd că scrisoarea sa din 19/31 decembrie 1866 (vezi nota 4) se datorește atacurilor pe care *Telegraful român* le-a întreprins împotriva sa (vezi Ioan Pușcariu, *Op. cit.*, p. 106).

⁷ *Gazeta Transilvaniei* (XXX, 1867, nr. 10) scrie despre un comentariu referitor la mitropolitul Alexandru Sterca Șuluțiu, apărut în ziarul sibian *Hermannstadler Zeitung*, nr. 37 din 12 februarie 1867. Un corespondent din Pesta al ziarului săsesc informează despre ideea ce se vehicula în cercurile politice unghurești: de a i se lua merituosului patriot blăjean conducerea efectivă a mitropoliei, impunîndu-i-se pe restul vieții un „episcop coadjutoriu”. Ziarul german precizează că nu este vorba de vîrstă înaintată a ierarhului, ci sînt considerente politice la mijloc: politicienii dualiști voiau să se răfuiască cu Sterca Șuluțiu și aderenții lui, pentru activitatea națională intransigentă din anii liberalizării (1860—1865). Prin intermediul *Gazetei*, Sterca Șuluțiu răspunde cu demnitate și curaj acestui atentat perfid.

⁸ Încă din 1865, ziarul *Debatte*, fondat în același an — și despre care Bariț spunea că e oficiosul „ministerului de grofi” — a avut o atitudine ostilă față de mitropolitul român Alexandru Sterca Șuluțiu. Ziarul îl invinuia de turburare a liniștii și ordinii publice, din cauza scrisorii către Șaguna și a actelor referitoare la necesitatea unui congres național (vezi scrisoarea XVI). Acum, în 1867, ziarul austriac era — firește! — de acord cu înlăturarea arhiepiscopului român (lucru care nu se va întimpla). Vezi în acest sens *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 79; George Bariț, *Părți alese ...*, III, p. 331.

⁹ „Ruinele lumii vor lovi pe bărbatul neînfricat care ținea la drept și dreptate, dacă, înfrînt, a fost doborît”.

XXI

Mult stimat domnule Bariț!

Blăș 9 martiu 1867

Ce am fost scris eu lui Ș[aguna] în epistola mea cea mai de pre urmă ¹, ți-am fost comunicat. În răspunsul lui ² pe aceeași a mea scri-

soare, în zilele aceste mai proaspete căpătat, ne putîndu-mi aserurile mele altcum refuza, se sloboade la invective, și aruncîndu-mi că la toate cele ce s-au scris asupra lui prin *Gazeta Transilvaniei*, prin *Concordia* ³, eu aș fi autorul și promotorul, că aceste gazete ar fi organele mele, și aruncîndu-mi toate antiquetele noastre certe confesionale, cari le-au avut și înainte de mine cu Consistoriu blășan, și cari le-au avut și de cînd sunt eu episcop, zice că mai mare inimic și persoanei și bisericii lui nu ar fi altul precum sunt eu. Și așa, aducînd înainte pe S[fintul] Pavel apostolul, carele iarăși cu un Alexandru au avut mult năcaz, vorbele lui S[fintul] Pavel din *Epistola* către Timothei c. 4, v. 14 le înfoarce asupra mea și zice: „Alexandru a[rhi]ep[iscop]u multe rele mi-au făcut, plătească-i D-zeu după faptele lui!” ⁴ Poți socoti!!!

Însă ce e și mai bătătoriu la ochi îi aceea că pasul acela al meu, care i l-am fost scris în privința reflectării lui cu *Mon, Techel, Faris* nu-l neagă, ci simpliciter numai atîta zice: „Excelenția-ta ai aflat ce va să zică Mon, Techel și Faris. Așa, nu am lipsă de a-ți mai tilcui mai încolo aceste cuvinte a profetului”. Din aceste cuvinte, nevrînd omul, încă debuie să conchidă că Ș[aguna] și pînă aci au lucrat în ascuns, și de aci înainte va lucra, ca pe mine — de ar putea — sau să mă răs-toarne, sau să mă delătore.

Apropo: la Cluș ne așteaptă comisariul regimului magiar ⁵. Mă rog dă-mi un sfat! Mie, ca la un arhiep[iscop] și de Transilvania și în Ungaria — deși inima nicedecît nu mi-ar ierta — barem din etichetă și politică s-ar cădea să mă duc la același nou comisariu — dacă va veni — să-mi fac curtenirea. Duce-m-oi? Dacă mă voi duce ⁶, să țin cevași cuvîntare, intereselor noastre naționale potrivită, sau numai o beneventare scurtă, comună, fără mestec de trebi naționale și provințiale? Dacă s-ar cădea să țin ori și ce fel de cuvîntare comisariului, în ce limbă să o țin? În cea românească, în care și eu aș vrea, da în care comisariul de bună siamă nu mă va înțelege, sau în cea magiară, în care comisariul mă va înțelege, da în acest caz dau apa de pe moara română pe cea magiară? Apostolul adevărat zice a fi mai bun un cuvînt zis cu înțeles, decît o mie fără înțeles.

Rogu-te, fără întîrziere trămite-mi opiniunea-ți, Și rămîn al mult stim[atei] d[om]niei-tale statornicește cel de demult,

Metropolitul Alexandru.

¹ Cu nota de subsol a lui Bariț: „Din 10/12 febr. 1867 nr. 238. La aceasta răspunde mitro[polit] Șaguna, sub nr. 105 anul 1867 febr. 20 vechi, cu mare urgie. Aici e citatul «Alexandru etc.»” Vezi scris. anterioară, n. 6.

² Deși replica lui Sterca Șuluțiu din 10/22 februarie era relativ blajină, aruncînd „vina” pe *Telegraful român*, Șaguna ripostează cu aceeași vehemență în 4 martie 1867. *Telegraful* — susține Șaguna — nu l-a atacat niciodată pe mitropolitul blăjean, ci numai a subliniat niște „adevăruri” (vezi Ioan Pușcariu, *Notițe despre întimplările contemporane*, p. 106).

³ *Concordia* de la Pesta se amestecă și ea în cearta arhiepiscopilor. Articolul *Revista* (VII, 1867, nr. 1—568), semnat „Niculae”, îl favorizează pe Sterca Șuluțiu. De unde și invinuirea lui Șaguna că *Gazeta Transilvaniei* și *Concordia* sînt jurnalele mitropolitului de la Blaj.

⁴ Vezi nota 2. Parafrazînd un citat din a doua *Epistolă* a apostolului Pavel către Timotei: „Alexandru, arămarul, mi-a făcut mult rău. Îi va da domnul după faptele

lui" (vezi *Noul Testament*, tradus și adnotat de Emil Pascal, Paris, 1975, p. 645), Șaguna apostrofează în scrisoarea sa din 4 martie: Alexandru, arhiepiscopul greco-catolic, multe rele mi-a făcut. Plătească-i Domnul după faptele sale!

⁵ Emanuel Péchy (despre a cărui scrisoare la Cluj vezi *George Bariț și contemporanii săi*, III, p. 143-144).

⁶ Sterca Șuluțiu s-a dus, într-adevăr, la Cluj. Vezi scris. XXIII.

XXII

Blaș, 19/7 martiu 1867

Mult stimat domnule Bariț!

Răspunsul la întrebările mele, în 17/5 a luni a.c., cu bucurie și mulțămită l-am primit.

După ce ți-am fost scris, cugetînd serios despre acest lucru, nu aveam cu mine pace pînă ce nu-mi sosi prețuitu-ți răspuns. Acela tare mă au împăciuit, văzînd că în toate se lovește și cu sentimentele mele. Mă voi ținea cam după acele.

Perirea ta dintru tine, o, Israile! zice Scriptura, și vai, cum se adeverește aceasta și despre națiunea noastră!!! Ce contrast blămătoriu în lucrarea unora și aceluorași oameni! Acum de solidaritate au trecut; de retragere, de pasivitate — unde de o parte trăiește egoismul, de altă parte, partea cea mai mare a inteligenței, ce trăiește după deregătorie, temîndu-și existența — nu poate fi nice vorba, ba s-ar vedea togma cu neputință. Opul cel greu de a mîntui nația română, care acum s-au izbit de maluri pe mol și pe năsip, de ultimul pericol al naufragiului acum au căzut pre cei puțini umeri independenți, rezoluți și statornici. Dumnezeu nu una dată au dăruit puținelor brață biruința cea glorioasă asupra mulțimei. Dreptatea, mai pe urmă, totuși debuie să învingă.

În toată întîmplarea, e de lipsă să așteptăm încă puțin cu răbdare, să vedem unde se vor prăvăli trebile patriii noastre. Cauza noastră națională, și pînă aci, mai mult pronia cea dumnezeiască o au cîrmuit. Aceasta nu va înceta nice acum a privighia cu îndurare asupra ei. *Fortis viri est nunquam in adversa desperare fortuna*¹. Ce știi, oare profetul cel de inimi chemat a blăstăma, nu va binecuvînta pe poporul lui Israil *proximi dies docebunt*?² Noi pe lîngă cauza cea dreaptă vom rămînea, de cele ce am dobîndit ne vom ținea, loialitatea cătră Domnitoriul nostru și cătră patrie, cu toată scumpătatea să o păzim, în privința colocuitorilor naționalități să ne ținem strîns de principiul: *Amicus Personae et inimicus Causae*³ și, precum nice un privilegiu bun și legiuit de a da legiuitelor noastre drepturi naționale cuvenite valoare să nu-l lăsăm nefolosit, așa ori de ce demonstrațiuni provocatoare de conflicte serioase între naționalități, tare să ne ferim.

Eu, din simptomele ce aflu prin gazetele magiare, ici coala, așa văd că frații magiari înșii încă văd că nu le va fi cu puțință acelea drepturi naționale, cari ni le-au dat Dieta din Sibiu 1863/4, și aceea coroană care au sancționat și ministeriul lor, ni le-au sancționat, a ni le denega⁴; deși ei acum — dacă nu mai mult, batăr pe o minută — voiesc triumful

(restituțiunea *in integrum*⁵). Noi să le lăsăm aceea fericire pe o minută, că să-mi crezi că înaintea carului acestui superb, triumfale, în catene nu atita se duce națiunea noastră, cît — durere! — că și noi — părăsiți de ea, nu ea de noi părăsită — am căzut.

Aceste, în durerea cea mare, și nu fără cel mai intim sinț de loialitate, *ad fideles aures*⁶, scăpîndu-le din gură, recomădat prețuitelor, amicabilelor sințimente rămîn al mult stim[atei] d[om]niei tale umilit serv,

Metropolitul Alexandru.

¹ „Este datorია unui bărbat curajos să nu deznădăjduiască niciodată cînd soarta e potrivnică”.

² „Zilele cele mai apropiate vor arăta”.

³ „Prietenul persoanei și dușmanul cauzei”.

⁴ Drepturile din 1863—1864 au fost nulificate prin rescriptele imperiale din 20 iunie 1867, emise la cererea expresă a cabinetului ministerial Andrassy.

⁵ Restituirea „in integrum” a pretențiilor ungurești de la 1848, referitoare la refacerea Coroanei Sfîntului Ștefan. *Restitutio in integrum* este lozinca maximală a dualștilor maghiari, realizabilă prin compromisul de la 1867.

⁶ „La urechi prietenești”, adică în mod confidențial.

XXIII

Blaș, 21/9 mai 1867

Mult stimat domnule Bariț!

Aflu prea de lipsă a grăbi să-ți fac cunoscute următoarele: din mai multe părți venindu-mi la cunoștință că exc[elența] sa regiescul comisariu Péchy tare ar pofți ca să aibă întîlnire și cu mine în persoană, așa cît, dacă eu pentru bătrînețe sau slăbiciunea sînităței n-aș putea merge la curtenire la Cluș, însuși îmi va da vizita la Blaș, fiindcă au fost și de aceia perfizi vînzători, cari au zis că cu bătrînețile nu m-aș putea excuza, deoarece nu aș avea mai mulți ani a vieții de 64 — iară eu număr 74! — cu toată zdruncinata-mi sînitare, m-am dus la Cluș¹.

În 16/4 mai mi-am făcut curtenirea, cu o cuvîntare în limba magiară — că comi[sarul] regiesc² românește nice o vorbă nu știe — în care tare am accentuat că trimiterea în patrie a unui comisariu regesc (și nu a unui *kormánybiztos*³) tare ne-au mîngăiat, și că la trimisul Majestăței-Sale — pe care națiunea română o adorează, și de augustul ei tron și dinastie cu viața și averea se alipește — suntem gata a-i da și ascultarea, pentru că noi tare credem că Majestatea-Sa niceodată nu au uitat, nice va uita, a ferici între alte popoare și pe credincioasa națiune română. Că suntem convinși că Majestatea-Sa ar voi ca drepturile noastre naționale, în Dieta din Sibiu la 1863—4 dăruite, să i se susțină nevătămăte⁴, și spre acest scop ar fi trimis și pe excelența-sa în Transilvania, în calitate de comisariu regiesc etc., etc., etc.

Cu aceste și asemenea mi-am făcut în 16/4 mai a.c. vizita la c[omi]sarul r[egesc]. Primirea, și la audiență și la prînz, mi-a fost prea bună și purtat de ambe orile cu caleașa sa cea de gală. În ziua de audiență,

convorbirea ne-au fost scurtă, deși ponderoasă. Comis[arul] r[egesc] și-au descoperit bucuria că mă cunoaște acum în persoană. Eu l-am reflectat că despre mine va fi căpătat destule informațiuni, mai multe decît bune. Eu, însă, am zis că nu mă excuz, că timpul îi va descoperi de sunt adevărate sau ba. Mai încolo, am adaos că eu din suflet îmi iubesc națiunea mea, și de aceea am apărut ori unde am putut drepturile ei naționale, și mă țin obligat acele și de aci înainte, pe căli legiuite, oricînd a le apăra, deoarece eu din națiunea sunt, și dignitatea aceasta înaltă bisericească numai pentru națiunea mea o port și o am dobîndit, și așa, eu pot numai cu națiunea mea și trăi și muri etc.

A doua zi mi s-au dat vizita îndărăpt. Convorbirea, sau mai bine zisă *lupta*, a ținut două ore întregi! Cine ar putea înghesui pe această îngustă hirtie toată convorbirea la care ar trebui să se facă un tractat voluminos? Destul că cu această ocaziune aflai că eu sunt vîndut, pentru că fără leac de rezervă mi se descoperi prin c[omisarul] reg[esc], precum [că] numai eu, ca a[rhi]ep[isco]p gr[eco]-cat[olic], și cu uniții mei suntem aceia cari fac opozițiune, ca intențiunile Majestăței-Sale să nu se poată pe cale păciuită duce în deplinire, cînd frații noștri neuniți sunt cointețesi și gata a-și da consensul și învoirea la schimbarea lucrurilor, și a sprigini intențiunile regimului⁶. De aceea — zise com[isarul] r[egesc] mai încolo — tare s-ar bucura dacă și eu, despre care în Viena se crede că, ca conducătorul națiunei, aș putea face mai mult, și pe uniții mei acolo i-aș conduce, cît și la organizarea — și a țării și a comitatelor — regimului să nu-i fac nice o opozițiune, ca așa, să poată Majestăței-Sale refera că toate ce i s-au referit de mine și de uniții noștri, sunt minciuni, adăugînd că să ne punem toată încrederea în regimul acesta nou, carele pentru națiunea noastră ar avea cele mai bune intențiuni, că prin deplina aceasta încredere, națiunea mai mult ar dobîndi decît altmîntrelea etc., etc.

La aceste, ce am putut alta răspunde, decît că nice eu, și, precum cred eu, care vorbesc numai în numele meu, nice națiunea, în organizarea țării și a comitatelor opozițiune psihică nu va pune. De aceea știu că și eu, și întreaga națiune română, fără distincțiune de confesiune, tare se ține de valoarea legilor din 1863—4, sancționate de Majestatea-Sa Monarhul comun. Și, ca să fie excelența-sa convins că nu vorbesc și nu afirm numai eu și uniții mei aceasta, să binevoiască a exopera națiunei române o conferință de toată inteligența română, unită și neunită, ca aceasta însăși să se declareze. Ci această rugare, pînă și de 6—8 repetită și urgăluită, mi s-au denegat. Am zis și aceea că eu nu mă țin de conducătorul întregii națiuni, și de aceea nice nu pot să iau asupra mea cea obligațiune, ca eu o să persvadez și să o pot conduce după voia mea sau și altora. Ci ar fi bine — bă ar fi și timpul! — ca odată și acestei națiuni române Tronului credincioase să i se asigureze drepturile naționale și să mîngăie și, pe terenul dreptății și a egalei îndreptățiri naționale, să se compună și să se efeptueze pacea și frăținetaea între naționalitățile patriii etc., etc.

Fost-au discurs și despre uniunea Tran[silva]nici cu Ungaria. C[omisarul] r[egesc] afirmă că, după ce Majestatea-Sa valoarea legilor

din 1848 — după care și uniunea se socotește faptă împlinită — o au restituit, și aceasta nu numai în diploma inaugurală trebuie să se asigureze, dară Majestatea-Sa și cu jurământ trebuie să o întărească⁷, să nu ne facem speranță că cu opozițiunea noastră o vom paraliza.

Eu am zis că uniunea se poate lua în două înțelesuri: sau de o fuziune, sau de o uniune, cum au fost înainte de dismembrarea Tran[silva]niei de Ungaria, sub regii unguri și voievozii Tran[silva]niei, când Transilvania își avea dietele și tribunalele sale proprii, când regele însuși în persoană venea din Buda în Tran[silva]nia și ținea dietele prin Turda etc., când toate cauzele se judeca în tribunalele tran[silva]nice ale voievozilor, și numai ultima *appellata*⁸ era la rege. Dacă va fi vorba de fuziune, atunci nu numai românii, da chiar și magiarii se vor opune⁹. Iară de va fi vorba de o uniune ca sub regii Ungarii, atunci după opiniunea mea ar fi bine a conchema în Transilvania o Dietă nouă, organizată pe reprezentățiunea poporului¹⁰, și înaintea acestia a se propune în privința aceasta o propozițiune regească, și să se întrebe toată Transilvania că voiește sau nu uniune, și cu ce condițiuni? Și pe calea aceasta, dacă mai înainte și națiunei române i s-ar asigura egalitatea drepturilor sale naționale, doară mai lesne s-ar putea înțelege la uniune. Ci eu am zis că aceasta-i numai opiniunea mea privată, că eu nu vorbesc în numele națiunei, fără numai în numele meu.

Aceste și altele mai multe au decurs în discursul nostru. Că cine le poate toate înșira și din cuvânt în cuvânt a le povesti? Destul că — precum mi se pare mie — ne-am despărțit fără a fi mulțumiți cu rezultatul discursului.

Pot zice că c[omisarul] r[egesc] se vede un om uman, înțelept, cu flegmă mare, cu cuvinte dulci, în care promite multe, ba mai toate. Ci totuși, se vede că focul voiește a-l trage la oala m[aghiarilor], de ce nu mă mir. Ne-am despărțit cu apromisiunea-i că în suscipienda călătorie prin țară¹¹ mă va vizita și în Blaș¹². Cu bună seamă, voiește a pipăi pulsul românilor din tot locul. Va merge și pe la Brașov¹³, negreșit, ca să ispitească și sentimentele domniilor-voastre. Acum li se va da privilegiul cel mai bun și fraților noștri neuniți a face să înțeleagă c[omisarul] r[egesc] că nu numai uniții, dară și neuniții apără autonomia patriii și legile din 1863—4, prin cari s-au dat întregii națiuni române egalitatea drepturilor naționale și confesionale, și nu sunt numai singuri uniții, ci și neuniții care fac opozițiune oricui care le atacă aceste drepturi naționale, pentru că acela îi vînzătoriu de întreaga națiune, care afirmază că numai uniții fac opozițiune. Și cine să fie vînzătoriu, prea lesne îi de gîcit.

Aceste *ad fideles aures*¹⁴ grăbind a ți le face cunoscute toate, ca să nu fiți surprinși, cu osebite stim rămîn al multstimatei d[omniei] tale cel vechi și de bine voitriu amic,

Metropolitul Alexandru.

¹ Prezența lui Șuluțiu la Cluj este menționată și comentată de *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 35; și foarte pe scurt amintită de *Telegraful român*, XV, 1867, nr. 39,

² Emanuel Péchy.

³ „Împuternicit guvernamental“, comisar plenipotențial.

⁴ Vor fi șterse abuziv la 20 iunie 1867.

⁵ Aluzie la numeroasele conflicte intervenite între Sterca Șuluțiu și politicienii maghiari, între 1861—1867.

⁶ „Activiștii“ neuniți doreau doar respectarea și supraviețuirea drepturilor politice naționale și în cadrul noilor relații și combinații politice survenite între 1865—1867. Ei nu vor accepta, la fel ca pasiviștii greco-catolici, legile reacționare emise de Dieta de încoronare de la Pesta și vor lupta, din interiorul instituțiilor legale, pentru înlăturarea și schimbarea lor (așa cum făceau din afară — prin boicot — și pasiviștii). De fapt, unii prelați neuniți îmbrățișează metodele și orientările pasiviștilor, ca de pildă importanțul frunțas național român din Sibiu, Ioan Hannia. Trebuie să observăm apoi că mulți laici neuniți vor îmbrățișa metoda boicotului parlamentar pasivist. Deci, doar în general se poate vorbi de o orientare de ansamblu a greco-catolicilor spre pasivism și a neuniților spre activism.

⁷ Într-adevăr, Împăratul, ca rege constituțional al Ungariei, va depune în iunie 1867 jurământul că va respecta o bună parte din legislația maghiară de tentă dualistă din martie-mai 1848.

⁸ „Cel din urmă apel“.

⁹ Românii s-au opus fuziunii administrative directe a Transilvaniei cu Ungaria, dar nu și maghiarii. În general, indiferent de partid, politicienii maghiari au acționat pentru fuziunea directă.

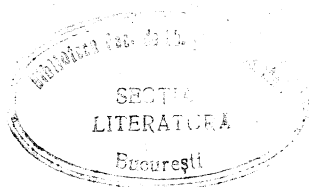
¹⁰ Așa cum s-a cerut prin adresa dietală activistă din 9 decembrie 1865 și prin memoriul pasivist din 31 decembrie 1866. Deci pasiviștii și activiștii apărau interesele naționale, doar metodele lor difereau. De aceea, socotim că nu a fost înțeleaptă izbucnirea unor polemici publice atât de dure între reprezentanții celor două tactici.

¹¹ *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 37, anunță după zările clujene, viitoarea călătorie a lui Péchy prin Transilvania. Péchy urma să plece din Cluj spre Turda și Tirgu-Mureș, de unde, trecând prin secuime, se va îndrepta spre Brașov, iar de aici la Sibiu și, trecând și prin Blaj, se va reîntoarce la Cluj.

¹² Péchy a sosit la Blaj în 31 mai 1867. La orele 16 a intrat în mitropolie unde a fost primit de Sterca Șuluțiu, canonicii și profesorii Blajului. Inițial, la intrarea în oraș, unul din profesori îi ținuse o cuvîntare românească“ (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 40).

¹³ Péchy a sosit la Brașov în 27/15 mai 1867. Aici i s-a înmînat un memoriu românesc, care cerea respectarea drepturilor naționale și descria suferințele îndelungate pe care a trebuit să le suporte națiunea română în Marele Principat al Transilvaniei (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 38). Alte date despre călătoria lui Péchy în Transilvania vezi în *Telegraful Român*, XV, 1867, nr. 39—41.

¹⁴ „La urechi prietenești“.

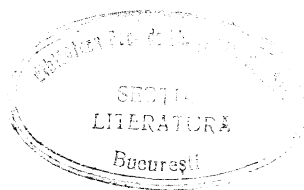
* Referințele din textul scrisorilor și textelor reproduse în studii și note sînt indicate cu cifre *cursive*.

Indicii au fost întocmiți de Ioan Chindriș.

INDICE DE NUME

A

- a —, pseudonimul unui autor neidentificat, 218
— a —, pseudonim al lui Timotei Cipariu, 227
A.B.C., pseudonim al lui Ioan Rusu, 176, 177
Ackner, Johann Michael, istoric sas din Transilvania, 230, 232, 317, 318
Adamovici, Gherasim, episcop neunit al Sibiului, 10
Agathocles, regele Siracuzei, 98
Ahaşveruş, din *Biblie*, 201
A kolozsvári román ifjuság, pseudonim colectiv, 307
Albani, Toma Ieronim, călugăr şi profesor din Blaj, 180
Albini, Ioan, elev blăjean exmatriculat, 221
Albu, Nicolae, IV, 72, 81— 82, 131
Alduleanu, Ioan, 359, 369, 381
Alecsandri, Vasile, 73, 259
Alexandrescu, Grigore, 73, 245
Alexandru, arămarul, din *Epistola Sfintului Pavel către Timothei*, 399, 400
Al. P., pseudonimul lui Alexandru Plagiano, 325
Alpini, Constantin, scriitor, protopop greco-catolic al Mediaşului, 25, 102, 104, 120, 124, 145, 150, 167, 168, 174, 175, 246, 272, 273
Alpini, Izidor, canonic şi profesor din Blaj, 121, 150, 166, 167—168, 170, 172, 174
Alpini, Teofil, administrator protopopesc al Cutului, 237, 238—239, 242, 246
Alpini, Vasile, protopop greco-catolic din Cut, 167
Alutan, Constantin (vezi şi Olteanu), canonic şi prepozit la Blaj, 81, 102, 104, 120, 122, 125, 143, 150, 157, 170, 178, 180, 186, 187, 189, 194—196, 198, 200, 202, 210, 218, 220, 221, 234, 243, 245, 248, 268—269, 277, 294
Amante, Bruto, 40—41, 58, 59
Amante, Enrico, 40
Amor, 116
Anacreon, 116
Anacreon rumân, poreclă dată de Ion Heliade Rădulescu lui Iancu Văcărescu, 116
Andrássy Gyula, ministru preşedinte al Ungariei, 401
Andrei, părintele, vezi Şaguna, Andrei
Anghel, Atanasie, primul episcop greco-catolic al românilor, 324

Anghel, Gheorghe (vezi și Angyal, Georgiu), fruntaș român din Transilvania, secretar aulic la Viena, 45, 357, 363, 364, 381, 383—384, 383, 385, 388, 391
 Anica, din Blaj, vara lui George Bariț, 168—169
 Anonimul, pseudonim al lui George Bariț, 353
 Antonelli, Ioan, V, 174, 233, 267, 333, 339, 341, 391
 Apollo, 27, 27
 Apolodor din Damasc (vezi și Apolodoria), 98
 Apolodoria, vezi Apolodor din Damasc
 Ápor Károly, președinte al Tablei Regești din Tirgu-Mureș, 387, 388
 Apostol E. Popp, Maria, secretara Reuniunii femeilor române din Transilvania, 317
 Ardeleanu, I., 356
 Arghiriades, publicist grec din București, 166
 Argus, din mitologie, 386
 Ariadna, din mitologie, 167
 Aristotel, 293, 293
 Arne, Thomas Augustine, 134
 Aron, Petru, consilier de finanțe, 341
 Aron, Petru Pavel, 167, 210
 Aron, Teodor, profesor, cenzor al cărților românești în Buda, 176, 178, 196, 197
 Arpadi, Alexandru, profesor din Blaj, 162
 Augustus, Caius Iulius Caesar Octavianus, 109
 Axente, Ioan, Vezi Axente Sever, Ioan
 Axente Sever, Ioan (vezi și Axente, Ioan), 43, 60—61, 61—62, 68, 184, 221, 333, 334, 340, 341, 364—365

B

B., pseudonim al lui Simion Bărnuțiu, 181
 B., pseudonim al lui Alexandru Bohățel, 306, 307
 B., pseudonim al lui Alexandru Buda, 306, 307
 Babeș, Vincențiu, 20, 340, 341, 358, 370, 371, 376
 Bacaloglu, Emanoil, 70
 Bach, Alexander von, ministru austriac, 149
 Bachus, 116
 Baiazid II, sultan, 286
 Bakk Endre, publicist maghiar, 7
 Baldi, Teodor, protopop greco-catolic din Cluj, 245, 250, 272, 273
 Balint, Simion, 39, 68, 308, 314, 317, 318, 334
 Balinth, „sora fraților Pop din Iași și Rusia“, 161
 Balomiri, Ioan, negustor român din Sebeș, 376
 Banciu, Axente, 369
 Barac, Ioan, 77, 95, 97, 97—98, 100, 121, 165
 Barcianu, S. P., Elena, membră în Comitetul Reuniunii femeilor române din Transilvania, 317, 320
 Bardoși, 346
 Baritz, vezi Bariț
 Bariț, Alexandru, fratele lui George Bariț, 81, 175

Bariț, George, III, V, VII, 1—3, 5—7, 10, 11, 12—15, 13, 17—18, 20—24, 26, 27, 29—32, 34, 36—37, 39—44, 46, 47—50, 50—51, 52, 52, 54—58, 62—64, 66—68, 68, 72—73, 77—78, 81—82, 84, 84, 90, 92, 97, 97—101, 100, 103—104, 106, 108, 111, 113—116, 115, 119, 119—120, 121, 124—126, 125, 128, 128, 131—135, 134, 137, 138, 140, 140, 143—144, 145, 147, 147, 149, 151, 151—152, 154—156, 157, 158, 161—163, 165, 166—167, 167, 170, 170—174, 172, 175—176, 177, 179, 181, 181—182, 184, 184—185, 187, 190, 191—192, 193, 194—195, 198, 199—200, 200—201, 204, 208, 208—209, 210, 213, 218, 219, 223, 223, 227—229, 234, 235, 236, 238, 238—239, 241, 242, 245, 245—246, 247, 250, 250, 252, 252—253, 259, 261, 261—262, 264, 264, 266, 266—267, 269, 271, 273, 273, 276, 276—278, 278, 280, 281, 282—284, 286—287, 289, 291, 291—293, 296—300, 297, 302—303, 305, 305, 307, 307—309, 309, 313, 318, 322—323, 322, 327, 329, 330, 332, 333—334, 334, 337, 337, 339, 341—344, 341, 343, 346, 351, 353, 355—358, 360—362, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 371, 377—378, 378, 380—385, 383—385, 388, 390—392, 392, 394, 394, 396, 397, 398—399, 398, 400—401, 406

Bariț, Ieronim, 63, 67
 Bariț, Ioan, tatăl lui George Bariț, 81, 100, 213, 218
 Bariț, Leon, fratele lui George Bariț, 218, 222, 229, 249
 Bariț, Maria (vezi și Velisar, Maria), soția lui George Bariț, 166
 Bariț, Octav, fratele lui George Bariț, 198
 Barna, Ioan, canonic din Blaj, 90, 103, 168—169, 170, 172, 194—196, 198, 202, 204, 210, 234, 236, 245, 268—269, 277, 291, 294
 Baternai, Alexandru, vezi Bătrineanu, Alexandru
 Bâtsthy József, 92
 Batthyány Lajos, 4
 Bălășescu, Nifon (Nicolae), 245, 247, 248
 Bălcescu, frații, 245
 Bălcescu, Nicolae, 185, 213, 245
 Băleanu, Alexandru, 248
 Bălșanu, Constantin (Dincă), 43, 59, 60—62, 60—62
 Bălșanu, Ioan, tatăl lui Constantin (Dincă) Bălșanu, 60
 Bănățeanul, pseudonim neidentificat, 56
 Bănescu, Nicolae, 15, 84, 124
 Bărnuț, vezi Bărnuțiu
 Bărnuțiu, Simion, 17, 40, 75—76, 100, 120, 140, 143, 145, 147, 150, 155, 159, 162, 170, 178, 180—181, 181, 183, 184—185, 191, 193, 195—196, 198, 210, 217—220, 221, 229—230, 231, 237, 239, 242, 245—246, 250, 253, 259, 263, 266, 273, 276, 277, 309
 Bătrineanu, Alexandru (vezi și Baternai, Alexandru), 221
 Bechnitz, Anton, negustor din Sibiu, casier al ASTREI, 341
 Belcredi, ministru austriac, 393
 Béldi György, baron transilvănean, 374
 Beldian, Simion, elev blăjean exmatriculat, 221
 Bellarmin, R., cardinal, 136, 137
 Bem, Iosif, 10, 15, 17
 Bembo, P., cardinal, 122, 125
 Bengescu, Ana, mama canonicului Leontin Leontean-Jurca, 174
 Bethlen Farkas, magnat din Cimpia Transilvaniei, 381
 Bethlen János, magnat liberal din Transilvania, 292, 301, 303

Bethlen Pál, magnat liberal din Transilvania, 302
Bethlen Sándor, magnat liberal din Transilvania, 292
Beust, ministru austriac, 393
Bianu, Ioan, 71
Biasini, proprietar de hanuri și poștalioane din Cluj, 251, 263, 270, 276, 281
Bibescu, Gheorghe, 193, 208, 225
Bielz, E. A., naturalist sas din Transilvania, 39
Bilkei, călugăr cistercian, 7, 29
Binder, G. P., sas din Transilvania, deputat la Viena, 374
Biró Miklos, consilier aulic la Viena, 364
Birle, Nicolae, 247, 248, 251, 254, 268, 302—304
Bob, familia, 340
Bob, Ioan, episcop greco-catolic al Făgărașului, 2, 23, 74, 81, 139, 140, 145, 154, 167, 185, 223, 240, 263, 313, 329, 348,
Bobb, Ioan, profesor din Blaj, 333, 334, 343, 361, 395, 396, 398
Boccaccio, Giovanni, 75
Bochiș, Ioan, protopop greco-catolic al Aghireșului, 237, 238—239, 242, 246
Bochiș, Vasile, elev blăjean exmatriculat, 221
Bocșa, Ioan (?), din Beud, 146
Bocșa, Simion, paroh greco-catolic în Beud, 133, 145
Bodea, Cornelia, 185, 245
Boer, Demetriu, profesor din Blaj, 75, 81, 94, 169, 170, 179, 180, 191, 193, 193, 207, 217—220, 222, 224, 227, 227, 229—230, 231, 245—246, 250, 263
Boer, Ștefan, canonic din Blaj, 102, 104, 120, 143, 146, 150, 170, 194—196, 198, 202, 210, 218, 218, 220, 233—234, 235, 245, 268—269, 277, 294
Bogdan-Duică, Gheorghe, 48, 71, 82—83, 101, 159, 162, 170—171, 181—182, 184, 191, 193, 210, 233, 250, 266, 277
Bohățel, Alexandru, 4, 182—183, 252, 292, 293, 306, 307, 333, 334, 341, 374, 381
Bohățel, Mihail, 341, 378, 381
Boiadgi, Mihail, 107, 108
Boitoș, Olimpiu, 154
Boiul, personaj neidentificat, 136
Bojincă, Damaschin, 162
Bojor, Victor, 351
Boliac, Cezar, 10, 151, 193, 206, 216, 228, 245, 245, 271
Bolintineanu, Dimitrie, 73, 245
Bologa, Iacob, 341, 357, 359, 368—369, 371, 374, 376, 381, 388, 391
Booși, Nicolae, viceprotopop greco-catolic al Hunedoarei, 3, 11, 12
Botezan, Ioana, 275
Botiș, Teodor, 177
Böszörmény, deputat ungar antidualist, 392
Br., pseudonim al lui Ioan Bran de Lemeni, 363
B-r., pseudonim al lui Simion Bărnuțiu, 266
Brad, Petru, 221
Bran de Lemeni, Ioan, 302, 363, 364, 374, 381, 385
Brătianu, Dimitrie, 245
Brătianu, Ioan C., 28, 41—42

Brândză, Dimitrie, 70
Breazu, Ioan, 71—72, 90, 250
Brockhaus, Friedrich Arnold, 105
Brukenthal, Joseph, baron sas din Transilvania, 374
Buda, Alexandru, 4, 307
Budai, autor maghiar neidentificat, 267, 268
Budai, Aron, 6, 10, 10, 20, 20, 95, 97, 114
Budai-Deleanu, Ioan, 10, 97, 110, 112
Bulat, T. G., 48
Bunea, Augustin, 1, 4, 6, 15
Bunea, Aurelia, 42
Buric „fratele Duțoaii“, personaj obscur din Blaj, ucis cu barosul de un fierar, 219
Buteanu (vezi și Buthyán), Ioan, 301, 303, 308
Buteanu, Vasile, 374, 381, 385
Buthyán, vezi Buteanu, Ioan
Buzăși, Ioan, III,
Byron, George Gordon, 112

C

C., autor neidentificat din Blaj, 19, 20
C., pseudonim al lui Constantin Papfalvi, 17, 20
C., pseudonim al lui Cipariu, 92, 117, 320
Caesar, Caius Iulius, 109, 307
Camil, pseudonimul lui Ieronim Bariț, 63, 67
Cantacuzino, Ioan, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice din Moldova, 318
Cantemir, Dimitrie, 118
Carcalechi, Zaharie, 162
Carolina, personaj feminin neidentificat de la Blaj, 80
Carove, scriitor german, 123
Cartojan, Nicolae, 121
Carybda, 91
Caselli, d-na, „maestră în piano“, 66
Catalan, Eugène Charles, 53, 54
Catilina, Lucius Sergius, 121, 124
Catone Horea, pseudonim al lui Ioachim C. Drăgescu, 54
Catullus, Caius Valerius, 149, 150
Cavour, Camillo Benso di, 42
Cazzavillan, Luigi, 63
Căian, Demetriu junior, canonic și profesor din Blaj, 2
Călinescu, George, 97
Chemp, vezi Kemp, Michael
Cheresteșiu, Victor, 303—304
Chețanu, Ilie, avocat din Craiova, 69
Chețianu, Ambrosiu, 36, 38
Chindriș, Ioan, III—IV, 10, 31, 72—73, 195, 250, 259, 307—308, 348—349, 355

Chinez, Emanoil, 52, 53
Chinez, Pavel, 275
Chirilă, Ioan, canonic și profesor din Blaj, 2
Chițu, Aurelia, domnișoară din Craiova, 66
Chițu, Gheorghe, 62, 63
Chițu, Petre, avocat din Craiova, 62, 65
Christos, 285, 313
Cicero, Marcus Tullius, 107, 109
Cioran, Emilian, 10
Cipariu, Timotei, III, V—VI, IX, 2—3, 8, 12, 24, 25, 48, 55, 71—78, 81—82, 83, 84, 88, 88—90, 92—93, 96, 97—99, 100, 101, 103, 104—106, 105, 108, 111—116, 113, 115, 119—120, 119—120, 124—126, 125, 128, 128, 131, 131—135, 134, 137—138, 138, 140, 140, 143, 143—144, 145, 145—146, 147, 147—148, 149, 150, 151—152, 151, 154, 154, 156—157, 157, 161, 161—163, 163, 165, 165, 167, 168, 170, 170—171, 172, 173—174, 175—176, 177, 179, 179—181, 181, 183—185, 184, 187, 187, 189, 190, 191—192, 191, 193, 194—195, 195, 197, 198—101, 199—200, 203—204, 204, 208, 208—210, 213, 216—218, 218, 221, 221, 223, 223, 226—227, 227—229, 231, 233—234, 234—235, 236, 238—239, 241, 243—244, 245, 247, 248, 249, 252, 252—253, 258, 259, 261, 261—262, 263, 264, 266—267, 266—268, 269, 271, 273, 273, 275—276, 275, 277—278, 278—279, 280, 281—282, 282, 284, 284, 286, 287, 289, 289, 291, 291—292, 293—294, 293, 296, 296—297, 298—301, 300, 302—305, 305, 307, 308—309, 309, 313, 313—314, 317, 317—318, 320, 322—324, 322, 324—327, 327, 329—330, 329, 332—333, 332—334, 336—337, 336—337, 339, 339, 341—343, 341, 345, 345—346, 347—351, 348—349, 351, 353, 353, 355, 355, 381, 390—391, 406
Cipăianu, George, 392
Circa, Elena, violonistă româncă, 391
Ciurcu, Luiza, membră în Comitetul Reuniunii femeilor române din Transilvania, 317
Ciurdariu, Ana, IV
Cîmpineanu, Ion, 98
Clain, Samuil, vezi Micu, Samuil
Cloșca, 31, 43, 66, 68
Codru Drăgușanu, Ioan, 73
Comșa, Dima, negustor din Brașov, 323
Comșa, Nicolae, 36, 52, 90, 180, 210
Conachi, Costache, 126
Constantin cel bătrîn, pseudonim al lui Constantin Papfalvi, 29
Constantinescu, Emil, 40
Cordoș, Nicolae, 30
Coresi, Diaconul, 326
Cornea, Paul, 72, 201
Corneli, Ioan, canonic și prepozit din Oradea, 186—187, 187
Corneli, Simion, canonic greco-catolic din Oradea, 186, 187
Cornely, Ioannes, vezi Corneli, Ioan
Coroianu, Demetriu, fruntaș român din Transilvania, canonic și prepozit la Gherla, 87, 96, 98, 105, 120
Coroiu, Nicolae, 55
Corvin de Hunedoara, Ioan, 270, 276, 278

Costa de Belényes, Ioan, funcționar comitatens din Bihor, 186, 187
Costache, Veniamin, 216, 223—224, 226, 233, 243, 245, 248, 259, 262, 271, 273, 275, 292, 296
Costandea, Ioan, 266
Costea, Ioan, dascăl blăjean, 260, 262
Cotta, Johann Friedrich, publicist german, 104
Covaci, Ioan, vezi Faur, Ioan
Cracea, Crăcea, porecla profesorului Demetriu Boer de la Blaj, 219—220, 225, 230
Crainic, Simion, prepozit din Blaj, 39—40, 80, 82, 99—100, 102, 104, 120, 143, 150, 170, 177, 178, 190, 190—191, 192, 193, 194—196, 198, 202—203, 210, 211, 213, 218—219, 218, 229, 231, 234, 237, 238—240, 240, 242, 245—246, 248—249, 250, 253, 263, 264
Crali-Iova, pseudonim al lui Simion Mihali-Mihalescu, 69
Cristocian, Ioan, profesor din Blaj, 139
Crișan, 43, 66, 68
Crișan, George, protopop greco-catolic de Pogăceaua, 333, 334
Crișan-Körösi, Ștefan, 110, 112
Csáky László, magnat maghiar de origine română, „sîn Bob“, 340, 341
Cseh Ferenc, profesor maghiar din Cluj, 69
Cseh József, profesor maghiar din Cluj, 282
Csurgovici, Ioan, prepozit greco-catolic din Munkács, 245, 250
Curticăpeanu, V., 339
Cutian, personaj din Blaj, 83
Cuza, Alexandru Ioan I, 56, 347

D

D., pseudonimul lui Ioan Deac, student din Blaj, 113
D.E.F., pseudonim probabil al lui Iosif Many, 176, 177
Darabant, Ioan, student român din Cluj, 307
David I., Maria, membră în Comitetul Reuniunii femeilor române din Transilvania, 317
David, Iordache, 125
Dăianu, Ilie, 55, 74, 369
Dăscălescu, autorul unei „cărți despre țințari“, 330
Deac, Ioan, student din Blaj, 113
Deák Ferencz, om de stat din Ungaria, 387, 392
Decei, Constantin, student din Blaj, 162
Decei, Nicolae, preot greco-catolic în Alecuș, 219, 221, 229
Demeter, din Brașov, 283
Demidof, Anatol Nicolaevici, 104, 106
Dêței, N., vezi Decei, Nicolae, preot greco-catolic din Alecuș
Dévai, pseudonim neidentificat din „Erdélyi Hiradó“, 14
Diaconovici, Corneliu, 10, 15, 64, 64, 154, 177—178, 210, 248, 309, 365
Diamandi, Manole, negustor din Brașov, 130, 133, 133
Dima, Zoe, membră în Comitetul Reuniunii femeilor române din Transilvania, 317
Dobokai Antal, consilier aulic la Viena, 364
Dobra, Alexandru, episcop greco-catolic al Lugojului, 353, 391
Dobran, Ioan, funcționar român la Viena, 371

Domşa, Gheorghe, fruntaş român din Transilvania, 380—381
 Domşa, Ioan, fruntaş român din Transilvania, 376
 Don Juan, 75
 Donáth, „fişcalişul“, 270
 Dorgo, Gabriel, 39
 Dosoftei, 232
 Dózsa Dániel, publicist maghiar din Cluj, 58, 333, 334
 Dragea, George, profesor din Blaj, 179, 180
 Dragomir, Ioan, protopop greco-catolic al Lăpuşului, 121, 143, 150, 225, 228, 237, 238—239, 242, 246
 Dragomir, Silviu, 170—171, 300, 302—304, 308—309
 Dragoş, Ioan, delegatul kossuthian ucis la Abrud, în 1849, 4—5
 Drăganu, Nicolae, 355
 Drăgescu, Ioachim C., 40, 54, 54
 D^u „nebulul“, personaj neidentificat, probabil Vasile Raţiu, 176, 178
 Dunca de Sajó, Paul, 359, 369, 385
 Durguth, Iosif, canonic romano-catolic din Strigoni, 246
 Duţoia, „fata lui Buric“ din Blaj, 219, 233
 Duţu, personaj blăjean neidentificat, 248

E

Elekeşi, Grigore, teolog din Blaj, viitor protopop al Sînmărtinului, 90, 191
 Elekeşi, Mihail Ambroziu, călugăr şi profesor din Blaj, 99, 140, 180
 Elena, din mitologie, 75
 Eliad, vezi Heliade Rădulescu, Ion
 Enescu, N. C., 273
 Engel Carol, IV
 Erdeli, Nicolae, paroh greco-catolic din Orlat, 240
 Erdeli, Vasile (vezi şi Erdélyi, Vasile), episcop greco-catolic de Oradea, 155, 172, 174, 176, 178, 185, 186, 187, 221, 226, 229, 233, 233, 237—240, 242, 245—246, 330
 Erdeli, Vasile, student teolog din Blaj, 221
 Esiod, vezi Hesiod
 Este, Ferdinand de, guvernator al Transilvaniei, 83
 Eszterházi, contele, de la Cluj, 228
 Eszterházi Antal, ministru ungar, 389
 Eudochia din Bizanţ, sfinţa, 165
 Euripide (vezi şi Evripid), 98
 Evripid, vezi Euripide

F

Fabian Bob, Vasile, 162
 Falk, Max, deputat, 67
 Farago, Ilie, protopop greco-catolic al Tîrgu-Mureşului, 149, 245
 Faur, episcopul, vezi Kovács Miklós, episcop romano-catolic al Transilvaniei

Faur, Aurelia, domnişoară din Craiova, 66
 Faur, Ioan (vezi şi Covaci, Ioan), 51, 52, 69, 339
 Fejér György, istoric ungar, 7, 29, 30
 Fekete, Ioan, vezi Fekete Negruţiu, Ioan
 Fekete, Mihail, canonic romano-catolic din Strigoni, 246
 Fekete-Negruţiu, Ioan, V, 21—22, 23, 24—25, 39, 56, 173, 180, 190—191, 220, 222, 239, 304, 307, 318, 333—334, 337, 341, 344, 353, 361, 379, 381, 395, 396, 398
 Ferdinand I, împărat al Austriei, 104, 125, 134
 Filip, George, avocat şi fruntaş politic român din Cluj, 333, 334, 340, 341
 Filipan, Vasile, canonic şi prepozit din Blaj, 2, 179, 180
 Filipescu, Costică, 245
 Filipescu, Mitiţă, 154
 Filtsch, Samuel, librar şi tipograf din Sibiu, 242
 Florescu, din Bucureşti, tatăl baronesei Szentkeresztzi, 28
 Florescu, Constantin Gh., profesor din Bucureşti, 164, 165
 Florian, Aron, 131—132, 142, 144, 144, 153, 154, 161—162, 162, 225, 228
 Fogarassy Mihály, episcop romano-catolic al Transilvaniei, 374
 Fogaraşi „de la Oradie“, 154
 Fogaraşi, Benedict, profesor din Blaj, 2, 255, 259, 260, 262
 Folliot de Creneville, Ludovic, guvernator al Transilvaniei, 378, 381, 384
 Foszto Menyhárt, jude regesc din Alba-Iulia, 307
 Francisc I, împărat al Austriei (vezi şi Francisc II), 213
 Francisc II, împărat romano-german (vezi şi Francisc I), 213
 Friedenfels, Eugen von, 184
 Frühbeck, Francisc, avocat din Sibiu, 67
 Fülep, Simion, canonic şi profesor din Blaj, 180, 220, 221, 276, 277

G

G. „de aici“, din Blaj, personaj neidentificat, 235
 G. B., pseudonim prezumtiv al lui George Bariţ, 301, 303
 G. N., pseudonim modern, 248
 Gáal László, scriitor şi istoric maghiar din Transilvania, 267, 268, 269, 269, 280, 282—284
 Gaganeţ, Iosif, episcop greco-catolic de Eperjes, din Ungaria, 245—246, 250
 Gal, Grigore, profesor din Blaj, 220, 221
 Gaşpar, hangiu din Sibiu, 297
 Gaura, numele vechi de familie al lui Alexandru Gavra, 194, 195
 Gavra, Alexandru, 78, 175, 177, 191, 194, 195, 196—197, 197, 206, 209, 215, 216, 228
 Găitan, Nicolae, 381
 Găvănescu, E., 177
 Geanliu, Enache, negustor din Braşov, 83, 84
 Gehringer, Joseph, filolog german, 228, 230—231, 231, 233, 234
 Gelu, voievodul, 63
 Genilie, Iosif, 134, 134
 Georgie, vezi Bariţ, George
 Georgiu, Fejér, vezi Fejér György

Gerando, Augustine de, 251—252, 252—253, 258
 Geringer, Karl, înalt demnitar austriac, 351, 351
 German, Grigore, student teolog din Blaj, 221
 Germanicus, pseudonim al lui Iosif Hodoș, 63
 Ghenadie I, mitropolit al Transilvaniei, 136
 Gheorghiu, frații, negustori din Iași, 292
 Gheorghiu, Christian, negustor din Iași, 291, 298
 Gheorghiu, N., negustor din Iași, 291, 298
 Gherendi, Iosif, 271, 278, 279, 294
 Ghergariu, Leontin, 250
 Ghica, Alexandru Dimitrie, 98, 137, 152, 154, 159, 161, 166
 Ghica, Ion, 245
 Glanz, Hugo, ministru austriac, 364
 Gligor, popa, din Someșeni-Cluj, tatăl lui Simion Ramonțai, 7, 22
 Gojdu, Emanuil, 376
 Golescu, „doi veri“, 245
 Golescu, A. G., 245
 Golescu, Ștefan, 245
 Göllner, Carol, 149
 Gött, Johann, 10, 97—98, 100, 103, 119, 132, 137, 143, 147, 148, 150, 174, 183, 194, 202, 203—204, 246
 Grachii Bucovinei (frații Hurmuzachi), 309
 Grădișteanu, Petre, 41
 Grigore al XIV-lea, papă, 136
 Grimm, Petre, 112
 Groze, Ioan, 221
 Gusti, protopopul, vezi Pop, Augustin, protopop greco-catolic din Alba-Iulia
 Gusti, Dimitrie, 132
 Gündisch, Konrad, IV
 Gyárfás Elek, avocat din Sincel, 236, 237, 248, 250, 250
 Gyulafehérvári Farkas Sándor, publicist și scriitor maghiar, 126
 Gyulai Lajos, magnat liberal din Transilvania, 292

H

H., pseudonimul lui Hoșda, preot și poet din Maramureș, 112
 Habsburg, dinastia, 336
 Hacman, Eugeniu, episcop greco-catolic al Bucovinei, 39
 Haller Ferencz, cancelar aulic al Transilvaniei la Viena, 373, 392
 Hannia, Ioan, 341, 404
 Haret, Spiru, 70
 Harșa, Teodor, 199, 200, 202, 210, 213, 234
 Hasdeu, Bogdan Petriceicu, 354, 355
 Havas, agenția publicitară, 62
 Haynald Lajos, primatele Ungariei, 336
 Hector, eroul troian, 29, 30

Heliade Rădulescu, Ion, 82—83, 83, 97, 116, 128, 131, 131—132, 135, 144, 147, 154, 159, 162, 164, 165, 206, 208, 211, 225, 228, 243, 245, 271—272, 273, 295, 323, 324—325, 330, 347, 348, 350
 Henner, personaj incert, 319
 Herodiada, 75
 Hesiod (vezi și Esiod, Isiod), 98
 Hitchins, Keith, 391
 Hochmeister, Martin, editor și librar din Sibiu, 139, 253
 Hodoș, Enea, 358, 366
 Hodoș, Iosif, 19, 19—20, 39, 63, 221, 307, 341, 355, 366, 378, 381, 391
 Hodoș, Zacheu, 221
 Horatius, Quintus Flaccus (vezi și Horație), 98, 116, 397
 Horație, vezi Horatius, Quintus Flaccus, 98
 Horea (vezi și Nikolaus Urss), 7, 31, 34, 43, 63, 64—65, 66, 68
 Hossu, Iosif, 238
 Hoșda, preot și poet din Maramureș, 112, 114
 Hummel, librar din Brașov, 247, 249, 251, 253, 264
 Hunyadi, Ioan, vezi Corvin de Hunedoara, Ioan
 Hurmuzachi, familia, 309
 Hurmuzachi, Alexandru (Alec), 308, 309
 Hurmuzachi, Constantin, 309, 271
 Hurmuzachi (Sturza), Eliza, 309
 Hurmuzachi, Eudoxiu (Doxachi), tatăl, 309
 Hurmuzachi, Eudoxiu (Doxachi), fiul, 309, 377
 Hurmuzachi (Petrino), Eufrosina, 309
 Hurmuzachi, Gheorghe, 309
 Hurmuzachi, Nicolae, 309

I

Iancu, Avram, 43, 61, 68, 304, 308—309, 334
 Iarcu, Dimitrie, 354, 355
 Ilie, G., negustor din Brașov, 190
 Iliescu, Nicefor, monah din Cernăuți, 47, 48
 Illucz Oláh János, publicist ungar, 208
 Ioan, Elena, G., membră în Comitetul Reuniunii femeilor române din Transilvania, 317
 Ioji Pap, vezi Pop, Iosif, profesor din Blaj
 Ionescu, Nicolae, 41
 Ionescu de la Brad, Ion, 132
 Iorest, Ilie, mitropolit al Transilvaniei, 136
 Iorga, Nicolae, 72, 134
 Iosif al II-lea, 33, 145, 146, 231
 Ioviani, Nicolae Augustin, profesor din Blaj, 99, 140
 — Is. —, pseudonimul unui autor neidentificat, 228
 Isiod, vezi Hesiod
 Istrati, G., 71
 Istrati, Nicolae, 216, 228

Iuga, Ioan G., negustor din Braşov, 83, 84
Ivacicovici, Procopie, episcop neunit al Aradului, 371, 376—377
Izidor, Sfintul (4 februarie), 113

J

Jakab Elek, 28, 30, 184, 221, 250, 303
Jakó Zsigmond, 71, 101, 163
Jaksi, personaj neidentificat din Blaj, 103, 113
Jaross, Vincentiu, canonic romano-catolic din Strigoni, 246
Jipa, Ioan, negustor din Braşov, 83, 84
Josika János, guvernator al Transilvaniei, 83
Jósika Sámuel, cancelar aulic al Transilvaniei la Viena, 291
Joşi, vezi Pop, Iosif, profesor din Blaj, 215
Juhász, autor maghiar neidentificat, 267, 268
Jupiter, zeul, 316
Jurca, Ioan, tatăl canonicului Leontin Leontean-Jurca, 174
Jurchescu, Liviu, 296
Justel (Justelli), Cristophe, 216
Justel (Justelli), Henri, 215, 216, 217

K

Kabos Dániel, consilier aulic la Viena, 364
Kállay, deputat ungur antidualist, 392
Kálnoki Gusztáv Zsigmond, ministru de externe austro-ungar, 67
Karsai Ella, IV
Kemény Dénes, magnat liberal din Transilvania, 291—292
Kemény Farkas, 52
Kemény Ferencz, cancelar aulic al Transilvaniei, 357, 359—360, 364, 367, 369
Kemény József, istoric maghiar din Transilvania, 276, 276—277, 280, 281, 281—284, 289, 293
Keminus filius Nyikulae de Kalota, strămoş al istoricului maghiar Kemény József, 277
Kemp, Michael, canonic romano-catolic din Strigoni, 24, 25, 246
Kerim Paşa, comandantul turcilor în incidentul din Dealul Spirii, 60
Kiescul, Nichifor, monah din Bucovina, 39
Kiseleff, Pavel, 162
Klein, Samuil, vezi Micu, Samuil
Klima, Helmut, 83, 369
Kóczyány László, 126
Kogălniceanu, Mihail, 41—42, 57, 106, 142, 144, 158, 158, 258, 294, 294
Kopácsy Iosif, primate de Strigoni, 218, 246
Kossuth Lajos, 4—5, 27, 307
Kotzebue, August Friedrich Wilhelm von, 266, 267
Kovács Antoniu, abate romano-catolic din Braşov, 154
Kovács Ferenc, 10, 31, 195

Kovács Miklos (vezi şi episcopul Faur), episcop romano-catolic al Transilvaniei, 23, 25, 83, 83
Kovács Lajos, publicist maghiar din Cluj, 181, 182
Kozma Dénes, consilier aulic la Viena, 364
Köllö Károly, 126
Körösi, vezi Crişan-Körösi, Ştefan
Krafft, Wilhelm, editor şi librar din Sibiu, 59
Krautmann, Josif, canonic romano-catolic din Strigoni, 246
Krug, Wilhelm Traugot, 123
Kunszt Josif, canonic romano-catolic din Strigoni, 246
Kurz, Anton, istoric sas din Transilvania, 212, 213, 252, 270, 270, 276, 278, 282, 295, 298, 298

L

Ladai, Augustin, comite suprem de Alba Inferioară, 374, 381, 385
Ladai, Demetriu, profesor şi scriitor din Blaj, 105, 118—119, 120, 140, 143, 150, 179, 180, 194—196, 198, 202—203, 204, 218, 234, 235, 267—269, 267, 277, 294
Ladoşi, Ioan Inocenţiu, egumen bazilitan la Blaj, 133
Langa, din Braşov, 283
Langlebert, Edmund, 53, 54
Laocoon, 224
Lascu, Nicolae, 59
Laureani, vezi Laurian, August Treboniu, 245
Laurian, August Treboniu, 12, 13, 58, 65, 66, 132, 245, 263—264, 264, 266, 270, 271, 276, 295, 309, 318, 347, 348—349, 355
Laurian, Dimitrie, A., 57, 58
Lazar, Alexandru, om politic din Transilvania, 39, 359, 369
Lazăr, Gheorghe, 131
Leca, Dimitrie, profesor din Braşov, 97
Leca, Eufrosina I., casieră a Reuniunii femeilor române din Transilvania, 317
Lemeni, Francisc, proprietar român din Cluj, nepotul episcopului Ioan Lemeni, 333, 334
Lemeni, Ioan, episcop al Făgăraşului, 1—3, 6, 12, 15, 21—24, 21—22, 25, 74—76, 81—82, 84, 84, 92, 97—98, 125, 145—146, 149, 154—155, 159, 162, 168, 171, 173—174, 177, 180, 184, 185, 187, 189—191, 193—194, 209, 212—213, 216, 218, 221, 223, 227, 227—229, 231, 237—240, 242, 245—246, 250, 253, 259, 264, 266, 268, 273, 278, 280, 283—284, 292, 299, 303—305, 334, 359
Lemeni, Ioan, nepot al episcopului Ioan Lemeni, 12, 13
Leményi, vezi Lemeni
Leontean-Jurca, Leontin, canonic din Blaj, 172, 173, 174, 175, 187—188, 189, 246
Lesvioldax, Alexandru Geanoglu, 270, 271
Lili, din Blaj, vara lui George Bariţ, 168—169, 197
Linca, soţia lui Vasile Silaşi, protopop greco-catolic al Becleanului, nepoata episcopului Ioan Lemeni, 175
Lipthay, Antoniu, canonic romano-catolic din Strigoni, 246
Lonovitz József, episcop de Csanád, 154
Lovinescu, Eugen, 271
Luca, evanghelistul, 230

Lucullus, Lucius Licinius, 287
Ludovic al XIV-lea, 216
Ludwig, arhiduce al Austriei, 227, 227
Luisi, personaj feminin neidentificat din Blaj, 91
Lupaș, Ioan, 168, 170, 332, 398
Lupeanu-Melin, Alexandru, 72, 81, 167, 309, 356

M

M., pseudonimul unui autor neidentificat, 209
M-m-r., pseudonimul unui autor neidentificat, 313
M-m-s., pseudonim al lui Timotei Cipariu, 313
M. S., pseudonim al lui Timotei Cipariu, 320
M. S., pseudonimul lui Simion Marcovici, 132
Macavei, Victor, 314
Macrea, Dimitrie, 71, 349
Macskási Pál, comite suprem al comitatului Cojocna, 1, 212, 313
Magheru, Gheorghe, 44, 54-55, 54
Mailáth Antal, cancelar aulic al Ungariei, 289, 292
Mai mulți români din tagma bisericească, ostășească și civilă, pseudonim colectiv, 209
Maior, Grigore, 324
Maior, Ioan, protopop greco-catolic al Bistriței, 237, 238-239, 242
Maior, Ioan, tribun revoluționar la 1848-1849, fruntaș politic al românilor din Transilvania, 333, 334, 378, 385
Maior, Iuliu, 71
Maior, Liviu, 30
Maior, Petru, 84, 158, 163, 167-168, 168, 178, 179, 183, 185, 191, 196, 197, 215-216, 262, 264, 313, 314, 334
Maiorescu, Ioan (vezi și Trif, Trifu), 57, 58, 73, 83-85, 84, 88, 92, 92, 96, 121-122, 124-125, 128-129, 128, 131, 131-133, 135, 136, 137, 141, 143-144, 147, 153, 159, 161-162, 163, 164, 172, 173, 175, 175, 179, 180, 184, 187, 187, 191-192, 193, 196, 213, 219-220, 221, 225, 229, 230, 231, 234, 289, 295, 297, 309, 323, 330-331
Maiorescu, Titu, 57, 58, 67
Maiorescu, Vasile, 164, 221, 231, 235
Majláth János, publicist ungar, 208
Majtényi, Antoniu, canonic romano-catolic din Strigoni, 246
Malthus, Thomas Robert, 59
Man, Gavril, 221
Man, Iosif, vezi Many, Iosif
Man, Nicolae, vezi Maniu, Nicolae
Manciulea, Ștefan, 39, 71-72
Manfi, Ștefan, canonic din Blaj, 81, 96, 98, 99, 102, 114, 120, 190, 191, 196-197, 198, 210, 213, 234, 247, 251, 253, 258
Manfy, vezi Manfi, Ștefan
Maniu, Nicolae, V, 22, 56, 81-82, 89, 104, 143-144, 168, 170-171, 179-183, 185, 191, 193, 209, 217, 222, 227, 229, 231, 235, 237, 237-239, 242, 246, 247, 248, 253, 291, 313, 327

Many, Iosif (vezi și Man, Iosif), V-VII, 25, 104, 148, 160, 164, 168, 170, 175, 178, 182, 221, 235, 238, 251, 252, 266-267, 269, 269, 273, 275, 277, 278, 280, 297, 301, 303, 337, 343, 345
Marcian, Toma, administrator protopopesic al Cițcăului, 237, 238-239, 242, 246
Marcovici, Simion, 93, 132
Marcu, Nicolae, profesor din Blaj, 76, 133, 139, 180, 188, 191, 206-207, 209, 215, 217-218, 219-220, 222, 226, 230, 231
Marginai, Ioan, student teolog din Blaj, 221
Maria Terezia, 146
Marian, diacul, 232
Marian, Ioan, vicar greco-catolic al Năsăudului, 2, 191, 210, 227, 234, 235, 237, 237-239, 242
Marica, George Em., 81, 177, 229, 246
Marin, Dimitrie, negustor și mecenat brașovean, 10, 83, 84, 190, 191
Marinescu, Costică, 64
Massim, Ioan C., 348-349, 355
Matei, evanghelistul, 230
Matusalem, 98
Mavrocordat, Alexandru, prim-ministru al Greciei, 165
Maximilian, Mihai, protopop neunit din Hunedoara, 3, 13, 13
Mayer, Karl, negustor din Sibiu, 291
Mazzuchi, Augusto, inginer italian cu activitate în Transilvania, 25-26, 26, 28
Măcelariu, Ilie, 20, 20, 39, 353, 353, 366, 369, 374, 378
Măldărescu, Nicolae, 52, 53
Mărgineanu, N., „tînăr bărbat“ neidentificat, 34
Méhes Sámuel, scriitor și publicist maghiar din Cluj, 301, 303
Meletie al Atenelor, celebru ierarh ortodox din Grecia, 223, 245, 248, 274
Meltzer, comandant districtual din Alba-Iulia, 46, 46
Mesaroș, Atanasiu, profesor din Blaj, 83, 87, 96, 98, 138
Micaș, Florian, 304, 306, 307
Micu, Inochentie, 73
Micu, Samuil, 78, 117, 158, 161, 163, 170, 171, 175, 178, 181, 187, 191, 197-198, 198, 209, 248, 324
Mihali, Cosma, cantor în Husmuzeu, tatăl lui Simion Mihali-Mihalescu, 36-37
Mihali, Gavril, 5
Mihali, Grigore, V, 12, 25, 36-37, 45, 46, 48, 55, 66, 143, 170-171, 172, 173, 179, 182, 209, 216, 238, 245, 253, 280, 293, 306, 307, 314, 334, 341, 343, 355
Mihali, Iuliu, fiul lui Grigore Mihali, 66
Mihali-Mihalescu, Simion, III, IX, 36-44, 46, 48-58, 48, 50, 52, 56-57, 59-60, 60-65, 64, 66-68, 67-70, 69, 339, 406
Mihăilescu, V., 84, 124
Mikes, vezi Micaș, Florian
Mikó Imre, guvernator al Transilvaniei, 359-360, 367, 369, 373, 373-374
Miksa János, vice-comite de Alba Inferioară, 307
Mitescu, Ioan, avocat din Craiova, 62, 63-64
Mocioni, Andrei, 376-377
Mocioni, Antoniu, 376

Mocsáry Lajos, 31
Modrigan, Ioan, 177
Moga, Dimitrie, fruntaș român din Transilvania, 378
Moga, Vasile, episcop neunit al Sibiului, 10, 84, 172, 173, 197, 268, 282—283, 291
Moise, din *Biblie*, 42, 209
Moisi, personaj neidentificat, 137
Moisil, Iuliu, 36
Moldovan, Dimitrie, 46, 46, 357, 364, 364—365, 381, 385, 388, 391
Moldovan, Ioan, profesor și vicedirector la Blaj, 153
Moldovan, Ioan Micu (vezi și Moldovănuț), 36, 40—43, 71, 163, 168, 350—351, 352, 354—355, 355
Moldovan, Ștefan, profesor la Blaj și canonic apoi prepozit la Lugoj, 86—87, 103, 104, 138, 146, 270, 271, 276, 276—277, 280, 282, 283, 284, 293
Moldovan, Vasile, prefect revoluționar la 1848—1849, 303
Moldăvănuț, vezi Moldovan, Ioan Micu
Moldvai, frații, 142
Moldvai, Grigore, profesor din Blaj, 75, 79—80, 81, 87—89, 89, 99, 102, 113, 120, 136, 142—143, 145, 149—151, 157, 161, 175, 180, 191, 194—196, 198—200, 202—203, 212, 215, 217, 225—226, 234, 235, 238, 243, 245—246, 250, 251, 252, 260, 263, 278, 278
Moldvai, Ștefan, protopop greco-catolic al Fărăgăului, 81, 96, 98, 110, 120, 150, 174, 175, 185, 191, 194, 199, 201, 202, 210, 212, 227—228, 228, 237, 238—239, 242, 246
Moldvai, Vasile, preot greco-catolic din Pintic, fratele profesorului Grigore Moldvai și al protopopului Ștefan Moldvai, 87
Molnar, „de la Cut“, 153
Molnar, Constantin, protopop greco-catolic din Alba-Iulia, 245
Molnar, Nicolae, avocat și proprietar român din Cluj, 333
Molnar, Ștefan, student român din Cluj, 307
Moore, Thomas, 112
Moroiiu, Costache, 134, 135
Moroșan, Andrei, vezi Mureșanu, Andrei
Moroșan, Iacob, vezi Mureșanu, Iacob
Moroșan, Trifon, protopopul greco-catolic al Reteagului, 194
Mumuleanu, Barbu Paris, 164
Munteanu, Gavril, 47, 48—49, 341, 348, 391
Munteanu, Ioan, elev blăjean exmatriculat, 221
Mureșan, „odorbirăul“, funcționar la episcopie în Blaj, 183, 184
Mureșanu, tânăr cleric mort în 1841, fratele lui Andrei Mureșanu, 161
Mureșanu, Anica, „herodiada“ Blajului, 75, 82, 88, 106, 297
Mureșanu, Andrei, 114, 115, 118—119, 120, 154, 161, 162, 296, 337
Mureșanu, Iacob, 13, 13, 18, 39, 49, 52, 125, 154, 162, 242, 281, 283—284, 316, 319, 326, 327, 328, 332, 335, 365, 366, 377, 381, 384
Murgășianu, Scarlat, 52
Murgu, Eftimie, 4—5, 129, 132, 134, 135, 151, 162
Murguleț, Ileana, soția lui Eudoxiu Hurmuzachi-senior, mama fraților Hurmuzachi, 309
Mușlea, Candid C., 97
Mușlea, Ion, 47, 71, 329
Müller, Friedrich, istoric sas din Transilvania, 319

N

N., pseudonimul unui autor neidentificat, 209
Nádasdy Ferencz, cancelar aulic al Transilvaniei la Viena, 360, 369, 372—373, 373—374, 376, 380, 383
Nagy Pál, publicist ungar, 208
Nagyaytai Kovács, istoric maghiar din Transilvania, 276, 282
Namesi István, actor maghiar, 266
Napoleon, 42, 285
Năsturel, Udriște, 232
Neagoe, Ștefan, 132, 162
Neamțu, Gelu, 55
Negruțiu, vezi Negruzzi, Costache
Negruzzi, Costache (vezi și Negruțiu), 143, 144, 147, 271
Nemes János, grof din Transilvania, deputat la Viena, 374
Nemeș, Ioan, avocat din Sibiu, 341
Nemeș, Ioan, canonic din Blaj, 120, 144, 146, 147, 162, 168, 206
Nemeș, Vasile, dascăl blăjean, director al Școlii de normă, 260, 262
Németh, Wilhelm, librar din Brașov, 10, 87, 88, 123, 125, 133, 134, 139, 140, 270, 326, 328
Némethy, Némethi, vezi Németh Wilhelm, librar și editor din Brașov
Nendwich, negustor din Sibiu, 338, 342
Netea, Vasile, 29, 39, 47—48, 52, 71, 81—82, 101, 144, 250, 348
Neugeboren, Karl, cărturar sas din Transilvania, 230, 232
Nica, Dimitrie, 281
Nica, Gheorghe, negustor din Brașov, 83, 84
Nicola, Matei, „advocatul din Alba-Iulia“, 59
Nicolaid, Al. D., avocat din Craiova, 62, 63
Nicolau, din Brașov, 283
Nicolau, Maria, 313
Nicolopol, Ștefan, din Oltenia, 51
Niculae, pseudonimul unui autor neidentificat, 399
Nohili, Iovian, vicar greco-catolic al Hațegului, 3, 11, 11
Nopcea, Francisc, 374
Nyatul, personaj neidentificat, 153

O

Oceanu, Marin C., din Oltenia, 51
Odobescu, Alexandru, 71, 354—355
Olosoaia, personaj din Blaj, 87—88
Oltean, vezi Alutan, Constantin
Olteanu, C., din Craiova, 51
Olteanu, Fulvia, domnișoară din Craiova, 66
Olteanu, Ioan, episcop greco-catolic al Lugojului, 353
Olteniceanu, Constantin, bibliograf și om de cultură, 213
Olteniceanu, Constantin (vezi și Orbul), bibliofil și mecenat din Țara Românească, 331, 332

Om din fabrică, pseudonimul unui autor neidentificat, 228
Opriș, personaj neidentificat, 348
Orășanu, George, 64
Orbul, vezi Olteniceanu, Constantin
Orghidan, Ana, membră în Comitetul Reuniunii femeilor române din Transilvania, 317
Orghidan, Rudolf, 10, 49, 83, 84, 92, 95, 97-98, 99-100, 100, 120, 286-287, 287

P

P., pseudonimul lui Augustin Pop, 113
P., pseudonimul lui Vasile Pop, 125-126, 132
P., pseudonimul canonicului Arsenie Popovici, 212
P., pseudonimul lui Ioan Popovici, negustor român din Viena, 227
P., pseudonimul lui Ioan Heliade Rădulescu, 347-348, 348
Pann, Anton, 126, 130
Pantazi, negustor din Brașov, 298
Pap, Alexandru, vezi Papiu Ilarian, Alexandru
Pap, Josephus, vezi Pop, Iosif, profesor din Blaj
Papadopol, Paul, 71
Papadopol, Grigore, profesor de la Colegiul Sfintul Sava, 226, 229
Papfalvi, Constantin, III, VIII, 1-8, 10-11, 10, 12, 13-15, 14-15, 17-18, 18-23, 20-24, 26-28, 26-27, 30-35, 31-32, 34, 54, 69, 97, 106, 161, 209-210, 234, 235, 245, 260, 273, 339, 341, 406
Papiu Ilarian, Alexandru, 4, 15, 17, 40, 65, 66, 70, 170-171, 301, 302-304, 306, 307-308, 318
Papp József, scriitor și pedagog maghiar din Transilvania, 271, 282
Pascal, Emil, 400
Pascu, Ștefan, III, VI, 29, 64
Pataki, „oligarh și despot“, 37
Pauleti, Nicolae, scriitor și folclorist transilvănean, 25
Pauleti, Vasile, protopop greco-catolic din Roșia de Secaș, 246
Pávai, librar transilvănean, 270
Pavel, Sfintul, 399, 400
Păcățian, Teodor V., 29, 173, 333-334, 336, 339, 341, 343, 346, 358, 360, 364, 369, 374, 378, 391
Păpuc, Grigore, tatăl lui Constantin Papfalvi, 1
Pâclișanu, Zenovie, 71
Péchy, Emanuel, comisar regal în Transilvania, 361-362, 400, 401, 404
Perzell Mór, revoluționar ungur la 1848-1849, 27
Perpessicus, 126
Pervain, Iosif, III, 81-82, 93, 97, 100-101, 108, 112-114, 120, 137, 143, 147, 152, 157, 209
Peșicu, Gheorghe I., avocat din Craiova, 52, 53
Petranu, Coriolan, 39
Petrino, Petru, soțul Eufrosinei Hurmuzachi, 309
Petrovici, Ioan, student român din Cluj, 307
Petru, Sfintul, ca primul papă al Romei, 285

Petruța, Efrem, 95
Pinciu, Ioan, notar comunal, cenzor al ASTREI, 341
Pinciu, Ștefan, elev blăjean exmatriculat, 221
Piru, Alexandru, 132
Pitiș, Voina, preot din Brașov, 93-95, 97
Pius al IX-lea, papă, 47, 285, 286
Plagiano, Alexandru, 325
Plautus, Titus Maccius, 89
Plecker, Joseph, consilier aulic la Viena, 364
Pleșoianu, Grigore, 124, 129, 132
Poenaru, Petrache, 131, 164, 165, 224, 353
Polizu, George, 347, 348
Polverejan, Șerban, 30
Pop, „frații din Iași și Rusia“, 161
Pop, preot în Dezmir, 1
Pop, Alexandru, student teolog din Blaj, 221
Pop, Andrei Liviu, canonic din Blaj, 191, 264, 266, 268-269, 294, 297
Pop, Augustin, 113, 138, 305, 305, 336-337, 337
Pop, Efrem, profesor din Blaj, 94
Pop, Emil, 36-38
Pop, George, funcționar român din Blaj, 341, 341
Pop, Grigore, intelectual român din Miercurea, 376
Pop, Ioan, administrator de moșie în Oltenia, 56
Pop, Ioan, căpitan din Alba-Iulia, 137
Pop, Ioji, vezi Pop, Iosif, profesor din Blaj
Pop, Iosif, profesor din Blaj, 76, 76, 83, 84, 85-87, 88, 96, 149, 150-151, 150-151, 157, 172, 174, 179, 180, 180, 188, 191, 197, 198, 206-207, 209, 211, 215, 217-220, 217-218, 222, 226, 229-230, 231, 233, 233, 235-236, 237, 238, 238, 251-252, 252-253, 255, 354, 355
Pop, Luisa, fiica lui Vasile Pop, 142
Pop, Macedon, 99, 138, 381, 384, 385
Pop, Samuil, profesor din Blaj, 99
Pop, Sigismund, 4, 267, 267
Pop, Ștefan, student teolog din Blaj, 221
Pop, Teodor, paroh greco-catolic din Suci, 240
Pop, Teodor, student din Blaj, 162
Pop, Vasile, vezi Popp, Vasile Ladislau
Pop, Vasile, doctorul și scriitorul, 11, 12, 24, 106, 119, 120, 123-124, 125-126, 128, 130, 131-132, 138, 141-142, 143-144, 146-147, 171-172, 172-173, 173, 213, 214, 216
Pop, Zenovie, Constantin, baron român, 371, 374
Pop de Uifalău, Teodor, profesor din Blaj, 2, 168
Pop László, Gavril, 207, 210
Pop Selăgean, Iosif, vezi Popp Szilágyi, Iosif, episcop de Oradea
Popa, Georgiu, „pedelul gimnaziale“ din Blaj, 50
Popasu, Chiriac, 56, 57-58
Popasu, Ioan, 85, 88, 122-123, 149, 174, 175, 281, 341, 356, 363, 364, 376, 381

Popea, Nicolae, 66, 68, 241, 376
 Popeangă, V., 177
 Popescu, Gheorghe, bibliograf român, 354, 355
 Popescu, Ioan, profesor din Blaj, 328, 329, 331, 341, 341
 Popescu-Gogan, Petre, 126
 Popovici, profesor din București, 164
 Popovici, Arsenie, canonic din Blaj, 76, 162, 168, 170, 207, 209—210, 215, 217, 231, 231, 233—234, 235, 236, 248, 250
 Popovici, Dimitrie, 83, 108, 112
 Popovici, Ioan, negustor român din Viena, 211, 213, 224, 227, 227, 229
 Popovici, Johann, vezi Popovici, Ioan, negustor român din Viena
 Popovici, Servian, 376
 Popovici Barcianu, Sava, 341
 Popp, Vasile Ladislau (vezi și Pap, Papp, Basilius), 20, 179, 191, 219—220, 229—230, 357, 364, 367, 369, 381, 387—388, 388—389, 391
 Popp Szilágyi, Iosif, episcop greco-catolic de Oradea, 237—239, 239, 353, 380, 382
 Poria, din Mediaș, socrul lui Ștefan Moldovan, 103
 Poruț, Paul, protopop greco-catolic al Mărgăului, 237, 238—239, 242, 246
 Poruțiu, Samuil, 304
 Poruțiu, Teodor, elev blăjean exmatriculat, 221
 Potra, George, 224
 Predescu, Eugen, 245
 Preșa, Aron, profesor din Blaj, 2
 Protase, Maria, 185
 Proteus, 117
 Protopopescu, Lucia, 140
 Puffendorf, Samuil, 53
 Puian, Vasile, luptător la 1848—1849 în Transilvania, profesor și funcționar român, 221, 336, 337
 Pumne, A., vezi Pumnul, Aron
 Pumnul, Aron, 270, 275, 280, 294, 300—301, 303—304, 343
 Pușcariu, Ioan, cavaler de, (vezi și Pușcaș, Ioan), 17, 297, 298, 339, 371, 374, 378, 380—381, 385, 398—399
 Pușcaș, Ioan, vezi Pușcariu, Ioan, cavaler de

R

R., pseudonimul arhiducelui Ferdinand Maria Johann Franz Higienus Rainer, 367, 368
 R., pseudonimul lui Ioan Rusu, 125
 Racoviță, din Țara Românească, mort la 1843, 192, 211
 Radianu, Boicea, 51, 52
 Radnóthi, prepozit de la Oradea, 172
 Radu, Iacob, 15, 27, 155, 174, 187
 Radu, Petru, elev blăjean exmatriculat, 221
 Rainer, Ferdinand Maria Johann Franz Higienus, arhiduce al Austriei, 357, 367, 368, 376
 Rákóczi, Gheorghe I, 136, 355, 355
 Ralet, Dimitrie, 293, 294

Ramonțai, Paul, nepotul lui Simion Ramonțai, primul beneficiar al bursei Ramonțai, 290, 291, 292
 Ramonțai, Simion, medic și mecenat transilvănean, 6—7, 22, 23, 197, 198, 203, 204, 208, 209—210, 212, 215, 218, 226, 246, 284, 291, 292—293
 Rațiu, Ioan dr., 52, 331, 332, 333, 334, 340, 348, 357, 359, 361, 368—369, 371, 374, 378, 391, 393—394, 396
 Rațiu, Ioan, profesor din Blaj, 2, 71, 180, 314
 Rațiu de Nagy-Lák, Vasile, canonic și prepozit din Blaj, 18, 75, 77, 80—82, 82, 84—91, 94—95, 97, 97, 100, 100, 103, 104, 105, 106, 113, 114, 124, 124, 128, 128, 142, 151, 153, 154—155, 167, 169, 170, 178, 179, 180, 183, 185, 188—189, 189, 194, 196, 204, 210, 218, 220, 225—226, 259, 297
 Rechberg, contele, înalt demnitar la Viena, 333
 Retegan, Simion, 388, 391
 Revi, personaj neidentificat din Blaj, 86—87, 150
 Rheadei János, magnat liberal din Transilvania, 292
 Roji (Rozalia), din Blaj, 291
 Roman, Alexandru, 20, 348, 348, 350, 351—352
 Roman, Constantin, vezi Romanu-Vivu, Constantin
 Roman, Visarion, 340, 341
 Romanov, Iosif, librar și editor din București, 100, 101, 131, 134—135, 135, 142, 151, 163, 164, 172, 173, 196, 216, 217
 Romanu-Vivu, Constantin, (vezi și Roman, Constantin), 221
 Rosenfeld, consilier, 374
 Rosetti, C. A., 42, 135, 193, 245, 347
 Roth, August, fruntaș sas din Sibiu, consilier aulic la Viena, 291, 364
 Roth, Stephan Ludwig, 170, 260, 261
 Rousseau, Jean Jacques, 216
 Römer et Kamner, firmă de librărie din Brașov, 328, 340, 342
 Rucăreanu, N. N., 129, 132, 205, 208, 226, 229
 Rudeanu, C., 296
 Rudnyánszki Sámuel, canonic romano-catolic din Strigoni, 246
 Rus, vezi Rusu, Ioan, profesor din Blaj
 Russo, Alecu, 113
 Rusu, Ioan, VI, 25, 100, 110, 120, 125, 133, 134, 137, 142—143, 143—144, 148, 149—150, 155, 157, 160, 170, 171, 172, 173—174, 175, 177, 178, 179—180, 182, 185, 187, 188, 189, 191, 193, 204, 209, 215, 215, 217, 231, 277
 Rusu, Ioan V., protopop greco-catolic al Sibiului, secretar al ASTREI, 64
 Rusu, Teodor, învățător în Husmuzeu, 70
 Rückman, P., consul general al Rusiei la București, 98

S

S., pseudonimul lui Simion Bărnuțiu, 236, 337
 S-nu, pseudonim neidentificat, 6, 19
 S. Sándor, pseudonimul lui Alexandru Bohățel, 182
 Sacalai, Ioan, profesor din Blaj, 96, 99, 127, 133, 136, 146, 150, 175, 183, 184

Saint-Denis Evremont, Charles de, 122, 125
Salvian, Vasile, elev blăjean exmatriculat, 221
Samu, P., funcționar administrativ al episcopului Ioan Lemeni, 83, 84
Santa-Panga, 29
Sarsăilă, 325
Sărac Simul, pseudonimul unui scriitor neidentificat, 147
Săulescu, Gheorghe (vezi și Theulescu), 271, 273
Scharberg, Joseph Bedeus von, 300
Schekib Efendi, emisar turc, 286
Schiessl, Georg, „apothecar“ în Blaj, 149, 174
Schiller, Friedrich, 132
Schmerling, Anton, ministru austriac, 364, 376
Schmidt, Conrad, comes al sașilor din Transilvania, 250, 376
Schmidt, Joseph, negustor și bancher din Sibiu, 78, 148, 150, 157, 174—175, 177, 203, 264
Schmidtberg, Joseph, pleban romano-catolic din Hunedoara, 3, 11, 12
Schrader, „fiscul“ (medicul) Comitatului Tîrnavelor, 206, 233, 233
Schuller, Johann Karl, istoric sas din Transilvania, 268, 282
Scriban, Neofit, 132
Scyla, 91
Scytovszky, Ioannes, primate al Ungariei, 24, 25
Secăreanu, Constantin, 118, 157, 158, 160, 261, 289, 317
Secăreanu, Ioan, negustor din Brașov, tatăl avocatului Constantin Secăreanu, 83, 84, 156
Secăreanu, Maria, președintă a Reuniunii femeilor române din Transilvania, 316, 317
Secășanu, George, 64
Seche, Mircea, 48
Serb, Teodor, 4
Silași, „decimatorul“, 306
Silași, Grigore, 55, 56, 175, 394, 396
Silași, Vasile, protopop greco-catolic al Becleanului, tatăl lui Grigore Silași, 133—134, 135, 175—176, 175, 265, 267
Simu, Nicolae, negustor român, testator în folosul culturii românești, 194, 195, 196, 198, 204, 206, 209, 244, 249
Sina, baronul, 388
Sinai, Matei, profesor la Seminarul „Sfântul Sava“, 96
Sion, Gheorghe, 216, 254, 259, 352, 353, 355
Siu, Eugenie, vezi Sue, Eugène de
Sixt al V-lea, papă, 136
Sósmezei Sándor, pseudonimul lui Alexandru Bohățel, 182
Stamati, Iacob, 228
Stamati, Teodor, 47, 48
Stan, Apostol, 54
Stanca, Sebastian, 10
Stănescu, Emeric Basiliu, publicist și politician din Transilvania, 39
Steinhausen, din Sibiu, 295
Stenner, personaj incert, 319

Sterca Șuluțiu, Alexandru, III, V, XIII, 5—6, 19, 27, 34, 34, 39—40, 47—48, 210, 245, 313, 318, 323, 333—334, 334, 336, 339, 346, 351, 353, 356—362, 364—366, 364—366, 368, 368—369, 371, 371, 373—374, 374—375, 376, 377—378, 377—378, 380, 381, 382, 383—384, 385, 387, 387—388, 390, 391—392, 392—393, 394, 396—397, 396, 398, 399, 399—400, 401, 403, 403—404, 406
Sterca Șuluțiu, Iosif, 34, 44, 59, 61, 340, 341, 356, 365, 378
Stoian, paroh greco-catolic din Medieșel, 96
Stoica de Baci, Gavril, prepozit și profesor din Blaj, 2, 179, 180, 281
Străjanu, Mihail, 52, 59, 61, 67, 69
Sturza, D. A., 318, 332
Sturza, Gheorghe, mare logofăt al Moldovei, 309
Sturza, Mihail, domnitor al Moldovei, 132
Suciu, Coriolan, 184, 209—210, 221, 229, 231, 240, 242
Suciu, Dumitru, III
Suciu, Ioan Dimitrie, 296
Sue, Eugène de (vezi și Siu, Eugenie), 77, 201, 201, 216
Susana, „din Luduș“, logodnică posibilă a lui George Bariț, 153
Szaniszló Ferencz, episcop ungar, 208
Székás Ferencz, judecător din Sibiu, 67
Szentgyörgyi, „consiliarul“, 290
Szentkereszti, baroneasă maghiară de origine română, născută Florescu, 28
Szilágyi Miklós, scriitor maghiar din Transilvania, 271
Szilási, vezi Silași

S

Saguna, Andrei, 39, 47, 48, 69, 271, 323, 325, 332, 334, 334—335, 339, 341, 357, 361, 364—365, 364, 366, 372—373, 373—376, 376, 378, 379, 381—385, 382—383, 389, 391, 393, 394, 395, 396, 397, 398—399, 398, 400
Șandor, personaj neidentificat din Blaj, 91
Șandor, Atanasie, 39, 209
Șerban, diaconul, 232
Șereni, Teodor, canonic din Blaj, 167, 168, 210, 234, 245, 254, 268—269, 277, 294, 305, 305
Șincai, Gheorghe, 2, 33, 78, 117, 157—159, 158, 163, 175, 178, 187, 190, 191, 196—198, 197, 209, 260, 262
Șotropa, Virgil, 15, 309
Ștefan, Simion, 71
Ștefănescu, Gr., naturalist și geograf, 70
Șuluț, Nicolae, student român din Cluj, 307

T

T., pseudonim al lui Timotei Cipariu, 130, 132
Tarcea, vezi Tarța, Iosif, profesor din Blaj
Tarța (vezi și Tarcea), Iosif, profesor din Blaj, 180, 220

Tasso, Torquato, 273
Tatici (vezi și Tatitsch), conducătorul bulgarilor răsculați la 1841, 164, 166
Tatitsch, vezi Tatici, conducătorul bulgarilor răsculați la 1841
Tatu, Gheorghe, dascăl blăjean, urmașul lui Gheorghe Șincai în postul de director al școlilor de normă greco-catolice din Transilvania, 262
Tămaș, Clemente, preot greco-catolic din Straja, 240
Teleki Domokos, magnat liberal din Transilvania, 292
Teleki József, guvernator al Transilvaniei, 284
Tell, Christian, 57, 245
Tempea, Radu junior, 273
Teodor, Pompiliu, 144
Teodori, negustor din Brașov, 298
Tesloan, Demetriu, profesor din Blaj, 138, 140
Teutsch, Friedrich, 300
Thalmayer, negustor și librar din Sibiu, 139, 203, 219, 225, 233—234, 237, 242—243, 247, 249, 251, 268—269, 278
Theodoridis, H., publicist grec din București, 166
Theodorini, Maria, actriță, 66
Theulescu, vezi Săulescu, Gheorghe
Thierry, librar din Sibiu, 87, 88
Thomson, James, poet englez din secolul al XVIII-lea, 134
Thun, Leo, ministru austriac, 37
Tilsch, Joseph, editor și librar din Cluj, 270, 271
Tincu, Avram, fruntaș român din Sibiu, 376
Tincu Velia, Nicolae, 201, 202, 204, 295, 296—297, 296—297
Tisza Kálmán, ministru președinte al Ungariei, 392
Toma Vasiliu, Maria, membră în Comitetul Reuniunii femeilor române din Transilvania, 317
Topian, cleric din Blaj mort prematur, 96, 98—99
Tóth Zoltan, I., 146
Többen, pseudonim colectiv al unor autori români din Cluj la 1848, 307
Török Bertalan, publicist maghiar, 8, 32, 32—33
Trandafir, Horia, 81
Trausch, Joseph, fruntaș politic și publicist sas din Transilvania, 179, 179, 197, 232, 268, 282, 296, 351
Trauschenfels, Eugen, istoric sas din Transilvania, 213, 298
Trebonie, August, vezi Laurian, August Treboniu
Trefort Agost, ministru ungar al educației, 56, 58
Trif, vezi Maiorescu, Ioan
Trifu, tatăl lui Ioan Maiorescu, 84
Turc, Vasile, protopop greco-catolic din Săcal, 246
Turcu, Ioan, protopop greco-catolic al Pogăceleii, 24, 25
Turcu, Ioan, profesor, secretar episcopal la Blaj, 23—25, 25, 91, 105, 106, 153, 155, 178, 179, 210, 220, 221, 230, 231, 236, 272, 273
Turturel Codreanu, pseudonim neidentificat, 56

Ț

Ț., pseudonim al lui Timotei Cipariu, 187, 187
Ț ***, pseudonim al lui Timotei Cipariu, 112, 116, 119—120
Țichindeal, Dimitrie, 95, 98
Țipar, vezi Cipariu, Timotei
Țircovnicu, V., 177
Țirlea, preot greco-catolic din Teiuș, 94

U

Un bătrîn din cetatea craiului Iova, pseudonim al lui Simion Mihali-Mihalescu, 66
Un fiu al besericei române unite, pseudonimul unui autor neidentificat, 314
Urechia, Vasile Alexandrescu, 124, 135, 349
Urian, Anastasie, jurist, membru al Asociației literare din București, 245
Urss, Niklas, vezi Horea
Ursulescu, Lazăr, autor bănățean, 216, 228

V

V., pseudonim al lui Iancu Văcărescu, 112
V. R., personaj neidentificat, 88
Vaida, care „stăpînește mult“ în Pintic, 225
Vaillant, J. A., 234
Vancea de Buteasa, Ioan, 27, 40, 174, 351, 391, 398
Vartolomei, Vasile, 194
Vasici, Pavel, 18, 20, 70, 81, 180, 194, 195, 213, 245, 245, 263, 333, 337, 341, 377, 378
Vasilco, Nico, baron român din Bucovina, 371
Văcărescu, Iancu, 112—113, 114, 116, 135
Vegezzi-Ruscalla, Giovenale, 40
Velichi, Constantin, 166
Velisar, Maria, vezi Bariț, Maria, soția lui George Bariț
Velisar, Maria, viitoarea Maria Bariț, soția lui George Bariț, 154
Verbină, I., pseudonimul lui Iosif Pervain, 93
Verghilie, vezi Virgilius, Publius Maro
Verza, Ieremia, student român din Cluj, 307
Veseli, vezi Veszely, personaj neidentificat
Veszely (vezi și Veseli), personaj neidentificat, 281, 284
Veștemian, Anton, 204, 240, 314, 326, 327, 341
Viale-Prelá, Mihail, cardinal, nunțiu papal la Viena, 320
Vida, Gherman, 198
Virgilius, Publius Maro (vezi și Vergilie), 24, 98, 106, 173, 271
Vitez, Gheorghe, elev blăjean exmatriculat, 221
Vlad de Săliște, Alois, 4—5
Vlasa Țicudi, Ilie, canonic din Blaj, 237, 238—239, 242, 246, 314
Vlăduț, Constantin, 54

Voel (Voelli), Jean, 215, 216—217
Voina, părintele, vezi Pitiș, Voina, preot din Brașov
Voinescu, II, Ion, 245, 245
Voltaire, François-Marie Arouet, 263
Vriarios, „cel cu o sută de mâini“, din mitologie, 98
Vuia, I., 177
Vulcan, zeul, 236
Vulcan, Iosif, 18
Vulcan, Samuil, episcop greco-catolic de Oradea, 77, 155, 174, 187

W

Walbaum, Friedrich, librar și editor din București, 247, 248
Washington, George, 42
Wesselényi Miklós, 292, 300
Wolgemuth, Ludwig, guvernator al Transilvaniei, 15, 16, 17, 149

Y

Young, Edward, 93

Z

Z., personaj neidentificat, 292, 293
Zane, G., 213
Zoilus, 350, 351

* * *

†, pseudonim al lui Timotei Cipariu, 187

INDICE DE MATERII

(Instituții, scrieri, periodice,
nume geografice, evenimente istorice)

A

a —, autor neidentificat, *Sibii*, 30 ian. o., articol din „Gazeta de Transilvania“, 1845,
217, 218
A Bărczaságról, articol din „Erdélyi Hiradó“, 261
Abeceul românesc, vezi *Bucoavna*
Abeceul, vezi *Bucoavna*
Abrud, 33, 52, 128, 303, 306, 389, 390—391
Academia de Științe din Viena, 368
Academia Română, 34, 69—70, 210, 342
Academia săsească de drepturi din Sibiu, 298
Acatistul, 230
Achner, Johann Michael, *Antiqua Musei Parisiorum Monumenta*, 232
Achner, Johann Michael, *Die Colonien und militärischen Stand-Lager der Römer in Dacien in heutigen Siebenbürgen*, 232
Achner, Johann Michael, *Die römischen Alterthümer und deutschen Bürgen in Siebenbürgen*, 232
Achner, Johann Michael, *Die römischen Inschriften in Dacien*, 232
Achner, Johann Michael și Friedrich Müller, *Die Römischen Inschriften in Dacien*, 319
„Acta Musei Napocensis“, 42
„Adaos la « Curierul românesc »“, 128
„Adaos la « Gazeta de Transilvania »“, 302
Adunarea de la Duminica Tomei, 301, 302, 304, 305—306, 307—308
Adunarea generală a ASTREI de la Abrud 16/28—17/29 august 1865, 389, 390
Adunarea generală din 1855 a Reuniunii femeilor române din Transilvania, 317
Adunarea Legislativă a României (vezi și Corpurile Legiuitoare), 54
Adunarea Națională de la Alba-Iulia, 1 decembrie 1918, 388
Adunarea Națională de la Blaj din 3/15 mai 1848, V, 3—4, 16, 198, 305, 308
Adunarea secuilor de la Lutița din 1848, 303
Agenția consulară austriacă din București (vezi și Canțelaria „noastră“ din București), 164
Aghireș, 221, 238—239, 246
Agyagfalva, vezi Lutița
Aiud (vezi și Nagy Enyed), 81, 86—87, 98, 113, 145, 155, 163, 211, 213, 216, 248, 253,
261, 261, 266, 266, 269, 269, 286, 306

A kolozsvári oláh ifjuság [Alexandru Papiu Ilarian?], *Czáfolat. (Az Erdélyi Híradó 349 számban közölt „Nyilatkozatra“)*, 307

Alba Carolina, vezi Alba-Iulia

Alba-Iulia (vezi și Alba Carolina, Bălgrad), 6, 37, 45, 59, 125, 128, 135, 136—137, 148, 167, 174, 189, 190—191, 190, 232, 241, 245, 255, 263, 305, 333, 334, 336—337, 353, 355, 371, 394, 388

Albac, 64

„Albina“, ziar românesc din Pesta, 353

„Albina românească“, 254, 259, 273, 294, 294, 298, 298

Albu, Nicolae, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, 81, 131

Alecsandri, Vasile, *Coconul Iorgu de la Sadagura*, 254, 259

Alecuș, sat din apropierea Blajului, 219, 221, 229

Alexandru Gavra, necrologul, 177

Allgemeine Deutsche Biographie, 232

Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal und Trivialschulen, legiuire școlară austriacă, 140

„Allgemeine Zeitung“, 104, 138, 230, 232, 241

Almașul Mare, sat din Transilvania, 221

A m a n t e, Enrico, *La nuova carta d'Europa in relatione colla razza latina*, 40

America, 298

„Amicul familiei“, 55, 56

„Amicul școlii“, 343

„Analele Academiei Române“, 187

„Analele Societății Academice Române“, 348—349, 353, 354

Anatol Demidoffs und seiner Gefährten Reise nach der Krim, articol din „Allgemeine Zeitung“, 105

Anglia (vezi și Englitera, Marea Britanie), 165, 217, 282

„Annales Gymnasii gr. catholici maioris Blasiensis pro Anno scholastico MDCCCLV“, 318, 330

„Annales Gymnasii gr. catholici maioris Blasiensis pro Anno scholastico MDCCCLVIII editit T. Cipariu“, 326, 330

„Anuarul Arhivei de folclor“, 250

„Anuarul Institutului de istorie din Cluj“, 71, 81, 101, 163, 246

„Anuarul Institutului de istorie națională“, 83, 355, 369

„Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca“, 55, 388, 392

„Anuarul Liceului de băieți român unit « Sf. Vasile cel Mare »-Blaj pe anul școlar 1939/40“, 180, 210

Antidotul „Antidotului“, vezi -Is.-, autor neidentificat, *Dd. M. din Ungaria și Ursulescu din Titel*

Anunciuri ministeriale, Ministerul Instrucțiunii publice și al Cultelor, articol din „Monitorul“, 53

Apahida, 316

Approbatæ et Compilatæ Constitutiones, 336

„Apulum“, 275

Arad, 78, 133, 175, 177, 194, 195, 196, 204, 209, 244, 332, 376

Aranyos Gyéres, vezi Cîmpia Turzii

Arătare de subscriere la o alegere a adîncului de rarețuri pentru toate duminicile, spre înmulțirea ceii deobște folositoare cunoștință la toate ramurile românești, prospectul „Foi duminicii“, 90

„Arhivu pentru filologie și istorie“, 43, 55, 55, 112, 163, 318, 343, 350—351, 351, 359

Ardeal, vezi Transilvania

A r d e l e a n u, I., *Oameni din Sălaj*, 356

Argetoaia, sat din județul Dolj, 56

„Arhiva Albinei pentru arheologia română și industrie“, 273

„Arhiva românească“, 158, 254, 258

„Arhiva someșană“, 15, 309

Arhivele Statului din Alba-Iulia, 187

Arhivele Statului din Cluj-Napoca, 8, 40, 42—43, 49, 81, 173, 184, 189—191, 218, 221, 227—229, 231, 237, 239—240, 242, 245, 250, 280, 314, 339, 364

Armenopole, vezi Gherla

A r n e, Thomas Augustine, *Alfred*, compoziție muzicală, 134

Aron Budai 1753—1847, articol biografic din „Gazeta de Transilvania“, 10

A r o n T e o d o r, *Inștiințare dorită*, 197

Arpătac, vezi Vilcele

Articolul dietal I din 1848 [despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria], 346

Asociația amatorilor de teatru românesc din Brașov, 144

Asociația literară din București (vezi și Asociația pentru tipărirea de cărți românești, Societatea literară din București), 12, 108, 108, 112, 245, 254, 259, 260, 289

Asociațiunea Transilvană pentru literatura și cultura poporului român (ASTRA), 35, 39, 53, 61, 68, 338—339, 339, 343, 344, 345, 346, 354, 375, 389, 390

Asociația pentru tipărirea de cărți românești, vezi Asociația literară din București

Așel (vezi și Hesseldorf), sat din zona Mediașului, 50

Augsburg, 104, 138, 232, 241

„Aurora“, revistă manuscrisă de la Blaj, 120

„Aurora sau Zorile pentru minte și inimă“, revistă manuscrisă a studenților români de la Liceul academic piarist din Cluj, 250

„Ausland“, 104, 106

„Ausserordentliche Beilage zur Allgemeine Zeitung“, 105—106

Austria, 51, 124, 165, 206, 282, 370, 381, 387

Austria, rubrică din „Organul luminării“, 283

Austro-Ungaria, 42, 64

B

B a c a l o g l u, E m a n o i l, *Despre calendariu*, 70

Baia-Mare, 329

B a k k E n d r e, *1784-ben támadott oláh zenebonának leírása*, 7

Balásfalva, vezi Blaj

Banat, 51—52, 132, 134, 158, 228, 254, 315, 353, 357, 386, 388

„Banatul“, 296

Banca „Albina“ din Sibiu, 20

B a n c i u, A x e n t e, *Scrisori vechi. Baronul Basiliu Ladislau Popp către Iacob Mureșanu (1860—1871)*, 369

- Bandul de Cîmpie, sat din Cîmpia Transilvaniei, 221
- Barac, Ioan, *O mie și una de nopți. Istorii arabicești sau Halima, întâiași dată tradusă din nemțește*, 121
- Bariț, George, *Apără-ne, Doamne, de amici, că de neamici ne apărăm noi!*, 58
- Bariț, George, *Asoțiație pentru înaintarea literaturii*, 245
- Bariț, George, *Austria. Viena, Revoluție!*, articol din „Gazeta de Transilvania“, 1848, 302
- Bariț, George, *Bibliografie*, 282
- Bariț, George, *Causa colonizației șvabilor din Virtenberga în Transilvania*, 261
- Bariț, George, *Cauzele pentru care s-au revoltat românii în an. 1784*, 64
- Bariț, George, *Călimdariu pentru poporul român*, 39, 46, 47, 47, 49—51, 50, 329, 331, 337, 342, 343
- Bariț, George, *Cătră onoratul public cetitoriu*, 32
- Bariț, George, *Cătră românii transilvani!*, articol-apel din „Gazeta de Transilvania“, 1848, 305
- Bariț, George, *Către românii din Transilvania!*, manifest din 1842, 179
- Bariț, George, *Cestiuni literare românești discutate în ziarie de alte limbi*, 55—56
- Bariț, George, *Colonizația șvabilor și indemnurile ei*, 261
- Bariț, George, *Colonizație*, 261
- Bariț, George, *Corespondenții între doi ardeleni asupra ortografii*, 111, 114, 116
- Bariț, George, *Culegere de documente istorice*, 53
- Bariț, George, *Cuvîntare școlasticească la examenul de vară în școala românească din Brașov, în Cetate*, 100, 100
- Bariț, George, *Deslușire*, articol din 1842, 182
- Bariț, George, *Despre cele douăsprezece școale românești înființate de către împăratul Josif II în Transilvania înainte de 100 de ani*, 34
- Bariț, George, *Despre dreptul de alegere al episcopilor și mitropoliților în biserica răsăriteană ortodoxă*, dizertație manuscrisă, 318
- Bariț, George, *Dicționarul*, vezi Bariț, George și Gavril Munteanu, *Deutsch-romänisches Wörterbuch bearbeitet und in dessen romänischen Theile mit etlichen Tausend Wörten bereichert von Georg Baritz und Gabriel Munteanu. Dicționarul germano-român întocmit și în partea lui românească înăvuțit cu câteva mii de cuvinte de Georgiu Bariț și Gavriele Munteanu*
- Bariț, George, *Din actele oficiale aflate între manuscriptele lui George Bariț*, 34
- Bariț, George, *Din istoria comitetului românesc*, 396
- Bariț, George, *Disertație despre școli, pentru toți credincioșii de legea grecească din Brașov*, 82
- Bariț, George, *Documente relative la procesul de la Blaș dintre anii 1843—1846*, 22
- Bariț, George, *Domnul mieu!*, articol din „Foaie literară“ 1838, 111, 116
- Bariț, George, *Dr. Vasile Pop*, 173
- Bariț, George, *Episoade din viața episcopului Ioan Pop de Lemeni*, 21
- Bariț, George, *Epistole anonime*, 353
- Bariț, George, *Gavriil I. Munteanu*, 48
- Bariț, George, *Generalul comite Kálnoki, ministru al afacerilor străine și emigranții*, 67
- Bariț, George, *Georgie Fejér*, 30
- Bariț, George, *Greco-catolicismul și greco-răsăritenismul*, 14
- Bariț, George, *Istoria Regimentului al II-lea românesc grănicer transilvan*, 57

- Bariț, George, *Istoria transilvană*, vezi Bariț, George, *Părți alese din istoria Transilvaniei...*, 69
- Bariț, George, *Literatură românească*, 12
- Bariț, George, *Memorial compus și publicat din însărcinarea Conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români, adunați în zilele din 12, 13 și 14 mai st. n. 1881, prin comitetul său esmis cu acea ocaziune*, 28, 29, 29, 41, 58, 59, 62
- Bariț, George, *Odată pentru totdeauna!*, 58
- Bariț, George, *Opiniunea publicului despre espusețiunea românească din Brașov*, 375
- Bariț, George, *Pasquiliile de la Galați contra românilor din Monarchie*, 58
- Bariț, George, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani în urmă*, XIII, 34, 44, 70, 170—171, 173, 184, 250, 264, 346, 364, 369, 380—382, 391, 398
- Bariț, George, *Pentru istoricii patriei*, 276
- Bariț, George, *Pentru literatură*, articol din „Foaie pentru minte...“, 1844, 245
- Bariț, George, *Prinderea capilor revoluțiunii românești de la 1784/5*, 64
- Bariț, George, *Procesul de presă*, 67
- Bariț, George, *Programa pregătitoare pentru „comerciu“*, 100—101
- Bariț, George, *Rămas bun!*, 34
- Bariț, George, *Răspuns serios la un cuvînt serios*, 182
- Bariț, George, *Replica*, vezi Bariț, George, *Corespondenții între doi ardeleni asupra ortografii*
- Bariț, George, *Revistă de jurnale și încă ceva*, 226, 229
- Bariț, George, *Scopul culegerii de cărți vechi*, 213
- Bariț, George, *Scrisoarea unei demoasele (coconiță)*, 108
- Bariț, George, *Scrisoarea unei doamne boiereșe*, 108
- Bariț, George, *Scrisoarea unui aprins de iubirea literaturii*, 108
- Bariț, George, *Scrisoarea unui bărbat serios*, 108
- Bariț, George, *Scrisoarea unui bătrîn*, 108
- Bariț, George, *Scrisoarea unui cetățean neguțătoriu și econom*, 108
- Bariț, George, *Scrisoarea unui duh frumos*, 108, 126
- Bariț, George, *Scrisoarea unui patriot*, 108
- Bariț, George, *Scrisoarea unui umorist*, 108
- Bariț, George, *Secretariul Aron Budai alias Budeanu*, 20
- Bariț, George, *Sentințele de moarte și esecutiunile capilor revoluțiunii de la 1784*, 64
- Bariț, George, *Spre știința unora*, 245
- Bariț, George [?], *Școalele noastre în anul 1841*, 158
- Bariț, George, *Traducerea*, 108
- Bariț, George, *Trei manuscripte pentru G. Șincai*, 158
- Bariț, George, *Una epistolă și un articol original scris de Simion Bărnuțiu*, 21
- Bariț, George, *Urmările primei publicațiuni a lui Simion Bărnuțiu*, 21
- Bariț, George și Johann Gott, *Înștiințare literară*, 103—104, 117, 119, 132
- Bariț, George și Gavril Munteanu, *Deutsch-romänisches Wörterbuch bearbeitet und in dessen romänischen Theile mit etlichen Tausend Wörten bereichert von Georg Baritz und Gabriel Munteanu. Dicționarul germano-român, întocmit și în partea lui românească înăvuțit cu câteva mii de cuvinte de Georgiu Bariț și Gavriele Munteanu*, 47, 48, 50, 348

Barit, Ieronim, *Frica guvernului unguresc de umbrele a trei morți vii*, 67
 Baronul L. V. Popu, articol biografic, 369
 Baronul Vas. L. Popp și Barițiu. *Părți din corespondența lor, privitoare la înființarea „Transilvaniei”, organul Asociațiunii și la stările de pe atunci*, 369
 Basna, băile, 323
 Batalionul austriac „Turani”, 255
 Báltsthy József, *Magyarok emléke, a velek rokon s azon egy kormány alatti nemzetekével, 1526 óta*, 90, 92
 Baziaș, 26
 Băița, comună în județul Hunedoara, 17
 Băiuț, sat în zona Lăpușului, 228
 Bălcescu, Nicolae, *Opere*, 213
 Băleanu, Alexandru, *O scrisoare din anul 1853 a profesorului Nifon Bălășescu către Grigore Ghica, Domnul Moldovei*, 248
 Bălgrad, vezi Alba-Iulia
 Bănățeanul (autor neidentificat), *Care a fost purtarea sîrbilor cu românii din Banat și din alte ținuturi?*, 56
 Bănescu, Nicolae, *Corespondența familiei Hurmuzachi cu Gheorghe Bariț*, 15
 Bănescu, Nicolae și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui, 1811—1911*, 84, 124
 Bărăție, cartier din București, 57
 Bărnăuțiu, Simion, *Balászfalvi iskolai ügyekről*, 277
 Bărnăuțiu, Simion, *Magyar szinészet Balászfalván*, 266
 Bărnăuțiu, Simion, *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*, 170
 Bărnăuțiu, Simion, *Săborul cel mare al Episcopiei Făgărașului. Prologus galeatus*, 21, 181, 181, 184
 Beci, vezi Viena
 Beclean, 133, 135, 175, 267
 „Beilage zu den Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde”, 148
 „Beilage zur Allgemeine Zeitung”, 232
 Beiu, sat din zona Turzii, 218, 229
 Beiuș, 176, 267
 Beldiu, sat din Cîmpia Transilvaniei, 221
 Belgia, 41, 391
 Berlin, 42, 144
 Bethlen, vezi Beclean
 Beud (vezi și Bööd), sat în zona Dejului, 133, 146, 146
 Bia, sat lângă Blaj, 199, 219
 Bianu, Ioan, *Timotei Cipariu*, 71
 Biblia, 247, 249, 324, 325—326
 Biblia *adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și ceii noao*, toate care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înțelesul limbii românești... (vezi și Biblia de la Blaj, Biblia lui Samuil Micu), 231, 232
 Biblia *adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi și ale cei noauo leage*, toate care s-au tălmăcit dupre limba elinească spre înțelegerea limbii rumânești... (vezi și Biblia de la București, Biblia lui Șerban), 230, 232, 324
 Biblia de la Blaj, vezi Biblia *adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și ceii noao*...

Biblia de la București, vezi Biblia *adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi și ale cei noauo leage*...

Biblia de la Orăștie, vezi Palia de la Orăștie

Biblia de la Paris, vezi Heliade Rădulescu, Ion, Biblia Sacra...

Biblia lui Grigore al XIV-lea, 136

Biblia lui Samuil Micu, vezi Biblia *adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și ceii noao*...

Biblia lui Șerban, vezi Biblia *adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi și ale cei noauo leage*...

Bibliografie, articol din „Albina românească” 1847, 294

Bibliografie: „Curierul de ambe sexe”, 209

Biblioteca Academiei Române (B.A.R.), VIII—IX, 34, 60, 99, 182, 184, 187, 189—191, 204, 264, 271, 276—277, 282, 284, 287, 292, 309, 318, 332, 334, 341, 355—356

Biblioteca „Astra” din Sibiu, VIII

Biblioteca Brukenthal din Sibiu, 230

Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca, 64, 126, 250, 268—269

Biblioteca diecezană din Blaj, 329

Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, 34, 108, 187

„Biblioteca românească”, 126

Bihor, 78, 187, 353

Birk, vezi Petelea, localitate din zona Reghinului

Biroul telegrafo-poștal din București, 51—52

„Biserica și școala”, 177, 296

Bistra, localitate în Munții Apuseni, 33, 45, 245

Bistritz, vezi Bistrița

Bistrița (vezi și Bistritz), 98, 149, 228, 238—239, 309

Blaj (vezi și Blasendorf, Balásfalva), V, VIII—XIV, 1—5, 7, 10, 15—17, 15, 17, 19, 20—26, 25—27, 28, 30, 32, 33, 36—40, 42—43, 46—47, 49—50, 50—52, 54, 61, 71—72, 73—78, 75, 79—82, 81—82, 84, 88, 88—90, 90, 92—93, 93, 96, 98, 99, 101, 104, 106, 109—110, 112, 114, 115—116, 120, 121, 125, 126—127, 128, 133, 135, 135, 137, 139—140, 140, 143, 144—145, 145, 146, 148—153, 150, 154—155, 155, 157—158, 158—163, 162, 166, 167—168, 168—169, 170—171, 171, 173—174, 174—176, 177, 178, 180—181, 181, 183—184, 184—185, 186—187, 187, 190, 190—191, 192, 193, 193—195, 194, 197—198, 198—199, 200, 201—202, 204—205, 205, 207, 209—210, 210, 213, 217, 218, 219, 221—223, 224, 228—229, 229, 231, 232, 233—235, 233, 235, 237, 237—240, 238, 240, 242—243, 242, 245—246, 247—249, 248, 250, 251—253, 252—253, 255, 257, 259—260, 262, 262, 264, 265—269, 266—269, 271, 273, 274, 275—277, 278, 279, 280—281, 283—284, 284, 286, 287, 290—293, 294, 295, 297—300, 301, 302—304, 304—306, 308, 309—311, 313—317, 314, 317—318, 319, 321—327, 325—326, 329, 330—332, 334, 335—337, 337, 338—340, 339, 341, 342, 343, 344—352, 350—351, 353, 354, 355—357, 360—362, 366, 369, 374—375, 375, 377—378, 382—384, 389, 391, 392, 394—398, 396, 398—399, 400—401, 403, 404

Blaj, bătălia de la —, 61

Blaj, 19 avr. v., articol din „Gazeta de Transilvania” 1845, 237

Blaj, 16/28 apr., articol din „Gazeta de Transilvania” 1845, 235

Blaj, 18 august 1858, articol din „Gazeta Transilvaniei”, 323

„Blajul”, 309

Blasendorf, vezi Blaj

Blaș, 6 apr. v., articol din „Organul luminării“, 1848, 302
 Blaș, 8 decembrie. *Literariu*, articol din „Gazeta Transilvaniei“ 1854, 324
 Blăstăm *mitropolitului Iacov*, vezi *Stamati, Iacob*, *Un blestăm*
 „Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde“, 10, 148, 203, 270, 276, 278
 Bob, Ioan, *Carte de învățături creștinești despre deșertăciunea lumii și datorია omului în fieștece stat, din ss. scriptori culese și întărite pre scurt pentru mai lesne înțelegerea și procopseala, pre limba românească așezată de preasfințitul și prealuminatul domn excelenția sa Ioan Bob...*, 223, 223, 347, 348
 Bob, Ioan, *Dicționarul rumânesc, lateinesc și unghuresc. Din orinduiala excelenții sale preasfințitului Ioan Bob, vlădeicul Făgărașului așezat și cu venitu casii clerului tipărit în doao tomuri*, 223, 223
 Bobilna, 284
 Bobota, sat din Silvania, 229
 Bodea, Cornelia, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, 185, 245
 Boereni, sat din Transilvania, 221
 Bogdan-Duică, Gheorghe, *Eftimie Murgu*, 162
 Bogdan-Duică, Gheorghe, *Kant și Cipariu*, 71
 Bogdan-Duică, Gheorghe, *Relativ la G. Munteanu*, 48
 Bogdan-Duică, Gheorghe, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, 82, 159, 170—171, 181, 184, 191, 193, 210, 233, 250, 266, 277
 Bohățel, Alexandru, *Czáfolat*, 182
 Bohățel, Alexandru, *Komoly szó a Gazeta de Transilvaniához*, 182
 Boitoș, Olimpiu, *Memoriile lui George Barițiu*, 154
 Boitoș, Olimpiu, *Studii literare*, 154
 Boiul Mare, sat din Transilvania, 219, 229
 Bojor, Victor, *Episcopii Diecesei gr. cat. de Gherla, acum Cluj-Gherla (1856—1939)*, 351
 Boliac, Cezar, *Din poeziile lui Chesar Boliac*, 216, 217
 Boliac, Cezar, *Răspuns la articolul poezie din nr. 7. Domnul meu!*, 228
 Bonzkio, localitate în Bulgaria, 164
 Botezan, Ioana, *Contribuția lui Timotei Cipariu la dezvoltarea ziaristicii românești din Transilvania în preajma anului revoluționar 1848. Documente inedite*, 275
 Botiș, Teodor, *Istoria Școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, 177
 Botoșani, 61, 294
 Bööd, vezi *Beud*, sat în zona Dejului
 Brad, din Munții Apuseni, 105
 Bran, 163
 Brassó, vezi *Brașov*
 Brașov (vezi și *Corona*, *Cronstadt*, *Kronstadt*, *Brassó*), 1—3, 5, 10, 13, 39, 46, 48—49, 50—51, 57, 80, 81—82, 84, 85, 87, 88, 90, 92, 97, 97, 109, 115, 116, 119, 121, 122, 125, 128, 134, 135, 138, 140, 140, 144—145, 147, 150, 151—152, 152, 154, 157, 158, 162, 163, 164, 165, 164—165, 167, 170, 171, 172, 173—175, 175—176, 177, 179, 181, 184, 185, 187, 190—191, 193, 194, 194—195, 196, 197, 199, 203, 206, 208, 208, 213, 219, 223, 228, 230, 232, 234, 236, 238, 241, 245, 245, 247, 248, 249—250, 252, 254, 259, 260—261, 261, 263—264, 266, 268, 269, 271, 273, 273, 276, 277, 278, 281—282, 286,

291—292, 296, 296, 299—300, 300, 302—303, 305, 307, 309, 313—314, 317—318, 319, 320, 322—323, 328, 330, 332, 337, 341—343, 343, 364, 366, 374, 375, 377, 381, 385, 395, 396, 403, 404

Brăila, 162, 164, 166
 Brândză, Dimitrie, *Flora Dobrogei*, 70
 Breazu, Ion, *Contribuții la istoria teatrului românesc din Transilvania*, 90
 Breazu, Ion, *Literatura Transilvaniei*, 90
 Breazu, Ion, *Studii de literatură română și comparată*, 71
 Breazu, Ion, *Studii literare*, 72
 Breazu, Ion, *Timotei Cipariu și Italia*, 71—72
 Breazu, Ion, *Versuri populare în manuscrise ardeleni vechi*, 250
 Bruxelles, 53
 Bucerdea, sat lângă Blaj, 308
 Bruxelles, 53
 Bucium, articol din „Foaia de săptămână din Transilvania“, 97
 Bucoavnă, tipăritură de Blaj, din 1838, 114, 115, 123, 130, 133, 143, 144, 156
 Bucovina, 37—39, 45, 309, 315, 357
 București, X, 10, 12, 15, 21, 29—31, 36, 39—40, 42, 46, 51—52, 53—54, 55—57, 61, 63, 63—64, 66, 71—72, 81—83, 88, 90, 93, 94, 96, 98, 101, 104, 108, 121, 124, 128, 130—131, 131—132, 134, 134—135, 137, 142, 144, 150, 152, 153, 155, 158—159, 159—160, 162—163, 164, 165—166, 170, 176, 177, 180—181, 184, 185, 187, 193, 201, 205, 209—210, 211, 213, 216—217, 222, 224, 226, 228, 232—233, 235, 245, 247, 250, 254, 257, 259, 260, 264, 266, 271, 273, 316, 325, 330—331, 332, 339, 346, 347—349, 351, 352, 353, 355
 Buda, 7, 92, 98, 168, 176, 178, 197, 217, 403
 Budapesta, 146, 184, 221, 250
 Budeanul, vezi *Lexiconul de la Buda*
 Bulaț, T. G., *Din autobiografia profesorului Gavril Munteanu*, 48
 „Buletinul Universităților «V. Babeș» și «Bolyai»“, 90
 Bunea, Augustin, *Constantin Papfalvi*, 1, 6
 Bunea, Augustin, *Constantin Papfalvi, Schiță biografică*, 1
 Bunea, Augustin, *Discursuri, Autonomia bisericească. Diverse*, 1, 4, 6, 15
 Bunea, Aurelia, *Parlamentul României pentru o politică externă favorabilă unirii Transilvaniei cu România (1892—1899)*, 42
 Bunea, Aurelia, *Susținătorii Transilvaniei în Parlamentul României (1892—1899)*, 42

C

C. (autor neidentificat), *Blaș*, 10 oct. 1857, articol-corespondență din „Gazeta Transilvaniei“, 19
 Cairo, 312
Calendariu pe anul de la Hristos 1852. Întocmit pe gradurile și clima Țării Ungurești, a Ardealului, Bănățului precum și a Țării Românești și a Moldovei, 48
Calendarium novum et vetus ad Annum bissextilem MDCCCXXXVI [1836]... in usum M. Principatus Transilvaniae, 99

Camera inferioară a Parlamentului suprem al Imperiului austriac, 374
 Camera legiuitoare a Transilvaniei, vezi Dieta Transilvaniei
 Camera Superioară a Parlamentului suprem al Imperiului austriac, 360, 374
 Cancelaria aulică a Transilvaniei din Viena (vezi și Cancelaria de Curte), 42, 261, 363, 364—365, 372, 373, 381, 383, 394, 397
 Cancelaria de Curte, vezi Cancelaria aulică a Transilvaniei din Viena
 Cancelaria episcopescă din Blaj, 189, 220, 244
 Cancelaria metropolitană din Blaj, 321
 Cantemir, Dimitrie, *Divanul sau gilciava înțeleptului cu lumea*, 120
 Canțelaria „noastră“ din București, vezi Agenția consulară austriacă din București
 Capitulum greco-catolic din Blaj, 5, 23, 40, 80, 85—86, 100, 154, 168, 169, 170, 174, 180, 188—189, 206—207, 209—210, 212, 215, 235, 238, 239—240, 244, 300, 303, 306, 310—312, 313—314, 338
 Capitulum greco-catolic din Gherla, 385
 Capitulum greco-catolic din Oradea, 186
 Caracal, 59, 60—61, 62
 Caransebeș, 88
 Carantina cezaro-crăiască de la Timișul de Jos, 81
 Carantina cezaro-crăiască de la Turnul Roșu, 161
 Carpați, 16, 36, 40—41, 43, 52, 61, 63, 67, 67, 185, 216, 318, 327, 339
 „Carpații“, ziar din Craiova, 42, 62, 63, 65
Cartea ce se cheamă Evanghelie cu învățatură deîn tuspatri evangheliștii aleasă și deîn multe dumnezeiești scripturi... (vezi și *Evanghelia cu învățatură a lui Coresi, Cazania din Brașov*), 231, 232
 Cartoian, Nicolae, *Cărțile populare în literatura românească*, 121
 Casa Senatului din Brașov, 299
 Casina din Brașov, 302
 Catalan, Eugène Charles, *Éléments de géométrie*, 54
 Catalan, Eugène Charles, *Manuels des aspirantes au baccalauréates sciences et des candidats à l'école polytechnique*, 54
 Catalan, Eugène Charles, *Traité élémentaire de géométrie descriptive*, 54
Catologul espuseșiunii românești deschise în 28/16 iuliu 1862, 375
Catechism, tipăritură de Blaj din 1838, 114, 115, 123, 139
Catechismul calvinesc de la 1642, 354, 355
Catechismul unirei, 330
 Catedrala greco-catolică din Blaj, 174
Catechismul calvinesc impus clerului și poporului românesc sub dominația principilor Georgiu Rákoczi I și II. Transcris cu litere latine după edițiunea II tipărită în anul 1656, însoțit de una excursiune istorică și de un glosariu, 355, 355
 Catullus, Caius Valerius, *Poezii*, 150
Cazania de la Brașov, 136
Cazania de la Govora, vezi *Evanghelie învățătoare sau cazanie...*
Cazania din Brașov, vezi *Cartea ce se cheamă Evanghelie cu învățatură...*
Cazuri de moarte, articol din „Observatoriul“, 61
 Căian, Demetriu junior, *Teologia dogmatică*, 2
 Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, 97
 Călugăreni, monumentul de la —, 275

Cămara, vezi Tezauriatul Transilvaniei
 Cătina, sat din Cîmpia Transilvaniei, 24, 33
 Cenade, sat în zona Mediașului, 61, 236
 Centenarul Răscoalei lui Horea 1884, 63, 65, 66, 67
 „Cercetări filozofice“, 229
 Cernaucă, moșia familiei Hurmuzachi din Bucovina, 309
 Cernăuți, XII, 15, 39, 48, 308
 Cerneți, 84, 92, 92, 96, 124
 Cetatea de Baltă, 381
Cheneziaturile, vezi Gáal László, *Vizsgálódás az erdélyi kenézségekről...*
 Cheresteșiu, Victor, *Adunarea Națională de la Blaj*, 303
 Cheșianu, Ambrosiu, *Istoria naturală și Muzeul de la școalele din Blaș*, 36
 Cheșianu, Ambrosiu, *Raport despre instituttele de învățămînt greco-catolice din Blaș: Gimnasiul superior, Institutul pedagogic, Școala de aplicație și Școala de fete pe anul scolastic 1901—1902*, 36
 Chindriș, Ioan, *Al. Papiu Ilarian și Academia Română*, 348—349, 355
 Chindriș, Ioan, *Modalități pașoptiste în cultura românească. Ideologia istorică a lui Alexandru Papiu Ilarian*, 250, 307
 Chindriș, Ioan, *Prima scrisoare a lui George Bariț*, 259
 Chindriș, Ioan, *Timotei Cipariu vilegiaturist*, 73
 Chindriș, Ioan, *Un memorial de călătorie al lui Timotei Cipariu*, 72
 Chindriș, Ioan și Kovács Ferenc, *George Bariț magyar levelezése*, 10, 31, 195
 Chinezcu, Emanoil, *Constituirea României reintegrată sau schiță pentru o constituțiune în România*, 53
 Chinezcu, Emanoil, *Lettre d'un paysan du Danube à un russe. Réponse à la lettre de monsieur Alexandri, publiée dans le journal de Bruxelles „Le Nord“*, 53
 Chinezcu, Emanoil, *Liberalismul și istoria lui la românii de la Dunăre*, 53
 Chinezcu, Emanoil, *Tablou istoric al diplomației. De la originea echilibrului european pînă în zilele noastre (1846). Precedat de principalele definițiuni ale științei, de raporturile mutuale și de interesele respective ale staturilor, de comitele de Garden, vechi ministru resident*, 53
 Chinteni, sat lângă Cluj, 334
 Cibinium, vezi Sibiu
 Cincu Mare, 287, 289
Cincu Mare, mai, articol din „Organul luminării“ 1847, 289
 Cioran, Emilian, *Aron de Budai*, 10
 Cipariu, Timotei, *Abecedariu românesc cu litere latinești, pentru deprinderea pruncilor la cetire, împreună cu rogațiuni și învățatură creștinească și cu una ortografică pre scurt*, 337, 337, 342
 Cipariu, Timotei, *Acte și fragmente latine românești pentru istoria besericei române mai ales unite*, 324, 330
 Cipariu, Timotei, *Ad Tabulas ceratas*, 318
 Cipariu, Timotei, *Albina și viorea*, 72
 Cipariu, Timotei, *Austria, Viena 15/27 dec. 1846*, articol din „Organul luminării“, 291

- Cipariu, Timotei, *Blaj*, 30 aprilie, articol din „Gazeta de Transilvania“ 1843, 185
- Cipariu, Timotei, *Blaj*, 24 apr. c.v., articol din „Gazeta de Transilvania“, 1845, 238
- Cipariu, Timotei, *Blaj*, 1 mai v., articol din „Gazeta de Transilvania“ 1845, 239
- Cipariu, Timotei, *Blaj*, 15 mai v. *Adunare de protopopi*, articol din „Gazeta de Transilvania“ 1845, 242
- Cipariu, Timotei, *Blaj*, 9 apr. v., articol din „Gazeta de Transilvania“ 1846, 261
- Cipariu, Timotei, *Blaș*, 10/22 august v. 1854, 313
- Cipariu, Timotei, *Blaș*, 18/30 octob. articol din „Gazeta Transilvaniei“ 1855, 320
- Cipariu, Timotei, *Blaș*, 14 septembrie 1858, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 325
- Cipariu, Timotei, *Blaș*, 19/31 dec. 1858. *Domnule redactor!*, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 327
- Cipariu, Timotei, *Blaș*, 4/16 noiembrie 1860, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 334, 336
- Cipariu, Timotei, *Caracterul unui nobil englezesc*, 111
- Cipariu, Timotei, *Catechism*, 337, 342
- Cipariu, Timotei, *Călătorie în Muntenia la 1836*, 72, 98
- Cipariu, Timotei, *Cîntec de leagăn*, 72
- Cipariu, Timotei, *Compendiu de gramateca limbei române*, 205, 309, 313, 330, 337, 337, 342
- Cipariu, Timotei, *Correspondenții între doi ardeleni asupra ortografiei*, 12, 108
- Cipariu, Timotei, *Crestomația sau analecte literare din cărțile mai vechi și nouă românești, tipărite și manuscrise, începînd de la secolul XVI pînă la al XIX, cu notiță literare*, 324, 326—327, 329—330
- Cipariu, Timotei, *Critica și redactorii*, 275
- Cipariu, Timotei, *Cuvînt înainte la Extract de ortografie cu litere latinești, pre temeiul limbii și ortografiei bisericesti și osebiria dialectelor, precum s-au urmat de la 1835 în Tipografia din Blaj*, 157
- Cipariu, Timotei, *Cuvînt la inaugurarea Asociațiunei rom. trans. în IV nov. MDCCCLXI, apărât în contra unei critice*, 339
- Cipariu, Timotei, *De Re literaria Valachorum*, 326
- Cipariu, Timotei, *Descriere [...] cu animadversii*, articol pierdut, 111, 112
- Cipariu, Timotei, *Dicționarul*, lucrare nerealizată, 328
- Cipariu, Timotei, *Dintre Tîrnavi*, 1 august, articol din „Gazeta de Transilvania“ 1843, 193
- Cipariu, Timotei, *Dintre Tîrnavi*, 2/14 iulie, articol din „Gazeta de Transilvania“ 1844, 200
- Cipariu, Timotei, *Dintre Tîrnavi*, 3/15 oct., articol din „Gazeta de Transilvania“ 1844, 202, 204
- Cipariu, Timotei, *Dintre Tîrnavi*, 18/30 mar., articol apărut cu titlu schimbat, vezi Cipariu, Timotei, *Sibii*, 5 apr., articol din „Gazeta de Transilvania“ 1845
- Cipariu, Timotei, *Dintre Tîrnavi*, 26 ian., articol din „Gazeta Transilvaniei“ 1845, 213

- Cipariu, Timotei, *Dintre Tîrnavi*, 4 septembrie, n., articol din „Gazeta Transilvaniei“ 1858, 325
- Cipariu, Timotei, *Disertația*, vezi Cipariu, Timotei, *Însemnări filologice cu privire la cele din nr. 27 a Foi. Domnule redactor!*
- Cipariu, Timotei, *Disertațiune despre începutul românilor*, 324
- Cipariu, Timotei, *Domnule redactor!* (vezi și Cipariu, Timotei, *Slavonismurile*), articol din 1838, 112, 113, 114, 118, 120, 122
- Cipariu, Timotei, *Ecloga*, 90, 145
- Cipariu, Timotei, *Elegia*, 163
- Cipariu, Timotei, *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, 330
- Cipariu, Timotei, *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*, 125
- Cipariu, Timotei, *Epistolar*, 71
- Cipariu, Timotei, *Ex Tabulis ceratis ineditis novissime Abrudi in Transilvania*, 318
- Cipariu, Timotei, *Extract de ortografie cu litere latinești, pre temeiul limbii și ortografiei bisericesti și osebiria dialectelor, precum s-au urmat de la 1835 în Tipografia din Blaj*, 156, 157, 159, 161
- Cipariu, Timotei, *Fragmentum Tabulae ceratae*, 318
- Cipariu, Timotei, *Gramatică latină*, 330
- Cipariu, Timotei, *Gramatica limbei române. Partea I. Analitica*, 349, 350, 355
- Cipariu, Timotei, *Gramatica limbei române. Partea II. Sintetica*, 353, 354, 355
- Cipariu, Timotei, *Gramatiștii și ortografiștii români*, 112
- Cipariu, Timotei, *Instalațiunea metropolitului de Alba-Iulia, ținută în Blaș la a. 1855, 16/28 octob.*, 320
- Cipariu, Timotei, *Istoria sintă sau biblică a Testamentului Vechi și Nou, pentru începători*, 324, 330, 337, 337, 342
- Cipariu, Timotei, *Însemnări filologice cu privire la cele din nr. 27 a Foi. Domnule redactor!* (vezi și Cipariu, Timotei, *Disertația*), 200, 201
- Cipariu, Timotei, *Jurnal*, 73, 134—135
- Cipariu, Timotei, *Lord Byron*, 111
- Cipariu, Timotei, *Măriuța*, 72
- Cipariu, Timotei, *Mintea și puterea*, vezi Cipariu, Timotei, *Mintea — tăria*
- Cipariu, Timotei, *Mintea — tăria*, 131, 133, 136, 161, 226, 229
- Cipariu, Timotei, *Muierile din Damasc*, 111
- Cipariu, Timotei, *Notița literare*, 326—327, 329, 329
- Cipariu, Timotei, *Notițe* [la romanul lui Eugène de Sue, *Evreul neadormit*], 200—201, 201
- Cipariu, Timotei, *O'Connel și legile pentru săraci*, 111
- Cipariu, Timotei, *Pescariul (după Goethe)*, prelucrare poetică, 130, 132
- Cipariu, Timotei, *Planum et scopus Ephemeridum ecclesiastico-politico-literarium Valachico idiomate et caractere latino-slavo cura Societatis*, 275
- Cipariu, Timotei, *Poezia arabilor*, lucrare necunoscută, 131
- Cipariu, Timotei, *Poezie*, vezi Cipariu, Timotei, *Poezie și versificație*
- Cipariu, Timotei, *Poezie și versificație*, articol nepublicat, 122, 125, 129—130, 133, 136, 139, 159, 161, 226

Cipariu, Timotei, *Poezii*, 72
 Cipariu, Timotei, *Portarea de bună cuvenență între oameni*, 309, 313, 330
 Cipariu, Timotei, *Principia de limbă și scriptură*, 278, 280, 324, 345
 Cipariu, Timotei, *Reflecții nepretenzive a unui ardelean asupra regulilor „Societății literare din București*, 1908
 Cipariu, Timotei, *Reflexii asupra ortografiei d-lui Pop. Domnule redactor!*, 132, 137—138, 140, 173
 Cipariu, Timotei, *Sibii*, 5 apr., articol din „Gazeta de Transilvania“ 1845 (vezi și Cipariu, Timotei, *Dintre Tirnawi*, 18/30 mar., articol apărut cu titlul schimbat), 227
 Cipariu, Timotei, *Sibiu*, 27 febr., articol din „Gazeta de Transilvania“ 1845, 218
 Cipariu, Timotei, *Slavonismurile*, vezi Cipariu, Timotei, *Domnule redactor!*, articol din 1838
 Cipariu, Timotei, *Statul Irlandei*, 111
 Cipariu, Timotei, *Subscriptiones Tabulae ceratae prius editae*, 318
 Cipariu, Timotei, *Sunet*, 115, 116
 Cipariu, Timotei, *Superstiții din peninsulă*, 111
 Cipariu, Timotei, *Știința S. Scripturi*, 309, 313, 330
 Cipariu, Timotei, *Table cerate*, 318
 Cipariu, Timotei, *Teatru unguresc în Blaj*, 266
 Cipariu, Timotei, *Temeiul*, capitol din *Extract de ortografie cu litere latinești, pre temeiu limbii și ortografiei bisericesti și osebirea dialectelor, precum s-au urmat de la 1835 în Tipografia din Blaj*, 157
 Cipariu, Timotei, *Thomas Moore*, 111
 Cipariu, Timotei, *Țara slobozeniei*, 111
 Cipariu, Timotei, *Uniunea Transilvaniei cu Ungaria*, 303, 308
 Cipariu, Timotei, *Vocabulariu de numele plantelor transilvane, românesc, latinesc (după sistema lui Linné, L) nemțesc și unguresc*, 328, 329
 Cipariu, Timotei, *Vocabularul botanic*, vezi Cipariu, Timotei, *Vocabulariu de numele plantelor transilvane...*
 Cipariu, George, *Mărturii documentare despre starea de spirit și politica românilor ardeleni (septembrie 1865—mai 1867)*, 392
 Cîsnădie, 365
 Ciucudiul de Cîmpie, sat lângă Turda, 98
 Ciufud, sat lângă Blaj, 209
 Ciumăfaia, sat în Cîmpia Transilvaniei, 209
 Ciumbrud, sat lângă Aiud, 98
 Cîmpeni, 45
 Cîmpia Libertății din Blaj, 5, 16—17, 76, 369
 Cîmpia Transilvaniei, 74, 334
 Cîmpia Turzii (vezi și Ghirișul Arieșului, Aranyos Gyéres), 98, 146, 276
 Cîmpul Vinerii, monumentul lui Pavel Chinezu de la —, 275
 Cîmpulung Muscel, 132
 Cîntare în Hunedoara la 19 aprilie [1838], 125
 Cîntarea la depunerea jurămîntului homagial din partea clerului greco-catolic al Ardealului, în 2 iulie, Blaj, 135
 Cițcău, sat în zona Dejului, 238, 240, 246

Claudiopole, vezi Cluj
 Cloșca, 67
 Cluj (vezi și Claudiopole, Klausenburg, Kolozsvár, Cluj-Napoca) VI, 1—2, 7, 10, 18, 22, 24, 25, 30, 35, 37, 41, 43, 55, 56, 59, 64, 66, 67, 68—69, 69, 71—73, 78, 82—83, 84, 87, 90, 96, 98, 108, 112, 118, 126, 130, 133, 137, 142, 144, 145, 146, 151, 163, 167, 168, 171, 173, 175, 176—177, 178, 182—184, 186, 194, 197, 200, 209—210, 211—212, 213, 217, 221, 223, 238, 241, 245, 248—250, 250, 262, 266, 270, 271, 272, 273, 276—277, 282, 282, 284, 286, 292—293, 294, 299—300, 300, 302—303, 304, 306, 307, 316, 333, 334, 348, 358—359, 362, 369, 375, 376, 383, 388, 399, 400, 401, 403—404
 Cluj-Napoca, vezi Cluj
 Cointelegerea pregătitoare pentru expozițiunea națională din Brașov, în 28/16 iuliu 1862, 343—344, 375
 Cojocna, localitate lângă Cluj, 33, 50
 Colegiul „Sfintul Sava“ din București, 98, 134—135, 162, 165, 193, 224, 296
 Colentina, cartier din București, 164—165
 Comandamentul cezaro-crăiesc de graniță de la Turnu Roșu (vezi și Rothenthurmer Gränz Commando), 81
 Comandamentul militar suprem al Transilvaniei, 81
 Comisia permanentă, vezi Comitetul permanent ales la Conferința Națională din Sibiu 1/13 — 4/16 ianuarie 1861
 Comitatul Alba Inferioară, 19, 306, 307, 340, 385
 Comitatul Albei Superioare, 340
 Comitatul Bihor, 197
 Comitatul Cetatea de Baltă, vezi Comitatul Tîrnavelor
 Comitatul Cojocna, 180, 213, 340, 341
 Comitatul Crasna, 357, 380, 388
 Comitatul Dăbîca, 329, 340, 341
 Comitatul Hunedoara, 11, 21, 46, 341, 359
 Comitatul Satu-Mare, 147
 Comitatul Solnocul de Mijloc, 357, 380, 388
 Comitatul Solnocului Interior, 180, 379, 381
 Comitatul Tîrnavelor (vezi și Comitatul Cetatea de Baltă), 340, 341, 359
 Comitatul Turda, 25—26, 212, 340, 359
 Comitatul Zarand, 357, 380, 388
 Comitetul Central al Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român, 44, 51—52, 64, 339, 341, 343
 Comitetul filial din Blaj al Reuniunii femeilor române din Transilvania, 317
 „Comitetul lui Fekete de la 1866“, provocare la adresa lui Ioan Fekete Negruțiu din partea activiștilor transilvăneni, 395, 396
 Comitetul opidan din Blaj, 28
 Comitetul permanent ales la Conferința Națională din Sibiu, 1/13 — 4/16 ianuarie 1861, 358—359, 361, 366, 368, 376, 376, 396
 Comitetul Societății „Carpații români“, 63, 65
 Comșa, Nicolae, *Dascălii Blajului*, 36, 52, 90, 180, 210
 Conachi, Costache, *Au sosit acum, vază, ceasul*, 126
 Conachi, Costache, *Opere*, 126
 Conachi, Costache, *Scrieri alese*, 126

Conciliul provincial prim al Provinciei bisericești greco-catolice de Alba-Iulia și Făgăraș din 5—14 mai 1872, 353

Conciliul provincial prim al Provinciei bisericești greco-catolice de Alba-Iulia și Făgăraș ținut în anul 1872. *Concilium provinciarum primum Provinciae Ecclesiasticae graeco-catholicae Alba-Iuliensis et Fogarasiensis celebratum Anno 1872*, 353

„Concordia“, 54, 393—394, 399, 399

„Confederația latină“, vezi „La Confederazione latina“

„La Confederazione latina“ (vezi și „Confederația latină“), 40, 41, 58

Conferința mixtă regnicolară de la Alba-Iulia din 11 februarie 1861, 333, 336, 358, 365

Conferința Națională de la Sibiu din 1/13 — 4/16 ianuarie 1861, 333, 336—337, 343, 358, 365, 365—366, 368—369, 376, 378, 395

Conferința Națională de la Sibiu din 7/19 — 11/23 aprilie 1863, 360, 378, 380, 380—381, 383, 383, 385

Congresul Național de la Sibiu din 1/13 — 4/16 ianuarie 1861, vezi Conferința Națională de la Sibiu din 1/13 — 4/16 ianuarie 1861

Consiliul de miniștri al Principatelor Unite, 347

Consistoriul delegat de la Blaj din septembrie-octombrie 1845, 246, 250

Consistoriul greco-catolic din Blaj, 28, 81, 91, 94, 97, 99—100, 100, 105, 123, 147, 170, 171, 173, 190, 191, 196, 198, 204, 207—208, 210, 215, 217, 219—220, 226, 230, 231, 241, 256, 262, 267, 268—269, 277, 279—280, 301, 315, 338, 340, 399

Consistoriul neunit din Sibiu, 10, 171, 304—305

Consistoriul primățial de la Strigoniu, 246, 249

Consistoriul (ședința) de la Blaj din 25 martie 1844, 255

Consistoriul (ședința) de la Strigoniu din 26—27 martie 1846, 250

Constantini Papfalvi Canonici et Capitulari Praepositi, Anno salutis 1804° nati, die [20] mensis [Decembre] Anni [1829] defuncti hic condebantur fragiles exuviae Ora refrigerium, inscripția mortuară a lui Constantin Papfalvi, 8

Constantinopol (vezi și Țarigrad), 98, 164, 164, 169

Constanța, 54

Consultațiunea din Bălgrad, vezi Conferința regnicolară de la Alba-Iulia

Convențiunea, 330

„Convorbiri literare“, 61, 271

Copenhaga, 64

Coranul, 161

Coresi, Diaconul, *Evanghelia cu tilc*, 326

Coresi, Diaconul, *Pravila*, 326

Coresi, Diaconul, *Psaltirea*, 326

Coresi, Diaconul, *Tetraevanghelul*, 326

Coresi, Diaconul, *Tilcul evangheliilor*, 326

Corfu, 367

Cornea, Paul, *Originile romantismului românesc*, 72, 201

Corniște, sat în Hațeg, 25

Coroana Sfântului Ștefan, imperiu utopic al Ungariei, 387, 401

Coroiu, Nicolae, „*Noaptele carpatine*“ ale lui I.C. Drăgescu. *O mică amintire*, 55

Corpurile Legiuitoare, vezi Adunarea Legislativă a României, 54

Costache, Veniamin, *Peatra scandalului sau lămurire despre începutul și pricinile adevărate ale schismei și neînțelegerii imbelor biserici, de răsărit și apus, cu arătarea celor*

cinci deosebiri de căpetenie și traduse în limba românească de smeritul Veniamin Costachi, 223, 224, 254

Costache, Veniamin, *Pidalion sau crma corăbiei înțelese a catolicești și apostolicești Biserici a ortodocșilor. Traduse din grecește în românește de înalt preosfințitul prin mitropolit chir Veniamin. Tipărită prin sirguința și cheltuiala lui Leonil. Îndreptate și îndeplinite de protosinghelul Neofit Scriban*, 215, 216, 218, 226, 228, 233, 242, 243, 245, 247, 249, 254, 259, 270, 271, 273, 291, 292, 295, 296

Covasna, XIV, 385

Craiova, IX, 38, 40, 42—43, 51, 52, 52—53, 54—55, 54—55, 54—63, 61, 63, 65—66, 67, 68, 68, 124, 125, 162, 173, 192—193, 297, 337

Crasna, sat din Sălaj, 50

Cristian, sat lângă Sibiu, 366

Cristur (vezi Keresztúr), 146, 146

Criș, sat din zona Sighișoarei, 96

Crișana-Körösi, Ștefan, *Orthographia latino-valachica*, 112

Crișana, 357, 388

Crivadia, sat în Hațeg, 25

Croația, 387

Cronstadt, vezi Brașov

Csáki-Gorbó, vezi Gîrbău, sat lângă Cluj

Cseh József, *Erdély történetének rövid rajza a honi ifjuság számára*, 282

„Cultura creștină“, 39, 55, 71, 177, 184, 209—210, 221, 225, 231, 242, 314

Curia episcopescă, vezi Curtea episcopescă din Blaj, 184

„Curier de ambe sexe“, 206, 209, 211, 215, 229, 234, 243, 245, 247, 270—271, 273, 275

„Curierul românesc“, 116, 128, 131, 131, 228

Curtea de Casație a Transilvaniei, 389

Curtea episcopală din Blaj, 23, 81, 184

Curtea Imperială de la Viena, 5, 46, 83, 135, 149, 154, 170, 171, 172, 191—192, 211—212, 227, 240, 244, 250, 289, 299, 309, 334, 368, 369, 387, 391

Curticăpeanu, V., *Mișcarea culturală pentru unirea de la 1918*, 339

Curtifaia, sat în zona Reghinului, 153

Cut, sat din zona Sibiului, principalul domeniu al Episcopiei greco-catolice din Blaj, 26, 96, 167, 203, 207, 212, 221, 237, 238—239, 246

D

„Dacia literară“, 106, 158, 158

„Dacoromania“, 112

Dateș, sat din Transilvania, 221

David și Goliat, piesă de teatru jucată de elevii din Brașov în 1838, 135

Dăianu, Ilie, *Al doilea președinte al Asociațiunii, Vasile L. bar. Pop 1819—1875*, 369

Dăianu, Ilie, *Forțele latinității regeneratoare. Un suflet eroic uitat: dr. Ioachim C. Drăgescu*, 55

Dăianu, Ilie, *Timotei Cipariu. La a 50 aniversare de la moartea lui, 3 septembrie 1887*, 71

De la redacție, articol din „Gazeta de Transilvania“ 1838, 132
De supt Carpați 22/10 iuliu [1851], articol-corespondență din „Gazeta de Transilvania“, 15, 17
Dealul Harapului, în vecinătatea Blajului, 161
Dealul Spirii, luptele din, 43, 60
Dealul Șoroștinului, din zona Blajului, 220
„Debatte“, ziar din Budapesta, 397, 398
Debrețin, 5, 147
Decretul imperial nr. 3387/11 septembrie 1830, 25
Decretum Tripartitum, 336
Déés, vezi Dej
Dej, 36, 133, 221
Dejurstva oștirilor românești, articol din „Gazeta de Transilvania“, 162
Delegația română de la Viena din 1849—1852, 334
Delegațiunea permanentă a Societății Academice Române, 347, 348
„Delfinul“, ziar din Galați, 58
Deliberatul forului primatial din Strigoniu de la 26—27 martie 1846, 264
Deliberatum, act emis de episcopul Ioan Lemeni, 190
Denuta, nume eșuat al Societății „Carpații români“, 63
Derșida, sat din Silvania, 219
Despărțirea (vezi și *Ziua, ceasul despărțirii*), 126, 132
Despre introducerea limbei magiare, articol din „Observatoriul“, 56
Deva, VIII, 11—13, 11—13, 333
D é v a i, *Déva május 30*, articol din „Erdélyi Híradó“, 14
Dzmir, sat lângă Cluj, 1, 334
Diaconovici, Corneliu, *George Bariț 12/24 mai 1812—1892. Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892*, 15, 154, 309
*Diaconovici, Corneliu, *Enciclopedia română*, 10, 61, 64, 177—178, 210, 248, 309, 365
Dictionnaire de l'Académie Française, 49
Dicționariul limbei române, după însărcinarea dată de Societatea Academică Română, elaborat ca proiect, 347, 354, 355
Dicționarul de la Buda, vezi *Lexiconul de la Buda*
Die österreichische Hof- und Staatsdruckerei, articol din „Allgemeine Zeitung“ 1845, 232
Diecesul, vezi Episcopia
Dieceza Făgărașului, vezi Episcopia greco-catolică a Făgărașului
Dieceza Oradiei, vezi Episcopia greco-catolică de Oradea
Dieta de încoronare de la Pesta din 1865—1868, 6, 387—388, 404
Dieta (sesiunea) de la Bratislava din 1843—1844, 208
Dieta (sesiunea) de la Cluj din 1841—1842, 168, 171
Dieta (sesiunea) de la Cluj din 1846—1847, 277, 284, 287, 291, 299
Dieta (sesiunea) de la Cluj din 1848, 3, 20, 303, 359
Dieta (sesiunea) de la Cluj din 1865, 346, 388, 391—392
Dieta (sesiunea) de la Pesta din 1848, 4
Dieta (sesiunea) de la Sibiu din 1863—1864, 6, 334, 341, 346, 360, 387—388, 390, 400—401
Dieta (ședința) de la Debrețin din 14 aprilie 1849, 4—5

Dieta Transilvaniei, 171, 173, 197, 223, 292, 301, 305, 335, 359—360, 364, 367, 368—369, 372, 374, 375, 381, 386, 390, 391
Dieta Ungariei, 41, 209, 302, 352, 386, 394
Din Transilvania, rubrică din ziarul „România liberă“, seria veche, 57—58
Din Ungaria. Daturi din Testamentul lui Nicolae Simu, articol din „Gazeta de Transilvania“ 1845, 209
Dinastia de Habsburg-Lotharingia, 5
Diploma de liberalizare, vezi *Diploma imperială din 20 octombrie 1860*
Diploma imperială din 20 octombrie 1860, 333—334, 356, 360, 364—365, 369, 380—381, 385, 387
„Il Diritto“, ziar din Roma, 41, 62
Disertația pentru bellum rusticorum, vezi Kemény Jozsef, *Ueber den Bauernaufstand und über den wechselseitigen Schutzvertrag der standischen Nationen Siebenbürgens*
Districtul administrativ al Albei, 46, 46, 365
Districtul administrativ al Chioarului, 357, 380, 388
Districtul administrativ al Hațegului, 14, 23
Districtul administrativ al Năsăudului, 341
„Divat Lap“, 147
Dilga, sat în Hațeg, 25
Dôle, oraș în Franța, 216
Dosoftei, *Parimile preste an* (vezi și *Parimierul din Iași*), 231, 232
Dragomir, Silviu, *Avram Iancu*, 309
Dragomir, Silviu, *Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, 170, 302—303, 308
„Drapelul“, 334
Drăganu, Nicolae, *Cea mai veche carte rákoczyană*, 355
Drăgescu, Ioachim C., *Amor și patrie*, 54
Drăgescu, Ioachim C., *Dor și speranță*, 54
Drăgescu, Ioachim, C., *Femeia-virtute: Alexandrina Haralamb născută Magheru*, 54
Drăgescu, Ioachim C., *Igiena poporană*, 54
Drăgescu, Ioachim C., *Martirii libertății. Optzeci și patru. 1784. (Horea)*, 54
Drăgescu, Ioachim C., *Maternologie. (Educațiune — igienă)*, 54
Drăgescu, Ioachim C., *Noaptea carpatine sau istoria martirilor libertății*, 54
Drăgescu, Ioachim, C., *Pro Patria. Povestire despre începutul și menirea neamului românesc*, 54—55
Drăgescu, Ioachim C., *Un glas din popor*, 54
Drăgescu, Ioachim C., *Un pericol național*, 54
Dr. Ioan Maior, articol biografic, 334
Dresda, 309
Dumbrău, sat din Transilvania, 221
Dumnezăiasca Liturghie, acum întâi tipărită rumânește, cu multă osârdie, să-nțeliagă toți spăsenia lui D-zeu, cu întreg înțeles, 230, 232
Dunărea, 7, 107, 166

E

- Edictul de la Nantes*, 216
 Editura Brockhaus, 105
 Eforia școlilor naționale muntene, vezi Eforia școlilor din Țara Românească, 162
 Eforia școlilor din Țara Românească, 84, 132, 162, 162
 Eger, 146
 Eldorado, 17
 Előpatak, vezi Vilcele, băile
 Elveția, 391
 E n e s c u, N. C., *Gheorghe Săulescu, Dimitrie Pop, Anton Velini*, 273
 Englitera, vezi Anglia
 Eperjes, în Ungaria, 245, 250
 Episcopia greco-catolică a Făgărașului, 2, 10, 47, 81, 210, 237, 273
 Episcopia greco-catolică de Gherla, 353
 Episcopia greco-catolică de Lugoj, 353
 Episcopia greco-catolică de Oradea, 29, 174, 176, 187, 267, 353
 Episcopia neunită a Aradului, 376
 Episcopia neunită a Timișoarei, 376
 Episcopia neunită a Virșefului, 376
 E r d e l i, V a s i l e, *Enciclică*, 330
 „Erdélyi Híradó“, 3, 8, 14, 14, 25, 96, 98, 161, 171, 181, 182, 197, 251, 252, 260, 261, 266, 271, 278, 282, 303, 307
 Erlau, vezi Egger
 „Espatriatul“, 10
Eudochia, scriere hagiografică, 164
 E u d o c h i a d i n B i z a n ț, *Violarium*, 164, 165
 Europa, 41, 124, 137, 163, 205, 246, 273, 298, 303
Evanghelia cu învățatură a lui Coresi, vezi *Cartea ce se cheamă Evanghelie cu învățatură...*
Evanghelie învățătoare sau cazanie preste duminicile anului și la praznice... (vezi și *Cazania de la Govora*), 231, 232
Evenimentele din Viena, articol din „Gazeta de Transilvania“ 1848, 302
 Excelsa Regească locutenenție, vezi Guberniul Transilvaniei
 Expoziția națională de la Brașov din 1862, 375

F

- Fabrik, cartier din Timișoara, 228
 Facultatea de drept din Viena, 351
 Facultatea de medicină din București, 53
 Facultatea juridică a Liceului academic piarist din Cluj, 200
 „Familia“, 49, 54
 „Fanfulla“, ziar din Roma, 41, 62
 Făgăraș, 127, 130, 157, 168, 210, 234, 266, 337, 353, 374, 385
 Fărăgău, sat din zona Reghinului, 175, 191, 238—239, 246

- „Federațiunea“, 41, 54
 Fejér György, *A politikai forradalmak okai. Néhány észrevételekkel*, 7, 29, 30
 Fejér György, *Cauzele revoluțiunei magiare (Magyar forradalom okai, vezi Fejér György, A politikai forradalmat okoi. Néhány észrevételekkel)*
 Fejér György, *Codex diplomaticus Hungariae*, 30
 Fekete Negruțiu Ioan, *Descrițiunea unor întimplări memorabili din 1848—1861*, 22, 24.
 Feldioara, 261
 Feldru, sat din zona Năsăudului, 149
Felséges Első Ferdinand austriai császár, Magyar- és Csehország a neven ötödik koronás királyától szabad királyi Pozsony városban 1843-dik évi május 14-én rendeltetett Magyar-Országgyűlésen méltóságos Fő — Rendeknél tartott országos ülések naplója, 208
Fideicomissum, articol din „Gazeta de Transilvania“, 209
 Filaret, cartier din București, 164—165
 Fildu de Sus, sat din zona Turzii, 221
 Filiași, 56
 Filipan, V a s i l e, *Istoria bisericăscă*, scriere neidentificată, 180
 Filipești, 164
 Flandra, 20
 Florian, A r o n, *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Rumânești*, 144
 „Foaia administrativă diecesană“, 8, 343
 „Foaia besericească și școlastică“, 22
 „Foaia duminicii spre înmulțirea cei deobște folositoare cunoștințe“ (vezi și „Foaie de duminică, spre înmulțirea cei deobște folositoare cunoștințe“), 10, 77, 89, 90, 93, 95—96, 97—98, 100, 103
 „Foaie de duminică“, vezi „Foaia duminicii“
 „Foaie de săptămână pentru Transilvania“, 10, 93, 97
 „Foaie literară“, 3, 9, 10, 12, 82, 98, 100, 103, 106, 108, 111—116, 118, 119, 120, 122, 124—126, 129, 131—132, 135, 137, 143, 173, 235
 „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, 4—5, 8, 10, 11—12, 13, 15, 20, 37—38, 45, 48, 72, 77—78, 100, 106, 116, 125, 133—135, 136, 137, 140, 143, 143—144, 147, 154, 157—159, 161, 168, 170, 173, 176, 177, 181, 183, 185, 195, 197, 197—198, 200, 201, 203, 209, 213, 214, 216, 228—229, 243—244, 245, 247, 252, 254, 267, 270, 277, 282, 287, 296, 313, 327, 327, 339, 343, 348, 357—358, 364—366
 Franța, 41, 61, 124, 165, 216, 294, 298, 299
 „Fraternitatea italo-română“, vezi „Frăția româno-italiană“
 „Frăția româno-italiană“ (vezi și „Fraternitatea italo-română“), 63, 63
 F r i e d e n f e l s, E u g e n v o n, *Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens in 19-ten Jahrhundert*, 184
 Friua (azi Axente Sever), sat din zona Sibiului, 221
 Fundația culturală Nicolae Simu, 195, 196, 244, 249
 Fundația culturală Simion Ramonțai, 197, 212, 218, 244, 265, 266, 284, 291
 Fundus Regius (vezi și Pământul crăiesc, Pământul săsesc, Sachsenland etc.), 173, 182, 197, 261, 268—269, 282, 282, 358, 375, 376

G

- G. N., *Cîteva date despre Nifon Bălăşescu*, 248
- Gáal, László, *Értekezés az erdélyi ns. szász nemzet eredetiről, és némely törzökös polgári jogairól*, 269, 269, 280, 284, 284
- Gáal László, *Vizsgálódás az erdélyi kenézségekről: egyszersmindt az erdélyi két oláh püspök igazodásául felelet Trausch és főkép Schuller czáfolataira. Irta egy igazság kedvelő ns. hazafi, kiadták többen*, 268, 269, 280, 282—283, 283—284
- Galata, sat din Transilvania, 26
- Galați, 56, 58
- Galda de Jos, sat de lângă Alba-Iulia, 221
- Galia, 124
- Garand, în Germania, 309
- Garnizoana militară de la Alba-Iulia, 255
- Gavra, Alexandru, *Monumentul Şincăi-Clainian...*, 196, 197—198, 209
- Gavril Munteanu (1812—1869), articol din „Familia“, 49
- „Gazeta de Transilvania“ (inclusiv „Gazeta Transilvană“ și „Gazeta Transilvaniei“), 8, 10—11, 11—15, 13—15, 17, 17—20, 25, 37—38, 40, 44, 45—49, 48—49, 52, 54, 55, 58, 67, 69—70, 70, 78, 82, 98, 100, 104—105, 106, 115, 120, 129, 134—135, 137—138, 137, 145—146, 146, 148, 154—155, 157, 158, 161—162, 165—168, 167, 171—173, 176—177, 177, 179, 181—182, 183, 184, 185, 187, 191, 193—194, 193, 197, 197, 199, 200, 202, 203—204, 208—209, 211, 213, 216, 217, 218, 226, 227—229, 229, 231, 233—234, 235, 236, 237—239, 240, 242, 243—244, 245—246, 247, 252, 254, 259—260, 259, 261—262, 264, 266, 268, 268, 271, 274, 276—277, 280, 282, 286, 289, 291, 292, 294, 298, 300—301, 302, 305, 307—309, 309—311, 313—314, 317, 320, 320—321, 323—325, 327, 333—334, 336, 339, 341, 343—344, 346, 346, 353, 361, 372, 375—377, 379, 380—381, 385, 386, 388, 389, 391, 393, 394, 396, 397, 398—399, 399, 403—404
- Gehring, Joseph, *Sinoptische Zusammenstellung des griechischen Textes der vier Evangelien nach den Grundsätzen der authentischen Harmonie*, 232
- Generalnica Obicinuită Adunare, vezi Obşteasca Adunare
- Geneza, capitol din *Biblie*, 325
- Genilie, Iosif, *Geografie istorică, astronomică, naturală și civilă a continentelor în genere și a României în parte*, 134
- Genilie, Iosif, *Suplementul*, scriere neidentificată, 134
- Geografia Ardealului, vezi Papp József, *Erdélyországnak rövidfoldleirása...*
- Geografia lui Rus, vezi Rusu, Ioan, *Icoana Pământului sau Carte de geografie*
- George Bariț și contemporanii săi, 10, 12—13, 15, 21—23, 25, 46, 48, 55—56, 61, 66, 78, 81—82, 89, 104, 124—125, 128, 131—132, 134, 147, 149—150, 154—155, 162, 164, 166, 168, 170—175, 177—183, 185, 187, 190—191, 193, 204, 209—210, 213, 217, 221—222, 228, 231, 233, 235, 237—239, 245—246, 252, 264, 266—267, 273, 276—277, 280, 291, 293, 296—298, 303—304, 307, 309, 313, 318, 321, 327, 333—334, 337, 341, 343—344, 351, 353, 355, 364—365, 375, 377, 382, 396, 400
- Germania, 42, 61, 104, 134, 143, 294
- Gherla (vezi și Armenopole), 1, 39, 153, 221, 228, 311, 313, 324, 384, 394, 396
- Ghirișul Arieșului, vezi Cimpia Turzii
- Gimnaziul greco-catolic românesc din Beiuș, 155
- Gimnaziul greco-catolic românesc din Blaj, 25, 37—38, 81—82, 179, 210, 220, 221, 318, 322, 324, 325, 328

- Gimnaziul romano-catolic din Alba-Iulia, 167
- Gimnaziul romano-catolic din Brașov, 13, 366, 377
- Giurgiu, 104, 164
- Gîrbău (vezi și Csăki-Gorbó), sat lângă Cluj, 70
- Glosariu care cuprinde în sine vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine indoioasă, după însărcinarea dată de Societatea Academică Română, elaborat ca proiect, 355
- Govora, 232
- Göllner, Carol, *Regimentele grănicerești din Transilvania, 1764—1851*, 149—150
- Grand dictionnaire universel du XIX siècle (Larousse), 217
- Grădina cu cai, hipodrom din București, 164—165
- Grecia, 165, 166
- Gremiul negustoresc levantin din Brașov, 97, 170
- Grimm, Petre, *Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză*, 112
- Grindu, sat lângă Luduș, 276
- Guberniul Transilvaniei (vezi și Înaltul Guberniu, Înălțatul Crăiesc Guberniu, Excelsa Regească Locotenenție), 16, 23, 212, 226, 224, 246, 259, 262, 268, 270, 289, 291, 302, 307, 319, 332, 334, 358—359, 367, 368—369, 373, 377, 378, 381, 395, 396
- „Gura satului“, revistă de umor, 18, 18
- Guvernământul Austriei de Jos, 352
- Guvernul Imperial Austriac, 368
- Guvernul Provizoriu al Țării Românești de la 1848, 52

H

- Halima, vezi *O mie și una de nopți*, 164
- Haret, Spiru, *Curgerea apelor în canale deschise*, 70
- Hațeg, VIII, 3—5, 11, 11—12, 13—14, 13—14, 17, 20, 25, 128, 130, 133, 210, 244, 245
- Hălmațiu, 50
- Hălmațiu Mare, vezi Hălmațiu
- Heliade Rădulescu, Ion, *Asupra scrisorii d. Maiorescul din „Foaie literară“ nr. 16*, 131
- Heliade Rădulescu, Ion, *Biblia Sacra ce cuprinde Vechiul și Noul Testament, tradusă din helenește după a celor șaptezeci, traducere de —*, 324—325
- Heliade Rădulescu, Ion, *Biblicele sau notițele istorice, filosofice, religioase și politice asupra Bibliei*, 323, 324—325
- Heliade Rădulescu, Ion, *Căderea dracilor*, 164, 165
- Heliade Rădulescu, Ion, *Colecția autorilor clasici*, 82
- Heliade Rădulescu, Ion, *Critica* [împotriva lui Andrei Șaguna], vezi Heliade Rădulescu, Ion, *Scandalul sau pedica*
- Heliade Rădulescu, Ion, *De la redacție*, 208
- Heliade Rădulescu, Ion, *Diatriba*, împotriva lui Andrei Șaguna, vezi Heliade Rădulescu, Ion, *Scandalul sau pedica* [ieșire polemică împotriva lui Andrei Șaguna]
- Heliade Rădulescu, Ion, *Poesie*, 226, 228
- Heliade Rădulescu, Ion, *Prolegomenele la Biblicele sau notițele istorice, filosofice, religioase și politice asupra Bibliei*, 323, 324

Heliade Rădulescu, Ion, *Prospectul Bibliei*, vezi Heliade Rădulescu, Ion, *Prolegomenele la Biblicele sau notițele istorice, filosofice, religioase și politice asupra Bibliei*

Heliade Rădulescu, Ion, *Răspunsul* [la critica lui Andrei Șaguna], vezi Heliade Rădulescu, Ion, *Scandalul sau pedica*

Heliade Rădulescu, Ion, *Scandalul sau pedica* [ieșire polemică împotriva lui Andrei Șaguna], 323, 325, 326

Heliade Rădulescu, Ion, *Tasso de Viennet*, 273

Heliade Rădulescu, Ion, *Vocabular la acest cînt* [al VII-lea din *Gerusalem liberata* de Torquato Tasso], 273

„Hermannstädter Zeitung“, 56, 398

Hesseldorf, vezi Ațel, sat din zona Mediașului

„Hirnök“, 161

Hitchins, Keith, *Românii din Transilvania și compromisul dualist (1865—1869)*, 391

Hitchins, Keith, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, 391

Hodoș, Enea, *Scrisori cu mai multe figuri și un adaos*, 358, 366

Hordou, 149

Horea, 67, 105

Hossu, Iosif, *Ilie Țicudi Vlassa. Cuvînt funebral rostit în 27 oct. 1896*, 238

Hosszmező, vezi Husmuzeu

Hrastăș, sat din Cîmpia Transilvaniei, 270

Hunedoara VIII (vezi și Vajda Hunyad), 2—3, 5, 9—14, 11—12, 17, 21, 33

Husmuzeu, sat din Transilvania, 36, 44, 70

Hususău, sat din Cîmpia Transilvaniei, 306

I

Iar despre împărțirea teritorială a Transilvaniei, 376

Iarcu, Dimitrie, *Analele bibliografice române. Repertoriu cronologic sau catalogul de cărțile imprimate de la adopțiunea imprimeriei, jumătatea secolului XVI și pînă astăzi, 1550—1865 exclusive*, 355

Iarcu, Dimitrie, *Bibliografia cronologică română sau catalog general de cărțile imprimate de la adoptarea imprimeriei, jumătatea secolul XVI și pînă astăzi, 1550—1873*, 355

Iași, 61, 66, 118, 132, 135, 158, 161—162, 198, 217, 223—224, 228, 231, 232, 257, 273, 286, 291, 292, 294, 298, 318, 330

Iașii, articol din „Albina românească“ 1847, 298

Ierichon, 56

Ierusalim, 201, 231

Ieșirea, capitol din *Biblie*, 325

Ilva Mică, sat din zona Năsăudului, 149

Imperiul Austriac, V, 282, 302, 309, 333, 371, 356

Imperiul Otoman, 352

Iorga, Nicolae, *Cîteva rînduri de „dincoace“ în amintirea lui Timotei Cipariu*, 72

Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, 134

Iosif și frații săi, piesă de teatru jucată de elevii din Brașov în 1838, 135

Inspectoriu suprem al școalelor pentru Archidieceasa Alba-Iuliei, articol din „Foaie pentru minte...“, 5

Instantia episcopilor români, vezi *Rugămintea celor doi episcopi românești...*

Institutul de teologie din Blaj, vezi Seminarul teologic greco-catolic din Blaj

Institutul educătoriu de fete din Sibiu, vezi Școala normală de fete din Sibiu

Intriga lui Bariț, vezi Schiller, Friedrich, *Kabale und Liebe*, traducere și tipărire intenționată de George Bariț

— *Is.* —, autor neidentificat, *Dd. M. din Ungaria și Ursulescu din Titel* (vezi și *Antidotul „Antidotului“*), 226, 228

Iscroni, sat în Hațeg, 25

Istoria României, 98

Istrati, F., *Timotei Cipariu (1805—1887)*, 71

Istrati, Nicolae, *Documente vechi*, 228

Italia, 41, 55, 62, 96, 134, 137, 143

„L'Italie“, 41, 62

Izvor, cartier din București, 164—165

I

Înalta Curte, vezi Curtea Imperială de la Viena

Înaltul Guberniu, vezi Guberniul Transilvaniei

Înălțatul Crăiesc Guberniu, vezi Guberniul Transilvaniei

„Însemnări ieșene“, 71

Înștiințare, prospectul „Foi de săptămînă din Transilvania“, 97

Învățătură asupra vinarsului, vezi Szilágyi Miklós, *A pálinkáról*

„Învățătoriuul poporului“, 4, 8

J

„Jahrbuch der Literatur“, publicație germană neidentificată, 270

Jakab Elek, *Istoria revoluțiunei mahgiare*, vezi Jakab Elek, *Szabadságharczunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848—1849-re*

Jakab Elek, *Szabadságharczunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848—1849-re*, 27, 28, 184, 221, 250, 303

Jakó Zsigmond, *Bibliofilia lui Timotei Cipariu*, 71, 101, 163

„Jelenkor“, 147

Jidvei, sat lângă Blaj, 235, 338

Jiul, 25

Jucu, sat din zona Clujului, 180

Judeciu montan, vezi Tribunalul montano-cameral din Zlatna

Județul Covasna, 387

Județul Dolj, 56, 63

Județul Hunedoara, 17

Județul Romanați, 52, 61

Junimea, curentul literar, 61

Jupiter, 27, 27

Jurchescu, Liviu, *Tincu Velia*, 296

Justel, Henri, *Bibliotheca juris canonici in duos tomus distributa*, 215, 217

K

Kaltenleutgeben, în Germania, 309

Kemény József, *Diplomatul transilvan*, colecție de documente, 276, 276—277, 280

Kemény József, *Miscellen*, 281, 282

Kemény József, *Ueber den Bauernaufstand und ueber den wechselseitigen Schutzvertrag der drei ständischen Nationen Siebenbürgens*, 284, 284

Kemény József, *Ueber die ehemaligen Knesen und Knesiate der Walachen in Siebenbürgen*, 282

Kemény József și Nagyajtai Kovács István, *Erdélyország történeti tára*, articol-program, 282

Kemény József și Nagyajtai Kovács István, *Erdélyország történeti tára. Egykoru és magyar nyelven készített történeti iratok, levelek, országgyűlési végzetek és törvény cikelyekből*, 276

Keresztúr, vezi Cristur

Kézdi Vásárhely, vezi Tirgu-Secuiesc

Klausenburg, vezi Cluj

Klima, Helmut, *Guvernatorii Transilvaniei*, 83, 369

Klosdorf, vezi Sînmiclăuș, sat din zona Tîrnaveilor

Kocziány László și Köllő Károly, *Régi magyar kéziratok énekeskönyvekben fennmaradt román világi énekek*, 126

Kogălniceanu, Mihail, *Gheorghe Șincai*, 158

Kogălniceanu, Mihail, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens par Michel Kogalnitshan*, 144

Kolozsvár, vezi Cluj

Kolozsvár, nov. 14-kén, articol din „Kolozvári Közlöny” 1860, 334

„Kolozvári Híradó”, 4, 24, 25

„Kolozvári Közlöny”, 5, 6, 8, 18, 19—20, 333, 334

(*Konversations-Lexikon*). *Allgemeine deutsche Real-Enzyklopädie für die gebildeten Stände Siebente, Original-auflage. In zwölf Bänden, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1830, 87, 88, 89, 90, 103—104, 105*

Kotzebue, August von, *Dezertorul*, 266

Kotzebue, August von, *Rozele*, 266, 267

Kovács Lajos, *Szász mozgalmak. Állásunk tájékozása*, 182

Königgrätz-Sadova, lupta de la, 389

„Kozérdek”, ziar maghiar, 7—8, 30, 31—32, 32

Kronstadt, vezi Brașov

„Kronstädter Zeitung”, 10

Kurz, Anton, *Johann Corvin's von Hunyad. Geschlecht und Herkunft*, 270, 270, 276

L

Landul austriac, 368

Langlebert, Edmund, *Cours d'études scientiphiques*, 54

Lascu, Nicolae, *Un document inedit privitor la Memorialul din 1882*, 59

Laurian, August Treboniu, *Anunție literală*, 13

Laurian, August Treboniu, *Brevis conspectus historiae Romanorum*, 271

Laurian, August Treboniu, *Coup d'oeil sur l'histoire des Roumains*, 271

Laurian, August Treboniu; *Critica limbii române*, vezi Laurian, August Treboniu, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae*

Laurian, August Treboniu, *Discurs introductiv asupra istoriei românilor* (vezi și Laurian, August Treboniu, *Scurtă privire asupra istoriei românilor*), 271

Laurian, August Treboniu, *Elemente de istoria românilor pentru clasele primare*, 65, 66

Laurian, August Treboniu, *Istoria românilor din timpurile cele mai vechi pînă în zilele noastre. Distribuită în trei părți și precesă de geografia modernă a Daciei, ca studiu preliminaru la istoria românilor din Dacia*, 65, 66

Laurian, August Treboniu, *Manual de filosofie lucrat după programa Universității de la Paris din 1840 de A. Delavigne, licențiat al Academiei din Paris, tradus de A. Treb. Laurian, profesor de filosofie în Colegiul Național*, 263—264, 266, 268—269, 269

Laurian, August Treboniu, *Schneller Ueberblick der Geschichte der Romänen*, 271

Laurian, August Treboniu, *Scurtă privire asupra istoriei românilor*, vezi Laurian, August Treboniu, *Discurs introductiv asupra istoriei românilor*

Laurian, August Treboniu, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae*, 12, 13

Lăpuș, zona, 228, 238—239, 246

Legea de căsătorie, 330

Legiunea Prima Blasiana la 1848—1849, 61

Leipzig, 30, 195, 232

Leitha, riul, graniță istorică dintre Austria și Ungaria, 391, 394

Lemberg, 145, 146, 308

Lemeni, Ioan, *Onorate în Christos frate!*, circulară din aprilie 1848, 304

Lesviodax, Alexandru Geanoglu, *Istorie bisericească pre scurt, cuprinzătoare de cele mai vrednice de știut întimplări a Sfintei Biserici răsăritene, precum propovăduirea credinții, goanele, eresurile, soboarele ș.c.l. Acum întiaș dată tălmăcită din grecește în limba românească. Pe lingă care s-au adaos la sfîrșit cîteva științe vrednice de cunoscut românimii, scoase din condicile vechi ale Mitropoliii Ungrovlahiii*, 270, 271

Leșu, sat din zona Năsăudului, 149

Lethe, riul mitologic, 12

Letopiseșile Țării Moldovei, ediția lui Mihail Kogălniceanu 1845—1847, 294, 294

Leviticul, capitol din *Biblie*, 325

Lexiconul de la Buda (vezi și *Dicționarul de la Buda, Budeanul*), 187, 229, 347

Librăria „Samitca“, 67
 Liceul academic piarist din Cluj, 37, 194, 200, 213, 250, 282
 Liceul greco-catolic românesc din Blaj, 2, 7, 48, 180, 209, 238
 Liceul superior din Craiova, 52
Limba magiară în bisericile rutene și românești, articol din „Observatoriul“, 56
 Lipsca, vezi Leipzig
Literatură, articol din „Foaie pentru minte...“ 1843, 195
Literatură, rubrică din „Organul luminării“, 275
 Livezel, sat în Hațeg, 14
 Livezeni, 25
 Lovinescu, Eugen, *Scrisori inedite ale lui Costache Negruzzi*, 271
 Lucca, în Italia, 325
 Luduș, 334
 Lugoș, 1, 15, 27, 98, 210, 311, 313, 324, 352, 353
Lugoș, 17/29 decemb. 1859, articol din „Foaie pentru minte...“ 1860, 178
 Lupaș, Ioan, *Mitropolitul Andrei baron de Șaguna. Scriere comemorativă*, 398
 Lupaș, Ioan, *O lege votată în Dieta transilvană din Cluj la 1842*, 168, 170
 Lupaș, Ioan, *Studii istorice*, 168, 170
 Lupeanu-Melin, Alexandru, *Călătoria lui Iancu la Viena*, 309
 Lupeanu-Melin, Alexandru, *Călăuza Blajului*, 167
 Lupeanu-Melin, Alexandru, *Din hirtuile lui T. Cipariu*, 72
 Lupeanu-Melin, Alexandru, *Mitropolitul Alexandru Sterca Șuluțiu (1794—1867)*, 356
 Lupu, sat în zona Sibiului, 221
 Lupu, Ioan, *Un bibliofil român din prima jumătate a veacului al XIX-lea: căpitanul Constantin Oleniceanu*, 332
 Lutița (vezi și Agyagfalva), 303

M

M., (autor neidentificat), *Ungaria, 8 aprilie 1845*, 209
 M-m-r., autor neidentificat, *De sub Carpați, 23 iunie 1854*, 313
 Macavei, Victor, *Capitulul metropolitan din Blaj. Întemeierea și rolul lui în trecutul nostru*, 314
 Macerata, în Italia, 40
 Macrea, Dimitrie, *Lingviști și filologi români*, 71, 349
 Macrea, Dimitrie, *Timotei Cipariu*, 71, 349
 „Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens“, 212, 213, 251, 281, 282, 284, 295, 298, 298
 „Magazin istoric pentru Dacia“, 211, 214, 216, 218, 245, 247, 249, 253, 270, 271, 276, 295, 297
Magiarii și împăcarea cu boemii, articol din „Observatoriul“, 56
 Mai mulți români din tagma bisericească ostășească și civilă, *Plinsoare pentru Șincai și Clain*, 209
 Maieru, sat din zona Năsăudului, 149
 Maior, Iuliu, *Cipariu ziarist*, 71
 Maior, Liviu, *Le Mémorial de 1882 et son écho en Europe*, 30

Maior, Petru, *Istoria bisericeii românilor, atit a cestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre*, 183, 185, 190, 191, 215, 217
 Maior, Petru, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, 167—168, 168, 197
 Maiorescu, Ioan, *Antipapadopol sau autorii Dicționarului de la Buda apărați contra domnului Gr. Papadopol*, 229
 Maiorescu, Ioan, *Asupra ortografiei rumânești. Răsunet la cele ce s-au zis în obiectul acesta în „Foaia literară“ nro 1, 6, 7, 8, 18, 20, 21 și în al doilea curs, nr. 2—4 și 10, 122, 125, 14, 143—144*
 Maiorescu, Ioan, *Desertație asupra limbei*, articol nepublicat, 125
 Maiorescu, Ioan, *Domnule redactor!*, 135, 137
Majestatsgesuch des Georg Barițiu und dr. Johann Rațiu als Bevollmächtigte von 1493 Bewohnern aus dem Grossfürstenthum Siebenbürgen, um Nichtsanctionirung der Unio Siebenbürgens mit Ungarn, sowie auch um allergnädigste Verfügung wegen der Wiedereröffnung des siebenbürgischen Landschen auf Grund des Wohlgesetzes von Jahre 1864, 396
 Manciulea, Ștefan, *Activitatea politică a lui Timotei Cipariu*, 71
 Manciulea, Ștefan, *Contribuții noi la viața și activitatea lui T. Cipariu*, 72
 Manciulea, Ștefan, *Muzeul Blajului*, 39
 Manciulea, Ștefan, *Timotei Cipariu. Început de autobiografie*, 72
 Manciulea, Ștefan, *Timotei Cipariu și Academia Română*, 71
 Manciulea, Ștefan, *Timotei Cipariu și ASTRA*, 71
 Maniu, Nicolae, *Domnule redactor!*, 144
 „Manuscriptum“, 73, 131
 Maramureșul, 357, 388
 Marcovici, Simion, *Domnule redactor!*, 132
 Marea Britanie (vezi și Anglia), 282
 Marea Neagră, 165
 Marele Principat al Transilvaniei, vezi Transilvania
 Marica, George, E. m., *Foaie pentru minte, inimă și literatură. Bibliografie analitică cu un studiu monografic*, 177, 216
 Marica, George E. m., *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, 177
 Marica, George E. m., *Notele de călătorie ale lui George Bariț*, 81, 246
 Marica, George E. m., *O discuție sociologică — filozofică în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“*, 229
 Marinescu, Costică, *Contribuția Societăților „Carpați“ și „Liga culturală“ la dezvoltarea conștiinței naționale, la lupta poporului român pentru desăvârșirea unificării statului național român*, 64
 Maros Ujvár, vezi Ocna Mureș
 Maros Vásárhely, vezi Tîrgu-Mureș
Material pentru o programă a expozițiunii din 28 iuliu și pentru expozițiunea însăși, 344, 375
 Mădărașul de Cîmpie, sat din Transilvania, 38—39
 Măldărescu, Nicolae, *Farmacopeea română*, 53
 Mănărade, sat lângă Blaj, 199, 235
 Mănăstirea greco-catolică din Alba-Iulia, 242
 Mănăstirea Neamțu, 228, 273

- Mănăstirea Sfintei Treimi din Blaj, 143, 194—150, 195—196, 198, 202, 234, 246—247, 251, 268—269, 277
- Mănăstirea Tismana, 25
- Mărgău, sat în Munții Apuseni, 33, 238—239, 246
- Mediascher Hof, hotel din Sibiu, 297
- Mediaș, 98, 103, 167, 168, 174, 175, 246, 273, 303, 329, 335
- Medieșel, sat din Transilvania, 96
- Mehadia, băile, 196, 199, 200
- Meletie al Atenelor, *Bisericeasca istorie a lui Meletie mitropolitul Atenelor, tălmăcită din elineasca limbă în cea proastă elinească și îmbogățită cu multe trenice și de neove suptînsemnări și cu scumpătățite tabule de Gheorghe Vendoti din Iacint, iar acum tălmăcită în limba românească de smeritul Veniamin Costachi, mitropolitul Moldaviei*, 223, 223, 233, 242—243, 243, 245, 247, 251, 254, 275
- Memorand din 1855 al Capitulului greco-catolic din Blaj către primatelor romano-catolic din Strigoniu, 310
- Memorandumul românilor din Transilvania și Ungaria, 334
- Mestecăn, sat din Munții Apuseni, 65
- Mező Szakál, vezi Săcal, sat din Cîmpia Transilvaniei
- Mica Romă, nume metaforic al Blajului, 76
- Micu, Samuil, *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor pre scurt așezată și din mulți vechi și noi scriitori culeasă și scrisă de părintele Samuil Clain de Sad...*, 198, 324
- Miercurea, lingă Sibiu, 376
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Animale microscopice*, 38
- Mihali Mihalescu, Simion, *Botanica*, 52, 54
- Mihali Mihalescu, Simion, *Chiții și vînatul lor*, 38
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Ctini de la St. Bernard (natural-istoric)*, 38
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Compendiu de istoria naturală pentru începători*, 38, 53
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Descrierea plantelor veninoase*, 53
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Din Oltenia sau România mică*, 40
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Elemente de botanică descriptivă*, 53
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Elemente de geografie*, 53
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Elemente de istorie naturală (I. Zoologie; II. Botanică; III. Mineralogie)*, 38, 53—54
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Elemente de zoologie descriptivă*, 53
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Geografia Ardealului pre scurt, lucrată de pre nemție*, 38
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Geografia universală pentru prima clasă gimnazială după dr. Bürger*, 38
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Îndreptare contra „Traiului animalelor“ din „Isis“ de la București*, 38
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Limba română în Cluș. (Reminiscente din zilele bătrîne)*, 65, 66
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Migrațiunea animalelor*, 38
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Mineralogia*, 53
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Mineralogia*, ediție independentă din 1872, 53

- Mihali-Mihalescu, Simion, *Pentru naturaliști: analiza pietrelor meteorice de la Mezö-Madaras, după prof. F. Wohler*, 38
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Reminiscente de la Cluș, de dinainte de 1848*, 69
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Rinocerul*, 38
- Mihali-Mihalescu, Simion, *Zoologia*, 53—54
- Milașul Mare, sat în Cîmpia Transilvaniei, 26, 33
- Milășel, sat din zona Clujului, 180
- Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovei, 294
- Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice al Principatelor Unite, 347
- Ministerul de Justiție al Austriei, 383
- Ministerul de Justiție al Moldovei, 294
- Misiunea grecilor*, articol din „Federațiunea“, 40
- Mitropolia greco-catolică de Alba-Iulia și Făgăraș, 6, 47, 82, 320, 347
- Minjina, 185
- Mocod, sat din zona Năsăudului, 145
- Modrigan, Ioan, *Soarta Cronicii lui Șincai*, 177
- Moisil, Iuliu, *Românii ardeleni din vechiul regat și activitatea lor pînă la războiul întregirii neamului*, 36
- Moldo-România, vezi Principatele Unite Române
- Moldova, 105, 129, 151, 154, 162—163, 185, 192, 193, 196, 226, 228—229, 243, 245, 251, 292, 293, 294, 309, 315, 317, 318, 323, 326, 329, 330—331, 332
- Moldovan, Ioan Micu, *Acte sinodali ale beserecei române de Alba-Iulia și Făgăraș*, 168
- Moldovan, Ioan Micu, *Timotei Cipariu. Date biografice*, 71
- Moldovan, Vasile, *Memorii din 1848—49*, 303
- Monarhia austriacă, 104
- „Monitorul“, 53, 53
- „Múlt és jelen“, 171, 278
- Mumuleanu, Barbu Paris, *Poezii*, 164
- Muncaci, vezi Munkács, în Ungaria
- Munkács (vezi și Muncaci), în Ungaria, 239, 245, 250
- Muntele Letii, din Apuseni, 318
- Muntenia, vezi Țara Românească
- Munții Apuseni, 4—5, 37, 43, 46, 59, 61, 64, 275, 303, 314
- Mureșanu, Andrei, *Deșteaptă-te, române!*, imnul, 65
- Mureșeanul*, piesă de teatru nepăstrată, 90
- Murgu, Eftimie, *Scrieri*, 132, 135, 162
- Mușlea, Candid, C., *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, 97
- Mușlea, Ion, *Calendarele lui Barițiu (1852—1865) cu documente inedite privitoare la editarea, tipărirea și difuzarea lor*, 47, 329
- Mușlea, Ion, *Timotei Cipariu și literatura populară*, 71
- Muzeul austriac de arte și meserii, 368
- Muzeul fizic, matematic și cultural din Blaj, 48
- Muzeul natural, matematic și cultural din Blaj, 39
- „Muzeul național“, 108

N

- N. (autor neidentificat), *Din Ungaria. De la 1 ian. 1845*, 209
 Nagy Enyed, vezi Aiud
 Nemesi István, *Hálás köszönet*, 266
 „Naționalul“, 325—326
Nächtliche Geschprache mit dem Alten von weisen Thurme am Kaupenberg, 284
 Năsăud, 2, 39, 82, 130, 138, 145, 149, 210, 221, 235, 237—239, 340, 374
 Neamțu, Gelu, I. C. Drăgescu, *militant pentru republică și dacoromânism*, 55
 Negruzzi, Costache, *Domnule redactor!*, articol din 1838, 144
 Negruzzi, Costache, *Elemente de dreptul politic*, 270, 271
 „Nemzet“, ziar unguresc din Pesta, 4, 8
 „Nemzeti Társalkodó“, 126, 271, 281, 282, 303
 „Nemzeti Újság“, 206, 208
 Netea, Vasile, *George Barițiu*, 47, 81, 101, 144, 348
 Netea Vasile, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, 29
 Netea, Vasile, *Primele colecții de proverbe românești publicate*, 250
 Netea, Vasile, *Timotei Cipariu și George Barițiu călători prin Țara Românească*, 71
 Netea, Vasile, *Un precursor al muzeografiei românești*, Simion Mihali-Mihalescu, 39, 48, 52
 Neugeboren, Karl, *Handbuch der Geschichte Siebenbürgens*, 232
 Neugeboren, Karl, *Index diplomaticus Regni Hungariae publicus seu Series Diplomatum Decretorum, Legum, Literarumque Typis divulgatorum, Historiam Regni Hungariae, Legesque ac Jura et Praerogativa cum Regni Hungariae et incorporatarum Provinciarum, tum Personarum publicarum et privatarum tangentium*, 232
 New-York, 330
 Nicolau, Maria, *Comput public al Reuniunii femeilor române spre ajutorul creșterii fetițelor orfane ș.c.l. și actele acesteia. Partea I pentru anul I și II*, 313
 Niculae, autor neidentificat, *Revista*, articol din „Concordia“ 1867, 399
Norma Regia pro Scholis Magni Principatus Transilvaniae, legiuire școlară austriacă, 140
Noul Testament, 249, 324
Noul Testament al Domnului și mîntuitorului nostru Isus Hristos, tipărit cu voea prea sfinților episcopi ai Prințipatului României, după cel mai ales model, dat de preasfințiiile lor în zilele Prea Înălțatului Domn stăpînitor a toatei Țării Românești Alexandru Dimitrie Ghica Vo. (vezi și *Testamentul Nou din Smirna*), 231, 232
Noul Testament de la Bălgrad, vezi *Noul Testament sau împăcarea...*
Noul Testament sau împăcarea, au Legea Noauă a lui Isus Hristos Domnului nostru. Izvo-dită cu mare socotință den izvod grecesc și slovenesc, pre limba rumânească... (vezi și *Noul Testament de la Bălgrad*), 230, 232, 136

O

- Oarda de Jos, sat de lingă Alba-Iulia, 221
 „Observatoriul“, 5—8, 20, 20—22, 31, 31—34, 34, 41, 43—44, 54, 54—58, 61—62, 63, 65—68, 66—69
 Obșteasca Adunare a Moldovei, 298, 298

- Obșteasca Adunare a Țării Românești, 96, 98, 98, 131, 153, 154, 208
 Ocna Dej, 238
 Ocna-Mureș (vezi și Uioara), 89, 174, 174—175, 189, 246
 Ocnișoara, sat lingă Tirnăveni, 98
Octoih, 330
 Odobescu, Alexandru, *Opere complete*, 71
 Odobescu, Alexandru, *Timotei Cipariu*, 71
 „Oltenia“, 52, 54, 173, 193, 339
 Olteniceanu, Constantin, *Insemnare de cărți vechi românești*, 213
 Olvasó Társulat, vezi Societatea de lectură „Aurora“ a elevilor din Blaj
O mie și una de nopți. Istorii arabești sau Halima, intliaș dată tradusă din nemțește, 164, 165
 Om din fabrică, autor neidentificat, *Bănat. Timișoara, 11 martie c. v.*, 228
 „L'Opinione“, ziar din Roma, 41, 62
 Oradea (vezi și Oradea Mare, Nagyvárad), 77, 133, 147, 152, 154—155, 155, 172, 174, 176, 184, 185—188, 185, 187, 190, 194, 194, 200, 221, 226, 229, 232, 233, 236—238, 239, 241—242, 245, 267, 285, 295, 309, 313, 324, 353, 382
 Oradea Mare, vezi Oradea
 Orăștie, 46, 50, 275, 264, 365
 Ordinariatul metropolitan, vezi Consistoriul greco-catolic de la Blaj, 295
 Ordinul „Maria Tereza“ în grad de cavaler, 165
 Organisations Entwurt, legiuire austriacă din 1849, 38
 „Organul luminării“, 120, 235, 275, 277, 280, 283, 286, 289, 291, 291—292, 296—297, 298, 300, 302—302, 305, 305, 318, 328, 343, 344, 345
 Orghidan, Rudolf, *Prenumeratiune la Dicționarul germano-român care se tipărește la Brașov in a.c. 1852*, 49
 Orient, zonă geografică, 165
 „Orientul“, 27
 Orlat, 221, 340
 Ormeniș, sat din zona Aiudului, 50
 Orșova, 51
 Oșorhei, vezi Tirgu-Mureș
 Ὁ Ζῆφυρος τοῦ Ἰστροῦ publicație grecească din București, 165, 166
 Ozun (vezi și Uzon), sat din județul Covasna, 50
 „Österreichische Zeitung“, 340, 358, 370, 371

P

- Palia de la Orăștie* (vezi și *Biblia de la Orăștie*), 231, 232
 Panciova, 177
 Papadopol, Paul, *Timotei Cipariu (1805—1887)*, 71
 Papadopol, Grigore, *Disertație pregătitoare la Dicționarul românesc, latinesc și elinesc al d-lui Grg. Papadopol, profesorul de limba elenică în Colegiul Sf. Sava, slujind drept înștiințare*, 229
 Papfalvi, Constantin, *A balázsfalvi érsekségről, s még valami*, 6, 8, 19
 Papfalvi, Constantin, *Alte momente din viața lui Aron Budai*, 5—6, 8, 20
 Papfalvi, Constantin, *Blaș*, 28 oct. 1867, 8, 20

Papfalvi, Constantin, *Czáfolat, az Erdélyi Híradó 150-dik számában megjelent 2-dik dévai cikkre*, 3, 8, 14

Papfalvi, Constantin, *De la Blaș. Răspuns la observațiunile d-lui Török Bertalan publicate în foaia săptăminală Közérdek nr. 48, asupra declarațiunei făcute de un român în aceeași foaie nr. 47, anul 1884*, 8, 32

Papfalvi, Constantin, *Din Transilvania. Hunedoara, 20 iunie 1845*, 209

Papfalvi, Constantin, *Domnule redactor!*, 5, 8

Papfalvi, Constantin, *Egy hazafias román nyilatkozata*, 7—8

Papfalvi, Constantin, *Felvilágosító felelet a Közérdek 48-dik és következő két számok hasábjában egy román nyilatkozatára tett észrevételekre*, 8, 32

Papfalvi, Constantin, *Ioan P. Leméni, episcopul Făgărașului*, 8, 22

Papfalvi, Constantin, *Revelațiunile unui bărbat octogenariu*, 8

Papfalvi, Constantin, *Schițe ethnografice și topografice din Comitatul Hunedoarei*, 8

Papfalvi, Constantin, *Secretariul thesaurariale Aarone de Budai*, 5, 8, 10, 20

Papfalvi, Constantin, *Starea Fondului pentru deficienții preoți, văduvele și orfanii arhidiecesei, cu finea an. 1866*, 5, 8

Papfalvi, Constantin (și alții), *Un răspuns național dat baronului Jójika*, 4, 8

Papfalvi, Constantin, *Unele observări relative la Comitatul Hunedoarei și în specie la Districtul Hațegului*, 8, 22

Papiu Ilarian, Alexandru, *Documente despre Horia și Cloșca*, 66

Papiu Ilarian, Alexandru, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, 4, 15, 17, 170—171, 302, 308

Papiu Ilarian, Alexandru, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, 65, 66

Papiu Ilarian, Alexandru, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca*, 70

Papp József, *Erdélyországnak rövid földleírása. Kezdő gyermekek felfogásához kérések és feleletekben* (vezi și *Geografia Ardealului*), 270, 282

Parimierul din Iași, vezi *Dosoftei, Parimiile preste an*

Paris, 45, 217, 298, 302, 323, 325, 400

Parlamentul Suprem al Imperiului Austriac (vezi și *Reichsrath*), 302, 367, 372, 374, 394

Parohia greco-catolică din Blaj, 209

Pascal, Emil, *Noul Testament*, tradus de —, 400

Pascu, Ștefan, *Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia*, 30, 64

Patenta imperială din februarie 1861, 356, 360, 380—381, 385, 387

„Patria“, ziar românesc din Pesta 353

Pavel Sfântul, *Epistola către Timitheii*, 399, 400

Păcățian, Teodor V., *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, 29 173, 333—334, 336, 339, 343, 346, 358, 364, 369, 374, 378, 391

Păcățian, Teodor V., *Dieta Ardealului în 1865*, 391

Pământul săsesc, vezi *Fundus Regius*

Pănade, sat din zona Sibiului, 80

Păclișanu, Zenovie, *O glorie a culturii românești: Timotei Cipariu*, 71

Pentru espusețiune, 375

Pervain, Iosif, *Ceva despre relațiile lui Bariț cu episcopul Lemeni (1835—1842). Un funcționar bătăuș: Kayser*, 82

Pervain, Iosif, *Odiseea ediției profesorului Alexandru Gavra din Hronică*, 209

Pervain, Iosif (I. Verbină), *Simeon Marcovici, traducător și teoretician al problemelor sociale și literare*, 93

Pervain, Iosif, *Studii de literatură română*, 81—82, 93, 97, 100, 101, 108, 112—114, 120, 137, 143, 147, 152, 157, 209

Pesta (vezi și *Pest, Pesth*), 6, 8, 12, 13, 18, 20, 29, 30, 40—42, 54, 78, 84, 133, 134, 137, 141, 143, 147, 208, 212, 228, 244, 261, 300, 300, 302, 309, 333, 351—353, 356, 376, 387, 391, 398

„Pesti Hirlap“, 261

Petelea (vezi și *Birk*), sat din zona Reghinului, 50

Peterburg, 206

Petițiunea subșternută Majestății Sale ces. reg. apostolice în 30 decembre 1866 pentru susținerea și apărarea autonomiei Marelui Principat al Transilvaniei, redeschiderea Dietei și continuarea lucrărilor ei însoțită de 37 plenipotențe cu 1493 subscripțiuni, 396

Petranu, Coriolan, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș. Trecutul, prezentul și administrarea lor*, 39

Petridul de Mijloc, sat lângă Turda, 81, 100, 175, 213, 218, 264

Petrifalău, vezi *Petrisat*, sat din zona Blajului

Petrila, 25

Petrisat, sat din zona Blajului, 140, 149

Petroșeni, 25

Pintic (vezi și *Szász Péntek*), 110, 142, 174, 194, 196, 199—200, 212, 221, 225, 227, 228

Plagianu, Alexandru, *Biblia*, articol polemic în apărarea lui Ion Heliade Rădulescu, 325

Plautus, Titus Maccius, *Aulularis*, 89

„Plevna ungurească“, aserțiune publicistică de mare scandal politic din 1884, 66; 67

Ploiești, 54

Plosca, sat în Hațeg, 11, 12

Poarta Otomană, 133, 208

Poenaru, Petrace, *Gheorghe Lazăr și școala românească*, 353

Pogăceaua, sat din Cîmpia Transilvaniei, 25, 334

Poeni, sat din zona Năsăudului, 149

Pojon (vezi și *Bratislava, Pozsony*), 180, 208, 300, 302, 353, 387

Polonia, 372, 374

Polverejan, Șerban și Nicolae Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885—1897)*, 30

Ponorel, sat din Munții Apuseni, 76, 207

Pop, Emil, *Simeon Mihali-Mihalescu*, 36

Pop, Sigismund, *Cuvîntări bisericești pe sărbători, duminici și deschilinite întîmplări, pentru folosul tuturor preoților, păstorilor sufletești și mirenilor români de prin cetăți sau de prin sate*, 267

Pop Sigismund, *Înștiințare despre tipărirea cuvîntărilor bisericești*, 267

Pop, Vasile, *Capăt disertății din nr. 20 despre ortografie*, 125, 132

Pop, Vasile, *Celibatul (Necăsătoriții)*, 123, 126, 127, 130, 131, 144, 213

Pop, Vasile, *Diplomatică*, 128, 173

- Pop, Vasile, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări, de la începutul lor până la vremile noastre*, 120
- Pop, Vasile, *Domnule redactor!*, 12, 125, 132
- Pop, Vasile, *Urmarea disertației din nr. 18 despre ortografie*, 125, 132, 173
- Pop de Uifalău, Teodor, *Istoria ecleziastică*, 2
- Pop de Uifalău, Teodor, *Psaltirea sau cartea psalmilor*, 2
- Pop László, Gavril, *Geografia Banatului*, 210
- Pop László, Gavril, *Istoria Ardealului în anul 1848—1849 și drepturile istorice ale românilor*, 210
- Pop László, Gavril, *Istoria Daciei antice*, 210
- Pop László, Gavril, *Istoria scurtă a românilor de la Olm, povățuitorul ungarilor, din un fragment al părintelui Clain*, 210
- Pop László, Gavril, *Istoria Transilvaniei din cele mai îndepărtate vremuri până la 1571*, 210
- Popasu, Chiriac, *Un regiment român ardelean*, 57
- Popea, Nicolae, *Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Baron de Șaguna sau luptele naționale politice ale românilor 1846—1873*, 66, 68
- Popeangă, V., E. Găvănescu și V. Țircovnicu, *Preparandia din Arad*, 177
- Popescu, Gheorghe, *Trei ani de literatură română. Indice bibliografic al cărților publicate românește, în România, în anii 1874—1875—1876*, 355
- Popescu Gogan, Petre, *Timotei Cipariu. Notiță biografică*, 126
- Popești — Cluj, 1, 8
- Popfalău, vezi Popești — Cluj
- Popovici, Dimitrie, *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, 83
- Popovici, Dimitrie, *Studii literare*, 108
- Portugalia, 41
- Potra, Gheorghe, *Petrache Poenaru, ctitor al învățămîntului în țara noastră*, 224
- Prejmer, 261
- Prenumeratie pre anul 1845 la Gazeta de Transilvania*, prospect, 203
- Preparandia din Arad, 177
- „Prietenii istoriei literare“, 72, 81
- Principatele Unite Române, 206, 327—328
- Programa Adunării generale a Reuniunii femeilor române în 21/9 opt. 1855*, 317
- Programa Adunării generale II, ținînd prin Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român, la Brașov*, 375
- Programa concursului pentru una gramatică română. Partea I. Analitică*, 349
- Programa „Magazinului istoric pentru Dacia“*, 249
- Programa „Organului luminării“*, 275, 279
- Programă pentru strîngerea materialului necesariu la lucrarea dicționarului românesc*, 348
- Proiect de statute pentru Reuniunea femeilor române spre ajutorul creșterii fetițelor orfane, sărace și mai întîi a celor fetițe ale căror părinți au căzut în revoluțiunea maghiaro-transilvană din anii 1848 și 1849*, 313
- Proiect pentru un nou așezămînt binefăcătoriu*, prospect din „Gazeta Transilvaniei“, 49
- Proiectul de lege pentru introducerea limbei magiare ca studiu obligat în toate școlile confesionale nemagiare*, articol din „Observatorul“, 56
- Prolegomenon*, lucrare neidentificată, 53

- „Prospect. Organul luminării. Gazetă beserecească, politică e literarie „cu prea grațioasă învoiență“, titlu experimental al primului număr din „Organul luminării“, 275
- Protase, Maria, *Petru Maior*, 185
- Protestul Consistoriului din Blaj împotriva limbii maghiare, înaintat la Dietă în anul 1842*, 56, 178, 253, 259
- Protocolul Congresului națiunii române din Ardeal, ce s-a ținut în Săbii la 20/8 prier 1863*, 380—381, 383, 385
- Protocolul ședințelor Conferinței Naționale Românești ținute din 1/13 până în 4/16 ianuarie 1861, la Sibiu sub președinția a doi arhipăstori românești din Transilvania, cu aclusele sale și cu un comentariu*, 342, 343, 366, 395
- Protopopescu, Lucia, *Contribuții la istoria învățămîntului din Transilvania, 1774—1805*, 140
- Protopopiatul, vezi și Tractul
- Protopopiatul greco-catolic al Arieșului, 238—339, 346
- Protopopiatul greco-catolic al Clujului, 180
- Protopopiatul greco-catolic al Fărăgăului, 138, 185, 212, 228
- Protopopiatul greco-catolic al Pogăceleii, 25, 334
- Protopopiatul greco-catolic al Reghinului, 138
- Protopopiatul greco-catolic al Uioarei, 174
- Provincia metropolitană greco-catolică de Alba-Iulia și Făgăraș, 286
- Prusia, 336
- Psaltirea de-nțeleș a sintului împărat prorocă David, tipărită întru blagoslovite dzilele Mării Sale Prea Luminatului întru Isus Hristos Ioan Duca Voevoda, cu mila lui D-zeu Domn Țării Moldovei, cu cheltuiala Mării Sale și cu poslușenia smerenii noastre Dosoftei, mitropolitul Sucevei, în tiparnița Sfintei Mitropolii în Iaș...* (vezi și *Psaltirea slavo-română a lui Dosoftei*), 231, 232
- Psaltirea slavo-română a lui Dosoftei*, vezi *Psaltirea de-nțeleș a sintului prorocă David...*
- Puffendorf, Samuil, *Datoriile omului și ale cetățeanului*, 53
- Puncta Interrogatoria pro Reverendissimo Domino Simeone Krajinic Praeposito Capituli Blasiensis*, 245
- Pușcariu, Ioan cavalier de, *Notițe despre întîmplările contemporane*, 281, 298—299 371.

R

- Radu, Iacob, *Doi luceferi rătăcitori: Gheorghe Șincai și Samuil Micu Clain*, 187
- Radu, Iacob, *Episcopul baron Vasile Erdeli (Ardeleanu, Erdélyi) 1843—1862*, 174
- Radu, Iacob, *Istoria diecezei române-unite a Orășii Mari*, 155
- Radu, Iacob, *Istoria vicariatului gr.-cat. al Hațegului*, 15, 27
- Radu, Iacob, *Scrisoarea de mîntuînță a vicarului Constantin Papfalvi*, 15
- Ralet, Dimitrie, *Bețivul. Cînticel comic*, 294
- Ralet, Dimitrie, *Păun Burlacu. Cînticel comic*, 294
- Ralet, Dimitrie, *Scene naționale*, 294
- Ralet, Dimitrie, *Scrieri*, 294
- Ralet, Dimitrie, *Suvenire și impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinopole*, 294

Ramonțai, Simion, *Testamentul fericitului doctor de medicină Simeone Ramonțai*, 198
 „Raoul“, lucrare neidentificată, 347
 Rațiu, Ioan, Blajul. *Scurte notițe informative*, 314
 Rațiu, Ioan. *Dascălii noștri. Scurte notițe din viața și activitatea lor literară, 1754—1848*, 2, 180
 Rațiu, Ioan, *Timotei Cipariu. Viața și activitatea lui*, 71
 Răscoala de la Bobilna, 284
 Rășinari, 341
 „Răvașul“, 369
 Rebra, sat din zona Năsăudului, 149
 Rebrisoara, sat din zona Năsăudului, 149
 Rediu, sat în Transilvania, 26
 Reghin, 33, 334
 Reghinul săsesc, vezi Reghin
 Regimentul de dorobanți Mehedinți, 60
 Regimentul II de graniță românesc (Năsăud), 2, 57, 149, 308, 385
 Regimentul I de infanterie din Craiova, 60
 Regium Generale Seminarium Graeco-Catholicum din Lemberg (vezi și Seminarul general din Lemberg), 145, 146
 Regulamentul Organic, 98
 Reguli după care au a se urma lucrările „Societății literare“, 112
 Reichsrath, vezi Parlamentul Suprem al Imperiului Austriac
 „Religió“, 208
 „Religió és nevelés“, 206, 208
 Restaurantul „Calul alb“ din Viena, 385
 Reteag, 194
 Retegan, Simion, *Lupta națională a burgheziei române din Transilvania în anii negocierii pactului dualist*, 391
 Retegan, Simion, *Recunoașterea egalității națiunii române și a celor două confesiuni în Dieta de la Sibiu (1863—1864)*, 388
 Retegan, Simion, *Recunoașterea limbii române ca limbă oficială a Transilvaniei în Dieta de la Sibiu*, 388
 Reuniunea femeilor române din Brașov, 39, 48—49, 310, 313, 314—316, 317, 319—320, 332
 „Revista arhivelor“, 248
 „Revista istorică“, 49
 „Revista muzeelor“, 39, 48
 „Revue Roumaine d'Histoire“, 30
 „Riforma“, ziar din Roma, 41, 62
 Rinul, 104
 Rîmnicu-Sărat, 54
 Rîmnicu-Vilcea, 57, 142
 Rodna, 385
 Roma, 25, 41, 58, 62, 64, 76, 80, 160, 216, 285, 325, 329, 379—380, 382
 Roma, 15 febr. st.n., articol din „Organul luminării“ 1847, 286
 Romana, dans popular, 65

România, 16, 26, 28, 36, 38, 40—42, 52, 60—61, 64, 67—68, 166, 275, 300, 388
 România, rubrică din ziarul „Observatoriul“, 66
 „România“, ziarul lui Aron Florian din 1838, 128
 „România liberă“, seria veche, 57—58, 60
 „Românul“, 40, 42, 54, 63
 „Roșia de Secaș, sat în zona Albei, 246
 Roșia Montană, 318, 391
 Roth, Stephan Ludwig, *Der Sprachkampf in Siebenbürgen*, 170
 Rothenthurmer Gränz Commando, vezi Comandamentul cezaro-crăiesc de graniță de la Turnu Roșu
 Rucăreanu, N. N., *Asupra emantipației robilor din România*, 208
 Rucăreanu, N. N., *Domnule redactor!* articol polemic contra lui Timotei Cipariu, 132, 229
 Rudeanu, C., *Istoricul Nicolae Tincu Velia*, 296
 Rudeanu, C., *Un istoric bănățean uitat*, 296
 Rugămintea celor doi episcopi românești, a celui gr. unit Ioan Lemeni de Eadem și a celui gr. neunit Vasilie Moga, așternută Dietei de la 1842, în cauza românilor locuitori în Pământul Crăiesc, numit și Săsesc, 173, 179, 181, 183, 186, 187, 191, 193
 Rule Britania, imnul Angliei, 133
 Runcu, sat din zona Năsăudului, 149
 Rusia, 60, 98, 131, 135, 161, 320
 Russo, Alecu, *Cugetări*, 113
 Rusu, Ioan, *Ceva despre ortografia latino-românească*, 125, 144
 Rusu, Ioan, *Icoana Pământului sau Carte de geografie, 170—172, 171, 175, 177, 183, 185, 190, 191, 193*
 Rusu, Ioan, *Pentru Șematismul clerului din episcopatul Făgărașului și încă ceva*, 179
 Rusu, Ioan V., *Despre răscoala lui Horia*, 64
 Rusu, Ioan V., *Scurtă descriere a revoluțiunii lui Horia și Cloșca din 1784*, 64

S

S — nu (autor anonim), *Balázsfalva, szept. 25. 1867*, 6, 19
 Sachsenland, vezi Fundus Regius
 Salva, 149
 Salvus Conductus, articol din „Erdélyi Hiradó“ 1844, 197
 Samușfalău, vezi Someșeni
 „Satellit des Siebenbürgisches Wochenblatt“, 203, 204, 260, 261, 284
 Satu-Mare, 147
 Săcal, sat din Cimpia Transilvaniei, 25
 Săliște, sat lângă Hunedoara, 16, 17
 Sărăuad, sat din Silvania, 262
 Sătmar, ținutul, 147
 Săulescu, Gheorghe, *Gramatică românească sau observații gramaticești asupra limbei românești...*, 273
 Săulescu, Gheorghe, *Lexicografie*, 273
 Scaunul Apostolic de la Roma, 285, 286, 380
 Scaunul Primațial de la Strigoni, 259

Scaunul săsesc al Sibiului, 304
Schematismus Cleri Archi-Diacesis Strigoniensis pro Anno a Christo Nato 1860, 25
Schematismus Venerabilis Cleri Diocesis Transsilvaniensis ad Annum bissextileus a Christo Nato MDCCCXLIV [1844], 69
Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII [1842] ab Unione cum Ecclesia Romana CXLV [145], 25, 120, 170, 171, 172, 177, 180
 Schemnitz, 12, 13, 46, 365
 Schiller, Friedrich, *Intrigă și iubire*, traducere ratată a lui George Bariț, vezi Schiller, Friedrich, *Kabale und Liebe*, traducere și tipărire intenționată de George Bariț
 Schiller, Friedrich, *Kabale und Liebe*, traducere și tipărire intenționată de George Bariț (vezi și *Intriga* lui Bariț; Schiller, Friedrich, *Intrigă și iubire*, traducere ratată a lui George Bariț), 130, 132
 Schola Normalis Dacoromana Coronensis, vezi Școala normală românească din Brașov
 Schuller, Johann Karl, *Beleuchtung der Klagschrift, gegen die saechsische Nation, welche die beiden valachischen Bischöfe auf dem Landtage 1841—1843 den Staenden Grossfürstenthums Siebenbürgen überreicht haben von —*, 268
Scrisori apologetice, va să zică de apărare ale arhiepiscopului și mitropolitului românilor de religie ortodoxă răsăriteană din Ardeal și din Ungaria, Andrei baron de Șaguna, 398
Scrisorile pentru Maria, lucrare neidentificată, 192
 Sebeș (vezi și Sebeșul Săsesc), 167, 221
 Sebeșul Săsesc, vezi Sebeș
 Seche, Mircea, *Schiță de istorie a lexicografiei românești*, 48
 Seminarul de la Socola, 262
 Seminarul general din Lemberg, vezi Regium Generale Seminarium Graeco-Catholicum din Lemberg
 Seminarul „Sfânta Barbara” din Viena, 98, 262
 Seminarul teologic greco-catolic din Blaj, 2, 52, 82, 90, 94, 120, 131, 154—155, 162, 168, 174, 179, 180, 185, 188—189, 189, 193, 194—196, 198, 202, 210, 220, 221, 223, 228, 230, 234, 235, 238, 240, 256, 267—269, 295, 315
 Seminarul teologic ortodox din Sibiu, 365—366
 Senatul României, 63
 Serbia, 42
 Severin, vezi Turnu-Severin
 Siberia, 350
 Sibiu (vezi și Cibinium, Hermannstadt, Nagyszeben), X—XI, XIII, 1—2, 10, 15, 16, 24, 29, 34, 39, 54, 59, 61, 64, 66, 67—68, 81, 83, 88, 88, 95—96, 97, 99, 105, 114, 118, 120, 121—122, 130, 133, 135, 139, 143, 144, 148, 150, 154, 156—157, 159, 161, 163, 168, 168, 170, 173, 174—176, 178, 178, 181, 191, 193, 196—197, 199, 210, 212, 219—220, 225, 229—230, 231—232, 233—237, 238—239, 243, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 257, 260, 264, 266, 267, 268—270, 268, 271, 274, 276—277, 282, 289—291, 291, 296—299, 298, 300, 305, 309, 309, 313, 316, 318, 326, 332—336, 332—333, 336—337, 338, 339, 340, 341, 342—343, 343, 346, 351, 351, 353—354, 353, 355—356, 358, 365—366, 366, 369, 371, 374—375, 376, 381, 387, 398, 404
 Sibiu. *Proiect de estermnarea școalelor românești și a limbei românești*, articol din „Observatoriul”, 56

Sibiu. *Proiectul de lege despre maghiarizarea tuturor școalelor*, articol din „Observatoriul”, 56
 Sibiu, 21 iulie 1851, articol-corespondență din „Gazeta de Transilvania”, 15, 17
 Sibiu, 7 mai st. v., articol din „Tribuna”, 68
 „Siebenbürger Bote”, 148, 260, 261, 278, 318
 „Siebenbürger Wochenblatt”, 9, 10—11, 148, 175, 203, 247, 260, 270, 278
 „Siebenbürgisches Bürgerblatt”, 148
 Sighișoara, 195, 300
 Silași, Grigore, *Renașterea limbei românești în vorbire și scriere*, 56
 Sylvania, ținutul, 168, 210, 245, 262
 Simcel, vezi Sîncel, sat din zona Blajului, 149
 Simu, Nicolae, *Copie după testamentul lui Nicolae Simu*, 198, 209
 Sinodul arhidiecezan de la Blaj din 20-22 octombrie 1869, 350, 350
 Sinodul electoral de la Blaj din august 1868, 337
 Sion, Gheorghe, *Cesurile de mulțumire a lui Gheorghe Sion*, 216, 217, 254, 259
 Sion, Gheorghe, *Răspuns la discursul de recepțiune al lui Petrache Poenaru*, 352, 353
 Siracuza, 98
 Siret, vama și oficiul poștal, 298
 Sîncel, 235—236, 237, 248, 250, 306, 308
 Sîncraiu de Mureș, 211, 216
 Sîngeorz (azi Sîngeorz-Băi), 149
 Sîniacob, sat din Cîmpia Transilvaniei, 221
 Sînmiclăuș (vezi și Klosdorf), sat din zona Tîrnavelor, 50
 Slovacia, 387
 Societatea Academică Română, 53, 70, 347—348—349, 350, 351, 353, 354, 355
 Societatea „Carpați”, 64
 Societatea „Carpații români”, 43, 63, 66, 68
 Societatea de lectură „Aurora” a elevilor din Blaj (vezi și Olvasó Társulat), 133
 „Societatea de mîine”, 71, 231, 296, 391
 Societatea „Iredenta română”, numele inițial al Societății „Carpați”, 64
 Societatea „Liga culturală”, 64
 Societatea literară din București, vezi Asociația literară din București, 12
 Societatea negustorească din Brașov, vezi Soțietet neguțătoresc al românilor [din Brașov]
 Societatea naturaliştilor germani din Sibiu, 39
 Societatea „Zorile” de la Cluj, 68, 194
 Sodoma, 74, 79
 Someș-Sat, vezi Someșeni
 Someșeni, sat lângă Cluj, 7, 22, 23
 Someșul, 37
 Soțietatea literară din București, vezi Asociația literară din București
 Soțietet neguțătoresc al românilor [din Brașov] (vezi Societatea negustorească din Brașov), 95
 Smirna, 232
 Spania, 41
 Spice istorice, articol din „Foaie pentru minte . . .” 1847, 296
 Spring, sat în Transilvania, 26
 Stadt London, din Viena, 244

- Stamati, Iacob, *Un blestăm* (vezi și *Blăstăm*ul mitropolitului Iacob), 225, 228
 Stamati, Teodor, *Dicționar*iu, vezi Stamati, Teodor, *Vocabulariu de limba germană și română, cu adăogirea celor mai obicnuite și în conversăciune primite cuvinte streine*
 Stamati, Teodor, *Vocabulariu de limba germană și română, cu adăogirea celor mai obicnuite și în conversăciune primite cuvinte streine*, 47, 48
 Stan, Apostol și Constantin Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, 54
 Stanca, Sebastian, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga, 1774-1845*, 10
 Staturile și Ordinile Transilvaniei (Status et Ordines), 291
 „Steaua”, 72, 257
 Sterca Șuluțiu, Alexandru, *Istoria Horii și a Munților Apuseni*, 34
 Sterca Șuluțiu, Alexandru, *Serbarea festului secular al Gimnasiului din Blaș*, 313
 Sterca Șuluțiu, Iosif, *Memorii*, 44, 59, 356
 Sterca Șuluțiu, Iosif, *O lacrimă fierbinte*, 356
 Sterca Șuluțiu, Iosif, *Partea V-a din memoriul lui —*, 61
 Sterca Șuluțiu, Iosif și Axente Severu, *Dimitrie Moldovan*, 365
 Straja, sat din zona Albei-Iulii, 240
 Strei, sat în Hațeg, VIII, 15
 Strigoniu (vezi și Esztergom), 24—25, 191, 218, 219, 237, 246, 250, 261, 313
 „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, 42
 „Studii”, 71, 81
Studii de folclor și literatură, 250
 „Studii de istorie literară și folclor”, 71
 „Studii literare”, 93
 „Studii și articole de istorie”, 391
 „Studii și cercetări de bibliologie”, 47, 329, 332
Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu, 59
 Suci, Coriolan, *Crimpeie din procesul dintre profesorii de la Blaj și episcopul Lemeni (1843-1846)*, 162
 Suci, Coriolan, *Crimpeie din procesul lemenian. Al doilea „atentat” contra lui S. Bărnăuțiu*, articol manuscris, 229, 240
 Suci, Coriolan, *Din tinerețea lui Ioan Trifu alias Maiorescu*, 221
 Suci, Coriolan, *Din tinerețea lui Ioan Trifu, alias Maiorescu. De ce a trecut în țară*, 231
 Suci, Coriolan, *Ioan Trifu-Maiorescu — preot*, 321
 Suci, Coriolan, *Preambule la procesul lemenian. Luptă ideologică între Lemeni și Bărnăuțiu*, 184, 209—210
 Suci, Coriolan, *Preambule la procesul lemenian. Pretinsele atentate contra lui Bărnăuțiu*, 184—185, 209, 221, 242
 Suci, Ioan Dimitrie, *Citeva lămuriri în legătură cu Niculae Tincu Velia*, 296
 Suciul de Jos, sat din zona Chioarului, 240, 329
 Sue, Eugène de, *Der ewige Jude*, 201
 Sue, Eugène de, *Evreul neadormit*, 77, 201, 202, 204—205, 208, 210, 212, 213, 214, 216, 224
 Sue, Eugène de, *Le Juif errant*, 201
 Sue, Eugène de, *Mathilda*, 201
 Sue, Eugène de, *Misterele Parisului*, 201

- Sue, Eugène de, *Ovreiul neadormit* [tălmăcit de Timotei Cipariu] 201, 201
 Sue, Eugène de, *Prologul la romanul Evreul neadormit*, 200—201, 201
 Suplai, sat din zona Năsăudului, 149
 „Supliment” la „Organul luminării”, 297
Supplex Libellus Valachorum, 182
 Szász Péntek, vezi Pintic
 Szathmár, vezi Satu-Mare
 Széchenyitér, promenadă în Pesta 29
 Szilágyi Miklós, *A pálinkáról* (vezi și *Învățătură asupra vinarsului*), 270, 271
 Szinnyi József, *Magyar írók élete és munkái*, 30

Ș

- Șaguna, Andrei, *Andrei, din mila lui Dumnezeu dreptcredinciosul episcop al bisericii greco-răsăritene ortodoxe în Marele Principat al Ardealului...*, circulară cuprinzând afurisenia asupra *Bibliei* traduse de Ion Heliade Rădulescu, 325
 Șcheii Brașovului, 299
 Școala Ardeleană, VI, 158, 162, 187
 Școala centrală din Craiova, 124
 Școala de normă din Blaj, 10, 259
 Școala de normă din Trăscău, 10
 Școala normală de fete din Sibiu, 34
 Școala normală românească din Brașov (vezi și Schola Normalis Dacoromana Coronensis), 97, 100, 105
 Școala primară românească a Regimentului de grăniceri din Năsăud, 385
 Ședința Comitetului permanent ales de Conferința Națională din Sibiu, din 25 martie/ 6 aprilie 1862, 376, 377
 „Șezătoarea”, 369
 Șincai, Gheorghe, *Cronica*, 158, 197, 198
 Șotropa, Virgil, *Maltratarea lui Gh. Bariț în Cernăuți în 1849*, 15, 309
 Ștefănescu, Gr., *Masivul de la Mociu*, 70

T

- Tabla Regească din Tîrgu-Mureș (vezi și Tabula Regia), 200, 213, 302, 381, 388
 Tabula Judiciaria, vezi Tribunalul...
 Tabula Regia, vezi Tabla Regească din Tîrgu-Mureș
 Tarța, Iosif, *Teologie dogmatică*, lucrare considerată pierdută, 221
 Tasso, Torquato, *Gerusalemme liberata*, 273
Tatăl nostru, 226, 228, 230, 233, 234
 Teaca (vezi și Teke), sat din zona Bistriței, 94, 110, 142, 228
 Teatrul Theodorini din Craiova, 66
 Teke, vezi Teaca
 Telciu, sat din zona Năsăudului, 149
 „Teledracul”, porecla „Telegrafului român”, 320
 Telega, 164

„Telegraful român“, 271, 312, 320, 321, 325, 336, 343, 355, 358, 365—366, 374, 379, 381, 391, 393, 394, 395—397, 396, 398—399, 404

Tempea, Radu junior, *Pravilă manuală tradusă (scoasă) din Pravila cea mare a Sfinților Părinți Sfintei Biserici dreptcredincioase răsăritene, pentru trebuința clericului bisericesc, cu o înțelegere mai pre larg și mai cu deslușire pentru starea spițelor rudenii în pricina căsătoriilor, dată în tipariu în 35 § prin traducătoriul și osteneala lui —*, 271, 273

Teodor, Pompiliu, *Evoluția gândirii istorice românești*, 144

Testamentul cel nou, vezi *Noul Testament de la Bălgrad*

Testamentul lui Simion Ramonțai, 208

Testamentul Nou din Smirna, vezi *Noul Testament al Domnului și mîntuitoriului nostru Isus Hristos, tipărit cu voea prea sfinților episcopi ai Prințipatului României...*

Teutsch, Friedrich, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, 300

Tezaurariatul Imperiului Austriac, 352

Tezaurariatul Transilvaniei (vezi și Cămara), 10, 97, 139, 247, 248, 255, 259

Theodor Aron de Bistra, articol din „Gazeta de Transilvania“, 1859, 178

Timiș, lângă Brașov, 163, 163

Timișoara (vezi și Tömösvár), 12, 13, 51, 376

„Timpul“, 58

Tincu Velia, Nicolae, *Cele șapte virtuți sau fapte bune de căpetenie, în șapte predici catedrale pentru timpul cel sfînt al postului, ca antitesă la cele „șapte păcate de căpetenie“. Traduse și întocmite pentru orice creștin cultivat de—*295, —296, 296—297

Tincu Velia, Nicolae, *Niște întrebări gramaticale*, 201

Tipografia diecezană din Sibiu, 382

Tipografia Seminarului teologic din Blaj, 126, 191, 271, 304, 382

Tiur, sat lângă Blaj, 61, 149, 150, 154, 155, 179, 180

Timpa, muntele, 261

Tirgu-Jiu, 126

Tirgu-Mureș (vezi și Oșorhei, Vásárhely, Marosvásárhely), 142, 149, 180, 199, 200, 213, 221, 235, 246, 301, 302—304, 351, 404

Tirgu-Secuiesc (vezi și Kézdi Vásárhely), 267

Tirgurile de țară în Transilvania, rubrică din *Călindariu pentru poporul român al lui George Bariț*, 50

Tîrnava Mică, 76, 76, 154, 192, 235, 237

Tîrnavele, 38, 73, 75, 140, 202, 266, 275

Tohan, 156, 313, 341

Tóth Zoltán Z., *Az erdélyi román nacionalizmus első százada, 1697—1792*, 146

Totoiu, sat din zona Albei-Iulii, 174

Tournon, oraș în Franța, 216

Többen, autor colectiv neidentificat, *Nyilatkozat az erdélyi oláh nemzet értelmességéről az unio tárgyában*, 307

Tömösvár, vezi Timișoara

Török Bertalan, *Észrevételek „Egy hazafias román nyilatkozatára“*, 8

Tractul protopopesc, vezi Protopopiatul

Tractus Faragoensis, vezi Protopopiatul greco-catolic al Fărăgăului

Trandafir, Horia, *Timotei Cipariu*, 71

Transilvania (vezi și Marele Principat al Transilvaniei, Siebenbürgen, Erdély), V—VI, 1—5, 10, 15, 17, 19—20, 25, 29, 32, 34, 36—38, 40—43, 47, 51, 52—54, 56, 58, 59—61, 61, 68, 69—70, 72, 74, 76—77, 83, 98—99, 104, 105, 106—107, 109, 122, 132, 134, 134, 145, 154—155, 154, 158, 160, 165, 168, 170—171, 173, 178, 179, 182, 185, 190—191, 195, 200, 206, 208—209, 223, 225, 232, 246, 247, 252, 254—255, 259, 261—262, 262, 265, 267, 273—274, 273, 275—277, 279, 280, 282, 282, 284, 286, 289, 291—293, 300, 302—303, 308, 309, 318, 322, 324, 326, 333—334, 336—337, 337, 339, 339, 346, 353—354, 353, 356—362, 364—366, 367, 368—369, 370, 373—376, 378, 380—385, 386, 387—388, 391, 398, 399, 401—403, 404

„Transilvania“, 10, 30, 43, 47—48, 51—52, 53, 61, 62, 64, 64, 67—68, 173, 282, 341

Transilvania, articol din „Gazeta de Transilvania“ 1845, 209

Transilvania, rubrică din „Organul luminării“, 283

„Transilvania“, revistă germană din Sibiu, 148, 300, 317, 318

Trausch, Joseph, *Bemerkungen über die vom Siebenbürgischen Bischof Herrn Basilus Moga im Jahre 1837 zu Hermannstadt versammelten Landesstaenden unterlegte Bütschrift*, 179, 197, 268

Trausch, Joseph, *Chronicon Fuchsino-Lupino-Oltardinum sive Annales Hungarici et Transilvanici. Edidit Josephus Trauschs, Coronensis, Pars. I. Complectens Annales Ann. 990—1630, 295, 296*

Trausch, Joseph, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literärisch Denk-Blätter*, 232

Trei raporturi ale celor trei prefecți de legiuni românești, cari în a. 1848/9 au susținut luptele cu insurgenții unguri pînă la reintrarea trupelor imperiale în Transilvania. Traduse după textul originale german subașternut Gubernului centrale din Viena și publicat în [Die] *Romänen der Oesterreichische Monarchie, Viena, 1850, 67, 68*

„Tribuna“, seria veche, 54, 67, 68, 365

„Tribuna poporului“, 101

Tribunalul (vezi și Tabula Judiciaria) Comitatului Hunedoara, 11, 12

Tribunalul Comitatului Turda, 25

Tribunalul din Botoșani, 294

Tribunalul montano-cameral din Zlatna (vezi și Judeciu montan), 45

Troia, 27, 27, 29, 30

Turcia, 98, 135, 166

Turda, 50, 79, 87, 91, 94, 98, 162, 168, 174, 175, 183, 184, 197, 209, 238, 332, 334, 348, 389, 403, 404

Turin, 40, 54

Turnul Babilonului, 56

Turnu-Roșu, trecătoarea, 161, 163, 281

Turnu-Severin (vezi și Severin), 54

Turturel Codreanu (autor neidentificat), *Somnul cel de moarte și deșteptarea*, articol din „Observatoriul“, 56

Tür, vezi Tiur, sat din apropierea Blajului

T

Țara Birsei, 158, 171

„Țara Birsei“, 48

Țara Hațegului, 7

Țara Românească, 15, 17, 25, 81, 84, 85, 93, 98, 100, 105—106, 121—122, 124, 124, 126, 129, 131—132, 135, 137, 142, 151, 154, 160—161, 161—163, 165—166, 170, 172, 192—193, 208, 223, 229, 245, 271, 296, 326, 337

Țara Românească, articol din „Gazeta de Transilvania“ 1844, 208

Țara Ungurească, vezi Ungaria

Țarigrad, vezi Constantinopol

Tebea, 65

Țichindeal, Dimitrie, *Filosoficești și politicești prin fabule moralnice învățături. Acum întâia oară culese și întru acest chip pre limba românească întocmite*, 98

Țicudul de Cîmpie, sat din Cîmpia Transilvaniei, 238

Țopu, sat din Cîmpia Transilvaniei, 199, 221

U

Ucalegon, din antichitate, 371, 373

Uifalău (vezi și Ujlak), sat în zona Aiudului, 179, 180

Uioara, vezi Ocna-Mureș

Ujlak, vezi Uifalău, sat în zona Aiudului

Un fiu al bisericeii române unite, autor neidentificat, *Dintre munți*, 8/20 sept. 1854, 314

Un fiu al bisericeii române unite, autor neidentificat, *Dintre munți*, 14/26 septembrie 1854. *Încă o privire preste cele din Blaș*, 12/24 august 1854 nr. *Gazet.* 67 (vezi și *Gazeta nr. 82*). *Fundarea Capitulului Bobian*, 314

Unedoara, vezi Hunedoara

Ungaria (vezi și Țara Ungurească), 3, 15, 40—41, 51, 57, 64, 67, 122, 169, 170, 179, 206, 217, 248, 259, 261, 261, 280, 283, 300, 302—303, 307, 324, 333, 336, 346—347, 351, 357—361, 359, 368—369, 376, 380—381, 386, 387—388, 399, 402—403, 404

Unio Trium Nationum, 289

Unirea cu Biserica Romei de la 1700, 25, 312

„Unirea poporului“, 72

„Unirea“, ziar de la Blaj, 1, 71, 238

„Unitatea națională“, publicația Societății „Carpați“, 64

Universitatea din București, 59

Universitatea din Liège, 54

Universitatea din Pesta, 35

„Universitatea“ politică a sașilor din Transilvania, 261, 267, 336, 358, 375, 376

„Universul literar“, 71

„Unterhaltungsblatt für Geist, Gemüth und Publicität“, 9, 10

Urechia, V. A., *Istoria școalelor de la 1300—1864*, 124, 135

„Uricariul“, 330

Ursulescu, Lazăr, *Antidot spre alinarea durerilor a onoratei tagme bisericești, militare și civile de lângă riul Dîmboviții*, publicate în „Foaia pentru minte“ sub n. 43 a. 1844, *împotriva d. A. Gavra*, editorul scrierilor Șincaio-Clainiene, 215, 216, 228.

Uzon, vezi Ozun, sat din Covasna

V

Vaillant, J. A., *Prenumeratie pentru „Dictionarul rumânesco-franțozesc“ de Ioan Alexandru Valian, fostul profesor de literatură franțozescă în Colegiul național și intemeietorul pensionatului din „Sfintul Sava“*, 235

Vaillant, J. A., *Vocabular purtăreț românesco-franțozesc și franțozesc-românesco*, 234, 235

Vajda Hunyad, vezi Hunedoara

Valahia, vezi Țara Românească

Valea Hațegului, 21, 23, 340

Valea Jiului, 23

Vancea, Ioan, *Biografia sinoptică a episcopului gr. cath. român de Oradea-Mare, oarecînd Vasiliu Baron de Erdélyi*, 174

Vartolomei, Vasile, *Mărturii culturale bihorene*, 194

„Vasárnapi Újság“, 78, 176, 177, 184, 266, 276, 277

Vasici, Pavel, *Macrobotica sau măiestria a lungi viața . . .*, 195, 202, 211, 234, 243, 245, 247, 249, 268

Vasici, Pavel, *Despre vegetarianism*, 70

Vaticanul, 286

Văcărescu, Iancu, *Calidoscopul*, 112

Văcărescu, Iancu, *Minutul îndumnezeit*, 112

Văcărescu, Iancu, *Pacea*, 116

Văcărescu, Iancu, *Prietene Eliad!*, 116

Văcărescu, Iancu, *Simpatia*, 112

Văcărescu, Iancu, *Sonetu păcii*, vezi Văcărescu, Iancu, *Pacea*

Vălenii de Munte, 15

Vărăi, sat din zona Chioarului, 180

Vechiul Testament, 324

Velichi, Constantin, *Mișcările revoluționare de la Brăila din 1841—1843*, 166

Veneția, 73

Vereins für siebenbürgische Landeskunde, societate științifică a sașilor din Transilvania, 289

Vereșmort, sat în zona Aiudului, 174, 238, 261

„Vestitoriul românesc“, 245

Veștem, 203, 240

Vicariatul greco-catolic al Făgărașului, 168, 263, 322

Vicariatul greco-catolic al Năsăudului, 145

Vicariatul greco-catolic al Silvaniei, 168

Viena (vezi și Beci), XIII—XIV, 12, 17, 37, 40, 46, 54, 57, 84—85, 84, 87, 88, 96, 98—99, 108, 128, 134, 137, 141, 143, 146, 149, 170—171, 174, 179, 180, 186, 191, 193, 203, 207—208, 211—212, 213, 221, 223—224, 225,—227, 227, 229—230, 232, 238, 244, 254—255, 262, 270, 284, 291, 292—294, 300, 302, 308, 309, 319, 322—325, 323, 330, 332, 334, 351—352, 356—361, 363, 364—365, 367, 368—369, 370—371, 371, 373—374, 376, 378, 380, 383—384, 385, 386, 388, 390, 392—393, 392—393, 396, 402, 404

Vințul de Jos, 43

Vințul de Sus, bătălia de la —, 61

Virgilius, Publius Maro, *Eclogele*, 173

Virgilius, Publius Maro, *Georgicele*, 271
 Virtenberga, vezi Württemberg
 7 virtuți, vezi Tincu Velia, Nicolae, *Cele șapte virtuți sau fapte bune de căpetenie...*
 Vilcele (vezi și Arpătac, Előpatak), azi satul Araci din județul Covasna, vestită stațiune balneară în secolul trecut, 84, 149, 185, 187, 194, 200, 323, 331, 385, 387
 Virșeț, localitate în Banatul iugoslav, 376
 „Vocea Romaniților“, 60, 62
 „Vocea română“, 38
 Voel, Jean, *De ratione conscribendi epistolas utilissimae praeceptiones*, 216
 Voel, Jean, *Index in breviarium romanorum ad conciones formandas aptissimus*, 216
 Voivodina Sirbească, 387—388
 Vuia, I., *Fragmente din istoricul pedagogicului conf. gr. or. român din Arad. Studiu istoric-pedagogic*, 177

W

Württemberg (vezi și Virtenberga), 231, 261, 261

Y

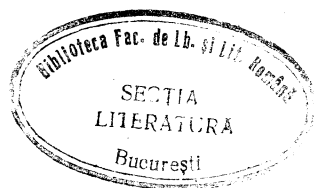
Young, Edward, *Culegere din cele mai frumoase „Nopti“ ale lui Young, de serdarul Simeon Marcovici...*, 92, 93

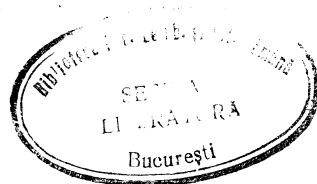
Z

Zagra, sat din zona Năsăudului, 149
 Zalău, 356
 Zarand, 45, 316
 Zărnești, 46, 322—323, 330, 333, 337, 341—342, 385
 Zioa, *ceasul despărțirii*, șlagăr la modă pe la 1838, 124, 130
 Zlatna, IX, 37, 45, 59, 113, 116—120, 119—120, 125, 134, 142, 144, 171—172, 216, 306, 307, 354

CUPRINS

Cuvint înainte	V
Notă asupra ediției	VII
Tabel sinoptic al scrisorilor din volumul IV	VIII
Scrisori ale lui Constantin Papfalvi către George Bariț	1
Scrisori ale lui Simion Mihali-Mihalescu către George Bariț [.....]	36
Scrisori ale lui Timotei Cipariu către George Bariț	71
Scrisori ale lui Alexandru Sterca Șuluțiu către George Bariț	356
Indici	405
Indice de nume	407
Indice de materii	433

VERIFICAT
1987

Lector: IORDAN DATCU
Tehnoredactor: POMPILIU STATNAI

*Bun de tipar 29 XII 1977. Tiraj 1050 ex. broșate
Coli ed. 47,52. Coli tipar 31. Planșe tipo 14.*

Tiparul executat sub comanda
nr. 1352 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918”
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București,
Republica Socialistă România